

तैत्तिरीय संहिता

Colophon

This document was typeset using X_YTeX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several TeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY

NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

काण्डम् १	2
प्रथमः प्रश्नः	2
द्वितीयः प्रश्नः	13
तृतीयः प्रश्नः	26
चतुर्थः प्रश्नः	38
पञ्चमः प्रश्नः	55
षष्ठमः प्रश्नः	74
सप्तमः प्रश्नः	93
अष्टमः प्रश्नः	112
 काण्डम् २	 131
प्रथमः प्रश्नः	131
द्वितीयः प्रश्नः	154
तृतीयः प्रश्नः	180
चतुर्थः प्रश्नः	201
पञ्चमः प्रश्नः	218
षष्ठमः प्रश्नः	244
 काण्डम् ३	 269
प्रथमः प्रश्नः	269
द्वितीयः प्रश्नः	285
तृतीयः प्रश्नः	303

चतुर्थः प्रश्नः	317
पञ्चमः प्रश्नः	335

काण्डम् ४ 349

प्रथमः प्रश्नः	349
द्वितीयः प्रश्नः	366
तृतीयः प्रश्नः	385
चतुर्थः प्रश्नः	400
पञ्चमः प्रश्नः	415
षष्ठमः प्रश्नः	425
सप्तमः प्रश्नः	443

काण्डम् ५ 457

प्रथमः प्रश्नः	457
द्वितीयः प्रश्नः	479
तृतीयः प्रश्नः	501
चतुर्थः प्रश्नः	519
पञ्चमः प्रश्नः	540
षष्ठमः प्रश्नः	561
सप्तमः प्रश्नः	580

काण्डम् ६ 601

प्रथमः प्रश्नः	601
द्वितीयः प्रश्नः	627

तृतीयः प्रश्नः	649
चतुर्थः प्रश्नः	671
पञ्चमः प्रश्नः	690
षष्ठमः प्रश्नः	706

काण्डम् ७ 722

प्रथमः प्रश्नः	722
द्वितीयः प्रश्नः	741
तृतीयः प्रश्नः	760
चतुर्थः प्रश्नः	778
पञ्चमः प्रश्नः	799

तैत्तिरीय संहिता प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥ हरिः ओम्॥

<इ॒पे त्वां य॒ज्ञस्य॑ शु॒न्यध्वं॑ कर्म॑णे दे॒वोऽव॑धू॒तन्य॑ष्टि॒स्सं व॑पा॒म्या द॑दे प्र॒त्युष्टं॑ कृ॒णो॑ऽसि भुव॑नम॒सि वाज॑स्यो॒भा वां
चतु॑र्दश॥14॥ इ॒पे द॑ह॒न्तु भुव॑नम॒ष्टावि॑ंशतिः॥28॥ इ॒पे त्वां क॑ल्प॒यति॑॥ >

॥ काण्डम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

<इषे त्रिचंत्वारिंशत्। (1)>

इ॒षे त्वो॒र्जे त्वा॑ वा॒यव॑स्स्थोपा॒यव॑स्स्थ दे॒वो व॑स्सवि॒ता
 प्रा॒र्पय॑तु श्रेष्ठ॑तमा॒य क॑र्मण॒ आ प्या॑यध्वम॒घ्निया
 देव॑भा॒गमूर्ज॑स्वतीः प॒यस्व॑तीः प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा मा
 व॑स्स्तेन ई॒शत॒ माऽघ॑श॒सो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृणक्तु
 ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ स्यात ब॒ह्नीर्य॑ज॒मान॑स्य प॒शून्पा॑हि॥ [1]

<सहस्रं वल्शा अष्टात्रिंशच्च। (2)>

य॒ज्ञस्य॑ घोषद॑सि प्रत्यु॑ष्टः रक्षः प्रत्यु॑ष्टा अ॒रा॑तयः
 प्रेय॑म॒गाद्धि॑षणा ब॒र्हि॒रच्छ॒ मनु॑ना कृ॒ता स्व॑धया
 वि॒त॑ष्टा त आ॒व॑हन्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑द्वे॒वेभ्यो॑ जुष्ट॑मि॒ह
 ब॒र्हि॒रा॒सदे॑ दे॒वाना॑म॒परि॑षू॒तम॑सि व॒र्षवृ॑द्धम॒सि दे॒व॑ब॒र्हिर्मा
 त्वाऽन्व॑ङ्गा ति॒र्यक्प॑र्व ते रा॒ध्या॑समाच्छे॒त्ता ते मा
 रि॒ष॒न्दे॒व॑ब॒र्हि॒श्श॒तव॑ल्श॒र्वि रौ॑ह स॒हस्र॑वल्शाः [2]

वि व॒यः रु॑हेम पृथि॒व्यास्स॒म्पृचः॑ पाहि सु॒स॒म्भृतां॑ त्वा
 सम्भ॑रा॒म्यदि॑त्यै रा॒स्नाऽसी॑न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑न॒म्पूषा॑ ते॒ ग्रन्थि॑ङ्ग॒ध्रातु॑
 स ते॒ माऽऽस्था॑दिन्द्र॒स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मु॒द्यच्छे॑ बृह॒स्पते॑र्मूर्धा
 ह॑रा॒म्युर्व॑न्तरि॒क्षम॑न्विहि देव॒ङ्गम॑सि॥ [3]

<सोमे॑नाष्टौ च। (3)>

शु॒न्धध्व॑न्दै॒व्याय॑ कर्म॒णे दे॒वय॑ज्यायै मा॒तरि॑श्व॒नो घ॒र्मोऽसि॑
 द्यौर॑सि पृथि॒व्यासि॑ वि॒श्वधा॑या अ॒सि पर॑मे॒ण धाम्ना॑ दृ॒हस्व॑
 मा ह्वा॒र्वसू॑ना॒म्पवि॑त्र॒मसि॑ श॒तधा॑र॒वँसू॑ना॒म्पवि॑ त्र॒मसि॑
 स॒हस्र॑धा॒रः हु॑तस्स्तो॒को हु॑तो द्र॒प्सोऽग्न॑ये॒ बृह॑ते नाका॒य
 स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ः सा वि॒श्वायु॑स्सा वि॒श्वव्य॑चा॒स्सा
 वि॒श्वके॑र्मा॒ सम्पृ॑च्यध्व॒मृता॑वरीरू॒र्मिणी॑र्मधु॒मत्त॑मा म॒न्द्रा
 धन॑स्य सा॒तये॑ सोमे॑न॒ त्वाऽऽत॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधि॑ वि॒ष्णो
 ह॒व्यः र॑क्षस्व॥ [4]

<मा त्वा॑ षट्त्वारि॑शच्च। (4)>

कर्म॒णे वा॒न्दे॒वेभ्य॑श्शके॒यवै॑षाय॒ त्वा प्र॑त्यु॒ष्टः
 रक्षः॑ प्र॒त्युष्टा॑ अ॒रा॒तयो॑ धू॒रसि॑ धूर्व॒ धूर्व॑न्त॒न्धूर्व॑
 तय्यो॑ऽस्मान्धूर्व॑ति॒ तन्धूर्व॑ य॒वँय॑न्धूर्वा॒मस्त्व॑न्दे॒वाना॑म॒सि

सस्त्रितमम्पप्रितमञ्जुष्टतमव्वंहितम- न्देवहूतममहुतमसि
हविर्धानन्द९हस्व मा ह्वामित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे मा भेर्मा
सर्व्विकथा मा त्वा [5]

हि९सिषमुरु वाताय देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्य
हस्ताभ्यामग्नये जुष्टन्निर्वपाम्यग्नीषोमाभ्यामिदन्देवानामिदमु
नस्सह स्फात्यै त्वा नारात्यै सुवरभि वि ख्येषवैश्वानरज्योतिर्द९
द्यावापृथिव्योरुर्वन्तरिक्षमन्विह्यदित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्यग्ने
हव्य९ रक्षस्व॥ [6]

<त्वा भाग एकादश च। (5)>

देवो वस्सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोस्सूर्यस्य
रश्मिभिरापो देवीरग्रेषुवो अग्रेगुवोऽग्रं इमय्यज्ञन्नयताग्रे
यज्ञपतिन्धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्य यूयमिन्द्रमवृणीध्ववृत्र
प्रोक्षितास्स्थाग्नये वो जुष्टम्प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्या९
शुन्धध्वन्दैव्याय कर्मणे देवयज्याया अवधूत९ रक्षोऽवधूता
अरातयोऽदित्यास्त्वगंसि प्रति त्वा [7]

पृथिवी वैत्वधिषवणमसि वानस्पत्यम्प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वै
वाचो विसर्जनन्देववीतये त्वा गृह्णाम्यद्रिरसि वानस्पत्यस्स

इ॒द॒न्दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्य॑ सु॒शमि॑ शमि॒ष्वेष॒मा व॒दोर्ज॒मा
 व॒द द्यु॒मद्व॑दत व॒य॑ संघा॒तञ्जै॑ष्म व॒रुष॑वृद्धमसि॒ प्रति
 त्वा व॒रुष॑वृद्धवै॒त्तु परा॑पू॒त॒ रक्षः॑ परा॑पू॒ता अ॒रा॒तयो॑
 रक्ष॑साम्भा॒गोऽसि॑ वा॒युर्वो॑ वि॒वि॒नक्तु॑ दे॒वो व॑स्सवि॒ता
 हि॒र॒ण्यपा॑णिः प्रति॑ गृह्णातु॥ [8]

<प्राणायं त्वा पञ्चदश च। (6)>

अव॑धू॒त॒ रक्षो॑ऽव॑धू॒ता अ॒रा॒तयो॑ऽदि॒त्यास्त्व॑गंसि॒ प्रति॑ त्वा
 पृथि॒वी वै॒त्तु दि॒वस्स्क॑म्भ॒निर॑सि॒ प्रति॑ त्वाऽदि॒त्यास्त्व॑गवै॒त्तु
 धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वस्स्क॑म्भ॒निर्वै॒त्तु
 धि॒षणा॑ऽसि पा॒र्व॒तेयी॑ प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वै॒त्तु दे॒वस्य॑ त्वा
 सवि॒तुः प्र॑स॒वैऽश्वि॑नो॒र्बा॒हुभ्या॑म॒पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मधि॒वपा॑मि
 धा॒न्य॑मसि धि॒नुहि॑ दे॒वान्प्रा॑णाय॑ त्वाऽपा॒नाय॑ त्वा व्या॒नाय॑
 त्वा दी॒र्घा॑मनु॒ प्र॑सि॒तिमा॑युषे॒ धान्दे॒वो व॑स्सवि॒ता हि॒र॒ण्यपा॑णिः
 प्रति॑ गृह्णातु॥ [9]

<चक्षुरष्टाचत्वारि॑ शब्द। (7)>

धृ॒ष्टि॑रसि॒ ब्रह्म॑ य॒च्छापा॑ऽग्ने॒ऽग्नि॑मा॒माद॑ञ्जहि॒ निष्क्र॑व्याद॑
 से॒धा दे॑व॒यज॑वँह॒ निर्द॑ग्ध॒ रक्षो॑ निर्द॑ग्धा अ॒रा॒तयो॑ ध्रु॒वम॑सि

पृथिवीन्दुं हायुर्दं ह प्रजान्दं ह सजातानुस्मै यजमानाय
 पर्यूह धर्मस्यन्तरिक्षन्दं ह प्राणन्दं हापानन्दं ह
 सजातानुस्मै यजमानाय पर्यूह धरुणमसि दिवन्दं ह चक्षुः
 [10]

दृं ह श्रोत्रन्दं ह सजातानुस्मै यजमानाय पर्यूह
 धर्माऽसि दिशो दृं ह योनिन्दं ह प्रजान्दं ह सजातानुस्मै
 यजमानाय पर्यूह चितस्स्थ प्रजामुस्मै रयिमुस्मै सजातानुस्मै
 यजमानाय पर्यूह भृगूणामङ्गिरसान्तपसा तप्यध्वय्यानि घर्मे
 कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू
 वि मुञ्चताम्॥ [11]

<सविता द्वाविंशतिश्च। (8)>

सर्व्वपामि समापो अद्विरंगमतु समोषधयो रसेन स
 रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिस्सृज्यध्वमुद्भ्यः परि
 प्रजाता स्थ समद्विः पृच्यध्वञ्जनयत्यै त्वा सय्यौम्यग्रयै
 त्वाऽग्नीषोमाभ्याम्मुखस्य शिरोऽसि घर्मोऽसि विश्वायुरु
 प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतान्त्वचङ्गुलीष्वाऽन्तरितं
 रक्षोऽन्तरिता अरातयो देवस्त्वा सविता श्रपयतु वर्षिष्ठे

अधि॑ नाकेऽग्निस्ते॑ त॒नुव॒म्माऽति॑ धा॒गग्रे॑ ह॒व्य॑ रक्ष॒स्व
सम्ब्र॑ह्मणा पृच्यस्वैक॒ताय॑ स्वाहा॑ द्वि॒ताय॑ स्वाहा॑ त्रि॒ताय॑
स्वाहा॑॥ [12]

<देवयजन्यै ब्रजन्तमतो मा विरप्शिन्नेकादश च। (9)>

आद॑द॒ इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि दक्षि॑णस्सहस्र॑भृष्टि॒शत॑ते॒जा
वा॒युर॑सि ति॒ग्मते॑जाः पृथि॑वि देवयज॒न्योष॑ध्यास्ते मूल॒म्मा
हि॑सि॒षम॑प॒हतोऽरुः॑ पृथि॒व्यै ब्रज॑ङ्गच्छ गो॒स्थान॑
वै॒र्षतु॑ ते द्यौर्ब॑धान दे॒व स॑वितः पर॒मस्याम्परा॑वति॒ शते॑न
पाशै॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यश्च॑ व॒यन्दि॒ष्मस्त॑मतो॒ मा मौ॑गप॒हतोऽरुः॑
पृथि॒व्यै दे॒वयज॑न्यै ब्रज॒म् [13]

ग॒च्छ गो॒स्थान॑वै॒र्षतु॑ ते द्यौर्ब॑धान दे॒व स॑वितः
पर॒मस्याम्परा॑वति॒ शते॑न पाशै॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यश्च॑
व॒यन्दि॒ष्मस्त॑मतो॒ मा मौ॑गप॒हतोऽरुः॑ पृथि॒व्या अदे॑वयज॒नो
ब्रज॑ङ्गच्छ गो॒स्थान॑वै॒र्षतु॑ ते द्यौर्ब॑धान दे॒व स॑वितः
पर॒मस्याम्परा॑वति॒ शते॑न पाशै॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यश्च॑
व॒यन्दि॒ष्मस्त॑मतो॒ मा [14]

मौ॒गरु॑स्ते दि॒वम्मा॑ स्का॒न् वस॑वस्त्वा परि॑गृह्णन्तु गाय॒त्रेण॑

छन्दसा रुद्रास्त्वा परिगृह्णन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽऽदित्यास्त्वा
 परिगृह्णन्तु जागतेन छन्दसा देवस्य सवितुस्सवे कर्म
 कृण्वन्ति वेधसं ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसि धा
 असि स्वधा अस्युर्वी चासि वस्वी चासि पुरा क्रूरस्य
 विसृपो विरप्शिन्नुदादाय पृथिवीञ्जीरदानुर्यामैरयश्चन्द्रमसि
 स्वधाभिस्तान्धीरांसो अनुदृश्य यजन्ते॥ [15]

<उप नी रुश्मिभिश्शुक्रं षोडश चा (10)>

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयोऽग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा
 निष्टपामि गोष्ठम्मा निर्मृक्षवाँजिनन्त्वा सपत्नसाहं
 सम्माँजिर्मा वाचम्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रम्प्राजाय्योनिम्मा निर्मृक्षवाँजिनी
 सपत्नसाहीं सम्माँज्य्याशासाना सौमनसम्प्राजां
 सौभाँग्यन्तनूम्। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय कम्।
 सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुप [16]

सेदिम्। अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम्।
 इमद्विष्यामि वरुणस्य पाशय्यमबध्नीत सविता सुशेवः।
 धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनम्मे सह पत्या
 कृणोमि। समायुषा सम्प्राजया समग्ने वर्चसा पुनः। सम्पत्नी

पत्याऽहङ्गच्छे समात्मा तनुवा मम। महीनाम्पयोऽस्योषधीनाः
रसस्तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निः [17]

वपामि महीनाम्पयोऽस्योषधीनाः रसोऽदब्धेन त्वा
चक्षुषाऽवैक्षे सुप्रजास्त्वाय तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेह्यग्निस्ते
तेजो मा वि नैदग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानान्धाम्नेधाम्ने
देवेभ्यो यजुषेयजुषे भव शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसि
देवो वस्सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोस्सूर्यस्य
रश्मिभिश्शुक्रन्त्वा शुक्रायान्धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे
गृह्णामि ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषि धाम्नेधाम्ने
देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामि॥ [18]

<बाहुरसि प्रिये सदर्सि पञ्चदश च। (11)>

कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहा वेदिरसि बर्हिषे त्वा
स्वाहा बर्हिरसि सुग्न्यस्त्वा स्वाहा दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय
त्वा पृथिव्यै त्वा स्वधा पितृभ्य ऊर्गभव बर्हिषद्भ्य ऊर्जा
पृथिवीङ्गच्छत विष्णोस्स्तूपोऽस्यूर्णाम्रदसन्त्वा स्तृणामि
स्वासस्थन्देवेभ्यो गन्धर्वोऽसि विश्वावसुर्विश्वस्मादीपतो
यजमानस्य परिधिरिड ईडित इन्द्रस्य बाहुरसि [19]

दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड ईडितो मित्रावरुणौ
 त्वोत्तरतः परिधत्तान्ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड
 ईडितस्सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कस्यांश्चिदभिषांस्त्या
 वीतिहोत्रन्त्वा कवे द्युमन्तुं समिधीमह्यग्रे बृहन्तमध्वरे
 विशो यन्त्रे स्थो वसूनां रुद्राणामादित्यानां सदसि सीद
 जुहूरुपभृद्धुवाऽसि घृताची नाम्नां प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि
 सीदैता असदन्धसुकृतस्य लोके ता विष्णो पाहि पाहि
 यज्ञम्पाहि यज्ञपतिम्पाहि माय्यज्ञनियम्॥ [20]

<अहुत एकविंशतिश्च। (12)>

भुवनमसि वि प्रथस्वाग्रे यष्टिरिदन्नमः। जुहेह्यग्निस्त्वा
 ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति
 देवयज्याया अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिष्वि जिहाथाम्मा मा
 सन्ताप्तलोकम्मे लोककृतौ कृणुतविष्णोस्स्थानमसीत इन्द्रो
 अकृणोद्वीर्याणि समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमहुतो यज्ञो
 यज्ञपतेरिन्द्रावान्ध्रस्वाहा बृहद्वाः पाहि माग्रे दुश्चरितादा मा
 सुचरिते भज मुखस्य शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्गाम्॥
 [21]

<दिवंश्च वित्वा गातुञ्जयोदश च। (13)>

वाजस्य मा प्रसवेनोद्गाभेणोदग्रभीत्। अथा सपत्नाः
इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः अकः। उद्गाभश्च निग्राभश्च ब्रह्म देवा
अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम्।
वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वाक्तः रिहाणा वियन्तु
वयः। प्रजाय्योनिम्मा निर्मृक्षमा प्यायन्तामाप ओषधयो
मरुताम्पृषतयस्स्थ दिवम् [22]

गच्छ ततो नो वृष्टिमेरया। आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे
पाहि चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि ध्रुवाऽसि
यम्परिधिम्पर्यधत्था अग्ने देव पुणिभिर्वीयमाणः। तन्तं
एतमनु जोषम्भरामि नेदेष त्वदपचेतयातै यज्ञस्य पाथ उप
समितः सः स्रावभागास्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्टा बर्हिषदश्च
[23]

देवा इमाव्रौचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यास्मिन्बर्हिषि
मादयध्वमग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्नाय सुम्निनी
सुम्ने मा धत्तन्धुरि धुर्यो पातमग्नेऽदध्यायोऽशीततनो पाहि
माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ठ्यै पाहि दुरद्वयै

पा॒हि दु॒श्च॑रि॒ताद॑वि॒षन्नः पि॒तुङ्क॑णु सु॒षदा॒ योनि॑ः॒ स्वाहा॒ देवां॑
गा॒तुवि॑दो गा॒तुर्वि॑त्वा गा॒तुमि॑त् मन॑सस्पत इ॒मन्नो॑ देव दे॒वेषु॑
य॒ज्ञः॑ स्वाहा॑ वा॒चि स्वाहा॒ वाते॑ धाः॥ [24]

<जुषेथामा स नो यजादा त्रयोविंशतिश्च। (14)>

उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॒हुव॑ध्या॒ उ॒भा राध॑सस्स॒ह मा॑द॒यध्वै॑।
उ॒भा दा॒तारा॑वि॒षाः रं॑यी॒णामु॒भा वाज॑स्य सा॒तये॑ हुवे वाम्।
अश्र॑व॒ः हि भू॑रि॒दाव॑त्तरा वा॒र्वि जा॑मातुरु॒त वा॑ घा स्या॒लात्।
अथा॒ सोम॑स्य॒ प्रय॑ती यु॒वभ्या॑मिन्द्रा॒ग्नी स्तोम॑ञ्जनयामि
नव्य॑म्। इन्द्रा॒ग्नी नव॑तिम्पु॒रो दा॑सप॒त्नीर॑धूनुतम्। सा॒कमे॑के॒न
कर्म॑णा। शुचि॒न्नु स्तोम॑न्नव॒जात॑म॒द्येन्द्रा॑ग्नी वृ॒त्रह॑णा जु॒षेथाम्॑॥
[25]

उ॒भा हि वा॑ः सु॒हवा॒ जोह॑वीमि॒ ता वाज॑ः स॒द्य
उ॑श॒ते धे॒ष्ठा। व॒यमु॑ त्वा पथस्पते॒ रथ॑न्न वाज॑सातये। धि॒ये
पू॑षन्नयुज्महि। प॒थस्प॑थः परि॑पति॒र्वच॑स्या का॒मेन॑ कृ॒तो
अ॒भ्या॑नड॒र्कम्। स नो॑ रा॒सच्छु॑रुध॑श्चन्द्रा॒ग्ना धि॒यन्धिय॑ः
सी॒षधा॑ति॒ प्र पू॒षा। क्षे॒त्रस्य॑ पति॑ना व॒यः॑ हि॒तेनै॑व जयामसि।
गा॒मश्व॑म्पोषयित्वा स नः॑ [26]

मृडातीदृशैः। क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिन्धेनुरिव पयो
 अस्मासु धुक्व। मधुश्चतङ्घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो
 मृडयन्तु। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि
 देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहराणमेनो भूयिष्ठान्ते
 नमउक्तिर्विधेम। आ देवानामपि पन्थामगन् यच्छुक्रवाम्
 तदनु प्रवोदुम्। अग्निर्विद्वान्त्स यजात् [27]

सेदु होता सो अध्वरान्त्स ऋतून्कल्पयाति।
 यद्वाहिष्ठन्तदग्नये बृहदर्च विभावसो। महिषीव त्वद्रयिस्त्वद्वाजा
 उदीरते। अग्ने त्वम्पारया नव्यो अस्मान्त्स्वस्तिभिरति
 दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय
 तनयाय शय्योः। त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्व।
 त्वय्यज्ञेष्विडाः। यद्वो वयम्प्रमिनाम व्रतानि विदुषां देवा
 अविदुष्टरासः। अग्निष्टद्विश्वमा पृणाति विद्वान् येभिर्देवाः
 ऋतुभिः कल्पयाति॥ [28]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

आपं उ॒न्दन्तु जी॒वसे॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ वर्च॑स॒ ओष॑धे
 त्राय॑स्वेन॒ः स्वधि॑ते॒ मेन॑ः॒ हि॒ंसी॑र्दे॒वश्रू॑रे॒तानि॒ प्र व॑पे
 स्व॒स्त्युत्तरा॑ण्यशी॒याऽऽपो॑ अ॒स्मान्मा॒तरः॑ शु॒न्धन्तु॑ घृ॒तेन॑ नो
 घृ॒तपु॑वः पुनन्तु॒ विश्व॑म॒स्मत्प्र व॑हन्तु रि॒प्रमु॑दा॒भ्यः शुचि॑रा
 पू॒त ए॑मि॒ सोम॑स्य त॒नूर॑सि त॒नुवं॑ मे पाहि मही॒नां पयो॑ऽसि
 वर्चो॑धा अ॒सि वर्चः॑ [1]

मयि॑ धेहि वृ॒त्रस्य॑ क॒नीनि॑काऽसि चक्षु॒ष्पा अ॑सि चक्षु॒र्मे
 पाहि चि॒त्पति॑स्त्वा पुनातु वा॒क्पति॑स्त्वा पुनातु दे॒वस्त्वा
 सवि॑ता पु॒नात्व॑च्छि॒द्रेण॑ प॒वित्रे॑ण॒ वसोः॑ सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑स्तस्य॑
 ते प॒वित्र॑पते प॒वित्रे॑ण॒ यस्मै॒ कं पु॑ने तच्छ॑केय॒मा वो॑ दे॒वास
 ईम॑हे सत्य॑ध॒र्माणो॑ अध्व॒रे यद्वो॑ दे॒वास आ॑गुरे यज्ञि॑यासो
 हवा॑मह॒ इन्द्रा॑ग्नी॒ द्यावा॑पृथि॒वी आप॑ ओषधी॒ (2) स्त्वं
 दी॒क्षाणा॑मधि॒पति॑रसी॒ह मा॒ सन्त॑ पाहि॥ [2]

(मा॒ योनि॑रसि त्रि॒ंशच्च॑)॥ 2॥

आकू॑त्यै प्र॒युजे॑ऽग्नये॒ स्वाहा॑ मे॒धायै॑ मन॑सेऽग्नये॒ स्वाहा॑
 दी॒क्षायै॑ तप॑सेऽग्नये॒ स्वाहा॑ सर॑स्वत्यै पू॒ष्णो॑ऽग्नये॒ स्वाहा॑ऽऽपो॑
 दे॒वीर्बृ॑हतीर्वि॒श्वश॑म्भुवो॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒र्वन्तरि॑क्षं बृ॒हस्प॑तिर्नो

ह॒विषा॑ वृ॒धातु॑ स्वाहा॒ विश्वे॑ दे॒वस्य॑ ने॒तुर्म॑र्तोऽवृणीत स॒ख्यं
विश्वे॑ रा॒य इ॒षुध्य॑सि द्यु॒म्रं वृ॑णीत पु॒ष्यसे॒ स्वाह॑र्क्सा॒मयोः
शिल्पे॑ स्थ॒स्ते वा॒मा र॑भे ते मा॑ [3]

पा॒त॒माऽस्य॑ य॒ज्ञस्यो॒दच॑ इ॒मां धि॒य॒ः शि॒क्ष॑माणस्य दे॒व
ऋतुं॑ दक्षं॑ वरुण॒ स॒ः शि॒शाधि॑ ययाऽति॒ विश्वा॑ दु॒रिता॑ तरे॒म
सु॒त॒र्माण॑मधि॒ नाव॑ः रुहे॒मोर्ग॑स्याङ्गि॒रस्यूर्ण॑म्रदा ऊ॒र्ज मे॑ यच्छ
पा॒हि मा॒ मा मा॑ हि॒ः सी॒र्विष्णोः॑ शर्मा॑सि शर्म॒ यज॑मानस्य
शर्म॑ मे यच्छ॒ नक्ष॑त्राणां माऽतीका॒शात् पा॒हीन्द्र॑स्य॒ योनि॑रसि
[4]

मा मा॑ हि॒ः सीः कृ॒ष्यै त्वा॑ सु॒स॒स्यायै॑ सु॒पिप्प॒लाभ्य॑स्त्वौष॒धीभ्य॑
सू॒प॒स्था दे॒वो वन॑स्पति॒रूर्ध्वो मा॑ पा॒ह्योद॑चः स्वाहा॑ य॒ज्ञं
मन॑सा॒ स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ः स्वा॒होरो॑र॒न्तरि॑क्षा॒त्स्वाहा॑
य॒ज्ञं वा॒तादा॑ र॑भे॥ [5]

(आ त्व॒ः ह॒योऽसि॑ म॒म भो॒गाय॑ भव॒स्य प॒ञ्चवि॑ंशतिश्च)॥ 3॥

दै॒वीं धि॒यं म॑नामहे सु॒मृडी॒काम॑भिष्ट॒ये वर्चो॑धां य॒ज्ञवा॑हस॒ः
सु॒पा॒रा नो॑ अस॒द्वशे॑। ये दे॒वा मनो॑जा॒ता मनो॑यु॒जः सु॒दक्षा॑
दक्ष॑पिता॒रस्ते नः॑ पा॒न्तु ते नो॑ऽवन्तु॒ तेभ्यो॑ न॒मस्तेभ्यः॑

स्वाहाऽग्ने त्व९ सु जा॑गृहि व॒य९ सु म॑न्दिषीमहि गोपा॒य
नः स्व॒स्तये॑ प्र॒बुधे॑ नः पुन॑र्ददः। त्वम॑ग्ने व्रत॒पा अ॑सि दे॒व
आ म॒र्त्येष्वा॑। त्वम् [6]

य॒ज्ञेष्वी॑ड्यः॥ वि॒श्वे दे॒वा अ॒भि मा मा॑ऽववृ॒त्रन्
पू॒षा स॒न्या सोमो॑ राध॑सा दे॒वः स॑वि॒ता वसो॑र्वसु॒दावा
रास्वेय॑त्सोमाऽऽभू॒यो भर॑ मा पृ॒णन्पू॒त्या वि रा॑धि
माऽह॑मायु॒षा च॒न्द्रम॑सि म॒म भो॑गाय भव॒ वस्त्र॑मसि म॒म
भो॑गाय भवो॒स्त्राऽसि॑ म॒म भो॑गाय भव॒ हयो॑ऽसि म॒म भो॑गाय
भव [7]

छा॒गो॑ऽसि म॒म भो॑गाय भव मे॒षो॑ऽसि म॒म भो॑गाय
भव वा॒यवे॑ त्वा वरु॑णाय त्वा नि॒र्ऋत्यै॑ त्वा रु॒द्राय॑ त्वा
देवी॑रापो अपां नपा॒द्य ऊ॒र्मिर्ह॑वि॒ष्य इन्द्रि॑यावा॒न्मदि॑न्त॒मस्तं
वो मा॑ऽव॒क्रमि॑ष॒मच्छि॑न्नं तन्तुं पृथि॒व्या अनु॑ गेषं भ॒द्राद॑भि
श्रेयः॑ प्रेहि॒ बृह॑स्पतिः पुर॑ए॒ता ते अ॒स्त्वथे॑मव॒स्य वर॑ आ
पृथि॒व्या अ॒रे शत्रू॑न् कृणुहि॒ सर्व॑वीर॒ एद॑म॒गन्म दे॒वय॑जनं
पृथि॒व्या वि॒श्वे दे॒वा यद॑जुषन्त॒ पूर्वं ऋ॑क्स॒माभ्यां॑ यजु॒षा
स॒न्तर॑न्तो रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॑षा म॒देम॑॥ [8]

(दक्षिणा सोमसखा पञ्च च)॥ 4॥

इ॒यं ते॑ शु॒क्र त॒नूरि॒दं वर्च॑स्तया॒ सं भ॑व॒ भ्राजं॑ गच्छ॒ जूर॑सि
धृ॒ता मन॑सा॒ जुष्टा॑ विष्णा॒वे तस्या॑स्ते स॒त्यस॑वसः प्रस॒वे वा॒चो
य॒त्रम॑शीय॒ स्वाहा॑ शु॒क्रम॑स्य॒मृत॑मसि वैश्वदे॒वꣳ ह॒विः सूर्य॑स्य
चक्षु॒राऽरु॑ह॒मग्ने॑र॒क्ष्णः क॒नीनि॑कां॒ यदे॑त॒शेभि॑रीय॒से भ्राज॑मानो
विप॒श्चिता॒ चिद॑सि म॒नाऽसि॒ धीर॑सि॒ दक्षि॑णा[9]

अ॒सि य॒ज्ञिया॑ऽसि क्ष॒त्रिया॑ऽस्यदि॒तिर॑स्युभ॒यतः॑शीर्ष्णी॒ सा
नः सु॒प्राची॑ सु॒प्रती॑ची॒ सं भ॑व मि॒त्रस्त्वा॑ प॒दि ब॑ध्नातु पू॒षाऽध्व॑नः
पा॒त्विन्द्रा॒याध्य॑क्षा॒यानु॑ त्वा मा॒ता म॑न्यता॒मनु॑ पि॒ताऽनु॑ भ्रा॒ता
सग॒र्भ्योऽनु॑ सखा॒ सयू॑थ्यः सा दै॒वि दे॒वम॑च्छे॒हीन्द्रा॑य॒ सोमꣳ
रु॒द्रस्त्वाऽऽव॑र्तयतु मि॒त्रस्य॑ प॒था स्व॑स्ति सोम॑सखा पुन॒रेहि॑
स॒ह र॒य्या॥ [10]

(अस्य ग्रीवा एकात्रिंशच्च)॥ 5॥

वस्व्य॑सि रु॒द्राऽस्यदि॒तिर॑स्यादि॒त्याऽसि॑ शु॒क्राऽसि॑
च॒न्द्राऽसि॑ बृह॒स्पति॑स्त्वा सु॒म्ने र॑ण्वतु रु॒द्रो वसु॑भि॒रा चि॑केतु
पृथि॒व्यास्त्वा॑ मूर्ध॒न्ना जि॑घर्मि दे॒वय॑ज॒न इ॒डायाः॑ प॒दे घृ॑तव॒ति
स्वाहा॑ परि॑लिखितꣳ रक्षः॒ परि॑लिखिता॒ अरा॑तय इ॒दम॑हꣳ
रक्ष॑सो ग्री॒वा अपि॑ कृन्तामि॒ योऽस्मान् द्वेष्टि॑ यं च व॒यं

द्विष्म इदमस्य ग्रीवाः[11]

अपि कृन्ताम्यस्मे रायस्त्वे रायस्तोते रायः सं देवि
देव्योर्वश्या पश्यस्व त्वष्टीमती ते सपेय सुरेता रेतो दधाना
वीरं विदेय तव संदृशि माऽह॥ रायस्पोषेण वि योषम्॥

[12]

(अनु सप्त च)॥ 6॥

अ॥ शुनां ते अ॥ शुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते काममवतु
मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि शुक्रस्ते ग्रहोऽभि त्यं
देव॥ सवितारमृण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसंवस॥
रत्नधामभि प्रियं मतिमूर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत्सवीमनि
हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा सुवः। प्रजाभ्यस्त्वा
प्राणाय त्वा व्यानाय त्वा प्रजास्त्वमनु प्राणिहि प्रजास्त्वामनु
प्राणन्तु॥ [13]

(ऊरुं द्वाविंशतिश्च)॥ 7॥

सोमं ते क्रीणाम्यूर्जस्वन्तं पयस्वन्तं वीर्यावन्तमभिमातिषाह॥
शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामि चन्द्रं चन्द्रेणामृतममृतेन सम्यत्ते
गोरस्मे चन्द्राणि तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यास्ते

सहस्रपोषं पुष्यन्त्याश्चरमेणं पशुनां क्रीणाम्यस्मे ते बन्धुर्मयि
 ते रायः श्रयन्तामस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि तमो मित्रो
 न एहि सुमित्रधा इन्द्रस्योरु मा विश दक्षिणमुशन्नुशन्तः
 स्योनः स्योनः स्वान भ्राजाङ्गारे बम्भारे हस्त सुहस्त
 कृशानवेते वः सोमक्रयणास्तान्रक्षध्वं मा वो दभन् ॥ [14]

(हृत्सु पञ्चत्रिंशच्च) ॥ 8 ॥

उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाः रसेनोत्पर्जन्यस्य
 शुष्मेणोदस्थाममृताः अनु। उर्वन्तरिक्षमन्विह्यदित्याः
 सदोऽस्यदित्याः सद आसीदास्तभ्राद्यामृषभो अन्तरिक्षममिमीत
 वरिमाणं पृथिव्या आसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेत्तानि
 वरुणस्य व्रतानि वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सु पयो
 अघ्नियासु हृत्सु [15]

ऋतुं वरुणो विक्ष्वंघ्रिं दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रावुदुत्यं
 जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥ उस्त्रावेतं
 धूर्षाहावनश्रू अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ वरुणस्य स्कम्भनमसि
 वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसि प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः ॥ [16]

(मित्रस्य त्रयोविंशतिश्च) ॥ 9 ॥

प्रच्यवस्व भुवस्पते विश्वान्युभि धामानि मा त्वा परिपूरी
विदन्मा त्वा परिपन्थिनो विदन्मा त्वा वृका अघायवो मा
गन्धर्वो विश्वावसुरा दधच्छेनो भूत्वा परा पत यजमानस्य
नो गृहे देवैः सःस्कृतं यजमानस्य स्वस्त्ययन्यस्यपि
पन्थामगस्महि स्वस्तिगामनेहसं येन विश्वाः परि द्विषो
वृणक्ति विन्दते वसु नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षसे
महो देवाय तदृतं संपर्यत दूरेदृशे देवजाताय केतवे
दिवस्पुत्राय सूर्याय शंसत वरुणस्य स्कम्भनमसि
वरुणस्य स्कम्भसर्जनमस्युन्मुक्तो वरुणस्य पाशः॥ [17]

(आ मेकं च)॥ 10॥

अग्रेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा सोमस्याऽऽतिथ्यमसि
विष्णवे त्वाऽतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वाऽग्नये त्वा
रायस्पोषदान्ने विष्णवे त्वा श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे
त्वा या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु
यज्ञं गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽवीरहा प्र चरा सोम
दुर्यानदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ[18]

सीद वरुणोऽसि धृतव्रतो वारुणमसि शंयोर्देवानां

स॒ख्यान्मा दे॒वानां॑म॒पस॑श्छि॒त्स्म॒ह्याप॑तये त्वा गृ॒ह्णामि॑
 परि॑पतये त्वा गृ॒ह्णामि॑ तनून॒त्रै त्वा गृ॒ह्णामि॑ शाक्क॒राय॑ त्वा
 गृ॒ह्णामि॑ शक्म॒न्नोजि॑ष्ठाय त्वा गृ॒ह्णाम्यना॑धृष्टम- स्यनाधृष्ट्यं
 दे॒वाना॑मोजोऽभि॑शस्ति॒पा अ॑नभि॑शस्तेऽन्यमनु॑ मे दी॒क्षां
 दी॒क्षाप॑तिर्मन्यता॒मनु॑ तप॒स्तप॑स्पति॒रञ्ज॑सा स॒त्यमु॑प॒ गेष॑
 सु॒विते॑ मा॒ धाः[19]

(त्वयि चत्वारि॑ शब्द)॥ 11॥

अ॒॒शुर॑श्शुस्ते देव सो॒माऽऽप्या॑यता॒मिन्द्रा॑यैकधन॒विद॑
 आ तु॒भ्यमिन्द्रः॑ प्यायता॒मा त्वमिन्द्रा॑य प्याय॒स्वाऽऽप्या॑यय
 सखी॑न्स॒न्या मे॒धया॑ स्व॒स्ति ते॑ देव सोम सु॒त्याम॑शीयेष्टा
 रायः॑ प्रेषे भगा॑य॒र्तमृ॑तवादिभ्यो नमो॑ दि॒वे नमः॑ पृथि॒व्या
 अग्ने॑ व्रतपते॒ त्वं व्र॒ताना॑ व्र॒तप॑तिरसि॒ या मम॑ त॒नूरे॒षा सा
 त्वयि॑[20]

या तव॑ त॒नूरि॑य॒ सा मयि॑ स॒ह नौ॑ व्रतपते व्र॒तिनो॑व्र॒तानि॑
 या ते॑ अग्ने रु॒द्रिया॑ त॒नूस्तया॑ नः पाहि॒ तस्या॑स्ते॒ स्वाहा॒ या
 ते॑ अग्नेऽया॑श॒या र॑जाश॒या ह॑राश॒या त॒नूर्वर्षि॑ष्ठा ग॒ह्वरे॒ष्ठोग्रं॑
 वचो॑ अ॒पाव॑धीं त्वे॒षं वचो॑ अ॒पाव॑धी॒ स्वाहा॑॥ [21]

अ॒सि॒ रा॒य॒स्पो॒ष॒व॒निः॒ स्वाहा॑ सि॒ः॒ही॒र॒स्यादि॒त्य॒व॒निः॒
स्वाहा॑ सि॒ः॒ही॒र॒स्या व॑ह दे॒वान्दे॒वय॑ते यज॑मा॒नाय॒ स्वाहा॑
भू॒तेभ्य॑स्त्वा वि॒श्वायु॑रसि पृथि॒वीं द॑ह ध्रुव॒क्षिद॑स्यन्त॒रिक्षं॑
द॑ह॒ह्यु॒त॒क्षिद॑सि दि॒वं द॑ह॒ग्नेर्भ॒स्मा॑स्य॒ग्नेः पु॒री॑षमसि॥
[24]

(अस्य यच्छेकान्नचत्वारिंशच्च)॥ 13॥

युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो
विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य
सवितुः परिष्टुतिः॥ सुवाग्देव दुर्या५ आ वेद देवश्रुतौ देवेष्वा
घोषेथामा नो वीरो जायतां कर्मण्यो य५ सर्वेऽनुजीवाम्
यो बहूनामसद्वशी। इदं विष्णुर्वि चक्रमे त्रेधा नि दधे पदम्।
समूढमस्य [25]

पा५सुर इरावती धेनुमती हि भूत५ सूयवसिनी मनवे
यशस्यै। व्यस्कन्नाद्रोदसी विष्णुरेते दाधार पृथिवीमभितो
मयूखैः॥ प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती ऊर्ध्वं यज्ञं नयतं
मा जीह्वरतमत्र रमेथां वर्ष्मन्पृथिव्या दिवो वा विष्णवुत
वा पृथिव्या महो वा विष्णवुत वाऽन्तरिक्षाद्धस्तौ पृणस्व
बहुभिर्वस्यैरा प्र यच्छ [26]

दक्षिणादोत सव्यात्। विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्र वोचं यः
पार्थिवानि विममे रजा५सि यो अस्कंभायदुत्तर५ सधस्थं
विचकमाणस्त्रेधोरुगायो विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि
विष्णोः शजत्रे स्थो विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि

विष्णवे त्वा॥ [27]

(अघशंसः स ते जरता रुजामि हृ दिवैकचत्वारिंशच्च)॥ 14॥

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवा ९ इभेन।
तृष्वीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तासि विध्य रक्षसस्तपिष्ठैः॥ तव
भ्रमास आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः। तपूष्यग्रे
जुहा पतङ्गानसंदितो वि सृज विष्वगुल्काः॥ प्रति स्पशो वि
सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः। यो नो दूरे
अघशंसः[28]

यो अन्त्यग्रे माकिष्ठे व्यथिरा दधर्षीत्। उदग्रे तिष्ठ
प्रत्याऽऽतनुष्व न्यमित्रा ९ ओषतात्तिग्महेते। यो नो अराति ९
समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम्॥ ऊर्ध्वो
भव प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्रे। अव स्थिरा
तनुहि यातुजूनाञ्जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून्॥ स ते[29]

जानाति सुमतिं यविष्ठ य ईवते ब्रह्मणे गातुमैरत्।
विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो द्युम्नान्यर्यो वि दुरो अभि
द्यौत्॥ सेदग्रे अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा
य उक्थैः। पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना

साऽसंदिष्टिः॥ अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाख्यं ते वावातां
जरताम्[30]

इयङ्गीः। स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि
धारयेरनु द्यून्॥ इह त्वा भूर्या चरेदुप त्मन्दोषावस्त-
र्दीदिवा५सुमनु द्यून्। कीडन्तस्त्वा सुमनसः सपेमाभि द्युम्ना
तस्थिवा५सो जनानाम्॥ यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न
उपयाति वसुमता रथेन। तस्य त्राता भवसि तस्य सखा
यस्त आतिथ्यमानुषगजुजोषत्॥ महो रुजामि[31]

बन्धुता वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमादन्विष्याय॥ त्वं
नो अस्य वचसश्चिकिद्धि होतर्यविष्ठ सुक्रतो दमूनाः॥
अस्वप्रजस्तरणयः सुशेवा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्ठाः।
ते पायवः सध्रियश्चो निषद्याग्ने तव नः पान्त्वमूर॥ ये
पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यन्तो अन्धं दुरितादरक्षन्।
ररक्ष तान्धसुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्त इद्रिपवो ना ह[32]

देभुः॥ त्वया वयः सधन्यस्त्वोतास्तव प्रणीत्यश्याम्
वाजान्। उभा शःसा सूदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यहयाण॥
अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमः शस्यमानं

गृभाय। दहाशसो रक्षसः पाह्यस्मान्द्रुहो निदो मित्रमहो
 अवद्यात्॥ रक्षोहणं वाजिनमाऽऽजिघर्षि मित्रं प्रथिष्ठमुप
 यामि शर्म। शिशानो अग्निः कतुभिः समिद्धः स नो
 दिवा[33]

स रिषः पातु नक्तम्॥ वि ज्योतिषा बृहता
 भात्यग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा। प्रादेवीर्मायाः
 संहते दुरेवाः शिशीते शृङ्गे रक्षसे विनिक्षे॥ उत स्वानासो
 दिविषन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ। मदे चिदस्य
 प्ररुजन्ति भामा न वरन्ते परिबाधो अदेवीः॥ [34]

देवस्य रक्षोहणं विभूस्त्व९ सोमात्यन्यानगां पृथिव्या हृषे त्वाऽऽददे वाक्ते सं ते समुद्र९ हविष्मतीरुहृदे त्वमग्ने
 रुद्रश्चतुर्दश॥ देवस्य गुमथ्ये हविष्मन्तीः पवस् एकत्रि९शत्॥ देवस्याव्ययः॥ हरिः ओम्। श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

(द्विपं ह्रमा अष्टादश च)॥ 1॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यामाददेऽभिरसि नारिरसि परिलिखित९ रक्षः

परिलिखिता अरांतय इदम॑हं रक्ष॑सो ग्री॒वा अपि॑ कृन्तामि
 योऽस्मान् द्वेष्टि॑ यं च व॒यं द्विष्म॑ इदम॑स्य ग्री॒वा अपि॑
 कृन्तामि दि॒वे त्वाऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वा शु॒न्यतां
 लो॒कः पि॒तृषद॑नो यवोऽसि॑ य॒वया॒स्मद्वेषः॑ [1]

य॒वयारा॑तीः पि॒तृणां॑ स॒दनम॑स्युद्वि॒वः स्तभा॑नाऽन्तरि॑क्षं
 पृ॒ण पृथि॒वीं दृ॑ह द्युता॒नस्त्वा॑ मारु॒तो मि॑नोतु
 मि॒त्रावरु॑णयोर्ध्रु॒वेण॑ धर्म॑णा ब्रह्म॒वनिं॑ त्वा क्षत्र॒वनिः॑
 सुप्र॑जावनिः रा॒यस्पोष॑वनिं पर्यू॒हामि॑ ब्रह्म॑ दृ॒ह क्ष॒त्रं
 दृ॒ह प्र॒जां दृ॒ह रा॒यस्पोषं॑ दृ॒ह घृ॒तेन॑ द्यावापृथि॒वी
 आ पृ॑णेत्यामिन्द्र॑स्य स॒दोऽसि॑ विश्व॒जनस्य॑ छा॒या परि॑ त्वा
 गिर्व॑णो गिर॑ इ॒मा भ॑वन्तु वि॒श्वतो॑ वृ॒द्धायु॑मनु वृ॒द्धयो॑ जुष्टा
 भवन्तु॑ जुष्ट॒य इन्द्र॑स्य स्यूर॒सीन्द्र॑स्य ध्रु॒वम॑स्यैन्द्रम॒सीन्द्रा॑य
 त्वा॥ [2]

(हुन्तेन्द्राय द्वे च) ॥ 2॥

र॒क्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनो॑ वैष्ण॒वान्ख॑नामीदम॑हं तं
 व॒लग॑मुद्व॒पामि॑ यं नः॑ स॒मानो॑ यमस॑मानो निच॒खाने॑दमे॒नम॑धरं
 करोमि॑ यो नः॑ स॒मानो॑ योऽस॑मानोऽराती॒यति॑ गा॒य॒त्रेण॑

छन्दसाऽवबाढो वलगः किमत्र भद्रं तन्नौ सह विराडसि
सपत्नहा सम्राडसि भ्रातृव्यहा स्वराडस्यभिमातिहा
विश्वाराडसि विश्वासां नाष्ट्राणां हन्ता [3]

रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान् रक्षोहणो
वलगहनोऽव नयामि वैष्णवान् यवोऽसि यवयास्मद्वेषो
यवयारांती रक्षोहणो वलगहनोऽव स्तृणामि वैष्णवान्
रक्षोहणो वलगहनोऽभि जुहोमि वैष्णवान् रक्षोहणो
वलगहनावुप दधामि वैष्णवी रक्षोहणो वलगहनो पर्यूहामि
वैष्णवी रक्षोहणो वलगहनो परि स्तृणामि वैष्णवी रक्षोहणो
वलगहनो वैष्णवी बृहन्नसि बृहद्वावा बृहतीमिन्द्राय वाचं
वद॥ [4]

(अनीकिनाष्टौ च)॥ 3॥

विभूरसि प्रवाहणो वह्निरसि हव्यवाहनः श्वात्रोऽसि
प्रचेतास्तुथोऽसि विश्ववेदा उशिगसि कविरङ्घारिरसि
बम्भारिरवस्युरसि दुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसि मार्जालीयः
सम्राडसि कृशानुः परिषद्योऽसि पवमानः प्रतक्काऽसि
नभस्वानसंमृष्टोऽसि हव्यसूद ऋतधामाऽसि सुवर्ज्योतिर्ब्रह्मज्यो

सुव॑र्धामा॒ऽजो॑ऽस्येक॑पा॒दहि॑रसि बु॒ध्रियो॒ रौद्रे॑णानी॒केन पा॒हि
मा॑ऽग्ने पिपृ॑हि मा॒ मा मा॑ हि॒ःसीः॥ [5]

(गातुविदभ्येकत्रि० शब्) ॥ 4 ॥

त्व॑ शोम तनू॑कृ॒द्धो द्वेषो॑भ्योऽन्य॑कृतेभ्य उ॒रु य॒न्तासि॑
वरू॑थ॒ः स्वाहा॑ जुषा॒णो अ॒मुराज्य॑स्य वेतु स्वाहा॒ऽयं नो॑
अ॒ग्निर्वरि॑वः कृ॒णोत्व॑यं मृ॒धः पुर ए॑तु प्रभि॒न्दन्। अ॒य॑
शत्रू॑अयतु ज॒हृषा॑णो॒ ऽयं वाजं॑ जयतु वाज॑सातौ॥ उ॒रु
वि॑ष्णो वि क्र॑मस्वो॒रु क्षया॑य नः कृ॒धि। घृ॒तं घृ॑तयोने पिब
प्रप्र॑ य॒ज्ञप॑तिं तिर॥ सोमो॑ जिगाति गातुविद् [6]

दे॒वाना॑मेति निष्कृ॒तमृ॑तस्य योनि॑मा॒सद॑मदि॒त्याः
सदो॑ऽस्यदि॒त्याः सद॒ आ सी॑दैष वो॑ देव सवि॒तः सोम॑स्त॒
रक्ष॑ध्वं मा वो॑ दभदे॒तत् त्व॑ शोम दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गा इ॒दम॑हं
म॑नु॒ष्यो म॑नु॒ष्या॑न्स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑ण नमो॑ दे॒वेभ्यः॑
स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ इ॒दम॑हं निर्व॑रुणस्य पाशा॒त् सुव॑र॒भि [7]

वि ख्ये॑षं वैश्वान॒रं ज्योति॑र॒ग्ने व्र॑तपते त्वं व्र॒तानां॑
व्र॑तप॑तिरसि या मम॑ तनू॒स्त्वय्य॑भू॒दिय॑ शोम मयि॑ या तव॑
त॒नूर्म॑य्यभू॒देषा॑ सा त्वयि॑ यथाय॒थं नो॑ व्रतपते व्र॒तिनो॑व्र॒तानि॑॥

[8]

(यं दशं च)॥ 5॥

अत्य॒न्या॒नगां॑ ना॒न्यानु॑पा॒गाम॑र्वा॒क्त्वा परै॑रवि॒दं प॒रोऽव॑रै॒स्तं
 त्वा॑ जुषे वैष्ण॒वं दे॒वय॑ज्यायै॒ देव॑स्त्वा॒ सवि॑ता म॒ध्वाऽन॑क्तोष॒धे
 त्राय॑स्वैन॒ः स्व॑धि॒ते मै॒नः हि॑ःसी॒र्दिव॑म॒ग्रेण॑ मा
 ले॒खीर॑न्त॒रिक्षं॑ म॒ध्येन॑ मा हि॑ःसीः पृथि॒व्या सं भ॑व
 वन॑स्पते श॒तव॑ल्शो॒ वि रो॑ह स॒हस्र॑वल्शा॒ वि व॑यः
 रु॒हेम॑ यं त्वाऽय॑ः स्व॑धि॒तिस्तेति॑जानः प्रणि॒नाय॑ मह॒ते
 सौभ॑गा॒याऽच्छि॑न्नो रा॒यः सु॒वीरः॑ ॥ [9]

(उश्मसी पोषमेकात्रविंशतिश्च)॥ 6॥

पृथि॒व्यै त्वाऽन्त॑रि॒क्षाय॑ त्वा दि॒वे त्वा॒ शु॒न्धतां॑ लो॒कः
 पि॒तृष॑दनो॒ यवो॑ऽसि य॒वया॑स्मद् द्वे॒षो य॒वया॑रा॒तीः पि॒तृणा॑ः
 स॒दन॑मसि स्वा॒वेशो॑ऽस्य॒ग्रेणा॑ ने॒तृणां॑ वन॒स्पति॑रधि॒ त्वा
 स्था॑स्यति॒ तस्य॑ वि॒त्ताद्दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता म॒ध्वाऽन॑क्तु
 सु॒पिप्प॒लाभ्य॑स्त्वौष॒धीभ्य॑ उ॒द्विव॑ः स्त॒भाना॑न्त॒रिक्षं॑ पृ॒ण
 पृथि॒वीमु॑प॒रेण॑ दृ॒ह ते ते॒ धामा॑न्युश्मसि [10]

ग॒मध्ये गा॒वो यत्र॑ भूरि॑शृङ्गा अ॒यासः॑ । अत्रा॒ह तदु॑रुगा॒यस्य॑

विष्णोः परमं पदमव भाति भूरैः॥ विष्णोः कर्माणि पश्यत
 यतो व्रतानि पस्पशे। इन्द्रस्य युज्यः सखा॥ तद्विष्णोः परमं
 पदं सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततम्॥ ब्रह्मवनिं
 त्वा क्षत्रवनिं सुप्रजावनिं रायस्पोषवनिं पर्यूहामि ब्रह्म
 दह क्षत्रं दह प्रजां दह रायस्पोषं दह परिवीरसि
 परि त्वा दैवीर्विशो व्ययन्तां परीमं रायस्पोषो यजमानं
 मनुष्या अन्तरिक्षस्य त्वा सानावव गूहामि॥ [11]

(भवतुमेकत्रिंशच्च)॥ 7॥

इषे त्वोपवीरस्युपो देवान्दैवीर्विशः प्रागुर्वहीरुशिजो
 बृहस्पते धारया वसूनि हव्या तै स्वदन्तां देवं त्वष्टर्वसुं रणव
 रेवती रमध्वमग्नेर्जनित्रमसि वृषणौ स्थ उर्वश्यस्यायुरसि
 पुरुरवा घृतेनाक्ते वृषणं दधाथां गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्व
 त्रैष्टुभं जागृतं छन्दोऽनु प्रजायस्व भवतं [12]

नः समनसौ समोकसावरेपसौ। मा यज्ञं हिंसिष्टं मा
 यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः॥ अग्नावग्निश्चरति
 प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः। स्वाहाकृत्य ब्रह्मणा ते
 जुहोमि मा देवानां मिथुयाकर्भागधेयम्॥ [13]

(देवेन चतुश्चत्वारिंशच्च)॥ 8॥

आ दद ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽरभे धर्षा
मानुषान्द्व्यस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षाम्यपां पेरुरसि स्वात्तं चित्
सदेव९ हव्यमापो देवीः स्वदतैन९ सं ते प्राणो वायुना
गच्छता९ सं यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषा घृतेनाक्तौ
पशुं त्रायेथा९ रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधाऽऽविशतोरौ अन्तरिक्ष
सजूर्देवेन [14]

वार्तेनाऽस्य हविषस्मना यज्ञ समस्य तनुवा भव वर्षीयो
वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिं धाः पृथिव्याः सम्पृचः पाहि नमस्त
आतानाऽनर्वा प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह
रायस्पोषेणाऽऽपो देवीः शुद्धायुवः शुद्धा यूयं देवा९ ऊङ्क्
शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म॥ [15]

(अद्भ्यो वोहि पञ्च च)॥ 9॥

वाक्त् आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतां चक्षुस्त आ
प्यायता९ श्रोत्रं त आ प्यायतां या ते प्राणाञ्छुग्जगाम या
चक्षुर्या श्रोत्रं यत् ते क्रूरं यदास्थितं तत् त आ प्यायतां
तत् त एतेन शुन्धतां नाभिस्त आ प्यायतां पायुस्त आ
प्यायता९ शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः [16]

शमोषधीभ्यः शं पृथिव्यै शमहोभ्यामोषधे त्रायस्वैनः
 स्वधिते मेनः हिंसी रक्षसां भागोऽसीदमहः रक्षोऽधमं
 तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधमं
 तमो नयामीषे त्वां घृतेन द्यावापृथिवी प्रोण्वामच्छित्रो
 रायः सुवीर उर्वन्तरिक्षमन्विहि वायो वीहि स्तोकानाः
 स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतम्॥ [17]

(वातस्याष्टाविंशतिश्च)॥ 10॥

सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवेभ्यो हव्यं
 घृतवत् स्वाहैन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दैध्यदैन्द्रोऽपानो
 अङ्गेअङ्गे वि बोभुवद्देवं त्वष्टर्भूरि ते सः संमेतु विषुरूपा यत्
 सलक्ष्माणो भवथ देवत्रा यन्तमवसे सखायोऽनु त्वा माता
 पितरो मदन्तु श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणात्वापः समरिणन्वातस्य
 [18]

त्वा ध्रज्यै पूष्णो रः ह्या अपामोषधीनाः रोहिष्यै घृतं
 घृतपावानः पिबत वसां वसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य
 हविरसि स्वाहा त्वाऽन्तरिक्षाय दिशः प्रदिश आदिशो
 विदिश उदिशः स्वाहा दिग्भ्यो नमो दिग्भ्यः॥ [19]

(असि षड्विंशतिश्च)॥ 11॥

समुद्रं गच्छ स्वाहाऽन्तरिक्षं गच्छ स्वाहा देवः सवितारं
 गच्छ स्वाहाऽहोरात्रे गच्छ स्वाहा मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा
 सोमं गच्छ स्वाहा यज्ञं गच्छ स्वाहा छन्दांसि गच्छ
 स्वाहा द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा नभो दिव्यं गच्छ स्वाहाऽग्निं
 वैश्वानरं गच्छ स्वाहाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो मनो मे हार्दि यच्छ
 तनू त्वचं पुत्रं नप्तारमशीय शुगंसि तमभि शोच योऽस्मान्
 द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुञ्च
 यदापो अग्निं या वरुणेति शपांमहे ततो वरुण नो मुञ्च॥
 [20]

(हविष्मतीश्चतुस्त्रिंशत्)॥ 12॥

हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान् देवो अध्वरो
 हविष्माः आ विवासति हविष्माः अस्तु सूर्यः॥
 अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्नाय सुम्निनीः सुम्ने
 मा धत्तेन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थ मित्रावरुणयोर्भागधेयीः स्थ
 विश्वेषां देवानां भागधेयीः स्थ यज्ञे जागृत॥ [21]

(नु सप्तचत्वारिंशच्च)॥ 13॥

हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वोर्ध्वमिममध्वरं
 कृधि दिवि देवेषु होत्रा यच्छ सोमं राजन्नेह्यवं रोह मा भेर्मा सं
 विक्था मा त्वा हिंसिषं प्रजास्त्वमुपावरोह प्रजास्त्वामुपाव
 रोहन्तु शृणोत्वग्निः समिधा हवं मे शृण्वन्त्वापो धिषणांश्च
 देवीः। शृणोत ग्रावाणो विदुषो नु [22]

यज्ञं शृणोतु देवः संविता हवं मे। देवीरापो अपां नपाद्य
 ऊर्मिर्हविष्यं इन्द्रियावांन्मदिन्तमस्तं देवेभ्यो देवत्रा धत्त
 शुक्रं शुक्रपेभ्यो येषां भागः स्थ स्वाहा कार्ष्णिस्वपापां
 मृध्रं समुद्रस्य वोक्षित्या उन्नये। यमग्ने पृत्सु मर्त्यमावो
 वाजेषु यं जुनाः। स यन्ता शश्वतीरिषः॥ (1) [23]

पुरुनिष्ठः पूर्वणीक भराऽभि वयोभिर्य आयूरंषि विप्रश्नुचिश्चतुर्दश च॥ 14॥

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष
 ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयस्त्वं पूषा विधतः पांसि नु
 त्मना॥ आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रं होतारं सत्ययज्ञं
 रोदस्योः। अग्निं पुरा तनयितोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे
 कृणुध्वम्॥ अग्निर्होता निषसादा यजीयानुपस्थे मातुस्सुरभावं
 लोके। युवा कविः पुरुनिष्ठः [24]

ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्यं इद्धः॥ साध्वीमर्कदेववीतिं
 नो अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम्। स आयुरागाँत्सुरभिर्वस
 भद्रामर्कदेवहूतिं नो अद्य॥ अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः
 क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो विहीमिद्धो
 अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः॥ त्वे वसूनि पुर्वणीक
 [25]

होतर्दोषा वस्तोरेरिरे यज्ञियांसः। क्षामेव विश्वा भुवनानि
 यस्मिन्त्सः सौभगानि दधिरे पावके॥ तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम
 विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिरे॥ अश्याम
 तं काममग्ने तवोत्यश्याम रयिः रयिवः सुवीरम्। अश्याम
 वाजमभि वाजयन्तोऽश्याम द्युम्नमजराजरं ते॥ श्रेष्ठं यविष्ठ
 भारताग्ने द्युमन्तमाभर। [26]

वसो पुरुस्पृहः रयिम्॥ स श्वितानस्तन्यतू रोचनस्था
 अजरैभिर्नानदद्भिर्यविष्ठः। यः पावकः पुरुतमः पुरूणि
 पृथून्यग्निरनुयाति भवन्॥ आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः।
 पुनस्ते प्राण आयन्ति परा यक्ष्मः सुवामि ते॥ आयुर्दा अग्ने
 हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु

चारु गव्यं पितेवं पुत्रमभि [27]

रक्षतादिमम्॥ तस्मै ते प्रतिहर्यते जातवेदो विचर्षणे।
अग्ने जनामि सुष्टुतिम्॥ दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्
द्वितीयं परि जातवेदाः। तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान
एनं जरते स्वाधीः॥ शुचिः पावक वन्द्योऽग्रे बृहद्वि रोचसे।
त्वं घृतेभिराहुतः॥ दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद् दुर्मर्षमायुः
श्रिये रुचानः। अग्निरमृतो अभवद्वयोभिः [28]

यदेनं द्यौरजनयत्सुरेताः॥ आ यदिषे नृपतिं तेज आनद्धुचि
रेतो निषिक्तं द्यौरभीकै। अग्निः शर्धमनवद्यं युवानं स्वाधियं
जनयत्सूदयच्च॥ स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिक्ष
स्वपत्यस्य शिक्षोः। अग्ने रायो नृतमस्य प्रभूतौ भूयाम ते
सुष्टुतयश्च वस्वः॥ अग्ने सहन्तमा भर द्युमस्य प्रासर्हा रयिम्।
विश्वा यः [29]

चर्षणीरभ्यासा वाजेषु सासहत्॥ तमग्ने पृतनासहं
रयिं सहस्व आ भर। त्वं हि सत्यो अद्भुतो दाता
वाजस्य गोमतः॥ उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे।
स्तोमैर्विधेमाग्रये॥ वद्मा हि सूनो अस्यद्वसद्वा चक्रे

अ॒ग्निर्ज॒नुषाज्मा॒न्नम्। स त्वं न ऊ॒र्जसन् ऊ॒र्जं धा॒ राजे॑व
जे॒रवृ॒के क्षे॑प्यन्तः॥ अ॒ग्न आ॒यू॑षि [30]

प॒व॒स॒ आ सु॒वोर्ज॒मिषं॑ च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्॥
अ॒ग्ने प॒व॒स्व स्व॒पा अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॒त्पोष॑ र॒यिं
म॒यि॑॥ अ॒ग्ने पा॒वक॑ रो॒चिषा॑ म॒न्द्रया॑ दे॒व जि॒ह्वाया॑। आ दे॒वान्
व॑क्षि॒ यक्षि॑ च॥ स नः॑ पा॒वक॑ दी॒दिवोऽ॒ग्ने दे॒वा इ॒हा व॑ह।
उप॑ य॒ज्ञ इ॒ह वि॒श्वं नः॑॥ अ॒ग्निः शु॒चि॒व्रत॑तमः शु॒चि॒र्विप्र॑श्शु॒चिः
क॒विः। शु॒ची रो॑चत॒ आहु॑तः॥ उद॑ग्ने शु॒चय॑स्तव॒ शु॒क्रा भ्राज॑न्त
ई॒रते। तव॑ ज्योती॑ ष्य॒र्चयः॑॥ [31]

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

(युष्माक इ॒ स्वर॒ यत्ते न॒व च)॥ 1॥

आ द॑दे॒ ग्रावा॑स्यध्व॒रकृ॒द् दे॒वेभ्यो॑ ग॒म्भीर॑मि॒मम॑ध्व॒रं
कृ॒ध्युत्त॑मेन॒ प॒विनेन्द्रा॑य॒ सोम॑ इ॒ सुषु॑तं मधु॒मन्तं॑ प॒यस्व॑न्तं
वृ॒ष्टि॒वनि॑मिन्द्रा॑य॒ त्वा वृ॒त्रघ्न॑ इन्द्रा॑य॒ त्वा वृ॒त्रतु॑र॒ इन्द्रा॑य
त्वाऽभि॑माति॒घ्न इन्द्रा॑य॒ त्वाऽऽदि॑त्यव॒न्त इन्द्रा॑य॒ त्वा

वि॒श्वदै॑व्याव॒ते श्वा॒त्राः स्थं॑ वृ॒त्रतु॑रो रा॒धो॑गूर्ता अ॒मृत॑स्य
पत्नी॑स्ता दे॒वीर्दे॒वत्रे॑मं य॒ज्ञं ध॒त्तोप॑हूताः सोम॑स्य पिब॒तोप॑हूतो
युष्मा॑कम् [1]

सोमः॑ पिबतु॒ यत्ते॑ सोम दि॒वि ज्योति॑र्यत् पृ॒थिव्यां॑
यदु॒राव॑न्तरि॒क्षे तेना॒स्मै यज॑माना॒योरु रा॒या कृ॒ध्यधि॑ दा॒त्रे
वो॒चो धिष॑णे वी॒डू स॒ती वी॒डये॑थामूर्जं दधा॒थामूर्जं॑ मे धत्तं॒ मा
वा॑ ५ हि॒ ५ सि॒षं मा मा॑ हि॒ ५ सि॒ष्टं प्रा॒गपा॑गुद॒गध॑राक्तास्त्वा
दि॒श आ धा॑व॒न्त्वम्ब॒ नि ष्व॑र। यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं॒ नाम॒ जागृ॑वि
तस्मै॑ ते सोम॒ सोमा॑य॒ स्वाहा॑॥ [2]

(वाचः सुतचत्वारि५शत्)॥ 2॥

वा॒चस्प॑तये पवस्व वा॒जिन् वृ॒षा वृ॒ष्णो अ॒ ५ शु॒भ्यां
गभ॑स्तिपूतो दे॒वो दे॒वानां॑ प॒वित्र॑मसि॒ येषां॑ भा॒गोऽसि॑
तेभ्य॑स्त्वा॒ स्वांकृ॑तोऽसि॒ मधु॑मतीर्न इष॑स्कृ॒धि वि॒श्वेभ्य॑स्त्वेन्द्रि॒येभ्यः॑
दि॒व्येभ्यः॑ पा॒र्थिवे॑भ्यो॒ मन॑स्त्वाष्टृ॒र्वन्तरि॑क्षमन्विहि॒ स्वाहा॑ त्वा
सुभ॑वः सूर्या॑य दे॒वेभ्य॑स्त्वा मरी॒चिपे॑भ्य॒ एष॑ ते॒ योनिः॑ प्रा॒णाय॑
त्वा॥ [3]

(देवेभ्यः सुत च)॥ 3॥

उप॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒न्तर्य॑च्छ म॒घव॑न् पा॒हि सोम॑मुरु॒ष्य
 रायः॑ समि॒षो यज॑स्वान्तस्ते॑ द॒धामि॑ द्यावा॑पृथि॒वी
 अ॒न्तरु॑र्वन्तरि॒क्षः स॒जोषा॑ दे॒वैरव॑रैः परै॑श्चान्तर्या॒मे
 म॒घव॑न् मादयस्व॒ स्वांकृ॑तोऽसि॒ मधु॑मतीर्न॒ इष॑स्कृ॒धि
 वि॒श्वेभ्य॑स्त्वेन्द्रि॒येभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पा॒र्थिवे॑भ्यो॒ मन॑स्त्वाष्टु॒र्वन्तरि॑क्षम
 स्वाहा॑ त्वा सु॒भवः॑ सू॒र्याय॑ दे॒वेभ्य॑स्त्वा मरीचि॒पेभ्य॑ ए॒ष ते
 योनि॑र॒पानाय॑ त्वा॥ [4]

(आ वा॒यो त्रि॒च॒त्वारि॑शत्)॥ 4॥

आ वा॒यो भूष॑ शुचि॒पा उप॑ नः स॒हस्रं॑ ते नि॒युतो॑
 वि॒श्ववार॑। उपो॑ ते अ॒न्यो म॒द्यम॑यामि॒ यस्य॑ देव॒ दधि॑षे
 पू॒र्वपे॑यम्॥ उप॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ वाय॑वे त्वेन्द्र॒वायू॑ इ॒मे
 सु॒ताः। उप॑ प्रयो॑भि॒रा ग॑त॒मिन्द्र॑वो॒ वामु॑शन्ति॒ हि॥
 उप॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्र॒वायु॑भ्यां॒ त्वैष॑ ते॒ योनिः॑ स॒जोषा॑भ्यां
 त्वा॥ [5]

(अ॒यं वा॑ वि॒श॒तिः)॥ 5॥

अ॒यं वा॑ मि॒त्राव॑रुणा सु॒तः सोम॑ ऋ॒तावृ॑धा। ममेदि॒ह श्रु॑तः
 हव॑म्। उप॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ मि॒त्राव॑रुणाभ्यां॒ त्वैष॑ ते॒ योनि॑र॒

ऋतायुभ्यां त्वा॥ [6]

(या वामृष्टादशः)॥ 6॥

या वां कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती। तया
यज्ञं मिमिक्षतम्। उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वेष ते
योनिर्माध्वीभ्यां त्वा॥ [7]

(प्रातर्युजावेकात्रविंशतिः)॥ 7॥

प्रातर्युजौ वि मुच्येथामश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य
पीतये॥ उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वेष ते योनिरश्विभ्यां
त्वा॥ [8]

(अयं वेनः पञ्चविंशतिः)॥ 8॥

अयं वेनश्चौदयत् पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने॥
इममपां सङ्गमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रां मतिर्भी रिहन्ति॥
उपयामगृहीतोऽसि शण्डाय त्वेष ते योनिर्वीरतां पाहि॥ [9]

(तं षड्विंशतिः)॥ 9॥

तं प्रलथां पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिं बर्हिषदं
सुवर्विदं प्रतीचीनं वृजनं दोहसे गिराऽऽशुं जयन्तमनु यासु

वर्धसे। उपयामगृहीतोऽसि मर्काय त्वैष ते योनिः प्रजाः
पाहि॥ [10]

(त्रिंशद् द्विचत्वारिंशत्)॥ 11॥

(ये देवस्त्रिचत्वारिंशत्)॥ 10॥

ये देवा दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश
स्थाऽप्सुषदो महिनैकादश स्थ ते देवा यज्ञमिमं
जुषध्वमुपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्वं
यज्ञं जिन्वं यज्ञपतिमभि सर्वना पाहि विष्णुस्त्वां पातु विशं
त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः॥ [11]

त्रिंशत्रयंश्च गुणिनो रुजन्तो दिवः रुद्राः पृथिवीं च
सचन्ते। एकादशासो अप्सुषदः सुतः सोमं जुषन्ताः
सर्वनाय विश्वे॥ उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो
जिन्वं यज्ञं जिन्वं यज्ञपतिमभि सर्वना पाहि विष्णुस्त्वां
पातु विशं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः॥
[12]

(उपयामगृहीतो द्वाविंशतिः)॥ 12॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे

यत् तं इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णवे त्वैष ते योनिरिन्द्राय
त्वोक्थायुवे॥ [13]

(मूर्धानं पञ्चत्रिंशत्)॥ 13॥

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृताय जातमग्निम्।
कविं॑ सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त
देवाः॥ उपयामगृहीतोऽस्यग्रये॑ त्वा वैश्वानराय ध्रुवोऽसि
ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षित्तम एष ते
योनिर्ग्रये॑ त्वा वैश्वानराय॥ [14]

(मधुक्षिंशत्)॥ 14॥

मधुश्च माधवश्च शुक्रश्च शुचिश्च नभश्च नभस्यश्चेषश्चोर्जश्च
सहश्च सहस्यश्च तपश्च तपस्यश्चोपयामगृहीतोऽसि
स॑सर्पोऽस्य॑ हस्पत्याय त्वा॥ [15]

(इन्द्राग्नी विंशतिः)॥ 15॥

इन्द्राग्नी आ गतं॑ सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम्। अस्य
पातं धियेषिता॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वैष ते
योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वा॥ [16]

(इन्द्राग्नी ओमांसो विश्वेतिर्विश्वेतिः)॥ 16॥

ओमांसश्चरुषणीधृतो विश्वे देवास आ गत। दाश्वांसो
दाशुषः सुतम्॥ उपयामगृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष
ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः॥ [17]

(मरुत्वंतु षड्विश्वेतिः)॥ 17॥

मरुत्वंतं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रम्।
विश्वासाहमवसे नूतनायोग्रं सहोदामिह तं हुवेम॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वंत एष ते योनिरिन्द्राय
त्वा मरुत्वंते॥ [18]

(इन्द्रेकात्रिंशतः)॥ 18॥

इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य।
तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वंत एष ते योनिरिन्द्राय
त्वा मरुत्वंते॥ [19]

(इन्द्रं मरुत्वो मरुत्वानेकात्रिंशदेकात्रिंशतः)॥ 19॥

मरुत्वा इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय।
आ सिंश्चस्व जठरे मध्वं ऊर्मिं त्वं राजासि प्रदिवः

सु॒तानाम्॑॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्राय॑ त्वा म॒रु॒त्वंत॑ ए॒ष ते॒
योनि॑रिन्द्राय॑ त्वा म॒रु॒त्वंते॑॥ [20]

(महानेकान्नविंशतिः)॥ 20॥

म॒हा॑ इन्द्रो॒ य ओज॑सा पर्जन्यो॑ वृष्टि॒मा॑ इ॒वा
स्तोमै॑र्वत्सस्य॑ वावृधे॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॑ महेन्द्राय॑ त्वे॒ष
ते॒ योनि॑र्महेन्द्राय॑ त्वा॥ [21]

(महानृवत्पञ्चविंशतिः)॥ 21॥

म॒हा॑ इन्द्रो॒ नृ॒वदा॑ च॒र्षणि॑प्रा उ॒त द्वि॒बर्हा॑ अमि॒नः
सहो॑भिः। अ॒स्म॒द्रिय॑ग्वावृधे॒ वीर्या॑योरुः पृथुः सु॒कृतः॑
कर्तृ॑भिर्भूत्॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॑ महेन्द्राय॑ त्वे॒ष ते॒
योनि॑र्महेन्द्राय॑ त्वा॥ [22]

अ॒र्वाची॑ सु॒मति॑र्ववृ॒त्याद्द॑हो॒श्चि॒द्या व॑रि॒वा॒वित्तरा॑सत्॥ वि॒वंस्व॑ आ॒दित्ये॑ष ते॒ सोम॑पी॒थस्तेन॑ म॒न्दस्व॑ तेन॒ तृ॒प्य तृ॒प्यास्मि॑
ते व॒यं त॑र्पयितारो॒ या दि॒व्या वृष्टि॑स्तया॒ त्वा श्री॑णामि॥ 22॥ (वः सुमविंशतिश्च)। 22।

क॒दा च॒न स्त॒रीर॑सि॒ नेन्द्र॑ स॒श्वसि॑ दा॒शुषे॑।
उपो॑पे॒न्नु म॑घ॒वन् भू॒य इ॒न्नु ते॒ दानं॑ दे॒वस्य॑ पृ॒च्यते॑॥
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्यादि॒त्येभ्य॑स्त्वा॥ क॒दा च॒न प्र॒युच्छ॑स्यु॒भे
नि पा॑सि॒ जन्म॑नी। तुरी॑यादि॒त्य॒ स॒र्वनं॑ त इन्द्रि॒यमा॑

त॑स्थाव॒मृतं॑ दि॒वि॥ य॒ज्ञो दे॒वानां॑ प्रत्ये॑ति सु॒म्रमादि॑त्यासो॒
भव॑ता मृ॒डय॑न्तः। आ वः [23]

(वामं चतुर्विंशतिः)॥ 23॥

वा॒मम॒द्य स॑वि॒तर्वा॒ममु॒ श्वो दि॒वेदि॑वे वा॒मम॒स्मभ्य॑ः सा॒वीः।
वा॒मस्य॑ हि क्षय॑स्य दे॒व भूरे॑र॒या धि॒या वा॑म॒भाजः॑ स्याम॥
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि दे॒वाय॑ त्वा सवि॒त्रे॥ [24]

(अदब्धेभिस्त्रयोविंशतिः)॥ 24॥

अद॑ब्धेभिः सवि॒तः पा॒युभि॑ष्ट्वं शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑ पाहि
नो ग॑यम्। हि॒र॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॑ नव्य॑से रक्षा॒ माकि॑र्नो
अ॒घश॑ः स ई॒शत॑॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि दे॒वाय॑ त्वा सवि॒त्रे॥
[25]

(हिरण्यपाणिं चतुर्दश)॥ 25॥

हि॒र॑ण्यपाणिमू॒तये॑ सवि॒तार॒मुप॑ ह्वये। स चे॒त्ता दे॒वता॑
प॒दम्॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि दे॒वाय॑ त्वा सवि॒त्रे॥ [26]

(सुशर्मा द्वादश)॥ 26॥

सु॒शर्मा॑ऽसि सु॒प्रति॑ष्ठा॒नो बृ॒हदु॒क्षे नम॑ ए॒ष ते
योनि॑र्वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥ [27]

(बृहस्पतिसुतस्य पञ्चदशः)॥ 26॥

बृहस्पतिसुतस्य त इन्द्रो इन्द्रियावन्तः पत्नीवन्तं ग्रहं
 गृह्णाम्यग्रा ३ इ पत्नीवा ३ स्सजूर्देवेन त्वष्ट्रा सोमं पिब
 स्वाहा॥ [28]

(हरिः षड्विंशतिः)॥ 28॥

हरिरसि हारियोजनो हर्योः स्थाता वज्रस्य भर्ता पृश्नेः
 प्रेता तस्य ते देव सोमेष्टयं जुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य
 हरिवन्तं ग्रहं गृह्णामि हुरीः स्थ हर्योर्धानाः सहसोमा इन्द्राय
 स्वाहा॥ [29]

(अग्न आयूँषि त्रयोविंशतिः)॥ 29॥

अग्न आयूँषि पवस् आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व
 दुच्छुनाम्॥ उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा तेजस्वत एष ते
 योनिरग्रये त्वा तेजस्वते॥ [30]

(उत्तिष्ठन्नेकविंशतिः)॥ 30॥

उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वा शिप्रे अवेपयः। सोममिन्द्र
 चमू सुतम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वौजस्वत एष ते
 योनिरिन्द्राय त्वौजस्वते॥ [31]

(तुरणिर्विश्वद॑रशतिः)॥ 31॥

तुरणिर्वि॒श्वद॑र॒शतो॑ ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य॑। वि॒श्वमा॑ भा॒सि
रोच॑नम्॥ उप॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते
योनिः॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वते॥ [32]

(आ प्या॑यस्व नव॑)॥ 32॥

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सोम॑ वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑। भवा॑ नः
स॒प्रथ॑स्तमः॥ [33]

(ई॒युरेका॑न्नवि॒शतिः)॥ 33॥

ई॒युष्टे॑ ये पू॒र्वतरा॑मप॑श्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षसं॑ म॒र्त्यासः॑।
अ॒स्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॑
प॒श्यान्॑॥ [34]

(ज्योति॑ष्मती॒ षट्त्रि॑ंशत्)॥ 34॥

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॒ष्कृतं॑ त्वा सादयामि
ज्योति॑र्विदं त्वा सादयामि भा॒स्वतीं॑ त्वा सादयामि ज्वल॑न्तीं
त्वा सादयामि मल्मला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि दी॒प्यमा॑नां
त्वा सादयामि रोच॑मानां त्वा सादया॒म्यज॑स्रां त्वा सादयामि
बृ॒हज्यो॑तिषं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि जाग्र॑तीं

त्वा सादयामि॥ [35]

(प्रयासाय चतुर्विंशतिः)॥ 35॥

प्रया॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ विया॒साय॒ स्वाहा॑
संया॒साय॒ स्वाहो॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽवया॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे
स्वाहा॒ शोका॑य॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॑ तप॑ते स्वाहा॑
ब्रह्म॑ह॒त्यायै॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ [36]

(चित्तमष्टादश)॥ 36॥

चित्त॑ः स॒न्ता॒नेन॑ भ॒वं य॒क्रा रु॒द्रं तनि॑म्ना पशु॒पति॑ः
स्थूल॑हृद॒येना॒ग्निः हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन शर्वं म॒र्तस्त्रा॑भ्यां
महा॑दे॒वम॒न्तःपा॑र्श्वेनौषि॒ष्ठह॑नः शिङ्गी॒निको॑श्याभ्याम्॥ [37]

(आ तिष्ठ षड्विंशतिः)॥ 37॥

आ ति॑ष्ठ वृ॒त्रह॑न् रथं यु॒क्ता ते ब्रह्म॑णा ह॒री। अ॒र्वाची॑न्
सु ते॒ मनो॒ ग्रावा॑ कृ॒णोतु॒ व॒शुना॑॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒य
त्वा षोड॑शि॒नं ए॒ष ते योनि॑रिन्द्रा॒य त्वा षोड॑शि॒नै॥ [38]

(इन्द्रमित्रयोर्विंशतिः)॥ 38॥

इन्द्र॑मि॒द्धरी॑ व॒हतोऽप्र॑तिधृष्टशवस॒मृषी॑णां च स्तु॒तीरु॑पं य॒ज्ञं
च॒ मानु॑षाणाम्॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒य त्वा षोड॑शि॒नं ए॒ष

ते॒ योनि॒रिन्द्रा॑य त्वा षोड॒शिनै॑॥ [39]

(असावि सप्तविंशतिः)॥ 39॥

असा॑वि सोमं इन्द्र ते शवि॑ष्ठ धृष्ण॒वा ग॑हि।
आ त्वा॑ पृण॒क्त्विन्द्रि॑यं रजः॒ सूर्य॑ न र॒श्मिभिः॑॥
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॑य त्वा षोड॒शिनं॑ ए॒ष ते॒ योनि॒रिन्द्रा॑य
त्वा षोड॒शिनै॑॥ [40]

(सर्वस्य षड्विंशतिः)॥ 40॥

सर्व॑स्य प्रति॒शीव॑री भूमि॑स्त्वोप॒स्थ आ॑ऽधि॒त। स्यो॒नास्मै॑
सु॒षदा॑ भव॒ यच्छा॑स्मै शर्म॑ स॒प्रथाः॑॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॑य
त्वा षोड॒शिनं॑ ए॒ष ते॒ योनि॒रिन्द्रा॑य त्वा षोड॒शिनै॑॥ [41]

(सर्वस्य महान्यष्टिविंशतिष्वष्टिविंशतिः)॥ 41॥

म॒हा॑ इन्द्रो वज्र॑बाहुः षोड॒शी शर्म॑ यच्छतु। स्व॒स्ति
नो म॒घवा॑ करोतु॒ हन्तु॑ पा॒प्मानं॑ योऽस्मान् द्वेष्टि॑॥
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॑य त्वा षोड॒शिनं॑ ए॒ष ते॒ योनि॒रिन्द्रा॑य
त्वा षोड॒शिनै॑॥ [42]

(सृजोषांश्चिंशतः)॥ 42॥

सृ॒जोषा॑ इन्द्र सग॑णो म॒रुद्भिः॑ सोमं॑ पिब वृ॒त्रह॑ञ्छूर

विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधौ नुदस्वाऽथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते
योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै॥ [43]

(रूपेण सदस्यैरष्टादश च)॥ 43 (37)॥

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे
विश्वाय सूर्यम्॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा
जगतस्तस्थुषश्च॥ अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि
देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहराणमेनो भूयिष्ठां ते
नमउक्तिं विधेम॥ दिवं गच्छ सुवः पत रूपेण [44]

वो रूपमभ्यैमि वयंसा वयः। तुथो वो विश्ववेदा वि
भजतु वर्षिष्ठे अधि नाके॥ एतत् ते अग्ने राध ऐति
सोमच्युतं तन्मित्रस्य पथा नयर्तस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा
यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीब्राह्मणमद्य राध्यासमृषिमार्षेयं
पितृमन्तं पैतृमत्यं सुधातुदक्षिणं वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षं
यतस्व सदस्यैरस्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा
विशतानवहायास्मान् देवयानेन पथेत सुकृतां लोके सीदत

तन्नः स३स्कृतम्॥ [45]

(कृणोतु तानष्टाचत्वारि१शच्च)॥ 44 (38)॥

धा॒ता रा॒तिः सं॒वि॒तेदं जु॒षन्तां प्र॒जाप॑ति॒र्निधि॑पति॒र्नो अ॒ग्निः।
त्वष्टा॑ विष्णुः प्र॒जया॑ स॒ररा॑णो यज॑मानाय द्रवि॑णं दधातु॥
समि॑न्द्र णो मन॑सा नेषि गोभिः स॒ सूरि॑भिर्मघव॒न्त्स३
स्व॒स्त्या। सं ब्रह्म॑णा दे॒वकृ॑तं यदस्ति सं दे॒वाना॑ सु॒म॒त्या
य॒ज्ञिया॑नाम्॥ सं वर्च॑सा पय॑सा सं त॒नूभि॑रगन्महि मन॑सा
स॒ शि॒वेन॑। त्वष्टा॑ नो अत्र॒ वरि॑वः कृणोतु [46]

अनु॑ मा॒र्ष्टु त॒नुवो॑ यद्विलि॑ष्टम्॥ यदद्य॑ त्वां प्रय॒ति य॒ज्ञे
अ॒स्मिन्न॑ग्ने होता॑र॒मवृ॑णीमहीह। ऋध॑गया॒ड्ध॑गुताशमि॑ष्टाः
प्रजा॑नन् य॒ज्ञमु॑पयाहि वि॒द्वान्॥ स्व॒गा वो दे॒वाः स॒दन॑मकर्म
य आ॑ज॒गम॑ सव॑नेदं जु॒षाणाः। ज॒क्षि॒वा॑सः प॒पि॒वा॑सश्च
वि॒श्वेऽस्मे ध॑त्त वसवो॑ वसू॒नि॥ या॒नाऽव॑ह उ॒श॒तो दे॒व दे॒वान्
तान् [47]

प्रेर॑य॒ स्वे अ॑ग्ने स॒धस्थै॑। वह॑माना भर॑माणा ह॒वी॑षि वसु॑
घ॒र्म दि॒व॒मा ति॑ष्ठ॒तानु॑॥ य॒ज्ञं य॒ज्ञं ग॑च्छ॒ य॒ज्ञप॑तिं गच्छ॒ स्वां
योनिं॑ गच्छ॒ स्वाहै॑ष ते॒ य॒ज्ञो य॑ज्ञपते स॒हसू॑क्तवाकः सु॒वीरः॑

स्वाहा देवां गातुविदो गातुं वित्वा गातुमित् मनसस्पत इमं
नो देव देवेषु यज्ञः स्वाहा वाचि स्वाहा वाते धाः॥ [48]

(दमैदम् ओषधय आ षट् च)॥ 45 (39)॥

उरुः हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ।
अपदे पादा प्रतिधातवेऽकरुतापवक्ता हृदयाविधश्चित्॥ शतं
ते राजन् मिषजः सहस्रमुर्वी गम्भीरा सुमतिष्ठे अस्तु।
बाधस्व द्वेषो निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुग्यस्मत्॥
अभिष्ठितो वरुणस्य पाशोऽग्नेरनीकमप आ विवेश। अपां
नपात् प्रतिरक्षन्नसूर्यं दमैदमे [49]

समिधं यक्ष्यग्ने॥ प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्येत् समुद्रे
ते हृदयमप्स्वन्तः। सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताऽऽपो यज्ञस्य
त्वा यज्ञपते हविर्भिः॥ सूक्तवाके नमोवाके विधेमावभृथ
निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुणाव देवैर्देवकृतमेनोऽयाडव
मर्त्यैर्मर्त्यकृतमुरोरा नो देव रिषस्पाहि सुमित्रा न आप
ओषधयः [50]

सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं

द्विष्मो देवीराप एष वो गर्भस्तं वः सुप्रीतुः सुभृतमकर्म
 देवेषु नः सुकृतो ब्रूतात् प्रतियुतो वरुणस्य पाशः प्रत्यस्तो
 वरुणस्य पाश एधोऽस्येधिषीमहि समिदसि तेजोऽसि तेजो
 मयि धेह्यपो अन्वचारिषः रसेन समसृक्ष्महि। पयस्वाः
 अग्र आऽगमं तं मा सः सृज वर्चसा॥ [51]

(मघवानं मन्दे ह्यग्रे चतुर्दश च)॥ 46॥

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि।
 जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्रे अमृतत्वमश्याम्॥
 यस्मै त्वः सुकृते जातवेद उ लोकमग्रे कृणवः स्योनम्।
 अश्विनः स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्तः रयिं नशते स्वस्ति॥
 त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् कामकातयः। न त्वामिन्द्राति
 रिच्यते॥ उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवानः
 [52]

सुतासः। यदीः सुबाधः पितरं न पुत्राः संमानदक्षा
 अवसे हवन्ते॥ अग्रे रसेन तेजसा जातवेदो वि
 रोचसे। रक्षोहाऽमीवचातनः॥ अपो अन्वचारिषः रसेन
 समसृक्ष्महि। पयस्वाः अग्र आऽगमं तं मा सः सृज

वर्चसा॥ वसुर्वसुपतिर्हिकमस्यग्ने विभावसुः। स्याम ते
सुमतावपि॥ त्वामग्ने वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे [53]

अध्वरेषु राजन्। त्वया वाजं वाजयन्तो जयेमाभि
ष्याम पृत्सुतीर्मर्त्यानाम्। त्वामग्ने वाजसातमं विप्रां वर्धन्ति
सुष्टुतम्। स नो रास्व सुवीर्यम्॥ अयं नो अग्निर्वरिवः
कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन्। अयं शत्रूञ्जयतु
जर्हृषाणोऽयं वाजं जयतु वाजसातौ॥ अग्निनाग्निः
समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा॥ हव्यवाङ् जुह्वास्यः॥ त्वं ह्यग्ने
अग्निना विप्रो विप्रेण सन्ध्सता। सखा सख्या समिध्यसे॥
उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषा॥ [54]

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

(अशीयत् तत् तेन वेदं दुर्भेः पञ्चविंशतिश्च)॥ 1॥

देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा विजयमुपयन्तोऽग्नौ
वामं वसु सं न्यदधतेदमुं नो भविष्यति यदि नो
जेष्यन्तीति तदग्निर्यकामयत् तेनापाक्रामत् तद्देवा

विजित्यावरुरुत्समाना अन्वायन् तदस्य सहसाऽदिथ्सन्त
सोऽरोदीद्यदरोदीत् तद्गुद्रस्य रुद्रत्वं यदश्वशीयत् तद् [1]

रज्जुतः हिरण्यमभवत् तस्माद्रज्जुतः हिरण्यमदखिण्यमश्रुज
हि यो बर्हिषि ददाति पुराऽस्य संवत्सराद्गृहे रुदन्ति
तस्माद्बर्हिषि न देयः सोऽग्निरब्रवीद्वाग्यसान्यथ व
इदमिति पुनराधेयं ते केवलमित्यब्रुवन्नृध्रवत् खलु स
इत्यब्रवीद्यो मद्देवत्यमग्निमादधाता इति तं पूषाऽऽधत्त तेन
[2]

पूषाऽऽधोत् तस्मात् पौष्णाः पशवं उच्यन्ते तं
त्वष्टाऽऽधत्त तेन त्वष्टाऽऽधोत् तस्मात् त्वाष्ट्राः पशवं
उच्यन्ते तं मनुराऽधत्त तेन मनुराधोत् तस्मान्मानव्यः प्रजा
उच्यन्ते तं धाताऽऽधत्त तेन धाताऽऽधोत् संवत्सरो वै
धाता तस्मात् संवत्सरं प्रजाः पशवोऽनु प्र जायन्ते य एवं
पुनराधेयस्यर्द्धिं वेद [3]

ऋध्नोत्येव योऽस्यैवं बन्धुतां वेद बन्धुमान् भवति भागधेयं
वा अग्निराहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप
दोद्रावोद्वास्य पुनरा दधीत भागधेयेनैवैनः समर्धयत्यथो

शान्तिरेवा॒स्यैषा पुन॑र्वस्वो॒रा द॑धीतै॒तद्वै पुन॑रा॒धेय॑स्य
 नक्ष॑त्रं यत्पुन॑र्वसू स्वाया॑मेवैनं दे॒वता॑यामा॒धाय॑ ब्रह्मवर्च॑सी
 भ॑वति द॒र्भेरा द॑धात्यया॑तयाम॒त्वाय॑ द॒र्भेरा द॑धात्य॒द्भ्य
 ए॒वैन॑मोष॑धीभ्योऽव॒रुध्याऽऽध॑त्ते पञ्च॑कपालः पुरो॒डाशो॑ भवति
 पञ्च॑ वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभ्य॑ ए॒वैन॑मव॒रुध्याऽऽध॑त्ते ॥ [4]

(आऽपराभावाय पुरोडाशमेते आहुती तत्तुषद्विःशच्च) ॥ 2 ॥

परा॒ वा ए॒ष य॒ज्ञं प॒शून् व॑पति॒ योऽग्नि॑मु॒द्वास॑यते
 पञ्च॑कपालः पुरो॒डाशो॑ भवति॒ पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः पाङ्क्तो॑ प॒शवो॑
 य॒ज्ञमे॒व प॒शून् व॑ रुन्धे वी॒रहा॒ वा ए॒ष दे॒वानां॑ योऽग्नि॑मु॒द्वास॑यते
 न वा ए॒तस्य॑ ब्राह्म॒णा ऋ॑ता॒यवः॑ पु॒राऽन्न॑म॒ख्यन् प॒ङ्क्तो॑
 याज्यानु॒वाक्या॑ भवन्ति॒ पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः पाङ्क्तः॑ पु॒रुषो॑ दे॒वाने॒व
 वी॒रं नि॑रव॒दाया॒ग्निं पुन॑रा [5]

ध॑त्ते श॒ताक्ष॑रा भवन्ति श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑य
 आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्र॑ति तिष्ठति॒ यद्वा अ॒ग्निरा॑हि॒तो न॑र्ह्यते
 ज्यायो॑ भाग॒धेयं॑ नि॒काम॑यमानो यदा॑ग्ने॒यः स॑र्वं भवति
 सैवा॒स्यर्धिः॑ सं वा ए॒तस्य॑ गृ॒हे वाक् सृ॑ज्यते योऽग्नि॑मु॒द्वास॑यते
 स वाच॑ः स॒सृष्टां॑ यज॑मान ईश्व॒रोऽनु॑ परा॑भवितो॒र्विभ॑क्तयो
 भवन्ति॒ वा॒चो वि॒धृत्यै॑ यज॑मान॒स्याप॑राभावाय [6]

विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकरुपांशु यजति यथा वामं
 वसुं विविदानो गूहति तादृगेव तदग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराह
 यथा वामं वसुं विविदानः प्रकाशं जिगमिषति तादृगेव
 तद्विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वर्षद्वरोत्यायतनादेव नैति यजमानो
 वै पुरोडाशः पशवं एते आहुती यदभितः पुरोडाशमेते आहुती
 [7]

जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति
 कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न
 यजुः कर्तव्यमित्यथो खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं
 यजुर्यज्ञस्य समृद्धौ पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं
 वासः पुनरुत्सृष्टोऽनुद्वान् पुनराधेयस्य समृद्धौ सप्त ते अग्ने
 समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यक्तं
 ततः [8]

एवैनमव रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
 तस्य वरुण एवर्णयादोऽग्निवारुणमेकादशकपालमनु
 निर्वपेद्यं चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति
 नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानः॥ [9]

(त्वा जिह्वाः सप्त सुकेतस्ते नृन्योदश च)॥ 3॥

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा। उपस्थे ते
देव्यदितेऽग्निमन्त्रादमन्त्राद्यायाऽऽदधे॥ आऽयं गौः
पृश्निरक्रमीदसनन्मातरं पुनः। पितरं च प्रयन्त्सुवः॥
त्रिंशद्धामं वि राजति वाक्पतङ्गाय शिश्रिये। प्रत्यस्य वह
द्युभिः॥ अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना। व्यख्यन्महिषः
सुवः॥ यत् त्वा [10]

क्रुद्धः परोवपं मन्युना यदवर्त्या। सुकल्पमग्रे तत् तव
पुनस्त्वोद्दीपयामसि॥ यत् ते मन्युपरोक्षस्य पृथिवीमनु
दध्वसे। आदित्या विश्वे तद्देवा वसवश्च समाभरन्॥
मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु।
बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम्॥ सप्त
ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वाः सप्त [11]

ऋषयः सप्त धामं प्रियाणि। सप्त होत्राः सप्ता त्वा यजन्ति
सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन॥ पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्र
इषाऽऽयुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः॥ सह रय्या नि वर्तस्वाग्रे
पिन्वस्व धारया। विश्वप्स्त्रिया विश्वतस्परि॥ लेकः सलेकः
सुलेकस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा वियन्तु केतः सकैतः

सुकेतस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा विंयन्तु विवंस्वा५
 अदितिर्देवंजूतिस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा विंयन्तु॥
 [12]

(एतमेव जिह्वा एतान् पञ्चविंशतिश्च)॥ 4॥

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणेत्याहाऽऽशिषैवैनमा धत्ते सर्पा वै
 जीर्यन्तोऽमन्यन्त स एतं कंसर्णीरः काद्रवेयो मन्त्रमपश्यत्
 ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाघ्नत सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गार्हपत्यमा
 दधाति पुनर्नवमेवैनमजरं कृत्वाऽऽधत्तेऽथो पूतमेव
 पृथिवीमन्नाद्यं नोपानमत्सैतं [13]

मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्नाद्यमुपानमद्यत्सर्पराज्ञिया
 ऋग्भिर्गार्हपत्यमादधात्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो अस्यामेवैनं
 प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्याहापहुत एवास्मै
 तत् पुनस्त्वोद्दीपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं यत्ते
 मन्युपरोक्षस्येत्याह देवताभिरेव [14]

एन५ सं भरति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते
 योऽग्निमुद्वासयते बृहस्पतिवत्यर्चोप तिष्ठते ब्रह्म वै
 देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञ५ सं दधाति विच्छिन्नं

य॒ज्ञं॑ स॒मि॒मं द॑धा॒त्वित्या॑ह॒ संत॑त्यै॒ विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह
मा॑दयन्ता॒मित्या॑ह॒ संत॑त्यै॒व य॒ज्ञं दे॒वेभ्योऽनु॑ दि॒शति॑ स॒प्त तै॑
अ॒ग्ने स॒मि॒धः स॒प्त जि॒ह्वाः [15]

इत्या॑ह स॒प्तस॑प्त॒ वै स॑प्त॒धाऽग्नेः॑ प्रि॒यास्त॒नुव॑स्ता ए॒वाव॑
रु॒न्धे पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्येत्य॑भितः॒ पुरो॑डाश॒माहु॑ती जु॒होति॑
यज॑मानमे॒वोर्जा च॑ र॒य्या चो॑भयतः॒ परि॑ गृ॒ह्णात्यादि॑त्या वा
अ॒स्माल्लो॒काद॑मुं लो॒कमा॑यन्ते॒ऽमुष्मि॑ल्लो॒के व्य॑तृष्यन्त इ॒मं
लो॒कं पुन॑रभ्यवेत्या॒ग्निमा॑धायै॒तान् हो॑मान॒जुह॑वुस्त आ॒र्ध्वव॑न्
ते सु॒वर्ग॑ल्लो॒कमा॑यन् यः प॒रा॒चीनं॑ पुनरा॒धेया॑द॒ग्निमा॑दधी॒त
स ए॒तान् हो॑मा॒ञ्जु॒ह्याद्या॑मे॒वाऽऽदि॑त्या ऋ॒द्धिमा॑र्ध्वव॑न्
तामे॒वध्नो॑ति॥ [16]

(आहुवर्धये रयि मे वर्चसा सप्तदश च)॥ 5॥

उ॒प॒प्रय॑न्तो॒ अध्व॑रं म॒न्त्रं वो॑चेमा॒ग्नये॑। आ॒रे अ॒स्मे च॑
शृ॒ण्वते॑॥ अ॒स्य प्र॒त्नाम॑नु द्युतं॑ शु॒क्रं दु॑दुहे अ॒ह॒यः। प॒यः
सह॑स्र॒सामृ॑षिम्॥ अ॒ग्निर्मू॒र्धा दि॒वः क॒कुत् प॑तिः पृथि॒व्या
अ॒यम्। अ॒पां रे॒तांसि॑ जि॒न्वति॑॥ अ॒यमि॒ह प्र॑थ॒मो धा॑यि
धा॒तृभि॑र्होता॒ यजि॑ष्ठो अध्व॒रेष्वी॒ड्यः। यम॑प्र॒वानो॑ भृ॒गवो॑

विरुचुर्वनेषु चित्रं विभुवं विशेविशे॥ उभा वामिन्द्राग्नी
आहुवध्यै [17]

उभा राधंसः सह मादयध्यै॥ उभा दाताराविषां
रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम्॥ अयं ते
योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आ
रोहाथां नो वर्धया रयिम्॥ अग्न आयूँषि पवस आ
सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्॥ अग्ने पवस्व
स्वपां अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधत्पोषं रयिं [18]

मयि॥ अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रयां देव जिह्वया॥ आ
देवान् वक्षि यक्षि च॥ स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवां
इहाऽऽवह। उप यज्ञं हविश्च नः॥ अग्निः शुचिं व्रततमः
शुचिर्विप्रः शुचिः कविः। शुचीं रोचत आहुतः॥ उदग्ने
शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते। तव ज्योतीँष्यर्चयः॥
आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मै [19]

देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि तनूपा अग्नेऽसि
तनुवं मे पाह्यग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म् आ पूण चित्रावसो
स्वस्ति ते पारमशीयेन्धानास्त्वा शतं हिमां द्युमन्तः

समि॑धीमहि॒ वय॑स्वन्तो वय॑स्कृतं॒ यश॑स्वन्तो यश॑स्कृतं॒
 सुवीरा॑सो॒ अदा॑भ्यम्। अग्ने॑ सप॒त्नद॑म्भनं॒ वर्षि॑ष्ठे अधि॒
 नाके॑॥ सं त्वम॑ग्ने सूर्य॑स्य॒ वर्च॑साऽग॒थाः समृ॑षीणां॒ स्तुते॑न॒
 सं प्रि॒येण॒ धाम्ना॑। त्वम॑ग्ने सूर्य॑वर्चा॒ असि॒ सं मामा॑युषा॒
 वर्च॑सा प्र॒जया॑ सृज॥ [20]

(भूयास्त स्वस्तयेऽग्ने पुष्यासं धृषद्वर्णमिक्कात्रिंशच्च)॥ 6॥

सं प॑श्यामि प्र॒जा अ॒हमि॑डं प्र॒जसो॑ मान॒वीः। सर्वा॑ भवन्तु
 नो गृ॒हे॥ अम्भः॒ स्था॒म्भो वो॑ भक्षीय॒ महः॑ स्थ॒ महो॑ वो
 भक्षीय॒ सहः॑ स्थ॒ सहो॑ वो भक्षी॒योर्जः॑ स्थोर्जं॑ वो भक्षीय॒ रेव॑ती
 रम॑ध्वम॒स्मि॒ल्लो॒केऽस्मिन् गो॑ष्ठेऽस्मिन् क्षये॒ऽस्मिन् योना॑वि॒हैव॑
 स्तेतो॑ माऽप॑ गात॒ ब॒ह्वी॒र्मे भू॒यास्त॑ [21]

सु॒हि॒तासि॑ विश्वरू॒पीरा॑ मो॒र्जा वि॒शाऽऽगौ॑प॒त्येना॑ऽऽरा॒यस्य॑
 सह॑स्रपोषं॒ वः पु॒ष्यासं॑ मयि॒ वो रा॒यः श्रय॑न्ताम्॥ उप॑
 त्वाऽग्ने दि॒वेदि॑वे॒ दोषा॑वस्तर्धिया॒ वय॑म्। नमो॑ भर॑न्त॒ एम॑सि।
 राज॑न्तमध्व॒राणां॑ गो॒पामृ॑तस्य॒ दीदि॑विम्। वर्ध॑मान॒ः स्वे
 दमे॑॥ स नः॑ पि॒तेव॑ सून॒वेऽग्ने॑ सूपा॒यनो॑ भव। सच॑स्वा नः
 स्व॒स्तये॑॥ अग्ने॑ [22]

त्वं नो अन्तमः। उ॒त त्रा॒ता शि॒वो भ॑व वरू॒थ्यः॥
 तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः। सु॒म्राय॑ नूनमी॒महे स॒खिभ्यः॥
 वसु॑र॒ग्निर्वसु॑श्रवाः। अच्छा॑ नक्षि द्यु॒मत्त॑मो र॒यिं दाः॥ ऊ॒र्जा वः
 प॒श्याम्यूर्जा॑ मां प॒श्यत रा॒यस्पोषे॑ण वः प॒श्यामि रा॒यस्पोषे॑ण
 मा प॒श्यते॒डाः स्थ॑ मधु॒कृतः॑ स्यो॒ना माऽऽवि॑श॒तेरा॒ मदः॥
 स॒हस्र॒पोषं॑ वः पु॒ष्यासं॑ [23]

मयि॑ वो रा॒यः श्रय॑न्ताम्॥ तत् स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं भर्गो
 दे॒वस्य॑ धीमहि। धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्॥ सो॒मान॒ऽस्वरे॑णं
 कृ॒णुहि ब्र॑ह्मणस्पते। क॒क्षीव॑न्तं य औ॒शिज॑म्॥ क॒दा च॒न
 स्त॒रीर॑सि॒ नेन्द्र॑ सश्चसि दा॒शुषे॑। उ॒पोपे॑न्नु म॒घव॑न् भूय॒ इन्नु
 ते दानं॑ दे॒वस्य॑ पृच्यते॥ परि॑ त्वाग्ने॒ पुरं॑ व॒यं वि॒प्रः स॒हस्य॑
 धीमहि। धृ॒षद्व॑र्णं दि॒वेदि॑वे भे॒त्तारं॑ भङ्गु॒राव॑तः॥ अ॒ग्ने गृ॑हपते
 सु॒गृह॑प॒तिर॒हं त्वया॑ गृ॒हप॑तिना भूयासः॑ सु॒गृह॑प॒तिर्मया॒ त्वं
 गृ॒हप॑तिना भूयाः श॒तः हि॒मा॒स्तामा॒शिष॑मा शा॒से तन्त॑वे
 ज्योति॑ष्मतीं॒ तामा॒शिष॑मा शा॒सेऽमुष्मै॑ ज्योति॑ष्मतीम्॥
 [24]

अयंज्ञो वा एष योऽसामोपप्रयन्तो अध्वरमित्याह
 स्तोममेवास्मै युनक्त्युपेत्याह प्रजा वै पशव उपेमं लोकं
 प्रजामेव पशूनिमं लोकमुपैत्यस्य प्रत्नामनुद्युतमित्याह
 सुवर्गो वै लोकः प्रत्नः सुवर्गमेव लोकः समारोहत्यग्निर्मूर्धा
 दिवः ककुदित्याह मूर्धानम् [25]

एवैनं समानानां करोत्यथो देवलोकादेव मनुष्यलोके
 प्रतितिष्ठत्ययमिह प्रथमो धायि धातृभिरित्याह मुख्यमेवैनं
 करोत्युभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या इत्याहौजो बलमेवाव
 रुन्धेऽयं ते योनिर्ऋत्विय इत्याह पशवो वै रयिः पशूनेवाव
 रुन्धे षड्भिरुपं तिष्ठते षड्वै [26]

ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति षड्भिरुत्तराभिरुपं तिष्ठते
 द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव
 प्रति तिष्ठति यथा वै पुरुषोऽश्वो गौर्जीर्यत्येवमग्निराहितो
 जीर्यति संवत्सरस्य परस्तादाग्निपावमानीभिरुपं तिष्ठते
 पुनर्नवमेवैनमजरं करोत्यथो पुनात्येवोपं तिष्ठते योगं
 एवास्यैष उपं तिष्ठते [27]

दमं एवास्यैष उपं तिष्ठते याज्ञैवास्यैषोपं तिष्ठते यथा

पापी॑याञ्छे॒यस॑ आ॒हृत्य॑ नम॒स्यति॑ ता॒दृगे॒व तदा॑यु॒र्दा
अ॒ग्नेऽस्या॑यु॒र्मे दे॒हीत्या॑हाऽऽयु॒र्दा ह्येष॑ व॒र्चो॒दा अ॒ग्नेऽसि॑
व॒र्चो मे॑ दे॒हीत्या॑ह व॒र्चो॒दा ह्येष॑ त॒नूपा अ॒ग्नेऽसि॑ त॒नुव॑ मे
पा॒हीत्या॑ह [28]

त॒नूपा ह्येषो॑ऽग्ने॒ यन्मे॑ त॒नुवा॑ ऊ॒नं तन्म॒ आ पृ॑णे॒त्याह॑ यन्मे॑
प्र॒जायै॑ प॒शूना॑मू॒नं तन्म॒ आ पू॑रयेति॒ वावै॑तदा॒ह चि॒त्राव॑सो
स्व॒स्ति ते॑ पा॒रम॑शी॒येत्या॑ह रा॒त्रिर्वै चि॒त्राव॑सु॒रव्यु॑ष्ठै॒ वा ए॒तस्यै॑
पु॒रा ब्रा॑ह्म॒णा अ॒भैषु॑व्यु॒ष्टिमे॒वाव॑ रु॒न्ध इ॒न्धा॒नास्त्वा श॒तम्
[29]

हि॒मा इ॒त्याह॑ श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑य॒ आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये
प्र॒ति ति॑ष्ठत्ये॒षा वै सू॒र्मी क॑र्ण॒काव॑त्ये॒तया॑ ह स्म
वै दे॒वा अ॑सु॒राणां॑ श॒तत॑र॒हां स्तृ॑ह॒न्ति य॑दे॒तया॑
स॒मिध॑मा॒दधा॑ति॒ वज्र॑मे॒वैतच्छ॑त॒घ्नीं य॑ज॒मानो॑ भ्रातृ॒व्याय॑
प्र॒हर॑ति॒ स्तृ॒त्या अ॒छम्ब॑द्वा॒रं सं त्वम॑ग्ने॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सा
ग॒था इ॒त्याहै॑तत्त्वमसी॒दम॑हं भू॒यास॑मि॒ति वा॑वैतदा॒ह त्वम॑ग्ने॒
सूर्य॑वर्चा अ॒सीत्या॑हाऽऽशि॒षमे॒वैता॑मा शा॒स्ते॥ [30]

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः
 पशवस्तानेवाव रुन्धेऽम्भुः स्थाम्भो वो भक्षीयेत्याहाम्भो
 ह्येता महः स्थ महो वो भक्षीयेत्याह महो ह्येताः सहः स्थ
 सहो वो भक्षीयेत्याह सहो ह्येता ऊर्जस्थोर्ज वो भक्षीयेति
 [31]

आहोर्जो ह्येता रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः
 पशूनेवात्मन् रमयत इहैव स्तेतो माऽप गातेत्याह ध्रुवा
 एवैना अनपगाः कुरुत इष्टकचिद्वा अन्योऽग्निः पशुचिदन्यः
 संहितासि विश्वरूपीरिति वत्समभि मृशत्युपैवैनं धत्ते
 पशुचितमेनं कुरुते प्र [32]

वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते य आहवनीयमुपतिष्ठते
 गार्हपत्यमुप तिष्ठतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यथो
 गार्हपत्यायैव नि हुते गायत्रीभिरुप तिष्ठते तेजो वै
 गायत्री तेज एवात्मन् धत्तेऽथो यदेतं तृचमन्वाह सन्तत्यै
 गार्हपत्यं वा अनु द्विपादो वीराः प्रजायन्ते य एवं विद्वान्
 द्विपदाभिर्गार्हपत्यमुपतिष्ठते [33]

आऽस्य वीरो जायत ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा

पश्यतेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते तत्संवितुर्वरेण्यमित्याह
 प्रसूत्यै सोमान्३ स्वरणमित्याह सोमपीथमेवाव रुन्धे
 कृणुहि ब्रह्मणस्पत इत्याह ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे कदा च न
 स्तरीरसीत्याह न स्तरी५ रात्रिं वसति [34]

य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते परिं त्वाग्ने पुरं
 वयमित्याह परिधिमेवैतं परिं दधात्यस्कन्दायाग्ने
 गृहपत इत्याह यथायजुरेवैतच्छ्रुत५ हिमा इत्याह
 शतं त्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नामं
 गृह्णात्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे
 ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात्तेजस्व्येवास्य
 ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शासेऽमुष्मे
 ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो जातः स्यात् तेज
 एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति॥ [35]

(सिक्तस्य सह भवति यो यत्खलु वै पशुभिन्नयोदश च)॥ 9॥

अग्निहोत्रं जुहोति यदेव किञ्च यजमानस्य स्वं
 तस्यैव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने प्रजननं५ हि वा
 अग्निरथौषधीरन्तंगता दहति तास्ततो भूयसीः प्रजायन्ते

यत्सायं जुहोति रेतं एव तत्सिञ्चति प्रैव प्रातस्तनेन जनयति
तद्रेतः सिक्तं न त्वष्टाऽविकृतं प्रजायते यावच्छो वै रेतसः
सिक्तस्य [36]

त्वष्टा रूपाणि विकरोति तावच्छो वै तत्प्रजायत एष वै
दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बह्वीभिरुप तिष्ठते रेतस एव सिक्तस्य
बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वःश्वो भूयान् भवति
य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठतेऽहर्देवानामासीद्रात्रिरसुराणां
तेऽसुरा यद्देवानां वित्तं वेद्यमासीत्तेन सह [37]

रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना अमन्यन्त तेऽपश्यन्नाग्नेयी
रात्रिराग्नेयाः पशवं इममेवाग्निः स्तवाम् स नः स्तुतः
पशून् पुनर्दास्यतीति तेऽग्निमस्तुवन्त्स एभ्यः स्तुतो रात्रिया
अध्यहरभि पशून्निर्जित् ते देवाः पशून् वित्वा कामाः
अकुर्वन्त य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते पशुमान् भवति [38]

आदित्यो वा अस्माल्लोकादमुं लोकमेत् सोऽमुं
लोकं गत्वा पुनरिमं लोकमभ्यध्यायत् स इमं लोकमागत्य
मृत्योरबिभेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययं लोकः सोऽमन्यतेममेवाग्निः
स्तवानि स मां स्तुतः सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति

सौ॑ऽग्निम॑स्तौ॒त् स ए॑न॒ः स्तु॒तः सु॒व॒र्गं लो॒कम॑गमय॒द्यः [39]

ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निमु॑प॒तिष्ठ॑ते सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कमे॑ति॒
सर्व॑मायुरेत्य॒भि वा ए॒षो॑ऽग्नी आ रो॑हति॒ य ए॑नावुप॒तिष्ठ॑ते
यथा॒ खलु॒ वै श्रेया॑न॒भ्यारू॑ढः का॒मय॑ते॒ तथा॑ करोति॒ नक्त॑मुप॒
तिष्ठ॑ते न प्रा॒तः स॒ः हि नक्तं॑ व्र॒तानि॑ सृ॒ज्यन्ते॑ स॒ह श्रेया॑ः॒श्च
पापी॑याः॒श्चासा॑ते॒ ज्योति॑र्वा अ॒ग्निस्तमो॑ रात्रि॒र्यत् [40]

नक्त॑मुप॒तिष्ठ॑ते ज्योति॑षै॒व तम॑स्तरत्युप॒स्थेयो॑ऽग्नी ३
नोप॑स्थेया ३ इत्या॑हुर्मनु॒ष्याये॒न्वै योऽह॑रहरा॒हृत्याथै॑नं
याच॑ति॒ स इ॒न्वै तमुपा॑र्च्छत्यथ॒ को दे॒वानह॑रहर्याचिष्य॒तीति॑
तस्मा॒न्नोप॑स्थेयोऽथो॒ खल्वा॑हुरा॒शिषे॒ वै कं यज॑मानो यजत॒
इत्ये॒षा खलु॒ वै [41]

आहि॑ताग्नेरा॒शीर्यद॒ग्निमु॑प॒तिष्ठ॑ते तस्मा॑दुप॒स्थेयः॑
प्र॒जाप॑तिः प॒शून॑सृजत॒ ते सृ॒ष्टा अ॑होरा॒त्रे प्रावि॑शन्
ताञ्छ॒न्दोभि॑रन्व॒विन्द॑द्यच्छ॒न्दोभि॑रुप॒तिष्ठ॑ते स्वमे॒व
तदन्वि॑च्छति॒ न तत्र॑ जा॒म्यस्तीत्या॑हुर्योऽह॑रहरुप॒तिष्ठ॑त॒
इति॑ यो वा अ॒ग्निं प्र॒त्यङ्मु॑प॒तिष्ठ॑ते प्रत्ये॑नमोषति॒ यः परा॑ङ्
विष्व॑ङ् प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रेति॒ कवा॑तिर्यङ्मि॒वोप॑ तिष्ठेत् नैनं॑

प्रत्योषति न विष्वङ् प्रजयां पशुभिरेति॥ [42]

(अषाढ ओषधय उपचिन्वन्ति पञ्चत्वारिंशच्च)॥ 10॥

मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्रे॥
तत्त्वं बिभृहि पुनरा मदैतोस्तवाहं नाम बिभराण्यग्रे॥ मम
नाम तव च जातवेदो वासंसी इव विवसानौ ये चरावः।
आयुषे त्वं जीवसे वयं यथायथं वि परि दधावहे पुनस्ते॥
नमोऽग्नयेऽप्रतिविद्धाय नमोऽनाधृष्टाय नमः सम्राजै॥ अषाढः
[43]

अग्निर्बृहद्वया विश्वजित्सहन्त्यः श्रेष्ठो गन्धर्वः॥ त्वत्पितारो
अग्रे देवास्त्वामाहुतयस्त्वद्विवाचनाः। सं मामायुषा
सं गौपत्येन सुहिते मा धाः॥ अयमग्निः श्रेष्ठतमोऽयं
भगवत्तमोऽयं सहस्रसातमः। अस्मा अस्तु सुवीर्यम्॥
मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु।
या इष्टा उषसो निमृचंश्च ताः सं दधामि हविषा घृतेन॥
पयस्वतीरोषधयः [44]

पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र
सं सृज॥ अग्रे व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे
राध्यताम्॥ अग्निं होतांरमिह तं हुवे देवान् यज्ञियानिह

यान् हवामहे॥ आ यन्तु देवाः सुमनस्यमाना वियन्तु देवा
हविषो मे अस्य॥ कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु यानि घर्मे
कपालान्युपचिन्वन्ति [45]

वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम्॥
अभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत आत्तस्तदग्नं पुनः। इध्मो
वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति॥
त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये वितन्त्रिरे य इमं यज्ञं स्वधया ददन्ते
तेषां छिन्नं प्रत्येतद्वधामि स्वाहा घर्मो देवा अर्प्येतु॥ [46]

(दिवा स संहृन्निष् वैश्वानराऽऽदित्य तू नोऽनेहसं सुशर्माणमेकान्नविंशतिश्च)॥ 11॥

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽप्र यातु परावतः। अग्निरुक्थेन
वाहसा॥ ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम्।
अजस्रं घर्ममीमहे॥ वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो बृहदरिणादेकः
स्वपस्यया कविः। उभा पितरा महयन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवी
भूरिरेतसा॥ पृष्ठो दिवि पृष्ठो अग्निः पृथिव्यां पृष्ठो विश्वा
ओषधीरा विवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्ठो अग्निः स नो दिवा
सः [47]

रिषः पातु नक्तम्॥ जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशुं न

गोपा इर्यः परिज्मा। वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात
 स्वस्तिभिः सदा नः॥ त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान् आ रोदसी
 अपृणा जायमानः। त्वं देवाः अभिशस्तेरमुश्चो वैश्वानर
 जातवेदो महित्वा॥ अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि
 क्षत्रमजरः सुवीर्यम्। वयं जयेम शतिनः सहस्रिणं
 वैश्वानर [48]

वाजमग्ने तवोतिभिः॥ वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम
 राजा हिकं भुवनानामभिः। इतो जातो विश्वमिदं
 वि चष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण॥ अव ते हेडो वरुण
 नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे हविर्भिः। क्षयन्नस्मभ्यमसुर
 प्रचेतो राजन्नेनासि शिश्रथः कृतानि॥ उदुत्तमं वरुण
 पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमः श्रथाय। अथा वयमादित्य
 [49]

व्रते तवानागसो अदितये स्याम॥ दधिक्राव्णो अकारिषं
 जिष्णोरश्वस्य वाजिनः॥ सुरभि नो मुखां करत् प्र ण
 आयूषि तारिषत्॥ आ दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्य
 इव ज्योतिषाऽपस्ततान। सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु

मध्वा॒ समि॒मा वचा॑ऽसि॥ अ॒ग्निर्मूर्धा॑ भुवः॑। मरु॑तो॒ यद्ध॑ वो
दि॒वः सु॑म्रा॒यन्तो॒ हवा॑महे। आ तू नः॑ [50]

उप॑ गन्त॒न॥ या वः॑ शर्म॑ शश॒मानाय॑ सन्ति॑
त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्यं॑ ता॒नि मरु॑तो
वि य॑न्त र॒यिं नो॑ धत्त वृष॑णः सु॒वीरम्॑॥ अदि॑तिर्न
उरु॑ष्य॒त्वदि॑तिः शर्म॑ यच्छ॒तु। अदि॑तिः पा॒त्वऽह॑सः॥
म॒हीमू॒ षु मा॒तरः॑ सु॒व्रता॑ना॒मृत॑स्य॒ पत्नी॑मव॒से हुवे॑म।
तुवि॑क्ष॒त्राम॒जर॑न्तीमु॒रूची॑ऽ सु॒शर्माण॑मदि॑तिऽ सु॒प्रणी॑तिम्॥
सु॒त्रामा॑णं पृथि॒वीं द्या॑म॒नेह॑सऽ सु॒शर्माण॑मदि॑तिऽ
सु॒प्रणी॑तिम्। दै॒वीं नावः॑ स्वरि॒त्राम॑ना॒गस॑म॒स्रव॑न्ती॒मा
रु॑हे॒मा स्व॑स्तये॑॥ इ॒माऽ सु॑ नाव॒माऽरु॑हऽ श॒तारि॑त्राऽ
श॒तस्फ्या॑म्। अ॒च्छि॑द्रां पारयि॒ष्णुम्॥ [51]

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

(सत्यायुरोजसे यज्ञाय त्रयस्त्रिंशच्च)॥ 1॥

तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे षष्ठप्रश्नप्रारम्भः।

हरिः ओम्। सं त्वां सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं
 च। बृहस्पतिप्रसूतो यजमान इह मा रिषत्॥
 आज्यमसि सत्यमसि सत्यस्याध्यक्षमसि हविरसि
 वैश्वानरं वैश्वदेवमुत्पूतशुष्मं सत्यौजाः सहोऽसि
 सहमानमसि सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व
 पृतनाः सहस्व पृतन्यतः। सहस्रवीर्यमसि तन्मा
 जिन्वाऽऽज्यस्याऽऽज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्यायुः
 [1]

असि सत्यशुष्ममसि सत्येन त्वाऽभि घोरयामि तस्य ते
 भक्षीय पश्चानां त्वा वातानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पश्चानां
 त्वर्तूनां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पश्चानां त्वा दिशां यन्त्राय
 धर्त्राय गृह्णामि पश्चानां त्वा पञ्चजनानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि
 चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि ब्रह्मणस्त्वा
 तेजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय [2]

धर्त्राय गृह्णामि विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि सुवीर्याय
 त्वा गृह्णामि सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि रायस्पोषाय
 त्वा गृह्णामि ब्रह्मवर्चसाय त्वा गृह्णामि भूरस्माकं

ह॒विर्दे॒वानां॑मा॒शिषो॒ यज॑मानस्य दे॒वानां॑ त्वा दे॒वता॑भ्यो
गृ॒ह्णामि॒ कामा॑य त्वा गृ॒ह्णामि॥ [3]

(रिष्यात् सपत्नक्षयण्यन्नादो भूयासं पट्विशच्च) ॥ 2॥

ध्रुवो॑ऽसि ध्रुवो॑ऽह॒ः संजा॑तेषु भूयासं धीर॒श्चेत्ता॑
वसु॑विदुग्रो॑ऽस्युग्रो॑ऽह॒ः संजा॑तेषु भूयासमुग्र॒श्चेत्ता॑
वसु॑विदभि॒भूर॑स्यभि॒भूर॑ह॒ः संजा॑तेषु भूयासमभि॒भूश्चेत्ता॑
वसु॑विद्युनज्मिं त्वा ब्रह्म॑णा दैव्येन ह॒व्याया॒स्मै वोढ॑वे
जा॒तवेदः॑ । इन्धा॑नास्त्वा सुप्र॒जसः॑ सु॒वीरा॒ ज्योर्जी॑वेम
बलि॒हतो॑ व॒यं ते॑ ॥ यन्मे॑ अग्ने अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ रिष्यात् [4]

यद्वा॒ स्कन्दा॑दाज्यस्यो॒त वि॑ष्णो । तेन॑ ह॒न्मि स॒पत्नं॑
दुर्म॑रा॒युमैनं॑ दधामि॒ निर्ऋ॑त्या उ॒पस्थे॑ । भूर्भुवः॑ सुव॒रुच्छु॑ष्मो
अग्ने॑ यज॑मानायैधि॒ निशु॑ष्मो अ॒भिदा॑संते । अग्ने॑ देवे॑द्ध
मन्वि॑द्ध मन्द्र॑जिह्वा॒मर्त्य॑स्य ते होत॑र्मूर्ध॒न्ना जिघ॑र्मि
रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य मनो॑ऽसि प्राजाप॒त्यं
मन॑सा मा भूतेनाऽऽवि॑श॒ वाग॑स्यै॒न्द्री स॑पत्न॒क्षय॑णी [5]

वा॒चा मै॑न्द्रि॒येणाऽऽवि॑श वस॒न्तमृ॑तूनां प्री॑णामि॒ स मा॑
प्री॒तः प्री॑णातु ग्री॒ष्ममृ॑तूनां प्री॑णामि॒ स मा॑ प्री॒तः प्री॑णातु

व॒रु॒षा ऋ॑तूनां प्री॒णामि॒ ता मा॑ प्री॒ताः प्री॑णन्तु श॒रद॑मृ॒तूनां
 प्री॒णामि॒ सा मा॑ प्री॒ता प्री॑णातु हे॒मन्त॑शि॒शिरा॑वृ॒तूनां प्री॑णामि॒
 तौ मा॑ प्री॒तौ प्री॑णीताम॒ग्रीषो॑म॒योर्हं दे॑व॒य॒ज्यया॒ चक्षु॑ष्मान्
 भूया॑सम॒ग्नेर्हं दे॑व॒य॒ज्यया॑न्नादो भूया॑सं [6]

द॒ब्धि॑र॒स्यद॑ब्धो भूया॑सम॒मुं द॑भेयम॒ग्रीषो॑म॒योर्हं
 दे॒व॒य॒ज्यया॑ वृ॒त्रहा॒ भूया॑समिन्द्रा॒ग्नि॒योर्हं दे॑व॒य॒ज्ययै॑न्द्रि॒याव्य॑न्नादो
 भूया॑समिन्द्र॒स्याहं दे॑व॒य॒ज्ययै॑न्द्रि॒यावी भूया॑सं महेन्द्र॒स्याहं
 दे॒व॒य॒ज्यया॑ जे॒मानं॑ महि॒मानं॑ गमे॒यम॒ग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृतो॑ऽहं
 दे॒व॒य॒ज्यया॑ऽऽयु॑ष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्र॒तिष्ठां॑ गमे॒यम्॥ [7]

(उपह्वं जुष्टं नस्त्वा षट् च)॥ 3॥

अ॒ग्नि॒र्मा दु॑रि॒ष्टात् पा॒तु स॒वि॒ताऽघ॑श॒साद्यो॑ मेऽन्ति॑
 दू॒रेऽरा॑ती॒यति॑ तमे॒तेन॑ जेष॒ सु॒रूप॑व॒र्षव॑र्ण॒ एही॑मान् भ॒द्रान्
 दुर्या॑ः अ॒भ्येहि॑ मामनु॒व्रता॒ न्यु शी॒र्षाणि॑ मृ॒द्धमि॑ड॒ एह्य॑दित्
 एहि॑ सर॒स्वत्ये॑हि रन्ति॒रसि॑ रम॒तिर॑सि सून॒र्यसि॑ जुष्टे॒ जुष्टि॑
 तेऽशी॒योप॑हूत उपह्वं [8]

तेऽशी॒य सा मे॑ स॒त्याशी॒रस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ भूया॒दरे॑डता॒
 मन॑सा॒ तच्छ॑केयं य॒ज्ञो दि॒व रो॑हतु य॒ज्ञो दि॒वं गच्छ॑तु यो

दै॒व॒या॒नः प॒न्था॒स्तेन॑ य॒ज्ञो दे॒वाः अ॒प्यै॒त्व॒स्मा॒स्विन्द्र॑ इन्द्रि॒यं
 द॑धा॒त्व॒स्मा॒न्नाय॑ उ॒त य॒ज्ञाः स॑च॒न्ता॒म॒स्मासु॑ स॒न्त्वा॒शिषः॑ सा
 नः प्रि॒या सु॒प्र॒तू॒र्ति॒र्म॒घोनी॑ जुष्टि॒रसि॑ जुष॒स्व नो॒ जुष्टा॑ नः
 [9]

अ॒सि जुष्टि॑ ते ग॒मेयं॑ म॒नो ज्योति॑र्जुष॒ता॒माज्यं॑ विच्छि॒न्नं
 य॒ज्ञः स॒मिमं॑ द॑धातु। बृह॒स्पति॑स्तनु॒तामि॒मं नो॒ विश्वे॑ दे॒वा
 इ॒ह मा॑दय॒न्ताम्॥ ब्र॒ध्र पि॒न्वे॒स्व द॑द॒तो मे॒ मा क्षा॑यि कुर्व॒तो मे॒
 मोप॑दसत् प्र॒जाप॑तेर्भा॒गोऽस्य॑ूर्ज॒स्वान् प॑य॒स्वान् प्रा॑णापा॒नौ मे॑
 पा॒हि स॒मान॑व्या॒नौ मे॑ पा॒ह्यु॒दान॑व्या॒नौ मे॑ पा॒ह्यक्षि॑तोऽस्य॒क्षित्यै॑
 त्वा॒ मा मे॑ क्षे॒ष्टा अ॒मुत्रा॒मुष्मि॑न् लो॒के॥ [10]

(इन्द्रस्याहमिन्द्रवन्तः सोमस्याहं दैवयज्यया चतुश्चत्वारिंशच्च)॥ 4॥

ब॒र्हिषो॑ऽहं दै॒व॒य॒ज्यया॑ प्र॒जावा॑न् भू॒यासं॑ नरा॒शः स॑स्या॒हं
 दै॒व॒य॒ज्यया॑ प॒शुमा॑न् भू॒यास॑म॒ग्रेः स्वि॑ष्ट॒कृ॒तोऽहं॑
 दै॒व॒य॒ज्यया॑ऽऽयु॒ष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्र॒तिष्ठां॑ ग॒मेय॑म॒ग्रेर॒हमु॒ज्जि॑तिम॒नू॒ज्जैष॑
 सोम॑स्या॒हमु॒ज्जि॑तिम॒नू॒ज्जैष॑म॒ग्रेर॒हमु॒ज्जि॑तिम॒नू॒ज्जैष॑म॒ग्रीषो॑म॒यो॒र॒हमु॑
 म॒नू॒ज्जैष॑मिन्द्र॒स्याह॑म् [11]

उ॒ज्जि॑तिम॒नू॒ज्जैषं॑

महे॒न्द्रस्या॒हमु॒ज्जि॑तिम॒नू॒ज्जैष॑म॒ग्रेः

स्विष्टकृतोऽहमुज्जितिमनूजैषु वाजस्य मा प्रसवेनोद्वाभेणोदग्रभीत
 अथा सपत्ना५ इन्द्रो मे निग्राभेणाधरा५ अकः॥ उद्वाभं
 च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी
 मे विषूचीनान्व्यस्यताम्॥ एमा अग्मन्नाशिषो दोहकामा
 इन्द्रवन्तः [12]

वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम्॥ रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां
 गमयतु हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वेतशेन त्वा सूर्यो
 देवतां गमयतु वि ते मुञ्चामि रशना वि रश्मीन् वि योक्त्रा
 यानि परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो
 ब्रूताद्वागधान् देवतासु॥ विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन
 प्रतिष्ठां गमेय५ सोमस्याहं देवयज्यया [13]

सुरेता रेतो धिषीय त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूना५
 रूपं पुषेयं देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं
 देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासं वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय
 कर्मासि करुणमसि क्रियास५ सनिरसि सनितासि सनेय
 घृतवन्तं कुलायिन५ रायस्पोष५ सहस्रिणं वेदो ददातु
 वाजिनम्॥ [14]

(दक्षिणायां द्विष्मो विष्णोरेकान्त्रिंशच्च)॥ 5॥

आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयज्यः।
 सूर्याया ऊधोऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे
 अस्मिन्॥ प्रजापतेर्विभान्नामं लोकस्तस्मिंस्त्वा दधामि
 सह यजमानेन सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः
 पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा मे क्षेष्टाः प्राच्या
 दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां दक्षिणायां [15]

दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां प्रतीच्यां दिशि गृहाः
 पशवो मार्जयन्तामुदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो
 मार्जयन्तामूर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तां
 विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु
 वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिशस्तिहा
 त्रैष्टुभेन छन्दसाऽन्तरिक्षमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो
 विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन छन्दसा दिवमनु
 वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो
 हन्ताऽऽनुष्टुभेन छन्दसा दिशोऽनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं
 द्विष्मः॥ [16]

(द्विष्मः सुवीर्यं स आ पञ्चत्रिंशच्च)॥ 6॥

अ॒ग॒न्म॒ सु॒वः॒ सु॒व॒र॒ग॒न्म॒ सं॒दृ॒श॒स्ते॒ मा॒ छि॒त्सि॒ यत्ते॒
 त॒प॒स्त॒स्मै॒ ते॒ मा॒ऽऽवृ॒क्षि॒ सु॒भू॒र॒सि॒ श्रे॒ष्ठो॑ र॒श्मी॒ना॒मा॒यु॒र्धा
 अ॒स्यायु॑र्मे॒ धेहि॑ व॒र्चो॒धा अ॒सि॒ व॒र्चो॒ मयि॑ धे॒हीद॒म॒ह॒म॒मुं
 भ्रातृ॑व्यमा॒भ्यो दि॒ग्भ्यो॑ऽस्यै दि॒वो॑ऽस्माद॒न्तरि॑क्षाद॒स्यै पृ॒थि॒व्या
 अ॒स्माद॒न्नाद्या॑न्निर्भ॒जामि॒ निर्भ॑क्तः स यं द्विष्मः॥ [17]

सं ज्योति॑षाऽभू॒वमै॒न्द्रीमा॑वृ॒तम॒न्वाव॑र्ते॒ सम॒हं प्र॒जया॒ सं
 मया॑ प्र॒जा सम॒हं रा॒यस्पोषे॑ण॒ सं मया॑ रा॒यस्पोषः॑ समि॒द्धो
 अ॒ग्ने मे दी॑दिहि॒ समे॒द्धा ते॑ अ॒ग्ने दी॑द्यासं॒ वसु॑मान् य॒ज्ञो
 वसी॑यान् भू॒यास॒म॒ग्र आयू॑ःषि पव॒स आ सु॒वोर्ज॒मिषं॑ च
 नः॥ आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छु॒नाम्॥ अ॒ग्ने पव॑स्व॒ स्वपा॑ अ॒स्मे व॒र्चः
 सु॒वीर्य॑म्॥ [18]

दध॒त् पोष॑ः र॒यिं मयि॑॥ अ॒ग्ने गृ॒हप॑ते सु॒गृ॒हप॑तिर॒हं
 त्वया॑ गृ॒हप॑तिना भू॒यासः॑ सु॒गृ॒हप॑तिर्मया॒ त्वं गृ॒हप॑तिना
 भू॒याः श॒तः हि॒मा॒स्ता॒मा॒शिष॑मा शा॒से तन्त॑वे ज्योति॑ष्मतीं
 ता॒मा॒शिष॑माशा॒सेऽमु॒ष्मै ज्योति॑ष्मतीं क॒स्त्वा यु॑नक्ति॒ स त्वा
 विमु॑ञ्च॒त्वग्ने॑ व्रत॒पते॑ व्रत॒म॒चारि॑षं॒ तद॑श॒कं तन्मे॑ऽराधि॒ य॒ज्ञो

ब॒भूव॒ स आ [19]

ब॒भूव॒ स प्र ज॑ज्ञे स वा॑वृधे। स दे॒वाना॒मधि॑पतिर्ब॒भूव॒
सो अ॒स्मा॑ अ॒धिप॑तीन् करोतु व॒यः॑ स्या॑म॒ पत॑यो
रयी॒णाम्॥ गोमा॑ अ॒ग्नेऽवि॑मा॑ अ॒श्वी य॒ज्ञो नृ॒वत्स॑खा
सद॒मिद॑प्रमृ॒ष्यः। इडा॑वा॑ ए॒षो अ॑सुर प्र॒जावा॑न् दी॒र्घो र॒यिः
पृ॒थुबु॒धः स॒भावान्॥ [20]

(परि मनुष्या इन्द्रिय॑ साक्षात् त्रीणि च)॥ 7॥

यथा॒ वै सं॑मृतसो॒मा ए॒वं वा ए॒ते सं॑मृतय॒ज्ञा
यद॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ क॑स्य॒ वाहं दे॒वा य॒ज्ञमा॒ गच्छ॑न्ति॒ कस्य॑ वा
न ब॑हूनां यज॑मानानां॒ यो वै दे॒वताः॒ पूर्वः॑ परिगृ॒ह्णाति॒ स ए॑नाः
श्वो भू॑ते य॑जत ए॒तद्वै दे॒वाना॑मा॒यत॑नं॒ यदा॑हव॒नीयो॑ऽन्तरा॒ग्नी
प॑शूनां गार्ह॑पत्यो मनु॒ष्या॑णामन्वाहार्य॑पचनः॒ पितॄ॑णाम॒ग्निं
गृ॑ह्णाति॒ स्व ए॒वाय॑तने दे॒वताः॒ परि॑ [21]

गृ॒ह्णाति॒ ताः श्वो भू॑ते य॑जते व्र॒तेन॒ वै मे॒ध्योऽग्नि॑र्व्रतप॑तिर्ब्राह्म॒णो
व्र॑त॒भृद् व्र॑तमु॒पैष्य॑न् ब्रूया॑दग्ने॒ व्रत॑पते व्र॒तं च॑रिष्यामीत्य॒ग्निर्वै
दे॒वानां॑ व्र॒तप॑तिस्तस्मा॑ ए॒व प्र॑तिप्रोच्य॑ व्र॒तमाल॑भते ब॒र्हिषा॑
पूर्ण॑मा॒से व्र॑तमु॒पैति॒ वत्सै॑र॒मावा॒स्यायामे॒तद्धै॒तयो॑रा॒यत॑नमु॒पस्ती॑

पूर्वश्चाग्निरप॑रश्चेत्याहु॑र्मनुष्याः [22]

इ॒त्वा उप॑स्ती॒र्णमिच्छ॑न्ति॒ किमु॑ दे॒वा येषां॑ नवा॑वसान॒मुपा॑स्मि॒
य॒क्ष्यमा॑णे दे॒वता॑ वसन्ति॒ य एवं॑ वि॒द्वानग्नि॑मुपस्तृणाति॒
यज॑मानेन ग्रा॒म्याश्च॑ प॒शवो॑ऽव॒रुध्या॑ आ॒रण्या॑श्चेत्याहु॑र्यद्ग्रा॒म्यानु॑प॒
तेन॑ ग्रा॒म्यानव॑ रुन्धे॒ यदा॑र॒ण्यस्या॑श्जाति॒ तेना॑र॒ण्यान्
यदना॑श्वानुपवसेत् पितृदे॒वत्यः॑ स्यादा॒र॒ण्यस्या॑श्जातीन्द्रि॒यं
[23]

वा आ॒र॒ण्यमिन्द्रि॒यमे॒वाऽऽत्मन्॑ ध॑त्ते॒ यदना॑श्वानुपवसेत्
क्षो॒धु॒कः स्याद्यद॑श्जीयाद्बु॒द्धोऽस्य॑ प॒शून्भि॑मन्येता॒पोऽश्जा॑ति॒
तन्नेवा॑शितं नेवान॑शितं न क्षो॒धु॒को भ॑वति॒ नास्य॑ रु॒द्रः
प॒शून्भि॑ म॒न्यते॑ वज्रो॒ वै य॒ज्ञः क्षु॒त्खलु॑ वै म॒नुष्य॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो
यदना॑श्वानुपवसति॒ वज्रे॑णै॒व सा॒क्षात्क्षु॑धं॒ भ्रातृ॑व्य॒ हन्ति॥
[24]

(वै मनः स्म्य इति युक्तेकादश च)॥ 8॥

यो वै श्र॒द्धामना॑रभ्य य॒ज्ञेन॑ यज॑ते॒ नास्ये॑ष्टाय॒ श्रद्ध॑धते॒ऽपः
प्र ण॑यति श्र॒द्धा वा आपः॑ श्र॒द्धामे॒वाऽऽर॑भ्य॒ यज्ञेन॑ यजत
उ॒भये॑ऽस्य दे॒वमनु॑ष्या इ॒ष्टाय॑ श्रद्ध॑धते॒ तदा॑हुरति॒ वा ए॒ता

वर्त्रन्नेदन्त्यति वाचं मनो वावैता नाति नेदन्तीति मनसा प्र
णयतीयं वै मनः [25]

अनयैवैनाः प्र णयत्यस्कन्नहविर्भवति य एवं वेद
यज्ञायुधानि संभरति यज्ञो वै यज्ञायुधानि यज्ञमेव
तत्संभरति यदेकमेकं संभरेत् पितृदेवत्यानि स्युर्यत्
सह सर्वाणि मानुषाणि द्वेद्वे संभरति याज्यानुवाक्ययोरेव
रूपं करोत्यथो मिथुनमेव यो वै दश यज्ञायुधानि वेद
मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते स्फ्यः [26]

च कपालानि चाग्निहोत्रहवणी च शूर्पं च कृष्णाजिनं च
शम्या चोलूखलं च मुसलं च दृषच्चोपला चैतानि वै दश
यज्ञायुधानि य एवं वेद मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते यो वै
देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तोऽस्य देवा हव्यः
हविर्निरूप्यमाणमभि मन्त्रयेताग्निः होतारमिह तः हुव इति
[27]

देवेभ्य एव प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तोऽस्य देवा
हव्यमेष वै यज्ञस्य ग्रहो गृहीत्वैव यज्ञेन यजते तदुदित्वा वाचं
यच्छति यज्ञस्य धृत्या अथो मनसा वै प्रजापतिर्यज्ञमतनुत

मनसै॒व तद्य॒ज्ञं त॑नुते॒ रक्ष॑सा॒मन॑न्ववचाराय॒ यो वै य॒ज्ञं
योग॒ आ॒गते॒ यु॒नक्ति॑ यु॒ङ्क्ते यु॑ञ्जानेषु॒ कस्त्वा॑ यु॒नक्ति॑ स त्वा॑
यु॒नक्तित्या॑ह॒ प्र॒जाप॑तिर्वै॒ कः प्र॒जाप॑तिनै॒वैनं॑ यु॒नक्ति॑ यु॒ङ्क्ते
यु॑ञ्जानेषु॑॥ [28]

(उक्थ्येनोपाप्रोत्यगच्छतां यः पुरोडाशं च चत्वारिंशच्च)॥ 9॥

प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञान॑सृजताग्निहोत्रं चा॑ग्निष्टोमं च॑ पौर्णमा॒सीं
चो॒क्थ्यं चामा॑वा॒स्यां चा॑तिरा॒त्रं च॒ तानु॑दमिमीत॒
याव॑दग्निहोत्रमासीत् तावा॑नग्निष्टो॒मो याव॑ती पौर्णमा॒सी
तावा॑नु॒क्थ्यो याव॑त्यमावा॒स्यां तावा॑नतिरा॒त्रो य
ए॒वं वि॒द्वान॑ग्निहोत्रं जु॒होति॒ याव॑दग्निष्टो॒मेनो॑पा॒प्रोति॒
ताव॑दुपा॒ऽऽप्रोति॒ य ए॒वं वि॒द्वान् पौ॑र्णमा॒सीं यज॑ते
याव॑दु॒क्थ्येनो॑पा॒प्रोति॑ [29]

ताव॑दुपा॒ऽऽप्रोति॒ य ए॒वं वि॒द्वान॑मावा॒स्यां यज॑ते
याव॑दतिरा॒त्रेणो॑पा॒प्रोति॒ ताव॑दुपा॒ऽऽप्रोति॒ परमे॒ष्ठिनो॒ वा ए॒ष
य॒ज्ञोऽग्रं॑ आसीत् तेन॒ स पर॑मां काष्ठा॑मगच्छत् तेन॑ प्र॒जाप॑तिं
नि॒रवा॑साययत् तेन॑ प्र॒जाप॑तिः पर॑मां काष्ठा॑मगच्छत् तेनेन्द्रं॑
नि॒रवा॑साययत् तेनेन्द्रः॑ पर॑मां काष्ठा॑मगच्छत् तेना॒ग्नीषो॑मौ

नि॒रवा॑साय॒यत् तेना॒ग्नीषो॑मौ पर॒मां का॑ष्ठा॒मगच्छ॑तां यः
[30]

ए॒वं वि॒द्वान् द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते पर॒मामे॒व का॑ष्ठां
गच्छ॑ति॒ यो वै प्रजा॑तेन॒ यज्ञे॑न॒ यज॑ते॒ प्र प्र॒जया॑
प॒शुभि॑र्मि॒थुनै॑र्जायते॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवत्स॒रो द्वाद॑श
द्व॒न्द्वानि॑ द॑र्शपूर्णमा॒सयो॒स्तानि॑ स॒ंपाद्या॑नीत्याहु॒र्वत्सं॑
चो॒पाव॑सृजत्यु॒खां चाधि॑ श्रय॒त्यव॑ च॒ हन्ति॑ दृषदौ च
स॒माह॑न्त्यधि॑ च॒ वप॑ते क॒पाला॑नि॒ चोप॑ दधाति पुरो॒डाशं॑ च
[31]

अ॒धि॒श्रय॑त्याज्यं च स्तम्बय॒जुश्च॑ हर॑त्य॒भि च॑ गृह्णाति॒ वेदिं॑
च परि॑गृह्णाति॒ पत्नीं॑ च॒ सं न॑ह्यति॒ प्रोक्ष॑णीश्चाऽऽसा॒दय॑त्याज्यं
चै॒तानि॒ वै द्वाद॑श॒ द्व॒न्द्वानि॑ द॑र्शपूर्णमा॒सयो॒स्तानि॑ य
ए॒व॑ स॒ंपाद्य॑ यज॑ते॒ प्रजा॑तेनै॒व य॒ज्ञेन॑ यज॑ते॒ प्र प्र॒जया॑
प॒शुभि॑र्मि॒थुनै॑र्जायते॥ [32]

(तेनैव ब्रह्मं राष्ट्रमेवास्यं यज्ञस्यं प्राजापत्यं पद्विंशच्च)॥ 10॥

ध्रु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ स॒ंजा॒तेषु॑ भूयास॒मित्या॑ह ध्रु॒वाने॒वैनान्॑
कुरु॑त उ॒ग्रोऽस्यु॒ग्रोऽह॑ स॒ंजा॒तेषु॑ भूयास॒मित्या॑हाप्रतिवादिन

ए॒वैनान्कुरु॑तेऽभि॒भूर॑स्यभि॒भूर॑ह॒५ संजा॑तेषु॒ भूया॑स॒मित्या॑ह
य ए॒वैनं॑ प्रत्यु॒त्पिपी॑ते॒ तमुपा॑स्यते यु॒नज्मि॑ त्वा॒ ब्रह्म॑णा॒
दैव्ये॒नेत्या॑हैष वा अ॒ग्नेर्यो॑ग॒स्तेन॑ [33]

ए॒वैनं॑ यु॒नक्ति॑ य॒ज्ञस्य॑ वै स॒मृद्धे॑न दे॒वाः सु॑व॒र्गं
लो॒कमा॑यन् य॒ज्ञस्य॑ व्य॒द्धेना॑सुरान् परा॑भावयन् यन्मे॑
अ॒ग्ने अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ रि॒ष्यादि॑त्या॒ह य॒ज्ञस्यै॒व तत्स॑मृद्धेन
यज॑मानः सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति य॒ज्ञस्य॑ व्य॒द्धेन॑ भ्रातृ॒व्यान् परा॑
भाव॑यत्यग्नि॒होत्र॑मे॒ताभिर्व्या॑हृ॒तीभि॒रुप॑ सा॒दये॑द्यज्ञ॒मुखं॑ वा
अ॒ग्निहो॑त्रं ब्रह्मै॒ता व्या॑हृ॒तयो॑ य॒ज्ञमु॒ख ए॒व ब्रह्म॑ [34]

कुरु॑ते सं॒वत्स॑रे प॒र्या॑गत ए॒ताभि॑रे॒वोप॑सा॒दये॑द्
ब्रह्म॑णै॒वोभ॑यतः सं॒वत्सरं॑ परि॑गृह्णाति द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ
चा॑तुर्मा॒स्यान्या॒लभ॑मान ए॒ताभिर्व्या॑हृ॒तीभि॒र्हवी॒॑५ष्या॑सा॒दये॑द्यज्ञ
वै द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ चा॑तुर्मा॒स्यानि॒ ब्रह्मै॒ता व्या॑हृ॒तयो॑ य॒ज्ञमु॒ख
ए॒व ब्रह्म॑ कुरु॑ते सं॒वत्स॑रे प॒र्या॑गत ए॒ताभि॑रे॒वासा॑दये॑द्
ब्रह्म॑णै॒वोभ॑यतः सं॒वत्सरं॑ परि॑गृह्णाति यद्वै य॒ज्ञस्य॑ सा॒म्ना
क्रि॒यते॑ रा॒ष्ट्रं [35]

य॒ज्ञस्या॑ऽऽशी॒र्गच्छ॑ति॒ यद॒चा वि॑शं य॒ज्ञस्या॑ऽऽशी॒र्गच्छ॑त्यथ

ब्राह्मणोऽनाशीर्केण यज्ञेन यजते सामिधेनीरनुवक्ष्यन्नेता
 व्याहृतीः पुरस्तादध्याद् ब्रह्मैव प्रतिपदं कुरुते तथा ब्राह्मणः
 साशीर्केण यज्ञेन यजते यं कामयेत् यजमानं भ्रातृव्यमस्य
 यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तस्यैता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायां
 दध्याद् भ्रातृव्यदेवत्या वै पुरोऽनुवाक्या भ्रातृव्यमेवास्य
 यज्ञस्य [36]

आशीर्गच्छति यान् कामयेत् यजमानान्त्समावत्येनान्
 यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्याया
 अर्धर्च एका दध्याद्याज्यायै पुरस्तादेका याज्याया अर्धर्च
 एका तथैनान्त्समावती यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यथा वै
 पर्जन्यः सुवृष्टं वर्षत्येवं यज्ञो यजमानाय वर्षति
 स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषा यज्ञं यजमानः परिगृह्णाति
 मनोऽसि प्राजापत्यं [37]

मनसा मा भूतेनाऽऽविशेत्याहु मनो वै प्राजापत्यं
 प्राजापत्यो यज्ञो मन एव यज्ञमात्मन् धत्ते वागस्यैन्द्री
 संपलक्षयणी वाचा मैन्द्रियेणाऽऽविशेत्याहुन्द्री वै
 वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन् धत्ते॥ [38]

(प्रतिष्ठामंहदस्तु विद्युत् वसन्तमेवेन्द्रस्याऽष्टात्रिंशच्च)॥ 11॥

यो वै संप्तदशं प्रजापतिं यज्ञमन्वायत्तं वेदं प्रति यज्ञेन
तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रंशत आ श्रावयेति चतुरक्षरमस्तु
श्रौषडिति चतुरक्षरं यजेति द्व्यक्षरं ये यजामह इति पञ्चाक्षरं
द्व्यक्षरो वषट्कार एष वै संप्तदशः प्रजापतिर्यज्ञमन्वायत्तो य
एवं वेदं प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रंशते यो वै यज्ञस्य
प्रायणं प्रतिष्ठाम् [39]

उदयनं वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन स३स्थां गच्छत्या
श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञं ये यजामहे वषट्कार एतद्वै यज्ञस्य
प्रायणमेषां प्रतिष्ठितदुदयनं य एवं वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन
स३स्थां गच्छति यो वै सूनृतायै दोहं वेदं दुह एवैनं यज्ञो
वै सूनृताऽऽश्रावयेत्यैवैनमंहदस्तु [40]

श्रौषडित्युपावांस्त्राग्यजेत्युदनैषीद्ये यजामह इत्युपांसदद्वषट्कार
दोग्ध्येष वै सूनृतायै दोहो य एवं वेदं दुह एवैनं देवा
वै सत्रमांसत तेषां दिशोऽदस्यन्त एतामाद्रां पङ्क्तिमपश्यन्ना
श्रावयेति पुरोवातमंजनयन्नस्तु श्रौषडित्यभ्रं समं प्लावयन्
यजेति विद्युतम् [41]

अ॒ज॒न॒यन् ये य॒जाम॑ह इति॒ प्राव॑र्षयन्भ्य॒स्तन॑यन्
 वष॑ट्कारेण॒ ततो॒ वै तेभ्यो॒ दिशः॑ प्राप्या॑यन्त॒ य एवं॑ वेद॒
 प्रा॒स्मै दिशः॑ प्यायन्ते प्र॒जाप॑तिं त्वो॒वेदं प्र॒जाप॑तिस्त्वंवेद॒ यं
 प्र॒जाप॑तिर्वेद॒ स पु॒ण्यो भव॑त्येष॒ वै छ॑न्दस्यः प्र॒जाप॑तिरा
 श्रा॒वया॑स्तु श्रौष॑ड्यज॒ ये य॒जाम॑हे वष॑ट्कारो य एवं॑ वेद॒ पु॒ण्यो
 भव॑ति वस॒न्तम् [42]

ऋ॒तूनां प्री॑णामीत्या॒हर्त॑वो वै प्र॒याजा॑ ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति॒
 तै॒ऽस्मै प्री॒ता य॑थापूर्वं क॑ल्पन्ते॒ कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवो॑
 य एवं॑ वेदा॒ग्नीषो॑मयो॒रहं दै॒वय॑ज्यया॒ चक्षु॑ष्मान्
 भूया॑स॒मित्या॑हा॒ग्नीषो॑मा॒भ्यां वै य॒ज्ञश्चक्षु॑ष्मान् ता॒भ्यामे॒व
 चक्षु॑रा॒त्मन् ध॑त्ते॒ऽग्ने॒रहं दै॒वय॑ज्यया॒न्नादो॑ भूया॑स॒मित्या॑हा॒ग्निर्वै
 दे॒वाना॑म॒न्नाद॑स्तेनै॒व [43]

अ॒न्नाद्य॑मा॒त्मन् ध॑त्ते॒ दधि॑र॒स्यद॑ब्धो भूया॑स॒ममुं
 द॑मेय॒मित्या॑है॒तया॒ वै द॑ब्ध्या॒ दे॒वा असु॑रानद॒भ्रुवन्
 तयै॒व भ्रातृ॑व्यं द॒भ्रोत्य॑ग्नीषो॒मयो॒रहं दै॒वय॑ज्यया॒ वृत्र॑हा
 भूया॑स॒मित्या॑हा॒ग्नीषो॑मा॒भ्यां वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन् ता॒भ्यामे॒व
 भ्रातृ॑व्यः॒ स्तृणु॑त इन्द्रा॒ग्नियो॒रहं दै॒वय॑ज्यये॒न्द्रिया॑व्य॒न्नादो॑
 भूया॑स॒मित्या॑हेन्द्रि॒याव्यै॒वान्ना॑दो भ॒वतीन्द्र॑स्य [44]

अ॒हं दै॒वय॒ज्ययै॑न्द्रि॒यावी॑ भू॒यास॒मित्या॑हेन्द्रि॒याव्यै॑व
 भ॑वति महेन्द्रस्या॒हं दै॒वय॒ज्यया॑ जे॒मानं॑ महि॒मानं॑
 गमे॒यमित्या॑ह जे॒मानमे॒व म॑हि॒मानं॑ गच्छत्य॒ग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृतो॑ऽहं
 दै॒वय॒ज्यया॑ऽऽयुष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्रति॒ष्ठां ग॑मे॒यमित्या॑हायु॒रेवा॒त्मन्
 ध॑त्ते प्रति॒ य॒ज्ञेन॑ तिष्ठति॥ 45॥

(वृत्रहत्येऽनुं गायत्रिणांऽध्वराणां परावतोऽस्यामृष्टाचंत्वारिःशच्च)॥ 12॥

इन्द्रं॑ वो वि॒श्वत॒स्परि॒ हवा॑महे जने॒भ्यः। अ॒स्माक॑मस्तु
 के॒वलः॥ इन्द्रं॑ नरो॒ नेम॑धि॒ता हव॑न्ते यत्पा॒र्या यु॑नज॒ते
 धि॒यस्ताः। शूरो॒ नृषा॑ता शव॑सश्चका॒न आ गोम॑ति ब्रजे भ॒जा
 त्वं नः॥ इन्द्रि॒याणि॑ शतक्रतो॒ या ते जने॑षु प॒ञ्चसु॑। इन्द्र
 तानि॑ त॒ आ वृ॑णे॥ अनु॑ ते दा॒यि म॒ह इन्द्रि॒याय॑ स॒त्रा ते
 वि॒श्वम॑नु वृत्र॒हत्यै॑। अनु॑ [46]

क्ष॒त्रम॑नु स॒हो य॒ज्ञेन्द्रं॑ दे॒वेभि॑रनु॒ ते नृ॑षह्यै॥ आ
 यस्मि॑न्त्स॒प्त वा॑स॒वास्तिष्ठ॑न्ति स्वा॒रुहो॑ यथा। ऋषि॑र॒ह
 दीर्घ॑श्रु॒त्तम॑ इन्द्र॑स्य घ॒र्मो अति॑थिः॥ आ॒मासु॑ प॒क्वमैर॑य॒ आ
 सूर्य॑ः रो॒हयो दि॒वि। घ॒र्मं न सा॑म॒न्तप॑ता सुवृ॒क्तिभि॑र्जुष्टं
 गिर्व॑णसे गि॒रः॥ इन्द्र॑मि॒द्राधि॑नो बृ॒हदिन्द्र॑म॒र्कभि॑र॒र्किणः॑।

इन्द्रं वाणीरनूषत॥ गायन्ति त्वा गायत्रिणः [47]

अर्चन्त्यर्कमर्किणः। ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतुवुद्धः शर्मिव
येमिरे॥ अ॒होमुचे॒ प्र भरे॑मा मनीषामोषिष्ठदाब्जे सुमतिं
गृणानाः। इदमिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः सन्तु
यजमानस्य कामाः॥ विवेष यन्मा धिषणा जजान स्तवै
पुरा पार्यादिन्द्रमहः। अ॒हसो॒ यत्र पी॒पर॒द्यथा॑ नो नावेव
यान्तमुभये हवन्ते॥ प्र सम्राजं प्रथममध्वराणाम् [48]

अ॒होमुचं॑ वृषभं यज्ञियानाम्। अपां नपातमश्विना
हयन्तमस्मिन्नर इन्द्रियं धत्तमोजः॥ वि न इन्द्र मृधो
जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः। अधस्पदं तमीं कृधि यो
अस्मा॑ अ॒भिदा॑सन्ति॥ इन्द्रं क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा
वृषभ चर्षणीनाम्। अपानुदो जनममित्रयन्तमुरु देवेभ्यो
अकृणोरु लोकम्॥ मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावतः
[49]

आ जंगामा परस्याः। सूक॑ स॒शाय॑ पविमिन्द्र तिग्मं
वि शत्रून् ताढि वि मृधो नुदस्व॥ वि शत्रून् वि मृधो नुद वि
वृत्रस्य हनू रुज। वि मन्युमिन्द्र भामितोऽमित्रस्याभिदासन्तः॥

त्रा॒तार॒मिन्द्र॑मवि॒तार॒मिन्द्र॑ ५ हवे॑हवे सु॒हव॑ ५ शू॒रमिन्द्र॑म्। हुवे
 नु श॒क्रं पु॑रु॒हूतमिन्द्र॑ ३ स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ धा॒त्विन्द्रः॑॥ मा ते॑
 अ॒स्याम् [50]

स॒ह॒सा॒वन् परि॑ष्टाव॒धाय॑ भूम॒ हरि॑वः परा॒दै। त्राय॑स्व
 नोऽवृ॑केभिर्व॒रूथै॒स्तव॑ प्रि॒यासः॑ सू॒रिषु॑ स्याम॥ अन॑वस्ते
 रथ॑मश्वा॒य तक्ष॑न् त्वष्टा॒ वज्रं॑ पु॒रुहू॑त द्यु॒मन्त॑म्। ब्र॒ह्माण॑ इन्द्रं
 म॒हय॑न्तो अ॒र्कैरव॑र्धयन्न॒हये॑ हन्त॒वा उ॑॥ वृ॒ष्णे यत् ते॑ वृ॒षणो॑
 अ॒र्कम॑र्चा॒निन्द्र॒ ग्रावा॑णो॒ अदि॑तिः स॒जोषाः॑। अ॒न॒श्वासो॑ ये
 प॒वयो॑ऽर॒था इन्द्रे॑षिता अ॒भ्यव॑र्तन्त॒ दस्यू॑न्॥ [51]

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

(विद्वान्भ्याये चं प्राश्नन्ति यां वै म एकात्रविंशतिश्च)॥ 1॥

तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे सप्तमप्रश्नप्रारम्भः। हरिः
 ओम्। पा॒क॒य॒ज्ञं वा॑ अ॒न्वाहि॑ताग्नेः प॒शव॑ उप॑ तिष्ठन्त॒ इडा॒
 खलु॑ वै पा॒क॒य॒ज्ञः सैषा॑न्तरा प्र॒याजा॑नूया॒जान् यज॑मानस्य
 लो॒केऽव॑हिता॒ तामा॑हि॒यमा॑णाम॒भि म॑न्त्रयेत् सु॒रूप॑वर्षवर्ण॒

एहीति पशवो वा इडां पशूनेवोप ह्वयते यज्ञं वै देवा अदुहन्
 यज्ञोऽसुराः अदुहत् तेऽसुरा यज्ञदुग्धाः पराऽभवन् यो वै
 यज्ञस्य दोहं विद्वान् [1]

यजतेऽप्यन्यं यजमानं दुहे सा मे सत्याऽऽशीरस्य
 यज्ञस्य भूयादित्याहैष वै यज्ञस्य दोहस्तेनैवैनं दुहे प्रत्ता
 वै गौर्दुहे प्रत्तेडा यजमानाय दुह एते वा इडां ये स्तना
 इडोपहूतेति वायुर्वथ्सो यर्हि होतेडामुपह्वयेत् तर्हि
 यजमानो होता रमीरख्यमाणो वायुं मनसा ध्यायेत् [2]

मात्रे वथ्समुपावसृजति सर्वेण वै यज्ञेन देवाः सुवर्गं
 लोकमायन् पाकयज्ञेन मनुरश्राम्यत्सेडा मनुमुपावर्तत
 तान्देवासुरा व्यह्वयन्त प्रतीचीं देवाः पराचीमसुराः सा
 देवानुपावर्तत पशवो वै तद्देवानवृणत पशवोऽसुरानजहुर्यं
 कामयेतापशुः स्यादिति पराचीं तस्येडामुपह्वयेतापशुरेव
 भवति यं [3]

कामयेत पशुमान्थस्यादिति प्रतीचीं तस्येडामुपह्वयेत
 पशुमानेव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा इडामुपह्वयेत्
 य इडामुपह्वयात्मानमिडांयामुपह्वयेतेति सा नः प्रिया

सुप्रतूतिर्मघोनीत्याहेडामेवोपहूयाऽऽत्मानमिडांयामुप ह्वयते
व्यस्तमिव वा एतद्यज्ञस्य यदिडां सामि प्राश्नन्ति [4]

सामि माँर्जयन्त एतत् प्रति वा असुराणां यज्ञो व्यच्छिद्यत
ब्रह्मणा देवाः समदधुर्बृहस्पतिस्तनुतामिमं न इत्याह ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञः संदधाति विच्छिन्नं यज्ञः
समिमं दधात्वित्याह संतत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह
संतत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति यां वै [5]

यज्ञे दक्षिणां ददाति तामस्य पशवोऽनु संक्रामन्ति स एष
ईजानोऽपशुर्भावुको यजमानेन खलु वै तत्कार्यमित्याहुर्यथा
देवत्रा दत्तं कुर्वीतात्मन् पशून् रमयेतेति ब्रध्न पिन्वस्वेत्याह
यज्ञो वै ब्रध्नो यज्ञमेव तन्महयत्यथो देवत्रैव दत्तं कुरुत
आत्मन् पशून् रमयते ददतो मे मा क्षायीत्याहाक्षितिमेवोपैति
कुर्वतो मे मोप दसदित्याह भूमानमेवोपैति॥ [6]

(गौर्वा अंस्ये तत् प्रतिष्ठाऽह्मथा इति विश्वतिथिश्च)॥ 2॥

सः श्रवा ह सौवर्चनसस्तुमिञ्जमौपोदितिमुवाच
यत्सत्रिणाः होताऽभूः कामिडामुपाह्वथा इति तामुपाह्व इति
होवाच या प्राणेन देवान् दाधार व्यानेन मनुष्यान्पानेन

पितृनि॒तिं छि॒न॒त्ति सा न छि॒न॒त्ती (३) इति॑ छि॒न॒त्तीति॑
होवाच॑ शरी॒रं वा अ॒स्यै तदुपा॑ह॒था इति॑ होवाच॑ गौर्वै [7]

अ॒स्यै शरी॒रं गां वाव॑ तौ तत्पर्य॑व॒दतां॑ या य॒ज्ञे दी॒यते॑ सा
प्रा॒णेन॑ दे॒वान् दा॑धार॒ यया॑ मनु॒ष्या जी॒वन्ति॑ सा व्या॒नेन॑
मनु॒ष्यान् यां पि॒तृभ्यो॑ घ्नन्ति॑ साऽपा॒नेन॑ पि॒तृन् य ए॒वं
वेद॑ पशु॒मान् भ॑व॒त्यथ॒ वै तामुपा॑ह॒ इति॑ होवाच॑ या प्र॒जाः
प्र॒भवं॑न्तीः प्र॒त्याभ॑व॒तीत्य॒न्नं वा अ॒स्यै तत् [8]

उपा॑ह॒था इति॑ होवा॒चौष॑धयो॒ वा अ॒स्या अ॒न्नमो॑ष॒धयो॒ वै
प्र॒जाः प्र॒भवं॑न्तीः प्र॒त्या भ॑वन्ति॒ य ए॒वं वेदा॑न्ना॒दो भ॑व॒त्यथ॒
वै तामुपा॑ह॒ इति॑ होवाच॑ या प्र॒जाः प॑रा॒भवं॑न्तीरनु॒गृह्णा॑ति
प्र॒त्याभ॑व॒न्तीर्गृ॑ह्णातीति॑ प्रति॒ष्ठां वा अ॒स्यै तदुपा॑ह॒था इति॑
होवा॒चेयं॑ वा अ॒स्यै प्रति॑ष्ठा [9]

इ॒यं वै प्र॒जाः प॑रा॒भवं॑न्तीरनु॒गृह्णा॑ति प्र॒त्याभ॑व॒न्तीर्गृ॑ह्णाति॒ य
ए॒वं वेद॑ प्र॒त्येव॑ ति॒ष्ठत्य॑थ॒ वै तामुपा॑ह॒ इति॑ होवाच॑ य॒स्यै
नि॒क्रम॑णे घृ॒तं प्र॒जाः संजी॑व॒न्तीः पि॒बन्ती॑ति॒ छि॒न॒त्ति सा न
छि॒न॒त्ती (३) इति॑ न छि॒न॒त्तीति॑ होवाच॑ प्र तु ज॒नय॑तीत्येष
वा इडा॒मुपा॑ह॒था इति॑ होवाच॑ वृष्टि॒र्वा इडा॒ वृष्ट्यै॑ वै नि॒क्रम॑णे
घृ॒तं प्र॒जाः संजी॑व॒न्तीः पि॒बन्ति॑ य ए॒वं वेद॑ प्रैव जा॒यतेऽन्ना॑दो

भवति॥ [10]

(अन्वाहार्येण प्रजापतेरसि ह्यमुष्मिँह्येकं पञ्चदश च)॥ 3॥

प॒रोक्षं॑ वा अ॒न्ये दे॒वा इ॒ज्यन्ते॑ प्र॒त्यक्ष॑म॒न्ये यद्य॑ज॒ते य ए॒व
दे॒वाः प॒रोक्ष॑मि॒ज्यन्ते॑ ता॒ने॒व तद्य॑जति॒ यद॑न्वा॒हार्य॑मा॒हर॑त्ये॒ते
वै दे॒वाः प्र॒त्यक्षं॑ यद् ब्रा॑ह्म॒णास्ता॒ने॒व तेन॑ प्री॒णात्य॑थो
दक्षि॑णै॒वास्यै॑षाऽथो य॒ज्ञस्यै॑व छि॒द्रम॑पि दधाति॒ यद्वै य॒ज्ञस्यै॑
कू॒रं यद्वि॑लिष्टं॒ तद॑न्वा॒हार्ये॑ण [11]

अ॒न्वाह॑रति॒ तद॑न्वा॒हार्य॑स्यान्वा॒हार्य॑त्वं दे॒वदू॑ता वा
ए॒ते यदृ॑त्विजो॒ यद॑न्वा॒हार्य॑मा॒हर॑ति दे॒वदू॑ता॒ने॒व प्री॑णाति
प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान् व्यादि॑शत् स रि॒रिचा॒नोऽम॑न्यत्
स ए॒तम॑न्वा॒हार्य॑मभ॒क्तम॑पश्यत् तमा॒त्मन्न॑धत् स वा ए॒ष
प्रा॑जाप॒त्यो यद॑न्वा॒हार्यो॑ यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽन्वा॒हार्य॑ आ॒ह्रिय॑ते
सा॒क्षादे॒व प्र॒जाप॑तिमृ॒ध्नोत्य॑परि॒मितो नि॒रुप्योऽप॑रि॒मितः
प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑तेः [12]

आ॒स्यै दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकुर्वत् तद॒सुरा॑ अकुर्वत् ते दे॒वा ए॒तं
प्रा॑जाप॒त्यम॑न्वा॒हार्य॑मपश्यन् तम॒न्वाह॑रन्त॒ ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्

परासुरा यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्यं आह्रियते भवत्यात्मना
 परास्य भ्रातृव्यो भवति यज्ञेन वा इष्टी पक्वेन पूर्ती यस्यैवं
 विदुषोऽन्वाहार्यं आह्रियते स त्वेवेष्टापूर्ती प्रजापतेर्भागोऽसि
 [13]

इत्याह प्रजापतिमेव भागधेयेन समर्धयत्यूर्जस्वान्
 पयस्वानित्याहोर्जमेवास्मिन् पयो दधाति प्राणापानौ
 मे पाहि समानव्यानौ मे पाहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा
 शास्तेऽक्षितोऽस्यक्षित्यै त्वा मा मे क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिल्लोक
 इत्याह क्षीयते वा अमुष्मिल्लोकेऽन्नमितः प्रदानं
 ह्यमुष्मिल्लोके प्रजा उपजीवन्ति यदेवमभिमृशत्यक्षितिमेवैनद्रम
 नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयते॥ [14]

(द्रुशपूर्णमासयोरुभयतो देवाश्चाः सुरेताः प्रजापतिर्मिथुनेनाऽऽप्रोत्यष्टौ च)॥ 4॥

बर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासमित्याह
 बर्हिषा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत तेनैव प्रजाः
 सृजते नराशंसस्याहं देवयज्यया पशुमान् भूयासमित्याह
 नराशंसैः वै प्रजापतिः पशून्सृजत तेनैव पशून्सृजतेऽग्नेः
 स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां

गमेयमित्याहाऽऽयुरेवात्मन् धत्ते प्रति यज्ञेन तिष्ठति
दर्शपूर्णमासयौः [15]

वै देवा उज्जितिमनूदजयन् दर्शपूर्णमासाभ्यामसुरानपानुदन्त
दर्शपूर्णमासयोरैव देवतानां यजमान उज्जितिमनूजयति
दर्शपूर्णमासाभ्यां भ्रातृव्यानपे नुदते वाजवतीभ्यां व्यूहृत्यन्नं
वै वाजोऽन्नमेवावरुन्धे द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यो वै यज्ञस्य द्वौ
दोहौ विद्वान् यजत उभयतः [16]

एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्चैष वा अन्यो यज्ञस्य दोह
इडायामन्यो यर्हि होता यजमानस्य नाम गृहीयात् तर्हि
ब्रूयादेमा अग्नन्नाशिषो दोहकामा इति सऽस्तुता एव देवता
दुहेऽथो उभयत एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च रोहितेन
त्वाऽग्निर्देवतां गमयत्वित्याहैते वै देवाश्वाः [17]

यजमानः प्रस्तरो यदेतैः प्रस्तरं प्रहरति देवाश्चैरेव
यजमानः सुवर्गं लोकं गमयति वि ते मुञ्चामि रशना वि
रश्मीनित्याहैष वा अग्नेर्विमोकस्तेनैवैनं वि मुञ्चति विष्णोः
शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याह यज्ञो वै
विष्णुर्यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति सोमस्याहं देवयज्यया

सुरेताः [18]

रेतो धिषीयेत्याह सोमो वै रेतोधास्तेनैव रेत आत्मन्
धत्ते त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनां रूपं पुषेयमित्याह त्वष्टा
वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्तेनैव पशूनां रूपमात्मन् धत्ते
देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया
मिथुनेन प्र भूयासमित्याहेतस्माद्वै मिथुनात्प्रजापतिर्मिथुनेन
[19]

प्राजायत तस्मादेव यजमानो मिथुनेन प्र जायते
वेदोऽसि वित्तिरसि विदेयेत्याह वेदेन वै देवा असुराणां वित्तं
वेद्यमविन्दन्त तद्वेदस्य वेदत्वं यद्यद् भ्रातृव्यस्याभिध्यायेत्
तस्य नाम गृहीयात् तदेवास्य सर्वं वृद्धे घृतवन्तं कुलायिनः
रायस्पोषः सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनमित्याह प्र सहस्रं
पशूनां प्रोत्याऽस्य प्रजायां वाजी जायते य एवं वेद॥ [20]

(इत्येतदवभृथो दिशः सुप्तं च)॥ 5॥

ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञं यजमानो
यजमानं प्रजा ध्रुवामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं
यजमानो यजमानं प्रजा आ प्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्याह

ध्रुवामेवाऽऽप्याययति॒ तामा॒प्याय॑मानां॒ य॒ज्ञोऽन्वा॒प्याय॑ते॒ य॒ज्ञं
यज॑मानो॒ यज॑मानं॒ प्र॒जाः प्र॒जाप॑तेर्वि॒भान्नाम॑ लो॒कस्तस्मि॑
स्त्वा द॒धामि॑ स॒ह यज॑मानेनेति॑ [21]

आ॒हायं॒ वै प्र॒जाप॑तेर्वि॒भान्नाम॑ लो॒कस्तस्मि॑न्ने॒वैनं॑
द॒धाति॑ स॒ह यज॑मानेन॒ रिच्य॑त इ॒व वा ए॒तद्य॑जते
यद्य॑जमानभा॒गं प्रा॒श्नात्या॒त्मान॑मे॒व प्री॑णात्ये॒तावान् वै य॒ज्ञो
या॒वान् यज॑मानभा॒गो य॒ज्ञो यज॑मानो॒ यद्य॑जमानभा॒गं
प्रा॒श्नाति॑ य॒ज्ञ ए॒व य॒ज्ञं प्र॑ति॒ष्ठाप॑त्येत॒द्वै सू॒यवंसु॑ सो॒दकं॑
यद्व॒रु॒हिश्चाऽऽप॑श्चै॒तत् [22]

यज॑मानस्याऽऽय॒तनं॒ यद्वेदि॑र्यत् पू॒र्णपा॒त्रम॑न्तर्वे॒दि
नि॒नय॑ति॒ स्व ए॒वाऽऽय॑तने॒ सू॒यवंसु॑ सो॒दकं॑ कुरु॒ते
सद॑सि॒ सन्मे॑ भू॒या इ॒त्या॒हाऽऽपो॒ वै य॒ज्ञ आ॒पोऽमृ॑तं
य॒ज्ञमे॒वामृ॑तमा॒त्मन्ध॑त्ते॒ सर्वा॑णि॒ वै भू॒तानि॑ व्र॒तमु॑प॒यन्त॑मनूपं
यन्ति॒ प्राच्य॑ दि॒शि दे॒वा ऋ॒त्विजो॑ मार्जयन्ता॒मित्या॑हैष॒ वै
द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सयो॑रवभृथः [23]

यान्ये॒वैनं॑ भू॒तानि॑ व्र॒तमु॑प॒यन्त॑मनूपं॒ यन्ति॒ तैरे॒व
स॒हाव॑भृथमवैति॒ विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छ॒न्दो॑भिरि॒माल्लो॑कान॒नप॑-

ज॒य्यम॒भ्यज॑यन् यद्विष्णु॒क्रमा॑न् क्रम॑ते विष्णु॒रेव॑ भू॒त्वा
 यज॑मान॒श्छन्दो॑भिरि॒माल्लो॑कान॑नपज॒य्यम॒भि ज॑यति विष्णोः
 क्रमो॑ऽस्यभिमातिहेत्या॑ह गाय॒त्री वै पृ॑थि॒वी त्रैष्टु॑भमन्तरि॒क्षं
 जाग॑ती द्यौरानुष्टु॒भीर्दिश॑श्छन्दो॑भिरे॒वेमाल्लो॑कान् यथापूर्वम॒भि
 ज॑यति॥ [24]

(यः स मा॒शिषं॑ गृहप॒तु इत्या॑ह॒ यस्य॑ पु॒त्रो व्र॑तमे॒व खलु॑ वै चतुर्विंशति॑श्च)॥ 6॥

अ॒गन्म॒ सुवः॑ सुव॑रग॒न्मेत्या॑ह सुव॑र्गमे॒व लो॒कमे॑ति
 स॒दृश॑स्ते॒ मा छि॑त्सि॒ यत्ते॑ तप॒स्तस्मै॑ ते॒ मा वृ॑क्षीत्या॑ह
 यथाय॒जुरे॒वैतत् सु॒भूर॑सि॒ श्रेष्ठो॑ रश्मी॒नामा॑यु॒र्धा अ॒स्यायु॑र्मे
 धे॒हीत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते॒ प्र वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते॒
 यः [25]

विष्णु॒क्रमा॑न् क्रम॑ते सुव॑र्गाय॒ हि लो॒काय॑ विष्णु॒क्रमाः॑
 क्रम्य॑न्ते॒ ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वदन्ति॒ स त्वै॑ विष्णु॒क्रमा॑न्
 क्रमे॑त् य इ॒माल्लो॑कान् भ्रातृ॑व्यस्य सं॒विद्य॒ पुन॑रि॒मं
 लो॒कं प्र॑त्यव॒रोहे॑दित्येष॒ वा अ॒स्य लो॒कस्य॑ प्रत्यव॒रोहो॑
 यदाहे॒दम॒हम॒मुं भ्रातृ॑व्यमा॒भ्यो दिग्भ्यो॑ऽस्यै दि॒व इती॒माने॒व
 लो॒कान्भ्रातृ॑व्यस्य सं॒विद्य॒ पुन॑रि॒मं लो॒कं प्र॑त्यव॒रोह॑ति॒ सं
 [26]

ज्योतिषाऽभूवमित्याहास्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यैन्द्रीमावृतम्
 इत्याहासौ वा आदित्य इन्द्रस्तस्यैवाऽऽ- वृतमनु पर्यावर्तते
 दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्मादक्षिणोऽर्ध
 आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते
 समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याहाऽऽशिषम् [27]

एवैतामा शास्ते समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा
 ते अग्ने दीद्यासमित्याह यथायजुरेवैतद्वसुमान् यज्ञो
 वसीयान् भूयासमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते बहु वै
 गार्हपत्यस्यान्ते मिश्रमिव चर्यत आग्निपावमानीभ्यां
 गार्हपत्यमुप तिष्ठते पुनात्येवाग्निं पुनीत आत्मानं द्वाभ्यां
 प्रतिष्ठित्या अग्ने गृहपत इत्याह [28]

यथायजुरेवैतच्छ्रुतं हिमा इत्याह शतं त्वा
 हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनं
 करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति
 ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात् तैजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी
 पुत्रो जायते तामाशिषमा शासेऽमुष्मे ज्योतिष्मतीमिति
 ब्रूयाद्यस्य पुत्रः [29]

जा॒तः स्या॒त् तेज॑ ए॒वास्मि॑न् ब्रह्मवर्च॑सं द॑धाति॒ यो वै य॒ज्ञं
प्र॒युज्य॑ न वि॒मुञ्च॑त्य॒प्रति॑ष्ठानो वै स भ॑वति॒ कस्त्वा॑ युनक्ति॒ स
त्वा॒ वि मु॑ञ्च॒त्वित्या॑ह प्र॒जाप॑तिर्वै कः प्र॒जाप॑तिनै॒वैनं॑ युनक्ति
प्र॒जाप॑तिना॒ वि मु॑ञ्चति॒ प्रति॑ष्ठित्या ई॒श्वरं॑ वै व्र॒तम॑वि॒सृष्टं॑
प्र॒दहो॑ऽग्ने॑ व्रतपते व्र॒तम॑चारिष॒मित्या॑ह व्र॒तमे॒व [30]

वि सृ॑जते॒ शान्त्या॑ अ॒प्रदा॑हाय॒ परा॒ङ् वाव॑ य॒ज्ञ ए॑ति॒
न नि॑ वर्तते॒ पुन॒र्यो वै य॒ज्ञस्य॑ पुन॒राल॑म्भं वि॒द्वान् य॑जते
तम॒भि नि॑ वर्तते॒ यज्ञो॑ ब॒भूव॑ स आ ब॒भूवे॑त्या॒हैष वै य॒ज्ञस्य॑
पुन॒राल॑म्भस्तेनै॒वैनं॑ पुन॒राल॑भतेऽन॒वरु॑द्धा वा ए॒तस्य॑ वि॒राड्य॑
आहि॑ताग्निः सन्न॑स॒भः प॒शवः॑ खलु॒ वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ स॒मेष्ट्वा
प्राडु॑त्क्रम्य॒ ब्रूया॑द्गोमा॑ꣳ अ॒ग्नेऽवि॑माꣳ अ॒श्वी य॒ज्ञ इ॒त्यव॑
स॒भाꣳ रु॒न्धे प्र॑ स॒हस्रं॑ प॒शूना॑ꣳप्रो॒त्यास्य॑ प्र॒जायां॑ वा॒जी
जा॑यते॥ [31]

(अप्सु न्यङ्को पञ्चदश च)॥ 7॥

दे॒वं स॑वि॒तः प्र॑सु॒व य॒ज्ञं प्र॑सु॒व य॒ज्ञप॑तिं भगा॑य दि॒व्यो
गन्ध॑र्वः। के॒तपूः॑ के॒तं नः॑ पुनातु वा॒चस्प॑तिर्वाच॑म॒द्य स्व॑दाति
नः॥ इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒स्त्वया॑ऽयं वृ॒त्रं व॑ध्यात्॥

वाजस्य॑ नु प्र॑सवे मा॒तरं॑ म॒हीमदि॑तिं नाम॒ वच॑सा करामहे।
यस्या॑मिदं वि॒श्वं भुव॑नमावि॒वेश॒ तस्या॑ नो दे॒वः स॑वि॒ता धर्म॑
साविषत्॥ अ॒प्सु [32]

अ॒न्तर॒मृत॑म॒प्सु भै॑ष॒जम॒पामु॑त प्र॒शस्ति॑ष्व॒श्वा भव॑थ
वा॒जिनः॥ वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा त्वा गन्ध॒र्वाः स॒प्तवि॑ंशतिः।
ते अ॒ग्रे अ॒श्वमा॑युञ्जन्ते अ॑स्मिञ्ज॒वमा॑दधुः॥ अ॒पां न॑पादाशुहेम॒न्
य ऊ॒र्मिः क॒कुद्भान् प्र॑तू॒र्तिर्वा॒जसा॑त॒मस्तेना॑यं वाज॑ं सेत्॥
वि॒ष्णोः क्र॑मोऽसि॒ वि॒ष्णोः क्रान्त॑म॒सि वि॒ष्णोर्वि॑क्रान्तमस्य॒ङ्कौ
न्य॒ङ्काव॑भितो॒ रथं॑ यौ ध्वा॒न्तं वा॑ता॒ग्रम॑नु॒ संच॑रन्तौ
दू॒रेहै॑तिरिन्द्रि॒यावा॑न्प॒त॒त्री ते नोऽ॒ग्नयः॑ प॒प्रयः॑ पा॒रय॑न्तु॥
[33]

(स्कन्धोत युयवन्पितरा द्विचत्वारिंशच्च)॥ 8॥

दे॒वस्या॒हं स॑वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना वा॒ज॒जिता॒ वाजं॑
जे॒षं दे॒वस्या॒हं स॑वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना वा॒ज॒जिता॒
व॒र्षि॑ष्ठं नाकं॑ रु॒हेय॑मिन्द्रा॒य वा॑चं वद॒तेन्द्रं॑ वाजं॑
जा॒पय॑तेन्द्रो॒ वाज॑मजयित्। अ॒श्वा॑जनि वा॒जिनि॒ वाजेषु॑
वा॒जिनी॑व॒त्यश्वा॑न्त्स॒मत्सु॑ वाजय॥ अ॒र्वा॑सि॒ सप्ति॑रसि

वाज्यंसि वाजिनो वाजं धावत मरुतां प्रसवे जयत वि
योजना मिमीध्वमध्वनः स्कन्नीत [34]

काष्ठां गच्छत वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा
अमृता ऋतज्ञाः॥ अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात
पृथिभिर्देवयानैः॥ ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु
वाजिनः॥ मितद्रवः सहस्रसा मेधसाता सनिष्यवः। महो
ये रत्नं१ समिथेषु जग्निरे शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु॥
देवताता मितद्रवः स्वर्काः। जम्भयन्तोऽहिं वृकं१ रक्षांसि
सनेम्यस्मद्युयवन् [35]

अमीवाः॥ एष स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां
बद्धो अपिकृक्ष आसनि। क्रतुं दधिक्रा अनु संतवीत्वत्
पथामङ्गा१स्यन्वापनीफणत्॥ उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः
पूर्णं न वेरनु वाति प्रगर्धिनः। श्येनस्येव ध्रजतो अङ्कसं
परि दधिक्राव्णः सहोर्जा तरित्रतः॥ आ मा वाजस्य प्रसवो
जगम्यादा द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। आ मा गन्तां पितरां
[36]

मातरा चाऽऽमा सोमो अमृतत्वाय गम्यात्॥

वाजिनो वाजजितो वाज॑ सरिष्यन्तो वाजं जेप्यन्तो
 बृहस्पतेर्भा॑गमव जिघ्रत वाजिनो वाजजितो वाज॑
 ससृवा॑सो वाजं जिगिवा॑सो बृहस्पतेर्भा॑गे नि मृद्वमियं
 वः सा सत्या संधाऽभूद्यामिन्द्रेण समध॑ध्वमजीजिपत
 वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमु॑च्यध्वम्॥ [37]

(अ॒पानो वाजा॑य नव॑ च)॥ 9॥

क्ष॒त्रस्यो॒ल्बम॑सि क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि जाय एहि
 सुवो॒ रोहा॑व रोहा॑व हि सुव॑रुहं नावु॑भयोः सुवो॒
 रोक्ष्यामि॒ वाजं॑श्च प्रस॑वश्चापिजश्च क्रतु॑श्च सुव॑श्च मूर्धा च
 व्यश्जि॑यश्चाऽऽन्त्याय॑नश्चान्त्य॑श्च भौव॑नश्च भुव॑नश्चाधि॑पतिश्च।
 आयु॑र्यज्ञेन॑ कल्पतां प्रा॒णो य॒ज्ञेन॑ कल्पतामपा॑नः [38]

य॒ज्ञेन॑ कल्पतां व्या॒नो य॒ज्ञेन॑ कल्पतां चक्षु॑र्यज्ञेन॑
 कल्पता॑श्च श्रोत्रं॑ य॒ज्ञेन॑ कल्पतां मनो॑ य॒ज्ञेन॑ कल्पतां
 वाग्य॑ज्ञेन॑ कल्पतामा॒त्मा य॒ज्ञेन॑ कल्पतां य॒ज्ञो य॒ज्ञेन॑
 कल्पता॑श्च सुव॑र्देवाश्च अ॑गन्मा॒मृता॑ अभू॑म प्र॒जाप॑तेः प्र॒जा
 अभू॑म सम॒हं प्र॒जया॑ सं मया॑ प्र॒जा सम॒हश्च रा॒यस्पोषे॑ण
 सं मया॑ रा॒यस्पोषोऽन्ना॑य त्वाऽन्ना॑द्याय त्वा वाजा॑य त्वा

वाजजित्यायै॑ त्वाऽमृतमसि॑ पुष्टिरसि॑ प्रजननमसि॑ ॥ [39]

(रयि॑ संवितार्॑ पद्भिः॑ शच्च) ॥ 10 ॥

वाजस्ये॒मं प्र॑स॒वः सु॑षु॒वे अ॒ग्रे सोम॑ ५ राजा॑न॒मोष॑धीष्वप्सु।
ता अ॒स्मभ्यं॑ मधु॑मतीर्भवन्तु व॒यं ५ रा॒ष्ट्रे जा॑ग्रियाम॒ पुरोहि॑ताः ॥
वाजस्ये॒दं प्र॑स॒व आ ब॑भूवे॒मा च॒ विश्वा॒ भुव॑नानि स॒र्वतः॑।
स वि॒राजं॑ पर्येति प्रजा॒नन् प्र॒जां पुष्टि॑ व॒र्धय॑मानो अ॒स्मे ॥
वाजस्ये॒मां प्र॑स॒वः शि॑श्रिये॒ दिव॑मि॒मा च॒ विश्वा॒ भुव॑नानि
स॒म्राट्। अ॒दित्स॑न्तं दापयतु प्रजा॒नन् र॒यिं [40]

च॒ नः॒ सर्व॑वीरां॒ नि य॑च्छतु ॥ अ॒ग्रे अ॒च्छा व॑देह नः॒ प्रति॑
नः सु॒मना॑ भव। प्र णो॑ यच्छ भुवस्पते धन॒दा अ॑सि न॒स्त्वम् ॥
प्र णो॑ यच्छत्व॒र्यमा॒ प्र भगुः॒ प्र बृ॒हस्पतिः॑। प्र दे॒वाः प्रो॒त
सू॒नृता॒ प्र वा॒ग्दे॒वी द॑दातु नः ॥ अ॒र्यम॑णं बृहस्पतिमिन्द्रं दाना॑य
चो॒दय। वाचं॑ विष्णु॑ ५ सर॑स्वती ५ सवि॒तारम् [41]

च॒ वा॒जिनम् ॥ सोम॑ ५ राजा॑नं वरु॒णम॒ग्निम॒न्वार॑भामहे।
आ॒दि॒त्यान् वि॒ष्णु ५ सू॒र्यं ब्र॒ह्माणं॑ च॒ बृ॒हस्पतिम् ॥ दे॒वस्य॑ त्वा
सवि॒तुः प्र॑स॒वेऽश्वि॑नोर्बा॒हुभ्यां॑ पृ॒ष्णो ह॒स्ताभ्या॑ ५ सर॑स्वत्यै
वा॒चो य॒न्तुर्य॒त्रेणा॒ग्नेस्त्वा॒ साम्रा॑ज्येनाभिषि॒ञ्चामीन्द्र॑स्य

बृहस्पते॑स्त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भिषि॑श्वामि॥ [42]

(अजयत् षट्त्वारिंशच्च)॥ 11॥

अ॒ग्निरेका॑क्षरेण॒ वाच॑मुद॑जयद॒श्विनौ॑ द्वा॑क्षरेण प्राणापा॒नावुद॑ज
विष्णु॑र्यक्षरेण॒ त्रील्लो॑कानुद॑जयत् सोम॑श्चतु॑रक्षरेण॒ चतु॑ष्पदः
प॒शूनुद॑जयत् पू॒षा पश्चा॑क्षरेण॒ प॒ङ्क्ति॑मुद॑जयद्धा॒ता षड॑क्षरेण॒
षडृ॑तूनुद॑जयन्म॒रुतः॑ स॒प्ताक्ष॑रेण स॒प्तप॑दा॒ः श॑क्करी॒मुद॑जयन्
बृह॑स्पतिर॒ष्टाक्ष॑रेण गाय॒त्रीमुद॑जयन्मि॒त्रो नवा॑क्षरेण त्रि॒वृत्तः॑
स्तोम॑मुद॑जयत् [43]

वरु॑णो दशा॑क्षरेण वि॒राज॑मुद॑जयदिन्द्र॒ एका॑दशाक्षरेण
त्रि॒ष्टुभ॑मुद॑जयद् विश्वे॑ दे॒वा द्वा॑दशाक्षरेण॒ जग॑ती॒मुद॑जयन्
वस॑व॒स्त्रयो॑दशाक्षरेण त्रयो॑दशः॑ स्तोम॑मुद॑जयन् रु॒द्राश्चतु॑र्दशाक्षरे
चतु॑र्दशः॑ स्तोम॑मुद॑जयन्नादित्याः प॒ञ्चद॑शाक्षरेण प॒ञ्चद॑शः॑
स्तोम॑मुद॑जयन्नादिति॒ष्षोड॑शाक्षरेण षोड॑शः॑ स्तोम॑मुद॑जयत्
प्र॒जाप॑तिः स॒प्तद॑शाक्षरेण सप्त॑दशः॑ स्तोम॑मुद॑जयत्॥ [44]

(कोशस्तनुवां त्रयोदश च)॥ 12॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि नृष॑दं त्वा द्रुष॑दं भुव॒न॒सद॑मिन्द्रा॒य
जुष्टं॑ गृह्णाम्येष ते योनि॒रिन्द्रा॑य त्वोप॒या॒मगृ॑हीतोऽस्यप्सुष॑दं

त्वा घृतसदं व्योमसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय
 त्वोपयामगृहीतोऽसि पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदं
 नाकसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा॥ ये
 ग्रहाः पञ्चजनीना येषां तिस्रः परमजाः। दैव्यः कोशः [45]

समुज्जितः। तेषां विशिप्रियाणामिषमूर्जः समग्रभीमेष
 ते योनिरिन्द्राय त्वा॥ अपाः रसमुद्वयसः सूर्यरश्मिः
 समाभृतम्। अपाः रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तममेष
 ते योनिरिन्द्राय त्वा॥ अया विष्ठा जनयन्कर्वराणि स हि
 घृणिरुरुर्वराय गातुः। स प्रत्युदैद्धरुणो मध्वो अग्रः स्वायां
 यत्तनुवां तनूमैरयत। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा
 जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वा॥ [46]

(जुरसा मा तै हर्यश्च सुवीर्यस्याध्येकं च)॥ 13॥

अन्वह मासा अन्विद्वनान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः।
 अन्विन्द्रः रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम्॥
 अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये। अनु
 क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये॥ इन्द्राणीमासु
 नारिषु सुपत्नीमहमश्रवम्। न ह्यस्या अपरं च न जरसा

[47]

मर॑ते॒ पतिः॑॥ नाह॑मिन्द्राणि॒ रार॑ण॒ सख्यु॑र्वृषाक॑पेर् ऋ॒ते।
 यस्ये॒दम॑प्य॒ ह॒विः प्रि॑यं दे॒वेषु॑ गच्छ॑ति॥ यो जा॒त ए॒व प्र॑थ॒मो
 मन॑स्वान् दे॒वो दे॒वान् क्र॑तु॒ना प॑र्यभूषत्। यस्य॒ शुष्मा॑द्रो॒दसी
 अभ्य॑सेतां नृ॒म्णस्य॑ म॒हा स ज॑नास॒ इन्द्रः॑॥ आ ते॑ म॒ह
 इन्द्रो॑त्यु॒ग्र स॑म॒न्यवो॑ यत् स॒मर॑न्त॒ सेनाः॑। पता॑ति दि॒द्युन्न॑र्यस्य
 बाहु॑वोर्मा ते॑ [48]

मनो॑ विष्व॒द्रिय॑ग्विचारी॑त्॥ मा नो॑ म॒र्धोरा॑ भ॒रा द॒द्धि तन्नः॑
 प्र दा॒शुषे॑ दा॒तवे॑ भूरि॒ यत् ते॑। नव्ये॑ दे॒ष्णे श॒स्ते अ॒स्मिन् तं
 उ॒क्थे प्र ब्र॑वाम॒ वय॑मिन्द्र॒ स्तुव॑न्तः॥ आ तू भ॒र मा॑किरे॒तत्
 परि॑ष्ठाद्वि॒द्वा हि त्वा॑ वसु॑पतिं॒ वसू॑नाम्। इन्द्र॒ यत् ते॒ माहि॑नं
 द॒त्रम॑स्त्य॒स्मभ्यं॑ तद्ध॑र्यश्च [49]

प्र य॑न्धि॥ प्र॒दा॒तार॑ हवाम॒ह इन्द्र॑मा ह॒विषा॑ व॒यम्। उ॒भा
 हि ह॒स्ता व॑सु॒ना पृ॑णस्वाऽऽप्र॒ यच्छ॑ दक्षि॒णादो॑त॒ स॒व्यात्॥
 प्र॒दा॒ता व॒ज्री वृ॑षभ॒स्तुरा॑षा॒ङ्गुष्मी॒ राजा॑ वृ॒त्रहा॑ सोम॒पावा॑।
 अ॒स्मिन् य॒ज्ञे ब॒र्हिष्या॑ नि॒षद्या॑था॒ भव॑ यज॑मानाय॒ शं योः॑॥
 इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ स्ववा॒ अवो॑भिः सुमृ॒डीको॑ भव॒तु वि॒श्ववे॑दाः।

बाध॑तां द्वे॒षो॒ अभ॑यं कृ॒णोतु॑ सु॒वीर्य॑स्य [50]

पत॑यः स्याम॥ तस्य॑ व॒यः॑ सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॒स्यापि॑ भ॒द्रे
सौम॑न॒से स्या॑म। स सु॒त्रामा॒ स्ववा॒ः इन्द्रो॑ अ॒स्मे आ॒राचि॑द्वे॒षः
सनु॑तर्यु॒योतु॑॥ रे॒वती॑र्नः सध॒माद॑ इन्द्रे॑ सन्तु तु॒विवा॑जाः।
क्षु॒मन्तो॒ याभि॒र्मदे॑म॥ प्रो ष्व॑स्मै पु॒रोर॒थमिन्द्रा॑य शू॒षम॑र्चत।
अ॒भीके॑ चिदु॒ लोक॑कृत् स॒ङ्गे स॒मत्सु॑ वृ॒त्रहा॑। अ॒स्माकं॑ बोधि
चोदि॑ता नभ॑न्तामन्य॒केषाम्॑। ज्या॒का अधि॑ धन्व॑सु॥ [51]

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रश्नः ॥

(अग्नीषोमीयं चतुर्ल्लिङ्गशब्द)॥ 1॥

अनु॑मत्यै पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति धे॒नुर्द॑खि॒ष्णा ये
प्र॒त्यञ्चः॒ शम्या॑या अव॒शीय॑न्ते॒ तन्नैर्ऋ॑तमेक॑कपालं॒ कृष्णं॑
वा॒सः कृष्ण॑तूषं द॒खि॒ष्णा वी॒हि स्वा॑हाऽऽहु॑तिं जुषा॒ण
ए॒ष ते॑ नि॒र्ऋते॑ भा॒गो भूते॑ ह॒विष्म॑त्यसि मु॒ञ्चेम॑म॒हंसः॑
स्वा॒हा नमो॑ य इ॒दं च॒कारा॑ऽऽदि॒त्यं च॒रुं निर्व॑पति
वरो॒ द॒खि॒ष्णाऽऽग्नावै॑ष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ वाम॑नो व॒ही

दखिषिणाऽग्नीषोमीयम् [1]

एकादशकपालं५ हिरण्यं दखिषिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो
वृही दखिषिणाऽऽग्नेयमृष्टाकपालमैन्द्रं दध्यृषभो वृही
दखिषिणैन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुं प्रथमजो वत्सो
दखिषिणा सौम्यः३ श्यामाकं चरुं वासो दखिषिणा सरस्वत्यै
चरुः५ सरस्वते चरुं मिथुनौ गावौ दखिषिणा॥ [2]

(आग्नेयमृष्टादंश)॥ 2॥

आग्नेयमृष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुः५ सावित्रं
द्वादशकपालं५ सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुं मारुतं५
सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिख्यां द्यावापृथिव्यमेककपालम्॥
[3]

(वयं यद् विंशतिश्च)॥ 3॥

ऐन्द्राग्रमेकादशकपालं मारुतीमामिख्यां वारुणीमामिख्यां
कायमेककपालं प्रघास्यान् हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः
करम्भेण सजोषसः॥ मो षू ण इन्द्र पृथ्सु देवास्तु स्म ते
शुष्मिन्नवया। मही ह्यस्य मीढुषो यव्या। हविष्मतो मरुतो
वन्दते गीः॥ यद् ग्रामे यदरण्ये यत् सभायां यदिन्द्रिये।

यच्छूद्रे यदर्य एनश्चकृमा वयम्। यदेकस्याधि धर्मणि
तस्यावयजनमसि स्वाहा॥ अक्रन् कर्म कर्मकृतः सह वाचा
मयोभुवा॥ देवेभ्यः कर्म कृत्वाऽस्तं प्रेतं सुदानवः॥ [4]

(हरा निहारं त्रिंशच्च)॥ 4॥

अग्रयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकः
सूर्येणोद्यता मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यो मध्यंदिने चरुं मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यः सर्वासां दुग्धे सायं चरुं पूर्णां दर्वि परां पतु
सुपूर्णां पुनरापत। वस्त्रेव वि क्रीणावहा इषमूर्जः शतक्रतो॥
देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे। निहारमिन्नि मे
हरा निहारम् [5]

नि हरामि ते॥ मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशः सप्तकपालं
निर्वपति साकः सूर्येणोद्यताग्रेयमष्टाकपालं निर्वपति
सौम्यं चरुः सावित्रं द्वादशकपालः सारस्वतं चरुं पौष्णं
चरुमैन्द्राग्रमेकादशकपालमैन्द्रं चरुं वैश्वकर्मणमेककपालम्॥
[6]

(हरी मन्मभिरा चतुश्चत्वारिंशच्च)॥ 5॥

सोमाय पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं निर्वपति पितृभ्यो
 बर्हिषद्भ्यो धानाः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽभिवान्यायै दुग्धे
 मन्थमेतत् ते तत् ये च त्वामन्वेतत् ते पितामह प्रपितामह
 ये च त्वामन्वत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वः सुसंहशं त्वा
 वयं मघवन् मन्दिषीमहि॥ प्र नूनं पूर्णवंश्रुरः स्तुतो यासि
 वशः अनु॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥ [7]

अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रिया अधूषत॥ अस्तोषत स्वभानवो
 विप्रा नविष्ठया मती॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥ अख्यन्
 पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतृपन्त पितरोऽमीमृजन्त
 पितरः॥ परेत पितरः सोम्या गम्भीरैः पृथिभिः पूर्यैः॥ अथा
 पितृन्सुविदत्राः अपीत यमेन ये सधमादं मदन्ति॥ मनो
 न्वा हुवामहे नाराशः सेन स्तोमेन पितृणां च मन्मभिः॥
 आ [8]

न एतु मनः पुनः क्रत्वे दख्याय जीवसे॥ ज्योक् च सूर्य
 दृशे॥ पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः॥ जीवं व्रातः
 सचेमहि॥ यदन्तरिख्यं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा
 जिहिःसिम॥ अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु

दुरिता यानि चकृम कॄरोतु मामनेनसम्॥ [9]

(सुभेषजमिहि त्रीणि च)॥ 6॥

प्रतिपूरुषमेककपालान्निर्वपत्येकमतिरिक्तं यावन्तो गृह्याः
स्मस्तेभ्यः कर्मकरं पशूनां शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म
मे यच्छैक एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थ आखुस्ते रुद्र पशुस्तं
जुषस्वैष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकया तं जुषस्व भेषजं
गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजमथो अस्मभ्यं भेषजं सुभेषजम्
[10]

यथाऽसति॥ सुगं मेषाय मेष्या अवाम्ब रुद्रमदिमह्यव
देवं त्र्यम्बकम्॥ यथा नः श्रेयसः करद्यथा नो वस्यसः
करद्यथा नः पशुमतः करद्यथा नो व्यवसाययात्॥
त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्॥ उर्वारुकमिव
बन्धनान्मृत्योर्मुखीय माऽमृतात्॥ एष ते रुद्र भागस्तं जुषस्व
तेनावसेन पुरो मूजवतोऽतीह्यवततधन्वा पिनाकहस्तः
कृत्तिवासाः॥ [11]

(तेभ्यः पञ्चवत्वारिंशच्च)॥ 7॥

ऐन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय

पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालं
 द्वादशगवः सीरं दखिषणाऽऽग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति
 रौद्रं गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधि वारुणं यवमयं चरुं वहिनीं
 धेनुर्दखिषणा ये देवाः पुरःसदोऽग्निनेत्रा दखिषणसदो
 यमनेत्राः पश्चात्सदः सवितृनेत्रा उत्तरसदो वरुणनेत्रा
 उपरिषदो बृहस्पतिनेत्रा रख्योहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु
 तेभ्यः [12]

नमस्तेभ्यः स्वाहा समूढः रख्यः संदग्धः रख्य इदमहः
 रख्योऽभि सं दहाम्यग्नये रख्योघ्ने स्वाहा यमाय सवित्रे
 वरुणाय बृहस्पतये दुवस्वते रख्योघ्ने स्वाहा प्रष्टिवाही रथो
 दखिषणा देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यां रख्यसो वधं जुहोमि हतः रख्योऽवधिष्म रख्यो
 यद्वस्ते तदखिषणा॥ [13]

(निर्ष्टो च)॥ 8॥

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपत्यनुमत्यै
 चरुं राकायै चरुं सिनीवाल्यै चरुं कुह्वै चरुं
 मिथुनौ गावौ दखिषणाऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं

निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं वैष्णवं त्रिकपालं
 वामनो वृही दखिषणा ऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं
 निर्वपतीन्द्रासोमीयमेकादशकपालः सौम्यं चरुं बभ्रुर्दखिषणा
 सोमापौष्णं चरुं निर्वपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं चरुः श्यामो
 दखिषणा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति हिरण्यं दखिषणा
 वारुणं यवमयं चरुमश्वो दखिषणा॥ [14]

(सावित्रं द्वादशकपालमाश्वत्ये त्रयस्त्रिंशच्च)॥ 9॥

बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे शितिपृष्ठो
 दखिषणैन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे ऋषभो
 दखिषणा ऽऽदित्यं चरुं महिष्यै गृहे धेनुर्दखिषणा नैर्ऋतं
 चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नं कृष्णा
 कूटा दखिषणा ऽऽग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो गृहे हिरण्यं
 दखिषणा वारुणं दशकपालः सूतस्य गृहे महानिरष्टो
 दखिषणा मारुतः सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे पृश्निर्दखिषणा
 सावित्रं द्वादशकपालं [15]

खत्तुर्गृह उपध्वस्तो दखिषणा ऽऽश्विनं द्विकपालः
 संग्रहीतुर्गृहे संवात्यो दखिषणा पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे

श्यामो दखिषणा रौद्रं गावीधुकं चरुमखावापस्यं गृहे शबल
 उद्गारो दखिषणेन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रति
 निर्वपतीन्द्रायाः होमुचेऽयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा
 वृत्रं वध्यान्मैत्राबारहस्पत्यं भवति श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे
 स्वयंमूर्ते स्वयंमथित आज्य आश्वत्थे [16]

पात्रे चतुःसक्तौ स्वयमवपन्नायै शाखायै कर्णाः श्वाकर्णाः श्व
 तण्डुलान् वि चिनुयाद्ये कर्णाः स पयसि बारहस्पत्यो
 येऽकर्णाः स आज्ये मैत्रः स्वयंकृता वेदिर्भवति स्वयंदिनं
 बर्हिः स्वयंकृत इध्मः सैव श्वेता श्वेतवत्सा दखिषणा॥
 [17]

(पशूनां ब्राताः पञ्चविंशतिश्च)॥ 10॥

अग्नये गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां
 ब्रीहीणां सोमाय वनस्पतये श्यामाकं चरुं सवित्रे
 सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालमाशूनां ब्रीहीणां
 रुद्राय पशुपतये गावीधुकं चरुं बृहस्पतये वाचस्पतये नैवारं
 चरुमिन्द्राय ज्येष्ठाय पुरोडाशमेकादशकपालं महाब्रीहीणां
 मित्राय सत्यायाऽऽम्बानां चरुं वरुणाय धर्मपतये यवमयं

च॒रुः संवि॒ता त्वां प्रस॒वानां॑ सुव॒ताम॒ग्निर्गृह॑प॒तीनां॑ सोमो
वन॒स्पती॑नां॑ रु॒द्रः प॑शूनां [18]

बृह॒स्पति॑र्वा॒चामिन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठानां॑ मि॒त्रः स॒त्यानां॑ वरु॑णो
धर्म॑प॒तीनां॑ ये दे॒वा दे॒वसु॒वः स्थ त इ॒ममा॑मु॒ष्याय॒णम॑-
नमि॒त्राय॑ सुव॒ध्वं मह॑ते क्ष॒त्राय॑ मह॒त आधि॑प॒त्याय॑
मह॑ते जान॑राज्यायैष वो भर॒ता राजा॑ सोमोऽस्माकं
ब्राह्म॑णानां॑ राजा॑ प्रति॒ त्यन्नाम॑ रा॒ज्यम॑धायि॒ स्वां
तनु॑वं वरु॑णो अ॒शिश्ने॒च्छुचै॑र्मि॒त्रस्य॑ व्र॒त्या अ॒भूमा॑म॒न्महि॑
मह॑त ऋ॒तस्य॑ नाम॒ सर्वे॑ व्रा॒ता वरु॑णस्याभू॒वन्वि मि॒त्र
ए॒वैररा॑तिम॒तारी॒दसू॑षुदन्त॒ यज्ञि॑यां ऋ॒तेन॑ व्यु॒ त्रितो॑
ज॑रि॒माणं॑ न आ॒नङ् वि॒ष्णोः क्रमो॑ऽसि॒ विष्णोः॑ क्रा॒न्तम॑सि॒
वि॒ष्णोर्वि॒क्रान्त॑मसि॥ [19]

(अत्येकादश च)॥ 11॥

अ॒र्थे॒तः स्था॒ऽपां पति॑रसि॒ वृषा॑स्यूर्मिर्वृष॒सेनो॑ऽसि
व्रज॒खि॒प्तः स्थ म॒रुता॒मोजः॑ स्थ सूर्य॑वर्च॒सः स्थ सूर्य॑त्वच॒सः
स्थ मा॒न्दाः स्थ वा॒शाः स्थ श॒क्र॒रीः स्थ वि॒श्वभृ॑तः स्थ
जन॒भृ॑तः स्था॒ऽग्नेस्ते॑ज॒स्याः स्था॒ऽपामोष॑धीनां॑ रस॑स्स्था॒ऽपो

देवीर्मधुमतीरगृह्णन्नूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः।
 याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन् याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः॥
 राष्ट्रदाः स्थं राष्ट्रं दत्तं स्वाहा राष्ट्रदाः स्थं राष्ट्रममुष्मै दत्त॥
 [20]

(शिशुरिन्द्रस्यैकचत्वारिंशच्च)॥ 12॥

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं महि वर्चः
 क्षत्रियाय वन्वाना अनाधृष्टाः सीदतोर्जस्वतीर्महि वर्चः
 क्षत्रियाय दधतीरनिभृष्टमसि वाचो बन्धुस्तपोजाः सोमस्य
 दात्रमसि शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामि चन्द्राश्चन्द्रेणामृता अमृतेन
 स्वाहा राजसूयाय चितानाः॥ सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता
 अनिभृष्टा अपस्युवो वसानः। पस्त्यासु चक्रे वरुणः
 सधस्थमपां शिशुः [21]

मातृतमास्वन्तः॥ रष्यत्रस्योल्बमसि रष्यत्रस्य
 योनिरस्याविन्नो अग्निर्गृहपतिराविन्न इन्द्रो वृद्धश्रवा
 आविन्नः पूषा विश्ववेदा आविन्नो मित्रावरुणावृतावृधावाविन्ने
 द्यावापृथिवी धृतव्रते आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूप्याविन्नो
 ऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्वस्मिन् राष्ट्रे मंहते रष्यत्राय

मह॒त आधि॑पत्याय मह॒ते जान॑राज्यायैष वो॑ भर॒ता राजा॑
सोमो॒ऽस्माकं॑ ब्राह्म॒णाना॑ ५ राजेन्द्र॑स्य [22]

वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑स्त्वयायं वृ॒त्रं व॑ध्याच्छत्रु॒बाध॑नाः स्थ
पा॒त मा॑ प्र॒त्यश्च॑ पा॒त मा॑ ति॒र्यश्च॑म॒न्वश्च॑ मा पा॒त दि॒ग्भ्यो॑
मा॑ पा॒त वि॒श्वाभ्यो॑ मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒त हि॒र॑ण्यवर्णावुषसा॑
विरो॒केऽयः॑ स्थू॒णावु॑दितौ सूर्य॒स्याऽऽरो॑हतं वरुण मि॒त्रं ग॑तं
तत॑श्च॒ख्याथा॑मदि॒तिं दि॒तिं च॥ [23]

(अ॒नुष्टु॒र्वर्त॒पाश्च॑ स॒रीसृ॒पेभ्यः॑ स्वाहा॑)॥ 13॥

स॒मिध॒मा ति॑ष्ठ गाय॒त्री त्वा॒ छन्द॑सामवतु त्रि॒वृथ॑स्तोमो॑
रथ॑न्त॒र ५ सा॒माग्नि॑र्दे॒वता॒ ब्रह्म॒ द्रवि॑णमु॒ग्रामा॑ ति॑ष्ठ त्रि॒ष्टुप् त्वा॒
छन्द॑सामवतु प॒ञ्चद॑शः स्तोमो॑ बृ॒हत्सामेन्द्रो॑ दे॒वता॑ र॒ख्यत्र॑
द्रवि॑णं वि॒राज॑मा ति॑ष्ठ जग॑ती त्वा॒ छन्द॑सामवतु स॒प्तद॑शः
स्तोमो॑ वैरू॒प ५ सा॒मं म॒रुतो॑ दे॒वता॑ वि॒द्भ्रवि॑णमु॒दीची॑मा
ति॑ष्ठानु॒ष्टुप् त्वा॑ [24]

छन्द॑सामवत्वेकवि॒ंशः॑ स्तोमो॑ वैरा॒ज ५ सा॒मं मि॒त्रावरु॑णौ
दे॒वता॒ बलं॑ द्रवि॑णमूर्ध्वा॒मा ति॑ष्ठ प॒ङ्क्ति॑स्त्वा॒ छन्द॑सामवतु
त्रि॒णव॑त्रयस्त्रि॒ंशौ स्तोमो॑ शा॒क्रर॑रै॒वते॑ सा॒मनी॒ बृह॑स्पति॑र्दे॒वता॒

वर्चो॑ द्रवि॑णमी॒दृङ् चा॑न्या॒दृङ् चै॑ता॒दृङ् च॑ प्रति॒दृङ् च॑ मि॒तश्च॑
संमि॑तश्च॒ सभ॑राः। शु॒क्रज्यो॑तिश्च॒ चि॒त्रज्यो॑तिश्च॒ स॒त्यज्यो॑तिश्च॒
ज्योति॑ष्मा॒श्च स॒त्यश्च॑र्त॒पाश्च॑ [25]

अत्य॑हाः। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहा॑ सवि॒त्रे स्वाहा॑
सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे स्वाहा॑ बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑
घोषा॑य॒ स्वाहा॑ श्लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽशाय॑ स्वाहा॒ भगा॑य॒ स्वाहा॑
ख्वे॒त्रस्य॑ प॒तये॑ स्वाहा॒ पृथि॑व्यै॒ स्वाहा॑ ऽन्त॒रि॒ख्याय॑ स्वाहा॑
दि॒वे स्वाहा॑ सू॒र्याय॑ स्वाहा॑ च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ नख॒त्रेभ्यः॑
स्वाहा॒ऽद्ध्यः॑ स्वाहौष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॑ वन॒स्पति॑भ्यः॒ स्वाहा॑
चरा॑च॒रेभ्यः॑ स्वाहा॑ परि॒प्लुवे॑भ्यः॒ स्वाहा॑ सरी॒सृपे॑भ्यः॒ स्वाहा॑॥
[26]

(अ॒ग्नस्तौका॑दश च)॥ 14॥

सोम॑स्य॒ त्विषि॑रसि॒ तवे॑व मे॒ त्विषि॑र्भूयाद॒मृत॑मसि॒ मृत्यो॑र्मा
पाहि॑ दि॒द्योन्मा॑ पा॒ह्यवै॑ष्टा द॒न्द॒शूका॑ नि॒रस्तं॑ नमु॒चेः शि॑रः॥
सोमो॑ रा॒जा वरु॑णो दे॒वा ध॑र्म॒सुव॑श्च॒ ये। ते ते॒ वाच॑श्च॒ सुव॑न्तां
ते ते॑ प्रा॒णश्च॒ सुव॑न्तां॒ ते ते॒ च॒र॒ख्युः सुव॑न्तां॒ ते ते॒ श्रोत्र॑श्च॒
सुव॑न्ता॒श्च सोम॑स्य॒ त्वा द्यु॒म्नेना॑भिषि॒श्चाम्य॑ग्नेः [27]

तेजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण मित्रावरुणयोर्वीर्येण
 मरुतामोजसा ख्यत्राणां ख्यत्रपतिरस्यति दिवस्पाहि
 समाववृत्रन्नधरागुदीचीरहिं बुध्रियमनु संचरन्तीस्ताः पर्वतस्य
 वृषभस्य पृष्ठे नावश्चरन्ति स्वसिचं इयानाः॥ रुद्र यत्ते
 क्रयी परं नाम तस्मै हुतमसि यमेष्टमसि। प्रजापते न
 त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव। यत्कांमास्ते
 जुहुमस्तन्नो अस्तु वयः स्याम पतयो रयीणाम्॥ [28]

(हिंसिषं मर्तजाश्रीणि च)॥ 15॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयं वृत्रं वध्यान्मित्रावरुणयोस्
 प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि यज्ञस्य योगेन विष्णोः क्रमोऽसि
 विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि मरुतां प्रसवे
 जेषमाप्तं मनः समहमिन्द्रियेण वीर्येण पशूनां मन्युरसि
 तवेव मे मन्युर्भूयान्नमो मात्रे पृथिव्यै माऽहं मातरं पृथिवीं
 हिंसिषं मा [29]

मां माता पृथिवी हिंसीदियदस्यायुरस्यायुर्मे धेह्यूर्गस्यूजं
 मे धेहि युङ्क्षि वचोऽसि वचो मयि धेह्यग्रये गृहपतये
 स्वाहा सोमाय वनस्पतये स्वाहेन्द्रस्य बलाय स्वाहा

म॒रुता॒मोज॑से॒ स्वाहा॑ ह॒ः सः शु॒चिष॑द्वसु॒रन्तरि॑ख्य- सद्धोता॑
वेदि॑षदति॒थिर्दुरो॑ण॒सत्। नृष॑द्व॒रस॑द॒तस॑द्यो॒मस॑द॒जा गो॒जा
ऋ॒तजा॑ अ॒द्रिजा॑ ऋ॒तं बृ॑हत्॥ [30]

(सत्यौजाश्चत्वारि॑शत्)॥ 16॥

मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णो॑ऽसि॒ सम॑हं वि॒श्वैर्दे॑वैः ख्य॒त्रस्य॑ नाभि॒रसि॑
ख्य॒त्रस्य॑ योनि॒रसि॑ स्यो॒नामा सी॑द सु॒षदा॑मा सी॑द मा
त्वा॑ हि॒ः सी॒न्मा मा॑ हि॒ः सी॒न्निष॑साद धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः
प॒स्त्या॑स्वा साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतु॑र्ब्रह्मा ३ न् त्व॑ रा॒जन्
ब्र॒ह्मा॑ऽसि॒ सवि॑ता॑ऽसि॒ सत्य॑स॒वो ब्र॒ह्मा ३ न् त्व॑ रा॒जन्
ब्र॒ह्मा॑ऽसीन्द्रो॑ऽसि॒ सत्यो॑जाः [31]

ब्र॒ह्मा ३ न् त्व॑ रा॒जन् ब्र॒ह्मा॑ऽसि॒ मि॒त्रो॑ऽसि॒ सुशे॑वो
ब्र॒ह्मा ३ न् त्व॑ रा॒जन् ब्र॒ह्मा॑ऽसि॒ वरु॑णो॑ऽसि॒ सत्य॑ध॒र्मेन्द्र॑स्य॒
वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्नस्तेन॑ मे र॒ध्य दि॑शो॒ऽभ्यय॑ रा॒जाऽभू॑त्
सु॒श्लो॒काँ 4 सु॒मङ्ग॒लाँ 4 सत्य॑रा॒जा ३ न्। अ॒पां न॑प्रे
स्वा॒होर्जो॑ न॒प्रे स्वा॒हाऽग्नये॑ गृ॒हप॑तये॒ स्वाहा॑॥ [32]

(आग्नेयं द्विच॑त्वारि॑शत्)॥ 17॥

आ॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति॒ हिर॑ण्यं द॒खि॑णा सा॒रस्व॑तं

च॒रुं व॑त्स॒तुरी द॑खि॒ष्णा सा॒वि॒त्रं द्वा॑द॒शक॑पा॒लमु॒प॒ध्व॒स्तो
 द॑खि॒ष्णा पौ॒ष्णं च॒रुः३ श्या॒मो द॑खि॒ष्णा बा॒र्ह॒स्प॒त्यं च॒रुः५
 शि॑ति॒पृ॒ष्ठो द॑खि॒ष्णैन्द्र॑मे॒काद॑श॒कपा॒लमृ॒ष॒भो द॑खि॒ष्णा वा॒रु॒णं
 द॑श॒कपा॒लं म॒हानि॑र॒ष्टो द॑खि॒ष्णा सौ॒म्यं च॒रुं ब॒भ्रुर्द॑खि॒ष्णा
 त्वा॒ष्ट्रम॒ष्टाक॑पा॒लः५ शु॒ण्ठो द॑खि॒ष्णा वै॒ष्ण॒वं त्रि॑क॒पा॒लं वा॑म॒नो
 द॑खि॒ष्णा॥ [33]

(वा॒र॒व॒न्तीयं च॒त्वारि च॑)॥ 18॥

स॒द्यो दी॑ख्यन्ति स॒द्यः सोमं॑ क्री॒णन्ति पु॒ण्ड॒रि॒स्र॒जां
 प्र य॑च्छति द॒शभि॑र्वत्स॒तुरैः सोमं॑ क्री॒णाति द॑श॒पेयो
 भ॒वति श॒तं ब्रा॑ह्म॒णाः पि॑बन्ति स॒प्तद॒शः३ स्तो॒त्रं
 भ॒वति प्रा॒का॒शाव॑ध्व॒र्यवे॑ द॒दाति स्र॑जंमु॒द्गात्रे रु॒क्मः५
 हो॒त्रेऽश्वं॑ प्र॒स्तोतृ॑प्रति॒हृ॒तृ॒भ्यां द्वा॑द॒श प॒ष्ठौही॒र्ब्र॒ह्मणे॑ व॒शां
 मै॒त्राव॑रु॒णाय॑र्ष॒भं ब्रा॑ह्म॒णाच्छु॑५सि॒ने वा॑स॒सी ने॒ष्टापो॑तृ॒भ्याः५
 स्थू॒रि य॒वाचि॑तम॒च्छावा॑का॒या॒न॒ङ्गाह॑म॒ग्नीधे॑ भा॒र्ग॒वो हो॑ता
 भ॒वति श्रा॑य॒न्तीयं॑ ब्रह्म॒सामं॑ भ॒वति वा॑र॒व॒न्तीयं॑म॒ग्नि॒ष्टोम॑साम॒ः५
 सा॑र॒स्व॒तीर॒पो गृ॑ह्णाति॥ [34]

(अ॒ग्नेय॑ः स॒प्तच॑त्वारि॒ःशत॑)॥ 19॥

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दर्षिणैन्द्रमेकादशकपालं
 दर्षिणा वैश्वदेवं चरुं पिशङ्गीं पष्ठौही दर्षिणा
 मैत्रावरुणीमामिख्यां वशा दर्षिणा बार्हस्पत्यं चरुं
 शितिपृष्ठो दर्षिणाऽऽदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते
 मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीमश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं
 निर्वपति सरस्वते सत्यवाचं चरुं सवित्रे सत्यप्रसवाय
 पुरोडाशं द्वादशकपालं तिसृधन्वं शुष्कदृतिर्दर्षिणा॥
 [35]

(आग्नेयं चतुस्त्रिंशत्)॥ 20॥

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं सवित्रं
 द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं
 द्वादशकपालं दर्षिणो रथवाहनवाहो दर्षिणा सारस्वतं
 चरुं निर्वपति पौष्णं चरुं मैत्रं चरुं वारुणं चरुं र्ष्वैत्रपत्यं
 चरुमादित्यं चरुमुत्तरो रथवाहनवाहो दर्षिणा॥ [36]

(भोजनानि षड्विंशतिश्च)॥ 21॥

स्वाद्धीं त्वां स्वादुनां तीव्रां तीव्रेणामृताममृतेन सृजामि
 सः सोमेन सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय

सुत्राम्णे पच्यस्व पुनातु ते परिस्सुत९ सोम९ सूर्यस्य
 दुहिता। वारेण शश्वता तना॥ वायुः पूतः पवित्रेण
 प्रत्यङ्खसोमो अतिद्रुतः। इन्द्रस्य युज्यः सखा॥ कुविदङ्ग
 यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय। इहेहैषां कृणुत
 भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः॥ आश्विनं धूम्रमा
 लभते सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति
 सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपाल९ सोमप्रतीकाः
 पितरस्तृणुत वडं वा दखिणा॥ [37]

(बृहत्तः शवंसा रथः पपुंरि च दिवो जनना पञ्चविंशतिश्च)॥ 22॥

अग्नाविष्णू महि तद्वा महित्वं वीतं घृतस्य गुह्यानि नाम।
 दमेदमे सप्त रत्ना दधाना प्रति वां जिह्वा घृतमा चरण्येत्॥
 अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणा।
 दमेदमे सुष्टुतीर्वावृधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुच्चरण्येत्॥ प्र
 णो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती। धीनामवित्र्यवतु।
 आ नो दिवो बृहत्तः [38]

पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम्। हवं देवी

जुजुषाणा घृताचीं शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु॥ बृहस्पते
 जुषस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य। रास्व रत्नानि दाशुषे॥
 एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः।
 बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयः स्याम पतयो रयीणाम्॥
 बृहस्पते अति यदर्यो अर्हाद्युमद्विभाति क्रतुमञ्जनेषु।
 यद्दीदयच्छवसा [39]

ऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्॥ आ नो
 मित्रावरुणा घृतैर्गव्यूतिमुख्यतम्। मध्वा रजांसि सुक्रतू॥
 प्र बाहवांसि सृतं जीवसे न आ नो गव्यूतिमुख्यतं घृतेन।
 आ नो जनैः श्रवयतं युवानां श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा॥
 अग्निं वः पूर्य गिरा देवमीडे वसूनाम्। सपर्यन्तः पुरुप्रियं
 मित्रं न र्षेत्रसाधसम्॥ मरूषू देववतो रथः [40]

शूरो वा पृथ्सु कासु चित्। देवानां य इन्मनो यजमान
 इयं र्षत्यभीदयज्वनो भुवत्॥ न यजमान रिष्यसि न
 सुन्वान न देवयो॥ असदत्र सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्वियम्॥
 न किष्टं कर्मणा न शन्न प्र योषन्न योषति॥ उप र्षरन्ति
 सिन्धवो मयोभुव ईजानं च यक्ष्यमाणं च धेनवः। पृणन्ति

च पपु॑रिं च [41]

श्रव॑स्यवो॑ घृ॒तस्य॑ धा॒रा उ॒प॑ यन्ति वि॒श्वतः॑॥ सोमा॑रुद्रा
वि वृ॑हतं वि॒षूची॑ममी॒वा या नो॑ गय॑मावि॒वेश॑। आ॒रे बा॑धेथां
नि॒रु॒द्धतिं॑ प॒राचैः॑ कृ॒तं चि॒देनः॑ प्रमु॑मुक्तम॒स्मत्॥ सोमा॑रुद्रा
युव॑मे॒तान्य॒स्मे वि॒श्वा त॒नूषु॑ भेष॒जानि॑ धत्तम्। अ॒व॑ स्यतं
मु॒ञ्चतं॑ य॒त्रो अ॒स्ति त॒नूषु॑ ब॒द्धं कृ॒तमे॒नो अ॒स्मत्॥ सोमा॑पूषणा
ज॒न॑ना रयी॒णां ज॒न॑ना दि॒वो ज॒न॑ना पृथि॒व्याः। जा॒तौ वि॒श्वस्य॑
भुव॑नस्य गो॒पौ दे॒वा अ॑कृ॒ण्वन्न॒मृत॑स्य॒ नाभि॑म्॥ इ॒मौ दे॒वौ
जाय॑मानौ जुष॒न्तेमौ॑ तमा॒सि गू॒हता॑मजु॒ष्टा। आ॒भ्यामि॒न्द्रः
प॒क्वमा॑मास्व॒न्तः सो॒मापू॑षभ्यां॑ ज॒नदु॑स्त्रिया॑सु॥ [42]

वा॒य॒व्यं प्र॒जाप॑ति॒स्ता वरु॑ण॒न्देवा॑सुरा ए॒ष्वंसा॒वादि॒त्यो दश॑र॒षभ॑मिन्द्रो॑ व॒लस्य॑ बा॒रह॑स्पत्यवै॒षद्वा॒रोऽसौ॑ सो॒रीवै॑रु॒णमा॑श्वि॒नमि॒न्द्रवौ॑
न॒र ए॒का॑दश॥ 11॥ वा॒य॒व्यंमा॒ग्नेयी॑ङ्कृ॒ष्णग्री॒वीम॑सा॒वादि॒त्यो वा अ॑हो॒रात्रा॑णि व॒षट्कारः॑ प्र॒ज॒नयि॑ता हु॒वे तुरा॑णां प॒ञ्चप॑ष्टिः॥

65॥ वा॒य॒व्यं प्र॒मोषीः॑ —————॥ प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥ —————

॥ हरिः ओम्॥ ॥ तैत्तिरीयसंहिता द्वितीयकाण्डे प्रथमप्रश्नः॥

॥ काण्डम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

अप्रदाहाय भवत्येव प्रजायां आमयति वायुमेव
नियुत्वन्तः३ स्वेन भागधेयेनोप प्रजाकामस्तान् यूपस्त्रयोदश
च।⁽¹⁾

वायव्यः३ श्वेतमालंभेत भूतिकामो वायुर्वै॥३ क्षेपिष्ठा देवतां
वायुमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनं भूतिङ्गमयति
भवत्येवातिक्षिप्रा देवतेत्याहुः सैनमीश्वरा प्रदह इत्येतमेव
सन्तर्वायवे नियुत्वन्त आलंभेत नियुद्धा अस्य धृतिर्द्धृत एव
भूतिमुपैत्यप्रदाहाय भवत्येव (1)

वायवे नियुत्वन्त आलंभेत ग्रामकामो वायुर्वा इमाः
प्रजा नस्योता नैनीयते वायुमेव नियुत्वन्तः३ स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मै प्रजा नस्योता नियच्छति
ग्राम्येव भवति नियुत्वन्ते भवति द्रुवा एवास्मा अनपगाः
करोति वायवे नियुत्वन्त आलंभेत प्रजाकामः प्राणो वै
वायुरपानो नियुत्प्राणापानौ खलु वा एतस्य प्रजायाः (2)

अपक्रामतो योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दते वायुमेव
 नियुत्वन्तः३ स्वेनं भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
 प्राणापानाभ्यां प्रजां प्रजनयति विन्दते प्रजाँवायवे नियुत्वन्तः
 आलभेत ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत्
 प्राणापानौ खलु वा एतस्मादपक्रामतो यस्य ज्योगामयति
 वायुमेव नियुत्वन्तः३ स्वेनं भागधेयेनोप (3)

धावति स एवास्मिन्प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति
 जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेकं आसीत्सोऽकामयत
 प्रजाः पशून्सृजेयेति स आत्मनो वपामुदक्खित्तामग्नौ
 प्रागृह्णात्ततोऽजस्तूपरस्समंभवत्तः३ स्वायै देवताया आऽलभत
 ततो वै स प्रजाः पशून्सृजत यः प्रजाकामः (4)

पशुकामस्स्यात्स एतं प्राजापत्यमजन्तूपरमालभेत
 प्रजापतिमेव स्वेनं भागधेयेनोपधावति स एवास्मै प्रजां
 पशून्प्रजनयति यच्छ्रुणस्तत्पुरुषाणां रूपय्यन्तूपरस्तदश्वांनाय
 इव शफास्तदवीनाय्यदज- स्तदजानामेतावन्तो वै ग्राम्याः
 पशवस्तान् (5)

रूपेणैवावरुन्धे सोमापौष्णत्रैतमालभेत पशुकामो
 द्वौ वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभिजायेते ऊर्जं

पुष्टिन्तृतीयस्सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति
 तावेवास्मै पशून्प्रजनयतस्सोमो वै रेतोधाः पूषा
 पशूनां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो दधाति पूषा
 पशून्प्रजनयत्यौदुम्बरो यूपो भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्क्पर्शव
 ऊर्जैवास्मा ऊर्ज पशूनवरुन्धे॥6॥

लभेत वरुणं शैतामविंशं शामादित्येभ्यः कामाय मलहा आलभेत तान्येव सैवास्मिन् सोमं श्वेतो भवति त्रिचत्वारिंशच्च।

(2)।

प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अस्मात्सृष्टाः
 पराचीरायन्ता वरुणमगच्छन्ता अन्वैत्ताः पुनरयाचत
 ता अस्मै न पुनरददात्सौऽब्रवीद्वरुणोऽप्यथ मे
 पुनर्देहीति तासां वरुणमाऽलभत स कृष्ण एकशितिपादभवद्यो
 वरुणगृहीतस्स्यात्स एतव्वारुणं कृष्णमेकशितिपादमालभेत
 वरुणम् (7)

एव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति
 कृष्ण एकशितिपादवति वारुणो ह्येष देवतया
 समृद्धौ सुवर्भानुरासुरस्सूर्यन्तमसाऽविद्धत्तस्मै देवाः
 प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्य यत्प्रथमन्तमोऽपाघ्नन्त्सा कृष्णाऽविरभवद्

सा फल्गुनी यत्तृतीयः सा बलरूपी यदङ्घ्रिस्थादपाकृन्तन्त्साऽऽ
(8)

समंभवत्ते देवा अंब्रुवन्देवपशुर्वा अयः समंभूत्कस्मा
इममालंफस्यामह इत्यथ वै तर्ह्यल्पा पृथिव्यासीदजाता
ओषधयस्तामविष्ट्वंशामादित्येभ्यः कामायाऽलंभन्त ततो वा
अप्रथत पृथिव्यजायन्तौषधयो यः कामयेत प्रथेय पशुभिः
प्र प्रजया जायेयेति स एतामविष्ट्वंशामादित्येभ्यः कामाय
(9)

आ लंभेतादित्यानेव कामः स्वेन भागधेयेनोपधावति
त एवैनं प्रथयन्ति पशुभिः प्र प्रजया जनयन्त्यसावादित्यो
न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एता
मल्हा आलंभन्ताग्नेयीङ्क्षुष्णग्रीवीः संहितामैन्द्रीः श्वेतां
बार्हस्पत्यान्ताभिरेवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामस्यात्तस्म
एता मल्हा आलंभेत (10)

आग्नेयीङ्क्षुष्णग्रीवीः संहितामैन्द्रीः श्वेतां बार्हस्पत्यामेता
एव देवतास्स्वेन भागधेयेनोपधावति ता एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दध
ब्रह्मवर्चस्येव भवति वसन्ता प्रातराग्नेयीङ्क्षुष्णग्रीवीमालंभेत
ग्रीष्मे मद्ध्यन्दिने संहितामैन्द्रीः शरद्वपराह्णे श्वेतां

बार॑हस्प॒त्यात्रीणि॑ वा आ॒दित्य॑स्य॒ तेजा॑ंसि व॒सन्ता॑
प्रा॒तर्गी॑ष्मे म॒द्ध्यन्दि॑ने श॒रद्य॑परा॒ह्णे याव॑न्त्ये॒व तेजा॑ंसि
तान्ये॒व (11)

अव॑ रुन्धे स॒वँत्स॒रं प॒र्याल॑भ्यन्ते स॒वँत्स॒रो वै ब्र॑ह्मव॒र्चस॑स्य
प्रदा॒ता स॒वँत्स॒र ए॒वास्मै॑ ब्रह्मव॒र्चसं॑ प्रयच्छति ब्रह्मव॒र्चस्ये॑व
भ॑वति गर्भि॒णयो॑ भवन्तीन्द्रि॒यवै॑ गर्भं इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधति
सार॑स्वतीं मे॒षीमा॑ल॒भेत॑ य ई॒श्वरो॑ वा॒चो व॑दि॒तो॒स्सन्वा॑चन्न
वदे॒द्वाग्वै॑ सर॑स्वती॒ सर॑स्वतीमे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति
सैवास्मिन् (12)

वाच॑न्दधाति प्रवदि॒ता वा॒चो भ॑वत्य॒पन्न॑दती भवति
तस्मा॑न्मनु॒ष्या॑स्सर्वा॒वँच॑वँदन्त्याग्ने॒यङ्कु॑ष्णग्री॒वमा॑ ल॒भेत॑ सौ॒म्यं
ब॒भ्रु॒ज्यो॒गा॒मया॑व्य॒ग्नि॒वँ ए॒तस्य॑ शरी॒रङ्ग॑च्छति सोम॒ः रसो॑
यस्य॑ ज्यो॒गा॒मय॑त्य॒ग्नेरे॒वास्य॑ शरी॒रन्नि॑ष्क्रीणाति सोमा॒द्रसं॑मु॒त
यदी॒तासु॑र्भवति जीव॑त्ये॒व सौ॒म्यं ब॒भ्रुमा॑ल॒भेता॒ग्नेय॑ङ्कु॒ष्णग्री॑वं
प्र॒जाका॑म॒स्सोमः॑ (13)

वै रे॒तो॒धा अ॒ग्निः प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑यिता सोम॑ ए॒वास्मै॑
रेतो॑ दधा॒त्यग्निः॑ प्र॒जां प्र॒ज॑नयति वि॒न्दते॑ प्र॒जामा॑ग्ने॒यङ्कु॑ष्ण-

ग्रीवमालभेत सौम्यं बभ्रुय्यौ ब्राह्मणो विद्यामनूच्य न
विरोचेत् यदाग्नेयो भवति तेजं एवास्मिन्तेन दधाति
यत्सौम्यो ब्रह्मवर्चसन्तेन कृष्णग्रीव आग्नेयो भवति तमे
एवास्मादपहन्ति श्वेतो भवति (14)

रुचमेवास्मिन्दधाति बभ्रुस्सौम्यो भवति ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नि
सौम्यं बभ्रुमाग्नेयकृष्णग्रीवं पुरोधयाः स्पर्धमान आग्नेयो वै
ब्राह्मणस्सौम्यो राजन्योऽभितस्सौम्यमाग्नेयौ भवतस्तेजसैव
ब्रह्मणोभ्यतो राष्ट्रं परिगृह्णात्येकधा समावृङ्क्ते पुर एनन्दधते॥
(15)

सङ्ग्रामे तेनालमभिमातिष्ठे ललामं प्राशृङ्गमेनं पञ्चदश च। 3।

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्द्धन्त स एतद्विष्णुर्वामनमपश्यत्तः
स्वायै देवताया आऽलभत् ततो वै स इमाल्लोकानभ्यजयद्वैष्णव
स्पर्द्धमानो विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकानभिजयति विषम
आलभेत विषमा इव हीमे लोकास्समृद्ध्या इन्द्राय मन्युमते
मनस्वते ललामं प्राशृङ्गमालभेत सङ्ग्रामे (16)

सय्यंत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामञ्जयतीन्द्रमेव

म॒न्युम॑न्तं॒ मन॑स्वन्तुः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स
 ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं म॒न्युं मनो॑ दधाति॒ जय॑ति॒ तः
 स॒ङ्ग्राम॑मिन्द्रा॒य म॒रुत्वंते॑ पृ॒श्निस॒क्थमाल॑भेत॒ ग्राम॑काम्
 इन्द्र॑मे॒व म॒रुत्वंतुः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑
 सजा॑तान्प्रयच्छति॒ ग्राम्ये॑व भ॑वति॒ यदृष॑भस्तेन॑ (17)

ऐन्द्रो॑ यत्पृ॒श्निस्तेन॑ मा॒रुत॑स्समृद्धौ प॒श्चात्पृ॒श्निस॒क्थो
 भ॑वति॒ पश्चा॑दन्ववसा॒यिनी॑मे॒वास्मै॑ वि॒शङ्क॑रोति॒ सौम्यं॑
 ब॒भ्रुमाल॑भेतान्न॒काम॑स्सौ॒म्यव्वाँ॑ अन्नः॒ सोम॑मे॒व स्वेन॑
 भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॑ अन्नं॒ प्रय॑च्छत्यन्ना॒द ए॒व
 भ॑वति॒ ब॒भ्रुर्भव॑त्येतद्वा अन्न॑स्य रू॒पः समृ॑द्धौ सौ॒म्यं
 ब॒भ्रुमाल॑भेत॒ यमल॑म् (18)

रा॒ज्याय॑ सन्तः॒ रा॒ज्यन्नोप॑नमे॒त्सौम्य॑वै रा॒ज्यः सोम॑मे॒व
 स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑ रा॒ज्यं प्रय॑च्छत्यु॒पैनः॑
 रा॒ज्यन्न॑मति॒ ब॒भ्रुर्भव॑त्येतद्वै सोम॑स्य रू॒पः समृ॑द्ध्या इन्द्रा॒य
 वृ॒त्रतुरे॑ ल॒लाम॑ प्राशृङ्गमाल॑भेत॒ ग॒तश्रीः॑ प्र॒तिष्ठा॑कामः
 पा॒प्मान॑मे॒व वृ॒त्रन्ती॒र्त्वा प्र॑ति॒ष्ठाङ्ग॑च्छतीन्द्रा॒याभि॑माति॒घ्ने
 ल॒लाम॑ प्राशृङ्ग॑मा (19)

ल॒भेत् यः पा॒प्मना॑ गृही॒तः स्यात्पा॒प्मा वा
अ॒भिमा॑तिरिन्द्र॒मेवाभि॑माति॒हन् ॥ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॒धावति॑
स ए॒वास्मा॑त्पा॒प्मानं॑म॒भिमा॑तिं प्रणु॑दत् इन्द्रा॒य व॒ज्रिणै॑
ल॒लामं॑ प्राशृङ्ग॒माल॑भेत् यमल॑ राज्य॒ाय सन्त॑
रा॒ज्यन्नो॑पनमेदिन्द्र॒मेव व॒ज्रिणः॑ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॒धावति॑
स ए॒वास्मै॑ वज्रं प्रयच्छति॒ स ए॒नं वज्रो॑ भू॒त्या इन्ध॒ उपै॑न ॥
रा॒ज्यन्न॑मति ल॒लामः॑ प्राशृङ्गो भ॑वत्येतद्वै वज्र॑स्य रू॒प ॥
समृ॑द्धौ॥ (20)

मृद्ध्यन्दिने कद्रव्यमस्य स्पर्द्धमानो वैष्णावरुणीन्तमिन्द्रोऽस्य स्वेन भागधेयेनोपसृतो वायव्यन्दिचत्वारिंशच्च। (4)।

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोचत् तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्तिमैच्छन्त॒स्मा
ए॒तान्दश॑र्षभा॒माऽल॑भन्त॒ तयै॑वास्मिन्नुच॑मदधुर्यो ब्र॑ह्मवर्च॒सका॑म
ए॒तान्दश॑र्षभा॒माऽल॑भेता॒मुमे॑वादि॒त्यः स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॒धावति॑
स ए॒वास्मिन्ब्र॑ह्म- वर्च॒सन्द॑धाति ब्रह्मवर्च॒स्यैव भ॑वति व॒सन्ता॑
प्रा॒तस्त्री॑ल्ल॒लामा॑नाल॑भेत् ग्री॒ष्मे मृ॒द्ध्यन्दि॑ने (21)

त्री॒ज्छि॑तिपृ॒ष्ठाञ्छ्र॑रद्य॒परा॑ह्णे त्री॒ज्छि॑तिवा॒रात्री॑णि वा
आ॑दि॒त्यस्य॒ तेजा॑सि व॒सन्ता॑ प्रा॒तर्ग्री॑ष्मे मृ॒द्ध्यन्दि॑ने
श॒रद्य॑परा॑ह्णे याव॑न्त्ये॒व तेजा॑सि ता॒न्येवाव॑रु॒न्धे त्रय॑स्त्रय
आल॑भ्यन्तेऽभिपूर्वमे॒वास्मिन्ते॒जो द॑धाति स॒र्व्वंत्सरं॑

प॒र्याल॑भ्यन्ते स॒र्वेऽथ्स॒रो वै ब्र॑ह्मवर्च॒सस्य॑ प्रदा॒ता स॒र्वेऽथ्स॒र
ए॒वास्मै॑ ब्रह्मवर्च॒सं प्रय॑च्छति ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ भवति स॒र्वेऽथ्स॒रस्य॑
प॒रस्ता॑त्प्राजाप॒त्यङ्ग॒द्रुम् (22)

आल॑भेत प्र॒जाप॑तिस्सर्वा दे॒वता॑ दे॒वता॑स्वेव प्र॒ति॑तिष्ठति
यदि॑ बिभी॒याद्दुश्च॑र्मा भविष्या॒मीति॑ सोमापौ॒ष्णः
श्या॒ममाल॑भेत सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या पु॒रुषः पौ॒ष्णाः
प॒शव॑स्स्वयै॒वास्मै॑ दे॒वत॑या प॒शुभि॑स्त्वच॒ङ्करो॑ति न दुश्च॑र्मा
भवति॑ दे॒वाश्च वै य॒मश्चा॒स्मिल्लो॑केऽस्प॒र्द्धन्त॑ स य॒मो
दे॒वाना॑मिन्द्रि॒यवृ॑र्यमयुवत॒ तद्य॒मस्य॑ (23)

य॒मत्व॑न्ते दे॒वा अ॑मन्यन्त य॒मो वा इ॒दम॑भूद्यद्वयः॑ स्म
इति॑ ते प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑न्थ्स ए॒तौ प्र॒जाप॑तिरा॒त्मन॑ उक्षव॒शौ
नि॒रमि॑मीत॒ ते दे॒वा वैष्णा॑वरु॒णीवृ॑शामाऽल॑भन्तैन्द्रमु॒क्षाण॑न्तवृ॑रुणे
ग्रा॒हयि॑त्वा विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॑ प्राणु॑दन्तैन्द्रेणै॒वास्ये॑न्द्रि॒यम॑वृ॒ञ्जत॑
यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्थस्या॑थ्स स्प॒र्द्धमा॑नो वैष्णावरु॒णीम् (24)

व॒शामाल॑भेतैन्द्रमु॒क्षाण॑वृ॒रुणे॒नैव भ्रातृ॑व्यङ्ग्राहयि॑त्वा
विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॑ प्रणु॑दत ऐ॒न्द्रेणै॒वास्ये॑न्द्रि॒यवृ॑ङ्के भव॑त्या॒त्मना॑
परा॑स्य भ्रातृ॑व्यो भव॑तीन्द्रो वृ॒त्रम॑हन्तवृ॒त्रो ह॑त॒ष्पोऽश॑भिर्भोगै॒रसि॑

वृत्रस्य शीर्षतो गाव उदायन्ता वैदेह्योऽभवन्तासामृषभो
जघनेऽनूदैत्तमिन्द्रः (25)

अचायथ्सोऽमन्यत यो वा इममालभेत मुच्येतास्मात्पाप्मन
इति स आग्नेयङ्कुष्णग्रीवमालभेतैन्द्रमृषभन्तस्याग्निरेव स्वेन
भागधेयेनोपसृतष्पोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहदैन्द्रेणैन्द्रियमात्म
यः पाप्मना गृहीतस्स्याथ्स आग्नेयङ्कुष्णग्रीवमालभेतैन्द्रमृषभमग्नि
स्वेन भागधेयेनोपसृतः (26)

पाप्मानमपि दहत्यैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्धत्ते मुच्यते पाप्मनो
भवत्येव द्यावापृथिव्यान्धेनुमालभेत ज्योगपरुद्धोऽनयोर्हि
वा एषोऽप्रतिष्ठितोऽथैष ज्योगपरुद्धो द्यावापृथिवी एव
स्वेन भागधेयेनोपधावति ते एवैनं प्रतिष्ठाङ्गमयतः प्रत्येव
तिष्ठति पर्यारिणी भवति पर्यारीव ह्येतस्य राष्ट्रय्यो
ज्योगपरुद्धस्समृद्धौ वायव्यम् (27)

वथ्समा लभेत वायुर्वा अनयोर्वथ्स इमे वा एतस्मै लोका
अपशुष्का विडपशुष्काऽथैष ज्योगपरुद्धो वायुमेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मा इमाल्लोकान् विशं प्रदापयति
प्रास्मा इमे लोकास्सुवन्ति भुञ्जत्येनं विडुपतिष्ठते॥ (28)

भवत्युन्नतः पशवो जनयन्ति विन्दतेऽभवत्सत्रैतस्येद्व्यस्त्रीणि च॥ (5)॥

इन्द्रो वलस्य बिलमपौर्णोत्स य उत्तमः पशुरासीत्तं
पृष्ठं प्रति सङ्ग्रह्योदक्खिदत्तं सहस्रं पशवोऽनूदायन्त्स
उन्नतोऽभवद्यः पशुकांमः स्यात्स एतमैन्द्रमुन्नतमालभेतेन्द्रमेव
स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति पशुमानेव
भवत्युन्नतः (29)

भवति साहस्री वा एषा लक्ष्मी यदुन्नतो लक्ष्मियैव
पशून्वरुन्धे यदा सहस्रं पशून्प्राप्नुयादथ वैष्णववामनमा
लभेतेतस्मिन्वै तत्सहस्रमद्व्यतिष्ठत्तस्मादेष वामनस्समीषितः
पशुभ्य एव प्रजातेभ्यः प्रतिष्ठान्दधाति कोऽर्हति सहस्रं
पशून्प्राप्तुमित्याहुरहोरात्राण्येव सहस्रं संपाद्यालभेत पशवः
(30)

वा अहोरात्राणि पशून्नेव प्रजातान्प्रतिष्ठाङ्गमयत्योषधीभ्यो
वेहतमालभेत प्रजाकांम ओषधयो वा एतं प्रजायै
परिबाधन्ते योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दत ओषधयः
खलु वा एतस्यै सूतुमपि घ्नन्ति या वेहद्ववत्योषधीरेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति ता एवास्मै स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयन्ति

विन्दते॑ (31)

प्र॒जामापो॑ वा ओष॑ध॒योऽस॒त्पुरु॑ष॒ आप॑ ए॒वास्मा॒
अस॑त्स्सद्द॒दति॑ तस्मा॑दाहु॒र्यश्चै॒ववै॑द॒ यश्च॑ नाप॒स्त्वावा॑स॒त्-
स्सद्द॒दतीत्यै॒न्द्री॑५ सू॒तव॑शा॒माल॑भेत् भूति॑का॒मोऽजा॑तो वा
ए॒ष योऽलं॑ भूत्यै॒ सन्भूति॑न्न प्रा॒प्नोती॑न्द्रं खलु॒ वा ए॒षा सू॒त्वा
व॒शाऽभ॑वत् (32)

इन्द्र॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैनं॑ भूति॑ङ्गमयति॒
भ॒व॒त्ये॒व य॑५ सू॒त्वा व॒शा स्या॑त्तमे॒न्द्रमे॒वाल॑भेतै॒तद्वा॑व
तदि॑न्द्रि॒य॑५ सा॒क्षादे॒वेन्द्रि॒यम॑व॒रुन्ध॑ ऐ॒न्द्राग्रं॑ पु॒नरु॑थ्सृष्ट॒माल॑भेत्
य आ तृ॒तीया॒त्पुरु॑षा॒थ्सोम॑न् पि॒बेद्वि॑च्छि॒न्नो वा ए॒तस्य॑
सोम॑पी॒थो यो ब्रा॑ह्म॒णस्स॑न्ना (33)

तृ॒तीया॒त्पुरु॑षा॒थ्सोम॑न् पि॒ब॒तीन्द्रा॒ग्नी ए॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ तावे॒वास्मै॑ सोम॑पी॒थं प्र॑यच्छ॒त् उपै॑न५
सोम॑पी॒थो न॑मति॒ यदे॒न्द्रो भ॑व॒तीन्द्रि॒यवै॑ सोम॑पी॒थ इन्द्रि॒यमे॒व
सोम॑पी॒थम॑व॒रुन्धे॑ यदा॑ग्ने॒यो भ॑व॒त्याग्ने॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णस्स्वामे॒व
दे॒वता॑मनु॒ सन्त॑नोति पु॒नरु॑थ्सृष्टो भ॑वति पु॒नरु॑थ्सृष्ट इ॒व
ह्ये॒तस्य॑ (34)

सोमपीथस्समृद्धौ ब्राह्मणस्पत्यन्तूपरमालभेताभिचरन्ब्रह्मणस्
 स्वेन भागधेयेनोपधावति तस्मा एवैनमा वृश्चति
 ताजगार्तिमार्च्छति तूपरो भवति क्षुरपविर्वा एषा
 लक्ष्मी यत्तूपरस्समृद्धौ स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो
 वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक
 इद्धो भिनत्येवैनम्॥ (35)

अस्मा इन्द्रमेवेष संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मै प्राजापत्यो हि त्रीणि च॥ (6)॥

बार्हस्पत्यः शितिपृष्ठमालभेत् ग्रामकामो यः
 कामयेत पृष्ठः संमानानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवैनं पृष्ठः संमानानांङ्करोति ग्राम्येव
 भवति शितिपृष्ठो भवति बार्हस्पत्यो ह्येष देवतया समृद्धौ
 पौष्णः श्याममालभेतान्नकामोऽन्नवै पूषा पूषणमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मै (36)

अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवति श्यामो भवत्येतद्वा
 अन्नस्य रूपः समृद्धौ मारुतं पृश्निमालभेतान्नकामोऽन्नवै
 मरुतो मरुत एव स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपः

समृद्ध्या ऐन्द्रमरुणमालभेतेन्द्रियकाम् इन्द्रमेव (37)

स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यन्द॑धातीन्द्रि॒याब्जे॑
भ॑वत्यरु॒णो भ्रू॑मान्भवत्येतद्वा इन्द्र॑स्य रू॒पः समृ॑द्धौ
सावि॒त्रमु॑प॒द्धस्त॑माल॒भेत॑ स॒निका॑मस्सवि॒ता वै प्र॑स॒वाना॑मी॒शे
सवि॒तार॑मे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑ स॒निं
प्र॑सु॒वति॒ दान॑कामा अ॒स्मै प्र॒जा भ॑वन्त्युप॒द्धस्तो॑ भ॑वति
सावि॒त्रो ह्यै॑षः (38)

दे॒वत॑या॒ समृ॑द्धौ वै॒श्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमाल॑भे॒तान्न॑कामो
वै॒श्वदे॒ववृ॑षाँ अन्न॒व्वि॒श्वाने॒व दे॒वान्थ॒स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒
त ए॒वास्मा॒ अन्नं॒ प्रय॑च्छन्त्यन्ना॒द ए॒व भ॑वति बहु॒रूपो॑
भ॑वति बहु॒रूपः॑ ह्यन्नः॑ समृ॑द्धौ वै॒श्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमाल॑भे॒त
ग्रा॒म॑कामो वै॒श्वदे॒वा वै स॑जा॒ता वि॒श्वाने॒व दे॒वान्थ॒स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ त ए॒वास्मै॑ (39)

स॒जा॒तान्प्र॑यच्छन्ति ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति बहु॒रूपो॑ भ॑वति
बहु॒दे॒व॒त्यो ३ ह्यै॑ष समृ॑द्धौ प्राजाप॒त्यन्तू॑रमाल॒भेत॑
यस्याना॑ज्ञातमि॒व ज्यो॒गा॒मये॑त्प्राजाप॒त्यो वै पु॑रुषः
प्र॒जाप॑तिः खलु॒ वै तस्य॑ वे॒द् यस्याना॑ज्ञातमि॒व
ज्यो॒गा॒मय॑ति प्र॒जाप॑तिमे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒

स ए॒वैन॒न्तस्मा॒त्स्त्रामा॑न्मु॒ञ्चति॑ तू॒परो भ॑वति प्राजाप॒त्यो ह्येष॑
दे॒वत॑या॒ समृ॑द्ध्यै॥ (40)

अभि खलु वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन प्रजामवं वैश्वदेवा वै ब्रह्मवर्चसय्युप एकात्रविंशतिश्च। (7)।

व॒षट्का॒रो वै गा॑य॒त्रियै॑ शिरो॑ऽच्छि॒न॒त्तस्यै॑ र॒सः
परा॑ऽप॒त॒त्तं बृ॒हस्प॑तिरु॒पांगृ॑ह्णा॒त्सा शि॑तिपृ॒ष्ठा व॒शाऽभ॑वद्यो
द्वि॒तीयः॑ प॒राप॑त॒त्तं मि॒त्रावरु॑णा॒वुपा॑ंगृह्णीता॒ः सा द्वि॑रू॒पा
व॒शाऽभ॑वद्यस्तृ॒तीयः॑ प॒राप॑त॒त्तविं॑श्वे दे॒वा उ॒पांगृ॑ह्ण॒न्त्सा
ब॒हुरू॒पा व॒शाऽभ॑वद्यश्चतु॒र्थः प॒राप॑त॒त्तस्य॑ पृथि॒वीं प्रावि॑श॒त्तं
बृ॒हस्प॑तिर॒भि (41)

अ॒गृह्णा॒दस्त्वे॒वायं॑ भो॒गाये॒ति स उ॑क्षव॒शस्स॑म॒भव॑द्यल्लोहि॒तं
प॒राप॑त॒त्तद्रु॒द्र उ॒पांगृ॑ह्णा॒त्सा रौ॒द्री रोहि॑णी व॒शाऽभ॑व॒-
द्वा॒र्हस्प॑त्या॒ः शि॑तिपृ॒ष्ठामा॑ल॒भेत॑ ब्रह्मवर्च॒सका॑मो
बृ॒हस्प॑तिमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनो॑प॒धाव॑ति॒ स ए॒वास्मि॑न्ब्रह्म॒-
वर्च॑स॒न्दधा॑ति ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ भ॒वति॒ छन्द॑सा॒वाँ ए॒ष र॒सो
यद्व॒शा र॒स इ॒व खलु॑ (42)

वै ब्रह्मवर्चसञ्छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
मैत्रावरुणीन्द्विरूपामालभेत वृष्टिकामो मैत्रवाँ अहर्वारुणी

रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै पर्जन्यो वर्षति मित्रावरुणावेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां
 पर्जन्यवर्षयतश्छन्दसावाँ एष रसो यद्वशा रस इव खलु
 वै वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन (43)

रसं वृष्टिमवरुन्धे मैत्रावरुणीन्द्रिरूपामालभेत प्रजाकामो
 मैत्रवाँ अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै प्रजाः प्रजायन्ते
 मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा
 अहोरात्राभ्यां प्रजां प्रजनयतश्छन्दसावाँ एष रसो यद्वशा
 रस इव खलु वै प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजामव
 (44)

रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेतान्नकामो वैश्वदेववाँ
 अन्नविंशानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मा
 अन्नं प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति छन्दसावाँ एष रसो यद्वशा
 रस इव खलु वा अन्नञ्छन्दसामेव रसेन रसमन्नमवरुन्धे
 वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (45)

सजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त
 एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवति छन्दसावाँ

ए॒ष र॒सो यद्व॒शा र॒सं इ॒व ख॒लु वै सं॒जा॒ताश्छ॒न्द॒सामे॒व
र॒सेन॒ र॒सः॑ स॒जा॒तान॒वरु॒न्धे ब॒र्ह॒स्प॒त्यमु॒ख्यव॒शमा॒ल॒भे॒त
ब्र॒ह्मव॒र्च॒सका॑मो बृ॒ह॒स्प॒तिमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धा॒वति॒ स
ए॒वास्मि॑न्ब्र॒ह्मव॒र्च॒सम् (46)

द॒धा॒ति ब्र॒ह्मव॒र्च॒स्ये॒व भ॑वति॒ व॒श॒ध्वँ ए॒ष च॑रति॒ यदु॒ख्या व॒शं
इ॒व ख॒लु वै ब्र॒ह्मव॒र्च॒सध्वँ॑शे॒नै॒व व॒शं ब्र॒ह्मव॒र्च॒सम॑वरु॒न्धे रौ॒द्रीः
रोहि॑णी॒मा॒ल॒भे॒ताभि॑च॒रन्नु॒द्रमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धा॒वति॒
तस्मा॑ ए॒वैन॒मावृ॑श्चति॒ ता॒ज॒गा॒र्तिमा॑च्छति॒ रोहि॑णी भवति
रौ॒द्री ह्ये॒षा दे॒वत॑या॒ समृ॑द्ध्यै॒ स्फ्यो॒ यू॒पो भ॑वति॒ वज्रो॒ वै स्फ्यो॒
वज्र॑मे॒वास्मै॒ प्रह॑रति॒ श॒र॒मयं॑ ब॒र्हिः शृ॒णा॒त्ये॒वैन॒ध्वँभी॑दक
इ॒द्धो भि॑न॒त्ये॒वैन॑म्॥ (47)

अ॒सौ शृ॒णा॒ति मि॒थु॒ना॒ना॒न्न॑यति॒ यच्छ॑ति॥⁽⁸⁾

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोच॒त॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्रा॒यश्चि॑त्ति॒मैच्छ॑न्त॒स्मा॒
ए॒ताः॑ सौ॒रीः॑ श्वे॒ताध्वँ॑शा॒माऽल॑भन्त॒ तयै॒वास्मि॑न्नु॒चम॑दधुर्यो
ब्र॒ह्मव॒र्च॒सका॑म॒स्यात्त॑स्मा॑ ए॒ताः॑ सौ॒रीः॑ श्वे॒ताध्वँ॑शा॒मा॒ल॒भे॒तामु॑मे
स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धा॒वति॒ स ए॒वास्मि॑न्ब्र॒ह्मव॒र्च॒स॒न्द॒धा॒ति
ब्र॒ह्मव॒र्च॒स्ये॒व भ॑वति॒ बै॒ल्वो॒ यू॒पो भ॑वत्य॒सौ (48)

वा आदित्यो यतोऽजायत ततो बिल्वं उदतिष्ठत्सयोन्येव
 ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे ब्राह्मणस्पत्यां बभ्रुकर्णीमा लभेताभिचरन्वारुण
 पुरस्तान्निर्वपेद्वरुणेनैव भ्रातृव्यङ्गाहयित्वा ब्रह्मणा स्तृणुते
 बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै ब्रह्मणो रूपं समृद्धौ स्फ्यो यूपो
 भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्रहरति शर्मयं बर्हिः
 शृणाति (49)

एवैनवैर्भीदक इच्छो भिनत्येवैनवैष्णवर्वांमनमालभेत
 यय्यंज्ञो नोपनमेद्विष्णुर्वै यज्ञो विष्णुमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मै यज्ञं प्रयच्छत्युपैनय्यंज्ञो नमति वामनो
 भवति वैष्णवो ह्येष देवतया समृद्धौ त्वाष्ट्रवृद्धबमालभेत
 पशुकामस्त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाम् (50)

प्रजनयिता त्वष्टारमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स
 एवास्मै पशून्मिथुनान्प्रजनयति प्रजा हि वा एतस्मिन्पशवः
 प्रविष्टा अथैष पुमान्धसन्वडबस्साख्यादेव प्रजां पशूनवरुन्धे
 मैत्रः श्वेतमालभेत सङ्ग्रामे सय्यंते समयकामो मित्रमेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनं मित्रेण सन्नयति (51)

विशालो भवति व्यवसाययत्येवैनं प्राजापत्यङ्कुष्णमालभेत

वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशे प्रजापतिमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पर्जन्यवर्षयति कृष्णो
 भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमवरुन्धे शबलो
 भवति विद्युतमेवास्मै जनयित्वा वर्षयत्यवाशृङ्गो भवति
 वृष्टिमेवास्मै नियच्छति॥ (52)

अन्नादोऽन्नाद एव भवत्यविन्दम्यश्चत्वारिंशच्च। 9।

वरुणं सुषुवाणमन्नाद्यन्नोपानमथ्स एताव्वारुणीङ्कृष्णाव्वशामप
 स्वायै देवताया आऽलभत ततो वै तमन्नाद्यमुपानमद्यमलमन्नाद्य
 सन्तमन्नाद्यन्नोपनमेथ्स एताव्वारुणीङ्कृष्णाव्वशामालभेत
 वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छत्यन्नादः (53)

एव भवति कृष्णा भवति वारुणी ह्येषा देवताया
 समृद्धौ मैत्रः श्वेतमालभेत वारुणङ्कृष्णमपाश्रौषधीनाश्च
 सन्धावन्नकामो मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपाश्च खलु
 वा ओषधीनाश्च रसमुपजीवामो मित्रावरुणावेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा अन्नं प्रयच्छतोऽन्नाद एव
 भवति (54)

अपाञ्चौषधीनाञ्च सन्धावालभत उभयस्यावरुद्धौ विशाखो
 यूपो भवति द्वे ह्येते देवते समृद्धौ मैत्रः श्वेतमा लभेत
 वारुणङ्कुष्णज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै
 वरुणः शमयति यद्वारुणस्साक्षादेवैनव्वरुण- पाशान्मुञ्चत्युत
 यदीतासुर्भवति जीवत्येव देवा वै पुष्टिन्नाविन्दन् (55)

तां मिथुनेऽपश्यन्तस्यान्न समं राधयन्तावश्विनां वब्रूतामावयोव
 एषा मैतस्याव्वदद्धमिति साऽश्विनोरेवाभवद्यः पुष्टिकामस्स्यात्स
 एतामाश्विनीय्यमीव्वशामालभेताश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोपधाव
 तावेवास्मिन्पुष्टिन्धत्तः पुष्यति प्रजयां पशुभिः॥ (56)

ललामस्स एव पद्वत्वारिः शब्दः॥ 10॥

आश्विनन्धूम्रललामालभेत यो दुर्ब्राह्मणस्सोमं
 पिपासेदश्विनौ वै देवानामसोमपावास्तान्तौ पश्चा
 सोमपीथं प्राप्नुतामश्विनावेतस्य देवता यो दुर्ब्राह्मणस्सोमं
 पिपासत्यश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै
 सोमपीथं प्रयच्छत उपैनः सोमपीथो नमति यद्धूम्रो भवति
 धूम्रिमाणमेवास्मादपहन्ति ललामः (57)

भवति मुखत एवास्मिन्तेजो दधाति वायव्यङ्गोमृगमालभेत

यमजंघ्रिवा॑समभि॒श॑सैयुरपू॑ता वा ए॒तव्वाँगृच्छ॑ति
 यमजंघ्रिवा॑समभि॒श॑सन्ति नैष ग्रा॒म्यः प॒शुनार॑ण्यो
 यद्गोमृ॑गो नेवैष ग्रा॒मे नार॑ण्ये यमजंघ्रिवा॑समभि॒श॑सन्ति
 वा॒युर्वै दे॒वानां॑ प॒वित्रव्वाँयु॑मेव स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑धावति स
 ए॒व (58)

ए॒नं प॒व॒य॒ति॒ परा॑ची वा ए॒तस्मै॑ व्युच्छ॑न्ती व्युच्छ॑ति
 तमः॑ पा॒प्मानं॑ प्रवि॑शति यस्या॑श्विने श॒स्यमा॑ने सूर्यो
 नावि॑र्भवति सौ॒र्यं ब॑हुरू॒पमाल॑भेतामु॒मेवादि॑त्यः स्वेन॑
 भा॒गधे॑येनोप॑धावति स ए॒वास्मा॑त्तमः पा॒प्मान॑मप॑हन्ति
 प्र॒तीच्य॑स्मै व्युच्छ॑न्ती व्युच्छ॑त्यप॒ तमः॑ पा॒प्मानः॑ हते॥
 (59)

नामाग्नि॑स्सः शर्व॑सो रक्ष॑माणा धी॒र्याचि॑देका॒न्नपञ्चा॑शब्दः॥ 11॥

इन्द्र॑व्वाँ वि॒श्वत॒स्परीन्द्र॑न्नरो मरु॑तो यद्ध॑ वो दि॒वो
 या व॒श्शर्म॑। भरे॒ष्विन्द्रः॑ सु॒हवः॑ हवामहेऽ॑होमुचः॑
 सु॒कृत॒न्दैव्य॒ञ्जन॑म्। अ॒ग्निं मि॒त्रवृ॑णः सा॒तये॑ भग॒न्धावा॑पृथि॒वी
 म॒रुत॑स्स्व॒स्तये॑। म॒मत्तु॑ नः परि॑ज्मा वस॒र्हा म॒मत्तु॑ वातो॑
 अ॒पावृ॑षण्वान्। शि॒शीत॑मिन्द्रा॒पर्व॑ता यु॒वन्न॒स्तन्नो॑ वि॒श्वे

वरिवस्यन्तु देवाः। प्रिया वो नामं (60)

हुवे तुराणाम्। आयत्तुपन्मरुतो वावशानाः। श्रियसे कं
भानुभिस्समिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिस्सुखादयः। ते
वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः।
अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात्सोमो रुद्रेभिर्भिरक्षतु त्मना।
इन्द्रो मरुद्विर्ऋतुधा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणस्संशिक्षातु।
सन्नो देवो वसुभिरग्निस्सम् (61)

सोमस्तनूभी रुद्रियाभिः। समिन्द्रो मरुद्विर्यज्ञियैस्समादित्यैर्न
वरुणो अजिज्ञिपत्। यथाऽऽदित्या वसुभिस्संबभूवुर्मरुद्भी
रुद्रास्समजानताभिः। एवा त्रिणामन्नहणीयमाना विश्वे
देवास्समनसो भवन्तु। कुत्राचिद्यस्य समृतौ रण्वा नरो
नृषदने। अरहन्तश्चिद्यमिन्धते संञ्जनयन्ति जन्तवः।
सय्यँदिषो वनामहे स॥ हव्या मानुषाणाम्। उत द्युमस्य
शवंसः (62)

ऋतस्य रश्मिमाददे। यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्रमादित्यासो
भवता मृडयन्तः। आवोऽर्वाचीं सुमतिर्ववृत्या- द॥होश्चिद्या
वरिवोवित्तराऽसत्। शुचिरपस्सूयवसा अदब्ध उपक्षेति

वृद्धवयास्सुवीरः। नकिष्टं घ्नन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां
भवन्ति प्रणीतौ। धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा
विश्वस्य भुवनस्य गोपाः। दीर्घार्धियो रक्षमाणाः (63)

असुर्यमृतावानश्चयमाना ऋणानि। तिस्रो भूमीर्धारयन्त्रीः
रुत द्यून्त्रीणि व्रता विदथे अन्तरेषाम्। ऋतेनादित्या महि
वो महित्वन्तर्दर्यमन्वरुण मित्र चारु। त्यान्नु क्षत्रियाः
अव आदित्यान् याचिषामहे। सुमृडीकाः अभिष्टये। न
दक्षिणा विचिकिते न सव्या न प्राचीनमादित्या नोत पश्चा।
पाक्याचिद्वसवो धीर्याचित् (64)

युष्मानीतो अभयञ्ज्योतिरश्याम्। आदित्यानामवसा
नूतनेन सक्षीमहि शर्मणा शन्तमेन। अनागास्त्वे अदितित्वे
तुरास इमय्यञ्जन्दधतु श्रोषमाणाः। इमं मे वरुण श्रुधी
हवमद्या च मृडय। त्वामवस्युराचके। तत्त्वा यामि ब्रह्मणा
वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः। अहं डमानो वरुणेह
बोद्ध्युरुशः स मा न आयुः प्रमोषीः॥ (65)

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

प्रजाकाम इन्द्राग्नी उपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वीर्यं पृषण्मिवैकान्नचत्वारिंशच्च॥ 1।

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहता ५
 सोऽचायत्प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मै प्रजा अपाघुक्षतामिति
 स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्तन्निरेवपत्तावस्मै प्रजाः
 प्रासाधयतामिन्द्राग्नी वा एतस्य प्रजामपगूहतो योऽलं प्रजायै
 सन्प्रजान्न विन्दत ऐन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेत्प्रजाकाम
 इन्द्राग्नी (1)

एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै प्रजां प्रसाधयतो
 विन्दते प्रजामैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेत् स्पर्द्धमानः
 क्षेत्रे वा सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोपधावति
 ताभ्यामेवेन्द्रियं वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृद्धे वि पाप्मना
 भ्रातृव्येण जयतेऽप वा एतस्मादिन्द्रियव्रीर्यं क्रामति
 यस्सङ्ग्राममुपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निः (2)

वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोपधावति

तावेवास्मिन्निन्द्रियर्षीर्यन्धत्तस्सहेन्द्रियेण वीर्येणोपप्रयाति
जयति त९ सङ्ग्रामविं वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्द्धते
यस्सङ्ग्रामञ्जयत्यैन्द्राग्रमेकादश- कपालन्निर्वपेत्सङ्ग्रामञ्जित्वेन्द्राग्र
एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मिन्निन्द्रियर्षीर्यम् (3)

धत्तो नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृद्धतेऽपु वा एतस्मादिन्द्रियर्षीर्यङ्ग्राम
य एति जूनतामैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेज्जनतामेष्यन्निन्द्राग्री
एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मिन्निन्द्रियर्षीर्यन्धत्तस्सहे
वीर्येण जूनतामेति पौष्णश्चरुमनुनिर्वपेत्पूषा वा इन्द्रियस्य
वीर्यस्यानुप्रदाता पूषणमेव (4)

स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मा इन्द्रियर्षीर्यमनु
प्रयच्छति क्षेत्रपत्यश्चरुन्निर्वपेज्जनतामागत्येयवै क्षेत्रस्य
पतिरस्यामेव प्रतितिष्ठत्यैन्द्राग्रमेकादशकपालमुपरिष्टान्निर्वपेत्स
प्रतिष्ठायैन्द्रियर्षीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते॥ (5)

व्रतपतये निशितायान्निर्वपेत्पुरुषास्सङ्ग्रामत्र चत्वारि च॥ 2॥

अग्रये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यो

दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्याँ पौर्णमासीँ ऽतिपादयेत्पु
 वा एषोऽध्यपथेनैति यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्याँ
 पौर्णमासीँ ऽतिपादयत्यग्निमेव पथिकृतः स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवैनमपथात्पन्थामपि नयत्यन्द्वान्दक्षिण
 वही ह्येष समृद्ध्या अग्नये व्रतपतये (6)

पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्य आहिताग्निस्सन्नव्रत्यमिव
 चरेदग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवैनव्रतमालभयति व्रत्यो भवत्यग्नये रक्षोघ्ने
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्य रक्षांसि सचेरन्नग्निमेव
 रक्षोहणः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्माद्रक्षांस्यपहन्ति
 निशितायान्निर्वपेत् (7)

निशितायाः हि रक्षांसि प्रेरते संप्रेर्णान्येवैनानि
 हन्ति परिश्रिते याजयेद्रक्षसामनन्ववचाराय रक्षोघ्नी
 याज्यानुवाक्ये भवतो रक्षसां स्तृत्या अग्नये रुद्रवते
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेदभिचरन्नेषा वा अस्य घोरा
 तनूर्यद्रुद्रस्तस्मा एवैनमावृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्यग्नये

सुरभि॑मते॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्यस्य॒ गावो॑ वा॒ पुरु॑षाः
(8)

वा॒ प्र॒मीये॑रन्॒ यो वा॑ बिभी॒यादे॑षा वा अ॒स्य
भेष॑ज्या॒ तनू॑र्य॒थ्सुर॑भि॒मती॒ तयै॑वास्मै॒ भेष॑जङ्क॒रोति॒
सुरभि॑मते॒ भवति॑ पू॒तीग॒न्धस्या॑प॒हत्या॒ अ॒ग्नये॒ क्षाम॑वते
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒थ्सङ्गामे॒ सय्य॑न्ते॒ भाग॑धेये॒नैवैन॑
शम॑यित्वा॒ परा॑न॒भि नि॑र्दि॒शति॒ यमव॑रेषा॒र्वि॑द्ध्यन्ति॒ जीव॑न्ति॒
स यं प॑रेषां॒ प्र स॑ मी॒यते॒ जय॑ति॒ त॑ सङ्गाम॒म् (9)

अ॒भि वा ए॒ष ए॒तानु॑च्यति॒ येषां॑ पूर्वा॒परा॒ अ॒न्वश्चः॑
प्र॒मीय॑न्ते॒ पुरु॑षाहु॒तिर्ह्य॑स्य॒ प्रि॒यत॑मा॒ऽग्नये॒ क्षाम॑वते
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्वाग॑धेये॒नैवैन॑ शम॑यति॒ नैषां॑
पुरा॑ऽऽयुषो॒ऽपरः॒ प्र॒मीय॑ते॒ऽभि वा ए॒ष ए॒तस्य॑ गृ॒हानु॑च्यति॒
यस्य॑ गृ॒हान्द॑ह॒त्य॒ग्नये॒ क्षाम॑वते॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्वाग॑धेये॒
शम॑यति॒ नास्या॑पर॒ङ्ग॒हान्द॑हति॥ (10)

भ्रातृव्यस्यास्मिन्तेजस्वते पुरोडाशमष्टात्रिंशच्च॥ 3॥

अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्यङ्गामो॒

नोपनमेदग्निमेव कामः३ स्वेन भागधेयेनोपं धावति स
 एवैनङ्कामेन समर्द्धयत्युपैनङ्कामो नमत्यग्नये यविष्ठाय
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्स्पर्द्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु
 वाऽग्निमेव यविष्ठः३ स्वेन भागधेयेनोपं धावति तेनैवेन्द्रियं
 वीर्यं भ्रातृव्यस्य (11)

युवते वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽग्नये यविष्ठाय
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेदभिचर्यमाणोऽग्निमेव यविष्ठः३
 स्वेन भागधेयेनोपं धावति स एवास्माद्रक्षांसि यवयति
 नैनमभिचरन्त्स्तृणुतेऽग्नय आयुष्मते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्
 कामयेत सर्वमायुरियामित्यग्निमेवायुष्मन्तः३ स्वेन
 भागधेयेनोपं धावति स एवास्मिन् (12)

आयुर्दधाति सर्वमायुरेत्यग्नये जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपाल
 जातवेदसः३ स्वेन भागधेयेनोपं धावति स एवैनं भूतिङ्मयति
 भवत्येवाग्नये रुक्मते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्रुक्कामोऽग्निमेव
 रुक्मन्तः३ स्वेन भागधेयेनोपं धावति स एवास्मिन्नुचन्दधाति
 रोचत एवाग्नये तेजस्वते पुरोडाशम् (13)

अष्टाकपालन्निर्वपेत्तेजस्कामोऽग्निमेव तेजस्वन्तः३ स्वेन

भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति॒ तेज॒स्यैव॑
 भ॑वत्य॒ग्नये॑ साह॒न्त्याय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒त्सीक्ष॑माणोऽग्निः
 सा॑ह॒न्त्यः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ तेनै॒व स॑हते॒ यः
 सी॒क्षते॑॥ (14)

करोत्यन्नादो दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवास्मिन्तेन दधाति करोति वाजुर्यजमानमुदेवास्य षट्॥ 4॥

अ॒ग्नये॑ऽन्न॒वते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑तान्न॒वान्त्स
 स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैन॒मन्न॑वन्तङ्क॒रोत्य॑न्न॒वाने॒व
 भ॑वत्य॒ग्नये॑ऽन्ना॒दाय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्यः
 का॒मये॑तान्ना॒दस्स्या॒मित्य॒ग्निमे॒वान्ना॒दः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒
 स ए॒वैन॑मन्ना॒दङ्क॒रोत्य॑न्ना॒दः (15)

ए॒व भ॑वत्य॒ग्नये॑ऽन्न॒पतये॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्यः
 का॒मये॑तान्न॒पति॑स्स्या॒मित्य॒ग्निमे॒वान्न॒पतिः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒
 स ए॒वैन॑मन्न॒पति॑ङ्क॒रोत्य॑न्न॒पतिरे॒व भ॑वत्य॒ग्नये॑ प॒र्वमा॑नाय
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒दग्नये॑ पा॒वका॑या॒ग्नये॑ शुच॑ये
 ज्यो॒गा॒मया॑वी॒ यद॑ग्नये॑ प॒र्वमा॑नाय निर्व॒पति॑ प्रा॒णमे॒वास्मि॒न्तेन॑
 दधा॑ति॒ यद॑ग्नये॑ (16)

पा॒वका॑य॒ वाच॑मे॒वास्मि॒न्तेन॑ दधाति॒ यद॑ग्नये॑ शुच॑य॒

आयुरे॒वास्मिन्तेन॑ दधात्यु॒त यदी॒तासु॑र्भव॑ति जी॒वत्ये॒वैतामे॒व
निर्व॑पेच्चक्षु॑ष्कामो॒ यद्ग॒ग्रे प॑व॒मानाय॑ निर्व॑पति प्रा॒णमे॒वास्मिन्तेन॑
दधा॑ति॒ यद्ग॒ग्रे पा॑व॒काय॑ वाच॑मे॒वास्मिन्तेन॑ दधा॑ति॒ यद्ग॒ग्रे
शुच॑ये॒ चक्षु॑रे॒वास्मिन्तेन॑ दधा॑ति (17)

उ॒त यद्य॑न्धो भ॑व॒ति प्रै॒व प॑श्यत्य॒ग्रे यै पु॒त्रव॑ते
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेदिन्द्रा॒य पु॒त्रिणे॑ पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपा
प्र॒जाका॑मोऽग्नि॑रे॒वास्मै॑ प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति वृ॒द्धामिन्द्रः॑
प्रय॑च्छत्य॒ग्रे र॑स॒वतेऽज॑क्षीरे च॒रुन्निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त
र॑स॒वान्थ॑स्या॒मित्य॒ग्निमे॒व र॑स॒वन्तः३ स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑धावति
स ए॒वैनः३ र॑स॒वन्तङ्क॑रोति (18)

र॑स॒वाने॒व भ॑वत्य॒जक्षी॑रे भ॑वत्या॒ग्नेयी॑ वा ए॒षा यद्वा॑
सा॒क्षादे॒व र॑स॒मव॑रुन्धेऽग्रे॒ यै वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यः
का॒मये॑त वसु॑मा॒न्थ॑स्या॒मित्य॒ग्निमे॒व वसु॑मन्तः३ स्वेन॑
भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ वसु॑मन्तङ्क॑रोति वसु॑माने॒व
भ॑वत्य॒ग्रे वा॒ज॒सृते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेत्सङ्ग्रामे॒
स॒य्यंते॑ वा॒जम् (19)

वा ए॒ष सि॑सी॒र्षति॑ यस्स॑ङ्ग्राम॒ञ्जिगी॑षत्य॒ग्निः

खलु वै देवानाँवाँजसृदग्निमेव वाँजसृतः३ स्वेन
 भागधेयेनोपधावति धावति वाजः३ हन्ति वृत्रञ्जयति
 तः३ सङ्ग्राममथो अग्निरिव न प्रतिधृषे भवत्यग्नयेऽग्निवते
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यस्याग्नावग्निमभ्युद्धरेयुर्निर्दिष्टभागो
 वा एतयोरन्योऽनिर्दिष्टभागोऽन्यस्तौ संभवन्तौ यजमानम्
 (20)

अभिसंभवतस्स ईश्वर आर्तिमार्तोयदग्नयेऽग्निवते
 निर्वपति भागधेयेनैवैनौ शमयति नार्तिमार्च्छति यजमानोऽग्नये
 ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यस्याग्निरुद्धृतोऽहुतेऽग्नित्वा
 उद्वायेदपर आदीप्यानूद्धृत्य इत्याहुस्तत्तथा न कार्यय्यँद्वागधेयम्
 पूर्वं उद्ध्रियते किमपरोऽभ्युत् (21)

ह्रियेतेति तान्येवावक्षाणानि सन्निधाय मन्थेदितः
 प्रथमञ्ज्जे अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया
 त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यवँहतु प्रजानन्निति
 छन्दोभिरेवैनः३ स्वाद्योनेः प्रजनयत्येष वाव सौऽग्निरित्याहुर्ज्योति
 अस्य परापतितमिति यदग्नये ज्योतिष्मते निर्वपति यदेवास्य
 ज्योतिः परापतितन्तदेवावरुन्धे॥ (22)

प्रजाकामस्सवँत्सरः पुनात्येवैनं पृतस्समंष्टै तादृङ्गारुतो भवत्येकान्नत्रिंशच्च॥ 5॥

वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद्वारुणश्चरुन्दधिक्राव्णो
चरुमभिशस्यमानो यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति
सवँत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सवँत्सरेणैवैनं स्वदयत्यपं
पापवँर्णं हते वारुणेनैवैनवँरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्णां
पुनाति हिरण्यन्दक्षिणा पवित्रवँ हिरण्यं पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं
भवत्येतामेव निर्वपेत्प्रजाकामः सवँत्सरः (23)

वा एतस्याशान्तो योनिं प्रजायै पशूनान्निर्दहति योऽलं
प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो
भवति सवँत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सवँत्सरमेव भागधेयेन
शमयति सोऽस्मै शान्तः स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयति
वारुणेनैवैनवँरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्णां पुनाति
हिरण्यन्दक्षिणा पवित्रवँ हिरण्यं पुनात्येवैनम् (24)

विन्दते प्रजावँश्वानरन्द्वादशकपालं निर्वपेत्पुत्रे जाते
यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन पुनाति
यन्नवकपालस्त्रिवृतैवास्मिन्तेजो दधाति यद्विंशकपालो
विराजैवास्मिन्त्रिन्नाद्यन्दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवा-

स्मिन्निन्द्रियं दधाति यद्वादशकपालो जगत्पैवास्मिन्पशून् दधाति
यस्मिञ्जात एतामिष्टिर्निर्वपति पूतः (25)

एव तेजस्व्यन्नाद इन्द्रियावी पशुमान्भवत्यव वा
एष सुवर्गल्लोकाच्छिद्यते यो दर्शपूर्णमासयाजी
सन्नमावास्याँ पौर्णमासीँऽतिपादयति सुवर्गाय
हि लोकाय दर्शपूर्णमासाविज्येते वैश्वानरन्द्वादश-
कपालन्निर्वपेदमावास्याँ पौर्णमासीँऽतिपाद्य सवँत्सरो
वा अग्निर्वैश्वानरस्सवँत्सरोमेव प्रीणात्यथो सवँत्सरोमेवास्मा
उपदधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ (26)

अथो देवता एवान्वारभ्य सुवर्गल्लोकमेति वीरुहा वा
एष देवानाय्योऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः
पुराऽन्नमक्षन्नाग्नेयमष्टाकपालन्निर्वपेद्वैश्वानरन्द्वादशकपालमग्निमु
यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तर
आतिथ्यङ्करोत्यथो यथा जनय्यतेऽवसङ्करोति तादृक् (27)

एव तद्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश
मासाँस्सवँत्सरोस्सवँत्सरोः खलु वा अग्रेयोनिस्स्वामेवैनय्योनिङ्ग
भवति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेन्मारुतः सप्तकपालङ्गामका

आहवनीये वैश्वानरमधिश्चयति गार्हपत्ये मारुतं
पापवस्यसस्य विधृत्यै द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति
द्वादश मासास्संवत्सरस्संवत्सरेणैवास्मै सजाताः श्वावयति
मारुतो भवति (28)

मारुतो वै देवानां द्विंशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमवरुन्धे
सप्तकपालो भवति सप्तगणा वै मारुतो गणश एवास्मै
सजातानवरुन्धेऽनूच्यमान आसादयति विशमेवास्मा
अनुवर्त्मानङ्करोति॥ (29)

मृजाते निर्वरुणवपेदुभयादद्यो वै संवत्सरः षट्त्रिंशच्च। (6)

आदित्यश्चरुन्निर्वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्नियव्वा अदितिर्स्यामेव
पूर्वे प्रतितिष्ठन्ति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेदायतनंङ्गत्वा
संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्संवत्सरः खलु वै देवानामायतनमेत
आयतनाद्देवा असुरानजयन् यद्वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपति
देवानामेवायतने यतते जयति तः सङ्ग्राममेतस्मिन्वा एतौ
मृजाते (30)

यो विद्विषाणयोरन्नमत्ति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद्विद्विषा
संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्संवत्सरस्वदितमेवात्ति

नास्मिन्मृजाते सवँत्सराय वा एतौ सममाते यौ
सममाते तयोर्यः पूर्वोऽभिद्रुह्यति तवँरुणो गृह्णाति
वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेत्सममानयोः पूर्वोऽभिद्रुह्य
सवँत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सवँत्सरमेवात्वा निर्वरुणम्
(31)

परस्तादभिद्रुह्यति नैनवँरुणो गृह्णात्याव्यवँ एष
प्रतिगृह्णाति योऽविं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेदविं
प्रतिगृह्य सवँत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सवँत्सरस्वदितामेव
प्रतिगृह्णाति नाव्यं प्रतिगृह्णात्यात्मनो वा एष मात्रामाप्नोति य
उभयादप्रतिगृह्णात्यश्ववँ पुरुषवँ वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद
(32)

प्रतिगृह्य सवँत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सवँत्सरस्वदितमेव
प्रतिगृह्णाति नात्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेत्
वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै सवँत्सराञ्जनतायाश्चरत्यथ
स धनार्घो भवति यद्वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपति
सवँत्सरातामेव सनिमभि प्रच्यवते दानकामा अस्मै प्रजा
भवन्ति यो वै सवँत्सरम् (33)

प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव
 वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेयेन
 विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमाङ्गामाजेत्तां भ्रातृव्याय
 प्रहिणुयान्निर्ऋतिमेवास्मै प्रहिणोति॥ (34)

इन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति सौऽर्कवन्तः स्वेन भागधेयेनैवेन्द्रायास्मान्मृधोऽस्मै सप्त च। 7।

ऐन्द्रश्चरुन्निर्वपेत्पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति
 पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनैः
 पशून्प्रजनयतीन्द्रायेन्द्रियावन्ते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेत्पशु
 इन्द्रियवै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप
 धावति सः (35)

एवास्मा इन्द्रियं पशून्प्रयच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय
 घर्मवन्ते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामो
 ब्रह्मवर्चसवै घर्म इन्द्रमेव घर्मवन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवतीन्द्रायार्कवन्ते
 पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेदन्नकामोऽर्को वै देवानामन्नमिन्द्र
 स्वेन भागधेयेन (36)

उपधावति स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवतीन्द्राय
 घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावत
 इन्द्रायार्कवते भूतिकामो यदिन्द्राय घर्मवते निर्वपति शिर
 एवास्य तेन करोति यदिन्द्रायेन्द्रियावत आत्मानमेवास्य
 तेन करोति यदिन्द्रायार्कवते भूत एवान्नाद्ये प्रतितिष्ठति
 भवत्येवेन्द्राय (37)

अ०होमुचे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्यः पाप्मना
 गृहीतस्स्यात्पाप्मा वा अ०ह इन्द्रमेवा०होमुचः स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवैनं पाप्मनोऽ०हसो मुञ्चतीन्द्राय
 वैमृधाय पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्यं मृधोऽभि
 प्रवेपेरन्नाष्ट्राणि वाऽभिसमियुरिन्द्रमेव वैमृधः स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मान्मृधः (38)

अपहन्तीन्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्वद्धो
 वा परियत्तो वेन्द्रमेव त्रातारः स्वेन भागधेयेनोपधावति स
 एवैनन्त्रायत इन्द्रायार्कश्वमेधवते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्य
 महायज्ञो नोपनमेदेते वै महायज्ञस्यान्त्ये तनू यदर्काश्वमेधाविन्द्र
 स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मा अन्ततो

महायज्ञश्चावयत्युपैनं महायज्ञो नमति॥ (39)

अपि तः स्युर्वेन्ध भवति चतुर्दश च॥ 7॥

इन्द्रायान्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्भामकाम
इन्द्रमेवान्वृजुः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै
सजाताननुकान्करोति ग्राम्येव भवतीन्द्राण्यै चरुन्निर्वपेद्यस्य
सेनाऽसंशितेव स्यादिन्द्राणी वै सेनायै देवतेन्द्राणीमेव
स्वेन भागधेयेनोपधावति सैवास्य सेना संश्यति
बल्वजानपि (40)

इद्धो सन्नह्येद्रौर्यत्राधिष्कन्ता न्यमेहत्ततो बल्वजा
उदतिष्ठन्गवामेवैनं न्यायमपिनीय गा वेदयतीन्द्राय मन्युमते
मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेत्सङ्ग्रामे सय्यंत्त
इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामञ्जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं
मनस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं
मन्युं मनो दधाति जयति तम् (41)

सङ्ग्राममेतामेव निर्वपेद्यो हतमनास्स्वयंपाप इव
स्यादेतानि हि वा एतस्मादपक्रान्तान्यथैष हतमनास्स्वयंपाप
इन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति स

ए॒वास्मिन्निन्द्रि॒यं म॒न्युं म॒नो॑ दधाति॒ न ह॒तम॑नास्स्वयं॒पापो॑
 भव॑तीन्द्रा॒य दा॒त्रे पु॒रोडा॑श॒मेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑त्
 दान॑कामा मे प्र॒जास्स्युः॑ (42)

इतीन्द्रमे॒व दा॒तार॒ः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑
 दान॑कामाः प्र॒जाः क॑रोति॒ दान॑कामा अ॒स्मै प्र॒जा भ॑व॒न्तीन्द्रा॒य
 प्रदा॑त्रे पु॒रोडा॑श॒मेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पे॒द्यस्मै॑ प्र॒त्तमि॒व स॒न्न
 प्र॑दीयेतेन्द्रमे॒व प्र॑दा॒तार॒ः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑
 प्रदा॑पय॒तीन्द्रा॒य सु॒त्राम्णे॑ पु॒रोडा॑श॒मेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पे॒दपरु॑द्धो
 वा (43)

अ॒परु॑द्धमा॒नो वे॒न्द्रमे॒व सु॒त्रामा॑ण॒ः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒
 स ए॒वैन॑त्रायतेऽन॒परु॑द्धो भ॑व॒तीन्द्रो॒ वै स॒दृङ्
 दे॒वता॑भिरासी॒त्स न व्या॒वृ॒तम॑गच्छ॒त्स प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॒
 ए॒तमै॒न्द्रमे॒का॑दशकपाल॒न्निर्व॑प॒त्तेनै॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं म॑दधा॒च्छक॑री
 याज्यानुवा॒क्ये अ॑करो॒द्वज्रो॒ वै श॑क॒री स ए॑न॒वँज्रो॒ भूत्या॑
 ऐ॒न्ध (44)

सोऽभव॒त्सोऽबि॑भेद्भूतः प्र मा॑ धक्ष्यतीति॒ स
 प्र॒जाप॑तिं पु॒नरु॒पा॒धाव॑त्स प्र॒जाप॑तिश्शक॒र्या अधि॑

रेवती॒न्निर॑मिमीत॒ शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय॒ योऽलः॑ श्रियै
 सन्ध॑स॒दृङ्ख॑स॒मानै॑स्स्यात्तस्मा॑ ए॒तमै॑न्द्रमेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पेदि॒न्
 स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यन्द॑धाति॒ रेवती॑
 पुरो॑नुवा॒क्या भ॑वति॒ शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय॒ शक्क॑री या॒ज्या वज्रो॑
 वै शक्क॑री स ए॒नँवज्रो॑ भू॒त्या इ॒न्धे भव॑त्येव॥ (45)

ब्रह्मणैवैनमभिचरति यज्ञो न तावेवास्त्यैन्द्रियमाप्नोति देवतास्सुप्तत्रिंशब्द। 9।

आ॒ग्नावै॒ष्ण॒वमे॑का॑दकपाल॒न्निर्व॑पेदभि॒चर॑न्ध॒सर॑स्व॒त्याज्य॑भागा
 स्याद्वा॒र्हस्प॑त्यश्च॒रुर्य॑दा॒ग्नावै॒ष्ण॒व ए॒का॑दशकपालो
 भव॑त्य॒ग्निस्स॑र्वा दे॒वता॒ विष्णु॑र्य॒ज्ञो दे॒वता॑भिश्चै॒वैन॑य्य॒ज्ञेन॑
 चा॒भिच॑रति॒ सर॑स्व॒त्याज्य॑भागा भवति॒ वाग्वै॑ सर॑स्वती
 वा॒चैवैन॑म॒भिच॑रति॒ बा॒र्हस्प॑त्यश्च॒रुर्भव॑ति॒ ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑
 बृ॒हस्प॑तिर्ब्रह्मणै॒वैन॑म॒भिच॑रति (46)

प्रति॒ वै प॒रस्ता॑दभि॒चर॑न्तम॒भिच॑रन्ति॒ द्वेद्वे॑ पुरो॑नुवा॒क्ये
 कुर्या॑दति॒प्रयु॑क्त्या ए॒तयै॑व य॒जेता॑भिच॒र्यमा॑णो दे॒वता॑भिरे॒व
 दे॒वताः॑ प्रति॒चर॑ति॒ य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञवाँ॑चा वाचं॒ ब्रह्म॑णा
 ब्रह्म॒ स दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञश्च॑ म॒द्ध्यतो॑ व्य॒व॑स॒र्पति॑
 तस्य॒ न कु॑तश्च॒नोपा॑व्या॒धो भ॑वति॒ नैन॑म॒भिच॑र॒न्स्तृ॑णुत

आग्नावैष्णवमेकादशकपालत्रिर्वपेद्ययँज्ञो न (47)

उपनमेदग्निस्सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निश्चैव विष्णुश्च स्वेन
भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै यज्ञं प्रयच्छत उपैनयँज्ञो
नमत्याग्नावैष्णवद्धृते चरुत्रिर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्नेर्वै चक्षुषा
मनुष्या वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निश्चैव विष्णुश्च स्वेन
भागधेयेनोपधावति तावेव (48)

अस्मिश्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति धेनवै वा एतद्रेतो
यदाज्यमनुहुहस्तण्डुला मिथुनादेवास्मै चक्षुः प्रजनयति घृते
भवति तेजो वै घृतन्तेजश्चक्षुस्तेजसैवास्मै तेजश्चक्षुरवरुन्ध
इन्द्रियवै वीर्यवृद्धे भ्रातृव्यो यजमानोऽयंजमानस्याद्धरकल्पां
प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने नास्यैन्द्रियम् (49)

वीर्यवृद्धे पुरा वाचः प्रवदितोर्निर्वपेद्यावत्येव वाक्तामप्रौदितां
भ्रातृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु
प्रवदन्ति ता इन्द्रियवैर्ययँजमाने दधत्याग्नावैष्णवमृष्टाकपालत्रि
सरस्वत्याज्यभागा स्याद्द्वारहस्पत्यश्चरुर्यदृष्टाकपालो
भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातस्सवनं प्रातस्सवनमेव

तेना॑प्रोति (50)

आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमेका॑दशकपाल॒त्रिर्व॑पे॒न्मा॒द्ध्य॑न्दिनस्य
सर्व॑नस्याका॒ले सर॑स्व॒त्याज्य॑भागा॒ स्याद्वा॑र्हस्प॒त्यश्च॒रुर्य॑देका॑दश
भव॑त्येका॑दशाक्षरा॒ त्रिष्टु॑त्रैष्टु॒भं मा॒द्ध्य॑न्दिन॒ः स॑र्व॒नं
मा॒द्ध्य॑न्दिनमे॒व स॑र्व॒नन्तेना॑प्रोत्याग्ना॒वैष्ण॒वन्द्वाद॑शकपाल॒त्रिर्व॑पेत्तु
सर॑स्व॒त्याज्य॑भागा॒ स्याद्वा॑र्हस्प॒त्यश्च॒रुर्य॑द्वाद॑शकपालो
भव॑ति॒ द्वाद॑शाक्षरा॒ जग॑ती॒ जाग॑तन्तृ॒तीयस॑र्व॒नन्तृ॒तीयस॑र्व॒नमे॒व
तेना॑प्रोति दे॒वता॑भिरे॒व दे॒वताः॑ (51)

प्र॒ति॒चर॑ति य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञघ्ना॑चा वाचं॒ ब्रह्म॑णा॒ ब्रह्म॑ क॒पालै॑रे॒व
छ॒न्दा॑ः स्या॒प्रोति॑ पुरो॒डाशै॑स्सर्व॑नानि॒ मैत्रा॑वरु॒णमेक॑कपाल॒त्रिर्व॑पे
का॒ले यैवा॑सौ भ्रातृ॒व्यस्य॑ व॒शाऽनू॑ब॒न्ध्या सो ए॒वैषै॑तस्यैक॑कपालो
भव॑ति॒ नहि॑ क॒पालैः॑ प॒शुम॑र्हत्या॒सुम्॑॥ (52)

रुद्रो भेषजं विन्दते यदि स्तुणीयादूर्ध्वद्वादश च। 10।

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोचत॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्ति॒मैच्छ॑न्तस्मा॒
ए॒त॑ः सो॒मारौ॒द्रश्च॒रुन्नि॑र॒वप॑न्तेनै॒वास्मि॒न्नुच॑म॒दधु॑र्यो
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः स्यात्तस्मा॑ ए॒त॑ः सो॒मारौ॒द्रश्च॒रुन्नि॑र॒वपे॑त्सोमं॒श्चैव॑
रु॒द्रश्च॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ तावे॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॑र्च॒सन्ध॑तो

ब्रह्मवर्चस्येव भवति तिष्यापूर्णमासे निर्वपेद्रुद्रः (53)

वै तिष्यस्सोमः पूर्णमासस्साक्षादेव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
परिश्रिते याजयति ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै श्वेतायै
श्वेतवत्सायै दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन
मार्जयन्ते यावदेव ब्रह्मवर्चसन्तत्सर्वङ्करोत्यति ब्रह्मवर्चसङ्क्रियत
इत्याहुरीश्वरो दुश्कर्मा भवितोरिति मानवी ऋचौ धार्ये
कुर्याद्यद्वै किञ्च मनुरवदत्तद्वेषजम् (54)

भेषजमेवास्मै करोति यदि बिभीयाद्दुश्कर्मा भविष्यामीति
सोमापौष्णश्चरुन्निर्वपेत्सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः
पशवस्स्वयैवास्मै देवतया पशुभिस्त्वचङ्करोति न दुश्कर्मा
भवति सोमारौद्रश्चरुन्निर्वपेत्प्रजाकामस्सोमो वै रेतोधा
अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो दधात्यग्निः
प्रजां प्रजनयति विन्दते (55)

प्रजाः सोमारौद्रश्चरुन्निर्वपेदभिचरन्सौम्यो वै देवतया
पुरुष एष रुद्रो यदग्निस्स्वाया एवैनन्देवतायै निष्क्रीय
रुद्रायापि दधाति ताजगार्तिमाच्छति सोमारौद्रश्चरुन्निर्वपेज्योगा

सोम॒घ्नाँ ए॒तस्य॒ रसो॑ गच्छत्य॒ग्निः॑ शरी॒रय्यँस्य॒ ज्योगा॑मय॒ति
सोमा॑दे॒वास्य॒ रस॑न्निष्क्री॒णात्य॒ग्रेऽशरी॑रमु॒त यदि॑ (56)

इ॒तासु॑र्भव॒ति जी॒वत्ये॒व सो॑मा॒रुद्र॒योर्वा ए॒तद्भ्र॑सि॒तः॑
हो॒ता नि॒ष्खि॑दति॒ स ई॒श्वर॑ आ॒र्तिमा॑र्तो॒रनु॑द्वा॒न् हो॒त्रा
दे॒यो वह्नि॑र्वा अ॒नुद्वा॒न् वह्नि॑र्हो॒ता वह्नि॑नै॒व वह्नि॑मा॒त्मानः॑
स्पृ॒णोति॑ सोमा॒रौद्रश्च॒रुन्निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑त॒ स्वेऽस्मा॑ आ॒यत॑ने॒
भ्रातृ॑व्यञ्जनये॒यमि॒ति वेदि॑ परि॒गृह्या॑र्द्धमु॒द्धन्या॑र्द्ध॒त्रार्द्धं
ब॒र्हिषः॑ स्तृ॒णीया॑र्द्धं ना॒र्द्धमि॑द्ध॒स्याभ्या॑द॒द्यार्द्धं न स्व
ए॒वास्मा॑ आ॒यत॑ने॒ भ्रातृ॑व्यञ्जनयति॥ (57)

विशमेव तिष्ठन्त्येतामेवाथेन्द्रस्य याज्यानुवाक्यं तद्वैरुणाय चतुर्दश च। 11।

ऐ॒न्द्रमे॑का॒दश॑क॒पाल॒न्निर्व॑पे॒न्मारु॑तः॒ स॒प्तक॑पाल॒ङ्गाम॑काम
इ॒न्द्रश्चै॒व म॒रुत॑श्च॒ स्वेन॑ भा॒गधे॒येनो॑प॒ धाव॑ति॒ त ए॒वास्मै॑
सजा॒तान्प्र॑यच्छन्ति॒ ग्राम्ये॑व भ॒वत्या॑हव॒नीयं॑ ऐ॒न्द्रमधि॑श्रयति॒
गा॒र्हप॑त्ये॒ मारु॑तं पा॒पव॑स्य॒सस्य॒ विधृ॑त्यै॒ सप्त॑क॒पालो
मा॒रुतो॑ भ॒वति॑ स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतो॑ गण॒श ए॒वास्मै॑
सजा॒तानव॑रुन्धेऽनू॒च्यमा॑न॒ आसा॑दयति॒ विश॑मे॒व (58)

अ॒स्मा अनु॑व॒र्त्मान॑ङ्क॒रोत्ये॒तामे॒व निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑त

ख्यत्रायं च विशे चं समदन्दद्ध्यमित्यैन्द्रस्यावद्यन्ब्रूयादिन्द्रायानु
ब्रूहीत्याश्राव्यं ब्रूयान्मरुतो यजेति मारुतस्यावद्यन्ब्रूयान्मरुद्ध्योऽन
ब्रूयादिन्द्रय्यं जेति स्व एवैभ्यो भागधेये समदन्दधाति
वितृ५हाणास्तिष्ठन्त्येतामेव (59)

निर्वपेद्यः कामयेत कल्पेर्त्रिति यथादेवतमवदाय
यथादेवतर्यं जेद्भागधेयेनैवैनान् यथायथङ्कल्पयति कल्पन्त
एवैन्द्रमेकादशकपालन्निर्वपेद्वैश्वदेवन्दवादशकपालङ्ग्रामकाम
इन्द्रश्चैव विश्वा५श्च देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त
एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवत्यैन्द्रस्यावदाय
वैश्वदेवस्यावद्येदथैन्द्रस्य (60)

उपरिष्ठादिन्द्रियेणैवास्मां उभयतस्सजातान्परिगृह्णात्युपाधाय
दखिणा सजातानामुपहित्यै पृश्निंयै दुग्धे प्रैयङ्गवश्चरुन्निर्वपेन्म
ग्रामकामः पृश्निंयै वै पयंसो मरुतो जाताः पृश्निंयै
प्रियङ्गवो मारुताः खलु वै देवतया सजाता मरुत एव स्वेन
भागधेयेनोपधावति त एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव
भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये (61)

भवतः प्रियमेवैनं समानानाङ्करोति द्विपदा पुरोनुवाक्या

भवति द्विपदं ए॒वावरु॑न्धे चतु॑ष्पदा या॒ज्यां चतु॑ष्पद
 ए॒व प॒शूनवरु॑न्धे दे॒वासुरा॑स्सय्य॑न्ता आस॒न्ते दे॒वा मि॒थो
 विप्रि॑या आस॒न्ते ३॥ उ॒न्यो॑न्यस्मै ज्यै॒ष्ठ्याया॑तिष्ठ॒मानाश्चतु॑र्धा
 व्य॑क्रामन्न॒ग्निर्वसु॑भि॒स्सोमो॑ रु॒द्रैरिन्द्रो॑ म॒रुद्वि॑र्वरुण आदित्यै॒स्स
 इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तम् (62)

ए॒तया॑ सं॒ज्ञान्या॑ऽयाज॒यद॒ग्नये॑ वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्नि
 रु॒द्रव॑ते च॒रुमिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒ध्वँरु॑णायाऽ
 च॒रुन्ततो॑ वा इन्द्र॑न्दे॒वा ज्यै॒ष्ठ्याया॑भि॒ सम॑जानत
 यस्स॑मानैर्मि॒थो विप्रि॑यः स्यात्तमे॒तया॑ सं॒ज्ञान्या॑ याज॒येद॒ग्नये॑
 वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्वपे॑त्सोमा॒य रु॒द्रव॑ते
 च॒रुमिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒ध्वँरु॑णायाऽऽदि॒त्यव
 च॒रुमिन्द्र॑मे॒वैनं॑ भू॒तज्यै॒ष्ठ्याय॑ समा॒ना अ॒भिस॑ज्जानते वसि॑ष्ठः
 समा॒नाना॑ भवति॥ (63)

दधा॑नो जि॒नोषि॑ दे॒भुः प्र ह॒व्यं ब॒भूथ॒ मा याभि॑श्चत्वारि॒ंशच्च॑॥

प्रजापतिस्तास्सृष्टा अग्नये पथिकृतेऽग्नये कामायाग्नयेऽन्नवते वैश्वानरमादित्यश्चरुमेन्द्रश्चरुमिन्द्रायान्वृजव आप्नावेष्णवमसौ

सोमारौद्रमेन्द्रमेकादशकपाल५ हिरण्यगर्भो द्वादश॥ (12) प्रजापतिरग्नये कामायाभि सम्भवतो यो विद्विषाणयोरिन्द्रो

सन्नहोदाप्नावेष्णवमुपरिष्टाद्यासि द्वाश्वा५समेकसप्ततिः॥ (71) प्रजापतिः प्रेदुं हरिवश्श्रुतस्य॥॥ द्वितीयप्रश्नः समाप्तः॥ हरिः

ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

हिरण्यगर्भ आपो ह यत्प्रजापते। स वेद पुत्रः पितरः स
मातरः स सूनुर्भुवत्स भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षः
स सुवस्स विश्वा भुवो अभवत्स आऽभवत्। उदुत्यश्चित्रम्।
सप्रत्नवन्नवीयसाऽग्ने द्युम्नेन सय्यतां। बृहत्तन्थ भानुना।
निकाव्या वेधसश्शश्वतस्कर्हस्ते दधानः (64)

नर्या पुरूणि। अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणाः सत्रा चक्राणो
अमृतानि विश्वा। हिरण्यपाणिमृतये सवितारमुप ह्वये। स
चेत्ता देवता पदम्। वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे
वाममस्मभ्यः सावीः। वामस्य हि ख्यस्य देव भूररया
धिया वामभाजस्स्याम। बडित्था पर्वतानाङ्घ्रिं बिभर्षि
पृथिवि। प्र या भूमि प्रवत्वति म्हा जिनोषि (65)

महिनि। स्तोमांसस्त्वा विचारिणि प्रतिष्ठोभन्त्यक्तुभिः। प्र
या वाजन्न हेषन्तं पेरुमस्यस्यर्जुनि। ऋदूदरेण सख्या सचेय
यो मा न रिष्येद्वर्यश्च पीतः। अययस्सोमो न्यधायस्मे
तस्मा इन्द्रं प्रतिरमेम्यच्छ। आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा
धुनिशिमीवाञ्छरुमाः ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसा

वनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः। प्र (66)

सुवानस्सोमं ऋतयुश्चिकेतेन्द्राय ब्रह्म जमदग्निरर्चन्। वृषा
यन्तासि शवसस्तुरस्यान्तर्यच्छ गृणते धर्त्रं दृ॑ह। सबाधस्ते
मदश्च शुष्मयश्च ब्रह्म नरो॑ ब्रह्मकृतस्सपर्यन्। अ॒र्को वा यत्तुरते
सोमचक्षास्तत्रेदिन्द्रो॑ दधते पृथ्सु तुर्याम्। वर्षद्वे विष्णवास
आ कृ॑णोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम्। (67)

वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिस्सदा
नः। प्र तत्ते अ॒द्य शि॒पिविष्ट॒ नामार्य॑श्श॒सामि व॒युनानि
वि॒द्वान्। तं त्वा गृणामि तवसमतवीयान्क्षयन्तमस्य रजसः
परा॒के। किमित्ते विष्णो परिचक्ष्यं भूत्प्रयद्ववक्षे शिपिविष्टो
अ॒स्मि। मा वर्षो अ॒स्मदप॑गूह एतद्यदन्यरूपस्समिथे ब॒भूथ॑।
(68)

अग्ने दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसम्। शिशीहि
न॑स्सूनुमतः। दा नो॑ अग्ने श॒तिनो॒ दास्स॑ह॒स्त्रिणो॑ दुरो
न वाज॑श्च श्रुत्या अपावृधि। प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा
कृधि सुवर्ण शुक्रमुषसो विदिद्युतुः। अ॒ग्निर्दा द्रवि॑णं
वीरपेशा अ॒ग्निर्ऋषि॑ यस्सहस्रा स॒नोति॑। अ॒ग्निर्दिवि॑

हव्यमातंतानाग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रा। मा (69)

नो म॒र्द्धी॒रा तू भ॑र। घृ॒तं न पू॑तं त॒नूर॑रे॒पाश्शु॑चि॒ हिर॑ण्यम्।
तत्ते॑ रु॒क्मो न रो॑चत स्वधावः। उ॒भे सु॑श्चन्द्र स॒र्पिषो॒ दर्वी॑
श्री॒णीष॑ आ॒सनि॑। उ॒तो न॒ उत्पु॑पूर्या उ॒क्थे॑षु शवसस्पत॒ इष॑ः
स्तो॒तृभ्य॒ आ भ॑र। वा॒यो श॒त९ ह॑रीणां युवस्व॒ पोष्या॑णाम्।
उ॒त वा॑ ते सह॒स्त्रिणो॒ रथ॒ आ या॑तु पाजंसा। प्र याभिः (70)

यासि॑ दा॒श्वा९स॒मच्छा॑ नि॒युद्धि॑र्वायविष्टये॒ दुरो॑णे।
नि नो॑ र॒यि९ सु॒भोज॑सं युवे॒ह नि वी॑रव॒द्रव्य॑म॒श्विय॑श्च
राधः॑। रे॒वती॑र्न॒स्सध॑माद् इ॒न्द्रे स॑न्तु तु॒विवा॑जाः। क्षु॒मन्तो॑
याभि॑र्मदे॒म। रे॒वा९ इ॒द्रेव॑तः स्तो॒ता स्या॑त्वाव॑तो म॒घोनः॑।
प्रेदु॑ हरिवश्श्रुतस्य॥ (71)

आ॒दि॒त्येभ्यो॑ दे॒वा वै मृ॒त्योर्दे॒वा वै स॒त्रम॑र्य॒म्णे प्र॒जाप॑ति॒स्त्रय॑स्त्रि९ श॒त्र॒जाप॑ति॒र्दे॒वेभ्यो॑ऽन्नाद्य॑न्दे॒वासुरा॑स्तात्रज॑नो द्ध॒र्वोऽसि॑
यन्न॑व॒मग्नि॑र्वै प्र॒जाप॑तिर्व॒रुणाय॒ या वा॑मिन्द्रा॒वरुणा॑ स॒प्र॒ब्र॒वच्च॑तु॒र्दश॑॥ 14॥ आ॒दि॒त्येभ्य॑स्त्वष्ट॒रस्मै दान॑कामा ए॒वाव॑रु॒न्येऽग्नि॑र्वै
स॒प्र॒ब्र॒वथ्य॑दंश्चा॒शत्॥ 56॥ आ॒दि॒त्येभ्य॑स्सु॒व॒र॒पो जि॑गाय॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

धारयद्वतो मरुतो गच्छति विशुमवैतदष्टादश च॥1॥

आदित्येभ्यो भुवद्वच्चश्चरुं निर्वपेद्भूतिकाम आदित्या
 वा एतम्भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलम्भूत्यै सन्भूतिं न
 प्राप्नोत्यादित्यानेव भुवद्वतः स्वेन भागधेयेनोप धावति
 त एवैनम्भूतिं गमयन्ति भवत्येवादित्येभ्यो धारयद्वच्चश्चरुं
 निर्वपेदपरुद्धो वाऽपरुध्यमानो वाऽऽदित्या वा अपरोद्धारं
 आदित्या अवगमयितारं आदित्यानेव धारयद्वतः [1]

स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं विशि दाध्रत्यनपरुध्यो
 भवत्यदितेऽनु मन्यस्वेत्यपरुध्यमानोऽस्य पदमा ददीतेयं
 वा अदितिरियमेवास्मै राज्यमनु मन्यते सत्याशीरित्याह
 सत्यामेवाशिषं कुरुत इह मन इत्याह प्रजा एवास्मै
 समनसः करोत्युप प्रेतं मरुतः [2]

सुदानव एना विशपतिनाभ्यमुं राजानमित्याह मारुती
 वै विद्भुष्ठो विशपतिर्विशैवनं राष्ट्रेण समर्धयति यः
 परस्ताद्गाम्यवादी स्यात्तस्य गृहाद्विहीना हरेच्छुक्लांश्च

कृष्णांश्च वि चिनुयाद्ये शुक्लाः स्युस्तमादित्यं चरुं
निर्वपेदादित्या वै देवतया विद्विशमेवाव गच्छति [3]

अवंगतास्य विडनवगतं राष्ट्रमित्याहुर्ये कृष्णाः
स्युस्तवाँरुणं चरुन्निर्वपेद्वारुणं वै राष्ट्रमुभे एव विशं च
राष्ट्रं चाव गच्छति यदि नावगच्छेदिममहमादित्येभ्यो भागं
निर्वपाम्यामुष्मादमुष्यै विशोऽवगन्तोरिति निर्वपेदादित्या
एवैनम्भागधेयम्प्रेप्सन्तो विशमव [3]

गमयन्ति यदि नावगच्छेदाश्वत्थान्मयूखान्त्सप्त
मध्यमेषायामुप हन्यादिदमहमादित्यान्बध्नाम्यामुष्मादमुष्यै
विशोऽवगन्तोरित्यादित्या एवैनम्बद्धवीरा विशमव गमयन्ति
यदि नावगच्छेदेतमेवादित्यं चरुं निर्वपेदिध्मेऽपि मयूखान्त्सप्त
नह्येदनपरुध्यमेवाव गच्छत्याश्वत्था भवन्ति मरुतां वा
एतदोजो यदश्वत्थ ओजसैव विशमव गच्छति सप्त भवन्ति
सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव गच्छति॥ [5]

इन्द्रियैस्मिन्भूयां एतामिन्द्रः स्यात्तस्मै सोमो बहुरूपा हि पशव एकचत्वारिंशच्च॥2॥

देवा वै मृत्योरबिभयुस्ते प्रजापतिमुपाधावन्तेभ्य
एताम्प्राजापत्यां शतकृष्णलां निरवपत्तयैवैष्वमृतमदधाद्यो

मृत्योर्बिभीयात्तस्मां एताम्प्राजापत्यां शतकृष्णलां
 निर्वपेत्प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्नायुर्दधाति सर्वमायुरेति शतकृष्णला भवति
 शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये [6]

प्रति तिष्ठति घृते भवत्यायुर्वै घृतममृतं हिरण्यमायुश्चैवास्मां
 अमृतं च समीचीं दधाति चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यव
 द्यति चतुरवत्तस्यास्यां एकधा ब्रह्मण उप हरत्येकधैव
 यजमान आयुर्दधात्यसावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः
 प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मां एतं सौर्यं चरुं निरवपन्तेनैवास्मिन्
 [7]

रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मां एतं सौर्यं
 चरुं निर्वपेदमुमेवादित्यः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्युभयतो
 रुक्मौ भवत उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति प्रयाजेप्रयाजे
 कृष्णलं जुहोति दिग्भ्य एवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुद्ध
 आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्सावित्रं द्वादशकपालम्भूम्यै [8]

चरुं यः कामयेत हिरण्यं विन्देय हिरण्यम्मोप

नमेदिति यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं
तेनैवैनद्विन्दते सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दते
भूम्यै चरुर्भवत्यस्यामेवैनद्विन्दत उपैन् ९ हिरण्यं नमति वि
वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते यो हिरण्यं विन्दत एताम् [9]

एव निर्वपेद्धिरण्यं वित्त्वा नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यत
एतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यं नश्येद्यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै
हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं तेनैवैनद्विन्दति सावित्रो भवति
सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दति भूम्यै चरुर्भवत्यस्यां वा एतन्नश्यति
यन्नश्यत्यस्यामेवैनद्विन्दीन्द्रः [10]

त्वष्टुः सोममभीषहापिबथ्स विष्वङ्वाच्छुथ्स इन्द्रियेण
सोमपीथेन व्यार्ध्यत स यदूर्ध्वमुदवमीत्ते श्यामाका
अभवन्थ्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एत ९ सोमेन्द्र ३
श्यामाकं चरुन्निरवपत्तेनैवास्मिन्निन्द्रिय ९ सोमपीथमदधाद्वि
वा एष इन्द्रियेण सोमपीथेनर्ध्यते यः सोमं वर्मिति यः
सोमवामी स्यात्तस्मै [11]

एत ९ सोमेन्द्र ३ श्यामाकं चरुं निर्वपेथ्सोमं चैवेन्द्रं च
स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रिय ९ सोमपीथं

धत्तो नेन्द्रियेण सोमपीथेन व्यध्यते यत्सौम्यो भवति
 सोमपीथमेवाव रुन्दे यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ
 इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्दे श्यामाको भवत्येष वाव स
 सोमः [12]

साख्यादेव सोमपीथमव रुन्देऽग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं
 निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालम् पशुकामोऽग्निरेव
 पशून्प्रजनयति वृद्धानिन्द्रः प्र यच्छति दधि मधु घृतमापो
 धाना भवन्त्येतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनव रुन्दे
 पञ्चगृहीतम्भवति पाङ्गा हि पशवो बहुरूपम्भवति बहुरूपा
 हि पशवः [13]

समृद्धौ प्राजापत्यम्भवति प्राजापत्या वै पशवः
 प्रजापतिरेवास्मै पशून्प्र जनयत्यात्मा वै पुरुषस्य मधु
 यन्मध्वग्नौ जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽग्नौ प्र दधाति
 पङ्क्तौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तः पुरुषः पाङ्क्ताः पशव
 आत्मानमेव मृत्योर्निष्क्रीय पशूनव रुन्दे॥ [14]

तेजः समीचीं ब्रह्मवर्चस्येव ग्रामकामुन्निर्चत्वारिंशच्च॥३॥

देवा वै सत्रमांसतर्द्धिपरिमितं यशस्कामास्तेषां सोमं

राजा॑नं॒ यश॑ आ॒र्च्छ॒त्स गि॒रिमु॒दै॒त्तमु॒ग्निर॒नू॒दै॒त्ताव॒ग्नी॒षोमौ॒
सम॑भवता॒न्तावि॒न्द्रो य॒ज्ञवि॑भ्रष्टोऽनु॒ परै॒त्ताव॑ब्रवी॒द्याज॑य॒त॒म्मेति॑
तस्मा॑ ए॒तामि॒ष्टिं निर॑वपतामा॒ग्रेय॑म॒ष्टाक॑पालमै॒न्द्रमेका॑दशकपाल
सौ॒म्यं च॒रु॒न्तयै॒वास्मि॒न्तेजः॑ [15]

इ॒न्द्रि॒यम्ब्र॑ह्मवर्च॒सम॑धत्ता॒य्यौ य॒ज्ञवि॑भ्रष्टः स्यात्तस्मा॑
ए॒तामि॒ष्टिं नि॒र्वपे॑दा॒ग्रेय॑म॒ष्टाक॑पालमै॒न्द्रमेका॑दशकपाल॥
सौ॒म्यं च॒रु॒य्यँदा॑ग्रे॒यो भ॑व॒न्ति तेज॑ ए॒वास्मि॒न्तेन॑
दधा॑ति॒ यदै॒न्द्रो भ॑व॒तीन्द्रि॒यमे॒वास्मि॒न्तेन॑ दधा॑ति॒
यथ्सौ॒म्यो ब्र॑ह्मवर्च॒सं तेना॑ग्रे॒यस्य॑ च सौ॒म्यस्य॑ चै॒न्द्रे
स॒माश्ले॑षये॒त्तेज॑श्चै॒वास्मि॒न्ब्रह्म॑वर्च॒सं च॑ स॒मीची॑ [16]

द॒धात्य॒ग्नी॒षोमी॒यमेका॑दशकपालं॒ नि॒र्वपे॑द्यं॒ कामो॑
नोप॑नमे॒दाग्रे॒यो वै ब्रा॑ह्मणः स सोमं॑म्पि॒बति॑ स्वा॒मेव॑ दे॒वता॑॥
स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ धाव॒ति सै॒वैनं॑ का॒मेन॑ स॒मर्ध॑य॒त्युपै॑नं
कामो॑ नमत्य॒ग्नी॒षोमी॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ नि॒र्वपे॑द्ब्रह्मवर्च॒सका॑मो
ऽग्नी॒षोमा॑वे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ धाव॒ति तावे॒वास्मि॒न्ब्रह्म॑वर्च॒सं
ध॑त्तो ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ [17]

भ॒वति॑ यद॒ष्टाक॑पाल॒स्तेना॑ग्रे॒यो यच्छा॑मा॒कस्तेन॑

सौम्यः समृद्धौ सोमाय वाजिनं श्यामाकं चरुं निर्वपेद्यः
 क्लैव्याद्विभीयाद्रेतो हि वा एतस्माद्वाजिनमपक्रामत्यथैष
 क्लैव्याद्विभाय सोममेव वाजिनः स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवास्मिन्नेतो वाजिनं दधाति न क्लीबो भवति
 ब्राह्मणस्पृत्यमेकादशकपालं निर्वपेद्भामकामः [18]

ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै
 सजातान्प्र यच्छति ग्राम्येव भवति गुणवती याज्यानुवाक्ये
 भवतः सजातैरेवैनं गुणवन्तं करोत्येतामेव निर्वपेद्यः
 कामयेत ब्रह्मन्विशं वि नाशयेयमिति मारुती याज्यानुवाक्ये
 कुर्याद्ब्रह्मन्नेव विशं वि नाशयति॥ [19]

एव निरग्रमेतस्य चत्वारि च॥4॥

अर्यम्णे चरुं निर्वपेत्सुवर्गकामोऽसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यम
 स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं सुवर्गं लोकं
 गमयत्यर्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः
 स्युरित्यसौ वा आदित्योऽर्यमा यः खलु वै ददाति
 सोऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एव
 [20]

अस्मै दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै
 प्रजा भवन्त्यर्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वस्ति
 जनतामियामित्यसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन
 भागधेयेनोप धावति स एवैनं तद्रमयति यत्र जिगमिषतीन्द्रो
 वै देवानामानुजावर आसीत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा
 एतमैन्द्रमानुषूकमेकादशकपालं निः [21]

अवपत्तेनैवैनमग्रं देवतानाम्पर्यणयद्बुध्रवती अग्रवती
 याज्यानुवाक्ये अकरोद्बुध्रादेवैनमग्रम्पर्यणयद्यो राजन्य
 आनुजावरः स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमानुषूकमेकादशकपालं
 निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्रं
 समानानाम्परि णयति बुध्रवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये
 भवतो बुध्रादेवैनमग्रम् [22]

परि णयत्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य देवता य
 आनुजावरः समृद्धौ यो ब्राह्मण आनुजावरः स्यात्तस्मा
 एतम्बार्हस्पत्यमानुषूकं चरुं निर्वपेद्बृहस्पतिमेव स्वेन
 भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्रं समानानाम्परि णयति
 बुध्रवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो बुध्रादेवैनमग्रम्परि

णयत्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य देवता य आनुजावरः
समृद्धौ॥ [23]

एवोपेतमस्मिन्नयोदश च॥5॥

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशद्बृहतरं आसन्ताः सोमाय
राज्ञेऽददात्तासां रोहिणीमुपेत्ता ईर्ष्यन्तीः पुनरगच्छन्ता
अन्वेत्ताः पुनरयाचत ता अस्मै न पुनरददात्सोऽब्रवीदृतममीष्व
यथा समावच्छ उपैष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स
ऋतमांसीत्ता अस्मै पुनरददात्तासां रोहिणीमेवोप [24]

एतं यख्मं आर्च्छद्राजानं यख्मं आरदिति
तद्राजयख्मस्य जन्म यत्पापीयानभवत्तत्पापयख्मस्य
यज्जायाभ्योऽविन्दत्तज्जायेन्यस्य य एवमेतेषां यख्माणां जन्म
वेद् नैनमेते यख्मा विन्दन्ति स एता एव नमस्यन्नुपाधावत्ता
अब्रुवन्वरं वृणामहै समावच्छ एव न उपाय इति तस्मा
एतम् [25]

आदित्यं चरुं निरवपन्तेनैवैनम्पापात्स्त्रामादमुश्चन्
यः पापयख्मगृहीतः स्यात्तस्मा एतमादित्यं चरुं
निर्वपेदादित्यानेव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं

पापात्स्रामान्मुञ्चन्त्यमावास्यायां निर्वपेदमुमेवैनमाप्यायमानमन-
प्याययति नवोनवो भवति जायमान इति पुरोनुवाक्या
भवत्यायुरेवास्मिन्तया दधाति यमादित्या अ॒शुमाप्याययन्तीति
याज्यैवैनमेतयाप्याययति॥ [26]

पुरोडाशत्रयष्वङ्घ्रि॑शतिश्च॥6॥

प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यं व्यादिशत्सोऽब्रवीद्यदिमाल्लोकानभ्यति-
तन्ममांसदिति तदिमाल्लोकानभ्यत्यरिच्यतेन्द्र॑ राजानमिन्द्रमधि-
स्वराजानन्ततो वै स इमाल्लोका॑स्त्रेधादुहत्तत्रिधातोस्त्रिधातुत्वय-
कामयेतान्नादः स्यादिति तस्मा एतं त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय
राज्ञे पुरोडाशम् [27]

एकादशकपालमिन्द्रायाधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञेऽयं वा
इन्द्रो राजायमिन्द्रोऽधिराजोऽसाविन्द्रः स्वराडिमानेव
लोकान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नम्प्र-
यच्छन्त्यन्नाद एव भवति यथा वत्सेन प्रत्तां गां
दुह एवमेवेमाल्लोकान्प्रत्तान्काममन्नाद्यं दुह उत्तानेषु
कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वाय त्रयः पुरोडाशा
भवन्ति त्रय इमे लोका एषाल्लोकानामास्या उत्तरउत्तरो

ज्याया॑न्भवत्ये॒वमि॑व ही॒मे लो॒काः समृ॑द्धौ॒ सर्वे॑षामभि॒गम॑यन्त्रव॒
द्यत्य॑छ॒म्बद्गार॑व्य॒त्यास॒मन्वा॒हानि॑र्दाहाय॥ [28]

इन्द्रियकामस्सवितुस्तेजस्तत्पुंरोडाशोऽष्टात्रिंशच्च॥ 7॥

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आस॒न्तान्दे॒वान॑सु॒रा अज॑यन्ते
दे॒वाः प॑राजिग्या॒ना असु॑राणां॒ वैश्य॑मुपा॒यन्ते॒भ्य
इन्द्रि॑यं वी॒र्य॑मपा॒क्राम॑त्तदिन्द्रो॑ऽचाय॒त्तदन्व॑पा॒क्राम॑त्तद॒व॒रुधं॑
नाश॑क्रो॒त्तद॑स्माद॒भ्य॒र्धोऽच॑रत्स प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तमे॒तया॑
सर्व॑पृष्ठयाऽयाज॒यत्त॑यै॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मदधा॒द्य
इन्द्रि॑यका॒मः [29]

वी॒र्य॑का॒मः स्या॑त्तमे॒तया॑ सर्व॑पृष्ठया याजये॒देता॑ ए॒व
दे॒वताः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॑नोप॑ धावति॒ ता ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑
दध॑ति॒ यदिन्द्रा॑य॒ राथ॑तराय॒ निर्व॑पति॒ यदे॒वाग्ने॑स्तेज॒स्तदे॒वाव॑
रुन्धे॒ यदिन्द्रा॑य॒ बार॑ह॒ताय॑ यदे॒वेन्द्र॑स्य॒ तेज॒स्तदे॒वाव॑ रुन्धे॒
यदिन्द्रा॑य॒ वैरू॒पाय॑ यदे॒व स॑वि॒तुस्तेज॒स्तत् [30]

ए॒वाव॑ रुन्धे॒ यदिन्द्रा॑य॒ वैरा॒जाय॑ यदे॒व धा॒तुस्तेज॒स्तदे॒वाव॑
रुन्धे॒ यदिन्द्रा॑य॒ शाक्क॑राय॒ यदे॒व म॒रुतां॑ तेज॒स्तदे॒वाव॑
रुन्धे॒ यदिन्द्रा॑य॒ रैव॒ताय॑ यदे॒व बृ॒हस्प॑ते॒स्तेज॒स्तदे॒वाव॑ रुन्धे॒

ए॒ताव॑न्ति॒ वै तेजा॑ंसि॒ तान्ये॒वाव॑ रु॒द्ध उ॒त्ता॒नेषु॑ क॒पाले॒ष्वधि॑
श्रय॒त्यया॑तयाम॒त्वाय॒ द्वाद॑शकपालः पुरो॒डाशः॑ [31]

भ॒वति॒ वैश्व॑दे॒वत्वाय॑ सम॒न्तम्प॒र्यव॑द्यति॒ सम॒न्तमे॒वेन्द्रि॒यं
वी॒र्यं॑ यज॑माने दधाति॒ व्य॒त्यास॒मन्वा॒हानि॑र्दाहायाश्च॑ ऋष॒भो
वृ॒ष्णिर्ब॒स्तः सा द॑र्षि॒णा वृष॑त्वायै॒तयै॒व य॑जेताभि॒शस्य॑मान
ए॒ताश्चे॒द्वा अ॑स्य दे॒वता॒ अन्न॑म॒दन्त्य॑दन्त्यु॒वेवा॑स्य॒ मनु॑ष्याः॥
[32]

वि ह्यष्टाविंशतिश्च॥८॥

रज॑नो॒ वै कौ॑णेयः॒ क्रतु॑जितुं॒ जान॑किं च॒ख्युर्व॒न्यम॑या॒त्तस्मा॑
ए॒तामि॑ष्टिं॒ निर॑वपद॒ग्रये॒ भ्राज॑स्वते॒ पुरो॑डाशं॒मृष्टा॑कपालः॒
सौ॒र्यं च॒रुम॑ग्रये॒ भ्राज॑स्वते॒ पुरो॑डाशं॒मृष्टा॑कपाल॒न्तयै॒वास्मि॑श्च॒ख्युर्
स्या॑त्तस्मा॑ ए॒तामि॑ष्टिं॒ निर॑वपेद॒ग्रये॒ भ्राज॑स्वते॒ पुरो॑डाशं॒मृष्टा॑कपाल
सौ॒र्यं च॒रुम॑ग्रये॒ भ्राज॑स्वते॒ पुरो॑डाशं॒मृष्टा॑कपाल॒मग्रे॒वै च॒ख्युषा॑
मनु॑ष्या॒ वि [33]

प॒श्य॒न्ति सूर्य॑स्य दे॒वा अ॒ग्निं चै॒व सूर्यं॑ च॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑
धा॒वति॒ तावे॒वास्मि॑श्च॒ख्युर्ध॑त्तश्च॒ख्युष्माने॒व भ॑वति॒ यदा॑ग्ने॒यौ
भ॑व॒न्तश्च॒ख्युषी॑ ए॒वास्मि॑न्तत्प्रति॑ दधाति॒ यथ्सौ॒र्यो ना॑सि॒कां

तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ भवतस्तस्मादभितो नासिकां चख्षुषी
 तस्मान्नासिकया चख्षुषी विधृते समानी याज्यानुवाक्ये
 भवतः समानः हि चख्षुः समृद्ध्या उदु त्यं जातवेदसः
 सप्त त्वा हरितो रथे चित्रं देवानामुदगादनीकमिति पिण्डान्म्र
 यच्छति चख्षुरेवास्मै प्र यच्छति यदेव तस्य तत्॥ [34]

स्वाहामनमसि सजातानां रुद्धे पञ्च च॥9॥

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः सजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता
 वसुविद्धुवोऽसि ध्रुवोऽहः सजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता
 वसुविद्धुवोऽसि ध्रुवोऽहः सजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता
 वसुविदामनमस्यामनस्य देवा ये सजाताः कुमाराः
 समनसस्तानहं कामये हृदा ते मां कामयन्ताः हृदा तान्म
 आमनसः कृधि स्वाहामनमसि [35]

आमनस्य देवा याः स्त्रियः समनसस्ता अहं कामये
 हृदा ता मां कामयन्ताः हृदा ता म आमनसः कृधि
 स्वाहा वैश्वदेवीः साङ्ग्रहणीं निर्वपेद्भामकामो वैश्वदेवा वै
 सजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त
 एवास्मै सजातान्म्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति साङ्ग्रहणी

भवति मनोग्रहणं वै संग्रहणम्मन एव संजातानाम् [36]

गृह्णाति ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमिति
परिधीन्यपरि दधात्याशिषमेवैतामा शास्तेऽथो एतदेव सर्वः
सजातेष्वधि भवति यस्यैवं विदुष एते परिधयः परिधीयन्त
आमनमस्यामनस्य देवा इति तिस्र आहुतीर्जुहोत्येतावन्तो
वै संजाता ये महान्तो ये ख्युल्लका याः स्त्रियस्तानेवाव
रुद्धे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते॥ [37]

विशेषां देवानां प्राणोऽसि त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वां सवितोत्सोम् आयुष्मन्त्र्यं विंशतिश्च॥10॥

यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवद्यदसर्पत्तत्सर्पिरभवद्यदध्रियत्
तद्धृतमभवदश्विनोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि
स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि
स्वाहा मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः
प्राणोऽसि स्वाहा विश्वेषां देवानाम् प्राणोऽसि [38]

तस्य ते ददतु येषाम् प्राणोऽसि स्वाहा घृतस्य
धाराममृतस्य पन्थामिन्द्रेण दत्ताम्प्रयताम्मरुद्भिः। तत्त्वा
विष्णुः पर्यपश्यत्तत्त्वेडा गव्यैरयत्। पावमानेन त्वा स्तोमेन
गायत्रस्य वर्तन्योपाशोर्वीर्येण देवस्त्वां सवितोत्सृजतु

जी॒वा॒त॒वे जी॒व॒न॒स्यायै॑ बृ॒ह॒द्र॒थ॒न्त॒र॒यो॑स्त्वा॒ स्तो॒मे॒न त्रि॒ष्टु॒भो॑
व॒र्त॒न्या शु॒क्र॒स्य॑ वी॒र्ये॑ण दे॒व॒स्त्वा॑ स॒वि॒तो॒त् [39]

सृ॒ज॒तु जी॒वा॒त॒वे जी॒व॒न॒स्याया॑ अ॒ग्ने॒स्त्वा॒ मा॒त्र॒या॒ जग॑त्यै
व॒र्त॒न्याग्र॑य॒ण॒स्य॑ वी॒र्ये॑ण दे॒व॒स्त्वा॑ स॒वि॒तो॒त्सृ॒ज॒तु जी॒वा॒त॒वे
जी॒व॒न॒स्याया॑ इ॒म॒म॒ग्न॒ आ॒यु॑षे॒ वर्च॑से कृ॒धि प्रि॒य॑ रे॒तो वरु॑ण
सोम॑ रा॒ज॒न्। मा॒ते॒वा॑स्मा अ॒दि॒ते॒ शर्म॑ यच्छु॒ विश्वे॑ दे॒वा
ज॒र॑द॒ष्टि॒र्यथा॑स॒त्। अ॒ग्निरा॑यु॒ष्मान्त्स॒ व॒न॒स्प॒ति॑भि॒रायु॑ष्मा॒न्ते॒न॒
त्वा॒यु॒षायु॑ष्म॒न्तं करो॑मि॒ सोम॑ आ॒यु॒ष्मान्त्स॒ ओष॑धीभि॒र्यज्ञ॑
आ॒यु॒ष्मान्त्स॒ द॒र्षि॒णाभि॑र्ब्र॒ह्मा॒यु॒ष्म॒त्तद्वा॑ह॒मैरा॑यु॒ष्म॒द्दे॒वा
आ॒यु॒ष्म॒न्त॒स्तेऽमृ॑ते॒न पि॒तर॑ आ॒यु॒ष्म॒न्त॒स्ते स्व॒धया॑यु॒ष्म॒न्त॒स्ते॒न॒
त्वा॒यु॒षायु॑ष्म॒न्तं करो॑मि॥ [40]

रस॑न्दे॒वाना॒॑ र॒ स्तो॒मे॒नेति॑ हि॒र॒ण्य॒द॒स॒दिति॑ द्वा॒वि॒श॒तिश्च॑॥ 1१॥

अ॒ग्निं वा ए॒त॒स्य॒ शरी॑रं गच्छ॒ति॒ सोम॒॑ र॒सो
वरु॑ण ए॒नं वरु॑णपा॒शेन॑ गृ॒ह्णा॒ति॒ सर॑स्व॒तीं वा॒ग॒ग्ना॒विष्णू॑
आ॒त्मा यस्य॑ ज्यो॒गा॒म॒य॒ति॒ यो ज्यो॑गा॒म॒या॒वी स्या॑द्यो
वा का॒म॒ये॒त् सर्व॑मा॒यु॒रिया॑मि॒ति॒ तस्मा॑ ए॒ता॒मि॒ष्टिं
निर्व॑पे॒दा॒ग्ने॒यम॑ष्टाक॒पाल॒॑ सौम्यं॑ च॒रुं वा॑रु॒णं द॑शक॒पाल॒॑

सारस्व॑तं च॒रुमा॑ग्नावैष्ण॒वमेका॑दशकपालमु॒ग्रेरे॒वास्य॒ शरी॑रं
निष्क्री॒णाति॒ सोमा॒द्रसम् [41]

वा॒रु॒णेनै॒वैनं॑ वरुणपा॒शान्मु॑ञ्चति सारस्व॒तेन॒ वाचं॑
दधा॒त्यग्निः॑ सर्वा॑ दे॒वता॒ विष्णु॑र्य॒ज्ञो दे॒वता॑भिश्चै॒वैनं॑
य॒ज्ञेन॑ च भिषज्यत्यु॒त यदी॒तासु॑र्भव॒ति जी॒वत्ये॒व
यन्न॑वमै॒त्तन्न॑वनी॒तम॑भव॒दित्या॑ज्यमवे॒ख्यते॑ रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मान्
व्याच॑ष्टेऽश्विनोः प्रा॒णोऽसी॒त्याह॒श्विनौ॒ वै दे॒वानाम् [42]

भि॒षजौ॒ ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं करो॑तीन्द्रस्य प्रा॒णोऽसी॒त्याहे॒नि
दधा॒ति मि॒त्रावरु॑णयोः प्रा॒णोऽसी॒त्याह॒ प्राणा॑पा॒नावे॒वास्मिन्ने॒तेन॑
दधा॒ति वि॒श्वेषां॑ दे॒वानाम् प्रा॒णोऽसी॒त्याह॒ वी॒र्यमे॒वास्मिन्ने॒तेन॑
दधा॒ति घृ॒तस्य॑ धा॒राम॑मृ॒तस्य॑ पन्था॒मित्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतत्पा॑वम
त्वा॒ स्तोमे॒नेति॑ [43]

आ॒हु प्रा॒णमे॒वास्मिन्ने॒तेन॑ दधा॒ति बृ॒हद्रथ॑न्त॒रयो॑स्त्वा
स्तोमे॒नेत्या॒हौजं॑ ए॒वास्मिन्ने॒तेन॑ दधा॒त्यग्ने॒स्त्वा मा॒त्रये॒त्याहा॒त्मानं॑
दधा॒त्यृ॒त्विजः॑ पर्या॒हुर्या॑वन्त ए॒वर्त्विज॑स्त ए॒नम्भिष॑ज्यन्ति
ब्र॒ह्मणो॑ हस्त॑मन्वा॒रभ्य॑ पर्या॒हुरेक॑धै॒व यज॑मान् आ॒युर्द॑धति
यदे॒व तस्य॑ तद्धि॒रण्यात् [44]

घृतं निष्पिबत्यायुर्वै घृतममृतं५ हिरण्यममृतादेवायुर्निष्पिबति
 शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठत्यथो खलु यावन्तीः समा एष्यन्मन्येत
 तावन्मानः स्यात्समृद्ध्या इममग्न आयुषे वर्चसे
 कृधीत्याहायुरेवास्मिन्वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदित
 जरदष्टिमेवैनं करोत्यग्निरायुष्मानिति हस्तं गृह्णात्येते वै देवा
 आयुष्मन्तस्त एवास्मिन्नायुर्दधति सर्वमायुरेति॥ [45]

मुञ्चति चरुं सप्तदश च॥12॥

प्रजापतिर्वरुणायाश्वमनयत्स स्वां देवतामार्च्छत्स
 पर्यदीर्यत स एतं वारुणं चतुष्कपालमपश्यत्तं निरवपत्ततो
 वै स वरुणपाशादमुच्यत वरुणो वा एतं गृह्णाति
 योऽश्वम्प्रतिगृह्णाति यावतोऽश्वान्प्रतिगृह्णीयात्तावतो
 वारुणाश्चतुष्कपालान्निर्वपेद्वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति [46]

चतुष्कपाला भवन्ति चतुष्पाद्विश्वः समृद्ध्या एकमतिरिक्तं
 निर्वपेद्यमेव प्रतिग्राही भवति यं वा नाध्येति तस्मादेव
 वरुणपाशान्मुच्यते यद्यपरम्प्रतिग्राही स्यात्सौर्यमेककपालमनु

निर्वपेदमुमेवादित्यमुच्चारं कुरुतेऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै
वरुणः साख्यादेव वरुणमव यजतेऽपोनग्रीयं चरुम्पुनरेत्य
निर्वपेदप्सु योनिर्वा अश्वः स्वामेवैनं योनिं गमयति स एनं
शान्त उप तिष्ठते॥ [47]

एतस्यं पयस्यायाम्पाति षड्विंशतिश्च॥13॥

या वामिन्द्रावरुणा यतुव्या तनूस्तयेममं हंसो
मुञ्चतुय्यां वामिन्द्रावरुणा सहस्यां ररुषस्यां तेजुस्यां
तनूस्तयेममं हंसो मुञ्चतुय्यां वामिन्द्रावरुणावग्नौ स्नामस्तं
वामेतेनाव यजे यो वामिन्द्रावरुणा द्विपाथ्सु पशुषु
चतुष्पाथ्सु गोष्ठे गृहेष्वप्स्वोषधीषु वनस्पतिषु स्नामस्तं
वामेतेनाव यज इन्द्रो वा एतस्यं [48]

इन्द्रियेणापं क्रामति वरुण एनं वरुणपाशेनं गृह्णाति
यः पाप्मनां गृहीतो भवति यः पाप्मनां गृहीतः स्यात्तस्मा
एतामैन्द्रावरुणीम्पयस्यां निर्वपेदिन्द्र एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति
वरुण एनं वरुणपाशान्मुञ्चति पयस्यां भवति पयो हि वा
एतस्मादपक्रामत्यथेष पाप्मनां गृहीतो यत्पयस्यां भवति
पय एवास्मिन्तया दधाति पयस्यायाम् [49]

पुरोडाशमव दधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो
 आयतनवन्तमेव चतुर्धा व्यूहति दिख्वेव प्रति तिष्ठति पुनः
 समूहति दिग्भ्य एवास्मै भेषजं करोति समूह्याव द्यति
 यथाविद्धं निष्कृन्तति तादृगेव तद्यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ
 सामस्तं वामेतेनाव यज इत्याह दुरिष्ट्या एवैनम्पाति यो
 वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु सामस्तं वामेतेनाव यज
 इत्याहेतावतीर्वा आप ओषधयो वनस्पतयः प्रजाः पशव
 उपजीवनीयास्ता एवास्मै वरुणपाशान्मुञ्चति॥ [50]

युवर्षीतमा विवासति पन्थानो दीर्घयाथेः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार देवा नवं च॥14॥

स प्रलवन्नि काव्येन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। त्वं नः
 सोम विश्वतो रख्या राजन्नघायुतः। न रिष्येत्त्वावतः सखा।
 या ते धामानि दिवि या पृथिव्याय्यां पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु।
 तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्नाजन्त्सोम प्रति हव्या गृभाय।
 अग्नीषोमा सवेदसा सहूती वनतं गिरः। सं देवत्रा बभूवथुः।
 युवम् [51]

एतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्।
 युव९ सिन्धू९ रभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्।

अग्नीषोमाविमं सु मे शृणुतं वृषणा हवम्। प्रति
सूक्तानि हर्यतम्भवतं दाशुषे मयः। आन्यं दिवो मातरिश्वा
जभारामश्नादन्यम्परि श्येनो अद्रेः। अग्नीषोमा ब्रह्मणा
वावृधानोरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकम्। अग्नीषोमा हविषः
प्रस्थितस्य वीतम् [52]

हर्यतं वृषणा जुषेथाम्। सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा
धत्तं यजमानाय शं योः। आ प्यायस्व सं ते। गुणानां
त्वा गुणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम्।
ज्येष्ठराजम्ब्रह्मणाम्ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नृतिभिः सीद
सादनम्। स इज्जनेन स विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजम्भरते
धना नृभिः। देवानां यः पितरमाविवांसति [53]

श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। स सुष्टुभा स ऋक्ता
गुणेन वलं रुरोज फलिगं रवेण। बृहस्पतिरुस्त्रिया
हव्यसूदः कनिकदद्वावशतीरुदाजत्। मरुतो यद्ध वो
दिवो या वः शर्म। अर्यमा याति वृषभस्तुविष्मान्दाता
वसूनाम्पुरुहूतो अर्हन्। सहस्राख्यो गौत्रभिद्वज्रबाहुरस्मासु
देवो द्रविणं दधातु। ये तेऽर्यमन्ब्रह्मो देवयानाः पन्थानः

[54]

राज॒न्दि॒व आ॒चर॑न्ति। तेभि॑र्नो दे॒व महि॑ शर्म॒ यच्छु॑ शं
न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॑ शं चतु॑ष्पदे। बु॒ध्राद॒ग्रम॑ङ्गि॒रोभि॑र्गृणा॒नो वि॑
पर्व॑तस्य दृ॒ःहि॒तान्यै॑रत्। रु॒जद्रो॑धा॒सि कृ॒त्रिमा॑ण्येषा॒ः
सोम॑स्य॒ ता म॒द इन्द्र॑श्चकार। बु॒ध्राद॒ग्रेण॑ वि मि॒माय॑
मानै॑र्वज्रेण॒ खान्य॑तृण॒न॒दीनाम्॑। वृथा॑सृजत्प॒थिभि॑र्दीर्घया॒थैः
सोम॑स्य॒ ता म॒द इन्द्र॑श्चकार॥ [55]

प्र यो ज॒ज्ञे वि॒द्वाः अ॒स्य ब॒न्धुं वि॒श्वानि॑ दे॒वो जनि॑मा
विव॑क्ति। ब्रह्म॒ ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार॒ मध्या॑न्नी॒चादु॒च्चा स्व॒धया॒भि प्र
त॑स्थौ। म॒हान्म॒ही अ॑स्तभाय॒द्वि जा॒तो द्या॑ः स॒न्न पार्थि॑वं च॒
रजः॑। स बु॒ध्रादा॑ष्ट ज॒नुषा॒भ्यग्र॑म्बृह॒स्पति॑र्दे॒वता॒ यस्य॑ स॒म्राट्।
बु॒ध्राद्यो॑ अ॒ग्रम॑भ्य॒त्यो ज॑सा॒ बृह॑स्पति॒मा वि॑वासन्ति दे॒वाः।
भि॒नद्व॒लं वि पु॒रो द॑र्दरीति॒ कनि॑क्रद॒त्सुव॑र॒पो जि॑गाय॥ [56]

दे॒वा म॑नु॒ष्या दे॒वासुरा॑ अ॒ब्रुव॑न्दे॒वासुरा॑स्तेषा॒ङ्गाय॑त्री प्र॒जाप॑ति॒स्ता यत्रा॑ग्ने गोभि॑श्चि॒त्रया॑ मारु॒तन्दे॒वा वस॑व्या अ॒ग्ने
मारु॑तमिति॒ दे॒वा वस॑व्या दे॒वाश्शर्म॑ण्या॒स्त्वष्टा॑ ह॒तपु॑त्रो दे॒वा वै रा॑ज॒न्या॒न्नवो॑नव॒श्चतु॑र्दश॥14॥ दे॒वा म॑नु॒ष्याः प्र॒जाम्प॑शून्दे॒वा
वस॑व्याः परि॒द॒ध्यादि॑दमस्य॒ष्टाच॑त्वारि॒ःशत्॥48॥ दे॒वा म॑नु॒ष्या मा॒दय॑ध्वम्॥ हरिः॑ ओम्॥ श्रीकृ॒ष्णा॒र्पण॑मस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥ ॥ तैत्तिरीयसंहिता द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

वृणामहे यत्पुरस्ताद्रख्यांसि वपेदग्रये विबाधवन्त एवञ्चत्वारि च॥1॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसन्नसुरा रख्यांसि
पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामुत यदल्पं लोहितमकुर्वन्तद्रख्या
रात्रीभिरसुभ्रन्तान्सुब्धान्मृतानभि व्यौच्छुत्ते देवा अविदुर्यो
वै नोऽयम्विद्यते रख्यांसि वा इमं घ्नन्तीति ते
रख्यांस्युपामन्त्रयन्त तान्यब्रुवन्वरं वृणामहे यत् [1]

असुराञ्जयाम् तन्नः सहासदिति ततो वै देवा
असुरानजयन्तेऽसुराञ्जित्वा रख्यांस्युपानुदन्त तानि
रख्यांस्यनृतमकर्तेति समन्तं देवान्पर्यविशन्ते देवा
अग्रावनाथन्त तैऽग्रये प्रवन्ते पुरोडाशमष्टाकपालं
निरवपन्नग्रये विबाधवन्तेऽग्रये प्रतीकवन्ते यदग्रये प्रवन्ते
निरवपन् यान्येव पुरस्ताद्रख्यांसि [2]

आसन्तानि तेन प्राणुदन्त यदग्रये विबाधवन्ते यान्येवाभितो
रख्यांस्यसन्तानि तेन व्यबाधन्त यदग्रये प्रतीकवन्ते
यान्येव पश्चाद्रख्यांस्यसन्तानि तेनापानुदन्त ततो देवा

अभ॑वन्परासुरा॒ यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्त्स्यात्स स्पर्ध॑मान ए॒तये॑ष्ट्या
यजे॑ता॒ग्नये॒ प्रव॑ते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेद॒ग्नये॑ विबा॒धव॑ते
[3]

अ॒ग्नये॒ प्रती॑कवते॒ यद॒ग्नये॒ प्रव॑ते निर्व॑पति॒ य
ए॒वास्मा॑च्छ्रेया॒न्भ्रातृ॑व्य॒स्तं तेन॒ प्र णु॑दते॒ यद॒ग्नये॑ विबा॒धव॑ते
य ए॒वैन॑ेन स॒दृङ्गं॑ तेन॒ वि बा॑धते॒ यद॒ग्नये॑ प्रती॑कवते॒ य
ए॒वास्मा॑त्पापी॒यान्तं॑ तेनाप॑ नुदते॒ प्र श्रेया॑ः॒सम्भ्रातृ॑व्यं
नुद॑तेऽति॒ स॒दृशं॑ क्रा॒मति॒ नैन॑म्पापी॒याना॑प्रोति॒ य ए॒वं
वि॒द्वाने॒तये॑ष्ट्या॒ यज॑ते॥ [4]

इन्द्रियाव॑न्ती भू॒त्या उ॒त्तेका॒न्नप॑ञ्चाशच्च॥2॥

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आस॒न्ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्॒ यो नो॑
वी॒र्या॑वत्तम॒स्तमनु॑ स॒मार॑भामहा॒ इति॑ त इन्द्र॑मब्रुवन्त्वं वै नो॑
वी॒र्या॑वत्तमोऽसि॒ त्वामनु॑ स॒मार॑भामहा॒ इति॑ सोऽब्र॑वीत्तिस्रो मं
इ॒मास्त॑नुवो॒ वी॒र्या॑वती॒स्ताः प्री॑णी॒ताथा॑सुरान॒भि भ॑विष्य॒थेति॑
ता वै ब्रू॑हीत्य॑ब्रुवन्नि॒यम॑ः॒होमु॑गि॒यं वि॑मृ॒धेय॑मिन्द्रि॒याव॑न्ती [5]

इत्य॑ब्रवीत्त इन्द्रा॒याः॒होमु॑चै॒ पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं
नि॒र॒वप॑न्निन्द्रा॒य वैमृ॑धायेन्द्रा॒येन्द्रि॒याव॑न्ते॒ यदिन्द्रा॑याः॒होमु॑चै॒

निर्वपन्नं हंस एव तेनामुच्यन्तु यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव
 तेनापान्नतु यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनात्मन्नदधतु
 त्रयस्त्रिंशत्कपालम्पुरोडाशं निर्वपन्नयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता
 इन्द्र आत्मन्ननु समारम्भयत भूत्यै [6]

तां वाव देवा विजितिमुत्तमामसुरैर्व्यजयन्तु यो
 भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्राया होमुचै
 पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते
 वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान्भ्रातृव्यो यदिन्द्राया होमुचै
 निर्वपत्य हंस एव तेन मुच्यते मृधा वा एषोऽभिषण्णो
 यस्मात्समानेष्वन्यः श्रेयानुत [7]

अभ्रातृव्यो यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव तेनाप
 हते यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनात्मन्धत्ते
 त्रयस्त्रिंशत्कपालम्पुरोडाशं निर्वपति त्रयस्त्रिंशद्वै
 देवतास्ता एव यजमान आत्मन्ननु समारम्भयते भूत्यै
 सा वा एषा विजितिर्नामेष्टिर्य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजत
 उत्तमामेव विजितिम्भ्रातृव्येण विजयते॥ [8]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आस॒न्तेषां॑ गा॒य॒त्र्यो॒जो बल॑मिन्द्रि॒यं
 वी॒र्य॑म्प्र॒जाम्प॒शून्संगृ॑ह्या॒दाया॑प॒क्रम्या॑तिष्ठ॒त्तेऽम॑न्यन्त॒ यत॑रान्
 वा इ॒यमु॑पाव॒र्त्स्यति॑ त इ॒दम्भ॑विष्य॒न्तीति॑ तां व्य॑ह्वयन्त॒
 वि॒श्वक॑र्म॒न्निति॑ दे॒वा दा॑भीत्यसु॒राः सा ना॑न्य॒तरांश्च॑
 नोपा॑वर्तत॒ ते दे॒वा ए॒तद्य॑जु॒रप॑श्य॒न्नो॒जोऽसि॑ स॒होऽसि॑
 बल॑मसि [9]

भ्रा॒जोऽसि॑ दे॒वानां॑ धाम् नामा॑सि वि॒श्वम॑सि
 वि॒श्वायुः॑ सर्व॑मसि स॒र्वायु॑रभिभूरिति॒ वाव दे॒वा
 अ॒सु॒राणा॑मो॒जो बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म्प्र॒जाम्प॒शून्वृ॑ञ्जत॒
 यद्गा॑य॒त्र्यप॒क्रम्या॑तिष्ठ॒त्तस्मा॑दे॒तां गा॑य॒त्रीती॑ष्टि॒माहुः॑ स॒व्वँ॑त्स॒रो
 वै गा॑य॒त्री सं॑व॒त्सरो॑ वै तद॑प॒क्रम्या॑तिष्ठ॒द्यदे॒तया॑ दे॒वा
 अ॒सु॒राणा॑मो॒जो बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म् [10]

प्र॒जाम्प॒शून्वृ॑ञ्जत॒ तस्मा॑दे॒तां सं॑व॒र्ग इ॒तीष्टि॑मा॒हुर्यो
 भ्रातृ॑व्यवा॒न्त्स्या॑त्स स्पर्ध॑मान ए॒तये॑ष्ट्यां यजे॒ताग्र॑ये संव॒र्गाय॑
 पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेत्त॒ श्रु॑तमास॒न्नमे॑तेन॒ यजु॑षा॒भि
 मृ॑शे॒दोजं॑ ए॒व बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म्प्र॒जाम्प॒शून्भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒द्धे
 भव॑त्या॒त्मना॑ प॒रास्य॑ भ्रातृ॑व्यो भवति॥ [11]

वृषेत्प्रजापतिर्वै दधाति पूषा त्रीणि च॥४॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्ता
यत्रावसन्ततो गर्मुदुदतिष्ठत्ता बृहस्पतिश्चान्ववैता९
सोऽब्रवीद्बृहस्पतिरनया त्वा प्र तिष्ठान्यथ त्वा प्रजा
उपावर्त्स्यन्तीति तम्प्रातिष्ठत्ततो वै प्रजापतिम्प्रजा
उपावर्तन्त यः प्रजाकामः स्यात्तस्मा एतम्प्राजापत्यं गार्मुतं
चरुं निर्वपेत्प्रजापतिम् [12]

एव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजाम्प्र
जनयति प्रजापतिः पशूनसृजत् तेऽस्मात्सृष्टाः पराश्च
आयन्ते यत्रावसन्ततो गर्मुदुदतिष्ठत्तान्पूषा चान्ववैता९
सोऽब्रवीत्पूषानया मा प्र तिष्ठार्थं त्वा पशवं उपावर्त्स्यन्तीति
माम्प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम वै [13]

अकृष्टपच्यमित्युभौ वाम्प्र तिष्ठानीत्यब्रवीत्तौ प्रातिष्ठत्ततो
वै प्रजापतिम्पशवं उपावर्तन्त यः पशुकामः स्यात्तस्मा
एत९ सोमापौष्णं गार्मुतं चरुं निर्वपेत्सोमापूषणावेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै पशून्प्र जनयत् सोमो वै
रेतोधाः पूषा पशूनाम्प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो दधाति

पूषा प॒शून्प्र ज॑नयति॥ [14]

अमृतमष्टात्रिंशच्च॥5॥

अग्ने॑ गोभि॑र्न आ ग॒हीन्द्रो॑ पु॒ष्ट्या जु॑षस्व नः। इन्द्रो॑ ध॒र्ता
गृ॒हेषु॑ नः॥ स॒वि॒ता यः स॑ह॒स्त्रियः॑ स नो॑ गृ॒हेषु॑ रा॒रणत्। आ
पू॒षा ए॒त्वा वसु॑॥ धा॒ता द॑दातु नो र॒यिमीशा॑नो जग॑त॒स्पतिः॑।
स नः॑ पू॒र्णेन॑ वाव॒नत्॥ त्वष्टा॑ यो वृ॑ष॒भो वृषा॑ स नो॑ गृ॒हेषु॑
रा॒रणत्। स॒हस्रे॑णा॒युते॑न च॥ येन॑ दे॒वा अ॒मृत॑म् [15]

दी॒र्घः३ श्रवो॑ दि॒व्यैर॑यन्त। रा॒य॑स्पोष॒ त्वम॒स्मभ्यं॑ गवा॑
कु॒ल्मिं जी॒वस॒ आ यु॑वस्व। अ॒ग्निर्गृ॑हप॒तिः सोमो॑ वि॒श्वव॑निः
स॒वि॒ता सु॑मे॒धाः स्वाहा॑॥ अग्ने॑ गृहप॒ते यस्ते॑ घृ॒त्यो भा॑गस्तेन
सह॑ ओज॑ आ॒क्रम॑माणाय धेहि॒ श्रेष्ठा॑त्प॒थो मा योषं॑ मूर्धा
भू॒यास॒३ स्वाहा॑॥ [16]

अस्मे त एव द्वादश च॥6॥

चि॒त्रया॑ यजेत प॒शुकाम॑ इ॒यं वै चि॒त्रा यद्वा अ॒स्यां
वि॒श्व॑म्भू॒तमधि॑ प्र॒जाय॑ते तेने॒यं चि॒त्रा य ए॒वं वि॒द्वा३श्चि॒त्रया॑
प॒शुकामो॑ यज॑ते प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मि॒थुनै॑र्जायते प्रै॒वाग्ने॑येन
वा॒पय॑ति॒ रेतः॑ सौ॒म्येन॑ दधाति॒ रेतं॑ ए॒व हि॑तं त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑

वि करोति सारस्वतौ भवत एतद्वै दैव्यमिथुनं दैव्यमेवास्मै
[17]

मिथुनम्मध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवात्यै
चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाली पुष्टिः खलु वै वाक्पुष्टिमेव
वाचमुपैत्यैन्द्र उत्तमो भवति तेनैव तन्मिथुनं सप्तैतानि
हवींषि भवन्ति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त
छन्दांस्युभयस्यावरुद्धा अथैता आहुतीर्जुहोत्येते वै देवाः
पुष्टिपतयस्त एवास्मिन्पुष्टिं दधति पुष्यति प्रजयां पशुभिरथो
यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥ [18]

पूर्तिरावृद्धिर्चत्वारिंशच्च॥ 7॥

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारामभिन्धि रमयंत
मरुतः श्येनमायिनम्मनोजवसं वृषणं सुवृक्तिम्। येन
शर्ध उग्रमवसृष्टमेति तदश्विना परि धत्तः स्वस्ति।
पुरोवातो वर्षाञ्जिन्वरावृथ्स्वाहा वातावद्वर्षन्नुग्ररावृथ्स्वाहा
स्तनयन्वर्षन्भीमरावृथ्स्वाहानशन्यवस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्त्वेषरावृथ्
वर्षन्पूर्तिरावृत् [19]

स्वाहा बहु हायमवृषादिति श्रुतरावृथ्स्वाहातपति

वर्षन्विराडावृथ्स्वाहावस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्भूतरावृथ्स्वाहा
 मान्दा वाशाः शुन्ध्यूरजिराः। ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः
 सुफेनाः। मित्रंभृतः र्षत्रंभृतः सुराष्ट्रा इह मांऽवत। वृष्णो
 अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामि॥ [20]

यन्ति देवा विश्वं॥४॥

देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्य। देवाः शर्मण्या
 मित्रावरुणार्यमन्त्र। देवाः सपीतयोऽपां नपादाशुहेमन्त्र। उद्रो
 दत्तोऽदधिम्भिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिख्यात्पृथिव्यास्ततो
 नो वृष्ट्याऽवत। दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन।
 पृथिवीं यद्व्युन्दन्ति। आ यं नरः सुदानवो ददाशुषे दिवः
 कोशमचुच्यवुः। वि पर्जन्याः सृजन्ति रोदसी अनु धन्वना
 यन्ति [21]

वृष्टयः। उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा
 पुरीषिणः। न वो दस्त्रा उप दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथा
 अवृथ्सत। सृजा वृष्टिं दिव आद्विः समुद्रम्पृण। अञ्जा असि
 प्रथमजा बलमसि समुद्रियम्। उन्नम्भय पृथिवीम्भिन्द्वीदं
 दिव्यं नभः। उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्।

ये दे॒वा दि॒विभा॑गा ये॑ऽन्तरि॑ख्यभा॒गा ये पृ॑थि॒विभा॑गाः। त
इ॒मं य॒ज्ञम॑वन्तु॒ त इ॒दं ख॒षेत्र॒मा वि॑शन्तु॒ त इ॒दं ख॒षेत्र॒मनु॑ वि
वि॑शन्तु॥ [22]

अष्टौ भवन्ति नामधेयैरैकान्नत्रिंशच्च॥१॥

मा॒रु॒तम॑सि म॒रुता॒मोज॒ इति॑ कृ॒ष्णं वा॑सः कृ॒ष्णतू॑ष॒म्परि॑
धत्त॑ ए॒तद्वै वृ॑ष्ट्यै रू॒पं स॑रू॒प ए॒व भू॒त्वा प॒र्जन्यं॑ व॒र्षय॑ति
र॒मय॑त म॒रुतः॑ श्ये॒नमा॒यिन॒मिति॑ प॒श्चाद्वा॒तम्प्र॑ति मी॒वति
पु॒रोवा॒तमे॒व ज॑नयति व॒र्षस्या॑व॒रुद्धौ॑ वा॒तना॒मानि॑ जु॒होति
वा॒युर्वै वृ॑ष्ट्या ई॒शे वा॒युमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनो॑प॒ धाव॑ति स
ए॒वास्मै॑ प॒र्जन्यं॑ व॒र्षय॑त्य॒ष्टौ [23]

जु॒होति॑ च॒तस्रो॒ वै दि॒शश्च॑त॒स्रोऽवा॑न्तरदि॒शा दि॒ग्भ्य
ए॒व वृ॑ष्टिं स॒म्प्र च्या॑वयति कृ॒ष्णाजि॑ने सं यौ॒ति
ह॒विरे॒वाक॑रन्तर्वे॒दि सं यौ॒त्यव॑रुद्धौ यती॑नाम॒द्यमा॑नानां
शी॒र्षाणि॑ प॒राप॑तन्ते ख॒र्जूरा॑ अभ॒वन्तेषा॑ र॒सं
ऊ॒र्ध्वोऽप॑त॒त्तानि॑ क॒रीरा॑ण्यभ॒वन्त्सौ॒म्यानि॑ वै क॒रीरा॑णि
सौ॒म्या ख॒लु वा आ॑हु॒तिर्दि॒वो वृ॑ष्टिं च्या॑वयति यत्क॒रीरा॑णि
भ॒वन्ति॑ [24]

सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्दे मधुषा सं यौत्यपां
 वा एष ओषधीनां रसो यन्मध्वञ्च एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो
 अञ्च एवौषधीभ्यो वृष्टिं नि नयति मान्दा वाशा इति सं
 यौति नामधेयैरेवैना अच्छैत्यथो यथा ब्रूयादसावेहीत्येवमेवैना
 नामधेयैरा [25]

च्यावयति वृष्णो अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोप
 नह्यामीत्याह वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु
 वै भूत्वा वर्षति रूपेणैवैनं समर्धयति वर्षस्यावरुद्धौ॥
 [26]

अस्मै धावति ता वा एकविंशतिश्च॥10॥

देवा वसव्या देवाः शर्मण्या देवाः सपीतय इत्या
 बध्नाति देवताभिरेवान्वहं वृष्टिमिच्छति यदि वर्षेत्तावत्येव
 होतव्यय्यदि न वर्षेच्छो भूते हविर्निर्वपेदहोरात्रे वै
 मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षति नक्तं वा
 हि दिवा वा वर्षति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति तावेवास्मै [27]

अहोरात्राभ्याम्पर्जन्यं वर्षयतोऽग्नये धामच्छदे

पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं
 सौर्यमेककपालमग्निर्वा इतो वृष्टिमुदीरयति मरुतः
 सृष्टां नयन्ति यदा खलु वा असावादित्यो न्यङ्गश्मिभिः
 पर्यावर्ततेऽथ वर्षति धामच्छदिव खलु वै भूत्वा वर्षत्येता
 वै देवता वृष्ट्या ईशते ता एव स्वेन भागधेयेनोप धावति
 ताः [28]

एवास्मै पर्जन्यं वर्षयन्त्युतावर्षिष्यन्वर्षत्येव
 सृजा वृष्टिं दिव आद्भिः समुद्रम्पृणेत्याहेमाश्चैवामूश्चापः
 समर्धयत्यथो आभिरेवामूरच्छैत्यजा असि प्रथमजा बलमसि
 समुद्रियमित्याह यथायजुरेवैतदुन्नम्भय पृथिवीमिति वर्षाह्वां
 जुहोत्येषा वा ओषधीनां वृष्टिवनिस्तयैव वृष्टिमा च्यावयति
 ये देवा दिविभागा इति कृष्णाजिनमव धूनीतीम एवास्मै
 लोकाः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥ [29]

जगत्याऽभिचरन्त्सर्वो वै गच्छति यज्ञस्तेज एव त्रिंशच्च॥11॥

सर्वाणि छन्दांस्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा
 एतद्वीर्यं यत्कुदुष्णिहा जगत्यै यदुष्णिहककुभावन्वाह तेनैव
 सर्वाणि छन्दांस्यव रुद्धे गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि

चत्वार्यध्य॒खराणि॑ चतु॑ष्पाद ए॒व ते प॒शवो॑ यथा॑ पुरो॒डाशे॑
पुरो॒डाशोऽध्ये॒वमे॒व तद्य॑दृ॒च्यध्य॒खराणि॑ य॒ज्ञग॑त्या [30]

परि॑द॒ध्यादन्तं॑ य॒ज्ञं ग॑मये॒त्रिष्टुभा॑ परि॑ दधातीन्द्रि॒यं वै
वी॒र्यं त्रि॑ष्टु॒गिन्द्रि॒य ए॒व वी॒र्यं य॒ज्ञम्प्रति॑ ष्ठापयति॒ नान्तं॑
गमय॑त्यग्ने॒ त्री ते॑ वाजि॑ना॒ त्री ष॑ध॒स्थेति॑ त्रि॒व॑त्या॒ परि॑ दधाति
सरू॑प॒त्वाय॒ सर्वो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञो यत्रै॑धात॒वीय॒ङ्कामा॑य॒कामाय॑
प्र यु॑ज्यते॒ सर्वे॑भ्यो॒ हि कामे॑भ्यो य॒ज्ञः प्र॑युज्यते॑ त्रैधात॒वीये॑न
यजे॑ताभि॒चर॑न्त्सर्वो॒ वै [31]

ए॒ष य॒ज्ञो यत्रै॑धात॒वीयः॑ सर्वे॒णैवैनं॑ य॒ज्ञेना॒भि च॑रति
स्तृ॒णुत॑ ए॒वैन॑मे॒तयै॒व य॑जेताभि॒चर्य॑माणः॒ सर्वो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञो
यत्रै॑धात॒वीयः॑ सर्वे॒णैव॑ य॒ज्ञेन॑ यजते॒ नैन॑मभि॒चर॑न्त्स्तृ॒णुत॑
ए॒तयै॒व य॑जेत स॒हस्रे॑ण य॒ख्यमा॑णः॒ प्रजा॑तमे॒वैन॑द्व॒दात्ये॑तयै॒व
य॑जेत स॒हस्रे॑णे॒जानो॑ऽन्तं॒ वा ए॒ष प॑शूनां गच्छति [32]

यः स॒हस्रे॑ण॒ यज॑ते प्र॒जाप॑तिः॒ खलु॑ वै प॒शून॑सृजत॒
ताः स्रै॑धात॒वीये॑नै॒वासृ॑जत॒ य ए॒वं वि॒द्वाः स्रै॑धात॒वीये॑न
प॒शुका॑मो॒ यज॑ते॒ यस्मा॑दे॒व योने॑ः प्र॒जाप॑तिः प॒शून॑सृजत॒
तस्मा॑दे॒वैनान्त्सृ॑जत॒ उपै॑न॒मुत्तर॑ः स॒हस्रं॑ नमति॒ देवता॑भ्यो

वा ए॒ष आ वृ॑श्च्यते॒ यो य॒ख्य इत्यु॑क्त्वा न यज॑ते त्रैधात॒वीये॑न
यजेत॒ सर्वो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञः [33]

यत्रै॑धात॒वीय॑ः सर्वे॑णै॒व य॒ज्ञेन॑ यज॑ते न दे॒वता॑भ्य॒
आ वृ॑श्च्यते द्वा॒दश॑कपालः पुरो॒डाशो॑ भवति॒ ते
त्रय॑श्चतु॒ष्कपाला॑स्त्रि॒ष्वमृ॑द्धत्वाय॒ त्रयः॑ पुरो॒डाशा॑ भवन्ति॒
त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्या उत्त॑रउत्तरो॒
ज्याया॑न्भवत्ये॒वमि॑व ही॒मे लो॒का य॑वमयो॒ मध्य॑ ए॒तद्वा
अ॒न्तरि॑ख्यस्य रूप॑ः समृ॑द्धौ सर्वे॑षामभि॒गम॑य॒न्नव॑
द्यत्य॑छ॒म्बद्वा॒रः॑ हि॒रण्यं॑ ददाति॒ तेज॑ ए॒व [34]

अ॒व रु॒द्धे ता॒र्प्यं द॑दाति प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्धे धे॒नुं द॑दात्याशिषं
ए॒वाव॑ रु॒द्धे सा॒मो वा ए॒ष वर्णो॑ यद्वि॒रण्य॑य्यँजु॒षां
ता॒र्प्यमु॑क्त्वा म॒दाना॑ धे॒नुरे॒ताने॒व सर्वा॑न् वर्णा॒नव॑ रु॒द्धे॥ [35]

प्रव॒णवि॑ष्णुर्वा इ॒दमि॑दम॒हर्ष्यो भ॑वत्येक॒विंशति॑श्च॥ 12॥

त्वष्टा॑ ह॒तपु॑त्रो वी॒न्द्रः॑ सोम॒माह॑र॒त्तस्मि॒न्निन्द्र॑
उप॒हव॑मैच्छ॒त तं नोपा॑ह्वय॒त पु॒त्रम्मे॒वधी॑रिति॒ स
य॑ज्ञवेश॒सं कृ॑त्वा प्रा॒सहा सोम॑मपि॒बत्त॑स्य॒ यद॑त्यशिष्य॒त
तत्त्वष्टा॑हव॒नीय॑मु॒प प्रा॑व॒र्तय॑त्स्वाहेन्द्र॒शत्रु॑र्व॒धस्वेति॑ स

यावद्दूर्ध्वः पराविध्यति तावति स्वयमेव व्यरमत यदि वा तावत्प्रवृणम् [36]

आसीद्यदि वा तावदध्यग्रेरासीत्स सम्भवंन्नग्रीषोमावभि
समंभवत्स इषुमात्रमिषुमात्रविष्वङ्मुवर्धत स इमाल्लोकानवृणोद्य
वृत्रत्वन्तस्मादिन्द्रोऽबिभेदपि त्वष्टा तस्मै त्वष्टा
वज्रमसिञ्चत्तपो वै स वज्र आसीत्तमुद्यन्तुं नाशक्रोदथ वै
तरहि विष्णुः [37]

अन्या देवतासीत्सोऽब्रवीद्विष्णवेहीदमा हरिष्यावो
येनायमिदमिति स विष्णुस्त्रेधात्मानं वि न्यधत्त पृथिव्यां
तृतीयमन्तरिख्ये तृतीयं दिवि तृतीयमभिपर्यावर्ताद्यबिभेद्यत्पृथि
तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्णवंनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा
मे प्र हारस्ति वा इदम् [38]

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यंगृह्णादध
मेति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यंगृह्णादस्मास्विन्द्र
इन्द्रियं दधात्विति यदन्तरिख्ये तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो
वज्रमुदयच्छद्विष्णवंनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा
इदम् [39]

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छुत्तप्रत्यगृह्णाद्विम
इति तद्विष्णवेति प्रायच्छुत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्रं
इन्द्रियं दधात्विति यद्विवि तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छुद्विष्णु
सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाहम् [40]

इदमस्मि तत्ते प्र दास्यामीति त्वी (३) इत्यब्रवीत्सन्धान्तु
सं दधावहै त्वामेव प्र विशानीति यन्माम्प्रविशेः किम्मा
भुञ्ज्या इत्यब्रवीत्त्वामेवेन्धीय तव भोगाय त्वाम्प्र
विशेयमित्यब्रवीत्तवुत्रः प्राविशदुदरं वै वृत्रः ख्युत्खलु
वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यः [41]

एवं वेद हन्ति ख्युधम्भ्रातृव्यन्तदस्मै प्रायच्छुत्तप्रत्यगृह्णात्रिम
इति तद्विष्णवेति प्रायच्छुत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्रं
इन्द्रियं दधात्विति यत्रिः प्रायच्छुत्रिः प्रत्यगृह्णात्तत्रिधातोऽस्त्रिधातु
विष्णवेति प्रायच्छुत्तस्मादैन्द्रावैष्णवः हविर्भवति यद्वा इदं
किं च तदस्मै तत्प्रायच्छुदृचः सामानि यजूंषि सहस्रं वा
अस्मै तत्प्रायच्छुत्तस्मात्सहस्रदखिणम्॥ [42]

देवा वै राजन्याञ्जायमानादबिभयुस्तमन्तरेव सन्तं

दाम्नापौम॑भ॒न्त्स वा ए॒षोऽपौ॑ब्धो जायते॒ यद्रा॑ज॒न्यो
 यद्वा ए॒षोऽन॑पोब्धो जायेत वृ॒त्रान्म॑श्च॒रेद्यं॑ का॒मये॑त
 राज॒न्यम॑न॒पोब्धो जायेत वृ॒त्रान्म॑श्च॒रेदिति॑ तस्मा॑
 ए॒तमै॑न्द्रा॒बाह॑स्प॒त्यं च॒रुं निर्व॑पेदेन्द्रो वै रा॑ज॒न्यो ब्र॑ह्म
 बृ॒हस्प॑तिर्ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ दाम्नोऽपो॑म्भ॒नान्मु॑ञ्चति हि॒र॒ण्मयं॑ दाम्
 द॒खि॑ष्णा सा॒ख्यादे॒वैनं॑ दाम्नोऽपो॑म्भ॒नान्मु॑ञ्चति॥ [43]

तदीशानमद्रिस्तस्थुर्षस्त्रिः शब्दः ॥ 14 ॥

न॒वो॑न॒वो भ॑वति जाय॑मानोऽ॒ह्नां के॒तुरु॒षसा॑मेत्य॒ग्रे।
 भा॒गं दे॒वेभ्यो॑ वि द॒धात्या॒यन् च॒न्द्रमा॑स्तिरति दी॒र्घमा॑युः।
 यमा॑दित्या अ॒श्शुमा॑प्या॒यय॑न्ति यम॒खि॑त्तम॒खि॑तयः
 पिब॑न्ति। तेन॑ नो॒ राजा॑ वरु॒णो बृ॒हस्प॑तिरा प्या॒यय॑न्तु
 भुव॑नस्य गो॒पाः। प्रा॒च्यां दि॒शि त्वमि॑न्द्रासि॒ राजो॒तोदी॑च्यां
 वृ॒त्रह॑न्वृ॒त्रहा॑सि। यत्र॑ यन्ति॑ स्रो॒त्यास्तत् [44]

जि॒तं ते॑ द॒खि॑ष्णतो वृ॒षभ॑ ए॒धि ह॑व्यः। इन्द्रो॑ जयाति॒
 न परा॑ जयाता अधि॒राजो॑ राज॑सु राजयाति। विश्वा॒ हि
 भूयाः॑ पृ॒तना॑ अभि॒ष्टीरु॑प॒सद्यो॑ नम॒स्यो यथा॑सत्। अ॒स्येदे॒व
 प्र रि॑रिचे म॒हित्वं दि॒वः पृ॒थिव्याः॑ पर्य॒न्तरि॑ष्वात्। स्व॒राडिन्द्रो॑

दम् आ विश्वगूर्तः स्वरिरमंत्रो ववर्ख्ये रणाय। अ॒भि त्वा॑ शूर
नो॒नुमोऽदु॑ग्धा इव धे॒नवः॑। ई॒शानम् [45]

अ॒स्य जग॑तः सुव॒र्द्धश॒मीशान॑मिन्द्र त॒स्थुषः॑। त्वामि॒द्धि
हवा॑महे सा॒ता वाज॑स्य का॒रवः॑। त्वां वृ॒त्रेष्विन्द्र॑ सत्प॑तिं
नर॒स्त्वां का॑ष्ठास्व॒र्वतः॑। यद्वा॑व इन्द्र ते श॒त५ श॒तम्भूमी॑रुत
स्युः। न त्वां वज्रि॒न्त्सह॑स्र॒५ सूर्या॑ अनु न जा॒तम॑ष्ट॒ रोद॑सी।
पिबा॒ सोम॑मिन्द्र मन्द॑तु त्वा॒ यं ते॑ सु॒षाव॑ हर्य॒श्वाद्रिः॑। [46]

सो॒तुर्बा॑हुभ्या॒५ सु॒य॑तो॒ नार्वा॑। रे॒वती॑र्नः सध॒माद्
इन्द्रे॑ सन्तु तु॒विवा॑जाः। र॒खुम॑न्तो॒ याभि॑र्मदे॒म। उद॑ग्रे
शुच॑य॒स्तव॑ वि ज्योति॒षोदु॑ त्यं जा॒तवे॑दस॒५ सप्त॑ त्वां
ह॒रितो॑ रथे वह॑न्ति देव सूर्य। शो॒चिष्कै॑शं विच॒र॒ख्येण॑। चि॒त्रं
दे॒वाना॑मुद॑गा॒दनी॑कं च॒र॒ख्युर्मि॑त्रस्य वरु॒णस्या॒ग्नेः। आऽप्रा॑
द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑र॒ख्य॒५ सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुषः॑
[47]

चा॒ विश्वे॑ दे॒वा ऋ॑तावृ॒धं ऋ॒तुभि॑र॒हव॑न्श्रुतः। जु॒षन्तां॑
युज्य॑म्पयः। विश्वे॑ दे॒वाः शृ॑णुतेम॒५ हव॑म्मे॒ ये अ॒न्तरि॑र॒ख्ये
य उप॑ द्यवि॒ ष्ठा॒ ये अ॒ग्निजि॒ह्वा उ॒त वा॒ यज॑त्रा

आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्॥ [48]

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

विश्वरूपस्त्वष्टेन्द्रं वृत्रम्ब्रह्मवादिनः स त्वे नासौमयाज्येष वै देवस्थो देवा वै नर्वि नायज्ञोऽग्नें महात्रिर्वीतमन्या यन्ति चतुःसप्ततिः॥74॥ विश्वरूपोऽनुं
द्वादश॥ 12॥ विश्वरूपो नैनं शीतरूरावद्य वसुं पूर्वद्युर्वाजा इत्यग्नें महात्रिर्वीतमन्या यन्ति चतुःसप्ततिः॥74॥ विश्वरूपोऽनुं
ते दायि॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

यथ्सोमपानन्ते वृक्णात्तस्य नाशयँदितु मारुंको याऽखर्वेण वा त्रीणि च॥1॥

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानां मासीत्स्वस्त्रीयोऽसुराणां
त्रीणि शीर्षाण्यांसन्त्सोमपानं सुरापानमन्नादनं स
प्रत्यर्ख्यं देवेभ्यो भागमवदत्परोर्ख्यमसुरेभ्यः सर्वस्मै वै
प्रत्यर्ख्यम्भागं वदन्ति यस्मा एव परोर्ख्यं वदन्ति तस्य
भाग उदितस्तस्मादिन्द्रोऽबिभेदीदृङ्गै राष्ट्रं वि पर्यावर्तयतीति
तस्य वज्रमादाय शीर्षाण्यच्छिनद्यत्सोमपानम् [1]

आसीत्स कपिञ्जलोऽभवद्यत्सुरापानं स कलविङ्को
यदन्नादनं स तित्तिरिस्तस्याञ्जलिना ब्रह्महृत्यामुपागृह्णात्तां

संवत्स॒रम॑बिभ॒स्तम्भू॑तान्यभ्य॒क्रोश॑न्ब्रह्म॒हन्नि॑ति स
 पृथि॒वीमु॑पा॒सीद॑दस्यै ब्रह्म॒हत्या॑यै तृतीय॒म्प्रति॑ गृहा॒णेति॑
 साब्र॑वी॒द्वरं॑ वृणै खा॒तात्प॑राभवि॒ष्यन्ती॑ मन्ये॒ ततो॒ मा परा॑
 भूव॒मिति॑ पुरा ते [2]

संवत्स॒रादपि॑ रोहा॒दित्य॑ब्रवी॒त्तस्मा॑त्पुरा संवत्स॒रात्पृथि॒व्यै
 खा॒तमपि॑ रोह॒ति वार॑वृ॒तः३ ह्य॑स्यै तृतीय॒म्ब्रह्म॒हत्या॑यै
 प्रत्य॑गृह्णा॒त्तश्च॑कृ॒तमि॑रि॒णम॑भव॒त्तस्मा॑दाहि॒ताग्निः॑ श्रद्धा॑दे॒वः
 स्व॑कृ॒त इ॑रि॒णे ना॑व॒ स्येद्व॑ह्म॒हत्या॑यै ह्ये॒ष वर्णः॑ स
 वन॒स्पती॑नु॒पासी॑ददस्यै ब्रह्म॒हत्या॑यै तृतीय॒म्प्रति॑ गृह्णी॒तेति॑
 तेऽब्रु॑व॒न्वरं॑ वृणाम॒है वृ॒क्णात् [3]

प॒राभ॒विष्य॑न्तो मन्यामहे॒ ततो॒ मा परा॑ भूमे॒त्याब्र॑श्च॒नाद्वो॑
 भूया॑ः॒स उत्ति॑ष्ठानि॒त्यब्र॑वी॒त्तस्मा॑दाब्रश्च॒नाद्वृ॑क्षाणा॒म्भूया॑ः॒स
 उत्ति॑ष्ठन्ति॒ वार॑वृ॒तः३ ह्ये॒षान्तृ॑तीय॒म्ब्रह्म॒हत्या॑यै प्रत्य॑गृह्ण॒न्त्स
 निर्या॑सोऽभव॒त्तस्मा॑न्निर्या॒सस्य॑ नाश्य॒म्ब्रह्म॒हत्या॑यै ह्ये॒ष
 वर्णो॑ऽथो॒ खलु॒ य ए॒व लोहि॑तो॒ यो वाऽऽब्र॑श्च॒नान्निर्ये॑षति॒
 तस्य॑ नाश्य॒म् [4]

कामं॑म॒न्यस्य॑ स स्त्रीष॑सा॒दमु॑पा॒सीद॑दस्यै ब्रह्म॒हत्या॑यै

तृतीयम्प्रति गृहीतेति ता अब्रुवन्वरं वृणामहा ऋत्विष्यात्प्रजां
 विन्दामहे काममा विजनितोः सम्भवामेति तस्मादृत्विष्यात्स्त्रियः
 प्रजां विन्दन्ते काममा विजनितोः सम्भवन्ति वारिवृतः
 ह्यासान्तृतीयम्ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्त्सा मलवद्वास
 अभवत्तस्मान्मलवद्वाससा न सं वदेत [5]

न सुहासीत नास्या अन्नमद्याद्वह्महत्यायै ह्येषा
 वर्णम्प्रतिमुच्यास्तेऽथो खल्वाहुरभ्यञ्जनं वाव स्त्रिया
 अन्नमभ्यञ्जनमेव न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति याम्मलवद्वाससः
 सम्भवन्ति यस्ततो जायते सोऽभिषिक्तो यामरण्ये तस्यै
 स्तेनो याम्पराचीं तस्यै हीतमुख्यपगल्भो या स्नाति तस्यां
 अप्सु मारुको या [6]

अभ्यङ्गे तस्यै दुश्चर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरपमारी
 याऽऽङ्गे तस्यै काणो या दतो धावते तस्यै श्यावदन् या
 नखानि निकृन्तते तस्यै कुनखी या कृणत्ति तस्यै क्लीबो
 या रङ्गुः सृजति तस्यां उद्वन्धुको या पर्णेन पिबति तस्यां
 उन्मादुको या खर्वेण पिबति तस्यै खर्वस्तिस्त्रो रात्रीर्व्रतं
 चरेदञ्जलिना वा पिबेदखर्वेण वा पात्रेण प्रजायै गोपीथाय॥

[7]

अस्य मा वेदा द्यावापृथिव्योरब्रवीदिति तस्माच्चत्वारि च॥2॥

त्वष्टा॑ ह॒तपु॑त्रो वी॒न्द्रः॑ सोम॑माह॒रत्तस्मि॒न्निन्द्र॑
 उप॒हव॑मैच्छ॒त तं॑ नोपा॑ह्वय॒त पु॒त्रम्मे॑ऽवधी॒रिति॑ स
 यज्ञ॑वेश॒सं कृ॒त्वा प्रा॒सहा सोम॑मपिब॒त्तस्य॑ यद॒त्यशि॑ष्य॒त
 तत्त्वष्टा॑हव॒नीय॑मुप॒ प्राव॑र्तय॒थ्स्वाहेन्द्र॑शत्रुर्वध॒स्वेति॑ यदव॑र्तय॒त्तद्वृ॒त्र
 वृ॒त्रत्व॑य्यँदब्रवी॒थ्स्वाहेन्द्र॑शत्रुर्वध॒स्वेति॑ तस्मा॑दस्य [8]

इन्द्रः॑ शत्रु॑रभव॒त्स सम्भ॑वन्न॒ग्रीषोमा॑व॒भि सम॑भव॒त्स
 इ॒षुमा॒त्रमि॒षुमा॒त्रं विष्व॑ङ्मुव॒र्धत॑ स इ॒माल्लौ॑कान॒वृणो॑द्
 यदि॒माल्लौ॑कान॒वृणो॑त्तद्वृ॒त्रस्य॑ वृ॒त्रत्व॑न्तस्मा॒दिन्द्रो॑ऽबिभे॒त्स
 प्र॒जाप॑ति॒मुपा॑धाव॒च्छत्रु॑र्मेऽज॒नीति॑ तस्मै॑ वज्रः॑ सि॒क्त्वा
 प्राय॑च्छदे॒तेन॑ ज॒हीति॑ तेना॒भ्याय॑त् ताव॑ब्रूताम॒ग्रीषोमौ॑ मा

[9]

प्र हा॑रा॒वम॑न्तः स्व॒ इति॑ मम॒ वै युव॑ः स्थ
 इत्य॑ब्रवीन्माम॒भ्येत॑मिति॒ तौ भा॑ग॒धेय॑मैच्छे॒तान्ताभ्या॑मे॒तम॑ग्रीषोमं
 मेका॑दशकपालम्पूर्णमा॒से प्राय॑च्छ॒त्ताव॑ब्रूताम॒भि संद॑ष्टौ
 वै स्वो॒ न श॑क्नुव॒ ऐतु॑मिति॒ स इन्द्र॑ आ॒त्मनः॑
 शी॒तरू॒राव॑जनय॒त्तच्छी॑तरू॒रयो॒र्जन्म॑ य ए॒वः शी॑तरू॒रयो॒र्जन्म॑

वेद [10]

नैनं शीतरूरो ह तस्ताभ्यामेनमभ्यनयत्तस्माञ्ज्ज्जभ्यमानादग्र
निरक्रामताम्प्राणापानौ वा एनं तदजहिताम् प्राणो वै
दख्योऽपानः क्रतुस्तस्माञ्ज्ज्जभ्यमानो ब्रूयान्मयि दख्यक्रतू
इति प्राणापानावेवात्मन्धत्ते सर्वमायुरेति स देवता
वृत्रान्निर्हूय वार्त्रघ्नं हविः पूर्णमासे निरवपद्धन्ति वा
एनम्पूर्णमास आ [11]

अमावास्यायाम्प्याययन्ति तस्माद्वार्त्रघ्नी पूर्णमासेऽनूच्येते
वृधन्वती अमावास्यायान्तत्सः स्थाप्य वार्त्रघ्नं हविर्वज्रमादाय
पुनरभ्यायत ते अब्रूतान्द्यावापृथिवी मा प्र हारावयोर्वै श्रित
इति ते अब्रूतान्द्वारं वृणावहै नख्यत्रविहिताऽहमसानीत्यसावब्रवीत्
चित्रविहितेयय्यं एवं द्यावापृथिव्योः [12]

वरं वेदै नं वरो गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो
वृत्रमहन्ते देवा वृत्रं हत्वाऽग्नीषोमावब्रुवन् हव्यं नो
वहतमिति तावब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज
इति तेऽब्रुवन्क इदमच्छेतीति गौरित्यब्रुवन्गौर्वाव सर्वस्य
मित्रमिति साऽब्रवीत् [13]

वरं वृणै मय्येव स॒तोभये॑न भुन॒जाध्वा॒ इति॑
 तद्वीरा॑हर॒त्तस्माद्भवि॑ स॒तोभये॑न भुञ्जत ए॒तद्वा अ॒ग्नेस्तेजो॑
 यद्धृ॒तमे॒तत्सोम॑स्य॒ यत्पयो॑ य ए॒वम॒ग्नीषोम॑यो॒स्तेजो॑ वेदं
 तेज॒स्यैव॑ भ॒वति॑ ब्रह्म॒वादि॒नो वद॑न्ति कि॒न्दे॒वत्य॑म्पौ॒र्णमा॒समि॑ति
 प्राजा॑प॒त्यमि॑ति ब्रू॒यात्तेने॑न्द्रं ज्येष्ठ॒म्पुत्रं॑ नि॒रवा॑सायय॒दिति॑
 तस्मा॑ज्येष्ठ॒म्पुत्रं॑ धने॑न नि॒रवा॑साययन्ति॥ [14]

दधि मे जघ्रुषं इन्द्रियवीर्यमित्यब्रवीदतदस्मा अवदेयन्तनक्ति नो द्विवत्वारि९शच्च॥३॥

इन्द्रं वृत्रं ज॒घ्नि॒वा९स॒म्मृधो॑ऽभि प्रावे॑पन्त॒ स ए॒तं
 वैमृ॑ध॒म्पू॒णमा॑सेऽनु॒निर्वा॑प्यमपश्य॒त्तं नि॒रव॑प॒त्तेन॒ वै स
 मृ॒धोऽपा॑हत॒ यद्वैमृ॑धः पू॒र्णमा॑सेऽनु॒निर्वा॑प्यो भव॑न्ति मृ॒ध ए॒व
 तेन॒ यज॑मा॒नोऽप॑ हत॒ इन्द्रो॑ वृ॒त्र९ ह॒त्वा दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑
 च व्या॑र्ध्यत॒ स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालम॒वास्या॑यामपश्यदैन्द्रं
 दधि॑ [15]

तं नि॒रव॑प॒त्तेन॒ वै स दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यं चावा॑रु॒न्ध
 यदा॑ग्ने॒योऽष्टा॑क॒पालो॑ऽमा॒वास्या॑याम्भ॒वत्यै॑न्द्रं दधि॑ दे॒वता॑श्चै॒व
 तेनै॑न्द्रि॒यं च॒ यज॑मा॒नोऽव॑ रु॒न्ध इन्द्र॑स्य वृ॒त्रं ज॒घ्रुषं॑
 इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म्पृ॒थिवी॑मनु॒ व्या॑र्च्छ॒त्तदोष॑धयो वी॒रुधो॑ऽभव॒न्त्स

प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रस्मै जघ्नुष इन्द्रियं वीर्यम् [16]

पृथिवीमनु व्यारुतदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स
प्रजापतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत्पशव
ओषधीभ्योऽध्यात्मन्थसमनयन्तत्प्रत्यदुहन् यत्समनयन्तत्सान्नाय्य
सान्नाय्यत्वं यत्प्रत्यदुहन्तत्प्रतिधुषः प्रतिधुक्त्वं समनैषुः
प्रत्यधुर्ख्यन्न तु मयि श्रयत् इत्यब्रवीदेतदस्मै [17]

शृतं कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै शृतमकुर्वन्निन्द्रियं वावास्मिन्वीर्यं
तदश्रयन्तच्छृतस्य शृतत्वम् समनैषुः प्रत्यधुर्ख्यञ्छृतमक्रन्न
तु मा धिनोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै
दध्यकुर्वन्तदेनमधिनोत्तद्दध्नो दधित्वम्ब्रह्मवादिनो वदन्ति दध्नः
पूर्वस्यावदेयम् [18]

दधि हि पूर्वं क्रियत् इत्यनादृत्य तच्छृतस्यैव पूर्वस्याव
द्येदिन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यम् श्रित्वा दध्नोपरिष्ठाद्धिनोति
यथापूर्वमुपैति यत्पूतीकैर्वा पर्णवल्कैर्वातश्चाथसौम्यं
तद्यत्कलै राख्यसं तद्यत्तण्डुलैर्वैश्वदेवं तद्यदातश्चनेन मानुषं
तद्यद्दध्ना तथ्सेन्द्रं दध्ना तनक्ति [19]

सेन्द्रत्वायाग्निहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति यज्ञस्य संतत्या

इन्द्रो वृत्रं हत्वा पराम्परावतमगच्छदपाराधमिति
 मन्यमानस्तं देवताः प्रैषमैच्छन्त्सोऽब्रवीत्प्रजापतिर्यः
 प्रथमोऽनुविन्दति तस्य प्रथमभागधेयमिति तम्पितरोऽन्विन्द
 पूर्वद्युः क्रियते सोऽमावास्याम्प्रत्यागच्छन्तं देवा अभि
 समगच्छन्तामा वै नः [20]

अद्य वसु वसतीतीन्द्रो हि देवानां वसु तदमावास्याया
 अमावास्यत्वम्ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्देवत्यः सान्नाय्यमिति
 वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तद्देवा भागधेयमभि
 समगच्छन्तेत्यथो खल्वैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते
 तद्विषज्यन्तोऽभि समगच्छन्तेति॥ [21]

एतान्तदौदुम्बरं स्वा त्रिंशच्च॥४॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य
 एनौ सेन्द्रौ यजेतेति वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति
 तेन पूर्णमासः सेन्द्रं ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्यां
 सेन्द्रा य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते सेन्द्रावेवैनौ यजते
 श्वःश्वोऽस्मा ईजानाय वसीयो भवति देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत
 तदसुरा अकुर्वत ते देवा एताम् [22]

इष्टिमपश्यन्नाग्नावैष्णवमेकादशकपाल५ सरस्वत्यै चरु५
 सरस्वते चरुं ताम्पौर्णमास५ स५स्थाप्यानु निरवपन्ततो
 देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स पौर्णमास५
 स५स्थाप्यैतामिष्टिमनु निर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रम्भ्रातृव्याय
 प्रहृत्याग्नावैष्णवेन देवतांश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य वृद्धे
 मिथुनान्पशून्सारस्वताभ्यां यावदेवास्यास्ति तत् [23]

सर्वं वृद्धे पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामावास्या५
 हत्वा भ्रातृव्यं नाप्याययति साकम्प्रस्थायीयेन यजेत
 पशुकामो यस्मै वा अल्पेनाहरन्ति नात्मना तृप्यति नान्यस्मै
 ददाति यस्मै महता तृप्यत्यात्मना ददात्यन्यस्मै महता
 पूर्ण५ होतृव्यन्तृप्त एवैनमिन्द्रः प्रजयां पशुभिस्तर्पयति
 दारुपात्रेण जुहोति न हि मृन्मयमाहुतिमानश औदुम्बरम्
 [24]

भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्क्पर्शव ऊर्जैवास्मा ऊर्जम्पशूनव
 रुद्धे नागतश्रीर्महेन्द्रं यजेत त्रयो वै गतश्रियः शुश्रुवान्ग्रामणी
 राजन्यस्तेषाम्महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतामतिरयजते
 प्र स्वायै देवतायै च्यवते न पराम्प्राप्नोति पापीयान्भवति

संवत्सरमिन्द्रं यजेत संवत्सरः हि व्रतं नाति स्वा [25]

एवैनं देवतेज्यमाना भूत्या इन्द्रे वसीयान्भवति
संवत्सरस्य परस्तादग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेत् संवत्सरमेवैनं वृत्रं जघ्निवाः समग्निर्व्रतपतिर्व्रतमा
लम्भयति ततोऽधि कामं यजेत॥ [26]

चन्द्रमा द्वे देवलोकमेव यद्यज्ञं पल्पूलयेयुष्मद्॥5॥

नासोमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो
योऽसोमयाजी यदसोमयाजी संनयेत्परिमोष एव सोऽनृतं
करोत्यथो परैव सिच्यते सोमयाज्यैव सं नयेत्पयो वै
सोमः पयः सान्नाय्यम्पयंसैव पय आत्मन्धत्ते वि वा
एतम्प्रजया पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं यस्य
हविर्निरुप्तम्पुरस्ताच्चन्द्रमाः [27]

अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तान्ग्नये
दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे
दधः श्वरुय्यैऽणिष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय शृते
चरुमग्निरेवास्मै प्रजाम्प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति
यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति न

द्वे [28]

य॒जेत॒ यत्पूर्व॑या सम्प्र॒ति यजे॒तोत्तर॑या छुम्ब॑ङ्कुर्याद्यदुत्तर॑या
सम्प्र॒ति यजे॑त॒ पूर्व॑या छुम्ब॑ङ्कुर्यान्नेष्टि॑र्भव॑ति न य॒ज्ञस्तदनु॑
हीत॑मुख्य॒पग॒ल्भो जा॑यत॒ एका॑मे॒व य॑जेत प्रग॒ल्भोऽस्य॑
जाय॑तेऽना॑दित्य॒ तद्वे ए॒व य॑जेत य॒ज्ञमुख॑मे॒व पूर्व॑या॒लभ॑ते
यज॑त॒ उत्तर॑या दे॒वता॑ ए॒व पूर्व॑यावरु॒न्ध इन्द्रि॒यमुत्तर॑या
दे॒वलोक॑मे॒व [29]

पूर्व॑याभि॒जय॑ति मनुष्य॒लोक॑मुत्तर॑या भूय॑सो य॒ज्ञक्र॑तूनुपै॒त्येषा॑
वै सु॒मना॒ नामेष्टि॑र्य॒मद्ये॒जान॑म्प॒श्चाच्च॑न्द्रमा॑ अ॒भ्युदे॑त्य॒स्मिन्ने॒वास्मै॑
लो॒केऽर्धु॑कम्भव॑ति दा॒ख्याय॑णय॒ज्ञेन॑ सु॒वर्ग॑का॒मो य॑जेत
पूर्णा॑मा॒से सं न॑येन्मै॒त्रावरु॑ण्याऽऽ- मि॒ख्यया॑मावा॒स्यायां॑ य॑जेत
पूर्णा॑मा॒से वै दे॒वाना॑ ५ सु॒तस्तेषा॑मे॒तम॑र्धमा॒सम्प्रसु॑त॒स्तेषाम्॑मै॒त्रावरु॑
व॒शामा॑वा॒स्यायाम॑नू॒बन्ध्या॑ यत् [30]

पूर्वे॑द्युर्य॒जते॒ वेदि॑मे॒व तत्क॑रोति॒ यद्व॑त्सान॑पाक॒रोति॑
सदो॑हवि॒र्धाने॒ एव॒ सम्मि॑नोति॒ यद्य॑ज॒ते दे॒वैरे॒व सु॒त्या ५
सम्पा॑दयति॒ स ए॒तम॑र्धमा॒स ५ स॒धमा॑द॒ देवैः॒ सोम॑मि॒बति॑

यन्मैत्रावरुण्यामि॑र॒ख्यामावा॑स्या॒यां यज॑ते॒ यैवासौ दे॒वानां॑
व॒शानू॑ब॒न्ध्या सो ए॒वैषै॑तस्य॒ सा॒ख्याद्वा ए॒ष दे॒वान॒भ्यारो॑हति
य ए॒षां य॒ज्ञम् [31]

अ॒भ्यारो॑हति॒ यथा खलु॑ वै श्रे॒यांन॒भ्यारूढः॑ का॒मय॑ते॒ तथा
करो॑ति॒ यद्य॑व॒विध्य॑ति॒ पापी॑यान्भवति॒ यदि ना॑व॒विध्य॑ति
स॒दृङ्क्षावृ॑त्का॒म ए॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यजेत॒ र॒ख्युरप॑वि॒र्ह्येष
य॒ज्ञस्ता॒जक्पु॑ण्यो वा भव॑ति॒ प्र वा मी॑यते॒ तस्यै॑तद्व॒तं नानृ॑तं
वदे॒न्न मा॒९सम॑श्रीयान्न॒ स्त्रिय॑मुपे॒यान्नास्य॑ प॒ल्पूल॑नेन॒ वासः॑
प॒ल्पूल॑येयुरे॒तद्धि दे॒वाः सर्वं॑ न कुर्वन्ति॥ [32]

पश्यति॒ ताभ्या॑मह॒रेदसा॑व॒ फल॑९ सप्त च॥6॥

ए॒ष वै दे॒वर॒थो यद॑र्शपूर्णमा॒सौ यो द॑र्शपूर्णमा॒सावि॑ष्ट्वा
सोमे॑न॒ यज॑ते॒ रथ॑स्पष्ट ए॒वाव॑साने॒ वरे॑ दे॒वाना॑मव॒स्यत्ये॑तानि
वा अ॒ङ्गाप॑रू॒९षि सं॑व॒त्सर॑स्य॒ यद॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑तेऽङ्गाप॑रू॒९ष्येव॑ सं॒वत्सर॑स्य॒ प्रति॑
दधा॑त्ये॒ते वै सं॑व॒त्सर॑स्य॒ च॒ख्युषी॑ यद॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते॒ ताभ्या॑मे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कमनु॑
पश्य॑ति [33]

ए॒षा वै दे॒वानां॑ वि॒क्रान्ति॑र्यद्व॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ य ए॒वं
 वि॒द्वान्द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते दे॒वाना॑मे॒व वि॒क्रान्ति॑मनु वि
 क्र॑मत ए॒ष वै दे॒व्यान्ः पन्था॑ यद्व॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ य ए॒वं
 वि॒द्वान्द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते य ए॒व दे॒व्यान्ः पन्था॑स्तः
 स॒मारो॑हत्येतौ वै दे॒वाना॑ ह॒री यद्व॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ य ए॒वं
 वि॒द्वान्द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते यावे॒व दे॒वाना॑ ह॒री ताभ्याम्

[34]

ए॒वैभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हत्येतद्वै दे॒वाना॑मा॒स्यं यद्व॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ
 य ए॒वं वि॒द्वान्द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते सा॒ख्यादे॒व दे॒वाना॑मा॒स्ये
 जु॒होत्ये॒ष वै ह॑वि॒र्धानी॑ यो द॒र्शपूर्ण॑मा॒सया॒जी
 सा॒यम्प्रा॑तरग्निहोत्रं जु॒होति॑ यज॑ते द॒र्शपूर्ण॑मा॒साव॑ह॒रह॑र॒हवि॑र्धा
 सु॒तो य ए॒वं वि॒द्वान्द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते ह॒विर्धान्य॑स्मीति॒
 सर्व॑मे॒वास्य॑ ब॒र्हिष्यं॑ द॒त्तम्भ॑वति दे॒वा वा अ॑हः [35]

य॒ज्ञियं॑ नावि॒न्दन्ते॑ द॒र्शपूर्ण॑मा॒साव॑पुन॒न्तौ वा ए॒तौ
 पू॒तौ मे॒ध्यौ यद्व॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ य ए॒वं वि॒द्वान्द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ
 यज॑ते पू॒तावे॒वैनौ॑ मे॒ध्यौ यज॑ते ना॒मावा॒स्यायां॑ च
 पौ॒र्णमा॒स्यां च॒ स्त्रिय॑मुपे॒याद्यदु॑पे॒यान्नि॑रिन्द्रि॒यः स्या॒त्सोम॑स्य॒

वै राज्ञोऽर्धमासस्य रात्रयः पत्रय आसन्तासाममावास्यां च पौर्णमासीं च नोपैत् [36]

ते एनमभि समनह्येतान्तं यख्म आर्च्छद्राजानं यख्म आरदिति तद्राजयख्मस्य जन्म यत्पारपीयानभवत्तत्पापयख्मस्य यज्ञायाभ्यामविन्दत्तज्ञायेन्यस्य य एवमेतेषां यख्माणां जन्म वेद नैनमेते यख्मा विन्दन्ति स एते एव नमस्यन्नुपाधावत्ते अब्रूतावँ वृणावहा आवं देवानाम्भागधे असाव [37]

आवदधि देवा इज्यान्ता इति तस्मात्सदृशीनां रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्त एते हि देवानाम्भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति य एवं वेद भूतानि ख्युधमघ्नन्सद्यो मनुष्या अर्धमासे देवा मासि पितरः संवत्सरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्या अशनमिच्छन्तेऽर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवत्सरे वनस्पतयः फलं गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति ख्युधम्भ्रातृव्यम्॥ [38]

दे॒वा वै न॒र्चि न यजु॑ष्यश्रयन्त॒ ते सा॒मन्ने॒वाश्र॑यन्त॒ हिं
 क॑रोति॒ सा॒मैवाक॑र्हिं क॑रोति॒ यत्रै॒व दे॒वा अश्र॑यन्त॒ तत॑
 ए॒वैना॒न्प्र यु॑ङ्क्ते हिं क॑रोति वा॒च ए॒वैष यो॒गो हिं क॑रोति प्र॒जा
 ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सृ॒जते॒ त्रिः प्र॑थ॒माम॒न्वाह॑ त्रि॒रु॒त्तमा॒र्य्यं॒ज्ञस्यै॒व
 तद्व॑र॒सम् [39]

न॒ह्यत्य॑प्र॒स्र॒साय॑ संत॑त॒मन्वा॑ह प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य संत॑त्या
 अथो॒ रर॑ख॒साम॑प॒हत्यै॒ राथ॑तरी॒म्प्रथ॑माम॒न्वाह॑ राथ॑तरो वा
 अ॒यं लो॒क इ॒ममे॒व लो॒कम॒भि ज॑यति॒ त्रिर्वि॑ गृ॒ह्णाति॒ त्रय॑
 इ॒मे लो॒का इ॒माने॒व लो॒कान॒भि ज॑यति॒ बा॒र॒ह॑तीमु॒त्तमा॑म॒न्वाह॑
 बा॒र॒हतो॑ वा अ॒सौ लो॒कोऽमु॑मे॒व लो॒कम॒भि ज॑यति॒ प्र वः॑
 [40]

वा॒जा इ॒त्यनि॑रु॒क्ताम्प्रा॒जाप॑त्याम॒न्वाह॑ य॒ज्ञो वै
 प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिमा र॒भते॒ प्र वो॒ वाजा॑
 इ॒त्यन्वा॑हा॒न्नं वै वा॒जोऽन्न॑मे॒वाव॑ रु॒न्ध्रे प्र वो॒ वाजा॑
 इ॒त्या॒न्वाह॑ तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑ः रे॒तो धी॑य॒तेऽग्न॑ आ या॑हि वी॒तय॑
 इ॒त्या॒ह॑ तस्मा॑त्प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते॒ प्र वो॒ वाजाः॑ [41]

इ॒त्यन्वा॑ह॒ मासा॑ वै वा॒जा अ॑र्धमा॒सा अ॒भिद्य॑वो
 दे॒वा ह॒विष्म॑न्तो॒ गौर्धृ॑ताची॑ य॒ज्ञो दे॒वाञ्जि॑गाति॒ यज॑मानः

सुम्रयुरिदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामाव रुद्धे यं
कामयेत सर्वमायुरियादिति प्र वो वाजा इति तस्यानूच्याग्र
आ याहि वीतय इति संततमुत्तरमर्धर्चमा लभेत [42]

प्राणेनैवास्यापानं दाधार सर्वमायुरेति यो वा अरन्निः
सामिधेनीनां वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुतेऽर्धर्चो सं दधात्येष
वा अरन्निः सामिधेनीनाय्यं एवं वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुत
ऋषेर्ऋषेर्वा एता निर्मिता यथ्सामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः
स्युः प्रजया पशुभिर्यजमानस्य वि तिष्ठेरन्नर्धर्चो संदधाति सं
युनत्त्येवैनास्ता अस्मै संयुक्ता अवरुद्धाः सर्वामाशिषं दुहे॥
43॥

अशान्तावाह पञ्चदशाब्रवीदन्वाहितया वरिष्यते मामेकान्नत्रिंशच्च॥४॥

अयज्ञो वा एष योऽसामाऽग्र आ याहि वीतय इत्याह
रथंतरस्येष वर्णस्तं त्वा समिद्धिरङ्गिर इत्याह वामदेव्यस्येष
वर्णो बृहदग्ने सुवीर्यमित्याह बृहत एष वर्णो यदेतं
तृचमन्वाह यज्ञमेव तथ्सामन्वन्तं करोत्यग्निरमुष्मिल्लोक
आसीदादित्योऽस्मिन्ताविमौ लोकावशान्तौ [44]

आस्तान्ते देवा अब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यूहामेत्यग्र आ याहि

वी॒तय॒ इत्य॒स्मि॒ल्लौ॑कैऽग्नि॑म॒दधु॑र्बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑मित्य॒मुष्मि॑ल्लौ॒क
आ॑दित्यन्ततो वा इ॒मौ लो॒काव॑शाम्यता॒य्यँदे॒वम॒न्वाहा॑नयो॒र्लो॒क
शान्त्यै॑ शाम्य॑तोऽस्मा इ॒मौ लो॒कौ य एवं वेद॑ पञ्च॑दश
सामि॑धे॒नीर॒न्वाह॑ पञ्च॑दश [45]

वा अ॑र्धमा॒सस्य॒ रात्र॑योऽर्ध॒मास॑शः सं॒वत्स॑र आ॒प्यते॒
तासां॒ त्रीणि॑ च श॒तानि॑ ष॒ष्टिश्चा॒खरा॑णि ताव॑तीः
सं॒वत्स॑रस्य॒ रात्र॑योऽख॒रश॒ एव सं॒वत्स॑रमा॒प्नोति॒
नृमे॑धश्च॒ परु॑च्छेपश्च॒ ब्रह्म॒वाद्य॑मवदेताम॒स्मिन्दा॑रा॒वाद्रैऽग्निं॑
ज॒नया॑व यतरो नौ ब्रह्मी॑यानिति॒ नृमे॑धोऽभ्य॑वद॒त्स
धूम॑म॒जनय॑त्परु॑च्छेपोऽभ्य॑वद॒त्सोऽग्नि॑म॒जनय॑दृष॒ इत्य॑ब्रवीत्
[46]

यथ्स॒माव॑द्वि॒द्व क॒था त्वम॒ग्निम॑जी॒जनो॒ नाह॑मिति॒
सामि॑धे॒नीना॑मे॒वाहं॑ वर्णं वे॒देत्य॑ब्रवी॒द्यद्धृ॑तव॑त्प॒दम॑नूच्यते॒ स
आ॑सां वर्ण॒स्तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑रङ्गि॒र इत्या॑ह सामि॑धे॒नीष्वे॒व
तज्ज्योति॑र्जनयति॒ स्त्रिय॑स्तेन॒ यदृचः॑ स्त्रिय॑स्तेन॒ यद्वा॑य॒त्रियः॑
स्त्रिय॑स्तेन॒ यथ्स॑ामि॒धेन्यो॑ वृष॑ण्वतीम॒न्वाह॑ [47]

तेन॒ पु॒ःस्व॑ती॒स्तेन॒ सेन्द्रा॑स्तेन॒ मिथु॑ना अ॒ग्निर्दे॒वानां॑ दू॒त

आसीदुशनां काव्योऽसुराणान्तौ प्रजापतिम्प्रश्नमैतां५ स
 प्रजापतिरग्निं दूतं वृणीमह इत्यभि पर्यावर्तत ततो देवा
 अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषोऽग्निं दूतं वृणीमह इत्यन्वाह
 भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यध्वरवतीमन्वाह
 भ्रातृव्यमेवैतया [48]

ध्वरति शोचिष्केशस्तमीमह इत्याह पवित्रमेवैतद्यजमानमेव
 पवयति समिद्धो अग्न आहुतेत्याह परिधिमेवैतम्परि
 दधात्यस्कन्दाय यदत ऊर्ध्वमभ्यादध्याद्यथा बहिःपरिधि
 स्कन्दति तादृगेव तत्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां
 कव्यवाहनः पितृणां५ सहर्गष्वा असुराणान्त एतर्ह्या
 शंसन्ते मां वरिष्यते माम् [49]

इति वृणीध्व५ हव्यवाहनमित्याह य एव देवानां तं वृणीत
 आर्षेयं वृणीते बन्धोरेव नैत्यथो संतत्यै परस्तादर्वाचो वृणीते
 तस्मात्परस्तादर्वाचो मनुष्यान्पितरोऽनु प्र पिपते॥ [50]

विप्रानुमदितु इत्याह चनास्मै होतोपभृद्देवता एव त्रीणि च॥9॥

अग्ने महा५ असीत्याह महान् ह्येष यदग्निर्ब्राह्मणेत्याह
 ब्राह्मणो ह्येष भारतेत्याहैष हि देवेभ्यो हव्यम्भरति देवेद्ध

इत्याह देवा ह्येतमैन्धत् मन्विद्ध इत्याह मनुर्ह्येतमुत्तरो
 देवेभ्य ऐन्द्रर्षिष्टुत इत्याहर्षयो ह्येतमस्तुवन्विप्रानुमदित
 इत्याह [51]

विप्रा ह्येते यच्छुश्रुवांसः कविशस्त इत्याह
 कवयो ह्येते यच्छुश्रुवांसो ब्रह्मसंशित इत्याह
 ब्रह्मसंशितो ह्येष घृताहवन इत्याह घृताहुतिरह्यस्य
 प्रियतमा प्रणीर्यज्ञानामित्याह प्रणीरह्येष यज्ञानां
 रथीरध्वराणामित्याह्येष हि देवरथोऽतूर्तो होतेत्याह न ह्येतं
 कश्चन [52]

तरति तूर्णिरहव्यवाडित्याह सर्वः ह्येष तरत्यास्पात्रं
 जुहूर्देवानामित्याह जुहूर्ह्येष देवानांश्चमसो देवपान
 इत्याह चमसो ह्येष देवपानोऽरां इवाग्ने नेमिर्देवां
 स्त्वम्परिभूरसीत्याह देवान् ह्येष परिभूर्यद्भूयादा वह
 देवान्देवयते यजमानायेति भ्रातृव्यमस्मै [53]

जनयेदा वह देवान् यजमानायेत्याह यजमानमेवैतेन
 वर्धयत्यग्निमग्ना आ वह सोममा वहेत्याह देवता एव
 तद्यथापूर्वमुप ह्वयत आ चाग्ने देवान् वह सुयजां च यज

जातवेद॑ इत्या॑हा॒ग्निमे॒व तथ्सः॑ श्य॑ति॒ सौ॑ऽस्य॒ सः॑ शितो
दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हत्य॒ग्निर्होता॑ [54]

इत्या॑हा॒ग्निर्वै दे॒वाना॑ः होता॒ य ए॒व दे॒वाना॑ः होता॒ तं
वृ॑णीते॒ स्मो व॒यमित्या॑हा॒त्मान॑मे॒व स॒त्त्वं ग॑मयति साधु॒ ते
यज॑मान॒ दे॒वतेत्या॑हा॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते॒ यद्व्या॑द्यो॑ऽग्निः
होता॑र॒मवृ॑था॒ इत्य॒ग्निनो॑भ॒यतो॑ यज॑मान॒म्परि॑ गृ॒ह्णीयात्
प्र॒मायु॑कः स्याद्यज॑मानदे॒वत्या॑ वै जु॒हूर्भ्रा॑तृव्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्
[55]

यद्वे इ॒व ब्रू॒याद्भ्रा॑तृव्यमस्मै॒ जन॑येद्धृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो
स्रुच॑मास्य॒स्वेत्या॑ह॒ यज॑मानमे॒वैतेन॑ वर्ध॒यति॑ दे॒वायु॑व॒मित्या॑ह
दे॒वान् ह्यै॒षाव॑ति॒ विश्व॑वा॒रामि॑त्या॒ह विश्वः॑ ह्यै॒षाव॑तीडा॒महै
दे॒वाः ई॒डेन्या॑न्नम॒स्याम॑ नम॒स्यान् यजा॑म॒ यज्ञि॑या॒नित्या॑ह
मनु॑ष्या॒ वा ई॒डेन्याः॑ पि॒तरो॑ नम॒स्या दे॒वा य॒ज्ञिया॑ दे॒वता॑
ए॒व तद्य॑थाभा॒गं य॑जति॥ [56]

कामयेत् प्रतिष्ठित्यै पशून्सुतचत्वारिंशच्च ॥ 10 ॥

त्रीः॑ स्तृ॒चाननु॑ ब्रू॒याद्रा॑ज॒न्यस्य॑ त्रयो॒ वा अ॒न्ये
रा॑ज॒न्यात्पुरु॑षा॒ ब्राह्म॑णो॒ वैश्यः॑ शू॒द्रस्ता॑ने॒वास्मा॑

अनु॑कान्करोति॒ पञ्च॑द॒शानु॑ ब्रूया॒द्राज॒न्यस्य॑ पञ्च॑द॒शो वै
 रा॑ज॒न्यः स्व ए॒वैन॒ः स्तोमे॒ प्रति॑ ष्ठापयति त्रि॒ष्टुभा॒ परि॑
 दध्यादिन्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुगिन्द्रि॒यका॑मः खलु॒ वै रा॑ज॒न्यो यज॑ते
 त्रि॒ष्टुभै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यम्परि॑ गृह्णाति॒ यदि॑ का॒मये॑त [57]

ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑स्त्विति॒ गाय॑त्रिया॒ परि॑ दध्या॒द्ब्रह्म॑वर्च॒सं
 वै गा॑य॒त्री ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒व भ॑वति स॒प्तद॑शानु॑ ब्रूया॒द्वैश्य॑स्य
 स॒प्तद॑शो वै वैश्यः स्व ए॒वैन॒ः स्तोमे॒ प्रति॑ ष्ठापयति॒
 जग॑त्या॒ परि॑ दध्या॒ज्जाग॑ता॒ वै प॒शवः॑ प॒शुका॑मः खलु॒ वै
 वैश्यो॑ यज॑ते जग॑त्यै॒वास्मै॑ प॒शून्परि॑ गृह्णात्येक॒विंश॑तिमनु॑
 ब्रूयात्प्रति॒ष्ठाका॑मस्यैक॒विंशः॑ स्तोमा॑नाम्प्रति॒ष्ठा प्रति॑ष्ठित्यै
 [58]

चतु॑र्विंश॒तिमनु॑ ब्रूया॒द्ब्रह्म॑वर्च॒सका॑मस्य॒ चतु॑र्विंशत्य॒खरा
 गा॑य॒त्री गा॑य॒त्री ब्र॒ह्मव॑र्च॒सङ्गा॑यत्रियै॒वास्मै॑ ब्रह्मवर्च॒सम॑व
 रुन्दे त्रि॒ंशत॑मनु॑ ब्रूया॒दन्न॑का॒मस्य॑ त्रि॒ंशद॑खरा वि॒राडन्न॑
 वि॒राड्वि॒राजै॑वास्मा॑ अ॒न्नाद्य॑मव रुन्दे द्वात्रि॒ंशत॑मनु॑ ब्रूयात्प्रति॒ष्ठाव
 द्वात्रि॒ंशद॑खरानुष्टु॒गनुष्टु॒च्छन्द॑साम्प्रति॒ष्ठा प्रति॑ष्ठित्यै
 षट्त्रि॒ंशत॑मनु॑ ब्रूयात्प॒शुका॑मस्य॒ षट्त्रि॒ंशद॑खरा बृ॒हती
 बा॒र्हताः॑ प॒शवो॑ बृ॒हत्यै॑वास्मै॑ प॒शून् [59]

अव रुन्दे चतुश्चत्वारिंशतमनु ब्रूयादिन्द्रियकामस्य
 चतुश्चत्वारिंशदखरा त्रिष्टुर्गिन्द्रियं त्रिष्टुत्रिष्टुभैवास्मा
 इन्द्रियमव रुन्देऽष्टाचत्वारिंशतमनु ब्रूयात्पशुकामस्याष्टाचत्वा
 जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्दे
 सर्वाणि छन्दांस्यनु ब्रूयाद्बहुयाजिनः सर्वाणि वा
 एतस्य छन्दांस्यवरुन्दानि यो बहुयाज्यपरिमितमनु
 ब्रूयादपरिमितस्यावरुन्द्यै॥ [60]

वा आरण्यांश्चाव रुन्देऽथौ पशुभिः सौऽब्रवीद्विष्णुर्ध्वज्यं इव ध्रुवा देवाश्चत्वारिंशच्च॥11॥

निर्वीतम्मनुष्याणाम्प्राचीनावीतम्पितृणामुपवीतं देवानामुप
 व्ययते देवलखम्ममेव तत्कुरुते तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् ह्याश्रुततरं
 वदति तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या आसीनो
 यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति यत्क्रौञ्चमन्वाहासुरं
 तद्यन्मन्द्रम्मानुषं तद्यदन्तरा तत्सदेवमन्तरानूच्यं
 सदेवत्वाय विद्वांसो वै [61]

पुरा होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृता अध्वानोऽभूवन्
 पन्थानः समरुखन्नन्तर्वेद्यन्यः पादो भवति बहिर्वेद्यन्यो-
 ऽथान्वाहाध्वनां विधृत्यै पथामसंरोहायाथौ भूतं चैव
 भविष्यच्चाव रुन्देऽथो परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्देऽथौ

ग्राम्याःश्चैव पशूनांरण्याःश्चाव रुद्धेऽथो [62]

देवलो॒कं चै॒व म॑नुष्यलो॒कं चा॒भि ज॑यति दे॒वा वै
सा॒मिधे॒नीर॒नूच्य॑ य॒ज्ञं ना॒न्वप॑श्यन्त्स प्र॒जाप॑तिस्तू॒ष्णीमा॑घारमाघ
वै दे॒वा य॒ज्ञम॒न्वप॑श्यन् यत्तू॒ष्णीमा॑घारमा॑घारय॑ति
य॒ज्ञस्या॒नुख्या॑त्या अथो॑ सा॒मिधे॒नीरे॒वाभ्य॑न॒त्तलू॑खो
भव॑ति य ए॒वं वेदा॑थो त॒र्पय॑त्ये॒वैना॒स्तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑
[63]

य ए॒वं वेद॑ यदे॒कया॑घारये॒देकाम्॑प्रीणीयाद्यद्वाभ्यां
द्वे प्री॑णीयाद्यत्तिसृ॒भिर॑ति तद्रे॒चये॑न्मन॒सा घा॑रयति
मन॑सा ह्यना॒प्तमा॑प्यते॒ तिर्य॑श्च॒मा घा॑रयत्य॒च्छम्ब॑द्गार॒घ्वाँक्
मन॑श्चा॒र्तीये॒ताम॒हं दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हामीति वा॒गब्र॑वीद॒हं दे॒वेभ्य॑
इति॑ मन॒स्तौ प्र॒जाप॑तिम्प्र॒श्नमै॑ताः सोऽब्र॑वीत् [64]

प्र॒जाप॑तिर्दूतीरे॒व त्व॑म्मन॒सोऽसि॑ यद्धि मन॑सा ध्याय॑ति
तद्वा॒चा वद॑तीति॒ तत्ख॑लु तुभ्यं न वा॒चा जु॑हव॒न्नित्य॑ब्रवीत्
तस्मा॒न्मन॑सा प्र॒जाप॑तये जुह्व॑ति मन॑ इव हि प्र॒जाप॑तिः
प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑ परि॒धीन्त्स॑म्मा॒र्ष्टि पु॒नात्ये॑वैना॒त्रिर्म॑ध्यमं त्रयो॒
वै प्रा॒णाः प्रा॒णाने॒वाभि॑ ज॑यति त्रि॒दर्शि॑षणा॒र्ध्यं त्रयः॑ [65]

इमे लो॒का इ॒माने॒व लो॒कान॒भि ज॑यति॒ त्रिरु॑त्तरार्धं॒ त्रयो॑
 वै दे॒व्यानाः॒ पन्था॑न्स्ता॒नेवा॒भि ज॑यति॒ त्रिरु॑प॒ वाज॑यति॒ त्रयो॑
 वै दे॒वलो॒का दे॒वलो॒काने॒वाभि॑ ज॑यति॒ द्वाद॑श॒ सम्प॑द्यन्ते॒ द्वाद॑श॒
 मासाः॑ संव॒त्सरः॑ संव॒त्सरमे॒व प्री॑णात्यथो॒ संव॒त्सरमे॒वास्मा॑
 उप॑ दधाति सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्य॒ सम॑ष्ट्या आ॒धारमा॑ घा॒रय॑ति
 ति॒र इ॒व [66]

वै सु॒वर्गो॑ लो॒कः सु॒वर्गमे॒वास्मै॑ लो॒कम्प्र॑ रो॒यत्यृ॒जुमा॑
 घा॒रय॑त्यृ॒जुरि॑व हि प्रा॒णः संत॑त॒मा घा॑रयति प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य॒
 संत॑त्या॒ अथो॒ रख्य॑साम॒पह॑त्यै॒ यं का॒मये॑त प्र॒मायु॑कः
 स्या॒दिति॑ जि॒ह्वं तस्या॑ घा॒रये॑त्प्रा॒णमे॒वास्मा॑ञ्जि॒ह्वं न॑यति
 ता॒जक्प्र॑ मी॒यते॒ शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ यदा॒घार॑ आ॒त्मा ध्रु॒वा
 [67]

आ॒घार॑मा॒घार्य॑ ध्रु॒वाः सम॑न॒त्तया॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
 प्र॒ति द॑धात्यग्नि॒र्दे॒वाना॑ दू॒त आसी॒द्वैव्योऽसु॑राणा॒न्तौ
 प्र॒जाप॑तिम्प्र॒श्नमे॒ताः स प्र॒जाप॑तिर्ब्रा॒ह्मण॑म॒ब्रवी॑दे॒तद्वि
 ब्रू॒हीत्या॑ श्रा॒वये॒तीदं॑ दे॒वाः शृ॒णु॒तेति॑ वा॒व तद॑ब्रवी॒दग्नि॑र्दे॒वो
 हो॒तेति॑ य ए॒व दे॒वानां॑ तम॑वृणी॒त ततो॑ दे॒वाः [68]

अभ॑व॒न्परा॑सुरा॒ यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ प्रव॒रम्प्र॑वृणते
 भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॒ यद्वा॑ह्मणश्चाब्रा॑ह्मणश्च
 प्र॒श्नमे॒याता॑म॒ब्राह्म॑णायाधि॒ ब्रूया॑द्यद्वा॑ह्मणाया॒ध्याहा॑त्मनेऽध्या॒ह
 यद्वा॑ह्मणम्परा॒हात्म॑न॒म्परा॑ह॒ तस्मा॑द्वाह्म॒णो न प॒रोच्यः॑॥ [69]

य॒हीः सम॑ध्वराय॒ नो वरु॑ण॒ राज॒॑ श्रुत॑श्चत्वारि॒शच्च॑॥12॥

आयु॑ष्ट आयु॒र्दा अ॒ग्न आ प्या॑यस्व॒ सं तेऽव॑ ते॒ हेडु॑
 उदु॑त्त॒मम्प्र॒ णो दे॒व्या नो॑ दि॒वोऽग्रा॑विष्णू॒ अग्रा॑विष्णू॒ इमं॑ मे
 वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ या॒म्युदु॑ त्यं चि॒त्रम्। अ॒पां नपा॑दा ह्य॒स्थादु॑पस्थं
 जि॒ह्माना॑मूर्ध्वो॒ विद्यु॑तं॒ वसा॑नः। तस्य॒ ज्येष्ठ॑म्महि॒मानं॒
 वह॑न्ती॒र्हिर॑ण्यवर्णाः॒ परि॑ यन्ति य॒हीः। सम् [70]

अ॒न्या यन्त्यु॑प॒ यन्त्य॒न्याः संमा॑नमूर्ध्वं॒ नद्यः॑ पृणन्ति।
 तमू॒ शुचि॒॑ शुच॑यो दी॒दिवा॒॑संम॑पां नपा॑त॒म्परि॑ तस्थु॒रापः॑।
 तम॑स्मे॒रा युव॑तयो॒ युवा॑नम्मर्म॒ज्यमा॑नाः॒ परि॑ यन्त्यापः।
 स शु॒क्रेण॒ शिक्क॑ना रे॒वद॒ग्निर्दी॑दाया॒निध्मो॑ घृ॒तनि॑र्णिग॒प्सु।
 इन्द्रा॑वरु॒णयो॒रह॒॑स॒म्राजो॒रव॑ आ वृ॒णे। ता नो॑ मृ॒डात॑
 ई॒दृशौ॑। इन्द्रा॑वरुणा यु॒वम॑ध्व॒राय॑ नः [71]

वि॒शे जना॑य॒ महि॑ शर्म॒ यच्छ॑तम्। दी॒र्घप्र॑यज्युमति॒ यो

व॒नुष्य॑ति व॒यं ज॑येम॒ पृ॒त॒ना॒सु दृ॒ढ्यः॑। आ नो॑ मि॒त्रा॒वरु॑णा
प्र बा॒हवा॑। त्वं नो॑ अ॒ग्ने वरु॑णस्य वि॒द्वान्दे॒वस्य॑ हे॒डोऽव॑
या॒सि॒सी॒ष्ठाः। यजि॑ष्ठो व॒ह्नि॒त॒मः शो॑शु॒चानो॑ वि॒श्वा द्वे॒षाँ॑सि
प्र मु॑मु॒ग्ध्य॒स्मत्। स त्वं नो॑ अ॒ग्नेऽव॑मो भ॒वो॒ती ने॒दि॒ष्ठो अ॒स्या
उ॒ष॒सो व्यु॑ष्टौ। अव॑ य॒ख्व नो॑ वरु॑णम् [72]

ररा॑णो वी॒हि मृ॑डीक॑ सु॒हवो॑ न ए॒धि। प्र॒प्रा॒य॒म॒ग्नि॒र्भर॑तस्य
शृ॒ण्वे वि॒ य॒त्सू॒र्यो न॑ रोच॑ते बृ॒हद्वाः॑। अ॒भि यः पू॒रु॒म्पृ॒त॒ना॒सु
त॒स्थौ दी॒दाय॑ दै॒व्यो अ॒ति॒थिः शि॒वो नः॑। प्र ते॑ य॒ख्वि प्र
त॒ इ॒य॒र्मि म॒न्म॒ भुवो॑ यथा व॒न्द्यो नो॑ ह॒वेषु॑। ध॒न्व॒न्नि॒व प्र॒पा
अ॒सि त्व॒म॒ग्न इ॒य॒ख्ववै॑ पू॒रवै॑ प्र॒त्न रा॒ज॒न्। [73]

वि पा॒ज॒सा वि॒ ज्यो॒ति॒षा। स त्व॒म॒ग्ने प्र॒ती॒के॒न प्र॒त्यो॑ष
या॒तु॒धा॒न्यः॑। उ॒रु॒ख्ये॑षु दी॒द्यत्। त॑ सु॒प्र॒ती॒क॑ सु॒दृ॒श॑
स्व॒श्च॒म॒वि॒द्वान्॑सो वि॒दु॒ष्ट॑र॑ स॒पे॒म। स य॒ख्वद्वि॒श्वा व॒यु॒ना॒नि
वि॒द्वान्प्र॑ ह॒व्य॒म॒ग्नि॒र॒मृ॒तेषु॑ वोचत्। अ॒हो॒मु॒चै वि॒वेष॑ य॒न्मा वि॒
न इ॒न्द्रे॒न्द्र ख्य॑त्र॒मिन्द्रि॒याणि॑ श॒त॒क्र॒तोऽनु॑ ते दा॒यि॥ [74]

॥ हरिः ओम् ॥ तैत्तिरीयसंहिता द्वितीयकाण्डे षष्ठः प्रश्नः ॥

स॒मि॒ध॒श्च॒खु॒षी प्र॒जा॒प॒ति॒रा॒ज्य॑न्दे॒वस्य॑ स्म॒ध्म॒न्ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नोऽद्वि॒र॒ग्ने॒स्यो म॒नुः पृ॒थि॒व्याः प॒शवो॑ऽग्नी॒धे दे॒वा वै य॒ज्ञस्य॑

युख्वोशन्तंस्त्वा द्वादश॥12॥ सुमिधो याज्यां तस्मान्नाभागं हि तमन्वित्याह प्रजा वा आहेत्याह युख्वा हि संसृतिः॥70॥

सुमिधस्सौमनसे स्याम॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

यजति यज्ञमेवावरुन्धे तनूनपातय्यजति प्रयाजानामेवैदं प्र रख्योभ्यः साधारणमुपश्रितं शब्दः॥1॥

सुमिधो यजति वसन्तमेवर्तूनामव रुन्धे तनूनपातं यजति
ग्रीष्ममेवाव रुन्धे इडो यजति वृषा एवाव रुन्धे बर्हिर्यजति
शरदमेवाव रुन्धे स्वाहाकारं यजति हेमन्तमेवाव रुन्धे
तस्मात्स्वाहाकृता हेमन्पशवोऽव सीदन्ति सुमिधो यजत्युषसं
एव देवतानामव रुन्धे तनूनपातं यजति यज्ञमेवाव रुन्धे [1]

इडो यजति पशूनेवाव रुन्धे बर्हिर्यजति प्रजामेवाव
रुन्धे सुमानयत उपभृतस्तेजो वा आज्यम्प्रजा बर्हिः
प्रजास्वेव तेजो दधाति स्वाहाकारं यजति वाचमेवाव रुन्धे
दश सम्पद्यन्ते दशाखरा विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे
सुमिधो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति तनूनपातं यजति
[2]

य॒ज्ञ ए॒वान्तरि॑ख्ये॒ प्रति॑ तिष्ठती॒डो य॑जति प॒शुष्वे॒व
 प्रति॑ तिष्ठति ब॒र्हिर्य॑जति॒ य ए॒व दे॒व्यानाः॑ पन्था॑नस्तेष्वे॒व
 प्रति॑ तिष्ठति स्वाहाका॒रं य॑जति सुव॒र्ग ए॒व लो॒के प्रति॑
 तिष्ठत्ये॒ताव॑न्तो॒ वै दे॒वल॒ोकास्तेष्वे॒व य॑थापूर्व॑म्प्रति॑ तिष्ठति
 दे॒वासुरा॑ ए॒षु लो॒केष्व॑स्पर्धन्त॒ ते दे॒वाः प्र॑या॒जैरे॒भ्यो
 लो॒केभ्यो॑ऽसुरा॒न्प्राणु॑दन्त॒ तत्प्र॑या॒जाना॑म् [3]

प्र॒या॒ज॒त्वय्यँस्यै॒वं वि॒दुषः॑ प्र॒या॒जा इ॒ज्यन्ते॒ प्रै॒भ्यो
 लो॒केभ्यो॑ भ्रातृ॑व्यान्नुद॒तेऽभि॒क्रामं॑ जुहोत्य॒भिजि॑त्यै॒ यो वै
 प्र॑या॒जाना॑म् मिथु॒नं वेद॒ प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॑यते स॒मिधो॑
 ब॒ह्नीरि॑व यजति॒ तनून॑पा॒तमे॑कमिव मिथु॒नं तदि॒डो ब॒ह्नीरि॑व
 यजति ब॒र्हिरे॑कमिव मिथु॒नं तदे॒तद्वै प्र॑या॒जाना॑म् मिथु॒नम्
 य ए॒वं वेद॒ प्र [4]

प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॑यते दे॒वानां॑ वा अ॒नि॒ष्टा दे॒वता॑
 आस॒न्नथा॑सुरा य॒ज्ञम॑जिघा॒सन्ते दे॒वा गा॑य॒त्रीं व्यौह॑न्
 पश्चा॒खरा॑णि प्रा॒चीना॑नि॒ त्रीणि॑ प्रती॒चीना॑नि॒ ततो॑ वर्म
 य॒ज्ञाया॑भ॒वद्व॑र्म॒ यज॑मानाय॒ यत्प्र॑या॒जानू॒याजा॑ इ॒ज्यन्ते॒
 वर्मे॒व तद्य॒ज्ञाय॑ क्रियते॒ वर्म॒ यज॑मानाय॒ भ्रातृ॑व्याभिभू॒त्यै

तस्माद्वरूथम्पुरस्ताद्वर्षीयः पश्चाद्वर्षीयो देवा वै पुरा
रख्यौभ्यः [5]

इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यज्ञः सः स्थाप्यमपश्यन्तः
स्वाहाकारेण प्रयाजेषु समस्थापयन्वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति
यत्स्वाहाकारेण प्रयाजेषु सः स्थापयन्ति प्रयाजानिष्ठा
हवीः ष्यभिघारयति यज्ञस्य सन्तत्या अथो हविरेवाकरथो
यथापूर्वमुपैति पिता वै प्रयाजाः प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानिष्ठा
हवीः ष्यभिघारयति पितैव तत्पुत्रेण साधारणम् [6]

कुरुते तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च न कथा पुत्रस्य
केवलं कथा साधारणम्पितुरित्यस्कन्त्रमेव तद्यत्प्रयाजेष्विष्टेषु
स्कन्दति गायत्र्येव तेन गर्भं धत्ते सा प्रजाम्पशून् यजमानाय
प्र जनयति॥ [7]

देवतानाङ्करोत्युपरिष्ठात्ख्माऽऽज्यभागौ प्रति शक्रोत्येव द्वे च॥2॥

चख्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ
यजति चख्षुषी एव तद्यज्ञस्य प्रति दधाति पूर्वार्धं जुहोति
तस्मात्पूर्वार्धं चख्षुषी प्रबाहुं जुहोति तस्मात्प्रबाहुं चख्षुषी
देवलोकं वा अग्निना यजमानोऽनु पश्यति पितृलोकः

सोमे॑नोत्तरार्धे॑ऽग्नये॑ जुहोति द॒र्षि॒णार्धे॑ सोमा॑यैवमि॒व हीमौ
लो॒काव॒नयो॑र्लो॒कयो॒रनु॑ख्यात्यै राजा॑नौ वा ए॒तौ दे॒वता॑नाम्
[8]

यद॒ग्नीषो॑मावन्त॒रा दे॒वता॑ इज्येते दे॒वता॑नां वि॒धृत्यै॒
तस्मा॒द्राजा॑ मनु॒ष्या वि॒धृता ब्र॑ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति किं तद्य॒ज्ञे
यज॑मानः कुरुते येना॒न्यतो॑दतश्च प॒शून्दा॒धारो॑भयतो॑दतश्चेत्यृचं॒म-
जुषा॑णेन यजति तेना॒न्यतो॑दतो दा॒धारर्च॑म॒नूच्य॑ ह॒विषं ऋ॒चा
य॑जति तेनो॑भयतो॑दतो दा॒धार मूर्ध॑न्वती॒ पुरो॑नुवा॒क्या भ॑वति
मूर्धा॑नमे॒वैनं॑ समा॒नानां॑ करोति [9]

नियु॒त्वा॒त्या य॑जति भ्रातृ॒व्यस्यै॒व प॒शून्नि यु॑वते के॒शिनं॑
ह दा॒र्भ्यं के॒शी सात्य॑कामि॒रुवाच॑ स॒प्तप॑दां ते शक्क॑री॒ः
श्वो य॒ज्ञे प्र॑यो॒क्तासे॒ यस्यै॑ वी॒र्ये॑ण प्र जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान्नुदते
प्रति॑ जनि॒ष्यमा॑णान् यस्यै॑ वी॒र्ये॑णो॒भयो॑र्लो॒कयो॒ज्योति॑र्धत्ते
यस्यै॑ वी॒र्ये॑ण पूर्वा॒र्धेना॑न॒ङ्गान्भु॑नक्ति जघना॒र्धेन॑ धे॒नुरि॑ति
पुर॑स्ता॒ल्ल॒ख्मा पुरो॑नुवा॒क्या भ॑वति जा॒ताने॒व भ्रातृ॑व्यान्प्र
णु॑दत उ॒परि॑ष्ठा॒ल्ल॒ख्मा [10]

या॒ज्या जनि॒ष्यमा॑णाने॒व प्रति॑ नुदते पुर॑स्ता॒ल्ल॒ख्मा

पुरोनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्ठांल्लख्मा
 याज्यामुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ
 लोकौ भवतो य एवं वेद पुरस्तांल्लख्मा पुरोनुवाक्या
 भवति तस्मात्पूर्वर्धेनानुद्धान्भुनक्त्युपरिष्ठांल्लख्मा याज्या
 तस्माञ्जघनार्धेन धेनुर्य एवं वेद भुङ्क्त एनमेतौ वज्र आज्यं
 वज्र आज्यभागौ [11]

वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय
 प्र हरत्यछम्बद्वारमपगूर्य वषट्करोति स्तृत्यै गायत्री
 पुरोनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्या ब्रह्मन्नेव खत्रमन्वारम्भयति
 तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद
 प्रैवैनम्पुरोनुवाक्यायाह प्र णयति याज्यया गमयति
 वषट्कारेणैवैनम्पुरोनुवाक्याया दत्ते प्र यच्छति याज्यया प्रति
 [12]

वषट्कारेण स्थापयति त्रिपदा पुरोनुवाक्या भवति त्रयं
 इमे लोका एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति चतुष्पदा याज्या
 चतुष्पद एव पशूनव रुन्दे द्व्यखरो वषट्कारो द्विपाद्यजमानः
 पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति गायत्री पुरोनुवाक्या भवति
 त्रिष्टुग्याज्यैषा वै सप्तपदा शक्करी यद्वा एतया देवा

अशि॑ख॒न्तद॑शकु॒वन् य एवं वेद॑ श॒क्रोत्ये॒व यच्छि॑ख॒ति॥
[13]

प्राजापत्यन्तेऽख्योऽनुपाक्तो वेदेनाभि वांसयति तस्माद्यजमानस्य द्वात्रिंशच्च॥३॥

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑श॒त्स आ॒त्मन्नाज्य॑मधत्त॒
तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्नेष वाव य॒ज्ञो यदाज्य॑मप्ये॒व नोत्रा॒स्त्विति॑
सोऽब्र॑वी॒द्यजान् व आज्य॑भागा॒वुप॑ स्तृणान॒भि घा॑रया॒निति॑
तस्मा॒द्यज॑न्त्याज्य॑भागा॒वुप॑ स्तृणन्त्य॒भि घा॑रयन्ति
ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद्या॑तया॒मान्य॑न्यानि॒
हवी॑र॒ष्यया॑तयाम॒माज्य॑मिति॒ प्राजाप॑त्यम् [14]

इति॑ ब्रूया॒दया॑तयामा॒ हि दे॒वानाम्प्र॒जाप॑तिरिति॒
छन्दा॑र॒सि दे॒वेभ्यो॑ऽपा॑क्रामन् वोऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं व॑र॒ख्याम॑
इति॑ तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तुरव॒त्तम॑धारयन्पु॒रोनु॑वा॒क्यायै॑ या॒ज्यायै॑
दे॒वता॑यै वष॒ट्काराय॑ यच्च॑तुरव॒त्तं जु॒होति॑ छन्दा॑र॒स्येव॑
तत्प्री॑णाति॒ तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह॒न्त्यङ्गि॑रसो वा
इ॒त उ॑त्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्तदृष॑यो यज्ञ॑वा॒स्त्वभ्य॑वाय॒न्ते
[15]

अ॒पश्य॑न्पु॒रोडा॑शं कूर्म॑म्भू॒तं सर्प॑न्तं तम॑ब्रुवन्निन्द्रा॑य
ध्रिय॑स्व॒ बृह॑स्प॒तये॑ ध्रिय॑स्व॒ विश्वे॑भ्यो॒ देवे॑भ्यो॒ ध्रिय॑स्वेति॒

स नाध्रियत् तमंब्रुवन्नग्रये ध्रियस्वेति सौऽग्रयेऽध्रियत्
 यदाग्रेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां चाच्युतो
 भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै तमंब्रुवन्कथाहास्था
 इत्यनुपाक्तोऽभूवमित्यब्रवीद्यथाख्योऽनुपाक्तः [16]

अवाच्छत्येवमवारमित्युपरिष्ठादभ्यज्याधस्तादुपांनक्ति
 सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै सर्वाणि कपालान्यभि
 प्रथयति तावतः पुरोडाशानमुष्मिल्लौकैऽभि जयति यो
 विदग्धः स नैर्ऋतो योऽश्रुतः स रौद्रो यः श्रुतः स
 सदेवस्तस्मादविदहता श्रुतंकृत्यः सदेवत्वाय भस्मनाभि
 वासयति तस्मान्मासेनास्थिं छुन्नं वेदेनाभि वासयति
 तस्मात् [17]

केशैः शिरश्छुन्नं प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकादगतं
 देवलोकं यच्छ्रुतं हविरनभिधारितमभिधार्योद्वासयति
 देवत्रैवैनद्भमयति यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः
 संवत्सरस्यानवेतः स्यादथ यजमानः प्र मीयेत यद्वे नश्येतां
 द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत
 संख्यायोद्वासयति यजमानस्य [18]

गोपी॑थाय॒ यदि॑ नश्ये॑दा॒श्विनं॑ द्वि॒कपा॑लं निर्व॑पे॒द्यावा॑पृथि॒व्यमे॑व
 वै दे॒वाना॑म॒भिष॑जौ ता॒भ्यामे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति
 द्यावा॑पृथि॒व्यं ए॒कं क॑पालो भवत्य॒नयो॒र्वा ए॒तन्न॑श्यति
 यन्न॑श्यत्य॒नयो॒रे॒वैनं॑द्विन्दति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥ [19]

भुजति प्रजापतिनेव वै त्रयस्त्रिंशच्च॥४॥

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इति॑ स्फ्य॒मा द॑त्ते प्र॒सू॒त्या
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑ाश्वि॒नौ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आस्ता॒म
 पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॒त्याह॑ यत्यै॑ श॒तभृ॑ष्टि॒रसि॑ वा॒नस्प॑त्यो
 द्वि॒षतो॑ व॒ध इ॒त्याह॑ वज्र॑मे॒व तथ्स॑ः श्यति॒ भ्रातृ॑व्याय
 प्र॒ह॒रि॒ष्यन्थ॑स्त॒म्बय॑जुर्ह॒रत्ये॑ता॒वती॑ वै पृथि॒वी या॑व॒ती
 वेदि॑स्तस्या॒ एता॑व॒त ए॒व भ्रातृ॑व्यं निर्भ॑जति [20]

तस्मा॑न्नाभा॒गं निर्भ॑जन्ति॒ त्रि॒र्ह॒रति॑ त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒भ्य
 ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ निर्भ॑जति तू॒ष्णीं च॑तुर्थं॑ ह॒रत्य॑प॒रि॒मिता॑दे॒वैनं॑
 निर्भ॑जत्युद्ध॑न्ति॒ यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यं तद॑पं ह॒न्त्युद्ध॑न्ति
 तस्मा॑दोष॑धयः॒ परा॑ भवन्ति॒ मूलं॑ छिन॑त्ति॒ भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मूलं॑
 छिन॑त्ति॒ पितृ॑दे॒वत्या॑ति॒खा॒तेय॑तीं ख॒नति॑ प्र॒जाप॑तिना [21]

य॒ज्ञ॒मुखे॑न॒ सम्मि॑ता॒मा प्र॑ति॒ष्ठायै॑ ख॒नति॑ यज॑मानमे॒व

प्रतिष्ठां गमयति दखिणतो वर्षीयसीं करोति
 देवयजनस्यैव रूपमंकः पुरीषवतीं करोति प्रजा वै पशवः
 पुरीषम्प्रजयैवैनम्पशुभिः पुरीषवन्तं करोत्युत्तरम्परिग्राहम्परि
 गृह्णात्येतावती वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्या एतावत एव
 भ्रातृव्यं निर्भज्यात्मन उत्तरम्परिग्राहम्परि गृह्णाति क्रूरमिव
 वै [22]

एतत्करोति यद्वेदिं करोति धा असि स्वधा असीति
 योयुष्यते शान्त्यै प्रोख्णीरा सादयत्यापो वै रख्णोघ्नी
 रख्णसामपहत्यै स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति यज्ञस्य संतत्यै यं
 द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥ [23]

आसाद्य प्रानतिदृष्टं करोति हरति वियुयाद्यजमानमेवाग्निरिति सप्तदश च॥5॥

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्विर्हवींषि प्रौखीः केनाप इति
 ब्रह्मणेति ब्रूयाद्विर्ह्यैव हवींषि प्रोखति ब्रह्मणाप
 इध्माबर्हिः प्रोखति मेध्यमेवैनत्करोति वेदिम्प्रोखत्यृक्षा
 वा एषाऽलोमकाऽमेध्या यद्वेदिर्मेध्यामेवैना करोति दिवे
 त्वान्तरिख्याय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्र [24]

उखत्येभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोखति क्रूरमिव वा

ए॒तत्क॑रोति॒ यत्ख॑न॒त्य॒पो नि न॑यति॒ शान्त्यै॑ पु॒रस्ता॑त्प्र॒स्तरं॑
 गृ॒ह्णाति॒ मुख्य॑मे॒वैनं॑ करो॒तीय॑न्तं गृह्णाति प्र॒जाप॑तिना
 यज्ञ॑मुखेन॒ सम्मि॑तम्ब॒र्हिः स्तृ॑णाति प्र॒जा वै ब॒र्हिः पृ॑थि॒वी
 वेदिः॑ प्र॒जा ए॒व पृ॑थि॒व्याम्प्रति॑ ष्ठापय॒त्यन॑तिदृश्च॑ स्तृणाति
 प्र॒जयै॑वैन॑म्प॒शुभि॑रन॑तिदृश्चं करोति [25]

उत्त॑रम्ब॒र्हिषः॑ प्र॒स्तर॑ स॒ादय॑ति प्र॒जा वै ब॒र्हिर्य॑ज॒मानः॑
 प्र॒स्त॒रो यज॑मानमे॒वाय॑ज॒माना॑दुत्त॑रं करोति॒ तस्मा॑द्यज॒मानो॑ऽयं
 व्यावृ॑त्या अ॒नक्ति॑ ह॒विष्कृत॑मे॒वैनं॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कं ग॑मयति
 त्रे॒धान॑क्ति॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ऽनक्ति॒
 न प्र॑ति शृणाति॒ यत्प्र॑तिशृणी॒याद॑नू॒र्ध्वम्भावु॑कं यज॑मानस्य
 स्यादु॒परी॑व॒ प्र ह॑रति [26]

उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒को नि य॑च्छति॒ वृष्टि॑मे॒वास्मै॑ नि
 य॑च्छति॒ नात्य॑ग्र॒म्प्र ह॑रे॒द्यद॑त्य॒ग्रम्प्र॑ ह॒रेद॑त्यासा॒रिण्य॑ध्व॒र्यो-
 ना॑शु॒का स्या॑न्न पु॒रस्ता॑त्प्रत्य॒स्येद्यत्पु॑रस्ता॑त्प्रत्य॒स्येत्सु॑व॒र्गालो॒का
 नुदे॑त्प्राश्च॒म्प्र ह॑रति॒ यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॒ न
 विष्व॑श्च॒ वि यु॑याद्यद्विष्व॑श्च॒ वियु॑यात् [27]

स्य॑स्य जायेतो॒र्ध्वमु॒द्यौत्य॑र्ध्वमि॒व हि पु॒ंसः पु॒माने॑वास्य॑

जायते॒ यथ्स्फ्येन॑ वोपवेषेण॑ वा योयुष्येत् स्तृतिरे॒वास्य॑ सा
हस्तेन॑ योयुष्यते॒ यज॑मानस्य गोपी॒थाय॑ ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒
किं य॒ज्ञस्य॑ यज॑मान॒ इति॑ प्रस्तर॒ इति॑ तस्य॒ क्व सुव॑र्गो
लो॒क इत्या॑हवनीय॒ इति॑ ब्रूयाद्यत्प्र॑स्तरमा॑हवनीये॑ प्र॒हर॑ति
यज॑मानमेव [28]

सुव॑र्गं लो॒कं ग॑मयति॒ वि वा ए॒तद्यज॑मानो लिशते॒
यत्प्र॑स्तरं योयुष्यन्ते॑ ब॒र्हिरनु॑ प्र॒हर॑ति शान्त्या॑ अनारम्भ॒ण
इ॒व वा ए॒तर्ह्यध्व॑र्युः स ई॒श्वरो॑ वै॒पनो॑ भवितोर्ध्रु॒वासी॑तीमाम॒भि
मृ॑शती॒यं वै ध्रु॒वाऽस्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति॒ न वै॒पनो॑
भ॑वत्यगा(३)न॑ग्री॒दित्या॑ह यद्वृ॒यादग॑न्न॒ग्निरित्य॒ग्नाव॑ग्निं
ग॑मये॒न्निर्यज॑मानः सुव॑र्गाल्लो॒काद्भजे॒दग॑न्नित्ये॒व ब्रू॒याद्यज॑मानमे॒व
सुव॑र्गं लो॒कं ग॑मयति॥ [29]

शतस्पर्शयति भूतानामग्निं रुद्रस्यं सप्तत्रिंशच्च॥6॥

अ॒ग्नेस्त्रयो॒ ज्याया॑ः सो॒ भ्रातर॑ आस॒न्ते दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं वह॑न्तः
प्रा॒मीय॑न्त सो॒ऽग्निर॑बिभेदित्थं वाव॒ स्य आ॒र्तिमा॑रिष्यतीति॒
स नि॒लाय॑त सो॒ऽपः प्रा॒विश॑न्त दे॒वताः॒ प्रैष॑मैच्छन्तम्मथ॒स्यः
प्राब्र॑वी॒त्तम॑शपद्धि॒याधिया॑ त्वा व॒ध्यासु॑र्यो मा॒ प्रावो॑च॒ इति॑

तस्मान्मन्थस्य धियाधिया घ्नन्ति शप्तः [30]

हि तमन्वविन्दन्तमब्रुवन्नुप न आ वर्तस्व हव्यं
नो वहेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य
बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे भ्रातृणाम्भागधेयमसदिति
तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दति तेषां
तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति परिधीन्परि दधाति
रख्यसामपहत्यै सः स्पर्शयति [31]

रख्यसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो
ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रख्याः स्यपहत्यूर्ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव
रख्याः स्यपं हन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्याम्मिथुनत्वाय द्वे
आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति
स त्वै यजेत यो यज्ञस्यार्त्या वसीयान्थस्यादिति भूपतये
स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानाम् [32]

पतये स्वाहेति स्कन्नमनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदार्त्या
यजमानो वसीयान्भवति भूयसीर्हि देवताः प्रीणाति जामि
वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यदन्वश्चौ पुरोडाशावुपाः शुयाजमन्तरा
यजत्यजामित्वायाथो मिथुनत्वायाग्निरमुष्मिल्लोक

आसीद्यमोऽस्मिन्ते देवा अंब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यूहामेत्यन्नाद्येन
देवा अग्निम् [33]

उपामन्त्रयन्त राज्येन पितरो यमं तस्मादग्निर्देवानामन्नादो
यमः पितृणां राजा य एवं वेद प्र राज्यमन्नाद्यमाप्नोति
तस्मा एतद्भागधेयम्प्रायच्छन् यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यन्ति
यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यति भागधेयेनैव तद्रुद्रं समर्धयति
सकृत्संकृद्व द्यति सकृदिव हि रुद्र उत्तरार्धाद्व द्यत्येषा
वै रुद्रस्य [34]

दिक्स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते द्विरभि धारयति
चतुरवत्तस्यास्यै पशवो वै पूर्वा आहुतय एष रुद्रो
यदग्निर्यत्पूर्वा आहुतीरभि जुहुयाद्रुद्राय पशूनपि
दध्यादपशुर्यजमानः स्यादतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोति
पशूनां गोपीथाय॥ [35]

आहु धेनुरेतावैर्धानित्याहु धामनुर्पहृतश्चतुस्त्रिंशच्च॥ 7 ॥

मनुः पृथिव्या यज्ञियमैच्छुत्स घृतं निषिक्तमविन्दुत्सोऽब्रवीत्
यज्ञेऽपि कर्तोरिति तावंब्रूताम्मित्रावरुणौ गोरेवावमीश्वरौ
कर्तोः स्व इति तौ ततो गां समैरयतां सा यत्रयत्र

न्यक्रामत्ततो घृतमपीड्यत् तस्माद्धृतपद्युच्यते तदस्यै
जन्मोपहृतः रथन्तरः सह पृथिव्येत्याह [36]

इयं वै रथन्तरमिमामेव सहान्नाद्येनोप ह्वयत् उपहृतं
वामदेव्यः सहान्तरिख्येणेत्याह पशवो वै वामदेव्यम्पशूनेव
सहान्तरिख्येणोप ह्वयत् उपहृतम्बृहत्सह दिवेत्याहैरं वै
बृहदिरामेव सह दिवोप ह्वयत् उपहृतास्सप्त होत्रा इत्याह
होत्रा एवोप ह्वयत् उपहृता धेनुः [37]

सहर्षभेत्याह मिथुनमेवोप ह्वयत् उपहृतो भुक्खः
सखेत्याह सोमपीथमेवोप ह्वयत् उपहृतां (4) हो
इत्याहात्मानमेवोप ह्वयत् आत्मा ह्युपहृतानां वसिष्ठ
इडामुप ह्वयते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्वयते चतुरुप
ह्वयते चतुष्पादो हि पशवो मानवीत्याह मनुरह्येताम् [38]

अग्रेऽपश्यद्धृतपदीत्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीड्यत्
तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह मित्रावरुणौ ह्येनाः
समैरयताम्ब्रह्म देवकृतमुपहृतमित्याह ब्रह्मैवोप ह्वयते दैव्या
अध्वर्यव उपहृता उपहृता मनुष्या इत्याह देवमनुष्यानेवोप
ह्वयते य इमं यज्ञमवान् ये यज्ञपतिं वर्धनित्याह [39]

य॒ज्ञाय॑ चै॒व यज॑मानाय चा॒शिष॒मा शा॑स्तु॒ उप॑हूते
 द्यावा॑पृथि॒वी इत्या॑ह द्यावा॑पृथि॒वी ए॒वोप॑ ह्वयते पूर्व॒जे
 ऋ॒ताव॑री॒ इत्या॑ह पूर्व॒जे ह्ये॑ते ऋ॒ताव॑री दे॒वी दे॒वपु॑त्रे
 इत्या॑ह दे॒वी ह्ये॑ते दे॒वपु॑त्रे उप॑हूतोऽयं यज॑मान॒ इत्या॑ह
 यज॑मानमे॒वोप॑ ह्वयत॒ उत्तर॑स्यां दे॒वय॑ज्यायामुप॑हूतो भूय॑सि
 हवि॑ष्करण॒ उप॑हूतो दि॒व्ये धाम॑न्नुप॑हूतः [40]

इत्या॑ह प्र॒जा वा उत्तरा॑ दे॒वय॑ज्या प॒शवो॑ भूयो
 हवि॑ष्करणं सु॒वर्गो लो॒को दि॒व्यं धामे॑दम॒सीदम॑सीत्ये॒व
 य॒ज्ञस्य॑ प्रि॒यं धामो॑प॒ ह्वयते॑ वि॒श्वम॑स्य प्रि॒यमुप॑हूतमित्या॒हा छ॑म्ब
 ह्वयते॥ [41]

प्राश्नीयाद्धोतां यज्ञत्रिरहन्तच्चर्खुरास्यङ्किञ्चन हिनस्ति सौऽविभेच्चतुश्चत्वारि१शच्च॥४॥

प॒शवो॑ वा इडा॑ स्वय॒मा द॑त्ते काम॑मे॒वात्म॑ना पशूना॒मा
 द॑त्ते न ह्य॑न्यः काम॑म्पशूनाम्प्रयच्छ॑ति वा॒चस्प॑तये॒ त्वा
 हु॒तम्प्रा॑श्नामीत्या॑ह वाच॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न प्रीणाति॒ सद॑स॒स्पत॑ये
 त्वा हु॒तम्प्रा॑श्नामीत्या॑ह स्व॒गाकृ॑त्यै चतुर॒वत्त॑म्भवति ह॒विर्वै
 च॑तुर॒वत्त॑म्प॒शव॑श्चतुर॒वत्त॑र्य्यद्धोता॑ प्राश्नीयाद्धोता॑ [42]

आ॒र्ति॒मा॒र्च्छे॒द्यद॒ग्नौ जु॑हुयाद्रु॒द्राय॑ प॒शून॑पि दध्यादप॒शुर्य॑ज॑मान

स्याद्वाचस्पतये त्वा हुतम्प्राश्नामीत्याह पुरोख्यमेवैनञ्जुहोति
 सदसस्पतये त्वा हुतम्प्राश्नामीत्याह स्वगाकृत्यै प्राश्रन्ति
 तीर्थ एव प्राश्रन्ति दखिणां ददाति तीर्थ एव दखिणां
 ददाति वि वा एतद्यज्ञम् [43]

छिन्दन्ति यन्मध्यतः प्राश्रन्त्यद्विर्मार्जयन्त आपो
 वै सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञः सं तन्वन्ति देवा
 वै यज्ञाद्ब्रुमन्तरायन्त्स यज्ञमविध्यत्तं देवा अभि
 समंगच्छन्त कल्पतां न इदमिति तेऽब्रुवन्त्स्विष्टं वै न
 इदम्भविष्यति यदिमं राधयिष्याम इति तत्स्विष्टकृतः
 स्विष्टकृत्वन्तस्याविद्धं निः [44]

अकृन्तन् यवेन सम्मितं तस्माद्यवमात्रमव द्येद्यज्यायोऽवद्येद्रे
 यदुप च स्तृणीयादभि च घारयेदुभयतः सः श्वायि
 कुर्यादवदायाभि घारयति द्विः सम्पद्यते द्विपाद्यजमानः
 प्रतिष्ठित्यै यत्तिरश्चीनमतिहरेदनमिविद्धं यज्ञस्याभि
 विध्येदग्रेण परि हरति तीर्थेनैव परि हरति तत्पूष्णे
 पर्यहरन्तत् [45]

पूषा प्राश्य दतोऽरुणत्तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदन्तको हि

तं दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्वि वा अ॒यमा॑र्ध्यप्राशि॒त्रियो वा अ॒यम॑भूदिति
तद्बृ॒हस्प॑तये॒ पर्य॑हर॒न्सोऽबि॑भेद्बृ॒हस्प॑तिरि॒त्थं वाव॑ स्य
आ॒र्तिमा॑रि॒ष्यती॑ति॒ स ए॒तम्म॑त्रंमपश्य॒त्सूर्य॑स्य त्वा॒ चखु॑षा॒
प्रति॑ प॒श्यामी॑त्य॒ब्रवी॑न्न हि सूर्य॑स्य॒ चखुः॑ [46]

किं च॒न हि॒नस्ति॒ सोऽबि॑भेत्प्रतिगृह्णन्त॑म्मा हि॒सि॑ष्यतीति
दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॑स॒वेऽश्वि॑नो॒र्बाहु॑भ्याम्पू॒ष्णो
हस्ता॑भ्याम्प्रति॑ गृह्णामीत्य॒ब्रवी॑त्स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒वैन॑द्ब्रह्म॑णा
दे॒वता॑भिः प्रत्य॑गृह्णा॒त्सोऽबि॑भेत्प्रा॒श्रन्त॑म्मा हि॒सि॑ष्यतीत्य॒ग्रेस्त्वा॑
प्रा॒श्रामी॑त्य॒ब्रवी॑न्न ह्य॒ग्रेरा॒स्यं किं च॒न हि॒नस्ति॒ सोऽबि॑भेत्
[47]

प्रा॒शित॑म्मा हि॒सि॑ष्यतीति॒ ब्राह्म॑णस्यो॒दरे॑णेत्य॒ब्रवी॑न्न
हि ब्रा॑ह्मणस्यो॒दरं किं च॒न हि॒नस्ति॒ बृह॑स्पतेर्ब्रह्म॑णेति॒
स हि ब्र॑ह्मि॒ष्ठोऽप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॒ यः
प्रा॑शि॒त्रम्प्रा॒श्रात्य॑द्वि॒र्मा॑र्जयित्वा प्रा॒णान्ध॑सम्मृ॒शते॑ऽमृतं॒ वै
प्रा॒णा अ॒मृत॑मापः प्रा॒णाने॒व य॑था॒स्थान॑मुप॑ ह्वयते॥ [48]

श्रितस्ते प्र त्रिष्टुभमेतद्वावापृथिवी या अयाख्यम प्राणानेव षट्त्वारिंशच्च॥१॥

अ॒ग्नीध॒ आ द॑धात्य॒ग्निमु॑खाने॒वर्तू॑न्प्री॑णाति स॒मिध॒मा

दधात्युत्तरासामाहुतीनाम्प्रतिष्ठित्या अथो समिद्वत्येव
 जुहोति परिधीन्सम्मार्ष्टि पुनात्येवैनान्त्सकृत्संकृत्सम्मार्ष्टि
 पराङ्गिव ह्येतरर्हि यज्ञश्चतुः सम्पद्यते चतुष्पादः पशवः
 पशून्नेवाव रुद्धे ब्रह्मन्प्र स्थास्याम् इत्याहात्र वा एतरर्हि
 यज्ञः श्रितः [49]

यत्र ब्रह्मा यत्रैव यज्ञः श्रितस्तत एवैनमा रभते यद्धस्तेन
 प्रमीवेद्वेपुनः स्याद्यच्छीर्ष्णा शीर्षक्तिमान्स्याद्यत्तूष्णीमासीतास
 यज्ञः स्यात्प्र तिष्ठेत्येव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञः श्रितो यत्रैव यज्ञः
 श्रितस्तत एवैनं सम्प्र यच्छति देवं सवितरेतत्ते प्र [50]

आहेत्याहु प्रसूत्यै बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्याहु स हि ब्रह्मिष्ठः
 स यज्ञम्पाहि स यज्ञपतिम्पाहि स माम्पाहीत्याहु यज्ञाय
 यजमानायात्मने तेभ्य एवाशिषमा शास्तेऽनार्त्या आश्राव्याहु
 देवान् यजेति ब्रह्मवादिनो वदन्तीष्टा देवता अथ कतम एते
 देवा इति छन्दासीति ब्रूयाद्वायत्रीं त्रिष्टुभम् [51]

जगतीमित्यथो खल्वाहुर्ब्राह्मणा वै छन्दासीति तानेव
 तद्यजति देवानां वा इष्टा देवता आसन्नथाग्निर्नोदज्वलत्तं
 देवा आहुतीभिरनूयाजेष्वन्वविन्दन् यदनूयाजान्
 यजत्यग्निमेव तत्समिन्द्र एतदुर्वै नामासुर आसीत्स

ए॒तर॒हिं य॒ज्ञस्या॒शिष॑मवृ॒ङ्क्त॒ यद्व॒यादे॒तत् [52]

उ॒ द्या॒वापृ॒थि॒वी भ॒द्रम॑भू॒दित्ये॒तदु॒मे॒वासुरं॑ य॒ज्ञस्या॒शिषं॑
गमयेदि॒दं द्या॒वापृ॒थि॒वी भ॒द्रम॑भू॒दित्ये॒व ब्रू॒याद्य॒ज॑मानमे॒व
य॒ज्ञस्या॒शिषं॑ममय॒त्याध॑र्मं सू॒क्तवा॒कमु॒त न॑मोवा॒कमि॒त्याहे॒दम॑रा॒श
वावै॒तदा॒होप॑श्रि॒तो दि॒वः पृ॒थि॒व्यो॒रित्या॑ह द्या॒वापृ॒थि॒व्यो॒रहि॑
य॒ज्ञ उ॒पश्रि॑त॒ ओम॑न्वती तेऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑ज॒मान॒ द्या॒वापृ॒थि॒वी
[53]

स्ता॒मि॒त्याह॑शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॒ यद्व॒याथ्सू॑पावसा॒ना
च॑ स्व॒ध्यव॑सा॒ना चेति॑ प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्याद्य॒दा हि
प्र॒मीय॑तेऽथे॒मामु॑पाव॒स्यति॑ सू॒पच॑र॒णा च॑ स्व॒धिच॑र॒णा चेत्ये॒व
ब्रू॒याद्व॒रीय॑सीमे॒वास्मै॑ गव्यू॒तिमा॑ शा॑स्ते॒ न प्र॒मायु॑को भवति॒
तयो॑रा॒विद्य॒ग्निरि॒दं ह॒विर॑जुष॒तेत्या॑ह या अया॑ख्म [54]

दे॒वता॒स्ता अ॑रीर॒धामे॒ति वावै॑तदा॒ह यन्न॑ निर्दि॒शेत्प्र॑ति॒वेशं॑
य॒ज्ञस्या॒शीर्ग॑च्छे॒दा शा॑स्तेऽयं॒ यज॑मानोऽसा॒वित्या॑ह
निर्दि॒श्यै॒वेन॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कं ग॑मय॒त्यायु॑रा शा॑स्ते सु॒प्रजा॒स्त्वमा॑
शा॑स्त॒ इत्या॑ह॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते स॒जात॑व॒नस्या॑मा शा॑स्त॒
इत्या॑ह प्रा॒णा वै स॑जा॒ताः प्रा॒णाने॒व [55]

नान्तरैति तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते वयमग्नेर्मानुषा
 इत्याहाग्निर्देवेभ्यो वनुते वयम्मनुष्येभ्य इति वावैतदाहेह
 गतिर्वामस्येदं च नमो देवेभ्य इत्याह याश्चैव देवता यजति
 याश्च न ताभ्य एवोभयीभ्यो नमस्करोत्यात्मनोऽनात्यै॥
 [56]

प्रजायाः करोति तत्क्रियते त्रयस्त्रिंशच्च॥10॥

देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं नाविन्दन्ते शय्युम्बारहस्पत्यमब्रु
 नो यज्ञः स्वगा कुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणै यदेवाब्राह्मणोक्तोऽश्रद्ध
 यजाते सा मे यज्ञस्याशीरसदिति तस्माद्यदब्राह्मणोक्तोऽश्रद्धधाने
 यजते शय्युमेव तस्य बारहस्पत्यं यज्ञस्याशीर्गच्छत्येतन्ममेत्यब्र
 प्रजायाः [57]

इति योऽपगुरातै शतेन यातयाद्यो निहनत्सहस्रेण
 यातयाद्यो लोहितं करवद्यावतः प्रस्कद्य पाः सूनृसंगृह्णात्तावतः
 संवत्सरान्पितृलोकं न प्र जानादिति तस्माद्ब्राह्मणाय नाप
 गुरेत न नि हन्यान्न लोहितं कुर्याद्वितावता हैनसा भवति
 तच्छ्रय्यौरा वृणीमह इत्याह यज्ञमेव तत्स्वगा करोति तत्
 [58]

शय्यौ॑रा वृणी॑मह॒ इत्या॑ह शय्यु॑मेव बा॒र्हस्प॒त्यम्भा॑ग॒धेये॑न॒
सम॑र्धयति गा॒तुं य॒ज्ञाय॑ गा॒तुं य॒ज्ञप॑तय॒ इत्या॑हा॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते सोमं॑ यजति॒ रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति॒ त्वष्टा॑रं यजति॒ रेत॑
ए॒व हि॒तं त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ वि क॑रोति दे॒वाना॑म्पत्नी॑र्यजति
मिथु॑न॒त्वाया॒ग्निं गृ॑हपतिं॒ यजति॒ प्रति॑ष्ठित्यै जा॒मि वा
ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ क्रियते [59]

यदा॒ज्येन॑ प्रया॒जा इ॒ज्यन्त॒ आज्ये॑न पत्नी॑संया॒जा
ऋच॑म॒नूच्य॑ पत्नी॑संया॒जाना॑मृचा य॑ज॒त्यजा॑मित्वा॒याथो॑
मिथु॑न॒त्वाय॑ प॒ङ्क्ति॑प्रायणो॒ वै य॒ज्ञः प॒ङ्क्तु॑दयनः पञ्च॑ प्रया॒जा
इ॒ज्यन्ते च॒त्वारः॑ पत्नी॑संया॒जाः संमि॑ष्टय॒जुः पञ्च॑मम्प॒ङ्क्ति॑मे॒वानु॑
प्र॒ यन्ति॑ प॒ङ्क्ति॑म॒नूद्य॑न्ति॥ [60]

य॒ज्ञम॑मेरधि॒ वृ॒षत्रे॑कात्रविंशति॑श्च॥ 11 ॥

यु॒ख्या हि दे॒व॒हूत॑मा॒ꣳ अ॒श्वाꣳ अ॒ग्ने र॒थीरि॑व। नि होता॑
पू॒र्व्यः सं॑दः। उ॒त नो॑ दे॒व दे॒वाꣳ अ॒च्छा वो॒चो वि॒दुष्ट॑रः।
श्रद्वि॑श्वा॒ वार्या॑ कृधि। त्वꣳ ह॒ यद्य॑विष्ट॒ सह॑सः सून॒वाहु॑त।
ऋ॒तावा॑ य॒ज्ञियो॒ भुवः॑। अ॒यम॒ग्निः स॑ह॒स्त्रिणो॒ वाज॑स्य
श॒तिन॒स्पतिः॑। मूर्धा॑ क॒वी र॑यी॒णाम्। तं ने॒मिमृ॑भवो॒ यथा॑

नमस्व॒ सह॑तिभिः। नेदी॑यो यु॒ज्ञम् [61]

अ॒ङ्गिरः॒। तस्मै॑ नूनम॒भिद्य॑वे वा॒चा वि॒रूप॒ नित्य॑या। वृ॒ष्णे
चोद॑स्व सु॒ष्टुति॑म्। क॒मुं ष्विद॑स्य॒ सेन॑या॒ग्नेरपा॑कच॒ख्यसः॑।
प॒णिं गोषु॑ स्तरामहे। मा नो॑ दे॒वानां॑ वि॒शः प्र॒स्नाती॑रि॒वो॒स्नाः।
कृ॒शं न हा॑सु॒रघ्नि॑याः। मा नः॑ स॒मस्य॑ दू॒ढ्यः परि॑द्वेष॒सो
अ॒ह॒तिः। ऊ॒र्मिर्न॑ नाव॒मा व॑धीत्। नम॑स्ते अ॒ग्र ओज॑से
गृ॒णन्ति॑ दे॒व कृ॑ष्टयः। अ॒मैः [62]

अ॒मित्र॑म॒र्दया॑। कु॒वि॒थ्सु॒ नो ग॒विष्ट॑ये॒ऽग्ने सं॒वेषि॑षो
र॒यिम्। उ॒रु॒कृदु॒रु ण॑स्कृ॒धि। मा नो॑ अ॒स्मिन्म॑हा॒ध॒ने परा॑
व॒र्गार॒भृद्य॑था। सं॒वर्ग॑स॒ रयि॑ञ्ज॒या। अ॒न्यम॑स्म॒द्विया
इ॒यम॑ग्ने॒ सिष॑क्तु॒ दु॒च्छु॒ना। वर्धा॑ नो॒ अम॑व॒च्छवः॑।
यस्या॑जु॒षन्नम॑स्वि॒नः शमी॑म॒दुर्म॑खस्य वा। तं घेद॑ग्निर्वृ॒धाव॑ति।
पर॑स्या॒ अधि॑ [63]

सं॒वतो॑ऽव॒रास॑ अ॒भ्या त॑र। यत्रा॒हम॑स्मि॒ तास॑ अ॒वा वि॒द्वा
हि ते॑ पु॒रा व॒यम॑ग्ने पि॒तुर्य॑थाव॒सः। अधा॑ ते सु॒म्रमी॑महे।
य उ॒ग्र इ॒व शर्य॑हा ति॒ग्मशृ॑ङ्गो न व॒संगः॑। अ॒ग्ने पुरो॑
रु॒रोजि॑था। सखा॑यः सं वः स॒म्यश्च॑मिष॒स्तोमं॑ चा॒ग्रयै॑।

वर्षिष्ठाय खिषीनामूर्जो नष्ट्रे सहस्वते। स॒स॒मिद्यु॑वसे
वृष॒न्नग्रे॑ विश्वान्य॒र्य आ॑। इ॒डस्प॒दे स॒मि॒ध्यसे॒ स नो॒ वसू॑न्या
भ॒र। प्रजा॑पते॒ स वे॒द सोमा॑पूषणे॒मौ दे॒वौ॥ [64]

भुवा॒स्मभ्य॑मसु॒य्यँद॑ग्रे म॒दन्ति॒ सौम॑न॒स एक॑ञ्च॥12॥

उ॒श॒न्त॑स्त्वा ह॒वाम॑ह उ॒श॒न्तः॒ स॒मि॒धी॑महि। उ॒श॒न्नु॒श॒त आ॒
व॒ह पि॒तृन् ह॒विषे॑ अ॒त्त॒वे। त्व॑ सौ॒म प्र॒चि॒कितो॑ मनी॒षा
त्व॑ र॒जि॒ष्ठम॑नु॒ नेषि॑ प॒न्थाम्। तव॑ प्र॒णी॒ती पि॒तरो॑ न इ॒न्दो
दे॒वेषु॑ रत्न॑म॒भज॑न्त॒ धीराः॑। त्वया॒ हि नः॑ पि॒तरः॑ सो॒म पूर्वे॑
कर्मा॑णि च॒क्रुः प॑व॒मान॒ धीराः॑। व॒न्वन्न॑वा॒तः परि॒धी॑ र॒पो॑र्णु
वी॒रेभि॑र॒श्वैर्म॑घवा॒ भव॑ [65]

नः। त्व॑ सौ॒म पि॒तृभिः॑ सं॒विदा॒नोऽनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आ॒
त॑त॒न्था। तस्मै॑ त इ॒न्दो ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो
रयी॒णाम्। अ॒ग्नि॒ष्वत्ताः॑ पि॒तर॒ एह॑ ग॒च्छ॒त॒ सदः॑ सदः॑ सद॒त
सु॒प्रणी॑तयः। अ॒त्ता ह॒वी॑षि॒ प्रय॑तानि ब॒र्हिष्य॑था॒ रयि॑
सर्व॑वीरं दधातन। ब॒र्हि॒षदः॑ पि॒तर ऊ॒त्य॑र्वा॒ग्नि॒मा वो॑ ह॒व्या
च॑कृ॒मा जु॑षध्वम्। त आ ग॒ताव॑सा॒ श॒न्त॑मे॒नाथा॑स्मभ्यम् [66]

शय्यो॑र॒रपो॑ द॒धात॑। आ॒हं पि॒तृन्सु॑वि॒दत्रा॑ अ॒वि॒त्सि॒

नपातश्च विक्रमणश्च विष्णोः। बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य
 भजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः। उपहूताः पितरो बर्हिष्येषु
 निधिषु प्रियेषु। त आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते
 अवन्त्वस्मान्। उदीरतामवर उत्परांस उन्मध्यमाः पितरः
 सोम्यासः। असुम् [67]

य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु।
 इदम्पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो य उपरांस ईयुः। ये
 पार्थिवे रजस्या निषत्ता ये वा नूनं सुवृजनासु विख्यु।
 अधा यथा नः पितरः परांसः प्रत्नासो अग्न ऋतमाशुषाणाः।
 शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासः ख्यामा भिन्दन्तो अरुणीरपं
 व्रन्। यदग्ने [68]

कव्यवाहन पितृन् यख्यतावृधः। प्र च हव्यानि
 वख्यसि देवेभ्यश्च पितृभ्य आ। त्वमग्न ईडितो
 जातवेदोऽवाङ्मुखा नि सुरभीणि कृत्वा। प्रादाः पितृभ्यः
 स्वधया ते अख्यन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवींषि। मातली
 कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्बृहस्पतिर्ऋक्भिर्वावृधानः। यांश्च
 देवा वावृधुर्ये च देवान्स्वाहान्ये स्वधयान्ये मदन्ति। [69]

इ॒मं य॑म॒ प्र॒स्त॒र॒मा हि॑ सी॒दाङ्गि॑रोभिः पि॒तृभिः॑ सं॒वि॒दा॒नः।
 आ त्वा॒ मन्त्राः॑ क॒वि॒श॒स्ता व॑ह॒न्त्वे॒ना रा॑जन् ह॒विषा॑
 मा॒दय॑स्व। अङ्गि॑रोभि॒रा ग॑हि य॒ज्ञियै॑भि॒र्यम॑ वैरू॒पैरि॒ह
 मा॒दय॑स्व। वि॒व॑स्वन्त॒ः हु॒वे यः पि॒ता तेऽस्मि॑न् य॒ज्ञे
 ब॒र्हिष्या॑ नि॒षद्य॑। अङ्गि॑र॒सो नः पि॒तरो॑ न॒व॑ग्वा अथ॒र्वाणो॑
 भृ॒गवः॑ सो॒म्यासः॑। तेषां॑ व॒य॑ः सु॒म॒तौ य॒ज्ञिया॑ना॒मपि॑ भ॒द्रे
 सौ॒म॒न॒से स्या॑म॥ [70]

प्रजापतिरकामयतैष तै यज्ञैः प्रजापतेर्जायमानाः प्राजापत्या यो वा अयंथादेवतमिष्टर्गो निग्राभ्याः स्थ यो वै
 देवाङ्गुष्टोऽग्निना रुयिमेकादश॥11॥ प्रजापतिरकामयत प्रजापतेर्जायमाना व्यायच्छन्ते मह्यमिमान्माया मायिनान्द्रिवत्वारि॑शत्॥42॥
 प्रजापतिरकामयताग्निं॑ समुद्रवांससम्॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥॥ तैत्तिरीयसंहिता तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

॥ काण्डम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

यजमानो दी॒ख्यां ह॒न्तोर्ब्रा॒ह्मणा॑श्चतुर्विंशतिश्च ॥ १ ॥

प्र॒जाप॑तिरकामयत प्र॒जाः सृ॑जे॒येति॑ स तपोऽतप्यत॒ स
स॒र्पान॑सृजत॒ सोऽकाम॑यत प्र॒जाः सृ॑जे॒येति॑ स द्वितीय॑म-
तप्यत॒ स वया॑स्यसृजत॒ सोऽकाम॑यत प्र॒जाः सृ॑जे॒येति॑ स
तृतीय॑मतप्यत॒ स ए॒तं दी॑र्खितवा॒दम॑पश्य॒त्तम॑वद॒त्ततो॒ वै स
प्र॒जा अ॑सृजत॒ यत्तप॑स्त॒त्त्वा दी॑र्खितवा॒दं वद॑ति प्र॒जा ए॒व
तद्यज॑मानः [1]

सृ॒ज॒ते यद्वै दी॑र्खि॒तोऽमे॒ध्यम्प॑श्य॒त्यपा॑स्मादी॒ख्या क्रा॑मति॒
नील॑मस्य॒ हरो॒ व्ये॑त्यब॒द्धम्म॑नो॒ दरि॑द्रं च॒ख्बुः सूर्यो॑ ज्योति॒षां
श्रेष्ठो॒ दी॒र्खे मा मा॑ हासी॒रित्या॑ह॒ नास्मा॑दी॒र्खाप॑ क्रा॒मति॑
नास्य॒ नीलं॒ न हरो॒ व्येति॑ यद्वै दी॑र्खि॒तम॑भि॒वर्ष॑ति दि॒व्या
आपोऽशा॑न्ता॒ ओजो॒ बलं॑ दी॒र्खाम् [2]

तपोऽस्य॒ निर्घ्न॑न्त्यु॒न्दती॑र्बलं॒ ध॒त्तौजो॑ ध॒त्त बलं॑ ध॒त्त मा मे॑
दी॒र्खाम्मा॑ तपो॒ निर्व॑धि॒ष्टेत्या॑हैतदे॒व सर्व॑मा॒त्मन्ध॑त्ते॒ नास्यो॑जो॒

बलं न दी॒र॒खां न तपो॒ निर्घ्नन्त्य॒ग्निर्वै दी॒र्षि॒तस्य॑ दे॒वता॒
सोऽस्मादे॒तरहि॑ ति॒र इ॒व य॒रहि॑ याति॒ तमी॑श्व॒रः र॒ख्याः॑ सि॒
हन्तोः॑ [3]

भ॒द्राद॒भि श्रेयः॑ प्रेहि॒ बृह॑स्पतिः॒ पुर॑ए॒ता ते अ॒स्त्वित्या॑ह
ब्र॒ह्म वै दे॒वाना॒म्बृह॑स्पतिस्तमे॒वान्वा॒रभ॑ते स ए॒नः॑
सम्पा॒रय॑त्येदम॒गन्म॑ दे॒वय॑जन॒मपृ॑थि॒व्या इत्या॑ह दे॒वय॑जनः॑
ह्येष॑ पृ॒थि॒व्या आ॒गच्छ॑ति॒ यो यज॑ते॒ विश्वे॑ दे॒वा यद॑जुषन्त
पूर्व॑ इत्या॒ह विश्वे॑ ह्ये॒तदे॒वा जो॑षयन्ते॒ यद्वा॑ह॒मणा॑ ऋ॒क्सामा॑भ्यां
यजु॑षा सं॒तरन्त॑ इत्या॒ह र॒क्सामा॑भ्यां॑ ह्येष॑ यजु॑षा सं॒तरति॑
यो यज॑ते रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॑षा म॒देमे॒त्याहा॑शिषमे॒वैता॑मा
शा॑स्ते॥ [4]

ए॒व ति॑ष्ठति॒ यो वा॑यव्यमस्य॒ ग्रह॑वै॒कात्र॑वि॒शति॑श्च॥2॥

ए॒ष ते॑ गा॒य॒त्रो भा॒ग इति॑ मे॒ सोमा॑य ब्रू॒तादेष॑ ते॒ त्रैष्टु॑भो
जा॒गतो॑ भा॒ग इति॑ मे॒ सोमा॑य ब्रू॒ताच्छ॑न्दो॒माना॑ः॒ साम्रा॑ज्यं
ग॒च्छेति॑ मे॒ सोमा॑य ब्रू॒ताद्यो॑ वै सोमः॑ रा॒जान्॑ साम्रा॑ज्यं
लो॒कं ग॑मयित्वा क्री॒णाति॑ ग॒च्छति॑ स्वा॒नाः॑ साम्रा॑ज्यं
छ॒न्दाः॑ सि॒ खलु॑ वै सोम॑स्य रा॒ज्ञः साम्रा॑ज्यो लो॒कः
पु॒रस्ता॑त्सोम॑स्य क॒यादे॒वम॑भि म॒न्त्रये॑त् साम्रा॑ज्यमे॒व [5]

ए॒नं लो॒कं ग॑मयित्वा क्री॑णाति॒ गच्छ॑ति॒ स्वाना॑ ५
 साम्रा॑ज्य॒य्यौ वै ता॑नून॒प्रस्य॑ प्रति॒ष्ठां वेद॑ प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति
 ब्रह्म॑वादि॒नो वद॑न्ति॒ न प्रा॑श्नन्ति॒ न जु॑हुत्यथ॒ क्व ता॑नून॒प्रम्प्रति॑
 तिष्ठ॑तीति॒ प्र॒जाप॑तौ॒ मन॑सीति॒ ब्रूया॑त्रिर॒व जिघ्रेत्प्र॒जाप॑तौ
 त्वा॒ मन॑सि जुहोमीत्येषा॒ वै ता॑नून॒प्रस्य॑ प्रति॒ष्ठा य ए॒वं वेद॑
 प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॒ यः [6]

वा अ॑ध्व॒र्योः प्र॑ति॒ष्ठां वेद॑ प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॒ यतो॑
 मन्ये॒तान॑भि॒क्रम्य॑ हो॒ष्यामी॑ति॒ तत्तिष्ठ॑न्ना श्राव॑येदेषा
 वा अ॑ध्व॒र्योः प्र॑ति॒ष्ठा य ए॒वं वेद॑ प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॒
 यद॑भि॒क्रम्य॑ जुहुयात्प्रति॒ष्ठाया॑ इया॒त्तस्मा॑त्समा॒नत्र॑ तिष्ठ॑ता
 होत॑व्यम्प्रति॒ष्ठित्यै॒ यो वा अ॑ध्व॒र्योः स्वं वेद॑ स्ववा॑ने॒व भ॑वति॒
 सु॒गवा॑ अ॒स्य स्वं वा॑य॒व्यम॑स्य [7]

स्वं च॑म॒सौऽस्य॒ स्वं यद्वा॑य॒व्यं वा च॑म॒सं वाऽन॑न्वार॒भ्याश्राव॑ये
 स्वादे॒व नैति॒ यो वै सोम॑म॒प्रति॑ष्ठाप्य॒ स्तोत्र॑मु॒पाक॑रोत्य॒प्रति॑ष्ठितः
 सोमो॒ भव॑त्य॒प्रति॑ष्ठितः॒ स्तोमो॑ऽप्रति॑ष्ठितान्यु॒क्थान्य॑प्रति॑ष्ठितो
 यज॑मानोऽप्रति॑ष्ठितोऽध्व॒र्युर्वा॑य॒व्यं वै सोम॑स्य॒ प्रति॑ष्ठा
 च॑म॒सौऽस्य॒ प्रति॑ष्ठा सोमः॒ स्तोम॑स्य॒ स्तोम॑ उ॒क्थानां॑ ग्र॒हं
 वा गृ॑हीत्वा च॑म॒सं वो॒न्नीय॑ स्तोत्र॑मु॒पाक॑र्यात्प्रत्ये॒व सोम॑ः

स्थापयति॑ प्रति॒ स्तोम॑म्प्रत्यु॒क्थानि॒ प्रति॒ यज॑मान॒स्तिष्ठति॑
प्रत्य॑ध्वर्युः॥ [8]

भूत्वा तत्पुष्पद्विंशतिश्च॥३॥

य॒ज्ञं वा ए॒तत्स॑म्भ॒रन्ति॒ यत्सो॑म॒क्रय॑ण्यै प॒दय्यँ॑ज्ञमुख॑
ह॒वि॒र्धाने॒ यर्हि॑ ह॒वि॒र्धाने॒ प्राचीं॑ प्रव॒र्तये॑युस्तर॒हि
तेना॒ख्यमु॒पा॑श्याद्यज्ञमुख ए॒व य॒ज्ञमनु॑ सं त॒नोति॑ प्राश्च॒मग्नि॑म्प्र
ह॒रन्त्यु॒त्पत्नी॒मा न॑यन्त्यन्वना॑सि॒ प्र व॑र्तयन्त्यथ॒ वा अ॑स्यैष
धि॒ष्णि॒यो ही॑यते॒ सोऽनु॑ ध्यायति॒ स ई॑श्व॒रो रु॒द्रो भू॒त्वा [9]

प्र॒जाम्प॒शून् यज॑मानस्य॒ शम॑यितो॒र्यर्हि॑ प॒शुमा॑प्री॒तमु॑द॒श्च
न॑यन्ति॒ तर॒हि॒ तस्य॑ प॒शुश्र॑पण॑
ह॒रे॒त्तेनै॒वैन॑म्भा॒गिनं॑
क॒रोति॑ यज॑मानो॒ वा आ॑हव॒नीयो॒ यज॑मानं॒ वा ए॒तद्वि
क॑र्षन्ते॒ यदा॑हव॒नीया॑त्प॒शुश्र॑पण॑
ह॒रन्ति॒ स वै॒व
स्यान्नि॑र्मन्थ्यं॒ वा कुर्या॑द्यज॑मानस्य सा॒त्मत्वा॑य॒ यदि॑
प॒शोर॑व॒दानं॒ नश्ये॑दाज्य॑स्य प्रत्या॒ख्याय॑मव॒ द्ये॒त्सैव॑ ततः
प्राय॑श्चित्तिर्ये॒ प॒शुं वि॑म॒श्रीर॑न् यस्तान्का॒मये॑तार्ति॒माच्छे॑युरिति॒
कु॒वि॒द॒ङ्गेति॑ नमो॑वृ॒क्तिव॒त्यर्चा॒ग्री॒ध्रे जु॒हुया॑न्नमो॑वृ॒क्तिमे॒वैषां॑ वृ॒ङ्गे
ता॒जगा॑र्ति॒माच्छे॑न्ति॥ [10]

ईशं प्रमुञ्चमाना यजन्तश्च षोडश च॥४॥

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। तस्मै प्रति
प्र वैदय चिकित्वा९ अनु मन्यताम्। इमम्पशुम्पशुपते ते
अद्य बध्नाम्यग्रे सुकृतस्य मध्ये। अनु मन्यस्व सुयजा
यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्। प्रजानन्तः प्रति
गृह्णन्ति पूर्वं प्राणमङ्गैभ्यः पर्याचरन्तम्। सुवर्गं याहि
पृथिभिर्देवयानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः। येषामीशे [11]

पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम्। निष्क्रीतोऽयं
यज्ञियम्भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु। ये
बध्यमानमनु बध्यमाना अभ्यैख्यन्त मनसा चख्युषा
च। अग्निस्ता९ अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया
संविदानः। य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः सन्तो
बहुधैकरूपाः। वायुस्ता९ अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः
प्रजया संविदानः। प्रमुञ्चमानाः [12]

भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः। उपाकृत९
शशमानं यदस्थाञ्जीवं देवानामप्येतु पार्थः। नाना प्राणो
यजमानस्य पशुना यज्ञो देवेभिः सह देवयानः। जीवं

देवानामप्येतु पाथः सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः।
 यत्पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्भिराहते। अग्निर्मा तस्मादेनसो
 विश्वान्मुञ्चत्व९ हंसः। शर्मितार उपेतन यज्ञम् [13]

देवेभिरिन्वितम्। पाशात्पशुम्प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिम्परि।
 अदितिः पाशम्प्र मुमोक्तेतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि।
 अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रति मुञ्चामि
 पाशम्। त्वामु ते दधिरे हव्यवाह९ शृतंकर्तारमुत यज्ञियं
 च। अग्ने सदरख्यः सतनुरहि भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो
 जुषस्व। जातवेदो वपया गच्छ देवान्त्व९ हि होता प्रथमो
 बभूथ। घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व स्वाहाकृत९ हविरदन्तु
 देवाः। स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा॥ [14]

व्यावृत्त्या अभितो वपा पञ्च च॥5॥

प्राजापत्या वै पशवस्तेषा९ रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति
 ताभ्यामेवैनम्प्रतिप्रोच्या लभत आत्मनोऽनात्रस्काय
 द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपाकृत्य पञ्च
 जुहोति पाङ्गाः पशवः पशूनेवाव रुद्धे मृत्यवे वा एष नीयते
 यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्यान्नाना प्राणो
 यजमानस्य पशुनेत्याह व्यावृत्त्यै [15]

यत्प॒शुर्मा॒युम॑कृ॒तेति॑ जु॒होति॑ शान्त्यै॒ शमि॑तार उ॒पेत॑नेत्या॒ह
 यथा॒य॒जुरे॒वैत॑द्व॒पायां॑ वा आ॒ह्रिय॑मा॒णायाम॑ग्रे॒र्मेधोऽपं॑ क्रामति॒
 त्वामु॑ ते द॒धिरे॒ हव्य॑वा॒हमि॑ति॒ व॒पाम॑भि जु॒होत्य॑ग्रे॒रेव॑
 मेध॑मव॒ रुन्दे॑ऽथो॑ श्रु॒तत्वाय॑ पु॒रस्ता॑त्स्वाहाकृतयो॒ वा अ॒न्ये
 दे॒वा उ॒परि॑ष्टात्स्वाहाकृतयो॒ऽन्ये स्वाहा॑ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑
 स्वाहे॑त्य॒भितो॑ व॒पां जु॒होति॑ ताने॒वोभया॑न्प्रीणाति॥ [16]

अन्तरिक्षेण बृहती त्रयस्त्रिंशच्च॥6॥

यो वा अय॑थादे॒वतं॑ य॒ज्ञमु॑प॒चर॑त्या दे॒वता॑भ्यो
 वृ॒श्च्यते॒ पापी॑यान्भवति॒ यो य॑थादे॒वतं॑ न दे॒वता॑भ्य
 आ वृ॒श्च्यते॒ वसी॑यान्भवत्याग्रे॒य्यर्चा॑ग्नी॒ध्रम॑भि मृ॒शेद्वैष्ण॑व्या
 ह॒वि॒र्धान॑माग्रे॒य्या सु॒चो वा॒यव्य॑या वा॒यव्या॑न्यैन्द्रि॒या स॒दो
 यथा॑दे॒वत॑मे॒व य॒ज्ञमु॑प॒ चर॑ति॒ न दे॒वता॑भ्य आ वृ॒श्च्यते॒
 वसी॑यान्भवति यु॒नज्मि॑ ते पृथि॒वीं ज्योति॑षा स॒ह यु॒नज्मि॑
 वा॒युम॑न्तरि॒ख्येण॑ [17]

ते स॒ह यु॒नज्मि॑ वाचः॑ स॒ह सूर्ये॑ण ते यु॒नज्मि॑
 ति॒स्रो वि॒पृचः॑ सूर्यस्य ते। अ॒ग्निर्दे॒वता॑ गाय॒त्री छन्द॑
 उपा॒शोः पात्र॑मसि॒ सोमो॑ दे॒वता॑ त्रि॒ष्टुप्छन्दो॑ऽन्तर्या॒मस्य॑

पात्रंमसीन्द्रो देवता जगती छन्द इन्द्रवायुवोः पात्रंमसि
 बृहस्पतिर्देवताऽनुष्टुप्छन्दो मित्रावरुणयोः पात्रंमस्यश्विनौ
 देवता पङ्क्तिश्छन्दोऽश्विनोः पात्रंमसि सूर्यो देवता बृहती
 [18]

छन्दः शुक्रस्य पात्रंमसि चन्द्रमा देवता सतोबृहती छन्दो
 मन्थिनः पात्रंमसि विश्वे देवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य
 पात्रंमसीन्द्रो देवता ककुच्छन्द उक्थानाम्पात्रंमसि पृथिवी
 देवता विराट्छन्दो ध्रुवस्य पात्रंमसि॥ [19]

प्राणापानयोर्भूतवृद्धेऽष्टाविंशतिश्च॥ 7॥

इष्टर्गो वा अध्वर्युर्यजमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः
 र्षीयत आसन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्योश्चिदभिर्शस्त्या
 इति पुरा प्रातरनुवाकाञ्जुहुयादात्मन एव तदध्वर्युः
 पुरस्ताच्छर्म नह्यतेऽनात्यै संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा
 गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अभिभूत्यै स्वाहा प्राणापानौ
 मृत्योर्मा पातम्प्राणापानौ मा मां हासिष्टं देवतासु वा एते
 प्राणापानयोः [20]

व्यायच्छन्ते येषां सोमः समृच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय

त्वेत्याहु छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवास्य
छन्दांसि वृद्धे प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै
मरुत्वतीः प्रतिपदो विजित्या उभे बृहद्रथन्तरे भवत इयं
वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरेत्यद्य वाव रथन्तरः
श्वो बृहदद्याश्वादेवैनमन्तरेति भूतम् [21]

वाव रथन्तरम्भविष्यद्बृहद्ब्रूताच्चैवैनम्भविष्यतश्चान्तरेति
परिमितं वाव रथन्तरमपरिमितम्बृहत्परिमिताच्चैवैनमपरि-
मिताच्चान्तरेति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेताः
स एतज्जमदग्निर्विहव्यमपश्यत्तेन वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं
वीर्यमवृद्धं यद्विहव्यं शस्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो
भ्रातृव्यस्य वृद्धे यस्य भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः स देवता
वृद्ध इति यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यादुक्थ्यं कुर्वीत
यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृद्धे
वसीयान्भवति॥ [22]

तर्पयत माऽभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥४॥

निग्राभ्याः स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणम्मे
तर्पयतापानम्मे तर्पयत व्यानम्मे तर्पयत चख्बुर्मे तर्पयत

श्रोत्र॑म्मे तर्पय॑त॒ मनो॑ मे तर्पय॑त॒ वाच॑म्मे तर्पय॑ता॒त्मान॑म्मे
तर्पय॑ताङ्गा॑नि मे तर्पय॑त प्र॒जाम्मे॑ तर्पय॑त प॒शून्मे॑ तर्पय॑त
गृ॒हान्मे॑ तर्पय॑त गु॒णान्मे॑ तर्पय॑त स॒र्वग॑णम्मा तर्पय॑त त॒र्पय॑त
मा [23]

गु॒णा मे॒ मा वि तृ॑ष॒न्नोष॑धयो॒ वै सोम॑स्य॒ विशो॒ विशः॑
खलु॒ वै राज्ञः॑ प्रदा॑तोरीश्व॒रा ऐ॒न्द्रः सोमोऽवी॑वृधं वो॒ मन॑सा
सुजा॑ता ऋत॑प्रजा॒ता भग॒ इद्वः॑ स्याम। इन्द्रे॑ण दे॒वीर्वी॑रुधः
संविदा॑ना अनु॒ मन्य॑न्ता॒ः स॒वना॑य सोम॒मित्या॒हौष॑धीभ्य
ए॒वैन॑ः॒ स्वायै॑ वि॒शः स्वायै॑ दे॒वता॑यै नि॒र्या॑च्या॒भि षु॑णोति॒
यो वै सोम॑स्याभिषूय॒माण॑स्य [24]

प्र॒थमोऽ॑शुः स्कन्द॑ति॒ स ई॑श्व॒र इन्द्रि॑यं वी॒र्य॑म्प्र॒जाम्प॒शून्
यज॑मानस्य॒ निर्ह॑न्तो॒स्तम॑भि म॒न्त्रये॑ता मा॒स्कान्त्स॒ह प्र॒जया॑
स॒ह रा॒यस्पोष॑णेन्द्रि॒यम्मे॑ वी॒र्य॑म्मा निर्व॑धी॒रित्या॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्त इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्य प्र॒जायै॑ प॒शूना॑मनिर्घा॒ताय॑
द्र॒प्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॑ द्यामि॒मं च॑ योनि॒मनु॑ यश्च॒ पूर्वः॑।
तृ॒तीयं॑ योनि॒मनु॑ स॒चर॑न्तं द्र॒प्सं जु॑होम्यनु॒ सप्त॑ होत्राः॥
[25]

दधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीर्यो भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च॥९॥

यो वै देवान्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु
यान्प्राचीनमाग्रयणाद्गृहीयात्तानुपांशु गृहीयाद्यानूर्ध्वांस्त
देवानेव तद्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्वग्निः
प्रातःसवने पात्वस्मान् वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः। स नः
पावको द्रविणं दधातु [26]

आयुष्मन्तः सहभरूषाः स्याम। विश्वे देवा मरुत इन्द्रो
अस्मानस्मिन्द्वितीये सवने न जह्युः। आयुष्मन्तः प्रियमेषां
वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम। इदं तृतीयं सवनं
कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त। ते सौधन्वनाः सुव्रानशानाः
स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु। आयतनवतीर्वा अन्या
आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आघारवतीस्ता
आयतनवतीर्याः [27]

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाघारमा
घारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवै नो जनाय
विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति

सौम्या ए॒व तदाहु॑तीरा॒यत॑नवतीः करोत्या॒यत॑नवान्भवति
य ए॒वं वेदा॑थो द्यावा॑पृथि॒वी ए॒व घृ॑तेन॒ व्यु॑नत्ति॒ ते व्यु॑त्ते
उपजीव॑नीये॒ भवत॑ उपजीव॑नीयो॒ भवति॑ [28]

य ए॒वं वेदै॑ष ते॒ रुद्र॑ भा॒गो यं नि॒रया॑चथा॒स्तं जु॑षस्व
विदे॒र्गोप॑त्य॒ रा॒यस्पोष॑ सं॒वथ्स॑रीणा॒ स्व॒स्तिम्।
मनुः॑ पु॒त्रेभ्यो॑ दा॒यं व्य॑भज॒त्स नाभा॑नेदि॒ष्ठम्ब्रह्म॑चर्यं वस॑न्तं
नि॒रभ॑ज॒त्स आ॒गच्छ॑त्सोऽब्र॑वीत्क॒था मा॒ नि॒रभा॑गिति॒ न त्वा॒
नि॒रभा॑ख्यमित्य॑ब्रवीदङ्गि॒रस॒ इमे॒ स॒त्तमा॑सते॒ ते [29]

सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्र॑ जा॒नन्ति॒ तेभ्य॑ इ॒दम्ब्राह्म॑णम्ब्रूहि
ते सु॒व॒र्गं लो॒कय्य॑न्तो॒ य ए॑षाम्प॒शव॑स्ता॒स्ते दा॑स्य॒न्तीति॑
तदै॒भ्योऽब्र॑वीत्ते सु॒व॒र्गं लो॒कय्य॑न्तो॒ य ए॑षाम्प॒शव॑
आ॒सन्तान॑स्मा अ॒ददु॑स्तम्प॒शुभि॑श्चर॑न्तं यज्ञ॑वा॒स्तौ रु॒द्र
आ॒गच्छ॑त्सोऽब्र॑वीन्मम॒ वा इ॒मे प॒शव॑ इत्य॒दुर्वै [30]

मह्य॑मि॒मानित्य॑ब्रवी॒न्न वै तस्य॑ त ई॒शत॑ इत्य॑ब्रवी॒द्यद्यज्ञ॑वा॒स्तौ
हीय॑ते॒ मम॒ वै तदि॑ति॒ तस्मा॑द्यज्ञ॑वा॒स्तु नाभ्य॑वेत्य॒
सोऽब्र॑वीद्यज्ञे॒ मा भ॑जाथ॒ ते प॒शून्नाभि॑ म॒स्य इति॑
तस्मा॑ ए॒तम्म॒न्थिनः॑ स॒स्राव॑म॒जुहो॑त्ततो॒ वै तस्य॑ रु॒द्रः

प॒शून्नाभ्य॑मन्यत॒ यत्रै॑तमे॒वं वि॒द्वान्म॒न्थिनः॑ स॒ऽस्रा॒वं जु॒होति॑
न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून्भि॑ मन्यते॥ [31]

परिवापात्प्रजां मयि दहते चतुर्दश च॥10॥

जुष्टो॑ वा॒चो भू॒यासं॑ जुष्टो॑ वा॒चस्प॑तये॒ देवि॑ वाक्।
यद्वा॒चो मधु॑म॒त्तस्मि॑न्मा धाः॒ स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै। ऋ॒चा
स्तोम॑ः॒ सम॑र्धय गाय॒त्रेण॑ रथं॒तरम्। बृ॒हद्वा॑यत्रव॒र्तनि॑। यस्ते॑
द्र॒प्सः स्क॑न्दति॒ यस्ते॑ अ॒ऽशुर्बा॑हुच्यु॒तो धि॑षण॑योरु॒पस्था॑त्।
अ॒ध्व॒र्योर्वा॑ परि॒ यस्ते॑ प॒वित्रा॑थ्स्वाहा॒कृत॑मिन्द्रा॒य तं जु॑होमि।
यो द्र॒प्सो अ॒ऽशुः प॑तितः पृ॒थि॒व्याम्प॑रिवा॒पात् [32]

पु॒रोडा॑शा॒त्कर॑म्भात्। धा॒ना॒सोमा॑न्म॒न्थिनं॑ इन्द्र
शु॒क्राथ्स्वाहा॑कृत॒मिन्द्रा॑य॒ तं जु॑होमि। यस्ते॑ द्र॒प्सो
मधु॑मा॒ऽइन्द्रि॑यावा॒न्थ्स्वाहा॑कृतः पुन॑र॒प्येति॑ दे॒वान्। दि॒वः
पृ॒थि॒व्याः पर्य॑न्तरि॒ख्याथ्स्वाहा॑कृत॒मिन्द्रा॑य॒ तं जु॑होमि।
अ॒ध्व॒र्युर्वा॑ ऋ॒त्विजा॑म॒प्रथ॑मो यु॒ज्यते॒ तेन॒ स्तोमो॑ योक्त॒व्यं
इत्या॑हु॒र्वाग॑ग्रे॒गा अग्रं॑ ए॒त्वृजु॑गा दे॒वेभ्यो॑ यशो॒ मयि॑ दध॑ती
प्रा॒णान्प॒शुषु॑ प्र॒जाम्म॑यि [33]

च॒ यज॑माने॒ चेत्या॑ह॒ वाच॑मे॒व तद्य॑ज्ञमुखे यु॒नक्ति॑ वास्तु॒ वा

एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्गृहान्गृहीत्वा बहिष्पवमानं सर्पन्ति
 पराञ्चो हि यन्ति पराञ्चीभिः स्तुवते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योप
 तिष्ठते यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाकर्विष्णो त्वं नो अन्तमः
 शर्म यच्छ सहन्त्य। प्र ते धारां मधुश्रुत उथ्सं दुहते
 अखितमित्याहु यदेवास्य शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेना
 प्याययति॥ [34]

वीर इषं हव्यमुपसौ मरुतश्च वृष्टिं भगंस्य द्वादश च॥11॥

अग्निना रयिमश्रवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥
 गोमां अग्नेऽविमां अश्वी यज्ञो नृवथ्संखा सदमिदंप्रमृष्यः।
 इडांवा एषो असुर प्रजावन्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान्॥
 आ प्यायस्व सं तै॥ इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये।
 अस्माकमस्तु केवलः॥ तन्नस्तुरीपमधं पोषयितु देवं त्वष्टर्वि
 रराणः स्यस्व। यतो वीरः [35]

कर्मण्यः सुदख्यो युक्तग्रावा जायते देवकामः।
 शिवस्त्वष्टरिहा गंहि विभुः पोष उत त्मना। यज्ञेयं न
 उदेव। पिशंगरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते
 देवकामः। प्रजां त्वष्टा वि प्यतु नाभिमस्मे अथा

दे॒वाना॒मप्ये॑तु पाथः॑। प्र णो॑ दे॒व्या नो॑ दि॒वः। पी॒पि॒वाꣳसꣳ
सर॑स्वतः स्तनं॒ यो वि॒श्वदर्श॑तः। धु॒खी॒महि॑ प्र॒जामिष॑म्॥

[36]

ये ते॑ सर॒स्व ऊ॒र्मयो॒ मधु॑मन्तो घृ॒तश्चु॑तः। तेषां॑
ते सु॒म्रमी॑महे। यस्य॑ व्र॒तम्प॒शवो॒ यन्ति॒ सर्वे॒ यस्य॑
व्र॒तमु॑प॒तिष्ठ॑न्त॒ आपः॑। यस्य॑ व्र॒ते पु॑ष्टि॒पति॑र्नि॒विष्ट॑स्तꣳ
सर॑स्वन्त॒मव॑से हुवेम। दि॒व्यꣳ सु॑पर्णं व॒यस॑म्बृ॒हन्त॑म॒पां
गर्भं॑ वृष॒भमोष॑धीनाम्। अ॒भी॒पतो॑ वृ॒ष्ट्या त॑र्पयन्तं तꣳ
सर॑स्वन्त॒मव॑से हुवेम। सि॒नी॒वालि॑ पृथु॒ष्टुके॒ या दे॒वाना॒मसि॑
स्वसा॑। जुष॒स्व ह॒व्यम् [37]

आहु॑तम्प्र॒जां दे॑वि दिदि॒ष्टि नः॑। या सु॑पा॒णिः स्व॑ङ्गुरिः
सु॒षूमा॑ बहु॒सूव॑री। तस्यै॑ वि॒श्वत्प॑त्रि॒यै ह॒विः सि॑नी॒वा॒ल्यै
जु॑होतन। इन्द्रं॑ वो वि॒श्वत॑स्परीन्द्रं॒ नरः॑। अ॒सित॑वर्णा॒ हर॑यः
सु॑पर्णा मि॒हो वसा॑ना॒ दिव॑मुत्प॒तन्ति॑। त आ॒ऽव॑वृ॒त्रन्त्स॑द॒नानि॑
कृ॒त्वादि॑त्पृ॒थिवी॑ घृ॒तैर्व्यु॑द्यते। हि॒र॑ण्य॒केशो॒ रज॑सो
वि॒सारे॑ऽहि॒र्धुनि॑र्वात॑ इव॒ धर्जी॑मान्। शुचि॑भ्राजा उ॒षसः॑
[38]

नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः। आ ते सुपर्णा
 अमिनन्त एवैः कृष्णो नौनाव वृषभो यदीदम्। शिवाभिर्न
 स्मयमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा। वाश्रेव
 विद्युन्मिमाति वथ्सं न माता सिषक्ति। यदेषां वृष्टिरसर्जि।
 पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय दिवश्चिथ्सानु रेजत स्वने वः।
 यत्क्रीडथ मरुतः [39]

ऋष्टिमन्त आप इव सध्रियश्चो धवध्वे। अभि क्रन्द स्तनय
 गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन। दृतिः सु कर्ष विषितं
 न्यश्च समा भवन्तूद्वता निपादाः। त्वं त्या चिदच्युताग्ने पशुर्न
 यवसे। धामा ह यत्ते अजर वना वृश्चन्ति शिक्कंसः। अग्ने
 भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावोऽमृतस्य धाम। याश्च [40]

माया मायिनां विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः संदधुः पृष्ठबन्धो।
 दिवो नो वृष्टिम्मरुतो ररीध्वम्प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य
 धाराः। अर्वाङितेन स्तनयिषुतेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः।
 पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथैष्वाभुवः। अत्यं
 न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुथ्सं दुहन्ति स्तनयन्तमखितम्।
 उद्प्रुतो मरुतस्ताः इयर्त वृष्टिम् [41]

ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। क्रोशाति गर्दा कन्येव तुन्ना पेरु
 तुञ्जाना पत्येव जाया। घृतेन द्यावापृथिवी मधुना समुख्यत
 पयस्वतीः कृणुताप ओषधीः। ऊर्जं च तत्र सुमतिं च
 पिन्वथ यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा मधु। उदु त्यश्चित्रम्।
 और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानवदा हुवे। अग्निः समुद्रवाससम्।
 आ सवः सवितुर्यथा भगस्येव भुजिः हुवे। अग्निः
 समुद्रवाससम्। हुवे वातस्वनं कविम्पर्जन्यक्रन्धः सहः।
 अग्निः समुद्रवाससम्॥ [42]

यो वै पर्वमानानाञ्चाणि परिभूः स्फ्यस्वस्तिर्भख्येहिं महीनां पर्योऽसि देवं सवितरेततं श्येनाय यद्वे होतोपयामृगंहीतोऽसि
 वाख्यसत्य सो अग्र एकादश॥11॥ यो वै स्फ्यः स्वस्तिः स्वधाये नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव पद्वत्वारिःशत्॥46॥ यो
 वै पर्वमानानां वि क्रमस्व॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

पृते वि द्विचत्वारिःशच्च॥1॥

यो वै पर्वमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पर्वमानाना

रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु
 त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय सुपर्णोऽसि त्रिष्टुप्छन्दा अनु
 त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय सघासि जगतीछन्दा अनु त्वा
 रभे स्वस्ति मा सम्पारयेत्याहते [1]

वै पवमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु
 पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै
 पवमानस्य संततिं वेद सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते
 पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ
 वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान्
 यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पवमानं वि [2]

छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोपयामगृ
 प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय त्वेत्याधवनीयद्विंशे
 देवेभ्य इति पूतभृतम्पवमानमेव तत्सं तनोति सर्वमायुरेति
 न पुरायुषः प्र मीयते पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्॥ [3]

अपश्यन्तोऽग्नीषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥2॥

त्रीणि वाव सर्वनान्यथ तृतीयं सवनमव लुम्पन्त्यनं शु
 कुर्वन्त उपांशुं हुत्वोपांशुपात्रेऽंशुमवास्य तं

तृतीयसवनेऽपिसृज्याभि षुणुयाद्यदाप्याययन्ति तेनां शुमद्यदभि
 तेनर्जीषि सर्वाण्येव तत्सवनान्यं शुमन्ति शुक्रवन्ति
 समावद्दीर्याणि करोति द्वौ समुद्रौ विततावजूयौ पर्यावर्तते
 जठरैव पादाः। तयोः पश्यन्तो अति यन्त्यन्यमपश्यन्तः
 [4]

सेतुनाति यन्त्यन्यम्। द्वे द्रधसी सतती वस्त एकः
 केशी विश्वा भुवनानि विद्वान्। तिरोधायैत्यसितं वसानः
 शुक्रमा दत्ते अनुहाय जायै। देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा
 अकुर्वत ते देवा एतम्महायज्ञमपश्यन्तमतन्वताऽ- ग्रिहोत्रं
 व्रतमकुर्वत तस्माद्विव्रतः स्याद्विर्ह्यग्निहोत्रं जुह्वति पौर्णमासं
 यज्ञमग्नीषोमीयम् [5]

पशुमकुर्वत दार्श्यं यज्ञमग्नेयम्पशुमकुर्वत वैश्वदेवम्प्रातःसवनं
 वरुणप्रधासान्माध्यंदिनं सवनं साकमेधान्पितृयज्ञं
 त्र्यम्बकां स्तृतीयसवनमकुर्वत तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगां
 नान्ववायन्तेऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति
 तदध्वरस्याध्वरत्वन्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं
 विद्वान्त्सोमेन यजते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥
 [6]

वाचे रूपेभ्यो वर्चोदा आंमयावी पञ्चत्वारिंशच्च॥३॥

परिभूरग्निम्परिभूरिन्द्रम्परिभूर्विश्वान्देवान्परिभूर्मा९ सह
ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते
श९ राजन्तोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य
रायस्पोषस्य ददितारः स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते
भरणीय तस्य त इदमुन्मृजे। प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे
पवस्वापानाय व्यानाय वाचे [7]

दृष्यक्रतुभ्याश्चरुभ्याम्मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथा९
श्रोत्रायात्मनेऽङ्गभ्य आयुषे वीर्याय विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषां
देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कोऽसि को
नाम कस्मै त्वा कायं त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा
सोमेनामीमद९ सुप्रजाः प्रजया भूयास९ सुवीरो वीरैः
सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदाः
[8]

वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भरणीय तस्य
त इदमुन्मृजे। बुभूषन्नवैरुषेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः
प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते

ब्रह्मवर्चसकामोऽवे॑ख्येतैष वै पात्रि॑यः प्रजाप॑तिर्यज्ञः
 प्रजाप॑तिस्तमे॒व तर्प॑यति॒ स ए॑नं तृ॒प्तो ब्रह्मवर्च॑सेना॒भि प॑वत
 आमया॒वी [9]

अवे॑ख्येतैष वै पात्रि॑यः प्रजाप॑तिर्यज्ञः प्रजाप॑तिस्तमे॒व
 तर्प॑यति॒ स ए॑नं तृ॒प्त आयु॑षा॒भि प॑वतेऽभि॒चर॑न्नवे॑ख्येतैष
 वै पात्रि॑यः प्रजाप॑तिर्यज्ञः प्रजाप॑तिस्तमे॒व तर्प॑यति॒ स
 ए॑नं तृ॒प्तः प्रा॑णापा॒नाभ्यां॑ वा॒चो द॑ख्य॒क्रतु॑भ्यां॒ चख्यु॑भ्यां॒
 श्रोत्रा॑भ्यामा॒त्मनोऽङ्गै॑भ्य॒ आयु॑षोऽन्तरै॑ति ता॒जक॑प्र ध॒न्वति॑॥
 [10]

मुखो वा अन्तरि॑ख्यात्प्रस॑र्पन्तन्नय॑न्ति॒ शब्द॑॥४॥

स्फ्यः॑ स्व॒स्तिर्वि॑घ्नः स्व॒स्तिः पर्शु॑र्वेदिः पर्शु॑र्नः स्व॒स्तिः।
 य॒ज्ञिया॑ य॒ज्ञकृ॑तः स्थ॒ ते मा॒स्मिन् य॒ज्ञ उप॑ ह्वयध्व॒मुप॑ मा॒
 द्यावा॑पृथि॒वी ह्वे॑ता॒मुपा॑स्ता॒वः क॒लशः॑ सोमो॑ अ॒ग्निरु॑प॒ देवा॑
 उप॑ य॒ज्ञ उप॑ मा॒ होत्रा॑ उप॒ह्वे ह्वे॑यन्ता॒न्नमो॑ऽग्नये॑ म॒खघ्ने॑
 म॒खस्य॑ मा॒ यशो॑ऽर्या॒दित्या॑हव॒नीय॒मुप॑ तिष्ठते य॒ज्ञो वै म॒खः
 [11]

य॒ज्ञं वाव॑ स तद॑हन्तस्मा॑ ए॒व न॑म॒स्कृत्य॒ सदः॑ प्र

सर्पत्यात्मनोऽनात्त्यै नमो रुद्राय मखघ्ने नमस्कृत्या
 मा पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव नमडस्कृत्य सदः प्र
 सर्पत्यात्मनोऽनात्त्यै नम इन्द्राय मखघ्न इन्द्रियम्मे वीर्यम्मा
 निर्वधीरिति होत्रीयमाशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य
 वीर्यस्यानिर्घाताय या वै [12]

देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति यस्ता विद्वान्सर्पति
 न सदस्यार्तिमार्च्छति नमोऽग्नये मखघ्न इत्याहैता वै
 देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति ता य एवं विद्वान्सर्पति न
 सदस्यार्तिमार्च्छति दृढे स्थः शिथिरे समीची मा ५हंसस्पातु ५
 सूर्यो मा देवो दिव्याद ५हंसस्पातु वायुरन्तरिख्यात् [13]

अग्निः पृथिव्या यमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यो देवी
 द्वारौ मा मा सं ताप्तम् नमः सदसे नमः सदसस्पतये
 नमः सखीनां पुरोगाणां चख्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या
 अहे दैधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाकतर
 उन्निवत उदुद्वतश्च गेषम्पातम्मा द्यावापृथिवी अद्याहः सदो
 वै प्रसर्पन्तम् [14]

पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त ए॒नमी॒श्वरा हि॑सितोः
 सदः प्रसृप्य द॒खिणा॒र्धम्परे॑र॒ख्येता॑गन्त पितरः पितृ॒मान॒हं
 युष्माभि॑र्भूयासः सुप्र॒जसो॒ मया॑ यूय॒म्भूया॑स्तेति तेभ्य॑ ए॒व
 नम॑स्कृत्य सदः प्र सर्प॒त्यात्म॑नोऽना॒त्यै॥ [15]

विश्वच॒र॒षणे॒ त्रिष्टु॒फ॒छन्द॑स् इन्द्र॒पीत॑स्य नरा॒शः स॑पीत॒स्याति॑ स्तुत॒स्तोम॑स्य जी॒वाय॒ नमो॑ वः पितरो बभूव

चतु॑श्च॒त्वारि॑शच्च॥ 5॥

भ॒र॒ख्येहि॒ मा वि॑श दी॒र्घायु॑त्वाय॑ श॒न्तनु॑त्वाय॑ रा॒यस्पोषा॑य॒
 वर्च॑से सुप्र॒जास्त्वा॒येहि॑ वसो पुरोवसो प्रि॒यो मे॑
 हृदो॑ऽस्य॒श्विनो॑स्त्वा बा॒हुभ्या॑ः स॒ध्यास॑म् नृच॒र॒ख्येसं॑ त्वा
 देव सोम सुच॒र॒षा अव॑ र॒ख्येष॑म् म॒न्द्राभि॑भूतिः के॒तुर्य॑ज्ञानां
 वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु म॒न्द्रा स्व॑र्वा॒च्यदि॑तिरना॒हत॑शी॒र्ष्णी
 वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्य॒त्वेहि॑ विश्वच॒र॒षणे॒ [16]

श॒म्भूर्मयो॑भूः स्व॒स्ति मा॑ हरि॒वर्ण॑ प्र च॒र॒ ऋ॒त्वे द॒ख्याय॑
 रा॒यस्पोषा॑य सुवी॒रता॑यै मा मा॑ राज॒न्वि बी॑भिषो मा मे हा॒दि
 त्वि॒षा व॑धीः। वृष॑णे शुष्मा॒यायु॑षे वर्च॑से॥ वसु॑म॒द्रण॑स्य सोम
 देव ते मति॑विदः प्रातःस॒वन॑स्य गाय॒त्रछ॑न्दस् इन्द्र॒पीत॑स्य
 नरा॒शः स॑पीत॒स्य पितृ॑पीत॒स्य मधु॑मत् उप॑हूत॒स्योप॑हूतो

भरूषयामि रुद्रवद्रूणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यंदिनस्य
सवनस्य त्रिष्टुच्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य [17]

पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भरूषयाम्यादित्यवद्रूण
सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीछन्दस
इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत
उपहूतस्योपहूतो भरूषयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः
सोम वृष्णियम्। भवा वाजस्य संगथे। हिन्व मे गात्रा
हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः। शिवो मे सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व
मा मेऽवाङ्गाभिमति [18]

गाः। अपाम सोमममृता अभूमादश्म ज्योतिरविदाम
देवान्। किमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य।
यन्म आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहार्जातवेदा विचर्षणिः।
पुनरग्निश्चरूषुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्विना युवं
चरूषुरा धत्तमरूष्योः। इष्टयंजुषस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य
[19]

शस्तोक्थस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो
भरूषयामि। आपूर्याः स्था मा पूरयत प्रजया च धनेन

चा॒ ए॒तत्ते॑ त॒त॒ ये च॒ त्वामन्वे॒तत्ते॑ पि॒ताम॑ह॒ प्र॒पि॒ताम॑ह॒ ये
 च॒ त्वामन्व॑त्र॒ पित॑रो यथाभा॒गम्म॑न्दध्वम् नमो॑ वः पि॒तरो॒
 रसा॑य॒ नमो॑ वः पि॒तरः॒ शुष्मा॑य॒ नमो॑ वः पि॒तरो जी॒वाय॒
 नमो॑ वः पि॒तरः [20]

स्व॒धायै॒ नमो॑ वः पि॒तरो म॑न्यवे॒ नमो॑ वः पि॒तरो
 घो॒राय॒ पि॒तरो॒ नमो॑ वो॒ य ए॒तस्मि॑ल्लो॒के स्थ॒ युष्मा॑स्तेऽनु॒
 येऽस्मि॑ल्लो॒के मां तेऽनु॒ य ए॒तस्मि॑ल्लो॒के स्थ॒ यूयं॑ तेषां॒
 वसि॑ष्ठो भूयास्त॒ येऽस्मि॑ल्लो॒केऽहं॑ तेषां॒ वसि॑ष्ठो भूयास॒म्
 प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव॥
 [21]

यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो
 रयी॑णाम्। दे॒वकृ॑त॒स्यैन॑सोऽव॒यज॑नमसि॒ मनु॑ष्य॒कृ॒त॒स्यैन॑सोऽ-
 व॒यज॑नमसि॒ पि॒तृकृ॑त॒स्यैन॑सोऽव॒यज॑नमस्य॒प्सु धौ॒तस्य॑
 सोम॑ दे॒व ते॒ नृभिः॑ सु॒तस्ये॑ष्टयं॒जुषः॑ स्तु॒तस्तो॑मस्य
 श॒स्तोक्थ॑स्य॒ यो भ॑र॒खो अ॑श्व॒सनि॑र्यो गो॒सनि॑स्तस्य॒ ते
 पि॒तृभि॑र्भ॒र॒खंकृ॑त॒स्योप॑हूत॒स्योप॑हूतो भ॒र॒खयामि॑॥ [22]

म॒हीना॒मप्यो॑ऽसि॒ विश्वे॑षां दे॒वानां॑ त॒नूर॑ऋ॒ध्यासं॑म॒द्य
पृ॒षती॑नां॒ ग्रह॑मृष॒तीनां॒ ग्रहो॑ऽसि॒ विष्णो॑र॒हृद॑यम॒स्येक॑मिष
विष्णु॑स्त्वानु॒ वि च॑क्रमे भूति॒र्द्धा घृ॑तेन॒ वर्ध॑तां॒ तस्य॑ मे॒ष्टस्य॑
वी॒तस्य॑ द्रवि॑ण॒मा ग॑म्या॒ज्योति॑रसि॒ वैश्वान॑र॒मपृ॑श्नि॒यै दु॒ग्धम्
याव॑ती॒ द्यावा॑पृथि॒वी म॑हित्वा याव॑च्च स॒प्त सिन्ध॑वो वित॒स्थुः।
ताव॑न्तमिन्द्र ते [23]

ग्रहः॑ स॒होर्जा॑ गृ॒ह्णाम्य॑स्तृ॒तम्। यत्कृ॑ष्णशकुनः
पृ॒षदा॒ज्यम॑वमृ॒शेच्छू॒द्रा अस्य॑ प्र॒मायु॑काः स्युर्य॑च्छ्वाऽव॑मृ॒शेच्च॑तु॒ष्पा
ऽस्य॑ प॒शवः॑ प्र॒मायु॑काः स्युर्य॑थ॒स्कन्दे॑द्यज॑मानः प्र॒मायु॑कः
स्यात्प॒शवो॑ वै पृ॒षदा॒ज्यम॑प॒शवो॑ वा ए॒तस्य॑ स्कन्दन्ति॒ यस्य॑
पृ॒षदा॒ज्यः॑ स्कन्द॑ति॒ यत्पृ॑षदा॒ज्यम्पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑ प॒शून्वास्मै॑
पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑ प्रा॒णो वै पृ॑षदा॒ज्यम्प्रा॒णो वै [24]

ए॒तस्य॑ स्कन्द॑ति॒ यस्य॑ पृ॒षदा॒ज्यः॑ स्कन्द॑ति॒
यत्पृ॑षदा॒ज्यम्पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑ प्रा॒णमे॒वास्मै॑ पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑ हि॒रण्य॑मव॒धाय॑
गृ॒ह्णात्य॑मृ॒तं वै हि॒रण्य॑म्प्रा॒णः पृ॑षदा॒ज्यम॑मृ॒तमे॒वास्य॑
प्रा॒णे द॑धाति श॒तमा॑न॒म्भव॑ति श॒तायुः॑ पुरु॒षः श॑तेन्द्रि॒य
आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑त्यश्व॒मव॑ घ्रापयति प्राजाप॒त्यो वा
अश्वः॑ प्राजाप॒त्यः प्रा॒णः स्वादे॒वास्मै॑ योनेः॑ प्रा॒णं निर्मि॑मीते

वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञश्छि॑द्यते॒ यस्य॑ पृषदा॒ज्यः॑ स्कन्द॑ति
वैष्ण॒व्यर्चा पुन॑र्गृह्णाति य॒ज्ञो वै विष्णु॑र्य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः॑ सं
त॑नोति॥ [25]

शस्त्रं शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रम् ॥ 7 ॥

दे॒वं स॒वित॑रे॒तत्ते प्रा॒ह तत्प्र च॑ सु॒व प्र च॑ य॒ज्ञ
बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्मायु॑ष्मत्या ऋ॒चो मा गा॑त तनू॒पाथ्साम्नः॑ स॒त्या व॑
आ॒शिषः॑ सन्तु स॒त्या आकू॑तय ऋ॒तं च॑ स॒त्यं च॑ वदत स्तु॒त
दे॒वस्य॑ स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑ स्तु॒तस्य॑ स्तु॒तम॒स्यूर्ज॑म्म॒ह्यः॑ स्तु॒तं
दु॒हामा मा॑ स्तु॒तस्य॑ स्तु॒तं ग॑म्याच्छ॒स्त्रस्य॑ श॒स्त्रम् [26]

अ॒स्यूर्ज॑म्म॒ह्यः॑ श॒स्त्रं दु॒हामा मा॑ श॒स्त्रस्य॑ श॒स्त्रं
ग॑म्यादिन्द्रि॒याव॑न्तो वनामहे धु॒र॒खीम॑हि प्र॒जामिष॑म्। सा मे॑
स॒त्याशी॑र्दे॒वेषु॑ भूयात् ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम्मा ग॑म्यात्। य॒ज्ञो ब॑भूव स
आ ब॑भूव स प्र ज॒ज्ञे स वा॑वृधे। स दे॒वाना॑मधि॒पति॑र्बभूव सो
अ॒स्माः॑ अधि॒पती॑न्करोतु व॒यः॑ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्।
य॒ज्ञो वा॒ वै [27]

य॒ज्ञप॑तिं दु॒हे य॒ज्ञप॑तिर्वा य॒ज्ञं दु॒हे स यः॑ स्तु॒तश॒स्त्रयो॒र्दोह॑मवि॒
यज॑ते तं य॒ज्ञो दु॒हे स इ॒ष्ट्वा पापी॑यान्भवति॒ य ए॑नयो॒र्दोह॑

विद्वान् यजते स यज्ञं दुहे स इष्ट्वा वसीयान्भवति स्तुतस्य
 स्तुतमस्यूर्जम्मह्यः स्तुतं दुहामा मां स्तुतस्य स्तुतं
 गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रमस्यूर्जम्मह्यः शस्त्रं दुहामा मां शस्त्रस्य
 शस्त्रं गम्यादित्याहैष वै स्तुतशस्त्रयोर्दोहस्तं य एवं विद्वान्
 यजते दुह एव यज्ञमिष्ट्वा वसीयान्भवति॥ [28]

एनंसा विश्वकर्मन् यो दखिणां न संपिर्ग्रीवी वैश्वानराश्रत्वारिः शच्च॥8॥

श्येनाय पत्वेने स्वाहा वट्थस्वयमभिगूर्ताय नमो
 विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वट्थस्वयमभिगूर्ताय नमः परिधये
 जनप्रथेनाय स्वाहा वट्थस्वयमभिगूर्ताय नम ऊर्जे
 होत्राणां स्वाहा वट्थस्वयमभिगूर्ताय नमः पयसे होत्राणां
 स्वाहा वट्थस्वयमभिगूर्ताय नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा
 वट्थस्वयमभिगूर्ताय नम ऋतमृतपाः सुवर्वाट्स्वाहा
 वट्थस्वयमभिगूर्ताय नमस्तृम्पन्ताः होत्रा मधोर्घृतस्य
 यज्ञपतिमृषय एनंसा [29]

आहुः। प्रजा निर्भक्ता अनुत्प्यमाना मध्व्यौ स्तोकावप
 तौ रराधा सं नस्ताभ्याः सृजतु विश्वकर्मा घोरा
 ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः। चख्षुष एषाम्मनसश्च संधौ

बृहस्पतये महि षड्युमन्नमः। नमो विश्वकर्मणे स उ
पात्वस्माननन्यान्त्सोमपान्मन्यमानः। प्राणस्य विद्वान्त्समरे
न धीर् एनश्चकृवान्महि बद्ध एषाम्। तं विश्वकर्मन् [30]

प्र मुञ्चा स्वस्तये ये भर्ष्यन्तो न वसून्यानृहुः।
यानग्नयोऽन्वतप्यन्त धिष्ण्या इयं तेषामवया दुरिष्ठ्यै
स्विष्टिं नस्तां कृणोतु विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि
ये नो अख्यन् यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अकामा वो
दखिष्णां न नीनिम् मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्ट। यावन्तो
वै सदस्यास्ते सर्वे दखिष्ण्यास्तेभ्यो यो दखिष्णां न [31]

नयेदैभ्यो वृश्चेत् यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव
तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकिथ्सत् यमाशिरा दम्पती
वाममश्रुतः। पुमान्पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा
एधते गृहः। आशीर्दाया दम्पती वाममश्रुतामरिष्टो रायः
सचता९ समोकसा। य आसिचत्सदुग्धं कुम्भ्या सहेष्टेन
यामन्नमतिं जहातु सः। सर्पिर्ग्रीवी [32]

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य।
सहजानिर्यः सुमखस्यमान इन्द्रायाशिरः सह कुम्भ्यादात्।

आशीर्म् ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणं
 सर्वर्चसम्। संजयन्खेत्राणि सहसाहमिन्द्र कृण्वानो
 अन्याः अधरान्सुपतान्। भूतमसि भूते मा धा मुखमसि
 मुखम्भूयासम् द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परि गृह्णामि विश्वे त्वा
 देवा वैश्वानराः [33]

प्र च्यावयन्तु दिवि देवान्दहान्तरिख्ये वयांसि
 पृथिव्याम्पार्थिवान्ध्रुवं ध्रुवेण हविषाव सोमं नयामसि। यथा
 नः सर्वमिज्जगदयख्यम् सुमना असत्। यथा न इन्द्र
 इद्विशः केवलीः सर्वाः समनसः करत्। यथा नः सर्वा
 इदिशोऽस्माकं केवलीरसन्॥ [34]

सर्वने वज्रमन्तर्धत्ते त्रीण्येतान्यक्षराणीन्द्रियमार्थ्यन्दिनः सवन्त्रोद्गातृणामध्वर्युर्नैति वर्तयत्यष्टौ च॥9॥

यद्वे होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थंशा
 इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यख्यराणि त्रिपदा
 गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने
 वज्रमन्तर्धत्त उक्थं वाचीत्याह माध्यंदिनः सवनम्प्रतिगीर्य
 चत्वार्येतान्यख्यराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभमार्थ्यंदिनः सवनं
 त्रिष्टुभैव माध्यंदिने सवने वज्रमन्तर्धत्ते [35]

उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यखराणि
 सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रेणैव तृतीयसवने
 वज्रमन्तर्धत्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो
 यथासवनम्प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन
 आत्मन्दधीतेन्द्रियम्माध्यंदिने सवने पशूस्तृतीयसवन
 इत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यखराणि
 [36]

त्रिपदा गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनम्प्रातःसवन एव
 प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री
 तेजः प्रातःसवनं तेज एव प्रातःसवन आत्मन्धत्त उक्थं
 वाचीत्याह माध्यंदिनं सवनम्प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यखराणि
 चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनम्माध्यंदिन एव
 सवने प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो इन्द्रियं वै
 त्रिष्टुगिन्द्रियम्माध्यंदिनं सवनम् [37]

इन्द्रियमेव माध्यंदिने सवन आत्मन्धत्त उक्थं
 वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यखराणि
 सप्तपदा शक्करी शाक्कराः पशवो जागृतं तृतीयसवनं

तृतीयसवन एव प्रतिगुरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो पशवो
वै जगती पशवंस्तृतीयसवनम्पशूनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्ते
यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयत आव्यमस्मिन्दधाति तद्यन्न [38]

अपहनीत पुरास्य संवत्सराद्गृह आ वैवीरञ्छोऽसा मोद
इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदपं हते यथा वा आयताम्प्रतीरुषत
एवमध्वर्युः प्रतिगुरम्प्रतीरुषते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथायतया
समृच्छते तादृगेव तद्यदर्धर्चांलुप्येत यथा धावञ्छो हीयते
तादृगेव तत्प्रबाहुग्वा ऋत्विजामुद्गीथा उद्गीथ एवोद्गातृणाम्
[39]

ऋचः प्रणव उक्थशऽसिनाम्प्रतिगुरोऽध्वर्यूणाम् य
एवं विद्वान्प्रतिगृणात्यन्नाद एव भवत्यास्य प्रजायां वाजी
जायत इयम्वै होतासावध्वर्युर्यदासीनः शऽसंत्यस्या एव
तद्धोता नैत्यास्त इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे
यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या एव तदध्वर्युर्नैति [40]

तिष्ठतीव ह्यसावथो अमूमेव तेन यजमानो दुहे
यदासीनः शऽसन्ति तस्मादितःप्रदानं देवा उप
जीवन्ति यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मादमुतःप्रदानम्मनुष्या
उप जीवन्ति यत्प्राडासीनः शऽसन्ति प्रत्यङ्तिष्ठन्प्रतिगृणाति

तस्मात्प्राचीनं॑ रेतो॑ धीयते॑ प्रतीचीः॑ प्रजा जायन्ते॑ यद्वै
होता॑ ध्वर्युमभ्या॑ह्वयते॑ वज्रमेनम॑भि प्र वर्तयति॑ परा॒डा वर्तते॑
वज्रमे॒व तन्नि करोति॥ [41]

रक्षस्व भ्रातृव्यस्योदश च॥10॥

उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒ऽसि॑ वा॒ख्व॒स॒द॒सि॑ वा॒क्पा॒भ्यां॑ त्वा
क्र॒तु॒पा॒भ्या॑म॒स्य य॒ज्ञस्य॑ ध्रु॒वस्या॑ध्य॒ख्या॒भ्यां॑ गृ॒ह्णाम्यु॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒
ऽस्यृ॒त॒स॒द॒सि॑ च॒ख्व॒ष्पा॒भ्यां॑ त्वा क्र॒तु॒पा॒भ्या॑म॒स्य य॒ज्ञस्य॑
ध्रु॒वस्या॑ध्य॒ख्या॒भ्यां॑ गृ॒ह्णाम्यु॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒ऽसि॑ श्रु॒त॒स॒द॒सि॑
श्रो॒त्र॒पा॒भ्यां॑ त्वा क्र॒तु॒पा॒भ्या॑म॒स्य य॒ज्ञस्य॑ ध्रु॒वस्या॑ध्य॒ख्या॒भ्यां॑
गृ॒ह्णामि॑ दे॒वेभ्य॑स्त्वा वि॒श्वदे॑वेभ्यस्त्वा वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यो॑
विष्ण॑वुरु॒क्रमै॑ष ते सोम॒स्तं॑ र॒ख्वस्व॑ [42]

तं ते॑ दु॒श्च॒ख्या॒ माव॑ ख्य॒त् मयि॑ वसुः॑ पुरो॒वसु॑र्वा॒क्पा
वाच॑म्मे पाहि॒ मयि॑ वसु॑र्वि॒दद्व॑सुश्च॒ख्व॒ष्पाश्च॒ख्वु॑र्मे पाहि॒
मयि॑ वसुः॑ सं॒यद्व॑सुः श्रो॒त्र॒पाः श्रो॒त्र॒म्मे पाहि॑ भूर॑सि
श्रेष्ठो॑ र॒श्मीना॑मप्रा॒ण॒पाः प्रा॒ण॒म्मे पाहि॑ धूर॑सि श्रेष्ठो॑
र॒श्मीना॑मपान॒पा अ॑पान॒म्मे पाहि॑ यो न॑ इन्द्रवायू
मित्रा॑वरुणाव॒श्विनाव॑भि॒दास॑न्ति भ्रातृ॒व्य उ॒त्पिपी॑ते शुभस्पती

इदमहं तमधरम्पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि॥ [43]

इषाऽयं त्वा त्रयोदश च॥11॥

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजकर्मभिः।
यस्य त्वं सख्यमाविथ। प्र होत्रे पूर्वं वचोऽग्नये भरता
बृहत्। विपां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे। अग्ने त्री ते
वाजिना त्री षधस्था तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः। तिस्र
उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन्। सं
वां कर्मणा समिषा [44]

हिनोमीन्द्राविष्णु अपसस्पारे अस्य। जुषेथां यज्ञं द्रविणं च
धत्तमरिष्टैर्नः पृथिभिः पारयन्ता। उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे
न परा जिग्ये कतरश्चनैर्नोः। इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा
सहस्रं वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूँषि तव जातवेदस्तिस्त्र
आजानीरुषसस्ते अग्ने। ताभिर्देवानामवो यखिषि विद्वानथ
[45]

भव यजमानाय शं योः। अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या ख्येति
विदथा कविः। स त्रीं रेकादशा इह। यख्यच्च पिप्रयच्च
नो विप्रो दूतः परिष्कृतः। नभन्तामन्यके समे। इन्द्राविष्णू

दृ॒ष्टि॒ताः श॒म्बर॑स्य॒ नव॒ पुरो॑ नव॒तिं च॑ श्र॒थिष्ट॑म्। श॒तं व॒र्चि॑नः
स॒हस्रं॑ च सा॒क॒ ह॒थो अ॑प्र॒त्यसु॑रस्य वी॒रान्। उ॒त मा॒ता
म॑हि॒षम॑न्वे॒नद॒मी त्वा॑ ज॒हति॑ पु॒त्र दे॒वाः। अथा॑ब्रवीद्वृ॒त्रमिन्द्रो॑
ह॒निष्य॑न्त्सखे॑ वि॒ष्णो वि॒तरं॑ वि॒ क्रम॑स्व॥ [46]

॥ हरिः ओम् ॥ तैत्तिरीयसंहिता तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

अग्ने॑ तेज॒स्विन्वा॒युर्वस॑वस्त्वेतद्वा अ॒पां वा॒युर॑सि प्रा॒णो ना॑म॒ देवा॑ वै यद्य॒जेन॑ न प्र॒जाप॑तिर्दे॒वासुरा॑ना॒युर्दा ए॒तय्यै॒वान्
सूर्या॑ दे॒व इ॒दं द्वा॑मेका॒दश॑॥११॥ अग्ने॑ तेज॒स्विन्वा॒युर॑सि छ॒न्दसां॑ वी॒र्यं मा॒तरं॑ ष॒ट्त्रिं॑शत्॥३६॥ अग्ने॑ तेज॒स्वि॑श्चि॒कितु॑पे॒
दधा॑तु॥ हरिः ओम् ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

ख्यत्रस्य च मयि त्रयोविंशतिश्च॥१॥

अग्ने॑ तेज॒स्विन्तेज॒स्वी त्वं दे॒वेषु॑ भू॒यास्तेज॑स्वन्त॒म्मामा॑युष्मन्त॒
वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु॒ कुरु॑ दी॒ख्यायै॑ च त्वा॒ तप॑सश्च॒ तेज॑से
जु॒होमि॑ तेजो॒विद॑सि॒ तेजो॑ मा॒ मा हा॑सी॒न्माऽहं॑ तेजो॑
हा॒सिष॑म्मा मां तेजो॑ हा॒सीदिन्द्रो॑ज॒स्विन्नो॑ज॒स्वी त्वं दे॒वेषु॑
भू॒या ओज॑स्वन्त॒म्मामा॑युष्मन्त॒ वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु॒ कुरु॑

ब्रह्मणश्च त्वा ख्षत्रस्य च [1]

ओजसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हासीन्माहमोजो
हासिषम्मा मामोजो हासीत्सूर्य भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वं
देवेषु भूया भ्राजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु
वायोश्च त्वाऽपां च भ्राजसे जुहोमि सुवर्विदसि सुवर्मा
मा हासीन्माह॥ सुवर्हासिषम्मा मा॥ सुवर्हासीन्मयि
मेधाम्मयि प्रजाम्मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधाम्मयि
प्रजाम्मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मयि
सूर्यो भ्राजो दधातु॥ [2]

शःसिषद्विश्वे देवा अष्टाविंशतिश्च॥2॥

वायुर्हिकर्ताऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम्
बृहस्पतिरुद्गाता विश्वे देवा उपगातारो मरुतः प्रतिहर्तार
इन्द्रो निधनं ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वेतद्वै
सर्वमध्वर्युरुपाकुर्वन्नुद्गातृभ्यं उपाकरोति ते देवाः
प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वित्याहैतदेव सर्वमात्मन्यत्त
इडा देवहूर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्पतिरुक्थामदानि शःसिषद्विश्वे
देवाः [3]

सूक्तवाचः पृथिवि मातुर्मा मां हिंसीर्मधुं मनिष्ये मधुं
जनिष्ये मधुं वरख्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो
वाचमुद्यासं शुश्रूषेण्याममनुष्येभ्यस्तम्मां देवा अवन्तु
शोभायै पितरोऽनु मदन्तु॥[4]

शक्ररीष्वग्नेर्वृहस्पतिः पञ्चविंशतिश्च॥३॥

वसवस्त्वा प्र वृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियम्पाथ
उपैहि रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथ
उपैह्यादित्यास्त्वा प्र वृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां
देवानामप्रियम्पाथ उपैहि मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि
भन्दनासु कोतनासु नूतनासु रेशीषु मेषीषु वाशीषु विश्वभृथ्सु
माध्वीषु ककुहासु शक्ररीषु [5]

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि शुक्रं ते शुक्लेण गृह्णाम्यहो
रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः। आऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारां
असञ्चत। ककुहं रूपं वृषभस्य रोचते बृहत्सोमः सोमस्य
पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि
तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहोशित्कं देव सोम गायत्रेण
छन्दसाऽग्नेः [6]

प्रियम्पाथो अपीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन
छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथो अपीह्यस्मत्सखा त्वं देव सोम
जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानाम्प्रियम्पाथो अपीह्या नः
प्राण एतु परावत आन्तरिख्याद्विवस्परि। आयुः पृथिव्या
अध्यमृतमसि प्राणाय त्वा। इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां वर्चः
सोमो बृहस्पतिः। वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे धत्तमश्विना।
दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत्। परि विश्वानि
काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत्॥ [7]

उग्रा एत्यापस्त्रीणि च॥4॥

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते
शुक्र शुक्रमा धूनोमीत्याहापामेव नामधेयेन गुह्येन दिवो
वृष्टिमव रुन्दे शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामीत्याहैतद्वा अहो रूपं
यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य
रश्मिभिर्दिवो वृष्टिं च्यावयत्याऽस्मिन्नुग्राः [8]

अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्ककुहः रूपं वृषभस्य
रोचते बृहदित्याहैतद्वा अस्य ककुहः रूपं यद्वृष्टी रूपेणैव
वृष्टिमव रुन्दे यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहैष ह वै

ह॒विषा॑ ह॒विर्य॑जति॒ योऽदा॑भ्यं गृही॒त्वा सोमा॑य जु॒होति॒ परा॒
वा ए॒तस्यायुः॑ प्रा॒ण ए॑ति [9]

योऽ॑शुं गृ॒ह्णा॒त्या नः॑ प्रा॒ण ए॑तु परा॒वत॒ इत्या॑हायु॒रेव
प्रा॒णमा॒त्मन्ध॑त्तेऽमृ॒तम॑सि प्रा॒णाय॒ त्वेति॑ हि॒र॒ण्यम॑भि
व्य॑नित्य॒मृतं॑ वै हि॒र॒ण्यमा॑युः प्रा॒णोऽमृ॑तेनै॒वायु॑रा॒त्मन्ध॑त्ते
श॒तमा॑न॒म्भव॑ति श॒तायुः॑ पुरु॒षः श॑तेन्द्रि॒य आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये
प्रति॑ तिष्ठत्य॒प उप॑ स्पृशति भेष॒जं वा आपो॑ भेष॒जमे॒व
कु॑रुते॥ [10]

व्योमन ऋतस्य प्राणः पशूनेव विधर्म दिवमेवाभि जयत्युतस्य पट्वत्वारिः शच्च॥ 5॥

वा॒युरा॑सि प्रा॒णो नाम॑ सवि॒तुराधि॑पत्येऽपान॒म्मे
दा॒श्चख॑षुरा॑सि श्रोत्रं॑ नाम॑ धा॒तुराधि॑पत्य॒ आयु॑र्मे दा
रू॒पम॑सि वर्णो॑ नाम॒ बृह॑स्पते॒राधि॑पत्ये प्र॒जाम्मे॑ दा ऋ॒तम॑सि
स॒त्यं नामेन्द्र॑स्याधि॑पत्ये ख॒षत्र॑म्मे॑ दा भू॒तम॑सि भव्यं॑ नाम॑
पि॒तृणा॑माधि॑पत्येऽपामोष॑धीनां॒ गर्भं॑ धा ऋ॒तस्य॑ त्वा व्योमन
ऋ॒तस्य॑ [11]

त्वा वि॒भू॒मन ऋ॒तस्य॑ त्वा वि॒धर्म॑ण ऋ॒तस्य॑ त्वा
स॒त्याय॑र्तस्य॑ त्वा ज्योति॑षे प्र॒जाप॑तिर्वि॒राज॑मपश्य॒त्तया॑

भूतं च भव्यं चासृजत् तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां
 जमदग्निस्तपसाऽपश्यत्तया वै स पृथ्वीन्कामानसृजत्
 तत्पृथ्वीनाम्पृथिव्यम् यत्पृथ्वी गृह्यन्ते पृथ्वीनेव तैः कामान्
 यजमानोऽव रुद्धे वायुरसि प्राणः [12]

नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुद्धे चख्युरसि श्रोत्रं
 नामेत्याहायुरेवाव रुद्धे रूपमसि वर्णो नामेत्याह
 प्रजामेवाव रुद्ध ऋतमसि सत्यं नामेत्याह ख्यत्रमेवाव
 रुद्धे भूतमसि भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां
 गर्भः पशूनेव [13]

अव रुद्ध एतावद्वै पुरुषम्परितस्तदेवाव रुद्ध ऋतस्य त्वा
 व्योमन् इत्याहेयं वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्यृतस्य त्वा
 विभूमन् इत्याहान्तरिख्यद्वौ ऋतस्य विभूमान्तरिख्यमेवाभि
 जयत्यृतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म
 दिवमेवाभि जयत्यृतस्य [14]

त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिश एवाभि
 जयत्यृतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक
 ऋतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्येतावन्तो वै

दैवलोकास्तानेवाभि जयति दश सम्पद्यन्ते दशाख्वरा
विराडन्न विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति॥ [15]

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥ 6॥

देवा वै यद्यज्ञेन नावारुन्धत् तत्परैरवारुन्धत्
तत्पराणाम्परत्वम् यत्परै गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन नावरुन्धे
तस्यावरुद्धौ यम्प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति
यं द्वितीयमन्तरिक्षं तेन यं तृतीयममुमेव तेन लोकमभि
जयति यदेते गृह्यन्ते एषां लोकानामभिजित्यै [16]

उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्चो गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाल्लोकान्पुनरि-
लोकम्प्रत्यवरोहन्ति यत्पूर्वेष्वहःस्वितः पराश्चो गृह्यन्ते
तस्मादितः पराश्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्चो
गृह्यन्ते तस्मादमुतोऽर्वाश्च इमे लोकास्तस्माद- यातयाम्नो
लोकान्मनुष्या उप जीवन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
कस्मात्सत्यादद्ध्य ओषधयः सम्भवन्त्योषधयः [17]

मनुष्याणामन्नम्प्रजापतिम्प्रजा अनु प्र जायन्त इति
परानन्विति ब्रूयाद्यद्गृह्णात्यद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति
तस्मादद्ध्य ओषधयः सम्भवन्ति यद्गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा

प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नम् यद्गृह्णाति
 प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिम्प्रजा
 अनु प्र जायन्ते॥ [18]

स छन्दसावीर्यवा एव तदद्यौ च॥7॥

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत
 यज्ञं छन्दांसि ते विष्वश्चो व्यक्रामन्थसोऽसुराननु
 यज्ञोऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दांसि ते देवा अमन्यन्तामी वा
 इदमभूवन् यद्वयं स्म इति ते प्रजापतिमुपाधावन्थसोऽब्रवीत्प्रज
 वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति स छन्दसां वीर्यम् [19]

आदाय तदेभ्यः प्रायच्छत्तदनु छन्दांस्यपाक्रामञ्छन्दांसि
 यज्ञस्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदा
 श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना
 पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै
 कमध्वर्युरा श्रावयतीति छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै [20]

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे
 वषट्कारो य एवं वेद सर्वार्यैरेव छन्दोभिरर्चति यत्किं
 चार्चति यदिन्द्रो वृत्रमहन्नमेध्यं तद्यद्यतीनपावपदमेध्यं तदथ

कस्मादैन्द्रो यज्ञ आ सऽस्थातो॒रित्या॑हुरिन्द्रस्य॒ वा ए॒षा
यज्ञिया॑ त॒नूर्य॑द्यज्ञस्तामे॒व तद्य॑जन्ति॒ य ए॒वं वेदो॑पैनं॒ यज्ञो
नम॑ति॥ [21]

कुसीदन्वन्न एनमोषेद्यदि पुर आदित्यमेव तदाहेतुर्मे गोपायेति॥८॥

आ॒यु॒र्दा अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णो घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि।
घृ॒तम्पी॒त्वा मधु॒ चारु॒ गव्य॑म्पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भि र॑रु॒षता॑दिमम्।
आ वृ॑श्च्यते॒ वा ए॒तद्य॑ज॒मानो॑ऽग्नि॒भ्यां यदे॑नयोः
शृ॒तंकृ॑त्याथा॒न्यत्रा॑वभृथम॒वैत्या॑यु॒र्दा अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒ण
इत्य॑वभृथम॒वैष्य॑ञ्जु॒ह्यादा॑हु॒त्यैवै॑नौ शमयति॒ नार्ति॑माच्छति॒
यज॑मानो॒ यत्कु॑सीदम् [22]

अप्र॑तीत्त॒म्मयि॒ येन॑ य॒मस्य॑ ब॒लिना॒ चरा॑मि। इ॒हैव
सन्नि॒रव॑दये॒ तदे॒तत्तद॑ग्ने॒ अनृ॑णो भ॒वामि॑। वि॒श्वलो॑प
वि॒श्वदा॑वस्य॒ त्वास॑ञ्जु॒होम्य॒ग्धादे॑कोऽहु॒तादे॑कः॒ सम॑स॒नादे॑कः।
ते नः॑ कृ॒ण्वन्तु॒ भेष॑जः॒ सदः॒ सहो॒ वरे॑ण्यम्। अ॒यं नो॒
नभ॑सा॒ पुरः॒ सऽस्फा॑नो॒ अ॒भि र॑रु॒षतु॑। गृ॒हाणा॒मसं॑मत्यै
ब॒हवो॑ नो गृ॒हा अ॑सन्। स त्वं नः॑ [23]

न॒भ॒स॒स्प॒त ऊ॒र्जं नो॑ धेहि भ॒द्रया॑। पु॒नर्नो॑ नृ॒ष्टमा॑ कृ॒धि

पुनर्नो रयिमा कृधि। देवं सःस्फान सहस्रपोषस्यैशिषे
 स नो रास्वाज्यानिः रायस्पोषः सुवीर्यः संवत्सरीणाः
 स्वस्तिम्। अग्निर्वाव यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य
 यजमान आ दत्ते यदोषधीभिर्वेदिः स्तृणाति यदनुपौष्य
 प्रयायाद्दीवबद्धमेनम् [24]

अमुष्मिल्लोके नैनीयेरन् यत्कुसीदमप्रतीत्तम्मयीत्युपौषतीहैव
 सन् यमं कुसीदं निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमेति यदि
 मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्य जुहुयादेष वा
 अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः स एवैनः स्वदयत्यह्ना
 विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावम्पक्त्वा प्रातरेतेन
 कर्षमुपौषेद्यदि [25]

दहति पुण्यसमम्भवति यदि न दहति पापसममेतेन ह
 स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन दीर्घसत्रमुप यन्ति यो वा
 उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममुष्मिल्लोक
 इष्टापूर्तेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽ-
 दित्योऽनुख्याता तान् य एवं विद्वान् यजते सममुष्मिल्लोक
 इष्टापूर्तेन गच्छतेऽयं नो नभसा पुरः [26]

इत्याहाऽग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहैतन्मै गोपायेति
 स त्वं नो नभसस्पत इत्याह वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव
 तदाहैतन्मै गोपायेति देवं सऽस्फानेत्याहासौ वा आदित्यो
 देवः सऽस्फानं आदित्यमेव तदाहैतन्मै गोपायेति॥ [27]

पूषा क्रियन्तं एषोऽष्टौ च॥9॥

एतं युवानम्परि वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरत प्रियेण।
 मा नः शाप्त जनुषा सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेमा।
 नमो महिम्न उत चख्षुषे ते मरुताम्पितस्तदहं गृणामि।
 अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्।
 देवानामेष उपनाह आसीदपां गर्भं ओषधीषु न्यक्तः। सोमस्य
 द्रप्समवृणीत पूषा [28]

बृहन्नद्रिरभवत्तदेषाम्। पिता वृथ्सानाम्पतिरघ्नियानामथो
 पिता महतां गर्गराणाम्। वृथ्सो जरायुं प्रतिधुक्पीयूषं
 आमिख्या मस्तु घृतमस्य रेतः। त्वां गावोऽवृणत राज्याय
 त्वां हवन्त मरुतः स्वर्काः। वर्ष्मन्खत्रस्यं ककुभिं
 शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भजा वसूनि। व्यृद्धेन वा एष
 पशुना यजते यस्यैतानि न क्रियन्त एष ह त्वै समृद्धेन

यजते यस्यैतानि क्रियन्ते॥ [29]

गवीन्यौ वि चतुश्चत्वारिंशच्च॥10॥

सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता र्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः।
बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीं जुहोतु। यस्यास्ते
हरितो गर्भोऽथो योनिर्हरिण्ययी। अङ्गान्यहुता यस्यै तां
देवैः समजीगमम्। आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र
नर्दबुद। भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः। वि ते
भिनद्धि तकरीं वि योनिं वि गवीन्यौ। वि [30]

मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायुं च। बहिस्ते अस्तु
बालिति। उरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीरं आनञ्ज
गर्भम्। एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी
सप्तपद्यष्टापदी भुवनानु प्रथताः स्वाहा। मही द्यौः पृथिवी
च न इमं यज्ञमिमिष्यताम्। पिपृतां नो भरीमभिः॥ [31]

भामांसो दाता त्वमन्तरिष्वः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु श्रवणं चतुर्विंशतिश्च॥11॥

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती। उक्थम्मदंश्च
शस्यते। अयं वाम्परि षिच्यते सोमं इन्द्राबृहस्पती।
चारुर्मदाय पीतये। अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिं धत्तः

शत॒ग्विनम्। अश्वा॑वन्तः सह॒स्रिणम्। बृह॒स्पति॑र्नः परि॑ पातु
 प॒श्चादु॒तोत्तर॑स्मा॒दध॑रादघा॒योः। इन्द्रः॑ पु॒रस्ता॑दु॒त म॑ध्य॒तो नः
 सखा॑ सखि॑भ्यो वरि॑वः कृ॒णोतु। वि ते॒ विष्व॒ग्वात॑जूतासो
 अग्ने॒ भामा॑सः [32]

शु॒चे शुच॑यश्चरन्ति। तु॒विम्र॒ख्यासो॑ दि॒व्या न॑वंग्वा॒ वना॑
 वनन्ति॑ धृष॒ता रु॒जन्तः। त्वा॒मग्ने॒ मानु॑षीरीडते॒ विशो॑
 हो॒त्रावि॒दं वि॒विचि॑र॒त्नधा॑त॒मम्। गुहा॑ सन्तः॑ सु॒भग
 वि॒श्वदर्श॑तं तु॒विष्म॑णसः॑ सु॒यजं॑ घृ॒तश्रि॑यम्। धा॒ता द॑दातु
 नो र॒यिमी॑शा॒नो जग॑त॒स्पतिः॑। स नः॑ पू॒र्णेन॑ वा॒वनत्। धा॒ता
 प्र॒जाया॑ उ॒त रा॒य ई॑शे धा॒तेदं॑ वि॒श्वम्भु॑वनं॒ जजान॑। धा॒ता
 पु॒त्रं यज॑मानाय॒ दाता॑ [33]

तस्मा॑ उ ह॒व्यं घृ॒तव॑द्विधे॒म। धा॒ता द॑दातु नो
 र॒यिम्प्रा॑चीं जी॒वातु॑म॒खिष॑ताम्। व॒यं दे॒वस्य॑ धी॒महि॑ सु॒मतिः॑
 स॒त्यरा॑धसः। धा॒ता द॑दातु दा॒शुषे॑ वसू॒नि प्र॒जाका॑माय
 मी॒दुषे॑ दुरो॒णे। तस्मै॑ दे॒वा अ॒मृताः॑ सं व्य॑यन्तां॒ विश्वे॑ दे॒वासो॒
 अदि॑तिः स॒जोषाः॑। अनु॑ नोऽद्या॒नुम॑तिर्य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ म॒न्यता॑म्।
 अ॒ग्निश्च॑ ह॒व्यवा॑हनो॒ भव॑तां दा॒शुषे॑ म॒यः। अ॒न्विद॑नुमते॒ त्वम्

[34]

मन्यासै शं च नः कृधि। ऋत्वे दख्याय नो हिनु
 प्र ण आयूषि तारिषः। अनु मन्यतामनुमन्यमाना
 प्रजावन्तः रयिमर्खीयमाणम्। तस्यै वयः हेडसि मापि
 भूम सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। यस्यामिदम्प्रदिशि
 यद्विरोचतेऽनुमतिम्प्रति भूषन्त्यायवः। यस्या उपस्थ
 उर्वन्तरिख्यः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु॥ [35]

राकामहः सुहवाः सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा
 बोधतु त्मना। सीव्यत्वपः सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु
 वीरः शतदायमुक्थ्यम्। यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो
 याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि। ताभिर्नो अद्य सुमना
 उपागहि सहस्रपोषः सुभगे रराणा। सिनीवालि या
 सुपाणिः। कुहूमहः सुभगा विद्वानापसमस्मिन् यज्ञे सुहवा
 जोहवीमि। सा नो ददातु श्रवणम्पितृणां तस्यास्ते देवि
 हविषा विधेम। कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य
 हविषश्चिकेतु। सं दाशुषे किरतु भूरि वामः रायस्पोषं
 चिकितुषे दधातु॥ [36]

वि वा एतस्या वांयो इमे वै चित्तश्चाग्निर्भूतानाँदेवा वा अभ्यातानानृतापाङ्गाष्ट्रकांमाय देविका वास्तौप्यते त्वमग्ने
 बृहदेकादश॥11॥ वि वा एतस्येत्याह मृत्युर्गन्धर्वोऽवं रुन्धे मध्यतस्त्वमग्ने बृहथ्यद्वत्वारि९शत्॥46॥ वि वा एतस्यं
 प्रियासः॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥॥ तैत्तिरीयसंहिता तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वर्तयेत्याह न इति वै नाभ्या उल्बंमिवैकवि९शतिश्च॥1॥

वि वा एतस्य यज्ञ ऋध्यते यस्य हविरन्तिरिच्यते सूर्यो
 देवो दिविषद्ध्य इत्याह बृहस्पतिना चैवास्य प्रजापतिना च
 यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति रख्या९सि वा एतत्पशु९ संचन्ते
 यदेकदेवत्य आलब्धो भूयान्भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ
 इत्याह देवत्रैवेनां गमयति रख्यसामपहत्या आ वर्तन
 वर्तयेत्याह [1]

ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिनन्नि तकुरीमित्याह
 यथायजुरेवैतदुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव
 इन्दुः प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं
 गच्छति पृथिवीमतिरिक्तन्तद्यत्र शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो

म॒ही द्यौः पृ॒थि॒वी च न॒ इति॑ [2]

आ॒ह द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒व य॒ज्ञस्य॑ व्यृद्धं चाति॑रिक्तं च
शम॑यति॒ नार्ति॑माच्छति॒ यज॑मानो भस्म॑नाभि॒ समू॑हति
स्व॒गाकृ॑त्या अथो॑ अनयो॒र्वा ए॒ष गर्भो॑ऽनयो॒रेवैनं॑ दधाति॒
यद॑वद्येदति॒ तद्रे॑चयेद्यन्नावद्येत्प॒शोरा॑लब्धस्य॒ नाव॑ द्येत्
पुर॒स्ता॒न्नाभ्या॑ अ॒न्यद॑वद्येदुपरि॑ष्टादन्यत्पुर॒स्ता॒द्वै नाभ्यै॑ [3]

प्रा॒ण उ॒परि॑ष्टादपा॒नो यावा॑ने॒व प॒शुस्त॑स्याव॑ द्यति॒
विष्ण॑वे शि॒पिवि॑ष्टाय॒ जुहो॑ति॒ यद्वै य॒ज्ञस्या॑तिरिच्यते॒
यः प॒शोर्भू॑मा या पु॒ष्टिस्त॑द्विष्णुः शि॒पिवि॑ष्टोऽति॑रिक्तं
ए॒वाति॑रिक्तं दधा॒त्यति॑रिक्तस्य॒ शान्त्या॑ अ॒ष्टाप्रू॑ड्वि॒रण्यं
द॒खि॒ष्णाऽष्टा॑पदी॒ ह्येषा॑त्मा न॒वमः॑ प॒शोरा॑प्त्या अ॒न्तर॑को॒श
उ॒ष्णी॒षेणा॑वि॒ष्टित॑म्भवत्ये॒वमि॑व॒ हि प॒शुरु॑ल्बमि॒व च॑र्म॒व
मा॒स॒मि॒वा॒स्थी॑व॒ यावा॑ने॒व प॒शुस्त॑मा॒प्त्वाव॑ रु॒द्धे यस्यै॒षा
य॒ज्ञे प्राय॑श्चित्तिः क्रि॒यत॑ इ॒ष्ट्वा व॑सी॒यान्भव॑ति॥ [4]

सरस्वत्यै स्वाहा मनुस्त्रयोदश च॥2॥

आ वा॑यो भूष शुचि॒पा उ॒प नः॑ सह॒स्रं ते नि॒युतो॑ विश्व॒वार।
उपो॑ ते अ॒न्धो म॒द्यम॑यामि॒ यस्य॑ दे॒व दधि॑षे पू॒र्वपे॒यम्।

आकू॑त्यै त्वा॒ कामा॑य त्वा॒ समृ॑धे॑ त्वा॒ किक्कि॑टा ते॒ मनः॑
 प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ किक्कि॑टा ते॑ प्रा॒णं वा॑यवे॒ स्वाहा॑ किक्कि॑टा
 ते॒ च॒र॒ख्युः सूर्या॑य॒ स्वाहा॑ किक्कि॑टा ते॒ श्रोत्रं॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ ५
 स्वाहा॑ किक्कि॑टा ते॒ वाच॑ ५ सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑ [5]

त्वं तुरी॑या व॒शिनी॑ व॒शासि॑ सकृ॑द्यत्वा॒ मन॑सा॒
 गर्भ॑ आशयत्। व॒शा त्वं व॒शिनी॑ गच्छ॒ देवान्ध॑स॒त्याः
 स॑न्तु॒ यज॑मानस्य॒ कामाः॑। अ॒जासि॑ रयि॒ष्ठा पृ॑थि॒व्या ५
 सी॑दो॒र्ध्वान्तरि॑ख्यमु॒प तिष्ठ॑स्व दि॒वि ते॑ बृ॒हद्भाः॑। तन्तु॑
 त॒न्वन्न॑ज॒सो भा॒नुमन्वि॑हि॒ ज्योति॑ष्मतः॒ पथो॑ र॒ख्य धि॒या
 कृ॑तान्। अ॒नु॒ल्ब॒णं व॑यत॒ जोगु॑वा॒मपो॑ मनु॒र्भव॑ ज॒नया॑ दै॒व्यं
 ज॒नम्। म॒न॒सो ह॒विर॑सि॒ प्र॒जाप॑ते॒र्वर्णो॑ गात्रा॑णां ते गात्र॒भाजो॑
 भूया॑स्म॥ [6]

यध्वेन सारस्वतीमा लभेत् यः कामाय त्वा कामोऽपु इत्युभो द्विचत्वारिंशच्च॥३॥

इ॒मे वै स॒हास्ता॑न्ते वा॒युर्व्य॑वा॒त्ते गर्भ॑म॒दधा॑ता॒न्त ५ सोमः॑
 प्रा॒ज॒नय॑द॒ग्निरे॑ग्रसत् स ए॒तम्प्रा॑ज॒पति॑रा॒ग्नेयम॑ष्टाक॒पाल॑-
 मप॑श्य॒त्तं नि॑र॒वप॑त्तेनै॒वैना॑म॒ग्नेरधि॑ नि॒र॒क्रीणा॑त्तस्मा॒दप्य॑न्यदे॒वत्या॑
 आ॒ग्नेयम॑ष्टाक॒पालम्पु॑रस्ता॒न्निर्व॑पेद॒ग्ने- रे॒वैना॑मधि॑ नि॒ष्क्री॑या

लभते यत् [7]

वायुर्व्यवात्तस्माद्वायव्यां यदिमे गर्भमदधातां तस्माद्द्यावापृथि-
यथ्सोमः प्राजंनयदग्निरग्रसत् तस्मादग्नीषोमीया
यदनयोर्वियत्योर्वागवदत्तस्मात्सारस्वती यत्प्रजापतिरग्रेरधि
निरक्रीणात्तस्मात्प्राजापत्या सा वा एषा सर्वदेवत्यां यदजा
वशा वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वे र्षेपिष्ठा देवतां
वायुमेव स्वेन [8]

भागधेयेनोप धावति स एवैनम्भूतिं गमयति
द्यावापृथिव्यामा लभेत कृषमाणः प्रतिष्ठाकामो दिव एवास्मै
पर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोषधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य
सस्यम्भवत्यग्नीषोमीयामा लभेत यः कामयेतान्नवानन्नादः
स्यामित्यग्निनैवान्नमव रुद्धे सोमैन्नान्नद्यमन्नवानेवान्नादो
भवति सारस्वतीमा लभेत यः [9]

ईश्वरो वाचो वदितोः सन्वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती
सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन्वाचं दधाति
प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेतानभिजितमभि जयेयमिति
प्रजापतिः सर्वा देवतां देवताभिरेवानभि- जितमभि जयति

वाय॒व्य॒यो॒पाक॑रोति वा॒योरे॒वैना॑मव॒रुध्या॑ ल॒भत॑ आकू॒त्यै त्वा॒
कामा॑य त्वा [10]

इत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतत्कि॑क्किटा॒कारं॑ जुहोति किक्किटाक॒रेण॑
वै ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ रमन्ते प्रा॒रण्याः प॑तन्ति यत्कि॑क्किटा॒कारं॑
जुहोति॑ ग्रा॒म्याणाम्प॑शूनां धृत्यै पर्य॑ग्नौ क्रि॒यमाणे॑ जुहोति
जीव॑न्तीमे॒वैना॑ सुव॒र्गं लो॒कङ्ग॑मयति त्वं तुरीया॑ व॒शिनी॑
व॒शासीत्या॑ह देव॒त्रैवैना॑ गमयति स॒त्याः सं॒न्तु यज॑मानस्य
कामा॑ इत्या॑हैष वै कामः [11]

यज॑मानस्य यदना॑र्त उ॒दृचं॑ गच्छ॑ति तस्मा॑देवमाहा॒जासि॑
रयि॑ष्ठेत्या॑हैष्वे॒वैना॑ लो॒केषु॑ प्रति॑ ष्ठापयति दि॒वि ते बृ॒हद्वा
इत्या॑ह सुव॒र्ग ए॒वास्मै॑ लो॒के ज्योति॑र्दधाति तन्तुं त॒न्वत्रज॑सो
भा॒नुमन्वि॑हीत्या॑हे॒माने॒वास्मै॑ लो॒काज्योति॑ष्मतः करोत्यनु॒ल्बणं॑
व॒यत् जो॒गुवाम॑प॒ इति॑ [12]

आ॒ह यदे॒व य॒ज्ञ उ॒ल्बणं॑ क्रि॒यते॑ तस्यै॒वैषा॑ शान्ति॒र्मनु॑र्भव
ज॒नया॑ दै॒व्यं ज॒नमि॒त्याह॑ मा॒नुव्यो॑ वै प्र॒जास्ता॑ ए॒वाद्याः
कुरु॑ते म॒नसो॑ ह॒विर॑सीत्या॑ह स्व॒गाकृ॑त्यै गात्रा॑णां ते
गात्र॑भाजो भूया॒स्मेत्या॑हाशिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते तस्यै॒ वा

ए॒तस्या॒ एक॑मे॒वादे॑वय॒जनं॒ यदा॑ल॒ब्धायाम॑भ्रः [13]

भव॑ति॒ यदा॑ल॒ब्धायाम॑भ्रः स्याद॒प्सु वा॑ प्रवे॒शये॒त्सर्वा॑
वा प्रा॒श्नीया॑द्यद॒प्सु प्र॑वे॒शये॑द्यज्ञवेश॒सं कु॑र्या॒त्सर्वा॑मे॒व
प्रा॒श्नीया॑दिन्द्रि॒यमे॒वात्म॑न्ध॒त्ते सा वा ए॒षा त्र॑या॒णामे॒वाव॑रुद्धा
संव॑त्सर॒सदः॑ सह॒स्रया॑जिनो॑ गृहमे॒धिन॑स्त ए॒वैतया॑
यजे॑र॒न्तेषा॑मे॒वैषा॑प्ता॥14॥

उप॒ पञ्च॑विंशतिश्च॥4॥

चित्तं॑ च॒ चित्ति॑श्चाकू॒तं चाकू॑तिश्च॒ विज्ञा॑तं च वि॒ज्ञानं॑
च॒ मन॑श्च॒ शक्क॑रीश्च॒ दर्श॑श्च॒ पूर्ण॑मा॒सश्च॒ बृह॑च्च॒ रथ॑न्तरं च॒
प्र॒जाप॑ति॒र्जया॑निन्द्रा॒य वृ॒ष्णे प्रा॑यच्छदु॒ग्रः पृ॑त॒नाज्ये॑षु॒ तस्मै॑
विशः॒ सम॑नमन्त॒ सर्वाः॒ स उ॒ग्रः स हि॒ हव्यो॑ ब॒भूव॑
दे॒वासुराः॒ संय॑त्ता आस॒न्त्स इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॑
ए॒ताञ्जया॑न्प्रायच्छ॒त्तान॑जुहो॒त्ततो॑ वै दे॒वा असुरा॑नजयन् य-
दज॑यन्तञ्जया॒नां जय॑त्व॒ऽस्पर्ध॑मानेनै॒ते हो॑त॒व्या जय॑त्ये॒व
ताम्पृ॑त॒नाम्॥[15]

अ॒ग्रे स॒प्तद॑श च॥5॥

अ॒ग्निर्भू॑ताना॒मधि॑पतिः॒ स मा॑व॒त्विन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठाना॑

यमः पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा
 नखत्राणाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाः
 समुद्रः स्रोत्यानामन्नः साम्राज्यानामधिपति तन्मावतु
 सोम ओषधीनां सविता प्रसवानां रुद्रः पशूनां त्वष्टा
 रूपाणां विष्णुः पर्वतानाम्मरुतो गुणानामधिपतयस्ते
 मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्ततामहा इह
 मावत। अस्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्ब्रह्मेऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधाया-
 मस्मिन्कर्मन्स्यां देवहृत्याम्॥ [16]

प्राजापत्याः सौऽष्टादश च॥6॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा
 एतानभ्यातानानपश्यन्तानभ्यातन्वत यद्देवानां कर्मासीदार्ध्यत
 तद्यदसुराणां न तदार्ध्यत येन कर्मणेऽर्सेत्तत्र होतव्या
 ऋध्नोत्येव तेन कर्मणा यद्विश्वे देवाः समभरन्तस्मादभ्याताना
 वैश्वदेवा यत्प्रजापतिर्जयान्प्रायच्छत्तस्माञ्जयाः प्राजापत्याः
 [17]

यद्राष्ट्रभृद्भी राष्ट्रमाददत् तद्राष्ट्रभृतां राष्ट्रभृत्त्वन्ते देवा
 अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत जयैरजयन्त्राष्ट्रभृद्भी राष्ट्रमाददत्

यद्दे॒वा अ॒भ्याता॒नैरसुरा॒न॒भ्यात॑न्वत् तद॑भ्याता॒नाना॑मभ्याता॒न॒त्वय॑
जय॒त्वय्यँद्रा॑ष्ट्रभृ॒द्धीं रा॒ष्ट्रमाद॑दत् तद्रा॑ष्ट्रभृ॒ताः॑ रा॒ष्ट्रभृ॒त्वन्त॑तो
दे॒वा अ॒भ॒व॒न्परा॑सुरा॒ यो भ्रात॑र्व्यवा॒न्त्स्यात्स ए॒ताञ्जु॑हुयादभ्याता॒नै
भ्रात॑र्व्या॒न॒भ्यात॑नुते जयै॑र्जयति रा॒ष्ट्रभृ॒द्धीं रा॒ष्ट्रमा द॑त्ते
भ॒व॒त्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रात॑र्व्यो भवति॥ [18]

मनोऽमुडयष्पद्वत्वारि९शब् ॥ 7 ॥

ऋ॒ता॒षाडु॒तधा॑माऽग्निर्गन्ध॒र्वस्तस्य॑ौष॒धयोऽप्सर॑स ऊ॒र्जो
नाम॑ स इ॒दम्ब्रह्म॑ र॒खत्र॑म्पातु ता इ॒दम्ब्रह्म॑ र॒खत्र॑म्पा॒न्तु
तस्मै॑ स्वाहा ताभ्यः॒ स्वाहा॑ स॒ंहितो॑ वि॒श्वसा॑मा
सूर्यो॑ गन्ध॒र्वस्तस्य॑ मरी॒चयोऽप्सर॑स आ॒युवः॑ सुषु॒म्नः
सूर्य॑रश्मिश्चन्द्रमा॑ गन्ध॒र्वस्तस्य॑ नर॒खत्रा॑ण्यप्सरसो॑ बे॒कुर॑यो
भु॒ज्युः सु॑प॒र्णो य॒ज्ञो गन्ध॒र्वस्तस्य॑ द॒र्षिणा॑ अ॒प्सरसः॑ स्त॒वाः
प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा॒ मनः॑ [19]

गन्ध॒र्वस्तस्य॑ क्सा॒मान्य॑प्सरसो॒ वह॑य इ॒षिरो॑ वि॒श्वव्य॑चा
वातो॑ गन्ध॒र्वस्तस्या॑पोऽप्सरसो॑ मु॒दा भुव॑नस्य पते॒ यस्य॑
त उ॒परि॑ गृ॒हा इ॒ह च॑। स नो॑ रा॒स्वाज्या॑नि९ रा॒यस्पोष॑९
सु॒वीर्य॑९ सं॒वत्स॑रीणा९ स्व॒स्तिम्। प॒रमे॒ष्ठ्यधि॑पति-

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो भुवः सुखितिः
 सुभूतिर्भद्रकृत्सुर्वान्पुर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो
 रुचो दूरेहेतिरमृडयः [20]

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः
 कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याधयोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम
 स इदम्ब्रह्म ख्यत्रम्पातु ता इदम्ब्रह्म ख्यत्रम्पान्तु तस्मै
 स्वाहा ताभ्यः स्वाहा स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि
 गृहा इह च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै ख्यत्राय महि शर्म यच्छ॥
 [21]

ग्रामी युंक्तीध्मः स्व एवैनान्नाद्यं यच्छन्त्येकान्नपञ्चाशच्च॥८॥

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमव
 रुन्दे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रम्प्रजा
 राष्ट्रम्पशवो राष्ट्रं यच्छ्रेष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव रुन्दे
 वसिष्ठः समानानाम्भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै
 राष्ट्रभृतो राष्ट्रं सजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं सजातानव रुन्दे
 ग्रामी [22]

एव भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एवास्मै सजातानव

रुद्धे त ए॒न॒म॒व॒रु॒द्धा॒ उप॑ तिष्ठन्ते रथमुख ओज॑स्कामस्य
 होत॒व्या॑ ओजो॒ वै रा॑ष्ट्रभृत॒ ओजो॒ रथ॒ ओज॑सैवास्मा॒
 ओजो॒ऽव॑ रुद्ध ओज॑स्व्यैव भ॒वति॒ यो रा॒ष्ट्राद॑प॒भूतः॑
 स्यात्तस्मै॑ होत॒व्या॑ याव॑न्तो॒ऽस्य॒ रथाः॒ स्युस्ता॑न्ब्रूयाद्युद्धमिति॑
 रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ युनक्ति [23]

आहु॑तयो॒ वा ए॒तस्या॑क्लृप्ता॒ यस्य॑ रा॒ष्ट्रं न क॑ल्पते स्वर॒थस्य॑
 द॒खि॒णं च॒क्रम्प्र॑वृह्य॒ नाडी॑म॒भि जु॑हुया॒दाहु॑तीरे॒वास्य॑
 कल्पयति॒ ता अ॑स्य॒ कल्प॑माना॒ रा॒ष्ट्रम॑नु॒ कल्प॑ते संग्रामे
 संय॑त्ते होत॒व्या॑ रा॒ष्ट्रं वै रा॑ष्ट्रभृतो॒ रा॒ष्ट्रे ख॒लु वा ए॒ते
 व्याय॑च्छन्ते॒ ये संग्राम॑ संय॑न्ति॒ यस्य॒ पूर्व॑स्य॒ जुह॑ति॒ स
 ए॒व भ॑वति॒ जय॑ति॒ तं संग्रामं॑ मा॒न्धुक॑ इ॒ध्मः [24]

भ॒वत्य॑ङ्गारा ए॒व प्र॑ति॒वेष्ट॑माना अ॒मित्रा॑णामस्य॒ सेना॑म्प्रति॒
 वेष्ट॑यन्ति॒ य उ॒न्माद्ये॑त्तस्मै॑ होत॒व्या॑ गन्ध॒र्वाप्सर॑सो॒ वा
 ए॒तमु॒न्माद॑यन्ति॒ य उ॒न्माद्य॑त्ये॒ते ख॒लु वै ग॑न्ध॒र्वाप्सर॑सो॒
 यद्रा॑ष्ट्रभृत॒स्तस्मै॑ स्वाहा॒ ताभ्यः॑ स्वाहेति॑ जुहोति॒
 तेनै॒वैना॑च्छमयति॒ नैय॑ग्रोध॒ औदु॑म्बर॒ आश्व॑त्थः॒ प्ला॒ख्य
 इती॒ध्मो भ॑वत्ये॒ते वै ग॑न्ध॒र्वाप्सर॑सा॒ गृहाः॑ स्व ए॒वैनान् [25]

आयतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमः होतव्याः
 प्राणानेवास्यं प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते
 स्वकृतं इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतं
 निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरन्तेन
 वषट्करोति वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति
 यस्य कामयेतान्नाद्यम् [26]

आ ददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य
 पतु इति तृणानि सं गृह्णीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः
 प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमा दत्त इदमहममुष्यामुष्यायणस्यान्नाद्यः
 हरामीत्याहान्नाद्यमेवास्यं हरति षड्विहरति षड्वा ऋतवः
 प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति
 [27]

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तः स्थलेऽवसाय्यं ब्रह्मौदनं
 चतुःशरावम्पक्त्वा तस्मै होतव्या वर्षं वै राष्ट्रभृतो वर्षं
 स्थलं वर्षणैवैनं वर्षं समानानां गमयति चतुःशरावो
 भवति दिख्येव प्रति तिष्ठति ख्यीरे भवति रुचमेवास्मि-
 न्दधात्युद्धरति श्रुतत्वाय सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय चत्वारं

आर्षेयाः प्राश्नन्ति दिशामेव ज्योतिषि जुहोति॥ [28]

पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि ग्रामङ्कल्पयत्येता एव निरुत्तमन्धातारं करोति मेधा नमत्येता एव निर्वपेदष्टौ

दहन्ति नवं च॥9॥ देविकाः प्रजाकामो मिथुनी पशुकाम

देविका निर्वपेत्प्रजाकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव
खलु वै प्रजाश्छन्दोभिरेवासमै प्रजाः प्र जनयति प्रथमं धातारं
करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते
राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु
कुह्वा वाचं दधात्येता एव निर्वपेत्पशुकामश्छन्दांसि वै
देविकाश्छन्दांसि [29]

इव खलु वै पशवश्छन्दोभिरेवासमै पशून् जनयति प्रथमं
धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते
राते राका प्र सिनीवाली जनयति पशून् प्रजातान्कुह्वा
प्रतिं ष्ठापयत्येता एव निर्वपेद्ग्रामकामश्छन्दांसि वै
देविकाश्छन्दांसीव खलु वै ग्रामश्छन्दोभिरेवासमै ग्रामम्
[30]

अवं रुद्धे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवेनं
ग्रामस्य दधात्येता एव निर्वपेज्ज्योगामयावी छन्दांसि

वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य
ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमगदं करोति मध्यतो धातारं
करोति मध्यतो वा एतस्याक्लृप्तं यस्य ज्योगामयति मध्यत
एवास्य तेन कल्पयत्येता एव निः [31]

वृषेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि
खलु वा एतं नोप नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं
करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता
एव निर्वपेदीजानश्छन्दांसि वै देविका यातयामानीव खलु
वा एतस्य छन्दांसि य ईजान उत्तमं धातारं करोति [32]

उपरिष्ठादेवास्मै छन्दांस्ययातयामान्यव रुन्द्र
उपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेद्यम्मेधा नोपनमेच्छन्दांसि
वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यम्मेधा
नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि
दधात्युपैनम्मेधा नमत्येता एव निर्वपेत् [33]

रुक्कामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु
वै रुक्छन्दोभिरेवास्मिन्नुचं दधाति रूषीरे भवन्ति

रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधति मध्य॒तो धा॒तारं॑ करोति मध्य॒त
 ए॒वैन॑ꣳ रु॒चो द॑धाति गाय॒त्री वा अ॒नु॒मति॑स्त्रिष्टु॒ग्रा॒का जग॑ती
 सिनी॑वा॒ल्यनु॑ष्टु॒प्कुहू॑र्धा॒ता व॑ष॒ट्कारः पू॒र्वप॒रख्यो रा॒काप॑र॒प॒रख्यः
 कुहू॑र॒मावा॒स्यां सिनी॑वा॒ली पौ॑र्ण॒मास्य॑नु॒मतिश्च॒न्द्रमा॑ धा॒ताऽष्टौ
 [34]

वस॑वोऽष्टा॒खरा॑ गाय॒त्र्येका॑दश रु॒द्रा एका॑दशा॒खरा॑
 त्रि॒ष्टुब्धा॑दशा॒दित्या॑ द्वा॒दशा॒खरा॑ जग॑ती प्र॒जाप॑तिरनु॒ष्टुब्धा॑ता
 व॑ष॒ट्कार ए॒तद्वै देवि॑काः सर्वा॑णि च॒ छन्दा॑ꣳसि॒ सर्वा॑श्च दे॒वता॑
 व॑ष॒ट्कारस्ता॑ यत्स॒ह सर्वा॑ निर्व॑पेदी॒श्वरा॑ ए॒नम्प्र॑दहो द्वे प्र॑थ॒मे
 नि॒रुप्य॑ धा॒तुस्तृ॑तीयं निर्व॑पे॒त्तथो॑ ए॒वोत्त॑रे निर्व॑पे॒त्तथै॑नं न प्र
 द॑हन्त्यथो॒ यस्मै॑ कामा॑य निरु॒प्यन्ते॑ तमे॒वाभि॑रुपा॑प्नोति॥
 [35]

धत्तेऽर्वाचीनꣳ स्यात्स्मरणेहयति पञ्चचत्वारिꣳशच्च॥ 10 ॥

वास्तो॑ष्पते॒ प्रति॑ जानी॒ह्यस्मान्त्स्वा॑वेशो अ॒नमी॒वो भ॑वा
 नः। यत्त्वेम॑हे॒ प्रति॑ तन्नो॑ जुषस्व॒ शं न॑ एधि द्वि॒पदे॒ शं
 चतु॑ष्पदे। वास्तो॑ष्पते श॒ग्मया॑ सꣳसदा॑ ते स॒खीम॑हि र॒ण्वया॑
 गातु॑मत्या॑। आवः॒ ख्येम॑ उ॒त योगे॑ वरं॑ नो यू॒यम्पा॑त स्व॒स्तिभिः॑

सदा नः। यत्स्यायम्प्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उप
धत्ते [36]

यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यत्स्यायम्प्रा
कृत्वोपं धत्ते दशं समानत्रं जुहोति दशांख्वरा
विराड्विराजमेवात्वेष्टकां कृत्वोपं धत्तेऽथो विराज्येव
यज्ञमाप्नोति चित्यंश्चित्योऽस्य भवति तस्माद्यत्र दशोषित्वा
प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततोऽर्वाचीनम् [37]

रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयंम्प्रयायाद्रुद्र
एनम्भूत्वाग्निरनूत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति
भागधेयेनैवैनं शमयति नार्तिमाच्छति यजमानो यद्युक्ते
जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यदयुक्ते
जुहुयाद्यथा ख्वेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य
वास्तोष्पतीयं स्यात् [38]

दख्विणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पतीयं
जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनं शमयति यदेकया
जुहुयाद्विहोमं कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति
सदेवत्वाय यद्धुत आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदव-

ख्याणान्यसम्प्रख्याप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वादहनं वा
तादृगेव तदयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः समारोहयति
[39]

एष वा अग्रेर्योनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो
खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः
स्यादिति या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहेत्यात्मन्समारोहय
यजमानो वा अग्रेर्योनिः स्वायामेवैनं योन्याः समारोहयते॥
[40]

सोमो गोषु मा रयि मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त च॥11॥

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषे। कविर्गृहपतिर्युवा॥
हव्यवाडग्निरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको
अस्मे। सुगारुहपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्रियक्सम्मिमीहि
श्रवांसि। त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न
मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः। ब्रह्मा देवानामपदवीः
कवीनामृषिर्विप्राणाम्महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां
स्वधितिर्वनानां सोमः [41]

पवित्रमत्येति रेभन्। आ विश्वदेवः सत्पतिः सूक्तैरद्या

वृणीमहे। स॒त्यस॑वꣳ स॒वितार॑म्॥ आ स॒त्येन॒ रज॑सा
वर्त॑मानो नि॒वेशय॑न्न॒मृत॑म्मर्त्यं च। हि॒र॒ण्यये॑न स॒विता रथे॑ना
दे॒वो या॑ति॒ भुव॑ना वि॒पश्य॑न्। यथा॑ नो अ॒दि॒तिः क॑र॒त्यश्चे
नृ॒भ्यो यथा॑ ग॒वै। यथा॑ तो॒काय॑ रु॒द्रिय॑म्। मा न॑स्तो॒के तन॑ये
मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒ मा [42]

नो अ॒श्वेषु॑ रीरिषः। वी॒रान्मा नो॑ रु॒द्र भामि॑तो
व॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो नम॑सा विधेम ते। उ॒द॒प्रुतो॒ न वयो॑
र॒ख्यमा॑णा वाव॑दतो अ॒भ्रिय॑स्येव घोषाः॥ गि॒रिभ्र॑जो
नोर्म॑यो म॒दन्तो॒ बृह॑स्पति॒मभ्य॑र्का अ॒नाव॑न्। हꣳसैरि॑व
स॒खिभि॑र्वाव॑दद्वि॒रश्म॑न्म॒यानि॑ न॒ह॒ना व्य॑स्यन्। बृह॑स्पति॒रभि
क॒नि॒क्रद॑द्वा उ॒त प्रा॑स्तो॒दुच्च॑ वि॒द्वाꣳ अ॑गायत्। ए॒न्द्र सान॑सिꣳ
र॒यिम् [43]

स॒जित्वा॑नꣳ सदा॒सह॑म्। व॒र्षिष्ठ॑मृतये भर। प्र संसा॑हिषे
पु॒रुहू॑त शत्रू॒ज्येष्ठ॑स्ते शु॒ष्मं इ॒ह रा॑तिर॑स्तु। इन्द्रा भर॑
द॒खि॒ण्णेना॒ वसू॑नि॒ पतिः॑ सि॒न्धूना॑मसि रे॒वती॑नाम्। त्वꣳ
सु॒तस्य॑ पी॒तये॑ स॒द्यो वृ॑द्धो अ॒जाय॑थाः। इन्द्र॑ ज्यैष्ठ्या॑य
सु॒क्रतो॑। भु॒वस्त्वमि॑न्द्र ब्र॒ह्म॑णा म॒हान्भुवो॑ वि॒श्वेषु॑ स॒वने॑षु
य॒ज्ञियः॑। भुवो॑ नृꣳश्च्यौ॒तो वि॒श्वस्मि॑न्भरे ज्येष्ठश्च॒ मन्त्रः॑ [44]

वि॒श्वच॒र्षणे॑ । मि॒त्रस्य॑ च॒र्षणी॑धृतः श्रवो॑ दे॒वस्य॑
 सान॒सिम् । स॒त्यं चि॒त्रश्र॑वस्तमम् । मि॒त्रो जना॑न् यातयति
 प्रजा॑नन्मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॒त द्याम् । मि॒त्रः कृ॑ष्टीरनि॑मिषा॒भि
 च॑ष्टे स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑द्विधेम । प्र स मि॒त्र म॒र्तो अ॒स्तु
 प्रय॑स्वान् यस्त॑ आदित्य॒ शिख॑ति व्रतेन॑ । न ह॑न्यते न
 जी॑यते त्वोतो॒ नैन॒म॒हो अ॒श्रोत्य॑न्ति॒तो न दू॒रात् । यत्
 [45]

चि॒द्धि ते॒ विशो॑ यथा॒ प्र दे॒व वरु॑ण व्रतम् । मि॒नीम॒सि
 द्यवि॑द्यवि । यत्किं॑ चे॒दं व॑रुण॒ दैव्ये॑ जने॑ऽभिद्रोह॒ह॒
 म्म॑नु॒ष्या॑श्चरा॑मसि । अचि॑त्ती॒ यत्तव॑ धर्मा॒ युयो॑पिम मा
 न॒स्तस्मा॑देन॑सो देव॒ रीरि॑षः । कि॒त॒वासो॒ यद्रि॑रिपुर्न दी॒वि
 यद्वा॑ घा स॒त्यमु॒त यन्न॑ वि॒द्म । सर्वा॑ ता वि॒ष्य शि॒थिरे॑व
 दे॒वाथा॑ ते स्याम॒ वरु॑ण प्रि॒यासः॑ ॥ [46]

पूर्ण॑र्षयोऽग्निना॒ ये दे॒वास्सूर्यो॑ मा॒ सन्त्वा॑ नह्यामि वप॒द्भार॑स्स ख॒दिर॑ उ॒पयाम॑गृहीतोऽसि॒ यावै॑ त्वे क्रतु॒म्प्र

दे॒वमेका॑दश॥ 11 ॥ पूर्णा॑ संह॒जान्त॑वाग्ने प्रा॒णैरे॒व प॒त्रि॑शत्॥ 36 ॥ पूर्णा॑ सन्ति॒ देवाः॑ ॥ हरिः॑ ओम् ॥ श्रीकृ॒ष्णा॑र्पणमस्तु ॥

॥ हरिः॑ ओम् ॥ तैत्तिरीयसंहिता तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

वर्चसा वै ते दर्शपूर्णमासावपं तनुते सरंस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च॥1॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।
तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्।
यत्ते देवा अदधुर्भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा
नो यज्ञम्पिपृहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्।
निवेशनी संगमनी वसूनां विश्वा रूपाणि वसून्यावेशयन्ती।
सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा न आ गन्वर्चसा [1]

संविदाना। अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून्नुद्रानादित्यानिह
जिन्वतम्। माध्यः हि पौर्णमासं जुषेथाम्ब्रह्मणा
वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्यः सहवीराः रयिं नि
यच्छतम्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनादधत ते दर्शपूर्णमासौ
प्रेप्सन्तेषामङ्गिरसां निरुतः हविरासीदथादित्या एतौ
होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ [2]

पूर्व आलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ
पुरस्ताञ्जुहयात्साख्यादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनौ

वदन्ति स त्वे दर्शपूर्णमासावालभेत य एनयोरनुलोमं
च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदनुलोम-
म्पूर्णमास्यै प्रतीचीनं तत्प्रतिलोमय्यत्पूर्णमासीम्पूर्वामालभेत
प्रतिलोममेनावा लभेतामुमपृखीयमाणमन्वप [3]

खीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहुयादमावास्या
वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा
प्यायत आग्रावैष्णवमेकादशकपालम्पुरस्तान्निर्वपेत्सरस्वत्यै
चरुः सरस्वते द्वादशकपालय्यदाग्रेयो भवत्यग्निर्वै
यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवर्द्धिम्पुरस्ताद्धत्ते यद्वैष्णवो भवति
यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति
सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै सरस्वती पूर्णमासः
सरस्वान्तावेव साख्यादा रभत ऋध्रोत्याभ्यान्द्वादशकपालः
सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दखिणा
समृद्धौ॥ [4]

जिन्वेत्यव प्रजा जिन्व प्राणन्निश्च॥2॥

ऋषयो वा इन्द्रमप्रत्यख्यं नापश्यन्तं वसिष्ठः
प्रत्यख्यम्पश्यत्सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वख्यामि यथा

त्वत्पु॑रोहि॒ताः प्र॒जाः प्र॑जनि॒ष्यन्तेऽथ॒ मेत॑रेभ्य॒ ऋषि॑भ्यो
 मा प्र॒ वोच॒ इति॒ तस्मा॑ ए॒तान्ध॒स्तोम॑भागान॒ब्रवी॑त्ततो
 वसि॑ष्ठपु॒रोहि॒ताः प्र॒जाः प्राजा॑यन्त॒ तस्मा॑द्वासि॒ष्ठो ब्र॒ह्मा का॒र्यः
 प्रैव जा॑यते र॒श्मिर॑सि॒ ख्यया॑य त्वा॒ ख्ययं॑ जि॒न्वेति॑ [5]

आ॒ह दे॒वा वै ख्य॑यो दे॒वेभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञम्प्रा॑ह॒ प्रेति॑रसि॒
 धर्मा॑य त्वा॒ धर्मं॑ जि॒न्वेत्या॑ह॒ मनु॑ष्या॒ वै धर्मो॑ मनु॒ष्येभ्य॑
 ए॒व य॒ज्ञम्प्रा॑हान्वि॒तिर॑सि दि॒वे त्वा॒ दिवं॑ जि॒न्वेत्या॑हैभ्य॒ ए॒व
 लोके॑भ्यो॒ य॒ज्ञम्प्रा॑ह॒ विष्ट॑म्भो॒ऽसि वृष्ट्यै॑ त्वा॒ वृष्टिं॑ जि॒न्वेत्या॑ह॒
 वृष्टि॑मे॒वाव॑ [6]

रु॒द्धे प्र॒वास्य॑नु॒वासी॑त्या॒ह मि॒थुन॒त्वायो॒शिग॑सि॒
 वसु॑भ्य॒स्त्वा वसू॑ञ्जि॒न्वेत्या॑हाष्टौ॒ वस॑व॒ एका॑दश॒ रु॒द्रा
 द्वा॒द॒शादि॒त्या ए॒ताव॑न्तो॒ वै दे॒वास्ते॑भ्य॒ ए॒व य॒ज्ञम्प्रा॑हौजो॒ऽसि
 पि॒तृभ्य॑स्त्वा पि॒तृञ्जि॒न्वेत्या॑ह॒ दे॒वाने॒व पि॒तृन॒नु सं त॑नोति॒
 तन्तु॑र॒सि प्र॒जाभ्य॑स्त्वा प्र॒जा जि॑न्व [7]

इत्या॑ह॒ पि॒तृने॒व प्र॒जा अनु॑ सं त॑नोति॒ पृ॒तना॒षाड॑सि॒
 प॒शुभ्य॑स्त्वा प॒शूञ्जि॒न्वेत्या॑ह॒ प्र॒जा ए॒व प॒शून्नु॒ सं
 त॑नोति॒ रे॒वद॒स्योष॑धीभ्य॒स्त्वौष॑धीर्जि॒न्वेत्या॑हौष॑धीष्वे॒व

प॒शून्प्रति॑ ष्ठा॒पय॑त्यभि॒जिद॑सि यु॒क्तग्रा॒वेन्द्रा॑य॒ त्वेन्द्रं॑
जि॒न्वेत्या॑ह॒भिजि॑त्या॒ अधि॑पतिरसि प्रा॒णाय॑ त्वा प्रा॒णम् [8]

जि॒न्वेत्या॑ह॒ प्रजा॑स्वेव प्रा॒णान्द॑धाति त्रि॒वृद॑सि
प्र॒वृद॑सीत्या॑ह मिथुन॒त्वाय॑ स॒रोहो॑ऽसि नी॒रोहो॑ऽसीत्या॑ह
प्रजा॑त्यै वसु॒कोऽसि॑ वे॒षश्चि॑रसि॒ वस्य॑ष्टि॒रसीत्या॑ह प्रति॑ष्ठित्यै॥
[9]

बृ॒हता॑ सा॒म्रां वष॑ट्कारेण॒ वज्रेण॑ षट्त्वारि॑शच्च॥३॥

अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॒ पृ॒त॒ना ज॑यामि गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा
त्रि॒वृता॒ स्तोमे॑न॒ रथ॑त॒रेण॒ सा॒म्रां वष॑ट्कारेण॒ वज्रेण॑
पूर्व॑जान्भ्रातृ॒व्यान्ध॑रान्पादया॒म्यवै॑नान्बाधे॒ प्रत्ये॑नान्नुदे॒ऽस्मिन्ख॑ये
यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ वयं द्वि॒ष्मो वि॑ष्णोः क्रमे॒णात्ये॑नान्क्रामा॒मीन्द्रे॑ण
दे॒वेन॒ पृ॒त॒ना ज॑यामि॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा प॒ञ्चद॑शेन॒ स्तोमे॑न
बृ॒हता॑ सा॒म्रां वष॑ट्कारेण॒ वज्रेण॑ [10]

स॒ह॒जान् विश्वे॑भिर्दे॒वेभिः॑ पृ॒त॒ना ज॑यामि जाग॑तेन॒
छन्द॑सा सप्त॒द॒शेन॒ स्तोमे॑न॒ वाम॑दे॒व्येन॒ सा॒म्रां वष॑ट्कारेण॒
वज्रे॑णापर॒जानिन्द्रे॑ण स॒युजो॑ वयं॒ सा॒स॒ह्याम॑ पृ॒त॒न्यतः॑।
घ्नन्तो॑ वृ॒त्राण्य॑प्रति। यत्ते॑ अ॒ग्ने तेज॑स्तेना॒हं तेज॑स्वी भू॒यासं॑

यत्ते॑ अ॒ग्ने॒ वर्च॑स्तेना॒हं व॑च॒स्वी भू॑यासं॒ यत्ते॑ अ॒ग्ने॒ हर॑स्तेना॒हं
ह॑र॒स्वी भू॑यासम्॥ [11]

सवित॑र्दे॒वा य॑ज्ञ॒मुषः॑ सर्वा॑ दे॒वता॑न्निच॑न्त्वारि॒शच्च॑॥4॥

ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनो॑ य॒ज्ञमु॑षः पृ॒थि॒व्याम॑ध्यास॑ते। अ॒ग्निर्मा॑
तेभ्यो॑ र॒ख्यतु॑ गच्छे॑म सु॒कृतो॑ व॒यम्। आ॒गन्म॑ मि॒त्रावरु॑णा
वरे॒ण्या रा॒त्रीणा॑म्भा॒गो यु॒वयो॒र्यो अ॑स्ति। नाकं॑ गृ॒ह्णा॒नाः
सु॒कृत॑स्य॒ लो॒के तृ॒तीये॑ पृ॒ष्ठे अ॒धि रो॒चने॑ दि॒वः। ये दे॒वा
य॑ज्ञ॒हनो॑ य॒ज्ञमु॑षोऽन्तरि॒ख्येऽध्या॑स॑ते। वा॒युर्मा॑ तेभ्यो॑ र॒ख्यतु॑
गच्छे॑म सु॒कृतो॑ व॒यम्। यास्ते॒ रात्रीः॑ स॒वितः॑ [12]

दे॒व्यानी॑रन्त॒रा द्या॒वापृ॑थि॒वी वि॒यन्ति॑। गृ॒हैश्च॒ सर्वैः॑ प्र॒जया॑
न्व॒ग्ने सु॒वो रु॒हाणा॑स्तरता॒ रजा॑ँसि। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनो॑
य॒ज्ञमु॑षो दि॒व्यध्या॑स॑ते। सू॒र्यो मा॒ तेभ्यो॑ र॒ख्यतु॑ गच्छे॑म
सु॒कृतो॑ व॒यम्। येनेन्द्रा॑य स॒मभ॑रुः प॒याँस्यु॑त्त॒मेन॑ ह॒विषा॑
जा॒तवे॑दः। तेना॑ग्ने॒ त्वमु॑त वर्ध॒येम॑ संजा॒ताना॑ँ श्रैष्ठ्य॒ आ
धे॑ह्येनम्। य॒ज्ञ॒हनो॑ वै दे॒वा य॑ज्ञ॒मुषः॑ [13]

स॒न्ति॒ त ए॒षु लो॒केष्वा॑स॒त आ॒ददा॑ना विम॒थ्ना॒ना यो
ददा॑ति॒ यो य॑ज॒ते तस्य॑। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनः॑ पृ॒थि॒व्याम॑ध्यास॑ते

ये अ॒न्तरि॑ख्ये॒ ये दि॒वीत्या॑हे॒माने॒व लो॒काः स्ती॒र्त्वा स॒गृहः॑
सप॑शुः सुव॒र्गं लो॒कमे॒त्यप॒ वै सोमै॑नेजा॒नाद्दे॒वता॑श्च॒ यज्ञ॑श्च॒
क्राम॑न्त्याग्ने॒यम्पञ्च॑कपालमुदवसा॒नीयं॒ निर्व॑पेद॒ग्निः सर्वा॑
दे॒वताः॑ [14]

पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञो दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चाव॑ रु॒द्धे गा॒य॒त्रो
वा अ॒ग्निर्गा॑य॒त्रछ॑न्दास्तं छ॒न्दसा॒ व्य॑र्धयति॒ यत्पञ्च॑कपालं
क॒रोत्य॑ष्टाक॑पालः का॒र्योऽष्टा॑ख॒रा गा॒य॒त्री गा॑य॒त्रोऽग्नि॑र्गा॒य॒त्रछ॑न्
स्वेनै॒वैनं॒ छ॒न्दसा॒ सम॑र्धयति॒ प॒ङ्क्तौ॑ या॒ज्यानु॒वाक्ये॑ भवतः
पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञस्तेनै॒व य॒ज्ञान्नैति॑॥ [15]

समानानामोषधीष्वेव पशून्महृष्यैर्जमानायैकश्च॥5॥

सूर्यो॑ मा दे॒वो दे॒वेभ्यः॑ पातु वा॒युर॒न्तरि॑ख्याद्यज॑मानोऽग्नि॑र्मा
पातु॑ च॒ख्षुषः॑। स॒ख्ष शूष॑ सवि॑त॒र्विश्व॑च॒र्षण॑ ए॒तेभिः॑
सोम॑ नाम॑भिर्विधेम॒ ते तेभिः॑ सोम॑ नाम॑भिर्विधेम
ते। अ॒हम्प॑रस्ता॒दह॑म॒वस्ता॑द॒हं ज्योति॑षा॒ वि तमो॑
ववा॑र। यद॒न्तरि॑ख्यं॒ तदु॑ मे पि॒ताभू॑द॒हः सूर्य॑मु॒भयतो॑
दद॑र॒शाह॑म्भू॒यास॑मुत्त॒मः संमा॑नानाम् [16]

आ संमुद्रादाऽन्तरिख्यात्प्रजापतिरुद्धिं च्यावयातीन्द्रः प्र

स्रौतु मरुतो वरषयन्तून्भय पृथिवीम्भिन्द्दीदं दिव्यं नभः।
 उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्। पशवो वा एते
 यदादित्य एष रुद्रो यदग्निरोषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति
 रुद्रादेव पशूनन्तर्द्धात्यथो ओषधीष्वेव पशून् [17]

प्रतिं ष्ठापयति कविर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य
 पृष्ठे अधि रोचने दिवः। येन हव्यं वहंसि यासि दूत इतः
 प्रचेता अमुतः सनीयान्। यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्रे याः
 पृथिव्याम्बर्हिषि सूर्ये याः। तास्ते गच्छन्त्वाहुतिं घृतस्य
 देवायते यजमानाय शर्म। आशासानः सुवीर्यं रायस्पोषः
 स्वश्वियम्। बृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय
 तिष्ठ॥ [18]

पाशवृष्णिंयावतस्त्रिंशच्च॥6॥

सं त्वा नह्यामि पयसा घृतेन सं त्वा नह्याम्यप ओषधीभिः।
 सं त्वा नह्यामि प्रजयाहमद्य सा दीर्घिषिता संनवो वाजंमस्मे।
 प्रैतु ब्रह्मणस्पती वेदिं वर्णेन सीदतु। अथाहमनुकामिनी स्वे
 लोके विशा इह। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपतीरुपं सेदिम। अग्ने
 सपत्नदम्भनमदध्यासो अदाभ्यम्। इमं वि प्यामि वरुणस्य

पाशम् [19]

यमब॑ध्रीत सवि॒ता सु॒केतः॑। धा॒तुश्च॒ योनौ॑ सु॒कृतस्य॑ लो॒के
 स्यो॒नम्मे॑ स॒ह पत्या॑ करोमि। प्रेह्यु॑देह्यु॒तस्य॑ वा॒मीरन्व॒ग्निस्तेऽग्रं॑
 नय॒त्वदि॑तिर्मध्यं ददता॑ रु॒द्राव॑सृष्टासि यु॒वा नाम॒ मा मा॑
 हि॑सी॒र्वसु॑भ्यो रु॒द्रेभ्य॑ आ॒दित्ये॑भ्यो वि॒श्वेभ्यो॑ वो दे॒वेभ्यः॑
 पु॒त्रेज॑नीर्गृह्णामि यु॒ज्ञाय॑ वः पु॒त्रेज॑नीः सादयामि वि॒श्वस्य॑ ते
 वि॒श्वाव॑तो वृ॒ष्णि॑यावतः [20]

तवा॑ग्ने वा॒मीरनु॑ संदृशि वि॒श्वा रेता॑सि धि॒षीया॑गन्दे॒वान्
 य॒ज्ञो नि दे॒वीर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञम॑शिषन्नस्मिन्त्सु॒न्वति॑ यज॑मान
 आ॒शिषः॑ स्वाहा॑कृताः समु॒द्रेष्ठा॑ गन्ध॒र्वमा ति॑ष्ठताऽनु। वात॑स्य
 प॒त्मन्नि॒ड ई॒डिताः॑॥ [21]

जुहूरथो ब्रह्म सुचा ९ सप्तदश च॥7॥

व॒षट्कारो॑ वै गा॒यत्रि॑यै शिरो॑ऽच्छि॒नत्तस्यै॑ रसः॒ परा॑पत॒त्स
 पृ॒थि॒वीम्प्रावि॑शत्स ख॒दिरो॑ऽभव॒द्यस्य॑ खा॒दिरः॑ स्रु॒वो भव॑ति
 छ॒न्द॑सामे॒व रसे॒नाव द्यति॑ सर॑सा अ॒स्याहु॑तयो भवन्ति
 तृ॒तीय॑स्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसी॒त्तं गा॒य॒त्र्याह॑रत्तस्य
 पर्ण॑म॒च्छि॒द्यत् तत्पर्णो॑ऽभव॒त्तत्पर्ण॑स्य पर्ण॒त्वं यस्य॑ पर्ण॒मयी॑

जुहूः [22]

भवन्ति सौम्या अस्याहुतयो भवन्ति जुषन्त॑ऽस्य देवा
आहुतीर्देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त॑ तत्पर्ण॑ उपाशृणो॑त्सुश्रवा॑ वै नाम॑
यस्य॑ पर्णमयी॑ जुहूर्भवति॑ न पापः॑ श्लोकः॑ शृणोति॑ ब्रह्म
वै पर्णो॑ विण्मरुतोऽन्नं॑ विण्मारुतो॑ऽश्वत्थो॑ यस्य॑ पर्णमयी॑
जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्ब्रह्मणै॑वान्नमव॑ रुन्दे॑ऽथो ब्रह्म [23]

ए॒व वि॒श्य॒र्ध्य॒हति॑ रा॒ष्ट्रं वै पर्णो॑ विडंश्वत्थो
यत्पर्णमयी॑ जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्वाष्ट्रमे॒व वि॒श्य॒र्ध्य॒हति॑
प्र॒जाप॑तिर्वा अ॒जुहो॑त्सा यत्राहुतिः प्रत्यतिष्ठत्ततो॑ विकङ्कत॑
उदतिष्ठत्ततः॑ प्र॒जा अ॑सृजत॑ यस्य॑ वैकङ्कती॑ ध्रुवा भवति॑
प्रत्ये॒वास्याहु॑तयस्तिष्ठन्त्यथो॑ प्रै॒व जा॑यत ए॒तद्वै सु॒चाः
रूपं॑ यस्यै॒व रूपाः॑ सु॒चो भव॑न्ति सर्वा॑ण्ये॒वैनः॑ रूपाणि॑
पशूनामुप॑ तिष्ठन्ते॒ नास्याप॑रूपमात्मञ्जायते॥ [24]

ओषधीभ्यश्चतुर्दश च॥८॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि प्र॒जाप॑तये त्वा ज्योतिष्मते॑
ज्योतिष्मन्तं॑ गृह्णामि द॒र्षाय॑ द॒र्षवृ॑धे रा॒तं दे॒वेभ्यो॑ऽग्निजि॒ह्वेभ्यः॑
स्त्वर्ता॑युभ्य॒ इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो॒ वरु॑णराजभ्यो॒ वाता॑पिभ्यः

पुर्जन्यात्मभ्यो दिवे त्वान्तरिख्याय त्वा पृथिव्यै त्वापेन्द्र
 द्विषतो मनोऽपु जिज्यासतो जह्यपु यो नोऽरातीयति
 तं जहि प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय त्वा सते
 त्वासते त्वाद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो यतः
 प्रजा अक्विद्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदात्रे
 ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥ [25]

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचत्वारिंशच्च॥9॥

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ
 वृश्चेते प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीयात्प्रजापतिः सर्वा देवता
 देवताभ्य एव नि हुवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणाय्यस्यैष
 गृह्यते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति सर्वासां वा एतद्देवतानां रूपं
 यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते सर्वाण्येवैनं रूपाणि पशूनामुप
 तिष्ठन्त उपयामगृहीतः [26]

असि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं
 गृह्णामीत्याहु ज्योतिरेवैनं समानानां करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्ता
 इत्याहैतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्णात्यपेन्द्र
 द्विषतो मन इत्याहु भ्रातृव्यापनुत्यै प्राणाय त्वापानाय

त्वेत्याह प्राणानेव यजमाने दधाति तस्मै त्वा प्रजापतये
विभूदात्रे ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि [27]

इत्याह प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं
देवताभ्यो जुहोत्याज्यग्रहं गृहीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा
आज्यन्तेजस्यैव भवति सोमग्रहं गृहीयाद्ब्रह्मवर्चस्कामस्य
ब्रह्मवर्चसं वै सोमो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति दधिग्रहं
गृहीयात्पशुकामस्योर्ग्वै दध्यूर्कपर्शवं ऊर्जैवास्मा
ऊर्जम्पशूनवं रुद्धे॥ [28]

तत्राणग्रहाः सप्तत्रिंशच्च॥10॥

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः
स्वादीयः स्वादुना सृजा समतं ऊ षु मधु मधुनाभि योधि।
उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः
प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः
स्तोमाश्छन्दांसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति तत् [29]

अवं रुद्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विद्वामक्रन्तस्मात्तेषां
सर्वा दिशोऽभिजिता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव
गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव

दि॒ख्वृ॑धुवन्ति॒ नव॑नव गृह्यन्ते॒ नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः प्रा॒णाने॒व
यज॑मानेषु दधति प्राय॒णीये॑ चोदय॒नीये॑ च गृह्यन्ते प्रा॒णा वै
प्रा॒णग्र॒हाः [30]

प्रा॒णैरे॒व प्र॒यन्ति॑ प्रा॒णैरु॒द्यन्ति॑ दश॒मेऽह॑न्गृह्यन्ते प्रा॒णा वै
प्रा॒णग्र॒हाः प्रा॒णेभ्यः॑ खलु॒ वा ए॒तत्प्र॒जा य॑न्ति॒ यद्वा॑मदे॒व्यं
योने॑श्च्यव॑ते दश॒मेऽह॑न्वामदे॒व्यं योने॑श्च्यव॑ते यद्द॒शमे॑ऽह॑न्गृह्यन्ते॑
प्रा॒णेभ्य॑ ए॒व तत्प्र॒जा न य॑न्ति॥ [31]

वोढवे दृतस्वन्तमुं सीदत्वा यत्र चत्वारि च॥11॥

प्र दे॒वं दे॒व्या धि॒या भर॑ता जा॒तवे॑दसम्। ह॒व्या
नो॑ व॒र्षदा॑नुषक्। अ॒यमु॒ ष्य प्र दे॑व॒युर॑होता॒ यज्ञा॑य
नी॒यते। रथो॒ न यो॒रभी॑वृतो॒ घृणी॑वाश्चेतति॒ त्मना॑।
अ॒यम॒ग्निरु॑रुष्यत्य॒मृता॑दिव॒ जन्म॑नः। सह॑स॒श्चि॒त्सही॑यान्दे॒वो
जी॒वात॑वे कृतः। इडा॑यास्त्वा प॒दे व॒यं नाभा॑ पृथि॒व्या अधि॑।
जा॒तवे॑दो॒ नि धी॑म॒ह्यग्रे॑ ह॒व्याय॑ वोढवे। [32]

अ॒ग्रे वि॒श्वेभिः॑ स्वनी॒क दे॒वैरू॒र्णाव॑न्तम्प्रथ॒मः सी॑द॒ योनि॑म्।
कु॒ला॒यिनं॑ घृ॒तव॑न्तः॒ सवि॑त्रे य॒ज्ञं न॑य॒ यज॑मानाय सा॒धु।
सी॑द॒ होतः॑ स्व उ॒ लो॒के चि॑कित्वा॒न्त्सा॒दया॑ य॒ज्ञं सु॑कृ॒तस्य॑

यो॒नौ॑। दे॒वा॒वी॒र्दे॒वान् ह॒विषा॑ य॒जा॒स्य॒ग्रे बृ॒ह॒द्य॒ज॒मा॒ने व॒यो धाः॑।
 नि॒ हो॒ता हो॒तृष॑द॒ने वि॒दा॒न॒स्त्वे॒षो दी॑दि॒वा॒५ अ॒स॒द॒ध्सु॑द॒ख्यः॑।
 अ॒द॒ब्ध॒व्र॒त॒प्र॒म॒ति॒र्व॒सि॒ष्ठः स॒ह॒स्र॒म्भ॒रः शु॒चि॑जिह्वो अ॒ग्निः। त्वं
 दू॒त॒स्त्वम् [33]

उ॒ नः॒ प॒र॒स्पा॒स्त्वं व॒स्य आ वृ॑ष॒भ प्र॒णे॒ता। अ॒ग्रे तो॒क॒स्य
 न॒स्त॒ने त॒नूना॒म॒प्र॒युच्छ॑न्दी॒द्य॒द्वो॒धि गो॒पाः। अ॒भि त्वा॑ दे॒व
 स॒वि॒त॒री॒शा॒नं वा॒र्या॑णाम्। स॒दा॒व॒न्भा॒ग॒मी॒म॒हे। म॒ही द्यौः
 पृ॒थि॒वी च॑ न इ॒मं य॒ज्ञ॒मि॒मि॒ख्य॒ताम्। पि॒पृ॒तां नो॒ भरी॑म॒भिः।
 त्वा॒म॒ग्रे पु॒ष्क॒रा॒द॒ध्य॒थ॒र्वा नि॒र॒म॒न्थ॒त। मू॒र्ध्नो वि॒श्व॒स्य वा॒घ॒तः।
 त॒मु [34]

त्वा॒ द॒ध्य॒ङ्घ्रि॑षिः पु॒त्र ई॒धे अ॒थ॒र्व॒णः। वृ॒त्र॒ह॒ण॑म्पु॒रं॒द॒रम्। त॒मु
 त्वा पा॒थ्यो वृ॒षा॒ समी॑धे द॒स्यु॒ह॒न्त॑मम्। ध॒नं॒ज॒य॒५ र॒णे॒रणे॑।
 उ॒त ब्रु॑वन्तु ज॒न्तव॑ उ॒द॒ग्नि॑र्वृ॒त्र॒हा॒ज॒नि। ध॒नं॒ज॒यो र॒णे॒रणे॑। आ
 य॒५ ह॒स्ते न॒ खा॒दि॒न॒५ शि॒शुं जा॒तं न बि॒भ्र॑ति। वि॒शा॒म॒ग्निः॒
 स्व॑ध्व॒रम्। प्र दे॒वं दे॒व॒वी॒त॒ये भ॒र॑ता व॒सु॒वि॒त्त॑मम्। आ स्वे
 यो॒नौ नि॒ षी॑दतु। आ [35]

जा॒तं जा॒त॒वै॒द॒सि प्रि॒य॒५ शि॒शी॒ता॒ति॒थि॒म्। स्यो॒न

आ गृहपतिम्। अग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा॥
 हव्यवाङ्मुह्यस्यः। त्व३ ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण
 सन्थसता। सखा सख्या समिध्यसे॥ तम्मर्जयन्त
 सुक्रतुम्पुरोयावानमाजिषु। स्वेषु खषयेषु वाजिनम्। यज्ञेन
 यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह
 नाकम्महिमानः सचन्ते यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥
 [36]

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

युञ्जान इमामगृभ्णन्देवस्य सन्ते वि पाजसा वसवस्त्वा समास्त्वोर्ध्वा अस्याकृत्यैदंने यान्यग्ने यय्यज्ञमेकादश॥11॥

युञ्जानो वर्म च स्थ आदित्यास्त्वा भारती स्वा३ अह३ षट्त्वारि३शत्॥46॥ युञ्जानो वाजवाजे॥ हरिः ओम्।

श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ काण्डम् ४ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

इद्यज्ञं प्र सुव नारिरानुष्टुभेन त्वा छन्दसा त्रीणि च॥1॥

युञ्जानः प्रथमम्मनस्तत्त्वाय सविता धियः। अग्निं
ज्योतिर्निचाय्य पृथिव्या अध्याभरत्। युक्ताय मनसा
देवान्सुवर्यतो धिया दिवम्। बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता
प्र सुवति तान्। युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सुवे।
सुवर्गेयाय शक्त्यै। युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य
बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत् [1]

मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। युजे वाम्ब्रह्म पूर्वं
नमोभिर्वि श्लोका यन्ति पृथ्येव सूरः। शृण्वन्ति विश्वे
अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्थुः। यस्य
प्रयाणमन्वन्य इद्ययुर्देवा देवस्य महिमानमर्चतः। यः
पार्थिवानि विममे स एतंशो रजांसि देवः सविता
महित्वना। देव सवितुः प्र सुव यज्ञम्प्र सुव [2]

यज्ञपतिम्भगाय दिव्यो गन्धर्वः। केतपूः केतं नः पुनातु
वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः। इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्र
सुव देवायुवः सखिविदः सत्राजितं धनजितः सुवर्जितम्।
ऋचा स्तोमः समर्धय गायत्रेण रथंतरम्। बृहद्गायत्रवर्तनि।
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यामपूष्णो
हस्ताभ्यामगायत्रेण छन्दसाऽऽदेदे ऽङ्गिरस्वदभिरसि
नारिः [3]

असि पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर
त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽदेदेऽङ्गिरस्वद्वभिरसि नारिरसि त्वया
वयः सधस्थ आग्निः शकेम खनितुम्पुरीष्यं जागतेन त्वा
छन्दसाऽऽदेदेऽङ्गिरस्वद्वस्त आधाय सविता बिभ्रदभिरः
हिरण्ययीम्। तया ज्योतिरजस्रमिदग्निं खात्वी न आ
भरानुष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽदेदेऽङ्गिरस्वत्॥

प्रतूर्वन्धूर्यस्य तिष्ठ जिघर्मि भेत्तारं वि०शुतिश्च॥2॥

इमामगृभ्णन्नशनामृतस्य पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्या।
तया देवाः सुतमा बभूवुर्ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्ती।
प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रव वरिष्ठामनु संवतम्। दिवि ते जन्म
परममन्तरिक्षे नाभिः पृथिव्यामधि योनिः। युञ्जाथाः रासभं

युवमस्मिन् यामे वृषण्वसू। अग्निम्भरन्तमस्मयुम्। योगेयोगे
तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे। सखाय इन्द्रमृतये। प्रतूर्वन्
[5]

एह्यवक्रामन्नशस्ती रुद्रस्य गाणपत्यान्मयोभूरेहि।
उर्वन्तरिक्षमन्विहि स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन्। पूष्णा
सयुजा सह। पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेह्यग्निम्
स्वद्वरिष्यामोऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरामः। अन्वग्निरुषसामग्रम
प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य [6]

पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आ तंतान। आगत्य
वाज्यध्वनः सर्वा मृधो वि धूनुते। अग्निं सधस्थे महति
चक्षुषा नि चिकीषते। आक्रम्य वाजिन्यपृथिवीमग्निमिच्छ रुचा
त्वम्। भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि यतः खनाम् तं वयम्।
द्यौस्ते पृष्ठमपृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रस्ते योनिः।
विख्याय चक्षुषा त्वमभि तिष्ठ [7]

पृतन्यतः। उत्क्राम महते सौभगायास्मादास्थानाद्विणोदा
वाजिन्। वयं स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं खनिष्यन्त
उपस्थे अस्याः। उदक्रमीद्विणोदा वाज्यर्वाकः स लोकं

सुकृतम्पृथिव्याः। ततः खनेम सुप्रतीकमग्निं सुवो रुहाणा
 अधि नाकं उत्तमे। अपो देवीरुपं सृजं मधुमतीरयक्ष्माय
 प्रजाभ्यः। तासां स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पलाः।
 जिघर्मि [8]

अग्निम्मनसा घृतेन प्रतिक्ष्यन्तम्भुवनानि विश्वा।
 पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्ठमन्नं रभसं
 विदानम्। आ त्वा जिघर्मि वचसा घृतेनारक्षसा
 मनसा तज्जुषस्व। मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो अग्निर्नाभिमृशे
 तनुवा जर्हषाणः। परि वार्जपतिः कविरग्निरहव्या
 न्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि दाशुषे। परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं
 सहस्य धीमहि। धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारम्भङ्गुरावतः।
 त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि। त्वं
 वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः॥ [9]

स्थु ईधे शोचंस्व सुसविश्रुतिश्च॥3॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो
 हस्ताभ्याम्पृथिव्याः सधस्थेऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्व- त्वं नामि।
 ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमजस्रेण भानुना दीद्यानम्।

शिवम्प्राजाभ्योऽहिः सन्त- मृथिव्याः सुधस्थेऽग्निं
 पुरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामि। अपाम्पृष्ठमसि सप्रथा
 उर्वग्निम्भरिष्यदपरावपिष्ठम्। वर्धमानम्मह आ च पुष्करं
 दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व। शर्म च स्थः [10]

वर्म च स्थो अच्छिद्रे बहुले उभे। व्यचस्वती सं
 वसाथाम्भर्तमग्निम्पुरीष्यम्। सं वसाथाः सुवर्विदा समीची
 उरसा त्मना। अग्निमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमित्।
 पुरीष्योऽसि विश्वभराः। अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्ने।
 त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः।
 तमु त्वा दध्यङ्घ्रिषिः पुत्र ईधे [11]

अथर्वणः। वृत्रहणम्पुरन्दरम्। तमु त्वा पाथ्यो वृषा
 समीधे दस्युहन्तमम्। धनंजयः रणेरणे। सीद होतः
 स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञः सुकृतस्य योनौ।
 देवावीर्देवान् हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वर्यो धाः। नि
 होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवाः असदत्सुदक्षः।
 अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः। सः
 सीदस्व महाः असि शोचस्व [12]

दे॒व॒वी॒त॒मः। वि धू॒म॒म॒ग्ने अरु॒ष॒मि॒ये॒ध्य सृ॒ज प्र॑शस्त
द॒र्श॒त॒म्। ज॒नि॒ष्वा हि जे॒न्यो अ॒ग्ने अ॒ह्ना॑ ह॒तो हि॒तेष्व॑रु॒षो
व॒नेषु॑। द॒मे॒द॒मे स॒प्त र॒त्ना द॒धानो॑ऽग्नि॒र॒हो॒ता नि ष॑सादा
य॒जी॒यान्॥ [13]

सुश॒स्तिभि॑श्चि॒वो भ॑व याहि ष॒द्वि॒श॒च्च॥४॥

सं ते वा॒यु॒र्मा॒तरि॑श्वा॒ दधा॑तू॒त्ता॒नायै॑ हृद॒यं य॒द्वि॒लि॒ष्टम्।
दे॒वानां॑ यश्च॒र॒ति प्रा॒णथे॑न॒ तस्मै॑ च दे॒वि व॑ष॒डस्तु॑ तु॒भ्यम्।
सुजा॑तो॒ ज्योति॑षा स॒ह श॒र्म व॒रूथ॒मास॑दः सु॒वः। वा॒सो अ॒ग्ने
वि॒श्वरू॑पः॒ सं व्य॑यस्व वि॒भाव॑सो। उ॒दु तिष्ठ॑ स्व॒ध्व॒रावां
नो दे॒व्या कृ॑पा। दृ॒शे च॑ भा॒सा बृ॑ह॒ता सु॑शु॒क्निरा॒ग्ने याहि॑
सुश॒स्तिभिः॑। [14]

ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु णं ऊ॒तये॑ तिष्ठा॒ दे॒वो न स॑वि॒ता। ऊ॒र्ध्वो
वाज॑स्य॒ स॒नि॒ता य॒द॒ञ्जिभि॑र्वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्वया॑महे। स जा॒तो
ग॒र्भो अ॒सि रो॒द॒स्यो॒र॒ग्ने चा॒रु॒र्वि॒भृ॒त ओष॑धीषु। चि॒त्रः शि॒शुः
परि॑ त॒मा॒स्य॒क्तः प्र मा॒तृ॒भ्यो अ॒धि क॒नि॒क्र॒द॒द्वाः। स्थि॒रो
भ॑व वी॒ड्वङ्ग॑ आ॒शु॒र्भव॑ वा॒ज्य॑र्व॒न्। पृ॒थु॒र्भव॑ सु॒षद॑स्त्व॒म॒ग्नेः
पु॒री॒ष॒वा॒ह॒नः। शि॒वो भ॑व [15]

प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः। मा द्यावापृथिवी
अभि शूशुचो मान्तरिक्षम्मा वनस्पतीन्। प्रेतु वाजी
कनिक्रदन्नानदद्रासंभः पत्वा। भरन्नग्निम्पुरीष्यम्मा पाद्यायुषः
पुरा। रासंभो वा कनिक्रदत्सुयुक्तो वृषणा रथे। स
वामग्निम्पुरीष्यमाशुर्दूतो वहादितः। वृषाग्निं वृषणम्भरन्नपां
गर्भं समुद्रियम्। अग्र आ याहि [16]

वीतयं ऋतं सत्यम्। ओषधयः प्रति गृहीताग्निमेतं
शिवमायन्तमभ्यत्र युष्मान्। व्यस्यन्विश्वा अमतीररातीर्निषीदन्त्रो
अपं दुर्मतिं हनत्। ओषधयः प्रति मोदध्वमेनम्पुष्पावतीः
सुपिप्पलाः। अयं वो गर्भं ऋत्वियः प्रत्नं सधस्थमासदत्॥
[17]

मित्रः करोत्वन्तरिक्षमसि प्र चत्वारि च॥5॥

वि पाजंसा पृथुना शोशुचानो बाधस्व द्विषो रक्षसो
अमीवाः। सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्नेरहं सुहवस्य
प्रणीतौ। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे
रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय

जिन्व॑थ। आपो॑ ज॒नय॑था च नः। मि॒त्रः [18]

स॒ꣳसृ॒ज्यं पृ॒थि॒वीम्भूमिं॑ च॒ ज्योति॑षा स॒ह। सु॒जातं॑
जा॒तवे॑दसम॒ग्निं वै॑श्वान॒रं वि॒भुम्। अ॒य॒क्ष्माय॑ त्वा स॒ꣳ सृ॒जामि
प्र॒जाभ्यः॑। वि॒श्वे॑ त्वा दे॒वा वै॑श्वान॒राः स॒ꣳ सृ॒जन्त्वानु॑ष्टुभेन॒
छन्द॑साङ्गिर॒स्वत्। रु॒द्राः सम्भृ॑त्यं पृ॒थि॒वीम्बृ॒हज्योतिः॑
समी॑धिरे। तेषाम्भानुरज॑स्र इच्छु॒क्रो दे॒वेषु॑ रोचते। स॒ꣳसृ॒ष्टां
वसु॑भी रु॒द्रैर्धीरैः॑ कर्म॒ण्याम॑मृदम्। हस्ता॑भ्याम्मृ॒द्धीं कृ॒त्वा
सिनी॑वा॒ली क॑रोतु [19]

ताम्। सिनी॑वा॒ली सु॑क॒पर्दा सु॑कुरी॒रा स्वौप॑शा। सा
तुभ्य॑मदिते मह॒ ओखां॑ दधातु हस्त॑योः। उ॒खां क॑रोतु शक्त्या॑
बा॒हुभ्या॑मदितिर्धिया॑। मा॒ता पु॒त्रं यथो॑पस्थे सा॒ग्निम्बि॑भर्तु
गर्भ॑ आ। म॒खस्य॑ शिरो॑ऽसि य॒ज्ञस्य॑ पदे स्थः॑। वस॑वस्त्वा
कृ॒ण्वन्तु गाय॑त्रेण॒ छन्द॑साङ्गिर॒स्वत्पृ॒थिव्य॑सि रु॒द्रास्त्वा
कृ॒ण्वन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑साङ्गिर॒स्वदन्तरि॑क्षमसि [20]

आ॒दि॒त्यास्त्वा कृ॒ण्वन्तु जा॒गते॑न॒ छन्द॑साङ्गिर॒स्वद्वोर॑सि
वि॒श्वे॑ त्वा दे॒वा वै॑श्वान॒राः कृ॒ण्वन्त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑साङ्गिर॒स्वद्विशो॑ऽ
ध्रु॒वासि॑ धा॒रया॑ मयि॑ प्र॒जाꣳ रा॒यस्पोष॑ गौप॒त्यꣳ सु॒वीर्यꣳ

सजा॑तान् यज॑माना॒यादि॑त्यै रा॒स्त्रास्यदि॑तिस्ते॒ बिलं॑ गृह्णातु
पाङ्के॑न॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वत्। कृ॒त्वाय॑ सा म॒हीमु॒खाम्मु॒न्मयीं॑
योनि॑म॒ग्नये॑। ताम्पु॒त्रेभ्यः॑ सम्प्राय॑च्छुद॑दितिः श्र॒पया॒निति॑॥

[21]

पर्वीरि॒मा॑ रु॒द्रास्त्वाच्छु॑न्दन्त्वेका॒त्रवि॒॑शति॑श्च॥ 6॥

वस॑वस्त्वा धूपयन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वद्रु॑द्रास्त्वा
धूपयन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वदा॑दित्यास्त्वा धूपयन्तु
जाग॑तेन॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वद्वि॑श्वे॒ त्वा दे॒वा वै॑श्वान॒रा
धूपय॑न्त्वानुष्टु॑भेन॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वदिन्द्र॑स्त्वा धूपय॑त्वङ्गि॒रस्वद्वि॑ष्णु
धूपय॑त्वङ्गि॒रस्वद्वरु॑णस्त्वा धूपय॑त्वङ्गि॒रस्वददि॑तिस्त्वा दे॒वी
वि॒श्वदे॑व्यावती पृथि॒व्याः स॒धस्थे॑ऽङ्गि॒रस्वत्ख॑नत्ववट दे॒वानां॑
त्वा पत्नीः॑ [22]

दे॒वीर्वि॒श्वदे॑व्यावतीः पृथि॒व्याः स॒धस्थे॑ऽङ्गि॒रस्वद॑धतूखे
धि॒षणा॑स्त्वा दे॒वीर्वि॒श्वदे॑व्यावतीः पृथि॒व्याः स॒धस्थे॑
ऽङ्गि॒रस्वद॑भीन्ध॑तामुखे ग्रा॒स्त्वा दे॒वीर्वि॒श्वदे॑व्यावतीः
पृथि॒व्याः स॒धस्थे॑ऽङ्गि॒रस्वच्छ॑पयन्तूखे वरू॑त्रयो जन॑यस्त्वा
दे॒वीर्वि॒श्वदे॑व्यावतीः पृथि॒व्याः स॒धस्थे॑ऽङ्गि॒रस्वत्प॑चन्तूखे।

मित्रैतामुखाम्पचैषा मा भेदि। एतां ते परि ददाम्यभित्यै।
अभीमाम् [23]

महिना दिवमित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा
पृथिवीम्। मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्।
द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः
स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमाना पृथिव्याशा
दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वम्।
वसवस्त्वाच्छन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा
च्छन्दन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाच्छन्दन्तु
जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा
आच्छन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वत्॥ [24]

इमे शिवो अग्नेऽति सौमगाय चतुस्त्रिंशच्च॥ 7॥

समास्त्वाग्र ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि
सत्या। सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आ भाहि प्रदिशः
पृथिव्याः। सं चेध्यस्वाग्ने प्र च बोधयेनमुच्च तिष्ठ महते
सौमगाय। मा च रिषदुपसत्ता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः
सन्तु मान्ये। त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने [25]

सुव॑रणे भ॒वा नः॑ । सु॒प॒त्र॒हा नो॑ अ॒भिमा॑ति॒जिच्च॒ स्वे ग॑ये
जागृ॑ह्यप्रयुच्छन् । इ॒हैवा॑ग्रे अ॒धि धा॑रया र॒यिम्मा त्वा॒ नि
क्र॑न्पूर्व॒चितो॑ नि॒कारि॑णः । क्ष॒त्रम॑ग्रे सु॒यम॑मस्तु तु॒भ्यमु॑पस॒त्ता
व॑र्धतां ते॒ अनि॑ष्टतः । क्ष॒त्रेणा॑ग्रे स्वा॒युः स॑ र॒भस्व मि॒त्रेणा॑ग्रे
मि॒त्रधे॑ये यतस्व । सु॒जा॒ताना॑म॒मध्य॑म॒स्था ए॒धि रा॒ज्ञा॑मग्रे
वि॒ह्व्यो दी॑दिहीह । अ॒ति [26]

नि॒हो अ॒ति स्नि॒धोऽत्य॑चि॒त्तिम॑त्यरा॒तिम॑ग्रे । वि॒श्वा ह्य॑ग्रे
दु॒रि॒ता स॒ह॒स्वा॒था॒स्मभ्य॑ र॒स॒ह॒वी॒रा र॒यिं दाः॑ । अ॒ना॒धृ॒ष्यो
जा॒तवे॑दा॒ अनि॑ष्टतो वि॒राड॑ग्रे क्ष॒त्रभृ॑दी॒दिही॑ह । वि॒श्वा आ॑शाः
प्र॒मु॒ञ्चन्मा॑नु॒षीर्भियः॑ शि॒वाभि॑र॒द्य परि॑ पा॒हि नो वृ॑धे । बृ॒ह॒स्प॒ते
स॒वि॒तर्बो॑ध॒यै न॒ र॒ स॑ र॒शितं॑ चि॒त्सं॒त॒रा र॒ स॑ र॒शि॒शाधि॑ ।
व॒र्ध॒यै न॒म॒म॒ह॒ते सौ॑भ॒गाय [27]

वि॒श्व ए॒न॒म॒नु॒ म॒दन्तु॑ दे॒वाः । अ॒मु॒त्र॒भू॒या॒दध॒ यद्य॑मस्य
बृ॒ह॒स्प॒ते अ॒भि॒श॑स्ते॒रमु॑ञ्चः । प्र॒त्यौ॑ह॒ताम॑श्विना॒ मृत्यु॑म॒स्माद्दे॒वाना॑म॒
भि॒ष॒जा श॒ची॑भिः । उ॒द्वयं॑ तम॒स॒स्परि॑ प॒श्यन्तो॑ ज्योति॒रुत्त॑रम् ।
दे॒वं दे॒व॒त्रा सूर्य॑म॒गन्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम् ॥ [28]

ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचीः प्यग्नेः।
 द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः। तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो
 देवेषु देवः। पथ आनक्ति मध्वा घृतेन। मध्वा यज्ञं नक्षसे
 प्रीणानो नराशंसो अग्ने। सुकृद्देवः संविता विश्ववारः।
 अच्छायमेति शवसा घृतेनैडानो वह्निर्ममसा। अग्निः सुचो
 अध्वरेषु प्रयत्सु। स यक्षदस्य महिमानमग्नेः सः [29]

ई मन्द्रासु प्रयसः। वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च। द्वारो
 देवीरन्वस्य विश्वे व्रता ददन्ते अग्नेः। उरुव्यचंसो धाम्ना
 पत्यमानाः। ते अस्य योषणे दिव्ये न योनावुषासानक्ताः।
 इमं यज्ञमवतामध्वरं नः। दैव्या होतारावूर्ध्वमध्वरं
 नोऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम्। कृणुतं नः स्विष्टिम्। तिस्रो
 देवीर्बर्हिरेदः सन्त्विडा सरस्वती [30]

भारती। मही गृणाना। तन्नस्तुरीपमद्भुतम्पुरुक्षु त्वष्टा
 सुवीरम्। रायस्पोषं विष्यतु नाभिमस्मे। वनस्पतेऽवं सृजा
 रराणस्त्मना देवेषु। अग्निर्हव्यः शमिता सूदयाति। अग्ने
 स्वाहा कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम्। विश्वे देवा हविरिदं
 जुषन्ताम्। हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकं
 आसीत्। स दाधार पृथिवीं द्याम् [31]

उ॒तेमां क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। यः प्रा॑ण॒तो नि॑मिष॒तो
म॑हि॒त्वैक॒ इ॒द्राजा॒ जग॑तो ब॒भूव॑। य ई॒शे अ॒स्य द्वि॒पद॑श्चतु॒ष्पदः॑
क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। य आ॑त्म॒दा ब॑ल॒दा यस्य॑ वि॒श्व
उ॒पास॑ते प्र॒शिषं॑ यस्य॑ दे॒वाः। यस्य॑ छा॒यामृ॑तं यस्य॑ मृ॒त्युः
क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। यस्ये॒मे हि॒मव॑न्तो म॒हित्वा॑ यस्य॑
समु॒द्रः र॒सया॑ स॒ह [32]

आ॒हुः। यस्ये॒माः प्र॒दिशो॑ यस्य॑ बा॒हू क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑
विधेम। यं क्र॒न्द॒सी अ॒वसा॑ तस्त॒भाने॑ अभ्यै॒क्षेता॑म्मन॒सा
रेज॑माने। यत्राधि॑ सू॒र उ॒दितो॑ व्येति॒ क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑
विधेम। येन॒ द्यौरु॒ग्रा पृ॑थि॒वी च॑ दृ॒ढे येन॒ सुवः॑ स्त॒भितं॑ येन॒
नाकः॑। यो अ॒न्तरि॑क्षे रज॑सो वि॒मानः॑ क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑
विधेम। आपो॑ ह॒ यन्म॑ह॒तीर्वि॑श्वम् [33]

आय॒न्दक्षं॑ दधा॒ना ज॒नय॑न्तीर॒ग्निम्। ततो॑ दे॒वानां॑
नि॒रव॑र्त॒तासु॑रेकः क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। यश्चि॒दापो॑
महि॒ना प॒र्यप॑श्य॒द्वक्षं॑ दधा॒ना ज॒नय॑न्तीर॒ग्निम्। यो दे॒वेष्वधि॑
दे॒व एक॑ आसी॒त्क॒स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम॥ [34]

आकू॒तिम॒ग्निम॒प्रयुज॑ꣳ स्वाहा॒ मनो॑ मे॒धाम॒ग्निम॒प्रयुज॑ꣳ
 स्वाहा॑ चि॒त्तं वि॒ज्ञात॑म॒ग्निम॒प्रयुज॑ꣳ स्वाहा॑ वा॒चो
 वि॒धृति॑म॒ग्निम॒प्रयुज॑ꣳ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ मनवे॑ स्वाहा॒ग्नये॑
 वैश्वान॒राय॒ स्वाहा॒ विश्वे॑ दे॒वस्य॑ ने॒तुर्म॑र्तो वृणीत स॒ख्यं विश्वे॑
 रा॒य इ॑षु॒ध्यसि॑ द्यु॒म्नं वृ॑णीत पु॒ष्यसे॑ स्वाहा॒ मा सु॑ भि॒त्था मा
 सु रि॑षो दृ॒ह॑स्व वी॒डय॑स्व सु। अ॒म्बं धृ॑ष्णु वी॒रय॑स्व [35]

अ॒ग्निश्चे॒दं क॑रिष्यथः। दृ॒ह॑स्व दे॒वि पृ॑थि॒वि स्व॒स्तय॑
 आ॒सुरी॑ मा॒या स्व॒धया॑ कृ॒तासि॑। जुष्टं॑ दे॒वाना॑मि॒दम॑स्तु
 ह॒व्यम॑रि॒ष्टा त्वमु॑दि॒हि य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। मि॒त्रेता॑मु॒खां त॑पै॒षा
 मा भे॑दि। ए॒तान्ते॒ परि॑ ददा॒म्यभि॑त्यै। द्व॒न्नः सर्पि॑रा॒सुतिः
 प्र॒बो होता॑ वरे॒ण्यः। सह॑स॒स्पुत्रो॑ अ॒द्भुतः॑। पर॑स्या॒ अधि॑
 सं॒वतो॑ऽव॒राꣳ अ॒भ्या [36]

त॒रा य॒त्राह॑मस्मि॒ ताꣳ अ॒वा। प॒रम॑स्याः॑ प॒राव॑तो
 रो॒हिद॑श्च इ॒हा ग॑हि। पु॒रीष्यः॑ पु॒रुप्रि॑योऽग्ने॒ त्वं त॑रा
 मृ॒धः। सी॒द त्व॑म्मा॒तुर॑स्या॒ उप॑स्थे॒ विश्वा॑न्य॒ग्ने व॒युना॑नि
 वि॒द्वान्। मैना॑म॒र्चिषा॒ मा तप॑सा॒भि शू॑शु॒चोऽन्तर॑स्याꣳ
 शु॒क्रज्योति॑र्वि॒ भा॑हि। अ॒न्तर॑ग्ने रु॒चा त्वमु॑खायै॒ सद॑ने॒ स्वे।
 तस्या॒स्त्वꣳ हर॑सा॒ तप॑जा॒तवे॑दः शि॒वो भ॑वा॒ शिवो॑ भू॒त्वा

मह्यमग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः
स्वां योनिमिहासदः॥ [37]

नाभा वने येन यामि ख्यामां रुक्मोऽष्टात्रिंशच्च॥10॥

यदग्ने यानि कानि चा ते दारूणि दध्मसि। तदस्तु
तुभ्यमिद्धृतं तज्जुषस्व यविष्ठ। यदत्युपजिह्विका यद्वग्नो
अतिसर्पति। सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठ।
रात्रिं रात्रिमप्रयावम्भरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासमस्मै।
रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषाम।
नाभा [38]

पृथिव्याः समिधानमग्निं रायस्पोषाय बृहते
हवामहे। इरम्मदम्बृहदुक्थं यजत्रं जेतारमग्निमृतनासु
सासहिम्। याः सेना अभीत्वरीराव्याधिनीरुगणा
उत। ये स्तेना ये च तस्कंरास्तांस्ते अग्नेऽपि
दधाम्यास्ये। दःष्ट्राभ्याम्मलिमूञ्जम्यैस्तस्कंरां उत।
हनूभ्यांस्तेनान्भगवस्तांस्त्वं खाद सुखादितान्। ये जनेषु
मलिम्लवः स्तेनासस्तस्कंरा वने। ये [39]

कक्षेष्वघायवस्तांस्ते दधामि जम्भयोः। यो

अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्
दिप्साच्च सर्वं तम्मस्मसा कुरु। सशितं मे ब्रह्म
सशितं वीर्यं बलम्। सशितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि
पुरोहितः। उदैषाम्बाहू अतिरमुद्वर्च उदू बलम्। क्षिणोमि
ब्रह्मणामित्रानुन्नयामि [40]

स्वा अहम्। दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौर्दुर्मर्षमायुः श्रिये
रुचानः। अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्यदेनं द्यौरजनयत्सुरेताः।
विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे।
वि नाकमख्यत्सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति।
नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकं समीची।
द्यावा क्षामा रुक्मः [41]

अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः। सुपर्णोऽसि
गुरुत्मान्निवृत्ते शिरो गायत्रं चक्षुः स्तोमं आत्मा सामं
ते तनूर्वामदेव्यम्बृहद्रथन्तरे पक्षौ यज्ञायज्ञियम्पुच्छं
छन्दांस्यङ्गानि धिष्ण्याः शफा यजूंषि नाम।
सुपर्णोऽसि गुरुत्मान्दिवं गच्छ सुवः पत॥ [42]

अग्ने॒ यं य॒ज्ञमध्व॑रं वि॒श्वतः॑ परि॒भूरसि॑। स इ॒द्वेवेषु॑
गच्छ॑ति। सोम॒ यास्ते॑ मयो॒भुव ऊ॑तयः सन्ति॑ दा॒शुषे॑।
ताभि॑र्नोऽवि॒ता भ॑व। अ॒ग्निर्मूर्धा॑ भुवः। त्वं नः॑ सोम॒ या
ते॒ धामा॑नि। तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्य॒म्भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि। धियो॒
यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्। अचि॑त्ती॒ यच्च॑कृ॒मा दैव्ये॒ जने॑ दी॒नैर्दक्षेः॑
प्रभू॑ती पूरुष॒त्वता॑। [43]

दे॒वेषु॑ च सवि॒त॒र्मानु॑षेषु च त्वं नो॒ अत्र॑ सुवता॒दना॑गसः।
चो॒दयि॑त्री स॒नृता॑नां॒ चेत॑न्ती सुमती॒नाम्। य॒ज्ञं द॑धे॒ सर॑स्वती।
पावी॑रवी क॒न्या चि॒त्रायुः॑ सर॑स्वती वी॒रप॑त्नी॒ धियं॑ धात्।
ग्राभि॑रच्छि॒द्रं श॒र॒णं स॒जोषा॑ दुरा॒धर्षं॑ गृण॒ते शर्म॑ य॒सत्।
पूषा॑ गा अन्वे॑तु नः पूषा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पूषा वाज॑स॒नोतु॑
नः। शुक्रं॑ ते॒ अ॒न्यद्य॑ज॒तं ते॒ अ॒न्यत् [44]

विषु॑रूपे अह॑नी॒ द्यौरि॑वासि। विश्वा॒ हि मा॒या
अव॑सि स्वधा॒वो भ॒द्रा ते॒ पूष॑न्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। ते॒ऽव॑र्धन्त॒
स्वत॑वसो म॒हित्व॒ना नाकं॑ त॒स्थुरु॒रु च॑क्रिरे॒ सदः॑।
विष्णु॑र्य॒द्धाव॑द्दृष॒णम्म॑द॒च्युतं॑ वयो॒ न सी॑द॒न्नधि॑ ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये।
प्र चि॒त्रम॑र्कं गृण॒ते तुरा॑य॒ मारु॑ताय॒ स्वत॑वसे भर॒ध्वम्। ये

सहांसि सहसा सहन्ते [45]

रेजते अग्ने पृथिवी मुखेभ्यः। विश्वे देवा विश्वे देवाः।
द्यावा नः पृथिवी इमं सिध्रमद्य दिविस्पृशम्। यज्ञं देवेषु
यच्छताम्। प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिर्गीर्भिः कृणुध्वं सदाने
ऋतस्य। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनेन यातम्महि
वां वरूथम्। अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम्।
हव्या देवेषु नो दधत्। स हव्यवाडमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः।
अग्निर्धिया समृण्वति। शं नो भवन्तु वाजेवाजे॥ [46]

विष्णोः क्रमोऽसि दिवस्पयन्नपतेऽपेतं समित्यौ जाता मा नो हिंसीद्ववाऽस्यादित्यङ्गभूमिन्द्राग्नी रोचनैकादश॥1॥

विष्णोरस्मिन् हव्येति त्वाऽहं धीतिभिर्होत्रां अष्टाचत्वारिंशत्॥48॥ विष्णोः क्रमोऽसि स त्वन्नो अग्ने॥ हरिः ओम्॥

श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यद्विष्णो विष्णोर्धनेनाग्नेऽधुममस्याः शुचिषथोऽंश च॥1॥

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आ रोह

पृथिवीमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः
 क्रमोऽस्यभिशस्तिहा त्रैष्टुभं छन्द आ रोहान्तरिक्षमनु वि
 क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो
 हन्ता जागतं छन्द आ रोह दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः
 स यं द्विष्मो विष्णोः [1]

क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्तानुष्टुभं छन्द आ रोह दिशोऽनु
 वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मः। अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव
 द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो
 अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः। अग्नेऽभ्यावर्तिन्नभि न आ
 वर्तस्वायुषा वर्चसा सन्या मेधया प्रजया धनेन। अग्ने [2]

अङ्गिरः शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः।
 तासाम्पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा
 कृधि। पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्न इषायुषा। पुनर्नः
 पाहि विश्वतः। सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया।
 विश्वप्त्रिया विश्वतस्परि। उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमम्
 [3]

वि मध्यमः श्रथाय। अथा वयमादित्य व्रते तवानांगसो

अदितये स्याम। आ त्वाहार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठा- विचाचलिः।
 विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वस्मिन्नाष्ट्रमधि श्रय। अग्रे
 बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थान्निर्जग्मिवान्तमसो ज्योतिषागात्।
 अग्निर्भानुना रुशता स्वङ्ग आ जातो विश्वा सद्मान्यप्राः।
 सीद त्वम्मातुरस्याः [4]

उपस्थे विश्वान्यग्रे वयुनानि विद्वान्। मैनामर्चिषा
 मा तपसाभि शूशुचोऽन्तरस्याः शुक्रज्योतिर्वि भाहि।
 अन्तरग्रे रुचा त्वमुखायै सदेने स्वे। तस्यास्त्वः हरसा
 तपञ्जातवेदः शिवो भव। शिवो भूत्वा मह्यमग्रेऽथो सीद
 शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वं योनिमिहासदः।
 हःसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा
 ऋतम्बृहत्॥ [5]

तृतीयं त्वा गर्भ आ यविष्ठा यच्चत्वारि च॥2॥

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्वितीयम्परि जातवेदाः।
 तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः। विद्वा
 ते अग्रे त्रेधा त्रयाणि विद्वा ते सद्म विभृतम्पुरुत्रा। विद्वा

ते नाम परमं गुहा यद्विद्वा तमुत्सं यत आजगन्थ। समुद्रे
त्वा नृमणा अप्स्वन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्र ऊधन्। तृतीयै
त्वा [6]

रजसि तस्थिवाः समृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन्।
अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्।
सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना
भात्यन्तः। उशिक्षावको अरतिः सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो
निधायि। इयर्ति धूममरुषम्भरिभ्रदुच्छुक्तेण शोचिषा
द्यामिनक्षत्। विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ [7]

रोदसी अपृणाञ्जायमानः। वीडुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना
यदग्निमयजन्त पञ्च। श्रीणामुदारो धरुणो रयीणाम्मनीषाणाम्प्राप
सोमगोपाः। वसोः सूनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्रं
उषसामिधानः। यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपं देव
घृतवन्तमग्ने। प्र तं नय प्रतरां वस्यो अच्छाभि द्युम्नं देवभक्तं
यविष्ठ। आ [8]

तम्भज सौश्रवसेष्वग्र उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने।
प्रियः सूर्ये प्रियो अग्रा भवात्युञ्जातेन भिनददुञ्जनित्वैः। त्वामग्ने

यजमाना॒ अनु॒ द्यून् विश्वा॒ वसू॑नि दधिरे॒ वार्या॑णि। त्वया॑ सह
द्रवि॑णमिच्छ॒माना व्रजं॑ गोम॑न्तमु॒शिजो॒ वि व॑व्रुः। दृशा॒नो
रुक्म॑ उ॒र्व्या व्य॑द्यौ॒र्दुर्म॑रुष॒मायुः॑ श्रिये॒ रुचा॑नः। अ॒ग्नि॒र॒मृतो॑
अभव॑द्वयो॒भिर्य॑दे॒नं द्यौर॑ज॒नय॑त्सुरेताः॑॥ [9]

आ तवोर्जाऽनु षोडश च॥३॥

अन्न॑प॒तेऽन्न॑स्य नो दे॒ह्यन॑मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्रप्र॑दा॒तारं॑
तारि॑ष ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। उदु॑ त्वा विश्वे॑ दे॒वा
अग्ने॑ भर॑न्तु चि॒त्तिभिः॑। स नो॑ भव शि॒वत॑मः सु॒प्रती॑को
वि॒भाव॑सुः। प्रेद॑ग्ने ज्योति॑ष्मान् याहि शि॒वेभि॑र॒र्चिभि॑स्त्वम्।
बृह॑द्वि॒र्भानु॑भि॒र्भास॑न्मा हि॒ंसी॑स्त॒नुवा॑ प्र॒जाः। स॒मिधा॑ग्निं
दु॒वस्य॑त घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आ [10]

अ॒स्मिन् ह॒व्या जु॑होतन। प्रप्रा॒यम॒ग्निर्भ॑र॒तस्य॑ शृण्वे॒ वि
यत्सूर्यो॑ न रोच॑ते बृह॒द्वाः। अ॒भि यः पू॑रुम् पृ॒तना॑सु त॒स्थौ
दी॒दाय॑ दै॒व्यो अ॑ति॒थिः शि॒वो नः॑। आपो॑ दे॒वीः प्र॑ति॒ गृही॑त
भस्मै॑त॒स्योने॑ कृ॒णु॑ध्व॒ सुर॑भा॒वुं लो॒के। तस्मै॑ नम॒न्तां ज॑न॒यः
सु॒प॒त्नी॑र्मा॒तिव॑ पु॒त्रम्बि॑भृ॒ता स्व॑नम्। अ॒प्स्व॑ग्ने सधि॑ष्टव॑ [11]

सौषधीरनु रुध्यसे। गर्भे सञ्जायसे पुनः। गर्भो
 अस्योषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम्। गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्रे
 गर्भो अपामसि। प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्रे।
 सृज्य मातृभिस्त्वं ज्योतिष्मान्पुनरासदः। पुनरासद्य
 सदनमपश्च पृथिवीमग्रे। शेषे मातुर्यथोपस्थेऽन्तरस्या
 शिवतमः। पुनरूर्जा [12]

नि वर्तस्व पुनरग्र इषायुषा। पुनर्नः पाहि
 विश्वतः। सह रय्या नि वर्तस्वाग्रे पिन्वस्व धारया।
 विश्वप्त्रिया विश्वतस्परि। पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः
 समिन्धताम्पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः। घृतेन त्वं तनुवो
 वर्धयस्व सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः। बोधा नो अस्य
 वचसो यविष्ठ मर्हिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः। पीयति त्वो
 अनु त्वो गृणाति वन्दारुस्ते तनुवं वन्दे अग्रे। स बोधि
 सूरिर्मघवा वसुदावा वसुपतिः। युयोध्यस्मद्वेषांसि॥ [13]

अस्त्वोषधीषु जानन्नष्टाचत्वारिंशच्च॥ 4॥

अपैत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये
 च नूतनाः। अदादिदं यमोऽवसानमपृथिव्या अक्रन्निमम्

पि॒तरौ॑ लो॒कम॑स्मै। अ॒ग्नेर्भ॑स्मा॒स्य॒ग्नेः पु॒री॑षमसि सं॒ज्ञान॑मसि
काम॒धर॑ण॒म्मयि॑ ते काम॒धर॑णम्भूयात्। सं या वः प्रि॒यास्त॒नुवः
सम्प्रि॒या हृ॑दयानि वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु [14]

सम्प्रि॑यः सम्प्रि॑यास्त॒नुवो॒ मम॑। अ॒यः सो अ॒ग्निर्य॑स्मिन्सोम॒मि
सु॒तं द॒धे ज॒ठरे॑ वावशा॒नः। स॒ह॒स्रि॒यं वा॒ज॒म॒त्यं न स॑सि॒ः
सस॒वान्त्सन्त॑स्तू॒यसे जा॑तवेदः। अ॒ग्ने दि॒वो अ॑र्णमच्छा
जिगा॒स्यच्छा॑ दे॒वाः ऊ॒चिषे॑ धि॒ष्णि॒या ये। याः पु॒रस्ता॑द्रोच॒ने
सूर्य॑स्य॒ याश्चा॒वस्ता॑दुपतिष्ठ॒न्त आपः॑। अ॒ग्ने यत्ते॑ दि॒वि वर्चः॑
पृथि॒व्यां यदोष॑धीषु [15]

अ॒प्सु वा॑ यजत्र। येना॒न्तरि॑क्षमु॒र्वात॑तन्थ॒ त्वेषः॑ स
भा॒नुर॑र्ण॒वो नृ॒चक्षाः॑। पु॒री॒ष्या॑सो अ॒ग्नयः॑ प्राव॒णेभिः॑
स॒जोष॑सः। जुष॒न्ताः ह॒व्यमाहु॑तमनमी॒वा इषो॑ म॒हीः।
इडा॑म॒ग्ने पुरु॑द॒सः सु॒नि गोः श॑श्वत्त॒मः ह॒व॑मा॒नाय सा॑धा।
स्यान्नः॑ सु॒नुस्त॑न॒यो वि॒जावा॑ग्ने सा ते॑ सु॒म॒तिर्भू॑त्व॒स्मे। अ॒यं
ते योनि॑र्ऋ॒त्वियो॒ यतो॑ जा॒तो अ॒रौच॑थाः। तं जा॒नन् [16]

अ॒ग्न आ रो॒हाथा॑ नो वर्धया र॒यिम्। चिद॑सि॒ तया॑
दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द परि॒चिद॑सि॒ तया॑ दे॒वत॑याऽ

ङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद लोकम्पृण छिद्रम्पृणाथौ सीद शिवा
त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनावसीषदन्। ता
अस्य सूददोहसः सोमः श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्मन्देवानां
विशस्त्रिष्वा रोचने दिवः॥ [17]

समोकसौ विश्वरूपे विदुर्निर्ऋतिरभि चष्ट इह मित्राय द्वाविंशतिश्च॥5॥

समित् १ सं कल्पेथा १ सम्प्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ।
इषमूर्जमभि संवसानौ सं वाम्मनांसि सं व्रता समु
चित्तान्याकरम्। अग्ने पुरीष्याधिपा भवा त्वं नः। इषमूर्ज
यजमानाय धेहि। पुरीष्यस्त्वमग्ने रयिमान्पुष्टिमा १ असि।
शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहासदः। भवतं नः
समनसौ समोकसौ [18]

अरेपसौ। मा यज्ञ १ हिंसिष्टम्मा यज्ञपतिं जातवेदसौ
शिवौ भवतमद्य नः। मातेव पुत्रम्पृथिवी पुरीष्यमग्निः
स्वे योनावभारुखा। तां विश्वेर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः
प्रजापतिर्विश्वकर्मा वि मुञ्चतु। यदस्य पारे रजसः शुक्रं
ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति द्विषोऽग्ने वैश्वानर स्वाहा।
नमः सु ते निर्ऋते विश्वरूपे [19]

अ॒य॒स्मयं॑ वि चृ॒ता ब॒न्धमे॒तम्। य॒मेन॒ त्वं य॒म्या
 संवि॒दानो॒त्तमं॑ नाक॒मधि॑ रोहये॒मम्। यत्तै॑ दे॒वी निर्ऋ॑तिरा
 ब॒बन्ध॒ दामं॑ ग्री॒वास्व॑विच॒त्यम्। इ॒दं ते॒ तद्वि॑ ष्या॒म्यायु॑षो॒ न
 म॒ध्या॒दथा॑ जी॒वः पि॒तुम॑द्धि प्रमु॒क्तः। यस्या॑स्ते अ॒स्याः क्रू॒र
 आ॒सञ्जु॑हो॒म्येषा॑म्ब॒न्धाना॑मव॒सर्ज॑नाय। भूमि॒रिति॑ त्वा॒ जना॑
 वि॒दुर्निर्ऋ॑तिः [20]

इति॑ त्वा॒हम्परि॑ वेद वि॒श्वतः॑। असु॒न्वन्त॑मयं॒जमान॑मिच्छ
 स्तेन॑स्ये॒त्यां तस्कर॑स्यान्वै॒षि। अ॒न्यम॒स्मदि॑च्छ सा तं इ॒त्या
 नमो॑ दे॒वि निर्ऋ॑ते तुभ्य॑मस्तु। दे॒वीम॒हं निर्ऋ॑तिं वन्द॑मानः
 पि॒तेव॑ पु॒त्रं द॑सये॒ वचो॑भिः। वि॒श्वस्य॑ या जाय॑मानस्य वेद
 शि॒रःशि॒रः प्र॑ति॒ सूरि॑ वि च॑ष्टे। नि॒वेश॑नः सं॒गम॑नो॒ वसू॑नां
 वि॒श्वा रू॒पाभि॑ च॑ष्टे [21]

शर्ची॑भिः। दे॒व इ॒व स॒वि॒ता स॒त्यध॑र्मेन्द्रो॒ न तं॑स्थौ स॒मरे॑
 प॑थी॒नाम्। सं व॑र॒त्रा द॑धात॒न नि॒रा॒हावा॑न्कृ॒णोत॑न। सि॒ञ्चाम॑हा
 अव॑टमु॒द्रिणं॑ व॒यं वि॒श्वाहा॑द॒स्तम॑क्षि॒तम्। निष्कृ॑ताहावमव॑ट५
 सु॒वर॑त्र५ सु॒षेच॑नम्। उ॒द्रिण॑५ सि॒ञ्चे अ॑क्षि॒तम्। सी॒रा यु॑ञ्जन्ति
 क॒वयो॑ यु॒गा वि त॑न्वते॒ पृथ॑क्। धी॒रा दे॒वेषु॑ सु॒म्रया॑। यु॒नक्त॑
 सी॒रा वि यु॒गा त॑नोत कृ॒ते यो॒नौ व॑पते॒ह [22]

बीजम्। गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत्सृण्या
 पक्कमायत्। लाङ्गलम्पवीरवः सुशेवः सुमतिस्सुरु।
 उदित्कृषति गामविम्प्रफुर्व्यं च पीवरीम्। प्रस्थावद्रथवाहनम्।
 शुनं नः फाला वि तुदन्तु भूमिः शुनं कीनाशा अभि
 यन्तु वाहान्। शुनम्पर्जन्यो मधुना पर्योभिः शुनासीरा
 शुनमस्मासु धत्तम्। कामं कामदुघे धुक्ष्व मित्राय वरुणाय
 च। इन्द्रायाग्नये पूष्ण ओषधीभ्यः प्रजाभ्यः। घृतेन सीता
 मधुना समक्ता विश्वैर्देवैरनुमता मरुद्भिः। ऊर्जस्वती पर्यसा
 पिन्वमानास्मान्त्सीते पर्यसाभ्याववृत्स्व॥ [23]

रपः पत्त्रिणीर्या अ०हंसो याः खनामि वोऽष्टादश च॥6॥

या जाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा। मन्दामि
 बभ्रूणामहः शतं धामानि सप्त च। शतं वो अम्ब धामानि
 सहस्रमुत वो रुहः। अथा शतक्रत्वो यूयमिमम्मे अगदं
 कृता। पुष्पावतीः प्रसूवतीः फलिनीरफला उता अश्वा इव
 सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः। ओषधीरिति मातरस्तद्वो
 देवीरुपं ब्रुवे। रपांसि विघ्नतीरित रपः [24]

चातयमानाः। अश्वत्थे वो निषदनम्पर्णे वो वसतिः

कृता। गोभाज् इत्किलासथ् यत्सुनवथ् पूरुषम्। यद्दहं
 वाजयन्निमा ओषधीरुहस्तं आदधे। आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति
 पुरा जीवगृभौ यथा। यदोषधयः संगच्छन्ते राजानः
 समिताविव। विप्रः स उच्यते भिषग्रक्षोहामीवचातनः।
 निष्कृतिर्नाम वो माताथा यूयः स्थ संकृतीः। सराः
 पतत्रिणीः [25]

स्थन् यदामयति निष्कृत। अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या
 उपावता। ताः सर्वा ओषधयः संविदाना इदम्मे प्रावता
 वचः। उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते। धनः
 सनिष्यन्तीनामात्मानं तवं पूरुष। अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन
 इव व्रजमक्रमुः। ओषधयः प्राचुच्यवुर्यत् किं च तनुवाः
 रपः। याः [26]

त आतस्थुरात्मानं या आविविशुः परुःपरुः। तास्ते यक्ष्मं
 वि बाधन्तामुग्रो मध्यमशीरिव। साकं यक्ष्मं प्र पतं श्येनेन
 किकिदीविनौ। साकं वातस्य ध्राज्या साकं नश्य निहाकया।
 अश्वावतीः सोमवतीमूर्जयन्ती- मुदोजसम्। आ वित्सि सर्वा
 ओषधीरुस्मा अरिष्टतातये। याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा
 याश्च पुष्पिणीः। बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वहंसः। याः

[27]

ओषधयः सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तासां
 त्वमस्युत्तमा प्र णो जीवातवे सुवा। अवपतन्तीरवदन्दिव
 ओषधयः परि। यं जीवमश्रवांमहै न स रिष्याति पूरुषः।
 याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरम्परागताः। इह संगत्य ताः
 सर्वा अस्मै सं दत्त भेषजम्। मा वो रिषत्खनिता यस्मै
 चाहं खनामि वः। द्विपच्चतुष्पदस्माकं सर्वमस्त्वनानुतुरम्।
 ओषधयः सं वदन्ते सोमेन सह राज्ञा। यस्मै करोति
 ब्राह्मणस्तं राजन्यारयामसि॥ [28]

आ मन्दस्व सानसिमेकान्नचत्वारिंशच्च॥ 7॥

मा नो हिंसीञ्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिवः
 सत्यधर्मा जजान। यश्चापश्चन्द्रा बृहतीर्जजान कस्मै देवाय
 हविषा विधेम। अभ्यावर्तस्व पृथिवि यज्ञेन पयसा सह।
 वपां ते अग्निरिषितोऽव सर्पतु। अग्ने यत्ते शुक्रं यच्चन्द्रं
 यत्पूतं यद्यज्ञियम्। तद्देवेभ्यो भरामसि। इषमूर्जमहमित आ
 [29]

दद ऋतस्य धाम्नो अमृतस्य योनेः। आ नो गोषु

विश॒त्वौष॑धीषु जहा॑मि से॒दिम॑नि॒राम॑मी॒वाम्। अ॒ग्ने तव॑
 श्रवो॑ वयो॑ महि॑ भ्राज॒न्त्यर्च॑यो॒ विभाव॑सो। बृह॑द्भानो॒ शव॑सा॒
 वाज॑मु॒क्थ्यं दधा॑सि दा॒शुषे॑ कवे। इ॒रज्य॑न्न॒ग्ने प्रथ॑यस्व
 ज॒न्तुभि॑र॒स्मे रा॒यो अम॑र्त्य। स द॑र्श॒तस्य॑ वपु॑षो वि
 रा॑जसि पृ॒णक्षि॑ सान॒सि॥ र॒यिम्। ऊ॒र्जो नपा॒ज्जात॑वेदः
 सुश॒स्तिभि॑र्म॒न्दस्व [30]

धी॒तिभि॑र्हितः। त्वे इ॒षः सं द॑धु॒र्भूरि॑रेतसश्चि॒त्रोत॑यो
 वा॒मजा॑ताः। पा॒वक॑वर्चाः शु॒क्रव॑र्चा अनू॒नव॑र्चा उ॒दिय॑र्षि
 भा॒नुना॑। पु॒त्रः पि॒तरा॑ वि॒चर॑न्नुपा॒वस्यु॑भे पृ॒णक्षि॑ रोद॑सी।
 ऋ॒तावा॑न॒म्महि॑षं वि॒श्वच॑र्षणिम॒ग्नि॥ सु॒म्राय॑ दधिरे पुरो
 जनाः॑। श्रु॒त्कर्ण॑॥ स॒प्रथ॑स्तमन्त्वा गिरा दैव्य॒म्मानु॑षा
 युगा॑। नि॒ष्क॑र्तार॒मध्व॑रस्य प्रचै॒तसं॑ क्षय॑न्त॒॥ राध॑से म॒हे।
 रा॒तिम्भृ॑गू॒णामु॑शिजं क॒विक्र॑तुम्पृ॒णक्षि॑ सान॒सिम् [31]

र॒यिम्। चि॒तः स्थ॑ परि॒चितं ऊ॒र्ध्वचि॑तः श्रय॒ध्वं तया॑
 दे॒वत॑याङ्गि॒रस्वद् ध्रु॑वाः सी॒दत। आ॒प्याय॑स्व॒ समै॑तु ते वि॒श्वतः॑
 सोम॑ वृ॒ष्णिय॑म्। भवा॑ वाज॑स्य संग॒थे। सं ते॒ पया॑सि
 समु॑ यन्तु वाजाः सं वृ॒ष्णिया॑न्यभिमा॒तिषा॑हः। आ॒प्याय॑मानो
 अ॒मृता॑य सोम दि॒वि श्रवा॑स्युत्त॒मानि॑ धिष्व॥ [32]

महोऽनु यातुधानानामेकादश च॥४॥

अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतना अरातीस्तदग्निराह तदु सोमं
आह। बृहस्पतिः सविता तन्म आह पुषा माधात्सुकृतस्य
लोके। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा
पुरीषात्। श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुतं जनिम तत्ते
अर्वन्। अपाम्पृष्ठमसि योनिर्ग्रेः समुद्रमभितः पिन्वमानम्।
वर्धमानम्महः [33]

आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व। ब्रह्म
जज्ञानमप्रथमम्पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स
बुध्निया उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः।
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत्।
स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम।
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु [34]

द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु संचरन्तं
द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के
च पृथिवीमनु। ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः।
येऽदो रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु। येषामप्सु सदः

कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः। या इषवो यातुधानानां ये वा
वनस्पती९ रनु। ये वावटेषु शेरते तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः॥

[35]

प्रतिष्ठायै सहस्रवीर्या परमं विरादध्मस तीरे चत्वारि च॥9॥

ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता। मा त्वा समुद्र
उद्वधीन्मा सुपुर्णोऽव्यथमाना पृथिवीं दृ९ह। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्प्रथोऽसि
पृथिव्यसि भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य
भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृ९ह पृथिवीम्मा
हि९सीर्विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै

[36]

चरित्रायाग्निस्त्वाभि पातु मद्या स्वस्त्या छुर्दिषा शतमेन
तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती
परुषःपरुषः परि। एवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन
च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते
देवीष्टके विधेम हविषा वयम्। अषाढासि सहमाना
सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व
पृतन्यतः। सहस्रवीर्या [37]

अ॒सि॒ सा मां जि॒न्वा॒ । मधु॒ वातां ऋ॒ताय॑ते मधु॒
क्षर॑न्ति॒ सिन्ध॑वः । मा॒ध्वी॒र्नः स॒न्त्वोष॑धीः । मधु॒ नक्त॑मु॒तोष॑सि
मधु॑म॒त्पार्थि॑व॒ ५ रजः॑ । मधु॒ द्यौर॑स्तु नः पि॒ता । मधु॑मान्नो
व॒न॒स्पति॑र्मधु॑मा॒ ५ अस्तु॒ सूर्यः॑ । मा॒ध्वी॒र्गावो॑ भवन्तु नः ।
म॒ही द्यौः पृ॑थि॒वी च॑ न इ॒मं य॒ज्ञमि॑मिक्षताम् । पि॒पृतां॑ नो
भरी॑मभिः । तद्वि॒ष्णोः पर॑मम् [38]

प॒द॒ ५ सदा॑ पश्यन्ति सूर्यः । दि॒वीव॒ चक्षु॑रात॑तम् । ध्रु॒वासि॑
पृथि॒वि स॒ह॒स्व पृ॑तन्य॒तः । स्यू॒ता दे॒वेभि॑र॒मृते॑नागाः । यास्ते॑
अ॒ग्ने सूर्ये॑ रुचं उ॒द्यतो॑ दि॒वमा॑त॒न्वन्ति॑ र॒श्मिभिः॑ । ताभिः॑
सर्वा॑भी रु॒चे जना॑य नस्कृ॒धि । या वो॑ दे॒वाः सूर्ये॑ रुचो
गोष्व॑श्चैषु या रुचं । इन्द्रा॑ग्नी ताभिः सर्वा॑भी रुचं नो धत्त
बृह॑स्पते । वि॒राट् [39]

ज्योति॑रधारयत्स॒म्राड्ज्योति॑रधारयत्स्वराड्ज्योति॑रधारयत् ।
अ॒ग्ने यु॒क्ष्वा हि॒ ये तवा॑श्वा॒सो दे॒व सा॒धवः॑ । अरं॑ वह॒न्त्या॒शवः॑ ।
यु॒क्ष्वा हि॒ दे॒व॒हूत॑मा॒ ५ अ॒श्वा ५ अ॒ग्ने र॒थीरि॑व । नि होतां
पूर्यः॑ स॒दः । द्र॒प्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॑ द्यामि॒मं च॒ योनि॑मनु
यश्च॑ पूर्॒वः । तृ॒तीयं॑ योनि॒मनु॑ संचर॑न्तं द्र॒प्सं जु॑होम्यनु॑ स॒प्त

[40]

होत्राः॥ अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य
 च। अग्निज्योतिषा ज्योतिष्मान्नुक्मो वर्चसा वर्चस्वान्। ऋचे
 त्वा रुचे त्वा समित्स्रवन्ति सरितो न धेनाः॥ अन्तर्हृदा
 मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारां अभि चाकशीमि। हिरण्ययो
 वेतसो मध्यं आसाम्। तस्मिन्त्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी
 भजन्नास्ते मधु देवताभ्यः। तस्यासते हरयः सप्त तीरे स्वधां
 दुहाना अमृतस्य धाराम्॥ [41]

अग्ने मा हिंसीरग्ने मोष्टमारण्यमनुं शर्भं नवं च॥10॥ आदित्यमिममिन्द्रिपादंमयुर्बातस्याश्वमिममेकशफङ्गोरमजं सङ्गवयवैरुत्रिमविमि

अग्निरेशशर्भम्॥

आदित्यं गर्भम्पयसा समञ्जन्त्सहस्रस्य प्रतिमां
 विश्वरूपम्। परि वृद्धिं हरसा माभि मृक्षः शतायुषं कृणुहि
 चीयमानः। इमम्मा हिंसीद्विपादंम्पशूनां सहस्राक्ष
 मेध आ चीयमानः। मयुमारण्यमनुं ते दिशामि तेन
 चिन्वानस्तनुवो नि षीद। वातस्य ध्राजिं वरुणस्य नाभिमश्वं
 जज्ञानं सरिरस्य मध्यै। शिशुं नदीनां हरिमद्रिबुद्धमग्ने
 मा हिंसीः [42]

पर॒मे व्यो॑मन्। इ॒म॒म्मा हि॑ँसीरेक॑शफ॒म्पशूनां॑ क॒निकृ॑दं
वा॒जिनं॑ वा॒जिने॑षु। गौ॒रमा॑र॒ण्यम॑नु ते दि॒शामि॑ तेन॑
चि॒न्वा॒नस्त॑नुवो॒ नि षी॑द। अज॑स्रमि॒न्दुम॑रु॒षम्भु॑र॒ण्युम॑ग्निमी॒डे
पूर्व॑चित्तौ नमो॑भिः। स पर्व॑भिर्ऋ॒तुशः॑ कल्प॑मानो गाम्मा
हि॑ँसीरदि॑तिं वि॒राज॑म्। इ॒मं स॑मु॒द्रं श॑तधा॒रमु॑त्सं
व्य॒च्यमा॑न॒म्भुवन॑स्य॒ मध्ये॑। घृ॒तं दुहा॑ना॒मदि॑तिं जना॒याग्रे॑ मा
[43]

हि॑ँसीः पर॒मे व्यो॑मन्। ग॒वय॑मा॒र॒ण्यम॑नु ते दि॒शामि॑ तेन॑
चि॒न्वा॒नस्त॑नुवो॒ नि षी॑द। वरू॑त्रिं त्वष्टु॑र्वरु॒णस्य॑ नाभि॒मवि॑
जज्ञा॑नां रज॑सः पर॑स्मात्। म॒हीँ सा॑ह॒स्त्रीम॑सुर॒स्य
मा॒याम॑ग्रे॒ मा हि॑ँसीः पर॒मे व्यो॑मन्। इ॒मामू॑र्णा॒युं वरु॑णस्य
मा॒यां त्वच॑म्पशूनां द्वि॒पदां॑ चतु॑ष्पदाम्। त्वष्टुः प्र॒जाना॑म॒प्रथ॑मं
ज॒नित्र॑मग्रे॒ मा हि॑ँसीः पर॒मे व्यो॑मन्। उष्ट्र॑मा॒र॒ण्यम॑नु [44]

ते दि॒शामि॑ तेन॑ चि॒न्वा॒नस्त॑नुवो॒ नि षी॑द। यो
अ॒ग्नि॒रग्रे॑स्तप॒सोऽधि॑ जा॒तः शोचा॑त्पृथि॒व्या उ॒त वा॑
दि॒वस्परि॑। येन॑ प्र॒जा वि॑श्वकर्मा॒ व्यान॑द्दम॒ग्रे हेडुः॑ परि॑ ते
वृण॑क्तु। अ॒जा ह्य॑ग्रेरज॒निष्ट॑ गर्भा॒त्सा वा॑ अप॒श्यज्ज॑नि॒तार॑मग्रे॑।

तया॒ रोह॑माय॒न्नुप॒ मेध्या॑स॒स्तया॑ दे॒वा दे॒वता॑म॒ग्रं आय॑न्।
श॒रभ॑मा॒र॒ण्यम॑नु॒ ते दि॑शामि॒ तेन॑ चि॒न्वा॒नस्त॒नुवो॑ नि षी॑द॥

[45]

हि वृता मु एकादश च॥11॥

इन्द्रा॑ग्नी रोच॑ना दि॒वः परि॒ वाजे॑षु भूष॑थः। तद्वा॑ चेति॒
प्र वी॒र्य॑म्। श्र॒थ॑द्व॒त्रमु॑त संनोति॒ वाज॑मिन्द्रा॒ यो अ॒ग्नी सह॑री
सप॒र्यात्। इ॒र॒ज्यन्ता॑ वस॒व्यस्य॑ भू॒रेः सह॑स्तमा॒ सह॑सा
वाज॑यन्ता॑। प्र च॑र्ष॒णिभ्यः॑ पृ॒तना॑ हवेषु॒ प्र पृ॑थि॒व्या रि॑रिचाथे
दि॒वश्च॑। प्र सि॒न्धुभ्यः॑ प्र गि॒रिभ्यो॑ महि॒त्वा प्रेन्द्रा॑ग्नी विश्वा॒
भुव॑नात्य॒न्या। मरु॑तो॒ यस्य॑ हि [46]

क्षये॑ पा॒था दि॒वो वि॑महसः। स सु॑गो॒पात॑मो॒ जनः॑। य॒ज्ञैर्वा
य॒ज्ञवा॑हसो॒ विप्र॑स्य वा मती॒नाम्। मरु॑तः शृणु॒ता हव॑म्।
श्रि॒यसे॒ कम्भा॒नुभिः॑ सम्मि॑मिक्षिरे॒ ते र॒श्मिभि॑स्त ऋ॒क्भिः
सुखा॑दयः। ते वाशी॑मन्त इ॒ष्मिणो॑ अभी॑रवो वि॒द्रे प्रि॒यस्य॑
मा॒रु॒तस्य॑ धाम्नः। अ॒व॑ ते हे॒ड उ॒दु॒त्त॒मम्। कया॑ नश्चि॒त्र आ
भु॑वदूती स॒दावृ॑धः सखा॑। कया॒ शचि॑ष्ठया वृ॒ता। [47]

को अ॒द्य यु॒ङ्गे धु॒रि गा ऋ॒तस्य॑ शिमी॑वतो भा॒मिनो॑

दुर॒ह्णा॒यून्। आ॒सन्नि॑षून् हृ॒त्स्वसो॑ मयो॒भून् य ए॑षाम्
 भृ॒त्यामृ॑णध॒त्स जी॑वात्। अ॒ग्ने न॒या दे॒वाना॑ꣳ शं नो॑ भवन्तु
 वाजे॑वाजे। अ॒प्स्व॑ग्ने सधि॒ष्टव॑ सौष॑धी॒रनु॑ रुध्यसे। गर्भे॑
 सञ्जा॑यसे पुनः॑। वृषा॑ सोम द्यु॒माꣳ अ॑सि॒ वृषा॑ देव॒ वृष॑व्रतः।
 वृषा॑ धर्मा॑णि दधिषे। इ॒मम्मे॑ वरुण तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑
 अ॒ग्ने स त्वं नो॑ अ॒ग्ने॥ [48]

अ॒पां त्वे॒मन्न॑यं पु॒रो भुवः॑ प्राचीं ध्रु॒वख्यं॑ति॒र्यवि॑रिन्द्रा॑ग्नी मा छन्दं आ॒शुस्त्रि॑वृ॒द्ग्रेर्भा॑गाँऽस्येक॑येयमेव सा याग्रं
 जा॒तान्नि॑र्वृ॒त्राणि॑ त्रयो॑दश॥13॥ अ॒पां त्वेन्द्रा॑ग्नी इ॒यमे॒व दे॒वता॑ता प॒द्विꣳशत्॥36॥ अ॒पां त्वे॒मन् ह॒विषा॑ वर्ध॑नेन॥ हरिः
 ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

योनौ पञ्चदश च॥1॥

अ॒पां त्वे॒मन्त्सा॑दया॒म्य॒पां त्वो॒द्गन्त्सा॑दया॒म्य॒पां त्वा॒
 भस्म॑न्त्सा॒दया॒म्य॒पां त्वा॒ ज्योति॑षि सा॒दया॒म्य॒पां त्वा॒यने॑
 सा॒दया॒म्य॒र्णवे॑ स॒दने॑ सीद॒ समु॒द्रे स॒दने॑ सीद॒ सलि॑ले

सदने सीदापां ख्ये सीदापां सधिषि सीदापां त्वा
 सदने सादयाम्यपां त्वा सधस्थे सादयाम्यपां त्वा
 पुरीषे सादयाम्यपां त्वा योनौ सादयाम्यपां त्वा पार्थसि
 सादयामि गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो जगती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दः
 पङ्क्तिश्छन्दः॥ [1]

त्वया मनो जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्रिंशच्च॥2॥

अयम्पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो
 गायत्री वासन्ती गायत्रियै गायत्रं गायत्रादुपां शु-
 रुपां शोस्त्रिवृत्रिवृतौ रथंतरं रथंतराद्वसिष्ठ ऋषिः
 प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्योऽयं
 दखिषणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्मणं ग्रीष्मो
 मानसस्त्रिष्टुग्रेष्मी त्रिष्टुभं ऐडमैडादन्तर्यामोऽन्तर्यामात्
 पञ्चदशः पञ्चदशाद्बृहद्बृहतो भरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया
 त्वया मनः [2]

गृह्णामि प्रजाभ्योऽयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य चख्षुर्वैश्वव्यचसं
 वर्षाणि चारख्षुषाणि जगती वार्षी जगत्या ऋख्षममृख्षमाच्छु-
 शुक्राथ्सप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं वैरूपाद्विश्वामित्र ऋषिः
 प्रजापतिगृहीतया त्वया चख्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्य इदमुत्तराथ्सुवस्त

श्रोत्रं सौव शरच्छौत्र्यनुष्टुप्छारद्यनुष्टुभः स्वारः
 स्वारान्मन्थी मन्थिन एकविंश एकविंशाद्वैराजं
 वैराजाञ्जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया [3]

त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्यं इयमुपरि मतिस्तस्यै
 वाङ्माती हैमन्तो वाच्यायनः पङ्क्तिर्हैमन्ती पङ्क्तौ
 निधनवन्निधनवत आग्रयण आग्रयणात्रिणवत्रयस्त्रिंशौ
 त्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्यां शाक्ररैवते शाक्ररैवताभ्यां
 विश्वकर्मर्षिः प्रजापतिगृहीतया त्वया वाचं गृह्णामि
 प्रजाभ्यः॥ [4]

विद्वंष्ट्रवाङ्मयोऽष्टाविंशतिश्च॥3॥

प्राचीं दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं
 त्रिवृथस्तोमः स उ पञ्चदशवर्तनिरुयविर्ययः कृतमयांनां
 पुरोवातो वातः सानंग ऋषिर्दरिष्णिणा दिशां ग्रीष्म
 ऋतूनामिन्द्रो देवतां र्षत्रं द्रविणम्पञ्चदशः स्तोमः स उ
 सप्तदशवर्तनिरित्यवाङ्मयस्त्रेतायांनां दरिष्णिणाद्वातो वातः
 सनातन ऋषिः प्रतीचीं दिशां वर्षा ऋतूनां विश्वे देवा
 देवता विट् [5]

द्रविणं सप्तदशः स्तोमः स उवेकविंशवर्तनिस्त्रिविंशो
 वयो द्वापरोऽयानाम्पश्चाद्वातो वातोऽहमून् ऋषिरुदीची
 दिशां शरदृतूनाम्मित्रावरुणौ देवता पुष्टं द्रविणमेकविंशः
 स्तोमः स उ त्रिणववर्तनिस्तुर्यवाङ्मय आस्कन्दो-
 ऽयानामुत्तराद्वातो वातः प्रत्न ऋषिरूर्ध्वा दिशां
 हेमन्तशिशिरावृतूनाम्बृहस्पतिर्देवता वर्चो द्रविणं त्रिणवः
 स्तोमः स उ त्रयस्त्रिंशवर्तनिः पष्ठवाङ्मयोऽभिभूरयानां
 विष्वग्वातो वातः सुपर्ण ऋषिः पितरः पितामहाः परेऽवरे ते
 नः पान्तु ते नोऽवन्त्वस्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्खत्रेऽस्यामाशिष्यस्याम्पु-
 देवहृत्याम्॥ [6]

सुवीरं भुवनानामुर्व्या सप्तदश च॥४॥

ध्रुवखितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवासि ध्रुवं योनिमा सीद साध्या।
 उख्यस्य केतुम्रथमम्पुरस्तादश्विनाध्वर्यू सादयतामिह
 त्वा। स्वे दख्ये दख्यपितेह सीद देवत्रा पृथिवी बृहती
 रराणा। स्वासस्था तनुवा सं विशस्व पितेवैधि सूनव आ
 सुशेवाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा। कुलायिनी वसुमती
 वयोधा रयिं नो वर्ध बहुलं सुवीरम्। [7]

अपा॑मतिं दु॒र्म॒ति॒म्बाध॑माना रा॒य॒स्पोषे॑ य॒ज्ञप॑तिमा॒भज॑न्ती
 सुव॑र्धेहि यज॑मानाय॒ पोष॑म॒श्विना॑ध्व॒र्यू सा॑दयतामिह त्वा॑।
 अ॒ग्नेः पुरी॑षमसि दे॒व्यानी॒ तां त्वा॒ विश्वे॑ अ॒भि गृ॑णन्तु
 दे॒वाः। स्तोम॑पृ॒ष्ठा घृ॒तव॑तीह सी॒द प्र॒जाव॑दस्मे द्रवि॑णा
 य॒ज॒स्वा॒श्विना॑ध्व॒र्यू सा॑दयतामिह त्वा॑। दि॒वो मूर्धा॑सि
 पृथि॒व्या नाभि॑र्विष्ट॒म्भनी॒ दि॒शामधि॑पत्नी॒ भुव॑नानाम्। [8]

ऊ॒र्मिर्द्र॑प्सो अ॒पा॒म॒सि वि॒श्वक॑र्मा त॒ ऋषि॑र॒श्विना॑ध्व॒र्यू
 सा॑दयतामिह त्वा॑। स॒जूर्ऋ॒तुभिः॑ स॒जूर्वि॒धाभिः॑
 स॒जूर्व॑सु॒भिः स॒जू रु॒द्रैः स॒जूरा॑दि॒त्यैः स॒जूर्वि॒श्वैर्दे॑वैः
 स॒जूर्दे॑वैः स॒जूर्दे॑वैर्वयोना॒धैर॒ग्नये॑ त्वा वैश्वान॒राया॑श्विना॑ध्व॒र्यू
 सा॑दयतामिह त्वा॑। प्रा॒ण॒म्ये पा॒ह्यपा॒न॒म्ये पा॒हि व्या॒न॒म्ये पा॒हि
 च॒र॒षु॒र्म उ॒र्व्या वि भा॑हि श्रोत्र॑म्ये श्लो॒कया॑प॒स्पि॒न्वौष॑धीर्जि॒न्व
 द्वि॒पात्पा॑हि चतु॑ष्पादव दि॒वो वृष्टि॑मे॒रय॑॥ [9]

पुरुषो वयुष्वङ्गि शतिश्च॥5॥

अ॒विर्व॑यंस्त्रिष्टु॒च्छन्दो॑ दि॒त्यवा॒ङ्मयो॑ वि॒राट्छ॒न्दः पञ्चा॑विर्वयो
 गा॒य॒त्री छ॒न्दस्त्रि॒व॒त्सो व॑यं उ॒ष्णिहा॒ छ॒न्दस्तु॑र्यवा॒ङ्मयो॑ऽ-
 नुष्टु॒च्छन्दः॑ प॒ष्टवा॒ङ्मयो॑ बृ॒हती॒ छ॒न्द उ॒ख्या व॑यः स॒तोबृ॑हती

छन्द ऋषभो वयः ककुच्छन्दो धेनुर्वयो जगती छन्दोऽ-
 नङ्गान् वयः पङ्क्तिश्छन्दो बस्तो वयो विवलं छन्दो वृष्णिर्वयो
 विशालं छन्दः पुरुषो वयस्तन्द्रं छन्दो व्याघ्रो वयोऽ- नाधृष्टं
 छन्दः सिं॒हो वयश्छुदिश्छन्दो विष्टम्भो वयोऽधिपतिश्छन्दः
 र्षत्रं वयो मयंदं छन्दो विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी छन्दो
 मूर्धा वयः प्रजापतिश्छन्दः॥ [10]

छुर्दिषां पितृ पदं॥6॥

इन्द्रा॑ग्नी अव्य॑थमाना॒मिष्ट॑कां दृ॒ह॒तं यु॒वम्। पृ॒ष्ठेन॒
 द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑ख्यं च॒ वि बा॑धताम्॥ वि॒श्वकर्मा॑ त्वा
 सादय॑त्वन्त॒रिख्य॑स्य पृ॒ष्ठे व्यच॑स्वती॒म्प्रथ॑स्वती॒म्भास्व॑ती॒
 सूरि॑मती॒मा या द्या॑म्भास्या पृथि॒वीमोर्व॑न्त॒रिख्य॑मन्त॒रिख्यं
 यच्छा॑न्त॒रिख्यं दृ॒ह॒हान्त॑रिख्य॒म्मा हि॒॑सीर्वि॑श्व॒स्मै
 प्रा॒णाया॑पा॒नाय॑ व्या॒नायो॑दा॒नाय॑ प्रति॒ष्ठायै॑ च॒रित्रा॑य
 वा॒युस्त्वा॒भि पा॑तु म॒ह्या स्व॒स्त्या छु॑र्दिषां [11]

श॑त॒मेन॒ तया॑ दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। रा॒ज्यं सि॒
 प्रा॒ची दि॒ग्विरा॑ड॒सि द॒खि॒णा दि॒क्स॒म्राड॑सि प्र॒तीची॑
 दि॒क्स्व॒राड॑स्यु॒दीची॑ दि॒गधि॑पत्यसि बृ॒हती॑ दि॒गायु॑र्मे पाहि

प्राण॑म्मे॒ पाह्य॑पा॒नम्मे॒ पाहि॑ व्या॒नम्मे॒ पाहि॑ च॒ख्खु॑र्मे॒ पाहि॑
 श्रो॒त्र॑म्मे॒ पाहि॑ म॒नो॑ मे जि॒न्व॒ वाच॑म्मे॒ पि॒न्वा॒त्मान॑म्मे॒ पाहि॑
 ज्योति॑र्मे॒ यच्छ॑॥ [12]

दे॒वताऽऽयु॑षे॒ त्वा॒ षट्॑॥7॥

मा छ॒न्दः॑ प्र॒मा छ॒न्दः॑ प्र॒ति॒मा छ॒न्दो॑ऽस्त्री॒वि॒श्व॒छ॒न्दः॑
 प॒ङ्क्ति॑श्छ॒न्द॑ उ॒ष्णिहा॒ छ॒न्दो॑ बृ॒हती॒ छ॒न्दो॑ऽनु॒ष्टुप्छ॒न्दो॑
 वि॒राट्छ॒न्दो॑ गा॒यत्री॒ छ॒न्द॑स्त्रि॒ष्टुप्छ॒न्दो॑ जग॑ती॒ छ॒न्दः॑ पृ॒थि॒वी
 छ॒न्दो॑ऽन्तरि॑ख्यं॒ छ॒न्दो॑ द्यौश्छ॒न्दः॑ स॒मा॒श्छ॒न्दो॑ न॒ख्य॑त्राणि
 छ॒न्दो॑ म॒न॒श्छ॒न्दो॑ वाक्छ॒न्दः॑ कृ॒षि॑श्छ॒न्दो॑ हि॒र॑ण्यं॒ छ॒न्दो॑
 गौश्छ॒न्दो॑ऽजा॒ छ॒न्दो॑ऽश्व॒श्छ॒न्दः॑। अ॒ग्नि॑र्दे॒वता॑ [13]

वा॒तो॑ दे॒वता॒ सूर्यो॑ दे॒वता॑ च॒न्द्रमा॑ दे॒वता॒ वस॑वो दे॒वता॑
 रु॒द्रा दे॒वता॑दि॒त्या दे॒वता॒ वि॒श्वे॑ दे॒वा दे॒वता॑ म॒रुतो॑ दे॒वता॑
 बृ॒ह॒स्पति॑र्दे॒वते॒न्द्रो॑ दे॒वता॒ वरु॑णो दे॒वता॑ मूर्धा॑सि॒ रा॒ज्जु॒वासि॑
 ध॒रुणा॑ य॒त्र्यसि॑ यमि॑त्री॒षे त्वो॑र्जे॒ त्वा॑ कृ॒ष्यै त्वा॒ ख्ये॑मा॒य
 त्वा॒ य॒त्री रा॒ज्जु॒वासि॑ धर॑णी॒ ध॒त्र्यसि॑ धरि॒त्र्यायु॑षे॒ त्वा॒ वर्च॑से॒
 त्वौज॑से॒ त्वा॒ बला॑य॒ त्वा॑॥ [14]

आशुस्त्रिवृद्धान्तः पञ्चदशो व्योम सप्तदशः प्रतूर्तिरष्टादशस्तपो
 नवदशोऽभिवर्तः सवि॑शो धरुण॑ एकवि॑शो वर्चो॑ द्वावि॑शः
 सम्भरण॑स्त्रयोवि॑शो योनि॑श्चतुर्वि॑शो गर्भाः॑ पञ्चवि॑श
 ओज॑स्त्रिणवः क्रतु॑रेकत्रि॑शः प्रति॑ष्ठा त्रय॑स्त्रि॑शो ब्रध्न॑स्य
 विष्टपं॑ चतुस्त्रि॑शो नाकः॑ षट्त्रि॑शो वि॒वर्तो॑ऽष्टाचत्वारि॑शो
 ध॒र्त्रश्चतुष्टो॑मः॥ [15]

वसूनां भागोऽसि षट्त्वारि॑शच्च॥9॥

अ॒ग्नेर्भा॒गोऽसि दी॒र्खाया॒ आधि॑पत्य॒म्ब्रह्म॑ स्पृ॒तं त्रि॒वृथ्स्तोम॑
 इन्द्र॑स्य भा॒गोऽसि वि॒ष्णोराधि॑पत्यं र॒ख्यत्र॑ऽ स्पृ॒तम्पञ्च॑दशः
 स्तोमो॑ नृच॒र॒ख्य॑साम्भा॒गोऽसि धा॒तुराधि॑पत्यं ज॒नित्र॑ऽ स्पृ॒तः
 सप्त॑दशः स्तोमो॑ मि॒त्रस्य॑ भा॒गोऽसि वरु॑णस्याधि॑पत्यं दि॒वो
 वृष्टि॑र्वाताः स्पृ॒ता ए॒कवि॑शः स्तोमो॑ऽदित्यै भा॒गोऽसि पू॒ष्ण
 आधि॑पत्य॒मोजः॑ स्पृ॒तं त्रि॒णवः॑ स्तोमो॑ वसू॑नाम्भा॒गोऽसि
 [16]

रु॒द्राणा॒माधि॑पत्यं चतु॑ष्पाथ्स्पृ॒तं च॒तुर्वि॑शः स्तोमं॑
 आ॒दि॒त्याना॑म्भा॒गोऽसि म॒रुता॒माधि॑पत्यं गर्भाः॑ स्पृ॒ताः
 पञ्च॑वि॒शः स्तोमो॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्भा॒गोऽसि बृ॒हस्प॑तेराधि॑पत्यः॑

समीचीर्दिशः स्पृताश्चतुष्टोमः स्तोमो यावानाम्भागोऽस्ययावानाम्
 स्पृताश्चतुश्चत्वारिंशः स्तोमं ऋभूणाम्भागोऽसि विश्वेषां
 देवानामधिपत्यम्भूतं निशान्तः३ स्पृतं त्रयस्त्रिंशः स्तोमः॥
 [17]

सर्व्वेऽस्यस्रोऽधिपतिर्वि पञ्चत्रिंशच्च॥10॥

एकयास्तुवत प्रजा अधीयन्त प्रजापतिरधिपतिरासीत्तिसृभिः
 ब्रह्मासृज्यत ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीत् पञ्चभिरस्तुवत
 भूतान्यसृज्यन्त भूतानाम्पतिरधिपतिरासीत्सप्तभिरस्तुवत
 सप्तर्षयोऽसृज्यन्त धाताधिपतिरा- सीन्नवभिरस्तुवत
 पितरोऽसृज्यन्तादितिरधिपत्यासीदेकादशभिरस्तुवतर्तवोऽसृज्यन्त
 त्रयोदशभिरस्तुवत मासा असृज्यन्त संवत्सरोऽधिपतिः
 [18]

आसीत्पञ्चदशभिरस्तुवत ख्षत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत्सप्त
 पशवोऽसृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासी- न्नवदशभिरस्तुवत
 शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी आस्तामेकंविंशत्यास्तुवतै
 पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासीन्नयोविंशत्यास्तुवत
 ख्षुद्राः पशवोऽसृज्यन्त पूषाधिपतिरासीत्पञ्चविंशत्यास्तुवतार
 पशवोऽसृज्यन्त वायुरधिपतिरासीत्सप्तविंशत्यास्तुवत

द्यावापृथिवी वि [19]

ऐतां वसवो रुद्रा आदित्या अनु व्यायन्तेषामधिपत्यमासीन्न
वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽ- धिपतिरासीदेकत्रिंशतास्तुवत
प्रजा असृज्यन्त यावानां चायावानां चाधिपत्यमासीन्नयस्त्रिंशत
भूतान्यशाम्यन्प्रजापतिः परमेष्ठ्यधिपतिरासीत् ॥ [20]

ऊर्जमेकां प्रतिमुञ्चमाना भूयासुमेकं पव्येकान्नविंशतिश्च ॥ 11 ॥

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा।
वधूर्जजान नवगङ्गनित्री त्रय एनाम्महिमानः सचन्ते॥
छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु संचरन्ती।
सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजानती केतुं कृण्वाने अजरे
भूरिरेतसा॥ ऋतस्य पन्थामनु तिस्र आगुस्त्रयो घर्मासो
अनु ज्योतिषागुः। प्रजामेका रख्यत्यूर्जमेका [21]

व्रतमेका रख्यति देवयूनाम्॥ चतुष्टोमो अभवद्या
तुरीया यज्ञस्य पख्यावृषयो भवन्ती। गायत्रीं त्रिष्टुभं
जगतीमनुष्टुभं बृहदर्कं युञ्जानाः सुवराभरन्निदम्॥
पञ्चभिर्धाता वि दधाविदं यत्तासां स्वसृरजनयत्पञ्चपञ्च।
तासामु यन्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि क्रतवो

वसानाः॥ त्रिंशत्स्वसारं उप यन्ति निष्कृतं समानं
केतुम्प्रतिमुञ्चमानाः। [22]

ऋतून्स्तन्वते कवयः प्रजान्तीर्मध्येच्छन्दसः परि
यन्ति भास्वतीः। ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते नभो रात्रीं
देवी सूर्यस्य व्रतानि। वि पश्यन्ति पशवो जायमाना
नानारूपा मातुरस्या उपस्थैः। एकाष्टका तपसा तप्यमाना
जजान् गर्भम्महिमानमिन्द्रम्। तेन दस्यून्व्यसहन्त देवा
हन्तासुराणामभवच्छर्चाभिः। अनानुजामनुजाम्मामकर्त
सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत्। भूयासम् [23]

अस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्त।
अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्टं प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम्।
भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र
युक्त। पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गाम्पञ्चनाम्रीमृतवोऽनु पञ्च।
पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्वीरभि लोकमेकम्॥
[24]

ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्युष्युपा मेका महिमानम्बिभर्ति।
सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु घर्मस्यैका सवितैका नि

यच्छति। या प्रथ॑मा व्यौच्छ॑त्सा धे॒नुर॑भवद्य॒मे। सा नः॑
 पय॑स्वती धु॒ख्वोत्तरा॑मुत्तरा॒ऽसमा॑म्। शु॒क्रर्ष॑भा नभ॑सा
 ज्योति॑षागा॒द्विश्व॑रूपा शब॑लीर॒ग्निर्के॑तुः। स॒मान॑मर्थः॑
 स्वप॑स्यमा॒ना बिभ्र॑ती ज॒राम॑जर उष॒ आगाः॑। ऋ॒तूना॑म्पत्नीं
 प्रथ॑मेयमागा॒दह्ना॑ ने॒त्री ज॑नि॒त्री प्र॒जाना॑म्। एका॑ स॒ती
 बहु॑धोषो व्युच्छ॑स्यजी॒र्णा त्वं ज॑रयसि सर्व॑मन्यत्॥ [25]

अस्यङ्कुपच्छन्दस्त्रयस्त्रिः शब्दः॥ 12॥

अग्रे॑ जा॒तान्प्र णु॑दा नः स॒पत्नान्प्रत्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो नुदस्व।
 अ॒स्मे दी॑दिहि सु॒मना॒ अहे॑ड॒न्तव॑ स्या॒ऽशर्म॑न्नि॒वरू॑थ उ॒द्वित्।
 सह॑सा जा॒तान्प्र णु॑दा नः स॒पत्नान्प्रत्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो नुदस्व।
 अधि॑ नो ब्रूहि सुमन॑स्यमा॒नो व॒यः॑ स्या॒म प्र णु॑दा नः
 स॒पत्नान्। च॒तुश्च॒त्वारि॒ऽशः॑ स्तोमो॒ वर्चो॑ द्रवि॑णः॒ षोड॒शः
 स्तोम॑ ओजो॒ द्रवि॑णम्पृथि॒व्याः पुरी॑षमसि [26]

अप्सो॑ नाम। ए॒वश्छ॑न्दो॒ वरि॑वश्छ॒न्दः श॒म्भूश्छ॑न्दः
 परि॒भूश्छ॑न्द॒ आ॒च्छच्छ॑न्दो॒ मन॑श्छ॒न्दो व्य॒चश्छ॑न्दः
 सिन्धु॑श्छ॒न्दः समु॑द्रं छ॒न्दः सलि॑लं छ॒न्दः सं॒यच्छ॑न्दो
 वि॒यच्छ॑न्दो॒ बृह॑च्छ॒न्दो रथ॑न्तरं छ॒न्दो नि॒का॒यश्छ॑न्दो

वि॒व॒ध॒श्छ॒न्दो॒ गि॒र॒श्छ॒न्दो॒ भ्र॒ज॒श्छ॒न्दः॑ स॒ष्टु॒च्छ॒न्दो॑ऽनु॒ष्टु॒च्छ॒न्दः॑
क॒कु॒च्छ॒न्द॑स्त्रि॒क॒कु॒च्छ॒न्दः॑ का॒व्यं छ॒न्दो॑ऽङ्कु॒पं छ॒न्दः॑ [27]

प॒द॒प॑ङ्क्ति॒श्छ॒न्दो॒ऽर॒ख्य॑र॒प॑ङ्क्ति॒श्छ॒न्दो॑ वि॒ष्टा॒र॒प॑ङ्क्ति॒श्छ॒न्दः॑
र॒ख्य॑रो भृ॒ज्वा॒च्छ॒न्दः॑ प्र॒च्छ॒च्छ॒न्दः॑ प॒र॒ख्य॑श्छ॒न्द ए॒व॒श्छ॒न्दो॑
व॒रि॑व॒श्छ॒न्दो॑ व॒य॒श्छ॒न्दो॑ व॒य॒स्कृ॑च्छ॒न्दो॑ वि॒शा॒लं छ॒न्दो॑
वि॒ष्प॑र्धा॒श्छ॒न्द॑श्छ॒दि॒श्छ॒न्दो॑ दू॒रो॒ह॒णं छ॒न्द॑स्त॒न्द्रं छ॒न्दो॑ऽङ्का॒ङ्कं
छ॒न्दः॑ ॥ [28]

सूर्यस्य मनुषो मरुतः पावक महोभी रथेशुभं केन पद्वत्वारिःशब्द॥13॥

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ ज॒ङ्घन॑द्वविण॒स्युर्वि॒प॒न्यया॑ ॥ स॒मि॒द्धः
शु॒क्र आ॒हुतः॑ ॥ त्व॑ सौ॒मा॒सि स॒त्प॑ति॒स्त्व॑ रा॒जो॒त
वृ॒त्र॒हा । त्व॒म्भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑ ॥ भ॒द्रा ते॑ अ॒ग्ने स्व॒नीक
स॒दृ॒ग्घो॒रस्य॑ स॒तो वि॒षु॒णस्य॑ चा॒रुः । न य॑त्ते॒ शो॒चि॒स्तम॑सा
व॒र॑न्त॒ न ध्व॒स्मान॑स्त॒नुवि॑ रे॒प आ धुः॑ ॥ भ॒द्रं ते॑ अ॒ग्ने
स॒ह॒सि॒न्ननी॑कमु॒पा॒क आ रो॑च॒ते सूर्य॑स्य । [29]

रु॒श॑द्दृ॒शे द॑दृ॒शे न॑क्त॒या चि॒दरू॑रि॒षितं॑ दृ॒श आ रू॒पे अ॒न्नम् ।
सै॒ना॒नी॒केन॑ सु॒वि॒द॒त्रो अ॒स्मे य॑ष्टा॒ दे॒वाः आ॒य॑जिष्ठः स्व॒स्ति ।
अ॒द॒ब्धो गो॒पा उ॒त नः॑ प॒र॒स्या अ॒ग्ने द्यु॑म॒दुत॑ रे॒वदि॑दीहि ।

स्व॒स्ति नो॑ दि॒वो अ॒ग्ने पृथि॒व्या वि॒श्वायु॑र्धेहि य॒जथा॑य देव।
 यथ्सी॒महि॑ दिविजात॒ प्रश॑स्तं तद॒स्मासु॒ द्रवि॑णं धेहि चि॒त्रम्।
 यथा॑ होत॒र्मनु॑षः [30]

दे॒वता॑ता य॒ज्ञेभिः॑ सू॒नो सह॑सो यजा॑सि। ए॒वानो॑ अ॒द्य
 संम॒ना संमा॑नानुशन्न॑ग्र उ॒शतो॑ य॒खि दे॒वान्॥ अ॒ग्निमी॑डे
 पु॒रोहि॑तं य॒ज्ञस्य॑ दे॒वमृ॒त्विज॑म्। हो॒तांर॑ रत्न॒धात॑मम्॥
 वृषा॑ सोम द्युमा॑ र॒ असि॑ वृषा॑ दे॒व वृष॑व्रतः। वृषा॑ धर्मा॑णि
 दधि॑षे॥ सा॒न्तोप॑ना इ॒द र॒ हवि॑र्मरु॒तस्त॒ज्जुष्ट॑न। युष्मा॑को॒ती
 रि॒शाद॑सः॥ यो नो॒ मर्तो॑ वसवो दु॒र्हणा॒युस्ति॒रः स॒त्यानि॑
 मरु॑तः [31]

जिघा॑ र॒ सात्। द्रु॒हः पा॒शम्प्र॑ति स मु॒चीष्ट॑ तपि॒ष्ठेन॑
 तप॑सा हन्तना॒ तम्। सं॒वत्स॑रीणा॒ मरु॑तः स्व॒र्का उ॑रु॒ख्ययाः॑
 स॒गणा॑ मानु॑षेषु। ते॒ऽस्मत्पा॑शान्प्र मु॒ञ्चन्त्व॑ र॒ हसः॑ सा॒न्तप॑ना
 म॒दिरा॑ मा॒दयि॑ष्णवः। पि॒प्री॒हि दे॒वा र॒ उ॒शतो॑ य॒विष्ठ॑ वि॒द्वा र॒
 ऋ॒तू र॒ ऋ॒तुप॑ते यजे॒ह। ये दै॒व्या ऋ॒त्विज॑स्तेभि॒रग्ने॑ त्व॒ र॒
 होत॑णाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्ने यद॑द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य होतः
 पा॒वक॑ [32]

शोचे वेष्टॄं हि यज्वाँ। ऋता यजासि महिना वि
यद्भूरुहव्या वह यविष्ठ या ते अद्या। अग्निना रयिमंश्नवत्पोषमेव
दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥ गयस्फानो अमीवहा
वसुवित्पुष्टिवर्धनः। सुमित्रः सोम नो भव। गृहमेधास आ
गतं मरुतो मापं भूतन। प्रमुञ्चन्तो नो अहंसः। पूर्वीभिर्हि
ददाशिम शरद्विर्मरुतो वयम्। महोभिः [33]

चर्षणीनाम्। प्र बुध्निया ईरते वो महांसि प्र
णामानि प्रयज्यवस्तिरध्वम्। सहस्रियं दम्यम्भागमेतं
गृहमेधीयम्मरुतो जुषध्वम्। उप यमेति युवतिः सुदख्यं
दोषा वस्तोर्हविष्मती घृताची। उप स्वैनमरमतिर्वसूयुः।
इमो अग्रे वीततमानि हव्याजस्रो वख्य देवतातिमच्छं। प्रति
न ईं सुरभीणि वियन्तु। क्रीडं वः शर्धो मारुतमनुर्वाणं
रथेशुभम्। [34]

कणां अभि प्र गांयत। अत्यासो न ये मरुतः स्वश्चो
यख्यदृशो न शुभयन्त मर्याः। ते हर्म्येष्ठाः शिशवो न शुभ्रा
वथ्सासो न प्रक्रीडिनः पयोधाः। प्रैषामज्मेषु विधुरेवं रेजते
भूमिर्यामेषु यद्ध युञ्जते शुभे। ते क्रीडयो धुनयो भ्राजदृष्टयः

स्वयम्महित्वम्पनयन्तु धूतयः। उपह्वरेषु यदचिध्वं युयिं वयं
इव मरुतः केन [35]

चित्पथा। श्रोतन्ति कोशा उप वो रथेष्व्वा घृतमुख्यता
मधुवर्णमर्चते। अग्निमग्निं हवीमभिः सदा हवन्त विश्वपतिम्।
हव्यवाहम्पुरुप्रियम्। तं हि शश्वन्त ईडते सुचा देवं
घृतश्रुता। अग्निं हव्याय वोढवे। इन्द्राग्नी रोचना दिवः
श्रथद्वृत्रमिन्द्र वो विश्वतस्परीन्द्रं नरो विश्वकर्मन् हविषा
वावृधानो विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन॥ [36]

रश्मिरंसि राज्यस्ययं पुरो हरिकेशोऽग्निर्मधेन्द्राग्निभ्यां बृहस्पतिर्भूयस्कृदस्यग्निनां विश्वापाद्वृजार्पतिर्मनसा कृत्तिका मधुश्च
समिद्विशान्दादंश॥12॥ रश्मिरंसि प्रति धेनुमंसि स्तनयिबुसर्निरस्यादित्यानां सप्तत्रिंशत्॥37॥ रश्मिरंसि को अद्य युङ्क्ते॥
हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

उशिर्गंसि प्राणाय त्रिबंत्वारिंशच्च॥1॥

रश्मिरंसि ख्याय त्वा ख्ययं जिन्व प्रेतिरंसि

धर्माय॑ त्वा॒ धर्मं॑ जि॒न्वान्वि॑तिरसि दि॒वे त्वा॒ दिवं॑ जिन्व
 स॒न्धिर॑स्यन्त॒रि॒ख्याय॑ त्वा॒न्तरि॑ख्यं जिन्व॒ प्रति॒धिर॑सि
 पृथि॒व्यै त्वा॑ पृथि॒वीं जि॒न्व विष्ट॑म्भोऽसि॒ वृष्ट्यै॑ त्वा॒ वृष्टिं॑
 जिन्व॒ प्र॒वास्य॑हे त्वाह॑र्जि॒न्वानु॑वासि॒ रात्रि॑यै त्वा॒ रात्रिं॑
 जिन्वो॒शिग॑सि [1]

वसु॑भ्यस्त्वा॒ वसू॑ञ्जिन्व॒ प्रके॑तोऽसि॒ रुद्रे॑भ्यस्त्वा
 रु॒द्राञ्जि॑न्व॒ सुदी॑तिर॒स्यादि॒त्येभ्य॑स्त्वाऽऽदि॒त्याञ्जि॑न्वौजोऽसि
 पि॒तृभ्य॑स्त्वा पि॒तृञ्जि॑न्व॒ तन्तु॑रसि॒ प्र॒जाभ्य॑स्त्वा प्र॒जा जि॒न्व
 पृ॒तना॑षाड॑सि प॒शुभ्य॑स्त्वा प॒शूञ्जि॑न्व॒ रे॒वद॑स्योष॑धीभ्य॒स्त्वौष॑धीजि
 यु॒क्तग्रा॑वेन्द्रा॒य त्वेन्द्रं॑ जि॒न्वाधि॑पतिरसि प्रा॒णाय॑ [2]

त्वा॒ प्रा॒णं जि॒न्व य॒न्तास्य॑पा॒नाय॑ त्वापा॒नं जि॒न्व
 स॒ꣳस॒र्पोऽसि॑ च॒ख्षुषे॑ त्वा॒ च॒ख्षुर्जि॑न्व वयो॒धा अ॑सि॒ श्रोत्रा॑य
 त्वा॒ श्रोत्रं॑ जिन्व॒ त्रिवृ॑दसि॒ प्रवृ॑दसि॒ संवृ॑दसि॒ वि॒वृद॑सि
 स॒ꣳरो॒होऽसि॑ नीरो॒होऽसि॑ प्ररो॒होऽस्य॑नुरो॒होऽसि॑ वसु॒कोऽसि॑
 वे॒षश्चि॑रसि॒ वस्य॑ष्टिरसि॥ [3]

प्रतीची दिङ्मरुतंस्ते देवा अधिपतयश्चत्वारिंशच्च॥2॥

राज्यसि प्राची दिग्वसंवस्ते देवा अधिपतयोऽग्निर्हेतीनाम्प्रति

त्रिवृत्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयत्वाज्यमुक्थ- मव्यथयथस्तभ्रातु
 रथंतरः साम् प्रतिष्ठित्यै विराडसि दखिषणा दिगुद्रास्ते
 देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनाम्प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः
 पृथिव्याः श्रयतु प्रउंगमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु बृहत्साम्
 प्रतिष्ठित्यै सम्राडसि प्रतीची दिक् [4]

आदित्यास्ते देवा अधिपतयः सोमो हेतीनाम्प्रतिधर्ता
 सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु मरुत्वतीयमुक्थ-
 मव्यथयथस्तभ्रातु वैरूपः साम् प्रतिष्ठित्यै स्वराडस्युदीची
 दिग्विश्वे ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनाम्प्रतिधर्तैक-
 विंशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु निष्कैवल्यमुक्थमव्यथयथस्त
 वैराजः साम् प्रतिष्ठित्या अधिपत्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते
 देवा अधिपतयः [5]

बृहस्पतिर्हेतीनाम्प्रतिधर्ता त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्वा
 स्तोमौ पृथिव्याः श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे
 अव्यथयन्ती स्तभ्रीताः शाक्ररैवते सामनी प्रतिष्ठित्या
 अन्तरिख्यायर्षयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिणा
 प्रथन्तु विधर्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना
 नाकस्य पृष्ठे सुवर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु॥ [6]

प्रम्लोचन्ती च यः स्वस्त्याष्टविंशतिश्च॥३॥

अयम्पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृथ्सश्च रथौजाश्च
सेनानिग्रामण्यौ पुञ्जिकस्थला च कृतस्थला चाप्सरसौ
यातुधाना हेती रख्यांसि प्रहेतिरयं दखिणा विश्वकर्मा
तस्य रथस्वनश्च रथचित्रश्च सेनानिग्रामण्यौ मेनका च
सहजन्या चाप्सरसौ दृङ्खणवः पशवो हेतिः पौरुषेयो
वधः प्रहेतिरयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य रथप्रोतश्चासमरथश्च
सेनानिग्रामण्यौ प्रम्लोचन्ती च [7]

अनुम्लोचन्ती चाप्सरसौ सर्पा हेतिर्व्याघ्राः प्रहेतिरयमुत्तराथ्सं
सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानिग्रामण्यौ विश्वाची च घृताची
चाप्सरसावापो हेतिर्वातः प्रहेतिरयमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य
तारख्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानिग्रामण्या- वुर्वशी च
पूर्वचित्तिश्चाप्सरसौ विद्युद्धेतिरवस्फूर्जन्प्रहेतिस्तेभ्यो
नमस्ते नो मृडयन्तु ते यम् [8]

द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधाम्यायोस्त्वा
सदने सादयाम्यवतश्छायायां नमः समुद्राय नमः समुद्रस्य
चखसे परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीं

विभूमतीम्प्रभूमतीम्परिभूमतीं दिवं यच्छु दिवं दृ॒ह दिवम्मा
 हि॒सीर्विश्व॑स्मै प्रा॒णाय॑पा॒नाय॑ व्या॒नायो॑दा॒नाय॑ प्रति॒ष्ठायै
 च॒रित्रा॑य॒ सूर्य॑स्त्वा॒भि पा॑तु म॒ह्या स्व॒स्त्या छु॑र्दिषा॒ शन्त॑मे॒न
 तया॑ दे॒वत॑याङ्गिर॒स्वद्धु॑वा सी॒द। प्रोथ॑द॒श्वो न॑ यव॑से अवि॒ष्यन्
 य॒दा म॒हः सं॒वर॑णा॒द्व्यस्था॑त्। आद॑स्य॒ वातो॑ अनु॒ वाति॑
 शो॒चिरधं॑ स्म ते॒ व्रज॑नं कृ॒ष्णम॑स्ति॥ [9]

जनानामङ्गिरसु दृपः सुशर्मा तिग्मजम्भ पुण्या अर्वाङ्गसुश्रवाः पञ्च च॥४॥

अ॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्प॑तिः पृथि॒व्या अ॒यम्। अ॒पा॒
 रेता॑सि जि॒न्वति॑॥ त्वा॒मग्ने॑ पुष्क॑रा॒दध्यथ॑र्वा॒ निर॑मन्थ॒त।
 मूर्ध्नो॑ वि॒श्वस्य॑ वा॒घतः॑॥ अ॒यम॒ग्निः स॒हस्रि॑णो॒ वाज॑स्य
 श॒तिन॒स्पतिः॑। मूर्धा॑ क॒वी र॑यी॒णाम्॥ भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ र॒जस॑श्च
 ने॒ता यत्रा॑ नि॒युद्धिः॑ सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धा॑नं दधि॒षे
 सुव॑र्षां जि॒ह्वाम॑ग्ने च॒कृषे॑ ह॒व्यवा॑हम्॥ अबो॑ध्य॒ग्निः स॒मिधा॑
 जना॑नाम् [10]

प्रति॑ धे॒नुमि॑वा॒यती॑मु॒षास॑म्। य॒ह्ना इ॒व प्र॑ व॒यामु॑ज्जिहा॑नाः
 प्र भा॒नवः॑ सि॒स्रते॒ नाक॑मच्छ॒। अ॒वो॒चाम॑ क॒वये॑ मे॒ध्याय॑ व॒चो
 व॒न्दारु॑ वृष॒भाय॑ वृ॒ष्णे। ग॒र्वि॑ष्ठि॒रो नम॑सा॒ स्तोम॑म॒ग्नौ दि॒वीव॑

रुक्ममुर्व्यश्चमश्रेत्। जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविग्निः
सुदग्धः सुविताय नव्यसे। घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा
द्युमद्वि भाति भरतेभ्यः शुचिः। त्वामग्ने अङ्गिरसः [11]

गुहा हितमन्वविन्दञ्छ्रियाणं वनेवने। स जायसे
मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः सहसस्पुत्रमङ्गिरः। यज्ञस्य
केतुम्प्रथमम्पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समिन्धते। इन्द्रेण
देवैः सरथः स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः। त्वं
चित्रश्रवस्तम हवन्ते विष्णु जन्तवः। शोचिष्केशम्पुरुप्रियाग्ने
हव्याय वोढवे। सखायः सं वः सम्यश्चमिषम् [12]

स्तोमं चाग्रये। वर्षिष्ठाय ख्वितीनामूर्जो नग्ने सहस्वते।
सः समिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य आ। इडस्पदे समिध्यसे
स नो वसून्या भर। एना वो अग्निं नमसोर्जो नपातमा हुवे।
प्रियं चेतिष्ठमरतिः स्वध्वरं विश्वस्य दूतममृतम्। स योजते
अरुषो विश्वभोजसा स दुद्रवथ्स्वाहुतः। सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी
[13]

वसूनां देवः राधो जनानाम्। उदस्य शोचिरस्थादाजुह्वानस्य
मीदुषः। उद्धूमासो अरुषासो दिविस्पृशः समग्निमिन्धते

नरः। अग्ने वाजस्य गोमंत ईशानः सहसो यहो। अस्मे
 धेहि जातवेदो महि श्रवः। स इधानो वसुष्कविरग्निरीडेन्यो
 गिरा। रेवदस्मभ्यम्पुर्वणीक दीदिहि। ख्वपो राजन्नुत त्मनाग्ने
 वस्तोरुतोषसः। स तिग्मजम्भ [14]

रख्सो दह प्रति। आ ते अग्न इधीमहि द्युमन्तं देवाजरम्।
 यद्ध स्या ते पनीयसी समिद्धीदयति द्यवीषः स्तोतृभ्य आ भर।
 आ ते अग्न ऋचा हविः शुक्रस्य ज्योतिषस्पते। सुश्वन्द्र
 दस्म विशपते हव्यवाद्भ्यः हूयत इषः स्तोतृभ्य आ भर।
 उभे सुश्वन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि। उतो न उत्पुपूर्याः
 [15]

उक्थेषु शवसस्पत इषः स्तोतृभ्य आ भर। अग्ने तमद्याश्वं
 न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं हृदिस्पृशम्। ऋध्यामा त ओहैः।
 अधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दख्स्य साधोः। रथीरऋतस्य बृहतो
 बभूथ। आभिष्टे अद्य गीर्भिर्गुणन्तोऽग्ने दाशेम। प्र ते दिवो
 न स्तनयन्ति शुष्माः। एभिर्नो अर्केर्भवा नो अर्वाङ् [16]

सुवर्न ज्योतिः। अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः। अग्निं
 होतारम्मन्ये दास्वन्तवँसोः सूनुः सहसो जातवेदसम्। विप्रं

न जा॒तवे॑दसम् । य ऊ॒र्ध्वया॑ स्वध्व॒रो दे॒वो दे॒वाच्या॑ कृ॒पा ।
घृ॒तस्य॑ वि॒भ्राष्टि॑मनु॒ शुक्र॑शोचिष आ॒जुह्वा॑नस्य स॒र्पिषः॑ । अ॒ग्ने
त्वन्नो॒ अन्त॑मः । उ॒त त्रा॑ता शि॒वो भ॑व वरू॒थ्यः । तं त्वा॑ शोचिष्ठ
दी॒दिवः॑ । सु॒म्नाय॑ नूनमी॑महे सखि॒भ्यः । वसु॑र॒ग्निर्वसु॑श्रवाः ।
अच्छा॑ नखिष द्यु॒मत्त॑मो र॒यिं दाः॑ ॥ [17]

साऽष्टाच॑त्वारि॒शच्च॑ ॥ 5 ॥

इन्द्रा॑ग्निभ्या॑ त्वा स॒युजा॑ यु॒जा यु॑नज्म्याघा॒राभ्या॑
तेज॑सा॒ वर्च॑सो॒क्थेभिः॑ स्तोमे॑भिश्छन्दो॑भी र॒य्यै पोषा॑य
सजा॒तानाम्म॑ध्यम॒स्थेया॑य मया॑ त्वा स॒युजा॑ यु॒जा
यु॑नज्म्य॒म्बा दु॒ला नि॑त॒तिर॒भ्रय॑न्ती मेघ॑यन्ती व॒र्षय॑न्ती
चुपु॑णीका॒ नामा॑सि प्र॒जाप॑तिना त्वा॒ विश्वा॑भि॒र्धीभि॑रुप॒ दधामि॑
पृथि॑व्युद॒पुरम॑न्नै॒न वि॑ष्टा म॒नुष्या॑स्ते गो॒प्तारो॑ऽग्निर्वि॑य॒त्तोऽस्या॑
ताम॒हम्प्र प॑द्ये सा [18]

मे श॒र्म च॒ वर्म॑ चा॒स्त्वधि॑द्यौर॒न्तरि॑ख्य॒म्ब्रह्म॑णा वि॒ष्टा
म॒रुत॑स्ते गो॒प्तारो॑ वा॒युर्वि॑य॒त्तोऽस्या॑ ताम॒हम्प्र प॑द्ये सा मे
श॒र्म च॒ वर्म॑ चास्तु द्यौरप॑राजितामृते॑न वि॒ष्टादि॒त्यास्ते॑
गो॒प्तारः॒ सूर्यो॑ वि॑य॒त्तोऽस्या॑ ताम॒हम्प्र प॑द्ये सा मे श॒र्म च॒

वर्म चास्तु॥ [19]

विद्युत्सनिर्द्युत्वेकात्रिंशच्च॥6॥

बृहस्पतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं
विश्वस्मै प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छाग्निस्तेऽधिपतिर्-
विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिख्यस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीं
विश्वस्मै प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ वायुस्तेऽधिपतिः
प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै
प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ परमेष्ठी तेऽधिपतिः
पुरोवातसनिरस्यभ्रसनिरसि विद्युत्सनिः [20]

असि स्तनयितुसनिरसि वृष्टिसनिरस्यग्रेर्यान्यसि
देवानामग्रेर्यान्यसि वायोर्यान्यसि देवानां वायोयान्यस्यन्तरिख्य
यान्यसि देवानामन्तरिख्ययान्यस्यन्तरिख्यमस्यन्तरिख्याय
त्वा सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वा सतीकाय त्वा केताय
त्वा प्रचेतसे त्वा विवस्वते त्वा दिवस्त्वा ज्योतिष
आदित्येभ्यस्त्वर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे
त्वा यशोदां त्वा यशसि तेजोदां त्वा तेजसि पयोदां त्वा
पयसि वर्चोदां त्वा वर्चसि द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि

तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्र॒ह्म॒णा तया॑ दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥
[21]

व्यानम्मे द्वात्रिंशच्च॥7॥

भू॒यस्कृ॑द॒सि वरि॑व॒स्कृ॑द॒सि प्रा॒च्य॑स्यू॒र्ध्वास्य॑न्तरि॒ख्यस॑द॒स्यन्त॑
सी॒दाप्सु॑षद॒सि श्ये॑न॒सद॑सि गृ॒ध्रस॑द॒सि सु॑पर्ण॒सद॑सि
ना॒कस॑द॒सि पृ॒थि॒व्यास्त्वा॒ द्रवि॑णे सा॒दया॑म्यन्त॒रि॒ख्यस्य॑ त्वा
द्रवि॑णे सा॒दया॑मि दि॒वस्त्वा॒ द्रवि॑णे सा॒दया॑मि दि॒शां त्वा
द्रवि॑णे सा॒दया॑मि द्रवि॒णोदा॑ं त्वा द्रवि॑णे सा॒दया॑मि प्रा॒णम्मे॑
पा॒ह्यपा॑न॒म्मे पा॒हि व्या॑न॒म्मे [22]

पा॒ह्यायु॑र्मे पा॒हि वि॒श्वायु॑र्मे पा॒हि स॒र्वायु॑र्मे पा॒ह्यग्रे॑ यत्ते
पर॑ ५ ह॒न्नाम॒ तावे॑हि स॑ ५ र॒भाव॑है पा॒ञ्चज॑न्ये॒ष्वप्ये॑ध्य॒ग्रे या॒वा
अ॒या॒वा ए॒वा ऊ॒माः स॒ब्दः स॒गरः सु॒मेकः॑॥ [23]

अग्निनैकात्रपञ्चाशत्॥8॥

अ॒ग्निना॑ वि॒श्वा॒षाट्॒सूर्ये॑ण स्व॒राट्क॑त्वा श॒ची॒पति॑र॒ऋष॑भेण
त्व॒ष्टा य॒ज्ञेन॑ म॒घवा॑न्दि॒खि॒णया॑ सु॒वर्गो॑ म॒न्युना॑ वृ॒त्रहा॑
सौहा॑र्द्येन तनू॒धा अ॒त्रेन॑ ग॒यः पृ॒थि॒व्यास॑नो॒दृग्भि॑र॒न्नादो॑
व॑षट्कारेण॒र्द्धः सा॒म्ना तनू॑पा वि॒राजा॒ ज्योति॑ष्मान् ब्र॒ह्म॒णा

सोमपा गोभिर्यज्ञं दाधार ख्षत्रेण मनुष्यान्श्वेन च रथेन
च वज्र्युतुभिः प्रभुः संवत्सरेण परिभूस्तपसानाधृष्टः सूर्यः
सन्तनूभिः॥ [24]

रुद्र एकविंशतिश्च॥8॥

प्रजापतिर्मनसान्योऽच्छेतो धाता दीख्यायां
सविता भृत्याम्पूषा सोमक्रयण्याव्वरुण उपनद्धोऽसुरः
क्रीयमाणो मित्रः क्रीतः शिपिविष्ट आसादितो नरंधिषः
प्रोह्यमाणोऽधिपतिरागतः प्रजापतिः प्रणीयमानोऽग्निराग्नीध्रे
बृहस्पतिराग्नीध्रात्प्रणीयमानं इन्द्रो हविर्धानेऽदितिरासादितो
विष्णुरुपावहियमाणोऽथर्वोपोत्तो यमोऽभिषुतोऽपूतपा
आधूयमानो वायुः पूयमानो मित्रः र्षीरश्रीर्मन्थी
संक्तुश्रीर्वैश्वदेव उन्नीतो रुद्र आहुतो वायुरावृत्तो नृचख्याः
प्रतिख्यातो भर्ख आगतः पितृणां नाराशंसोऽसुरात्तः
सिन्धुरवभृथमवप्रयन्त्समुद्रोऽवंगतः सलिलः प्रप्लुतः
सुवरुद्वचं गतः॥ [25]

फल्गुनी नखत्रं वसंवत्सर्यसिंशच्च॥10॥

कृत्तिका नखत्रमग्निर्देवताग्ने रुचः स्थ प्रजापतेर्धातुः

सोमस्यर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा
 रोहिणी नख्यत्रम्प्रजापतिर्देवता मृगशीर्षं नख्यत्रं सोमो
 देवतार्द्रा नख्यत्रं रुद्रो देवता पुनर्वसू नख्यत्रमदिति-
 र्देवता तिष्यो नख्यत्रम्बृहस्पतिर्देवताश्रेषा नख्यत्रं सर्पा
 देवता मृधा नख्यत्रम्पितरो देवता फल्गुनी नख्यत्रम् [26]

अर्यमा देवता फल्गुनी नख्यत्रम्भगो देवता हस्तो
 नख्यत्रं सविता देवता चित्रा नख्यत्रमिन्द्रो देवता स्वाती
 नख्यत्रं वायुर्देवता विशाखे नख्यत्रमिन्द्राग्नी देवताऽनूराधा
 नख्यत्रम्मित्रो देवता रोहिणी नख्यत्रमिन्द्रो देवता विचृतौ
 नख्यत्रम्पितरो देवताषाढा नख्यत्रमापो देवताषाढा नख्यत्रं
 विश्वे देवा देवता श्रोणा नख्यत्रं विष्णुर्देवता श्रविष्ठा नख्यत्रं
 वसवः [27]

देवता शतभिषङ्गनख्यत्रमिन्द्रो देवता प्रोष्ठपदा
 नख्यत्रमज एकपादेवता प्रोष्ठपदा नख्यत्रमहिर्बुध्नियो
 देवता रेवती नख्यत्रम्पूषा देवताश्वयुजौ नख्यत्रमश्विनौ
 देवतापुभरणीर्नख्यत्रं यमो देवता पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा
 अदधुः॥ [28]

सब्रता रुद्राणामयुतं पञ्चचत्वारिंशच्च॥11॥

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृतू
नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू इषश्चोर्जश्च शारदावृतू
सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू
अग्नेरन्तःश्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप
ओषधीः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय सब्रताः [29]

येऽग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृतू अभि
कल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु संयच्च प्रचेताश्चाग्नेः
सोमस्य सूर्यस्योग्रा च भीमा च पितॄणां यमस्येन्द्रस्य ध्रुवा
च पृथिवी च देवस्य सवितुर्मरुतां वरुणस्य धर्त्री च धरित्री
च मित्रावरुणयोर्मित्रस्य धातुः प्राची च प्रतीची च वसूनां
रुद्राणाम् [30]

आदित्यानान्ते तेऽधिपतयस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते
यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि सहस्रस्य
प्रमा असि सहस्रस्य प्रतिमा असि सहस्रस्य विमा असि
सहस्रस्योन्मा असि साहस्रोऽसि सहस्राय त्वेमा मे अग्र
इष्टंका धेनवः सन्त्वेका च शतं च सहस्रं चायुतं च [31]

नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च मध्यं
 चान्तंश्च परार्धश्चेमा मे अग्र इष्टंका धेनवः सन्तु षष्टिः
 सहस्रमयुतमखीयमाणा ऋतस्थाः स्थर्तावृधौ घृतश्रुतौ
 मधुश्रुत ऊर्जस्वतीः स्वधाविनीस्ता मे अग्र इष्टंका धेनवः
 सन्तु विराजो नाम कामदुघा अमुत्रामुष्मिल्लौके॥ [32]

महिं सप्तदशेनावस्यवाता अभि नोऽनुं नृश्वतुर्दश च॥12॥

समिद्दिशामाशया नः सुवर्विन्मधोरतो माधवः पात्वस्मान्।
 अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदाभ्य इदं रक्खत्रं रंरक्खतु पात्वस्मान्।
 रथंतरं सामभिः पात्वस्मान्गायत्री छन्दसां विश्वरूपा।
 त्रिवृन्नो विष्ठया स्तोमो अह्नां समुद्रो वात इदमोजः पिपर्तु।
 उग्रा दिशामभिभूतिर्वयोधाः शुचिः शुक्रे अहन्योजसीना।
 इन्द्राधिपतिः पिपृतादतो नो महि [33]

रक्खत्रं विश्वतो धारयेदम्। बृहत्सामं रक्खत्रमृद्धवृष्णियं
 त्रिष्टुभौजः शुभितमुग्रवीरम्। इन्द्र स्तोमेन पञ्चदशेन
 मध्यमिदं वातेन सगरेण रक्ख। प्राचीं दिशां सहयशा
 यशस्वती विश्वे देवाः प्रावृषाह्नां सुवर्वती। इदं रक्खत्रं
 दुष्टरमस्त्वोजोऽनाधृष्टं सहस्रियं सहस्वत्। वैरूपे

सामन्निह तच्छकेम जगत्यैनं विख्या वैशयामः। विश्वे
देवाः सप्तदशेन [34]

वर्च इदं ख्यत्रं सलिलवातमुग्रम्। धृत्री दिशां
ख्यत्रमिदं दाधारोपस्थाशानाम्मित्रवदस्त्वोजः। मित्रावरुणा
शरदाह्नां चिकित्वा अस्मै राष्ट्राय महि शर्म यच्छतम्।
वैराजे सामन्नधिं मे मनीषानुष्टुभा सम्भृतं वीर्यं सहः।
इदं ख्यत्रम्मित्रवदार्द्रदानु मित्रावरुणा रख्यतमाधिपत्यैः।
सम्राड्विशां सहसाम्नी सहस्वत्यृतुरहेमन्तो विष्ठया नः
पिपर्तु। अवस्युवाताः [35]

बृहतीर्नु शक्ररीरिमं यज्ञमवन्तु नो घृताचीः। सुवर्वती
सुदुर्घा नः पयस्वती दिशां देव्यवतु नो घृताचीः। त्वं
गोपाः पुरएतोत पश्चाद्बृहस्पते याम्यां युङ्धि वाचम्। ऊर्ध्वा
दिशां रन्तिराशौषधीनां संवत्सरेण सविता नो अह्वाम्।
रेवत्सामातिच्छन्दा उ छन्दोजातशत्रुः स्योना नो अस्तु।
स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नि विवस्वद्वाते अभि नः [36]

गृणाहि। घृतवती सवितराधिपत्यैः पयस्वती रन्तिराशा
नो अस्तु। ध्रुवा दिशां विष्णुपत्यघोरास्येशाना सहसो या

म॒नोता॑। बृ॒हस्प॑ति॒र्मात॑रि॒श्वोत॑ वा॒युः स॑धुवा॒ना वा॑ता॒ अ॒भि
नो॑ गृणन्तु। वि॒ष्टम्भो॑ दि॒वो ध॑रुणः पृथि॒व्या अ॒स्येशा॑ना
जग॑तो विष्णु॒पत्नी। वि॒श्वव्य॑चा इ॒षय॑न्ती सुभू॒तिः शि॒वा
नो॑ अ॒स्त्वदि॑तिरु॒पस्थे॑। वै॒श्वान॑रो न॒ ऊ॒त्या पृ॒ष्ठो दि॒व्यनु॑
नोऽद्या॑नु॒मति॑रन्वि॒दनु॑मते॒ त्वङ्क्या॑ नश्चि॒त्र आ भु॑व॒त्को अ॒द्य
यु॒ङ्क्ते॥ [37]

नम॑स्ते रु॒द्र नमो॑ हि॒र॒ण्यवा॑हवे॒ नम॑स्सह॒माना॑य॒ नम॑ आ॒व्याधि॑र्नी॒भ्यो नमो॑ भ॒वाय॑ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॑ नमो॑ दु॒न्दुभ्या॑य॒
नम॑स्सोमा॑य॒ नम॑ इ॒रि॒ण्याय॑ द्रापे॑ स॒हस्रा॑ण्येका॒दश॥1॥ नम॑स्ते रु॒द्र नमो॑ भ॒वाय॑ द्रापे॑ स॒प्तवि॑ंशतिः॥27॥ नम॑स्ते रु॒द्र
तवो॑ जम्भे॑ दधामि॥ हरिः॑ ओम्॥ श्रीकृ॒ष्णार्प॑णमस्तु॥

॥ हरिः॑ ओम्॥॥ तैत्तिरीयसंहिता चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

हस्तै॑ दि॒ख्विष॑व उ॒भाभ्या॑ द्वावि॑ंशतिश्च॥1॥

नम॑स्ते रु॒द्र म॒न्यव॑ उ॒तो त॒ इष॑वे॒ नमः॑। नम॑स्ते अस्तु
धन्व॑ने बा॒हुभ्या॑मु॒त ते॒ नमः॑। या॒ त॒ इषुः॑ शि॒वत॑मा शि॒वम्ब॑भू॒व
ते॒ धनुः॑। शि॒वा श॑र॒व्या या॒ तव॑ तया॑ नो रु॒द्र मृ॑डय। या॒ ते

रुद्र शिवा तनूरघोरापापकाशिनी। तथा नस्तनुवा शंतमया
गिरिशन्ताभि चाकशीहि। यामिषुं गिरिशन्त हस्ते [1]

बिभर्ष्यस्तवे। शिवां गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषं
जगत्। शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छा वदामसि। यथा
नः सर्वमिज्जगदयख्मः सुमना असत्। अध्यवोचदधिवक्ता
प्रथमो दैव्यो भिषक्। अहींश्च सर्वाञ्जम्भयन्त्सर्वाश्च
यातुधान्यः। असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः। ये
चेमाः रुद्रा अभितो दिख्यु [2]

श्रिताः सहस्रशोऽवैषाः हेड ईमहे। असौ योऽवसर्पति
नीलग्रीवो विलोहितः। उत्तैनं गोपा अदृशन्नदृशन्नुदहार्यः।
उत्तैनं विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः। नमो अस्तु
नीलग्रीवाय सहस्राख्याय मीढुषे। अथो ये अस्य सत्वानोऽहं
तेभ्योऽकरं नमः। प्र मुञ्च धन्वंनस्त्वमुभयो रार्त्तियोज्याम्।
याश्च ते हस्त इषवः [3]

परा ता भगवो वप। अवतत्य धनुस्त्वः सहस्राख्य
शतेषुधे। निशीर्य शल्यानाम्मुखा शिवो नः सुमना भव।
विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवाः उत। अनैशन्नस्येषव

आभुरस्य निषङ्गथिः। या ते हेतिर्मीदुष्टम् हस्ते बभूव ते
 धनुः। तयास्मान् विश्वतस्त्वमयख्यमया परि भुज। नमस्ते
 अस्त्वायुधायानातताय धृष्णवै। उभाभ्यामुत ते नमो बाहुभ्यां
 तव धन्वने। परि ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणक्तु विश्वतः। अथो
 य इषुधिस्तवारे अस्मन्नि धेहि तम्॥ [4]

वनानाम्पतये नमो नम एकात्रिंशच्च॥2॥

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्ये दिशां च पतये नमो
 नमो वृखेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनाम्पतये नमो नमः
 सस्मिञ्जराय त्विषीमते पथीनाम्पतये नमो नमो बभ्रुशाय
 विव्याधिनेऽन्नानाम्पतये नमो नमो हरिकेशायोपवीतिने
 पुष्टानाम्पतये नमो नमो भवस्य हेत्यै जगताम्पतये
 नमो नमो रुद्रायातताविने ख्वेत्राणाम्पतये नमो नमः
 सूतायाहन्त्याय वनानाम्पतये नमो नमः [5]

रोहिताय स्थपतये वृक्षाणाम्पतये नमो नमो
 मन्त्रिणे वाणिजाय कखाणाम्पतये नमो नमो भुवन्तये
 वारिवस्कृतायौषधीनाम्पतये नमो नम उच्चैर्घोषायाक्रन्दयते
 पत्तीनाम्पतये नमो नमः कृत्स्नवीताय धावते सत्वनाम्पतये

नमः॥ [6]

कुलुश्चानाम्पतये नमो नमोऽश्वपतिभ्यस्त्रीणि च॥3॥

नमः सहमानाय निव्याधिनं आव्याधिनीनाम्पतये नमो
नमः ककुभाय निषङ्गिणे स्तेनानाम्पतये नमो नमो निषङ्गिणे
इषुधिमते तस्कंराणाम्पतये नमो नमो वञ्चते परिवञ्चते
स्तायूनाम्पतये नमो नमो निचेरवे परिचरायारण्यानाम्पतये
नमो नमः सृकाविभ्यो जिघांसद्भ्यो मुष्णताम्पतये नमो
नमोऽसिमद्भ्यो नक्तं चरद्भ्यः प्रकृन्तानाम्पतये नमो नमः
उष्णीषिणे गिरिचराय कुलुश्चानाम्पतये नमो नमः [7]

इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यश्च वो नमो नमः आतन्वानेभ्यः
प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नमः आयच्छद्भ्यो विसृजद्भ्यश्च वो
नमो नमोऽस्यद्भ्यो विध्यद्भ्यश्च वो नमो नमः आसीनेभ्यः
शयानेभ्यश्च वो नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो
नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो नमः सुभाभ्यः सुभापतिभ्यश्च
वो नमो नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमः॥ [8]

रथेभ्यः श्वपतिभ्यश्च द्वे च॥4॥

नमः आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो

नम॒ उग॑णाभ्यस्तृ॒हती॑भ्यश्च वो॒ नमो॒ नमो॑ गृ॒थ्सेभ्यो॑
 गृ॒थ्सप॑तिभ्यश्च वो॒ नमो॒ नमो॑ व्रा॒तेभ्यो॑ व्रा॒तप॑तिभ्यश्च वो॒
 नमो॒ नमो॑ ग॒णेभ्यो॑ ग॒णप॑तिभ्यश्च वो॒ नमो॒ नमो॑ वि॒रूपे॑भ्यो
 वि॒श्वरूपे॑भ्यश्च वो॒ नमो॒ नमो॑ म॒हद्भ्यः॑ ख॒षुल्ल॑केभ्यश्च वो॒ नमो॒
 नमो॑ र॒थिभ्यो॑ऽर॒थेभ्य॑श्च वो॒ नमो॒ नमो॑ रथे॑भ्यः [9]

रथ॑पतिभ्यश्च वो॒ नमो॒ नमः॑ सेना॑भ्यः सेना॑निभ्यश्च वो॒
 नमो॒ नमः॑ ख॒त्तृभ्यः॑ सं॒ग्रही॑तृभ्यश्च वो॒ नमो॒ नम॑स्त॒ख्यभ्यो॑
 रथ॑का॒रेभ्य॑श्च वो॒ नमो॒ नमः॑ कु॒ला॑लेभ्यः क॒मरि॑भ्यश्च वो॒
 नमो॒ नमः॑ पु॒ञ्जिष्टे॑भ्यो निषा॑देभ्यश्च वो॒ नमो॒ नम॑ इषु॒कृद्भ्यो॑
 ध॒न्व॒कृद्भ्य॑श्च वो॒ नमो॒ नमो॑ मृ॒गयु॑भ्यः श्व॒निभ्य॑श्च वो॒ नमो॒ नमः॑
 श्व॒भ्यः॑ श्वप॑तिभ्यश्च वो॒ नमः॑ ॥ [10]

सुवृ॑ध्वने च पञ्च॑विंशतिश्च ॥ 5 ॥

नमो॑ भ॒वाय॑ च रु॒द्राय॑ च॒ नमः॑ श॒र्वाय॑ च पशु॑पतये च॒ नमो॑
 नील॑ग्रीवाय च शि॒ति॒कण्ठा॑य च॒ नमः॑ क॒पर्दि॑ने च॒ व्यु॑त्त॒केशा॑य
 च॒ नमः॑ स॒हस्रा॑ख्याय च श॒तध॑न्वने च॒ नमो॑ गि॒रिशा॑य च
 शि॒पिवि॑ष्टाय च॒ नमो॑ मी॒ढुष्टे॑माय॒ चेषु॑मते च॒ नमो॑ ह॒स्वाय॑
 च वा॒म॒नाय॑ च॒ नमो॑ बृ॒हते॑ च॒ वर्षी॑यसे च॒ नमो॑ वृ॒द्धाय॑ च

संवृध्वने च [11]

नमो अग्रियाय च प्रथमाय च नम आशवे चाजिराय च
नमः शीघ्रियाय च शीभ्याय च नम ऊर्म्याय चावस्वन्याय
च नमः स्रोतस्याय च द्वीप्याय च॥ [12]

प्रतिश्रवाय च पञ्चविंशतिश्च॥6॥

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च
नमो मध्यमाय चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्रियाय
च नमः सोभ्याय च प्रतिसूर्याय च नमो याम्याय च र्षेम्याय
च नम उर्वर्याय च खल्याय च नमः श्लोक्याय चावसान्याय
च नमो वन्याय च कख्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय
च [13]

नम आशुषेणाय चाशुरथाय च नमः शूराय चावभिन्दते
च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने
च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च॥ [14]

वैशन्ताय च त्रिंशच्च॥7॥

नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय
च नमो दूताय च प्रहिताय च नमो निषङ्गिणे चेषुधिमतै च

नमस्ती॒रु॒ख्णेष॑वे चायु॒धिने॑ च॒ नमः॑ स्वायु॒धाय॑ च सु॒धन्व॑ने च॒
 नमः॑ स्नु॒त्याय॑ च॒ प॒थ्याय॑ च॒ नमः॑ का॒ट्याय॑ च नी॒प्याय॑ च॒
 नमः॑ सू॒द्याय॑ च सर॒स्याय॑ च॒ नमो॑ ना॒द्याय॑ च वैश॒न्ताय॑ च॒
 [15]

नमः॑ कू॒प्याय॑ चाव॒ट्याय॑ च॒ नमो॑ वर्ष्पा॒य चाव॑र्ष्पा॒य च॒
 नमो॑ मे॒घ्याय॑ च वि॒द्युत्या॑य च॒ नम॑ ई॒ध्रिया॑य चात॒प्याय॑ च॒
 नमो॑ वा॒त्याय॑ च॒ रे॒ष्मिया॑य च॒ नमो॑ वास्त॒व्याय॑ च वास्तु॒पाय॑
 च॥ [16]

शिव॑तराय च त्रि॒श॒च्च॥४॥

नमः॑ सोमा॒य च॒ रु॒द्राय॑ च॒ नम॑स्ता॒म्राय॑ चा॒रु॒णाय॑ च॒ नमः॑
 शं॒गाय॑ च॒ पशु॑प॒तये॑ च॒ नम॑ उ॒ग्राय॑ च॒ भी॒माय॑ च॒ नमो॑
 अ॒ग्रेव॑धा॒य च॒ दू॒रेव॑धा॒य च॒ नमो॑ ह॒न्त्रे च॒ ह॒नीय॑से च॒ नमो॑
 वृ॒ख्णेभ्यो॑ ह॒रि॒केशे॑भ्यो॒ नम॑स्ता॒राय॒ नमः॑ श॒म्भवे॑ च॒ मयो॑भवे॑ च॒
 नमः॑ शं॒कराय॑ च॒ मय॑स्क॒राय॑ च॒ नमः॑ शि॒वाय॑ च॒ शिव॑तराय
 च [17]

नम॑स्ती॒र्थ्याय॑ च॒ कू॒ल्याय॑ च॒ नमः॑ पा॒र्याय॑ चावा॒र्याय॑ च॒
 नमः॑ प्र॒तर॑णाय चो॒त्तर॑णाय च॒ नम॑ आता॒र्याय॑ चाला॒द्याय॑ च॒

नमः शष्प्याय च फेन्याय च नमः सिकृत्याय च प्रवाह्याय च॥ [18]

उलप्याय च त्रयस्त्रिंशच्च॥9॥

नम इरिण्याय च प्रपथ्याय च नमः किंशिलाय च खषयणाय च नमः कपर्दिने च पुलस्तये च नमो गोष्पाय च गृह्याय च नमस्तल्प्याय च गेह्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च नमो हृदयाय च निवेष्ट्याय च नमः पांसव्याय च रजस्याय च नमः शुष्क्याय च हरित्याय च नमो लोप्याय चोलप्याय च [19]

नम ऊर्व्याय च सूर्याय च नमः पुण्याय च पर्णशृङ्गाय च नमोऽपगुरमाणाय चाभिघ्नते च नम आक्खिदते च प्रक्खिदते च नमो वः किरिकेभ्यो देवानां हृदयेभ्यो नमो विखीणकेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो नम अनिर्हृतेभ्यो नम आमीवत्केभ्यः॥ [20]

अस्मिंस्तनुर्वस्तुहि पिनाकमेकात्रिंशच्च॥10॥

द्रापे अन्धसस्पते दरिद्रनीललोहित। एषाम्पुरुषाणामेषाम्पशू
भेर्मारो मो एषां किं चनाममत्। या ते रुद्र शिवा तनूः शिवा

वि॒श्वाह॑भेष॒जी। शि॒वा रु॒द्रस्य॑ भेष॒जी तया॑ नो मृ॒ड जी॒वसे॑।
 इ॒मा रु॒द्राय॑ त॒वसे॑ क॒पर्दि॑ने॒ ख्य॒यद्वी॑राय॒ प्र भ॑रामहे
 म॒तिम्। यथा॑ नः॒ शम॑सद्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे॒ विश्व॑म्पु॒ष्टम्ग्रा॑मे
 अ॒स्मिन् [21]

अना॑तुरम्। मृ॒डा नो॑ रु॒द्रोत॑ नो॒ मय॑स्कृ॒धि ख्य॒यद्वी॑राय॒
 नम॑सा विधेम ते। यच्छं॑ च योश्च॒ मनु॑राय॒जे पि॒ता तद॑श्याम॒
 तव॑ रु॒द्र प्रणी॑तौ। मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भक॑म्मा
 न॒ उख्य॑न्तमु॒त मा न॑ उखि॒तम्। मा नो॑ व॒धीः पि॒तर॑म्मो॒त
 मा॒तर॑म्प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवः॑ [22]

रु॒द्र री॒रिषः॑। मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒
 गोषु॑ मा नो॒ अश्वे॑षु री॒रिषः॑। वी॒रान्मा॑ नो॒ रुद्र॑ भा॒मि॒तो
 व॑धी॒र्हविष्म॑न्तो॒ नम॑सा विधेम ते। आ॒रात्ते॑ गो॒घ्न उ॒त पू॑रुष॒घ्ने
 ख्य॒यद्वी॑राय॒ सु॒म्रम॑स्मे ते॒ अस्तु॑। र॒ख्या च॑ नो॒ अधि॑ च दे॒व
 ब्रू॒ह्यधा॑ च नः॒ शर्म॑ यच्छ॒ द्वि॒बर्हाः॑। स्तु॒हि [23]

श्रु॒तं ग॑र्त॒सदं॒ युवा॑न॒म्मृ॒गं न॑ भी॒ममु॑प॒हृ॒लुमु॑ग्रम्। मृ॒डा
 ज॑रि॒त्रे रु॒द्र स्तवा॑नो अ॒न्यं ते॑ अ॒स्मन्नि॑ व॒पन्तु॑ सेनाः॑।
 परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिर्वृ॑णक्तु॒ परि॑ त्वे॒षस्य॑ दुर्म॒तिर॑घा॒योः।

अव॑ स्थि॒रा म॒घव॑ञ्च॒स्तनु॑ष्व॒ मी॒ढ्व॑स्तो॒काय॑ तन॒याय॑ मृ॒डय॑।
मी॒ढु॑ष्ट॒म शि॒वंत॑म शि॒वो नः॑ सु॒मना॑ भव। प॒र॒मे वृ॒ख्य आ॒युधं॑
नि॒धाय॑ कृ॒त्तिं वसा॑न् आ च॒र॒ पिना॑कम् [24]

बिभ्र॑दा ग॒हि। वि॒कि॑रिद् विलो॑हित॒ नम॑स्ते अस्तु भगवः।
यास्ते॑ स॒हस्र॑ हे॒तयो॑ऽन्य॒मस्म॑न्नि व॑पन्तु ताः। स॒हस्रा॑णि
सह॑स्र॒धा बा॑हुवोस्तव॑ हे॒तयः॑। तासा॒मीशा॑नो भगवः प॒रा॒चीना॒
मुखा॑ कृधि॥ [25]

तीर्थानि यश्च पदं॥11॥

स॒हस्रा॑णि सह॑स्र॒शो ये रु॒द्रा अधि॑ भू॒म्याम्। तेषा॑
सह॑स्र॒योज॑नेऽव॒ धन्वा॑नि तन्म॒सि। अ॒स्मिन्म॑ह॒त्यर्ण॑वेऽ-
न्तरि॑ख्ये भ॒वा अधि॑। नील॑ग्री॒वाः शि॒ति॒कण्ठाः॑ श॒र्वा
अ॒धः ख्य॑माच॒राः। नील॑ग्री॒वाः शि॒ति॒कण्ठा॑ दिव॑ रु॒द्रा
उप॑श्रिताः। ये वृ॒ख्येषु॑ स॒स्मिञ्ज॑रा नील॑ग्री॒वा विलो॑हिताः।
ये भू॒ताना॑मधि॑पतयो वि॒शि॒खासः॑ क॒प॒र्दिनः॑। ये अ॒न्नैषु॑
वि॒विध्य॑न्ति पात्रै॑षु पिब॑न्तो ज॒नान्। ये प॒थाम्प॑थि॒रख्य॑य
ऐल॑बृ॒दा य॒व्युधः॑। ये ती॒र्थानि॑ [26]

प्र॒चर॑न्ति सृ॒काव॑न्तो निष॒ङ्गिणः॑। य ए॒ताव॑न्तश्च भू॒यास॑श्च

दिशो रुद्रा वितस्थिरे। तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि
तन्मसि। नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येऽन्तरिक्षे ये दिवि
येषामन्नं वातो वर्षमिषं वस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा
दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते
यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि॥ [27]

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता चतुर्थकाण्डे षष्ठः प्रश्नः॥

अश्मन् य इमोर्देनमाशुः प्राचीं जीमूतस्य यदक्रन्दो मा नो मित्रो ये वाजिनं नवं॥ 9॥ अश्मन्मनोयुजं
प्राचीमनु शर्म यच्छतु तेषामभिर्गूतिः पट्वत्वारिंशत्। अश्मन् हविष्मान्॥ हरिः ओम्। श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

अश्मन् य इमोर्देनमाशुः प्राचीं जीमूतस्य यदक्रन्दो मा नो मित्रो ये वाजिनं नवं॥ 9॥ अश्मन्मनोयुजं
प्राचीमनु शर्म यच्छतु तेषामभिर्गूतिः पट्वत्वारिंशत्। अश्मन् हविष्मान्॥ हरिः ओम्। श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

उप देवान् वद्वाणदाश्चतुंशत्वारिंशच्च॥ 1॥

अश्मन्नूर्जम्पर्वते शिश्रियाणां वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे।
अद्भ्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽधि सम्भृतां तां न इषमूर्जं
धत्त मरुतः सः रराणाः। अश्मंस्ते र्व्युदमुं ते शुगृच्छतु यं

द्विष्मः। समुद्रस्य त्वाऽवाकयाग्ने परि व्ययामसि। पावको
अस्मभ्यः शिवो भव। हिमस्य त्वा जरायुणाग्ने परि
व्ययामसि। पावको अस्मभ्यः शिवो भव। उप [1]

ज्मन्नुपं वेतसेऽवन्तरं नदीष्व। अग्ने पित्तमपामसि।
मण्डूकि ताभिरा गंहि सेमं नो यज्ञम्। पावकवर्णः शिवं
कृधि। पावक आ चितयन्त्या कृपा। ख्यामन्त्रुरुच उषसो
न भानुना। तूर्वन्न यामन्नेतशस्य नू रण आ यो घृणे।
न ततृषाणो अजरः। अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव
जिह्वया। आ देवान् [2]

वर्षि यर्षि च। स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाः इहा
वह। उप यज्ञः हविश्च नः। अपामिदं न्ययनः समुद्रस्य
निवेशनम्। अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः
शिवो भव। नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे। अन्यं
ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः शिवो भव। नृषदे
वट [3]

अप्सुषदे वङ्गनसदे वङ्गर्हिषदे वट्सुवर्विदे वट। ये देवा
देवानां यज्ञिया यज्ञियानाः संवत्सरीणमुप भागमासते।

अ॒हुतादो॑ ह॒विषो॑ य॒ज्ञे अ॒स्मिन्स्व॒यं जु॒हुध्व॒म्मधु॑नो घृ॒तस्य॑।
 ये दे॒वा दे॒वेष्वधि॑ दे॒वत्व॑मायन् ये ब्रह्म॑णः पुर॒ए॒तारो॑ अ॒स्य।
 येभ्यो॑ न॒र्ते पव॑ते धाम् किं च॒न न ते दि॒वो न पृ॑थि॒व्या अधि॑
 स्तुषु॑। प्रा॒णदाः [4]

अ॒पा॒न॒दा व्या॑न॒दाश्च॑र॒ख्युर्दा॑ व॒र्चो॒दा व॑रि॒वो॒दाः। अ॒न्यं
 ते अ॒स्मत्त॑पन्तु हे॒तयः॑ पाव॒को अ॒स्मभ्य॑ः शि॒वो भ॑व।
 अ॒ग्नि॒स्तिग्मे॑न॒ शोचि॑षा य॒स॒द्वि॒श्वं न्य॑त्रि॒णम्। अ॒ग्नि॒र्नो
 व॒स॒ते र॒यिम्। सै॒नानी॑केन सुवि॒दत्रो॑ अ॒स्मे य॒ष्टा दे॒वाः
 आ॒य॒जिष्ठः॑ स्व॒स्ति। अ॒द॒भ्यो गो॒पा उ॒त नः॑ पर॒स्पा अ॒ग्ने
 द्यु॒मदु॒त रे॒वद्दि॑दीहि॥ [5]

ज॒जानै॑नोष॒धीनां॑ भूमिं ज॒नय॑न्मृतये नमो नव च॥ 2॥

य इ॒मा वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑ जु॒ह्वदृ॒षिर्हो॑ता निष॒सादा॑ पि॒ता
 नः॑। स आ॒शिषा॑ द्रवि॑णमिच्छ॒मानः॑ पर॒मच्छ॑दो वर॒ आ
 वि॒वेश। वि॒श्वक॑र्मा मन॑सा यद्विहा॑या धा॒ता वि॑धा॒ता पर॑मो॒त
 सं॒दृक्। तेषा॑मि॒ष्टानि॑ समि॒षा म॑दन्ति यत्र॑ सप्त॒र्षीन्प॑र
 ए॒कमा॑हुः। यो नः॑ पि॒ता ज॑नि॒ता यो वि॑धा॒ता यो नः॑ स॒तो
 अ॒भ्या स॒ञ्ज॒जान॑। [6]

यो देवानां नामधा एकं एव तं सम्प्रश्जम्भुवना
 यन्त्यन्या। त आयजन्त द्रविणं समस्मा ऋषयः
 पूर्वं जरितारो न भूना। असूर्ता सूर्ता रजसो विमाने
 ये भूतानि समकृण्वन्निमानि। न तं विदाथ य इदं
 जजानान्यद्युष्माकमन्तरम्भवाति। नीहारेण प्रावृता जल्प्या
 चासुतृप उक्थशासंश्चरन्ति। परो दिवा पर एना [7]

पृथिव्या परो देवेभिरसुरैर्गुहा यत्। कः स्विद्गर्भं प्रथमं
 दध्र आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे। तमिद्गर्भम्प्रथमं
 दध्र आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे। अजस्य
 नाभावध्येकमर्पितय्यस्मिन्निदं विश्वम्भुवनं मधि श्रितम्।
 विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देव आदिद्गन्धर्वो अभवद्वितीयः। तृतीयः
 पिता जनितौषधीनाम् [8]

अपां गर्भं व्यदधात्पुरुत्रा। चरखुषः पिता मनसा हि
 धीरो घृतमेने अजनन्नन्नमाने। यदेदन्ता अददहन्त
 पूर्वं आदिद्वावापृथिवी अप्रथेताम्। विश्वतश्चरखुरुत
 विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां
 नमन्ति सम्पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः। किं

स्वि॑दासीदधि॑ष्ठान॑मा॒रम्भ॑णं क॒तुम॑त्स्वि॒त्किमा॑सीत्। यदी॒
भूमिं॑ ज॒नय॑न् [9]

वि॒श्वक॑र्मा वि द्यामौ॑र्णो॒न्महि॑ना वि॒श्वच॑र॒ख्याः। कि॑ः
स्वि॒द्वनं॑ क उ स वृ॒ख्य आ॑सी॒द्यतो॑ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्ठत॒र॒ख्युः।
मनी॑षिणो॒ मन॑सा पृ॒च्छते॑दु तद्यद॒ध्यति॑ष्ठद्भु॒वनानि॑ धा॒रय॑न्।
या ते॒ धामा॑नि पर॒माणि॑ याव॒मा या म॑ध्य॒मा वि॑श्वकर्मन्नु॒तेमा॑।
शि॒ख्या स॒खिभ्यो॑ ह॒विषि॑ स्वधावः स्व॒यं य॑जस्व त॒नुवं
जुषा॑णः। वा॒चस्प॑तिं वि॒श्वक॑र्माणमू॒तये॑ [10]

म॒नो॒युजं॑ वा॒जे अ॒द्या हु॑वेम। स नो॒ नेदि॑ष्टा ह॒वनानि॑
जोष॑ते वि॒श्वश॑म्भूर॒वसे॑ सा॒धुक॑र्मा। वि॒श्वक॑र्मन् ह॒विषा॑
वावृ॑धानः स्व॒यं य॑जस्व त॒नुवं जुषा॑णः। मुह्य॑न्त्व॒न्ये
अ॒भितः॑ स॒पत्ना॑ इ॒हास्माक॑म्म॒घवा॑ सूरि॑रस्तु। वि॒श्वक॑र्मन्
ह॒विषा॑ वर्ध॑नेन त्रा॒तार॒मिन्द्र॑मकृ॒णोरव॑ध्यम्। तस्मै॒ विशः॑
सम॑नमन्त पूर्वी॒रय॑मु॒ग्रो वि॑ह॒व्यो यथा॑सत्। स॒मुद्रा॑य॒ वयु॑ना॒य
सिन्धू॑ना॒म्पत॑ये नमः॑। न॒दीना॑ सर्वा॑सा॒म्पि॒त्रे जु॑हुता
वि॒श्वक॑र्मणे॒ विश्वा॑हाम॒र्त्यं ह॒विः॥ [11]

उदेनमुत्तरां नयाग्रै घृतेनाहुत। रायस्पोषेण स२ सृज
प्रजयां च धनेन च। इन्द्रेमम्प्रतरां कृधि सजातानामसद्वशी।
समेनं वर्चसा सृज देवेभ्यो भागधा असत्। यस्य कुर्मो
हविर्गृहे तमग्रे वर्धया त्वम्। तस्मै देवा अधि ब्रवन्नयं च
ब्रह्मणस्पतिः। उदु त्वा विश्वे देवाः [12]

अग्रे भरन्तु चित्तिभिः। स नो भव शिवतमः सुप्रतीको
विभावसुः। पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामंतिं
दुर्मतिम्बाधमानाः। रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीः। रायस्पोषे
अधि यज्ञो अस्थात्समिद्धे अग्रावधि मामहानः। उक्थपत्र
ईड्यो गृभीतस्तप्तं घर्मम्परिगृह्यायजन्त। ऊर्जा यद्यज्ञमशमन्त
देवा दैव्याय धर्त्रे जोष्टे। देवश्रीः श्रीमणाः शतपयाः [13]

परिगृह्य देवा यज्ञमायन्। सूर्यरश्मिर्हरिकेशः
पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदया२ अजस्रम्। तस्य पूषा
प्रसवं याति देवः सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः। देवा
देवेभ्यो अध्वर्यन्तो अस्थुर्वीत२ शमित्रे शमिता यजध्वै।
तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति ततः पावका आशिषो नो
जुषन्ताम्। विमान एष दिवो मध्य आस्त आपप्रिवान्नोदसी

अन्तरिख्यम्। स विश्वाचीरभि [14]

चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। उख्या समुद्रो
अरुणः सुपूर्णः पूर्वस्य योनिम्पितुरा विवेश। मध्ये दिवो
निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसः पात्यन्तौ। इन्द्रं विश्वा
अवीवृधन्समुद्रव्यचसं गिरः। रथीतमं रथीनां वाजानां
सत्पतिम्पतिम्। सुम्रहूर्यज्ञो देवां आ च वरखद्यख्यदग्निर्देवो
देवां आ च वरखत्। वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत्।
अथा सपत्नां इन्द्रो मे निग्राभेणाधरां अकः। उद्ग्राभं च
निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे
विषूचीनान्व्यस्यताम्॥ [15]

दीया दायो जयन्त्वमित्रान् चत्वारिंशच्च॥ 4॥

आशुः शिशानो वृषभो न युध्मो घनाघनः
खोभणश्चरषणीनाम्। सङ्क्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः शतं
सेना अजयत्साकमिन्द्रः। संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना
युत्कारेण दुश्चवनेन धृष्णुना। तदिन्द्रेण जयत् तत्सहध्वं
युधो नर इषुहस्तेन वृष्णा। स इषुहस्तेः स निषङ्गिभिर्वशी
सं स्रष्टा स युध इन्द्रो गणेन। स सृष्टिजिह्वसोमपा

बाहुशर्ध्यूर्ध्वधन्वा प्रतिहिताभिरस्ताः। बृहस्पते परि दीय
[16]

रथेन रख्योहामित्राः अपबाधमानः। प्रभञ्जन्त्सेनाः
प्रमृणो युधा जयन्तस्माकमेध्यविता रथानाम्। गोत्रभिदं
गोविदं वज्रबाहुं जयन्तमज्मं प्रमृणन्तमोजसा। इमं
संजाता अनु वीरयध्वमिन्द्रं सखायोऽनु सः रभध्वम्।
बलविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः सहस्वान् वाजी सहमान
उग्रः। अभिर्वीरो अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ
गोवित्। अभि गोत्राणि सहसा गाहमानोऽदायः [17]

वीरः शतमन्युरिन्द्रः। दुश्श्रवणः पृतनाषाडयुध्योऽस्माकं
सेना अवतु प्र युत्सु। इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिर्दखिणा
यज्ञः पुर एतु सोमः। देवसेनानामभिभञ्जतीनां
जयन्तीनाम्मरुतो यन्त्वग्रे। इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ
आदित्यानाम्मरुताः शर्ध उग्रम्। महामनसाम्भुवनच्यवानां
घोषो देवानां जयतामुदस्थात्। अस्माकमिन्द्रः समृतेषु
ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु। [18]

अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मानु देवा अवता हवेषु।

उद्धर्षय मघवन्नायुधान्युत्सत्वंनाम्मामकानाम्महांसि।
 उद्धृत्रहन्वाजिनां वाजिनान्युद्रथानां जयतामेतु घोषः। उप
 प्रेत जयता नरः स्थिरा वः सन्तु बाहवः। इन्द्रो वः
 शर्म यच्छत्वनाधृष्या यथासंथ। अवंसृष्टा परा पत शरव्ये
 ब्रह्मसंशिता। गच्छामित्रान् [19]

विश मैषां कं चनोच्छिषः। मर्माणि ते वर्मभिश्छादयामि
 सोमस्त्वा राजामृतेनाभि वस्ताम्। उरोर्वरीयो वरिवस्ते अस्तु
 जयन्तं त्वामनु मदन्तु देवाः। यत्र बाणाः सम्पतन्ति कुमारा
 विशिखा इव। इन्द्रो नस्तत्र वृत्रहा विश्वाहा शर्म यच्छतु॥
 [20]

अगां सुहृन्नाक्ष देवास्सहस्रधारांमत्यंहा अनुवर्त्मानः षोडश च॥ 5॥

प्राचीमनु प्रदिशम्प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह।
 विश्वा आशा दीद्यानो वि भाह्यूजं नो धेहि द्विपदे
 चतुष्पदे। क्रमध्वमग्निना नाकमुख्यं हस्तेषु बिभ्रतः।
 दिवः पृष्ठं सुवर्गत्वा मिश्रा देवेभिराद्धम्। पृथिव्या
 अहमुदन्तरिख्यमारुहमन्तरिख्यादिवमारुहम्। दिवो
 नाकस्य पृष्ठात्सुवर्ज्योतिरगाम् [21]

अ॒हम्। सु॒व॒र्यन्तो॒ नापै॑र॒खन्त॒ आ द्या॑ रौ॒हन्ति॒ रोद॑सी।
य॒ज्ञं ये वि॒श्वतो॑धा॒रः सु॒वि॒द्वाः सो वि॒तेनि॑रे। अ॒ग्ने प्रेहि॑ प्रथ॒मो
दे॒वय॑तां च॒र॒षुर्दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्याना॑म्। इय॑र॒खमा॑णा भृ॒गुभिः
स॒जोषाः॒ सु॒व॒र्यन्तु॒ यज॑मानाः स्व॒स्ति। न॒क्तो॒षासा॒ सम॑नसा
वि॒रूपे॑ धा॒पये॑ते शि॒शुमे॑कः॒ समी॑ची। द्या॒वा र॒खमा॑ रु॒क्मो
अ॒न्तर्वि॑भा॒ति दे॒वा अ॒ग्निं धा॑रय॒न्द्रवि॑णो॒दाः। अ॒ग्ने स॒हस्रा॑र॒ख
[22]

श॒त॒मूर्ध॑ञ्छ॒तं ते॑ प्रा॒णाः स॒हस्र॑मपा॒नाः। त्वः सा॑ह॒स्रस्य॑
रा॒य ई॑शि॒षे तस्मै॑ ते वि॒धेम॒ वाजा॑य॒ स्वाहा॑। सु॒पर्णो॑ऽसि
ग॒रुत्मा॑न्पृ॒थिव्या॑ः सी॒द पृ॒ष्ठे पृ॒थिव्याः॑ सी॒द भा॒सान्तरि॑र॒खमा॑
पृ॒ण ज्योति॑षा दि॒वमु॑त्त॒भान॒ तेज॑सा दि॒श उ॒द्दृह॑।
आ॒जुह्वा॑नः सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता॑द॒ग्ने स्वां॑ योनि॒मा सी॑द सा॒ध्या।
अ॒स्मिन्स॒धस्थे॒ अ॒ध्युत्ते॑र॒स्मिन्वि॑श्वे दे॒वाः [23]

यज॑मानश्च सी॒दत। प्रे॒द्धो अ॒ग्ने दी॑दिहि पु॒रो नो॑ऽज॒स्रया॑
सू॒र्या य॑विष्ठ। त्वाः श॒श्वन्त॒ उप॑ यन्ति॒ वाजाः॑।
वि॒धेम॑ ते प॒रमे॑ जन्म॒न्न॒ग्ने वि॒धेम॒ स्तोमै॑र॒वरे॑ स॒धस्थे॑।
यस्मा॒द्योने॑रु॒दारि॑था॒ यजे॒ तम्प्र॒ त्वे ह॒वीः॒र्षि जु॒हुरे॒ समि॑द्धे।

ता९ संवि॒तुर्वरे॑ण्यस्य चि॒त्रामा॑हं वृ॒णे सु॒म॒तिं वि॒श्वज॑न्याम्।
याम॑स्य॒ कण्वो॒ अदु॑ह॒त्प्रपी॑ना९ स॒हस्र॑धाराम् [24]

पय॑सा म॒हीं गा॒म्। स॒प्त ते॑ अ॒ग्रे स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः
स॒प्तर्ष॑यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि॑। स॒प्त हो॒त्राः स॒प्तधा॑ त्वां यज॑न्ति
स॒प्त योनी॑रा पृ॒णस्वा घृ॑तेन॑। ई॒दृङ्ङा॑न्यादृङ्ङै॒तादृङ्ङं॑ प्रति॒दृङ्ङं॑
मि॒तश्च॑ स॒मि॒तश्च॑ स॒भ॒राः। शु॒क्रज्यो॑तिश्च चि॒त्रज्यो॑तिश्च
स॒त्यज्यो॑तिश्च॒ ज्योति॑ष्मा९श्च स॒त्यश्च॑र्त॒पाश्चात्य॑हाः। [25]

ऋ॒त॒जिच्च॑ स॒त्य॒जिच्च॑ से॒न॒जिच्च॑ सु॒षेण॑श्चान्त्य॒मित्र॑श्च
दू॒रेअ॑मित्रश्च गु॒णः। ऋ॒तश्च॑ स॒त्यश्च॑ ध्रु॒वश्च॑ ध॒रुण॑श्च ध॒र्ता च॑
वि॒ध॒र्ता च॑ वि॒धा॒र॒यः। ई॒दृ॒खा॑स ए॒तादृ॒खा॑स ऊ॒ षु णः॑
स॒दृ॒खा॑सः प्र॒ति॒स॒दृ॒खा॑स ए॒त॒न। मि॒ता॑सश्च स॒मि॒ता॑सश्च
न ऊ॒तये॑ स॒भ॒र॒सो म॑रुतो य॒ज्ञे अ॒स्मिन्नि॒न्द्रं दै॒वी॒र्वि॒शो
म॒रुतो॑ऽनु॒व॒र्त्मानो॑ यथे॒न्द्रं दै॒वी॒र्वि॒शो म॑रुतोऽनु॒व॒र्त्मान॑ ए॒वमि॑मं
यज॑मानं दै॒वी॑श्च वि॒शो मा॑नु॒षी॒श्चानु॑व॒र्त्मानो॑ भवन्तु॥ [26]

धन्वं॒न्महि॑मानं ब्राह्म॑णा॒सोऽदि॑तिः पृथि॒व्याः परि॑ दू॒रादे॑क॒चत्वारि॑श॒च्च॥ 6॥

जी॒मूत॑स्येव भवति प्रती॑कं यद्व॒र्मी याति॑ स॒मदा॑मुप॒स्थे॑।
अना॑वि॒द्धया॒ त॒नुवा॑ जय॒ त्व९ स॒ त्वा॒ वर्म॑णो म॒हि॒मा पि॑प॒र्तु।

धन्वंना गा धन्वंनाजिं जयेम धन्वंना तीव्राः समदौ जयेम।
 धनुः शत्रोरपकामं कृणोति धन्वंना सर्वाः प्रदिशो जयेम।
 वृख्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्णम्रियः सखायम्परिषस्वजाना।
 योषेव शिङ्गे वितताधि धन्वन् [27]

ज्या इयः समने पारयन्ती। ते आचरन्ती समनेव योषा
 मातेव पुत्रम्बिभृतामुपस्थे। अपु शत्रु न्विध्यताः संविदाने
 आर्त्ता इमे विष्फुरन्ती अमित्रान्। बह्वीनाम्पिता बहुरस्य
 पुत्रश्चिश्चा कृणोति समनावगत्य। इषुधिः सङ्काः पृतनाश्च
 सर्वाः पृष्ठे निनद्धो जयति प्रसूतः। रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः
 पुरो यत्रयत्र कामयते सुषारथिः। अभीशूनाम्महिमानम् [28]

पनायत मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः। तीव्रान्धोषान्कृण्वते
 वृषपाणयोऽश्वा रथैभिः सह वाजयन्तः। अवक्रामन्तः
 प्रपदैरमित्रान्विष्णन्ति शत्रून् रनपव्ययन्तः। रथवाहनः
 हविरस्य नाम यत्रायुधं निहितमस्य वर्म। तत्रा रथमुप
 शग्मः संदेम विश्वाहा वयः सुमनस्यमानाः। स्वादुषः सदः
 पितरो वयोधाः कृच्छ्रेश्रितः शक्तीवन्तो गभीराः। चित्रसेना
 इषुबला अमृधाः सतोवीरा उरवो व्रातसाहाः। ब्राह्मणासः

[29]

पितॄः सोम्यांसः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा। पूषा नः
 पातु दुरितादृतावृधो रख्या माकिर्नो अघशंस ईशत। सुपूर्णं
 वंस्ते मृगो अस्या दन्तो गोभिः संनद्धा पतति प्रसूता। यत्रा
 नरः सं च वि च द्रवन्ति तत्रास्मभ्यमिषवः शर्म यंसन्।
 ऋजीते परि वृद्धि नोऽश्मा भवतु नस्तनूः। सोमो अधि
 ब्रवीतु नोऽदितिः [30]

शर्म यच्छतु। आ जङ्घन्ति सान्वेषां जघनां उप
 जिघ्रते। अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वान्त्समत्सु चोदय। अहिरिव
 भोगैः पर्येति बाहुं ज्यायां हेतिम्परिबाधमानः। हस्तघ्नो
 विश्वा वयुनानि विद्वान्पुमान्पुमांसम्परि पातु विश्वतः।
 वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः।
 गोभिः संनद्धो असि वीडयस्वास्थाता ते जयतु जेत्वानि।
 दिवः पृथिव्याः परि [31]

ओज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः।
 अपामोज्मानम्परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं हविषा
 रथं यज। इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकम्मित्रस्य गर्भो

वरुणस्य नाभिः। सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देवं रथं प्रति
हव्या गृभाय। उपं श्वासय पृथिवीमुत द्याम्पुरुत्रा तै मनुतां
विष्टितं जगत्। स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दूरात् [32]

दवीयो अपं सेधु शत्रून्। आ क्रन्दय बलमोजो न
आ धा नि ष्टनिहि दुरिता बाधमानः। अपं प्रोथ दुन्दुभे
दुच्छुनाः इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीडयस्व। आमूरज
प्रत्यावर्तयेमाः केतुमदुन्दुभिर्वावदीति। समश्वपर्णाश्चरन्ति नो
नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु॥ [33]

विपृक्तो दिवा वीर्यमुपैकान्नचत्वारिंशच्च॥ 7॥

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात्।
श्येनस्य पख्या हरिणस्य बाहू उपस्तुत्यम्महि जातं तै अर्वन्न।
यमेन दत्तं त्रित एनमायुनगिन्द्र एणम्प्रथमो अध्यतिष्ठत्।
गन्धर्वो अस्य रशनामगृभ्णात्सूरादश्वं वसवो निरतष्ट। असिं
यमो अस्यादित्यो अर्वन्नसि त्रितो गुह्येन व्रतेन। असि सोमेन
समया विपृक्तः [34]

आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि। त्रीणि त आहुर्दिवि
बन्धनानि त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तः समुद्रे। उतेव मे

वरुणश्छन्त्स्यर्वन् यत्रा त आहुः परं जनित्रम्।
 इमा ते वाजिन्नवमार्जनानीमा शफानां सनितुर्निधानां।
 अत्रा ते भद्रा रशना अपश्यमृतस्य या अभिरखन्ति गोपाः।
 आत्मानं ते मनसारादजानामवो दिवा [35]

पतयन्तम्पतंगम्। शिरो अपश्यम्पथिभिः सुगेभिररेणुभिर्जेहम्।
 अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिष आ पदे गोः।
 यदा ते मर्तो अनु भोगमानडादिद्वसिष्ठ ओषधीरजीगः।
 अनु त्वा रथो अनु मर्यो अर्वन्ननु गावोऽनु भगः कनीनाम्।
 अनु ब्रातासुस्तव सुख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यम् [36]

ते। हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य पादा मनोजवा अवर् इन्द्र
 आसीत्। देवा इदस्य हविरद्यमायन् यो अर्वन्तम्प्रथमो
 अध्यतिष्ठत्। ईर्मान्तासुः सिलिकमध्यमासुः स
 शूरणासो दिव्यासो अत्याः। हसा इव श्रेणिशो यतन्ते
 यदाखिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः। तव शरीरम्पतयिष्ववर्वन्तव
 चित्तं वात इव धर्जीमान्। तव शृङ्गाणि विष्टिता पुरुत्रारण्येषु
 जर्भुराणा चरन्ति। उप [37]

प्रागाच्छसनं वाज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीध्यानः। अजः

पुरो नीयते नाभिरस्यानु पश्चात्क्ववयो यन्ति रेभाः। उप
प्रागात्परमं यत्सधस्थमर्वाꣳ अच्छा पितरम्मातरं च। अद्या
देवाञ्जुष्टतमो हि गम्या अथा शास्ते दाशुषे वार्याणि॥ [38]

इदुतो ऋविषः श्रिपथ्स च॥ 8॥

मा नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्रं ऋभुख्या मरुतः
परि ख्यन्। यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तैः प्रवख्यामो विदथे
वीर्याणि। यन्निर्णिजा रेक्णसा प्रावृतस्य रातिं गृभीताम्मुखतो
नयन्ति। सुप्राङ्जो मेम्यद्विश्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति
पाथः। एष च्छागः पुरो अश्वेन वाजिनां पूष्णो भागो नीयते
विश्वदेव्यः। अभिप्रियं यत्पुरोडाशमर्वता त्वष्टेत् [39]

एनꣳ सौश्रवसाय जिन्वति। यद्धविष्यमृतुशो देवयानं
त्रिर्मानुषाः पर्यश्वं नयन्ति। अत्रा पूष्णः प्रथमो भाग एति
यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नजः। होताध्वर्युरावया अग्निमिन्धो
ग्रावग्राभ उत शꣳस्ता सुविप्रः। तेन यज्ञेन स्वरंकृतेन स्विष्टेन
वर्खणा आ पूणध्वम्। यूपव्रस्का उत ये यूपवाहाश्चषालं ये
अश्वयूपाय तर्खति। ये चार्वते पचनꣳ सम्भरन्त्युतो [40]

तेषामभिगूर्तिर्न इन्वतु। उप प्रागात्सुमन्मेऽधायि मन्म

दे॒वाना॒माशा॒ उप॑ वी॒तपृ॑ष्ठः। अन्वे॑नं॒ विप्रा॒ ऋष॑यो म॒दन्ति॑
 दे॒वाना॒मपु॑ष्टे च॑कृ॒मा सु॒बन्धु॑म्। यद्वा॒जिनो॒ दाम॑ सं॒दानम॑र्वतो
 या शी॑र्ष॒ण्या र॑श॒ना र॒ज्जुर॑स्य। यद्वा॒ घास्य॑ प्रभृ॒तमा॒स्ये तृण॑ ५
 सर्वा॒ ता ते॒ अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु। यदश्व॑स्य ऋ॒विषः॑ [41]

म॒खिष॒काश॒ यद्वा॒ स्वरौ॒ स्वधि॑तौ रि॒प्तम॑स्ति।
 यद्ध॑स्त॒योः श॑मि॒तुर्यन्न॑खेषु सर्वा॒ ता ते॒ अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु।
 यदू॑व॒ध्यमु॒दर॑स्याप॒वाति॑ य आ॒मस्य॑ ऋ॒विषो॑ ग॒न्धो अ॑स्ति।
 सु॒कृता॑ तच्छ॑मि॒तारः॑ कृ॒ण्वन्तू॑त मे॒धः ५ शृ॑त॒पाकं॑ प॒चन्तु॑।
 यत्ते॒ गात्रा॑द॒ग्निना॑ प॒च्यमा॑नाद॒भि शूलं॑ नि॒हत॑स्याव॒धाव॑ति।
 मा तद्भू॑म्या॒मा श्रि॑ष॒न्मा तृ॑णेषु दे॒वेभ्य॑स्तदु॒शब्दो॑ रा॒तम॑स्तु॥
 [42]

घासिं कशंया तपद्रयि नवं च॥ 9॥

ये वा॒जिन॑म्परि॒पश्य॑न्ति प॒क्वं य ई॑मा॒हुः सु॑र॒भिर्नि॑र॒हरे॑ति।
 ये चा॑र्वतो मा॑स॒भिर्ख्या॑मुपा॒सत॑ उ॒तो तेषा॑म॒भिर्गूर्ति॑र्न
 इ॒न्वतु॑। यन्नी॑र्ष॒णम्मा॑स्य॒चन्या॑ उ॒खाया॑ या पा॒त्राणि॑ यू॒ष्ण
 आ॒सेच॑नानि। ऊ॒ष्म॒ण्यापि॑धाना॑ च॒रूणा॑म॒ङ्गाः सू॒नाः परि॑
 भूष॑न्त्यश्वम्। नि॒क्रम॑णं नि॒षद॑नं वि॒वर्त॑नं यच्च॒ पङ्क्ति॑शम॒र्वतः॑।

यच्च॑ प॒पौ यच्च॑ घा॒सिम् [43]

ज॒घास॑ सर्वा॒ ता ते॒ अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु। मा त्वा॒ग्नि॒ध्वं न॒यिद्धु॑म॒गं नि॒
भ्राज॑न्त्य॒भि वि॒क्त ज॒घ्निः। इ॒ष्टं वी॒तम॒भिगू॑र्तं वष॑ट्कृतं तं दे॒वाः स॒ः
प्रति॑ गृ॒भ्णन्त्य॑श्वम्। यद॒श्वाय॑ वा॒सं उप॑स्तृणन्त्य॒धीवा॑सं
या हि॒र॒ण्यान्य॑स्मै। स॒न्दान॒मर्वन्त॑म्प॒ङ्की॒शमि॒त्रया॑ दे॒वेष्वा
या॑मयन्ति। यत्ते॑ सा॒दे मह॑सा॒ शूक॑तस्य॒ पा॒र्ष्णि॒या वा॒ कश॑या
[44]

वा तु॒तोद॑। सु॒चेव॑ ता ह॒विषो॑ अध्व॒रेषु॑ सर्वा॒ ता ते॒ ब्रह्म॑णा
सू॒दया॑मि। चतु॑स्त्रि॒ंशद्वा॒जिनो॑ दे॒वब॑न्धो॒र्वङ्गी॒रश्व॑स्य॒ स्वधि॑तिः
समे॑ति। अ॒च्छि॒द्रा गा॒त्रा व॒युना॑ कृ॒णोत॑ परु॒षरु॑रनु॒घुष्या॑ वि
श॑स्त। ए॒क॒स्त्वष्टु॑रश्व॒स्या वि॒श॒स्ता द्वा य॒न्तारा॑ भवतस्तथ॒र्तुः।
या ते॒ गात्रा॑णामृ॒तुथा॑ कृ॒णोमि॑ ता॒ता पि॒ण्डा॑ना॒म्प्र जु॑होम्य॒ग्नौ।
मा त्वा॑ तपत् [45]

प्रि॒य आ॒त्मापि॑यन्त॒म्मा स्वधि॑तिस्त॒नुव॑ आ ति॑ष्ठिपत्ते। मा
ते॑ गृ॒ध्रुर॑वि॒श॒स्ताति॒हाय॑ छि॒द्रा गा॒त्राण्य॑सि॒ना मि॒थू कः। न वा
उ॑ वे॒तन्मि॑त्रयसे॒ न रि॑ष्यसि दे॒वाः इ॒दैषि॑ प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑।
हरी॑ ते॒ युञ्जा॑ पृष॑ती अ॒भूता॑मुपा॒स्थाद्वा॒जी धुरि॑ रा॒स॒भस्य॑।

सुगव्यं नो वाजी स्वध्वियम्पुंसः पुत्रां उत विश्वापुषं
रयिम्। अनागास्त्वं नो अदितिः कृणोतु ख्यत्रं नो अश्वो
वनतां हविष्मान्॥ [46]

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

अपानस्तनूश्च मेऽष्टादंशं च॥ 1॥

अग्नाविष्णू सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजैर्भिरागतम्
वाजंश्च मे प्रसवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च
मे क्रतुश्च मे स्वरश्च मे श्लोकश्च मे श्रावश्च मे श्रुतिश्च मे
ज्योतिश्च मे सुवश्च मे प्राणश्च मेऽपानः [1]

च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तं च म आधीतं च मे वाक्
मे मनश्च मे चख्युश्च मे श्रोत्रं च मे दख्यश्च मे बलं च म
ओजश्च मे सहश्च म आयुश्च मे जरा च म आत्मा च मे
तनूश्च मे शर्म च मे वर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च मे
परूषि च मे शरीराणि च मे॥ [2]

जगच्चर्द्धिश्चतुर्दश च॥2॥

ज्यैष्ठ्यं च म॒ आधिप॑त्यं च मे म॒न्युश्च॑ मे॒ भाम॑श्च मे॒ऽम॑श्च
 मे॒ऽम्भ॑श्च मे॒ जे॒मा च॑ मे॒ महि॑मा च॑ मे॒ वरि॑मा च॑ मे॒ प्रथि॑मा
 च॑ मे॒ वर्ष्मा॑ च॑ मे॒ द्राघु॑या च॑ मे॒ वृद्धं॑ च॑ मे॒ वृद्धि॑श्च मे॒ सत्यं॑
 च॑ मे॒ श्रद्धा॑ च॑ मे॒ जग॑च्च [3]

मे॒ धनं॑ च॑ मे॒ वश॑श्च मे॒ त्विषि॑श्च मे॒ क्रीडा॑ च॑ मे॒ मोद॑श्च
 मे॒ जा॒तं च॑ मे॒ जनि॑ष्यमाणं च॑ मे॒ सूक्तं॑ च॑ मे॒ सुकृ॑तं च॑ मे॒
 वि॒त्तं च॑ मे॒ वेद्यं॑ च॑ मे॒ भू॒तं च॑ मे॒ भवि॑ष्यच्च॑ मे॒ सु॒गं च॑ मे॒
 सु॒पथं॑ च॑ म॒ ऋद्धं॑ च॑ म॒ ऋद्धि॑श्च मे॒ क्लृ॑प्तं च॑ मे॒ क्लृप्ति॑श्च मे॒
 म॒तिश्च॑ मे॒ सु॒मति॑श्च मे॒॥ [4]

विश्वं च शयनमष्टौ च॥3॥

शं च॑ मे॒ मय॑श्च मे॒ प्रि॒यं च॑ मे॒ऽनु॒का॒मश्च॑ मे॒ का॒मश्च॑ मे॒
 सौ॒मन॒सश्च॑ मे॒ भ॒द्रं च॑ मे॒ श्रेय॑श्च मे॒ वस्य॑श्च मे॒ यश॑श्च मे॒
 भग॑श्च मे॒ द्रवि॑णं च॑ मे॒ य॒न्ता च॑ मे॒ ध॒र्ता च॑ मे॒ र॒खेम॑श्च मे॒
 धृ॒तिश्च॑ मे॒ विश्वं॑ च॑ [5]

मे॒ मह॑श्च मे॒ सं॒विच्च॑ मे॒ ज्ञा॒त्रं च॑ मे॒ सू॒श्च मे॒ प्र॒सू॒श्च मे॒ सी॒रं
 च॑ मे॒ ल॒यश्च॑ म॒ ऋ॒तं च॑ मे॒ऽमृ॑तं च॑ मे॒ऽय॒र॒ख्यं च॑ मे॒ऽना॑मयच्च॑

मे जी॒वातु॑श्च मे दी॒र्घायु॑त्वं च॑ मेऽन॒मित्रं॑ च॒ मेऽभ॑यं च मे
सु॒गं च॑ मे श॒यनं॑ च मे सू॒षा च॑ मे सु॒दिनं॑ च मे॥ [6]

वि॒भु च॑ म॒सुरा॑श्चतु॒र्दश॑ च॥4॥

ऊ॒र्क्च॑ मे सू॒नृता॑ च॒ मे प॑यश्च मे र॒सश्च॑ मे घृ॒तं च॑ मे म॒धु
च॒ मे स॒ग्धिश्च॑ मे स॒र्पीति॑श्च मे कृ॒षिश्च॑ मे वृ॒ष्टिश्च॑ मे जै॒त्रं च॑
म॒ औ॒द्भिद्यं॑ च॒ मे र॒यिश्च॑ मे रा॒यश्च॑ मे पु॒ष्टं च॑ मे पु॒ष्टिश्च॑ मे
वि॒भु च॑ [7]

मे प्र॒भु च॑ मे ब॒हु च॑ मे भू॒यश्च॑ मे पूर्णं॑ च॒ मे पूर्ण॑तरं
च॒ मेऽखि॑तिश्च मे कू॒यवा॑श्च मेऽन्नं॑ च॒ मेऽख्यु॑च्च मे व्री॒हय॑श्च
मे यवा॑श्च मे मा॒षाश्च॑ मे ति॒लाश्च॑ मे मु॒द्गाश्च॑ मे ख॒ल्वाश्च॑ मे
गो॒धूमा॑श्च मे म॒सुरा॑श्च मे प्रि॒यंग॑वश्च मेऽण॑वश्च मे श्या॒माका॑श्च
मे नी॒वारा॑श्च मे॥ [8]

कृ॒ष्टप॑च्यश्चाष्टा॒चत्वारि॑५श॒च्चा॥5॥

अश्मा॑ च॒ मे मृ॒त्तिका॑ च॒ मे गि॒रय॑श्च मे पर्व॑ताश्च मे
सि॒क॒ताश्च॑ मे वन॒स्पत॑यश्च मे हि॒र॒ण्यं च॑ मेऽय॑श्च मे सी॒सं
च॒ मे त्र॑पुश्च मे श्या॒मं च॑ मे लो॒हं च॑ मेऽग्नि॑श्च म॒ आप॑श्च मे
वी॒रुध॑श्च म॒ ओष॑धयश्च मे कृ॒ष्टप॑च्यं च॑ [9]

मेऽकृष्टपुच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च यज्ञेन
 कल्पन्तावित्तं च मे वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसु
 च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म एमश्च म
 इतिश्च मे गतिश्च मे॥ [10]

त्वष्टां च द्यौश्च म एकविंशतिश्च॥6॥

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म
 इन्द्रश्च मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे
 बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म
 इन्द्रश्च मे त्वष्टा च [11]

म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च
 मेऽश्विनौ च म इन्द्रश्च मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे च
 मे देवा इन्द्रश्च मे पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षश्च म
 इन्द्रश्च मे द्यौश्च म इन्द्रश्च मे दिशश्च म इन्द्रश्च मे मूर्धा च
 म इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च म इन्द्रश्च मे॥ [12]

ऋतुग्रहाश्च चतुस्त्रिंशच्च॥7॥

अ॒शुश्च मे र॒श्मिश्च मेऽदा॑भ्यश्च मेऽधि॑पतिश्च म
 उपा॒शुश्च मेऽन्तर्या॑मश्च म ऐन्द्रवाय॒वश्च मे मैत्रावरु॑णश्च

म आश्विनश्च मे प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च
 म आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म
 ऋतुग्रहाश्च [13]

मेऽतिग्राह्याश्च म ऐन्द्राग्रश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च
 मे माहेन्द्रश्च म आदित्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे
 पौष्णश्च मे पालीवतश्च मे हारियोजनश्च मे॥ [14]

गृहाश्च षोडश च॥8॥

इध्मश्च मे बर्हिश्च मे वेदिश्च मे धिष्ण्याश्च मे स्रुचश्च मे
 चमसाश्च मे ग्रावाणश्च मे स्वरवश्च म उपरवाश्च मेऽधिषवणे च
 मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पूतभृच्च म आधवनीयश्च
 म आग्नीध्रं च मे हविर्धानं च मे गृहाश्च मे सदश्च मे
 पुरोडाशाश्च मे पचताश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे॥
 [15]

दीक्षाऽष्टादश च॥9॥

अग्निश्च मे घर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च
 मे पृथिवी च मेऽदितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मे शक्ररीरङ्गुलयो
 दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृक्च मे सामं च मे स्तोमंश्च

मे यजु॑श्च मे दी॒र॒खा च॑ मे तप॑श्च म ऋ॒तुश्च॑ मे व्र॒तं च॑
मेऽहो॒रा॒त्रयो॑र्वृ॒ष्ट्या बृ॒ह॒द्र॒थन्त॑रे च॑ मे य॒ज्ञेन॑ कल्पेताम्॥ [16]

ऋषभश्च॑ चत्वारि॑ंशच्च॑॥10॥

गर्भा॑श्च मे व॒त्साश्च॑ मे त्र्य॒वि॒श्च मे त्र्य॒वी च॑ मे दि॒त्य॒वा॒द्
मे दि॒त्यौ॒ही च॑ मे पश्चा॑विश्च मे पश्चा॑वी च॑ मे त्रि॒व॒त्सश्च॑ मे
त्रि॒व॒त्सा च॑ मे तु॒र्य॒वा॒द् मे तु॒र्यौ॒ही च॑ मे प॒ष्ठ॒वा॒च्च॑ मे प॒ष्ठौ॒ही
च॑ म उ॒र॒खा च॑ मे व॒शा च॑ म ऋष॑भश्च [17]

मे वे॒ह॒च्च॑मेऽन॒ङ्गाश्च॑ मे धे॒नुश्च॑ म आ॒यु॒र्य॒ज्ञेन॑ कल्पताम्प्रा॒णो
य॒ज्ञेन॑ कल्पतामपा॒नो य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒व्यँनो॑ य॒ज्ञेन॑
कल्पता॒श्च॒र्य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒ं श्रो॒त्रं य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒म्मनो॑
य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒व्यँग्य॒ज्ञेन॑ कल्पतामा॒त्मा य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒य्यँज्ञो॑
य॒ज्ञेन॑ कल्पताम्॥ [18]

त्रय॑स्त्रिंशच्च॑ व्य॒श्त्रिं॒श॒ व्य॒श्त्रिं॒श॒ एका॑दश च॑॥11॥

एका॑ च मे ति॒स्रश्च॑ मे प॒ञ्च च॑ मे स॒प्त च॑ मे न॒व च॑
म एका॑दश च॑ मे त्रयो॑दश च॑ मे प॒ञ्च॑दश च॑ मे स॒प्त॑दश
च॑ मे न॒व॑दश च॑ म एक॑विंशतिश्च मे त्रयो॑विंशतिश्च
मे प॒ञ्च॑विंशतिश्च मे स॒प्त॑विंशतिश्च मे न॒व॑विंशतिश्च म

एकत्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च [19]

मे चतस्रश्च मेऽष्टौ च मे द्वादश च मे षोडश च
मे विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च
मे द्वात्रिंशच्च मे षट्त्रिंशच्च मे चत्वारिंशच्च
मे चतुश्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे वाजंश्च
प्रसवश्चापिजश्च ऋतुश्च सुवश्च मूर्धा च व्यश्रियश्चान्त्यायनश्चान्त्यंश्च
भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च॥ [20]

धनेष्वपो दुर्वस्वाञ्छुभूयैभूरभि मा द्वे च॥12॥

वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः। वाजो नो
विश्वैर्देवैर्धनंसाताविहावतु। विश्वे अद्य मरुतो विश्वं ऊती
विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः। विश्वे नो देवा अवसा गमन्तु
विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे। वाजस्य प्रसवं देवा
रथैर्याता हिरण्ययैः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्मरुतः सोमपीतये।
वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु [21]

विप्रा अमृता ऋतज्ञाः। अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता
यात पृथिभिर्देवयानैः। वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो
देवाः ऋतुभिः कल्पयाति। वाजस्य हि प्रसवो ननमीति

विश्वा॒ आशा॒ वाज॑पति॒र्भवे॑यम्। पयः॑ पृथि॒व्याम्प॑य॒ ओष॑धीषु
 पयो॑ दिव्य॒न्तरि॑ख्ये॒ पयो॑ धाम्। पय॑स्वतीः प्रदिशः॑ सन्तु
 मह्य॑म्। सम्मा॑ सृजामि॒ पय॑सा घृतेन॒ सम्मा॑ सृजाम्य॒पः
 [22]

ओष॑धीभिः। सोऽहं॑ वाज॑ः सनेयमग्ने। नक्तो॒षासा॒
 सम॑नसा॒ विरू॑पे धापये॑ते शिशु॑मेक॑ः समी॒ची। द्यावा॒
 र्षामा॑ रु॒क्मो अ॒न्तर्वि॑ भा॒ति दे॒वा अ॒ग्निं धा॑रय॒न्द्रवि॑णो॒दाः।
 समु॒द्रोऽसि॑ नभ॑स्वाना॒र्द्रदा॑नुः श॒म्भूर्म॑यो॒भूर॑भि मा॑ वाहि
 स्वाहा॑ मारु॒तोऽसि॑ म॒रुता॑ ग॒णः श॒म्भूर्म॑यो॒भूर॑भि मा॑ वाहि
 स्वाहा॑व॒स्युर॑सि॒ दुव॑स्वाञ्छ॒म्भूर्म॑यो॒भूर॑भि मा॑ वाहि स्वाहा॑॥
 [23]

ध्रुवः स्रजङ्गुणुते यस्सत्रिंशच्च॥13॥

अ॒ग्निं यु॑नज्मि॒ शव॑सा घृतेन॒ दिव्य॑ः सु॒प॒र्णं वय॑सा
 बृ॒हन्त॑म्। तेन॑ वय॑म्प॒तेम॑ ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टप॑ः सुवो॒ रुहा॑णा
 अधि॒ नाकं॑ उत्त॒मे। इ॒मौ ते॑ प॒र॒क्षाव॑ज॒रौ प॑त॒त्रिणो॑ याभ्या॒ः
 र॒क्षाः स्य॑प॒हः स्य॑ग्ने। ताभ्या॑म्प॒तेम॑ सु॒कृता॑मु॒ लोकं॑
 यत्र॑र्ष॒यः प्रथ॑म॒जा ये पु॑रा॒णाः। चिद॑सि॒ समु॒द्रयो॑नि॒रिन्दु॑र्द॒र्षः

श्येन ऋतावाँ। हिरण्यपख्यः शकुनो भुरण्युर्महान्धस्थे
ध्रुवः [24]

आ निषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीर्विश्वस्य
मूर्धन्नधिं तिष्ठसि श्रितः। समुद्रे ते हृदयमन्तरायुर्द्यावापृथिवी
भुवनेष्वर्पिते। उद्रो दत्तोदधिम्भिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिख्यात्पृथि-
नो वृष्ट्यावत। दिवो मूर्धासि पृथिव्या नाभिरूर्गपामोषधीनाम्।
विश्वायुः शर्म सप्रथा नमस्पथे। येनर्षयस्तपसा सत्रम्
[25]

आसतेन्धाना अग्निं सुवराभरन्तः। तस्मिन्नहं नि दधे
नाकं अग्निमेतं यमाहुर्मनवः स्तीर्णबर्हिषम्। तम्पत्नीभिरनु
गच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिरण्यैः। नाकं गृह्णानाः
सुकृतस्य लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने दिवः। आ वाचो
मध्यमरुहद्भुरण्युरयमग्निः सत्पतिश्चेकितानः। पृष्ठे पृथिव्या
निहितो दविद्युतदधस्पदं कृणुते [26]

ये पृतन्यवः। अयमग्निर्वीरतमो वयोधाः सहस्रियो
दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः सरिरस्य मध्य उप प्र
यात दिव्यानि धाम। सम्प्र च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पथो

दै॒व॒या॒ना॑न्कृ॒णुध्व॑म् । अ॒स्मिन्ध॑स॒ध॒स्थे॒ अ॒ध्युत्त॑रस्मिन्वि॒श्वे दे॒वा
य॒ज॑मा॒नश्च॑ सी॒दत॑ । येना॑ स॒हस्रं॑ व॒हसि॑ येना॑ग्रे॒ सर्व॑वे॒द॒सम् ।
तेने॒मं य॒ज्ञं नो॑ व॒ह दे॒व॒या॒नो यः [27]

उ॒त्त॒मः । उ॒द्धृ॒ध्य॒स्वा॒ग्रे प्र॒ति जा॒गृ॒ह्ये॒नमि॑ष्टापूर्ते
स॒सृ॑जे॒थाम॒यं च॑ । पुनः॑ कृ॒ण्वः॑ स्त्वा॒ पि॒तरं॑ यु॒वा॒नम॒न्वा॒तासी॑त
त्वयि॑ तन्तु॒मे॒तम् । अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियो॒ यतो॑ जा॒तो
अ॒रो॒च॒थाः । तं जा॒नन्न॑ग्र॒ आ रो॒हा॒था नो॑ वर्ध॒या र॒यिम् ॥
[28]

व॒नि॒ष॒न्त॒ पुर॑स्ता॒न्मा त्रि॑च॒त्वारि॑श॒च ॥ 14 ॥

ममा॑ग्रे॒ वर्चो॑ वि॒ह॒वेष्व॑स्तु व॒यं त्वे॒ध्या॒नास्त॒नुव॑म्पुषे॒म ।
म॒ह्यं न॑म॒न्ता॒म्प्र॒दि॒शश्च॑त॒स्रस्त्व॑या॒ध्य॒र्खे॒ण पृ॒त॒ना ज॑ये॒म ।
मम॑ दे॒वा वि॑ह॒वे स॑न्तु॒ सर्व॑ इन्द्रा॒वन्तो॑ म॒रुतो॑ विष्णु॒र॒ग्निः ।
ममा॑न्तरि॒र्ख्यमु॑रु गो॒पम॑स्तु॒ म॒ह्यं वा॑तः प॒वतां॑ का॒मे अ॒स्मिन् ।
मयि॑ दे॒वा द्र॒वि॒ण॒मा य॑ज॒न्ता॒म्म॒य्या॒शीर॑स्तु॒ मयि॑ दे॒वह॑तिः ।
दै॒व्या हो॑ता॒रा व॑निष॒न्त [29]

पूर्वे॑ऽरि॒ष्टाः स्या॑म त॒नुवा॑ सु॒वीराः॑ । म॒ह्यं य॑ज॒न्तु म॑म॒
या॒नि ह॒व्याकू॑तिः स॒त्या म॑न॒सो मे॑ अस्तु । ए॒नो मा॒ नि

गां कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अधि वोचता मे। देवीः
 षडुर्वीरुरु णः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम्। मा
 हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रंधाम द्विषते सोम राजन्।
 अग्निर्मन्युम्प्रतिनुदन्पुरस्तात् [30]

अदंभ्यो गोपाः परि पाहि नस्त्वम्। प्रत्यश्चौ यन्तु निगुतः
 पुनस्तेऽमैषां चित्तम्प्रबुधा वि नैशत्। धाता धातृणाम्भुवनस्य
 यस्पतिर्देवः सवितारमभिमातिषाहम्। इमं यज्ञमश्विनोभा
 बृहस्पतिर्देवाः पान्तु यजमानं न्यर्थात्। उरुव्यचा नो महिषः
 शर्म यः सदस्मिन् हवे पुरुहूतः पुरुष्यु। स नः प्रजायै हर्यश्च
 मृडयेन्द्र मा [31]

नो रीरिषो मा परा दाः। ये नः सपत्ना अप ते
 भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामव बाधामहे तान्। वसवो रुद्रा आदित्या
 उपरिस्पृशाम्मोग्रं चेत्तारमधिराजमक्रन्। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो
 हवामहे यो गोजिद्धं न जिदश्च जिद्यः। इमं नो यज्ञं विह्वे
 जुषस्वास्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा॥ [32]

गन्तां दूषयन्त्यस्तौमि ययोश्शार्धोऽनुमतिरनुं चन चतुस्त्रिंशच्च॥15॥

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो यम्पाश्चजन्यम्बहवः

समिन्धते॑। विश्व॑स्यां वि॒शि प्र॑विवि॒शिवा॑समीमहे स नो॑
 मु॒ञ्चत्व॑हंसः। यस्ये॒दम्प्रा॑णन्नि॒मिष॑द्यदे॒जति॑ यस्य॑ जा॒तं
 जने॑मानं च॒ केवल॑म्। स्तौम्य॒ग्निं ना॑थितो जो॒हवीमि॑ स
 नो॑ मु॒ञ्चत्व॑हंसः। इन्द्र॑स्य म॒न्ये प्र॑थ॒मस्य॑ प्र॒चेत॑सो वृ॒त्रघ्नः
 स्तोमा॑ उप॒ मामु॑पागुः। यो दा॒शुषः॑ सु॒कृतो॑ हव॒मुप॑ गन्ता॑
 [33]

स नो॑ मु॒ञ्चत्व॑हंसः। यः सं॒ग्रा॒मं न॑यति॒ सं व॒शी यु॒धे यः
 पु॒ष्टानि॑ स॒सृज॑ति॒ त्रया॑णि। स्तौमीन्द्रं॑ नाथितो जो॒हवीमि॑
 स नो॑ मु॒ञ्चत्व॑हंसः। म॒न्वे वा॒ममि॑त्रावरुणा॒ तस्य॑ वि॒त्तः
 सत्यौ॑जसा दृ॒हणा॒ यं नु॑देथे॑। या राजा॑न॒सुर॑थं या॒थ उ॑ग्रा
 ता नो॑ मु॒ञ्चत॒माग॑सः। यो वा॒रथं॑ ऋ॒जुर॑श्मिः स॒त्यध॑र्मा
 मिथु॑श्चर॒न्तमु॑प॒याति॑ दूषयन्। स्तौमि॑ [34]

मि॒त्रावरु॑णा नाथितो जो॒हवीमि॑ तौ नो॑ मु॒ञ्चत॒माग॑सः।
 वा॒योः सं॑वि॒तुर्वि॒दथा॑नि म॒न्महे॑ यावा॑त्म॒न्वद्वि॑भृ॒तो यौ च॑
 र॒ख्यतः॑। यौ विश्व॑स्य परि॒भू ब॑भूवतुस्तौ नो॑ मु॒ञ्चत॒माग॑सः।
 उप॑ श्रेष्ठा॑ न आ॒शिषो॑ दे॒वयो॑र्ध॒मे अ॑स्थिरन्। स्तौमि॑ वा॒युः
 सं॑वि॒तारं॑ नाथितो जो॒हवीमि॑ तौ नो॑ मु॒ञ्चत॒माग॑सः। र॒थीत॑मौ

रथीनामह ऊतये शुभं गमिष्ठौ सुयमैभिरश्वैः। ययौः [35]

वां देवौ देवेष्वनिशितमोजस्तौ नो मुञ्चतमागंसः।
यदयातं वहतुः सूर्यायास्त्रिचक्रेण सः सदमिच्छमानौ।
स्तौमि देवावश्विनौ नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमागंसः।
मरुताममन्वे अधि नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वामवन्तु विश्वे।
आशून् हुवे सुयमानूतये ते नो मुञ्चन्त्वेनसः। तिग्ममायुधं
वीडितः सहस्वद्विव्यः शर्धः [36]

पृतनासु जिष्णु। स्तौमि देवान्मरुतो नाथितो जोहवीमि
ते नो मुञ्चन्त्वेनसः। देवानाममन्वे अधि नो ब्रुवन्तु प्रेमां
वाचं विश्वामवन्तु विश्वे। आशून् हुवे सुयमानूतये ते नो
मुञ्चन्त्वेनसः। यदिदम्माभिश्चोचति पौरुषेयेण दैव्येन। स्तौमि
विश्वान्देवान्नाथितो जोहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनसः। अनु
नोऽद्यानुमतिरनु [37]

इदनुमते त्वष्ट्रैश्चानरो न ऊत्या पृष्ठो दिवि। ये
अप्रथेताममितेभिरोजोभिर्ये प्रतिष्ठे अभवतां वसूनाम्। स्तौमि
द्यावापृथिवी नाथितो जोहवीमि ते नो मुञ्चतमहंसः।
उर्वी रोदसी वरिवः कृणोतं खेत्रस्य पत्नी अधि नो

ब्रूयातम्। स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जोह्वीमि ते नो
मुञ्चतम॑हंसः। यत्ते वयम्पुरुषत्रा यविष्ठाविद्वा॑सश्चकृमा
कच्चन [38]

आगः। कृधी स्वस्मा॑ अदितेरनांगा व्येना॑सि शिश्रथो
विष्वंग्रे। यथा ह तद्वसवो गौर्यं चित्पदि पिताममुञ्चता
यजत्राः। एवा त्वमस्मत्प्र मुञ्चा व्य॑हः प्रातार्यग्रे प्रतरां न
आयुः॥ [39]

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

अग्निष्ठां वामश्चो द्विचत्वारि॑शच्च॥ 11 ॥

॥ काण्डम् ५ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

कामयेत गायत्रीर्धुयेति च सप्तविंशतिश्च ॥ 1 ॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः
 पशवः पशून्वाव रुद्धे चतस्रो दिशो दिख्वेव प्रति तिष्ठति
 छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्न वोऽभागानि हव्यं वख्याम
 इति तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोनुवाक्यायै याज्यायै
 देवतायै वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दांस्येव
 तत्प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं
 कामयेत [1]

पापीयान्थस्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमपं
 गृह्णाति पापीयान्भवति यं कामयेत वसीयान्थस्यादिति
 सर्वाणि तस्यानुद्गत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति
 वसीयान्भवत्यथो यज्ञस्यैवैषाभिक्रान्तिरेति वा एष
 यज्ञमुखादृद्ध्या योऽग्नेर्देवताया एत्यष्टावेतानि सावित्राणि
 भवन्त्यष्टार्षरा गायत्री गायत्रः [2]

अ॒ग्निस्तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खादृ॒द्ध्या अ॒ग्नेर्दे॒वता॑यै नैत्य॒ष्टौ
सा॑वि॒त्राणि॑ भव॒न्त्याहु॑तिर्न॒वमी॑ त्रि॒वृत्त॑मे॒व य॑ज्ञमु॒खे वि
या॑तयति॒ यदि॑ का॒मये॑त॒ छन्दा॑ँसि य॒ज्ञय॑श॒सेना॑र्पये॒यमित्यृ॑चम॒न
कु॑र्याच्छ॒न्दाँस्ये॒व य॑ज्ञय॒शसेना॑र्पयति॒ यदि॑ का॒मये॑त॒
यज॑मानं य॒ज्ञय॑श॒सेना॑र्पये॒यमिति॑ यजु॒रन्त॑मं कु॒र्याद्यज॑मानमे॒व
य॑ज्ञय॒शसेना॑र्पयत्यृ॒चा स्तोम॑ँ॒ सम॑र्धयेति [3]

आ॒हु॒ समृ॑द्धौ च॒तुर्भि॑र॒भिमा॑ दत्ते च॒त्वारि॑ छ॒न्दाँसि॑
छ॒न्दा॑भिरे॒व दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑हु॒
प्रसू॑त्या अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॒ स वे॑णु॒म्प्रावि॑श॒त्स
ए॒तामू॑तिमनु॒ सम॑चर॒द्यद्वे॑णोः सु॒षिर॑ँ सु॒षिरा॑भिर्भवति
स॒योनि॑त्वाय॒ स यत्र॑य॒त्राव॑स॒त्तत्कृ॑ष्णम॒भवत्क॑ल्मा॒षी भ॑वति
रू॒पस॑मृद्ध्या उ॒भय॑तः॒ख्णू॑र्भवती॒तश्चा॑मु॒तश्चा॑र्कस्याव॒रुद्धौ॑
व्याम॑मा॒त्री भ॑वत्ये॒ताव॑द्वै पुरु॒षे वी॒र्य॑र्ध्वा॒र्यस॑म्मि॒ताऽप॑रि॒मिता॑
भ॒वत्य॑प॒रिमि॑तस्याव॒रुद्धौ॑ यो व॒नस्प॑तीना॒म्फल॑ग्रहिः स ए॒षां
वी॒र्या॑वा॒न्फल॑ग्रहिर्वे॒णुर्वै॑ण॒वी भ॑वति वी॒र्य॑स्याव॒रुद्धौ॑ ॥ [4]

आहु॒ पापी॑यान्नु॒द्रादे॒व येना॑ग्रं व॒ज्री वै स॑प्तद॒श च॑॥2॥

व्यू॒द्धं वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ यद॑य॒जुष्के॑ण क्रि॒यत॑ इ॒माम॑गृ॒भ्णत्र॑श॒नाम॑

दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्धौ प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि
 दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे युञ्जाथाः
 रासभं युवमिति गर्दभमसत्येव गर्दभमप्रतिं ष्ठापयति
 तस्मादश्वार्द्धभोऽसत्तरो योगेयोगे त्वस्तरमित्याह [5]

योगेयोग एवैनं युङ्क्ते वाजेवाजे हवामह इत्याहान्नं वै
 वाजोऽन्नमेवाव रुद्धे सखाय इन्द्रमृतय इत्याहेन्द्रियमेवाव
 रुद्धेऽग्निदेवेभ्यो निलायत तम्प्रजापतिरन्वविन्दत्प्राजापत्योऽश्वे
 सम्भरत्यनुवित्त्यै पापवस्यसं वा एतत्क्रियते यच्छ्रेयसा च
 पापीयसा च समानं कर्म कुर्वन्ति पापीयान् [6]

ह्यश्वार्द्धभोऽश्वम्पूर्वं नयन्ति पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै
 तस्माच्छ्रेयाः सम्पापीयान्पश्चादन्वेति बहुर्वै भवन्तो
 भ्रातृव्यो भवन्तीव खलु वा एष योऽग्निश्चिनुते वज्रश्वः
 प्रतूर्वन्नेह्यवक्रामन्नशस्तीरित्याह वज्रेणैव पाप्मानम्भ्रातृव्यमव
 क्रामति रुद्रस्य गाणपत्यादित्याह रौद्रा वै पशवो रुद्रादेव
 [7]

पशून्निर्याच्यात्मने कर्म कुरुते पूष्णा सयुजा सहेत्याह
 पूषा वा अध्वनाः संनेता समष्ट्यै पुरीषायतनो वा एष

यदग्निरङ्गिरसो वा एतमग्रे देवतानां५ सम्भरन्पृथिव्याः
 सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहीत्याह सायतनमेवैनं
 देवताभिः सम्भरत्यग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इत्याह येन
 [8]

संगच्छते वाजमेवास्य वृद्धे प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः
 सम्भृत्य इत्याहुरियं वै प्रजापतिस्तस्या एतच्छ्रोत्रं
 यद्वल्मीकोऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम इति वल्मीकवपामुप
 तिष्ठते साखादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः५ सम्भरत्यग्निम्पुरीष्य
 इत्याह येन संगच्छते वाजमेवास्य वृद्धेऽन्वग्निरुषसामग्रम्
 [9]

अख्यदित्याहानुख्यात्या आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य
 वाजिन्पृथिवीमित्याहेच्छत्येवैनम्पूर्वया विन्दत्युत्तरया
 द्वाभ्यामाक्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः
 पशवः प्र जायन्ते द्यौस्ते पृष्ठम्पृथिवी सधस्थमित्याहेभ्यो वा
 एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः समैरयद्रूपमेवास्यैतन्महिमानं
 व्याचष्टे वज्री वा एष यदश्वो दद्विरन्यतोदद्ध्यो
 भूयाल्लौमभिरुभयादद्ध्यो यं द्विष्यात्तमधस्पदं ध्यायेद्वज्रेणैवैनं
 स्तृणुते॥10॥

अन्धोऽध्वर्युर्महान्भवति त्रिष्टुभा तेजो वै गांयत्री त्रयोदश च॥3॥

उत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या
अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्तेऽप उप
सृजति यत्र वा आप उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति
तिष्ठन्त्योषधीः प्रतितिष्ठन्तीः पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून्
यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानम्प्रजास्तस्मादप उप सृजति
प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरनग्रावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः [11]

स्याद्रख्यांसि यज्ञं हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव
जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञं रख्यांसि
घ्नन्ति जिघर्म्यग्निम्मनसा घृतेनेत्याह मनसा हि पुरुषो
यज्ञमभिगच्छति प्रतिरख्यन्तम्भुवनानि विश्वेत्याह सर्वं
ह्येष प्रत्यङ्ख्येति पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्मित्याहाल्पो
ह्येष जातो महान् [12]

भवति व्यचिष्टमन्नं रभसं विदानमित्याहान्नमेवास्मै
स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदा त्वा जिघर्मि
वचसा घृतेनेत्याह तस्माद्यत्पुरुषो मनसाभिगच्छति तद्वाचा
वदत्यरख्यसेत्याह रख्यसामपहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो

अ॒ग्निरित्या॒हाप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधा॒त्यप॑चितिमान्भवति॒ य एवं
[13]

वेद॒ मन॑सा॒ त्वै तामा॑प्तुम॒रह॑ति॒ याम॑ध्व॒र्युर॑न॒ग्नावा॑हुतिं
जुहोति॒ मन॑स्वती॒भ्यां जुहो॑त्याहु॒त्योरा॑स्यै॒ द्वाभ्या॑म्प्रति॑ष्ठित्यै
यज्ञ॑मुखेय॑ज्ञमुखे॒ वै क्रि॒यमाणे॑ य॒ज्ञः र॒ख्यांसि॑
जिघा॑सन्त्ये॒तर॑हि॒ खलु॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञमुखं॒ यर्ह्ये॑न॒दाहु॑तिरश्नुते
परि॑ लिखति॒ रख्य॑साम॒पह॑त्यै॒ तिसृ॑भिः॒ परि॑ लिखति॒ त्रिवृ॑द्वा
अ॒ग्निर्या॑वाने॒वाग्नि॑स्तस्मा॒द्रख्या॑स्य॒पं ह॑न्ति [14]

गा॒य॒त्रि॒या परि॑ लिखति॒ तेजो॒ वै गा॑यत्री॒ तेज॑सै॒वैन॑म्परि॒
गृ॒ह्णाति॑ त्रि॒ष्टुभा॒ परि॑ लिखतीन्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुगिन्द्रि॒येणै॒वैन॑म् परि॒
गृ॒ह्णात्यनु॑ष्टुभा॒ परि॑ लिखत्यनु॑ष्टुप्सर्वा॑णि॒ छन्दा॑सि॒ परि॒भूः
पर्या॑स्यै॒ मध्य॑तो॑ऽनुष्टुभा॒ वाग्वा अ॑नुष्टुप्स॒स्मान्मध्य॑तो॒ वाचा॑
व॒दामो॑ गा॒य॒त्रि॒या प्र॑थ॒मया॒ परि॑ लिखत्यथानु॑ष्टुभाथ॒ त्रि॒ष्टुभा॒
तेजो॒ वै गा॑यत्री॒ यज्ञो॑ऽनुष्टुगिन्द्रि॒यं त्रि॒ष्टुप्तेज॑सा॒ चैवेन्द्रि॒येण॑
चोभ॑यतो॒ यज्ञ॑म्परि॒ गृ॒ह्णाति॑॥ [15]

ऐव पु॒नूनि॑ति गृ॒णाति॑ हो॒तरि॑ति॒ सप्त॑विंशतिश्च॥४॥

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इति॑ खनति॒ प्रसू॑त्या॒ अथो॑

धूममेवैतेन जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमित्याह
ज्योतिरेवैतेन जनयति सौऽग्निर्जातः प्रजाः शुचार्पयत्तं देवा
अर्धर्चेनाशमयञ्छिवम्प्रजाभ्योऽहिः सन्तमित्याह प्रजाभ्यं
एवैनं शमयति द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपाम्पृष्ठमसीति
पुष्करपर्णमा [16]

हरत्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदा
हरति पुष्करपर्णेन सम्भरति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं
सयोनिमेवाग्निं सम्भरति कृष्णाजिनेन सम्भरति यज्ञो वै
कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं सम्भरति यद्वाभ्याणामपशूनां
चर्मणा सम्भरेद्वाभ्यान्पशूञ्छुचार्पयेत्कृष्णाजिनेन सम्भरत्यारण्य
पशून् [17]

शुचार्पयति तस्मात्समावत्पशूनाम्प्रजायमानानामारण्याः
पशवः कनीयाः सः शुचा ह्यृता लोमतः सम्भरत्यतो
ह्यस्य मेध्यङ्कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च सः स्तृणातीयं
वै कृष्णाजिनमसौ पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परि
गृह्णात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत तमथर्वान्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो
निरमन्थदग्ने इति [18]

आह॒ य ए॒वैन॑म॒न्वप॑श्य॒त्तेनै॒वैन॒ः सम्भ॑रति॒ त्वाम॑ग्रे
 पुष्करा॒दधी॑त्याह॒ पुष्कर॑पर्णे॒ ह्येन॑मुप॒श्रित॑मवि॒न्दत्त॑मु
 त्वा द॒ध्यङ्घ्रि॑रित्याह॒ दध्य॑ङ्घ्रा आ॒थर्व॑णस्ते॒जस्व्या॑सी॒त्तेज॑
 ए॒वास्मि॑न्दधाति॒ तमु॑ त्वा पा॒थ्यो वृ॑षेत्याह॒ पूर्व॑मे॒वोदि॑तमु॒त्तरे॑णाभि
 गृ॑णाति [19]

च॒त॒सृभिः॑ सम्भ॑रति॒ च॒त्वारि॑ छ॒न्दांसि॑ छ॒न्दोभि॑रे॒व
 गा॒य॒त्रीभिर्ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ गा॒य॒त्रो हि ब्रा॑ह्म॒णस्त्रि॑ष्टु॒ग्भी॑ रा॒ज॒न्यस्य॑
 त्रैष्टु॒भो हि रा॑ज॒न्यो यं का॒मये॑त् वसी॒यान्त्स्या॑दित्यु॒भयी॑भि॒स्तस्य॑
 सम्भ॑रे॒त्तेज॑श्चै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं च॑ समी॒चीं द॑धात्यष्टाभिः
 सम्भ॑रत्यष्टा॒खरा॑ गा॒य॒त्री गा॑य॒त्रोऽग्निर्या॑वा॒नेवा॑ग्निस्त॑
 सम्भ॑रति॒ सीद॑ हो॒तरि॑त्याह॒ दे॒वता॑ ए॒वास्मै॑ स॑ सा॒दय॑ति
 नि हो॒तेति॑ मनु॒ष्यान्त्स॑ सी॒दस्वे॑ति॒ वया॑सि॒ जनि॑ष्वा हि
 जे॒न्यो अ॒ग्रे अ॒ह्नामि॑त्याह॒ दे॒वमनु॑ष्या॒नेवा॑स्मै॒ स॑स॒न्नाम्न॑
 ज॑नयति॥ [20]

अ॒स्त्वनु॑ष्टु॒र्बसि॑ सा॒दय॑त्यारूढः प॒त्वेति॑ गर्भ॑म॒सौ मौ॑द॒ध्वं द्वि॑च॒त्वारि॑शब्च॥5॥

क्रू॒रमि॑व॒ वा अ॑स्या ए॒तत्क॑रोति॒ यत्ख॑न॒त्यप॑ उप॒
 सृ॒ज॒त्यापो॒ वै शा॒न्ताः शा॒न्ताभि॑रे॒वास्यै॑ शुच॑ श॒मय॑ति॒ सं

ते वा॒युर्मा॑तरि॒श्वा द॑धा॒त्वित्या॑ह प्रा॒णो वै वा॒युः प्रा॒णेनै॒वास्यै॑
प्रा॒णं सं द॑धाति सं ते वा॒युरित्या॑ह तस्मा॑द्वा॒युप्र॑च्युता दि॒वो
वृ॒ष्टिरी॑ते तस्मै॑ च दे॒वि वष॑डस्तु [21]

तुभ्य॑मित्या॑ह षड्वा ऋ॒तवं ऋ॒तुष्वे॒व वृ॒ष्टिं द॑धाति
तस्मा॑त्सर्वा॑नृ॒तून् व॑र्षति यद्व॑षट्कुर्याद्र॒ख्यांसि॑ य॒ज्ञं
ह॑न्युर्वडित्या॑ह प॒रोख्य॑मे॒व वष॑ट्करोति नास्य॑ या॒तया॑मा
वष॑ट्कारो भव॑ति न य॒ज्ञं र॒ख्यांसि॑ घ्नन्ति सुजा॑तो
ज्योति॑षा स॒हेत्य॑नुष्टु॒भोप॑ नह्यत्यनुष्टुप् [22]

सर्वा॑णि छ॒न्दांसि॑ छ॒न्दांसि॑ खलु॒ वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः
प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ परि॑ दधाति वेदु॑को वासो॑ भवति य ए॒वं
वेद॑ वारु॒णो वा अ॒ग्निरु॑प॒नद्ध॑ उदु॑ तिष्ठ स्वध्वरो॒र्ध्व ऊ॒ षु णं
ऊ॒तय॑ इति॑ सावि॒त्रीभ्या॑मुत्तिष्ठति सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वास्यो॒र्ध्वा
व॑रुणमे॒निमु॒त्सृज॑ति द्वाभ्या॑म्प्रतिष्ठित्यै॒ स जा॑तो गर्भो॑ असि
[23]

रोद॑स्योरित्या॑हेमे वै रोद॑सी तयो॑रेष गर्भो॑ यद॒ग्निस्तस्मा॑दे॒वम्
चा॒रुर्वि॑भृ॒त ओष॑धी॒ष्वित्या॑ह य॒दा ह्ये॑तं वि॒भर॑न्त्यथ चा॒रुत॑रो
भव॑ति प्र मा॒तृभ्यो॑ अधि॑ कनि॒क्रद॑द्वा इत्या॑हौष॑धयो॒ वा

अस्य मातरस्ताभ्य एवैनम्प्र च्यावयति स्थिरो भव वीङ्मङ्
इति गर्दभ आ सादयति [24]

सं नह्यत्येवैनमेतया स्थेमे गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभः
पशूनाम्भारभारितमो गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो
ऽप्यनालेशेत्यन्यान्पशून्मेघत्यन्त्रः ह्येनेनार्कः सम्भरन्ति
गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो द्विरेताः सन्कनिष्ठम्पशूनाम्प्र
जायतेऽग्निर्ह्यस्य योनिं निर्दहति प्रजासु वा एष एतर्ह्यारूढः
[25]

स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य
इत्याह प्रजाभ्य एवैनः शमयति मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर
इत्याह मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अग्नि शूशुचो
मान्तरिंख्ममा वनस्पतीनित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति
प्रेतुं वाजी कनिक्रददित्याह वाजी ह्येष नानदद्रासंभः पत्वेति
[26]

आह रासंभ इति ह्येतमृषयोऽवदन्भरन्त्रग्निम्पुरीष्यमित्याहाग्नि
ह्येष भरति मा पाद्यायुषः पुरेत्याहायुरेवास्मिन्दधाति
तस्माद्गर्दभः सर्वमायुरेति तस्माद्गर्दभे पुरायुषः प्रमीते

बिभ्यति वृषाग्निं वृषणम्भरन्नित्याह वृषा ह्येष वृषाग्निरपां
गर्भम् [27]

समुद्रियमित्याहापाः ह्येष गर्भो यदग्निरग्न आ याहि
वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्न आ याहि वीतय इति
यदाहानयोर्लोकयोर्वीत्यै प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः
प्रतिष्ठाः स एतर्ह्यध्वर्युं च यजमानं च ध्यायत्यृतः
सत्यमित्याहेयं वा ऋतमसौ [28]

सत्यमनयोरेवैनम्प्रतिं षापयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न
यजमानो वरुणो वा एष यजमानमभ्येति यदग्निरुपनद्ध
ओषधयः प्रतिं गृहीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै व्यस्यन्विश्वा
अमतीररातीरित्याह रख्णसामपहत्यै निषीदन्नो अपं दुर्मतिः
हनदित्याह प्रतिष्ठित्या ओषधयः प्रतिं मोदध्वम् [29]

एनमित्याहोषधयो वा अग्नेर्भागधेयन्ताभिरेवैनः
समर्धयति पुष्पावतीः सुपिप्पला इत्याह तस्मादोषधयः फलं
गृह्णन्त्ययं वो गर्भं ऋत्वियः प्रत्नः सधस्थमासददित्याह याभ्यं
एवैनम्प्रच्यावयति तास्वेवैनम्प्रतिं षापयति द्वाभ्यामुपावहरति
प्रतिष्ठित्यै ॥ [30]

तेनैव लोमभिः समेते अभिचरन्तु एकविंशतिश्च ॥ 6 ॥

वा॒रु॒णो वा अ॒ग्निरु॒प॒न॒द्धो वि पा॒ज॒सेति॒ वि स्र॑स॒यति॒
सवि॒तृप्र॑सू॒त ए॒वा॒स्य॒ विषू॑चीं वरुणमे॒निं वि सृ॑ज॒त्य॒प॒ उप॑
सृ॒ज॒त्यापो॒ वै शा॒न्ताः शा॒न्ताभि॑रे॒वा॒स्य॒ शुच॑ श॒मय॑ति
ति॒सृ॒भि॒रु॒प॑ सृजति त्रि॒वृ॒द्धा अ॒ग्निर्या॑वा॒ने॒वा॒ग्नि॒स्तस्य॒ शुच॑
श॒मय॑ति मि॒त्रः स॒सृ॒ज्यं पृथि॒वीमि॒त्याह॑ मि॒त्रो वै शि॒वो
दे॒वाना॒न्ते॒नैव [31]

ए॒न॒स॒ सृ॑जति॒ शान्त्यै॒ यद्वा॒म्याणा॒म्पात्रा॑णां क॒पालैः
स॒सृ॒जेद्वा॒म्याणि॒ पात्रा॑णि शु॒चा॒र्प॒ये॒दर्म॑क॒पालैः स॒
सृ॑ज॒त्ये॒तानि॒ वा अ॑नु॒पजी॒वनी॒यानि॒ तान्ये॒व शु॒चा॒र्प॒यति॒
शर्क॑राभिः स॒सृ॑जति॒ धृ॒त्या अथो॑ श॒त्वाया॑जलो॒मैः स॒
सृ॑ज॒त्येषा॒ वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूर्य॑द॒जा प्रि॒ययै॒वेन॑ त॒नुवा॒ स॒
सृ॑ज॒त्यथो॒ तेज॑सा कृ॒ष्णाजि॒नस्य॒ लोम॑भिः सम् [32]

सृ॒ज॒ति य॒ज्ञो वै कृ॑ष्णाजि॒नय्य॑ज्ञे॒नैव॒ य॒ज्ञ॑ स॒सृ॑जति
रु॒द्राः स॒म्भृ॒त्यं पृथि॒वीमि॒त्याहै॒ता वा ए॒तं दे॒वता॒ अ॒ग्ने
सम॑भ॒रन्ताभि॑रे॒वैन॑ सम्भ॒रति॒ म॒खस्य॒ शिरो॑ऽसी॒त्याह॑ य॒ज्ञो
वै म॒खस्तस्यै॒तच्छि॑रो॒ यदु॒खा तस्मा॑दे॒वमा॑ह॒ य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॒

इत्याह यज्ञस्य ह्येते [33]

पदे अथो प्रतिष्ठित्यै प्रान्याभिर्यच्छृत्यन्वन्यैर्मन्त्रयते
मिथुनत्वाय त्र्युद्धिं करोति त्रयं इमे लोका एषां
लोकानामाप्त्यै छन्दोभिः करोति वीर्यं वै छन्दांसि
वीर्येणैवैनां करोति यजुषा बिलं करोति व्यावृत्त्या
इयंतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितान्द्विस्तनां
करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुस्तनां करोति पशूनां
दोहायाष्टास्तनां करोति छन्दसां दोहाय नवांश्रिमभिचरतः
कुर्यान्निवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै
कृत्वाय सा महीमुखामिति नि दधाति देवतांस्वेवैनान्प्रति
ष्ठापयति॥ [34]

आहु देवानां वै पत्नीः पृणेषा षट्॥ 7॥

सप्तभिर्धूपयति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिर एतद्यज्ञस्य
यदुखा शीर्षन्नेव यज्ञस्य प्राणान्दधाति तस्मात्सप्त
शीर्षन्प्राणा अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः
सयोनित्वायादितिस्त्वेत्याहेयं वा अदितिरदित्यैवादित्यां
खनत्यस्या अक्रूरंकाराय न हि स्वः स्वः हिनस्ति देवानां

त्वा पत्नीरित्याह देवानाम् [35]

वा एताम्पत्नयोऽग्रेऽकुर्वन्ताभिरेवैनां दधाति धिषणास्त्वेत्याह
विद्या वै धिषणा विद्याभिरेवैनामभीन्द्रे ग्रास्त्वेत्याह
छन्दांसि वै ग्राश्छन्दोभिरेवैनां श्रपयति वरूत्रयस्त्वेत्याह
होत्रा वै वरूत्रयो होत्राभिरेवैनामपचति जनयस्त्वेत्याह
देवानां वै पत्नीः [36]

जनयस्ताभिरेवैनामपचति षड्विः पचति षड्वा ऋतव
ऋतुभिरेवैनामपचति द्विः पचन्त्वित्याह तस्माद्विः संवत्सरस्य
सस्यम्पच्यते वारुण्युखाभीद्धा मैत्रियोपैति शान्त्यै
देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनाम्ब्रह्मणा
देवताभिरुद्वपत्यपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण [37]

इत्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्युत्तिष्ठ बृहती
भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्याह प्रतिष्ठित्या असुर्यम्पात्र-
मनाच्छृण्णमा च्छृणत्ति देवत्राकरजखीरेणा च्छृणत्ति परमं
वा एतत्पयो यदजखीरम्परमेणैवैनाम्पयसा च्छृणत्ति यजुषा
व्यावृत्त्यै छन्दोभिरा च्छृणत्ति छन्दोभिर्वा एषा क्रियते
छन्दोभिरेव छन्दांस्य च्छृणत्ति॥ [38]

यावन्तोऽस्य मुखतश्चित्यस्य वर्धयत्यादित्योऽष्टाविंशतिश्च॥८॥

एकविंशत्या माषैः पुरुषशीर्षमच्छैत्यमेध्या वै
माषा अमेध्यम्पुरुषशीर्षममेध्यैरेवास्यामेध्यं निरवदाय
मेध्यं कृत्वा हरत्येकविंशतिर्भवन्त्येकविंशो वै पुरुषः
पुरुषस्यास्यै व्यृद्धं वा एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षं
सप्तधा वितृणां वल्मीकवपाम्प्रति नि दधाति सप्त वै
शीर्षण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनत्समर्धयति मेध्यत्वाय यावन्तः
[39]

वै मृत्युबन्धवस्तेषां यम आधिपत्यम्परीयाय यमगाथाभिः
परि गायति यमादेवैनद्वृङ्के तिसृभिः परि गायति त्रयं इमे
लोका एभ्य एवैनल्लोकेभ्यो वृङ्के तस्माद्वायते न देयङ्गाथा हि
तद्वृङ्केऽग्निभ्यः पशूना लभते कामा वा अग्नयः कामानेवाव
रुन्दे यत्पशून्नालभेतानवरुद्धा अस्य [40]

पशवः स्युर्यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेद्यज्ञवेशसं कुर्याद्यत्सः स्थाप
शीर्षाणि स्युर्यत्पशूनालभते तेनैव पशूनव रुन्दे
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजति शीर्ष्णामयातयामत्वाय प्राजापत्येन
सः स्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञम्प्रति

ष्ठापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत् स रिरिचानोऽमन्यत् स
एता आप्रीरपश्यत्ताभिर्वै स मुखतः [41]

आत्मानमाप्रीणीत् यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै
प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आ प्रीणात्यपरिमितच्छन्दसो
भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या ऊनातिरिक्ता
मिथुनाः प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो
लोमशाः पशून्नेवाव रुद्धे सर्वाणि वा एता रूपाणि सर्वाणि
रूपाण्यग्नौ चित्ये क्रियन्ते तस्मादेता अग्नेश्चित्यस्य [42]

भवन्त्येकविंशतिः सामिधेनीरन्वाह रुग्वा एकविंशो
रुचमेव गच्छत्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशश्चतुर्विंशतिम्
चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः
साख्यादेव वैश्वानरमव रुद्धे पराचीरन्वाह पराडिव
हि सुवर्गो लोकः समास्त्वाग्र ऋतवो वर्धयन्त्वित्याह
समाभिरेवाग्निं वर्धयति [43]

ऋतुभिः संवत्सरविंश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या इत्याह
तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भाति प्रत्यौहतामश्विना
मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवास्मादप नुदत्युद्वयं तमसस्परीत्याह

पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादपं हन्त्यगन्म्
ज्योतिरुत्तममित्याहासौ वा आदित्यो ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव
सायुज्यं गच्छति न संवत्सरस्तिष्ठति नास्य श्रीस्तिष्ठति
यस्यैताः क्रियन्ते ज्योतिष्मतीमुत्तमामन्वाह ज्योतिरेवास्मा
उपरिष्ठादधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥ [44]

प्रजापतिरुच्छेत्स्वामेवात्र तेजसा चतुस्त्रिंशच्च॥9॥

षड्भिर्दीर्खयति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवेन दीर्खयति
सप्तभिर्दीर्खयति सप्त छन्दांसि छन्दोभिरेवेन दीर्खयति
विश्वे देवस्य नेतुरित्यनुष्टुभोत्तमया जुहोति वाग्वा
अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां वागुत्तमैकस्मादखरादनाप्तमप्रथमम्पदम्
तस्माद्यद्वाचोऽनाप्तं तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति
पूर्ण इव हि प्रजापतिः [45]

प्रजापतेराप्त्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
असृजत प्रजानां सृष्ट्यै यदर्चिषि प्रवृष्ट्याद्भूतमव रुन्धीत
यदङ्गारेषु भविष्यदङ्गारेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवाव रुन्दे
भविष्यद्धि भूयो भूताद्वाभ्याम्प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः
प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा एषा यजुषा सम्भृता यदुखा सा

यद्भिद्येतार्तिमार्च्छेत् [46]

यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रैतामुखां तपेत्याहु ब्रह्म
वै मित्रो ब्रह्मन्नेवैनम्प्रतिं ष्ठापयति नार्तिमार्च्छति यजमानो
नास्य यज्ञो हन्यते यदि भिद्येत तैरेव कपालैः सः सृजेत्सैव
ततः प्रायश्चित्तिर्यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्याव दध्याद्भूतो
वा एष स स्वां [47]

देवतामुपैति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै सम्भवेत्स एव
तस्य स्यादतो ह्येष सम्भवत्येष वै स्वयम्भूर्नाम भवत्येव
यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याहृत्याव
दध्यात्साखादेवास्मै भ्रातृव्यं जनयत्यम्बरीषा- दन्नकामस्याव
दध्यादम्बरीषे वा अन्नम्व्रियते सयोन्येवान्नम् [48]

अव रुद्धे मुञ्जानव दधात्यूर्ग्वै मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपि
दधात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत स क्रुमुकम्प्राविशत् क्रुमुकमव
दधाति यदेवास्य तत्र न्यक्तं तदेवाव रुद्ध आज्येन सं
यौत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यम् प्रियेणैवेन धाम्ना
समर्धयत्यथो तेजसा [49]

वैकं कतीमा दधाति भा एवाव रुद्धे शमीमयीमा दधाति

शान्त्यै सीद त्वम्मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुप
तिष्ठते त्रयं इमे लोका एष्वेव लोकेष्वविदं गच्छत्यथो
प्राणानेवात्मन्धत्ते॥ [50]

रख्याः स्यौदुम्बरी आदित्य उद्यत्य सञ्चतुर्विंशतिश्च॥10॥

न हं स्म वै पुराग्निरपरशुवृक्कं दहति तदस्मै
प्रयोग एवर्षिरस्वदयद्यदग्ने यानि कानि चेति समिधमा
दधात्यपरशुवृक्कमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य
एवं वेदौदुम्बरीमा दधात्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि
दधाति प्रजापतिरग्निमसृजत तं सृष्टं रख्यांसि [51]

अजिघांसन्थस एतद्राख्योघ्नमपश्यत्तेन वै स
रख्यांस्यपाहत यद्राख्योघ्नम्भवत्यग्नेरेव तेन जाताद्रख्यांस्यप
हन्त्याश्वत्थीमा दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनां सपत्नसाहो
विजित्यै वैकङ्कतीमा दधाति भा एवावं रुद्धे शमीमयीमा
दधाति शान्त्यै संशितम्मे ब्रह्मोदेषाम्बाहू अतिरमित्युत्तमे
औदुम्बरी [52]

वाचयति ब्रह्मणैव ख्यत्रं सः शयति ख्यत्रेण ब्रह्म
तस्माद्ब्राह्मणो राजन्यवानत्यन्यम्ब्राह्मणं तस्माद्वाजन्यो

ब्राह्मणवा॒नत्य॒न्य॑ ५ रा॒ज॒न्य॑म्मृ॒त्युर्वा॑ ए॒ष यद॒ग्नि॒र॒मृत॑ ५
 हि॒र॒ण्य॑ ५ रु॒क्म॑मन्त॒र॒म्प्रति॑ मु॒ञ्चते॒ऽमृत॑मे॒व मृ॒त्यो॒र॒न्तर्ध॑त्त
 ए॒क॒वि॑५शति॒निर्बा॑धो भ॒व॒त्ये॒क॒वि॑५शति॒र्वै दे॒वलो॒का द्वा॑द॒श
 मा॒साः प॒ञ्च॒त॒व॒स्त्रय॑ इ॒मे लो॒का अ॒सावा॑दि॒त्यः [53]

ए॒क॒वि॑५श ए॒ताव॑न्तो॒ वै दे॒वलो॒कास्तेभ्य॑ ए॒व
 भ्रातृ॑व्य॒मन्त॑रे॒ति निर्बा॑धै॒र्वै दे॒वा अ॒सुरा॑न्निर्बा॑धे॒ऽकुर्व॑त
 तन्नि॑र्बा॒धाना॑ निर्बा॑ध॒त्वन्नि॑र्बा॒धी भ॑वति॒ भ्रातृ॑व्याने॒व
 निर्बा॑धे॒ कुरु॑ते सा॒वि॒त्रिया॑ प्रति॒ मु॒ञ्चते॒ प्रसू॑त्यै
 न॒क्तो॒षा॒सेत्यु॑त्त॒रया॑हो॒रा॒त्राभ्या॑- मे॒वैन॑मु॒द्यच्छ॑ते दे॒वा अ॒ग्निं
 धा॑रय॒न्द्रवि॑णो॒दा इ॒त्या॑ह प्रा॒णा वै दे॒वा द्र॑वि॒णो॒दा
 अ॑हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑मु॒द्यत्य॑ [54]

प्रा॒णैर्दा॑धा॒रासी॑नः॒ प्रति॑ मु॒ञ्चते॒ तस्मा॑दासी॑नाः प्र॒जाः
 प्र जा॑यन्ते कृ॒ष्णाजि॑नमु॒त्त॒र॒न्तेजो॑ वै हि॒र॒ण्य॒म्ब्रह्म॑
 कृ॒ष्णाजि॑नन्तेज॑सा चै॒वैन॑म्ब्रह्म॑णा चोभ॒यतः॑ परि॒ गृह्णा॑ति
 षडु॑द्याम॑ ५ शि॒क्य॑म्भवति॒ षड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभि॑रे॒वैन॑मु॒द्यच्छ॑ते
 यद्वा॑द॒शोद्याम॑ ५ सं॒व॒त्स॒रेणै॒व मौ॒ञ्ज॑म्भ॒वत्यू॒र्ग्वै मु॒ञ्जा
 ऊ॒र्जै॒वैन॑ ५ स॒म॒र्धय॑ति सु॒पर्णो॑ऽसि ग॒रु॒त्मा॒नित्य॑वै॒र॒ख्यते॑

रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे दिवं गच्छ सुवः पतेत्याह
सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति॥ [55]

अग्निष्ट्वा वामश्चो द्विचत्वारिंशच्च॥11॥

समिद्धो अञ्जन्कृदरम्मतीनां घृतमग्ने मधुमत्पिन्वमानः।
वाजी वहन्वाजिनं जातवेदो देवानां वरिषि प्रियमा सधस्थम्।
घृतेनाञ्जन्सम्पथो देवयानां प्रजानन्वाज्यप्येतु देवान्। अनु
त्वा सप्ते प्रदिशः सचन्तां स्वधामस्मै यजमानाय धेहि।
ईड्यश्वासि वन्द्यश्च वाजिन्नाशुश्वासि मेध्यश्च सप्ते। अग्निष्ट्वा
[56]

देवैर्वसुभिः सजोषाः प्रीतं वह्निं वहतु जातवेदाः।
स्तीर्णम्बर्हिः सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानम्पृथिव्याम्।
देवेभिर्युक्तमदितिः सजोषाः स्योनं कृण्वाना सुविते दधातु।
एता उ वः सुभगा विश्वरूपा वि पख्षोभिः श्रयमाणा उदातैः।
ऋष्याः सतीः कवषः शुभमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा
भवन्तु। अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामभि
संविदाने। उषासां वाम् [57]

सुहिरण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाविह सांदयामि। प्रथमा

वा॑ सर॒थिना॑ सु॒वर्णा॑ दे॒वौ पश्य॑न्तौ॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑।
 अपि॑प्रयं॒ चोद॑ना व॒म्मिमा॑ना॒ होता॑रा॒ ज्योतिः॑ प्र॒दिशा॑
 दि॒शन्ता॑। आ॒दि॒त्यैर्नो॑ भा॒रती॑ वष्टु॒ यज्ञ॑ सर॒स्वती॑ स॒ह
 रु॒द्रैर्न॑ आ॒वीत्। इ॒डोप॑हूता॒ वसु॑भिः स॒जोषा॑ य॒ज्ञं नो॑
 दे॒वीर॒मृते॑षु ध॒त्त। त्वष्टा॑ वी॒रं दे॒वका॑मं ज॒जान॒ त्वष्टु॑र॒वा
 जा॒यत आ॒शुर॑श्वः। [58]

त्वष्टे॒दं वि॒श्वम्भु॑वनं ज॒जान॑ ब॒होः क॒र्तार॑मि॒ह य॑खि॒ होतः॑।
 अ॒श्वो घृ॑तेन॒ त्मन्या॑ सम॑क्त॒ उप॑ दे॒वाः ऋ॑तुशः पा॒थ ए॒तु।
 वन॑स्पति॒र्दे॒वलोक॑म्प्र॒जान॑न्न॒ग्निना॑ ह॒व्या स्व॑दि॒तानि॑ व॒रख॑त्।
 प्र॒जाप॑ते॒स्तप॑सा वावृ॒धानः॑ स॒द्यो जा॒तो द॑धिषे य॒ज्ञम॑ग्रे।
 स्वाहा॑कृतेन ह॒विषा॑ पुरो॒गा या॒हि सा॒ध्या ह॒विर॑दन्तु दे॒वाः॥
 [59]

विष्णु॑मुखा॒ अन्न॑पते॒ याव॑ती॒ वि वै पु॑रुषमा॒त्रेणा॑ग्रे॒ तव॒ श्रवो॑ ब्रह्मं॒ जज्ञा॑नः॒ स्वय॑मातृ॒णामे॑षां॒ वै पु॑शुर्गा॒यत्री
 क॒स्त्वा द्वा॑दश॥12॥ विष्णु॑मुखा॒ अप॑चि॒तिमा॑न् वि॒ वा ए॒ताव॑ग्रे॒ तव॑ स्वयमातृ॒णां वि॑षू॒चीना॑नि॒ गाय॑त्री चतु॑ष्प॒ष्टिः॥64॥
 विष्णु॑मुखास्त॒नुर्वे॑ भुवत्॥ हरिः॑ ओम्॥ श्रीकृ॒ष्णार्प॑णमस्तु॥

॥ हरिः॑ ओम्॥॥ तैत्तिरीयसंहिता पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

सृष्टोऽय्येतया भवति सद्भृत्युपतिष्ठते द्विचत्वारिंशच्च॥1॥

विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाल्लौकाननपजय्यमभ्यजयन्
 यद्विष्णुक्रमान्क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाल्लौक
 जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी
 त्रैष्टुभमन्तरिख्यम् जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाल्लौका
 यथापूर्वमभि जयति प्रजापतिरग्निमसृजत सोऽस्मात्सृष्टः
 [1]

पराङ्मत्तमेतयान्वैदक्रन्ददिति तया वै सोऽग्नेः प्रियं
 धामावारुन्द्ध यदेतामन्वाहाग्नेरेवैतया प्रियं धामाव रुन्द्ध
 ईश्वरो वा एष पराङ्मदधो यो विष्णुक्रमान्क्रमते चतसृभिरा
 वर्तते चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया
 तनूः प्रियामेवास्य तनुवमभि [2]

पर्यावर्तते दखिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु
 पर्यावर्तते तस्मादखिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो
 आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते शुनःशेषमार्जीगतिं

वरुणोऽगृह्णात्स एताव्वाँरुणीमपश्यत्तया वै स आत्मानं
 वरुणपाशादेमुञ्चद्वरुणो वा एतं गृह्णाति य उखाम्प्रतिमुञ्चत
 उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदित्याहात्मानमेवैतया [3]

वरुणपाशान्मुञ्चत्या त्वाहार्षमित्याहा ह्येनः हरति
 ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिरित्याह प्रतिष्ठित्यै विशस्त्वा सर्वा
 वाञ्छन्त्वित्याह विशैवेनः समर्धयत्यस्मिन्नाष्ट्रमधि श्रयेत्याह
 राष्ट्रेमेवास्मिन्ध्रुवमकर्य कामयेत राष्ट्रः स्यादिति तम्मनसा
 ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवति [4]

अग्रे बृहन्नृषसामूर्ध्वो अस्थादित्याहाग्रमेवैनः समानानां
 करोति निर्जग्मिवान्तमस इत्याह तम एवास्मादप हन्ति
 ज्योतिषागादित्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति चतसृभिः
 सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेवातिछन्दसोत्तमया
 वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्ष्मेवैनः समानानां
 करोति सद्वती [5]

भवति सत्त्वमेवैनं गमयति वाथ्सप्रेणोप तिष्ठत एतेन
 वै वथ्सप्रीर्भालन्दनोऽग्नेः प्रियं धामावारुन्द्वाग्नेरेवैतेन प्रियं
 धामाव रुन्द्ध एकादशम्भवत्येकधैव यजमाने वीर्यं दधाति

स्तोमेन वै देवा अस्मिँल्लोक आर्ध्ववज्छन्दोभिरमुष्मिन्स्तोमस्येव
खलु वा एतद्रूपं यद्वाँत्सप्रम्यद्वाँत्सप्रेणोपतिष्ठते [6]

इममेव तेन लोकमभि जयति यद्विष्णुक्रमान्क्रमतेऽमुमेव
तैर्लोकमभि जयति पूर्वेद्युः प्र क्रामत्युत्तरेद्युरूपं तिष्ठते
तस्माद्योगेऽन्यासाम्प्रजानाम्मनः ख्येमेऽन्यासान्तस्माद्यायावरः
ख्येम्यस्येशे तस्माद्यायावरः ख्येम्यमध्यवस्यति मुष्टी करोति
वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्यै॥ [7]

वै विश्वे देवा ज्योतिष्मानपंचिततमौ त्रिवृद्धा आदित्या द्विचत्वारिंशच्च॥2॥

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याहाग्निर्वा अन्नपतिः स एवास्मा
अन्नम्प्र यच्छत्यनमीवस्य शुष्मिण इत्याहायख्यमस्येति
वावैतदाह प्र प्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद
इत्याहाशिषमेवैतामा शास्त उदु त्वा विश्वे देवा इत्याह
प्राणा वै विश्वे देवाः [8]

प्राणैरेवैनमुद्यच्छतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं
चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं समर्धयति चतसृभिरा सादयति
चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेवातिच्छन्दसोत्तमया वर्ष्म वा
एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्ष्मैवैनं समानानां करोति

सद्वती भवति सत्त्वमेवैनं गमयति प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् [9]

याहीत्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति तनुवा वा एष
 हिनस्ति यः हिनस्ति मा हिंसीस्तनुवा प्रजा इत्याह
 प्रजाभ्य एवैनं शमयति रख्यांसि वा एतद्यज्ञः
 संचन्ते यदनं उथ्सर्जत्यक्रन्ददित्यन्वाह रख्यंसामपंहत्या
 अनंसा वहन्त्यपंचितिमेवास्मिन्दधाति तस्मादनस्वी च रथी
 चातिथीनामपंचिततमौ [10]

अपंचितिमान्भवति य एवं वेद समिधाऽग्निं दुवस्यतेति
 घृतानुषिक्तामवंसिते समिधमा दधाति यथातिथय आगताय
 सर्पिष्वदातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्गायत्रिया ब्राह्मणस्य
 गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्योऽप्सु
 भस्म प्रवेशयत्यप्सु योनिर्वा अग्निः स्वामेवैनं योनिं गमयति
 तिसृभिः प्रवेशयति त्रिवृद्धे [11]

अग्निर्यावानेवाग्निस्तम्प्रतिष्ठां गमयति परा वा एषोऽग्निं
 वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति ज्योतिष्मतीभ्यामव दधाति
 ज्योतिरेवास्मिन्दधाति द्वाभ्याम्प्रतिष्ठित्यै परा वा एष
 प्रजाम्पशून् वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति पुनरूर्जा सह
 रय्येति पुनरुदैति प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते पुनस्त्वादित्याः

[12]

रुद्रा वसंवः समिन्धतामित्याहृता वा एतं देवता अग्रे
समैन्धत ताभिरेवैनं५ समिन्द्रे बोधा स बोधीत्युपं तिष्ठते
बोधयत्येवैनन्तस्मात्सुत्वा प्रजाः प्र बुध्यन्ते यथास्थानमुपं
तिष्ठते तस्माद्यथास्थानम्पशवः पुनरेत्योपं तिष्ठन्ते॥ [13]

अद्यवसाययति ह्येतद्विश्वमित्रस्यादधत द्वे लोकस्य लोकेषु सतत्त्वारि५शच्च॥3॥

यावती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यम्परीयाय
यो वै यमं देवयजनमस्या अनिर्याच्याग्निं चिनुते
यमार्यैनं५ स चिनुतेऽपेतेत्यध्यवसाययति यममेव
देवयजनमस्यै निर्याच्यात्मनेऽग्निं चिनुत इष्वग्रेण वा अस्या
अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन्ते देवा एतद्यजुरपश्यन्नपेतेति
यदेतेनाध्यवसाययति [14]

अनामृत एवाग्निं चिनुत उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं
तदपं हन्त्यपोऽवोर्षति शान्त्यै सिकता नि वपत्येतद्वा
अग्रेर्वैश्वानरस्य रूपं५ रूपेणैव वैश्वानरमव रुद्ध ऊषान्नि
वपति पुष्टिर्वा एषा प्रजननं यदूषाः पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निं
चिनुतेऽथो संज्ञान एव संज्ञानं५ ह्येतत् [15]

प॒शूनां॑ यदूषा॒ द्यावा॑पृथि॒वी स॒हास्ता॑न्ते वि॒य॒ती
 अ॒ब्रूता॑मस्त्वे॒व नौ स॒ह य॒ज्ञिय॑मिति॒ यद॑मुष्या॑ य॒ज्ञिय॑मासी॒त्तद॑स्य
 ऊषा॑ अभवन् यदस्या॑ य॒ज्ञिय॑मासी॒त्तद॑मुष्या॑मदधा॒त्तद॑दश्चन्द्रम॑सि
 कृ॒ष्णामूषा॑न्नि॒वप॑न्नदो॒ ध्या॑येद्द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒व य॒ज्ञिये॒ऽग्निं
 चि॒नुते॒ऽयं सो अ॒ग्निरिति॑ वि॒श्वामि॑त्रस्य [16]

सू॒क्तम्भ॑वत्ये॒तेन॒ वै वि॒श्वामि॑त्रो॒ऽग्नेः प्रि॒यं धा॑मावा॒रुन्द्वा॒ग्नेरे॒वैते॑
 प्रि॒यं धा॑माव॑ रुन्द्धे॒ छन्दा॑भिर्वै दे॒वाः सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑य॒श्चत॑स्रः
 प्रा॒चीरु॑प॑ दधाति च॒त्वारि॑ छन्दा॑सि॒ छन्दा॑भिरे॒व तद्य॑जमानः
 सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति॒ तेषां॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कं य॒तां दि॑शः॒ सम॑व्हीयन्त॒
 ते द्वे पुर॑स्ता॒त्समी॑ची॒ उपा॑दधत॒ द्वे [17]

प॒श्चात्स॑मीची॒ ताभि॑र्वै ते दि॒शोऽदृ॑हन् यद्वे
 पुर॑स्ता॒त्समी॑ची॒ उप॑दधाति॒ द्वे प॒श्चात्स॑मीची॒ दि॒शां वि॑धृत्या
 अथो॑ प॒शवो॑ वै छन्दा॑सि प॒शूने॒वास्मै॑ समी॒चो द॑धात्य॒ष्टावु॑प॑
 दधात्य॒ष्टार॑खरा॒ गाय॑त्री॒ गाय॑त्रो॒ऽग्निर्या॑वाने॒वाग्नि॑स्तं
 चि॒नुते॒ऽष्टावु॑प॑ दधात्य॒ष्टार॑खरा॒ गाय॑त्री॒ गाय॑त्री॒ सु॒वर्गं॑
 लो॒कम॑ञ्जसा वेद सु॒वर्ग॑स्य॒ लो॒कस्य॑ [18]

प्र॒ज्ञा॑त्यै त्रयो॑दश लो॒कम्पृ॑णा उप॑ दधात्ये॒कवि॑ंशतिः
 सम्प॑द्यन्ते प्र॒तिष्ठा॑ वा ए॒कवि॑ंशः प्र॒तिष्ठा॑ गार्ह॑पत्य

एकविंशस्यैव प्रतिष्ठां गार्हपत्यमनु प्रति तिष्ठति प्रत्यग्निं
चिक्यान्तिष्ठति य एवं वेद पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं
चिन्वानः पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्ताः पशवो यज्ञमेव पशूनव रुन्दे
त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रय इमे लोका एष्वेव
लोकेषु [19]

प्रति तिष्ठत्येकचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा
वै सुवर्गो लोक एकवृतैव सुवर्गं लोकमेति पुरीषेणाभ्यूहति
तस्मान्मासेनास्थि छन्नन्न दुश्चर्मा भवति य एवं वेद पञ्च
चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते
दशाख्षरा विराडन्न विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति॥

[20]

ऋतुभिरेषा पराचीरुपाष्टाचत्वारिंशच्च॥४॥

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराग्निर्यश्चोखायाः समितमिति
चतसृभिः सं नि वपति चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि
खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा सः शास्ति
समितमित्याहु तस्माद्ब्रह्मणा ख्यत्रं समेति यथ्संन्युष्यं
विहरति तस्माद्ब्रह्मणा ख्यत्रं व्येत्युतुभिः [21]

वा ए॒तं दी॒र्खय॑न्ति॒ स ऋ॒तुभि॑रे॒व वि॒मुच्यो॑ मा॒तेव॑
 पु॒त्रम्पृ॑थि॒वी पुं॒री॒ष्यमि॑त्या॒हर्तु॑भि॒रेवै॑नं दी॒र्खयि॑त्वर्तु॒भिर्वि॑
 मु॒ञ्चति॑ वै॒श्वान॑र्या शि॒क्यमा॑ द॒त्ते स्व॒दय॑त्ये॒वैन॑न्नैर्ऋ॒तीः
 कृ॒ष्णास्ति॒स्रस्तु॑ष॒पक्का॑ भव॑न्ति॒ निर्ऋ॑त्यै वा ए॒तद्भा॑ग॒धेयं॑
 यत्तु॑षा॒ निर्ऋ॑त्यै रू॒पं कृ॒ष्णं रू॒पेणै॒व निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयत
 इ॒मां दि॒शं य॑न्त्ये॒षा [22]

वै निर्ऋ॑त्यै दि॒क्स्वाया॑मे॒व दि॒शि निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते
 स्व॒कृत॑ इ॒रिण॑ उ॒पं द॑धाति प्र॒दरे॑ वै॒तद्वै निर्ऋ॑त्या आ॒यत॑न॒ः
 स्व ए॒वाय॑त॒ने निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते शि॒क्यम॑भ्यु॒पं द॑धाति
 नैर्ऋ॑तो वै पा॒शः सा॒ख्यादे॒वैनं॑ निर्ऋ॑तिपा॒शान्मु॑ञ्चति
 ति॒स्र उ॒पं द॑धाति त्रे॒धावि॑हितो वै पु॒रुषो॑ यावा॑ने॒व
 पु॒रुष॑स्तस्मा॒न्निर्ऋ॑तिम॒व य॑जते॒ परा॑चीरु॒पं [23]

द॒धाति॑ परा॑चीमे॒वास्मा॒न्निर्ऋ॑तिम्प्र णु॒दते॑ऽप्र॒ती॒र्खमा॑
 य॑न्ति॒ निर्ऋ॑त्या अ॒न्तर्हि॑त्यै मा॒र्जयि॑त्वो॒पं ति॑ष्ठन्ते मे॒ध्यत्वा॑य
 गा॒र्हप॑त्य॒मुपं॑ ति॑ष्ठन्ते निर्ऋ॑ति॒लोक॑ ए॒व च॑रि॒त्वा पू॒ता
 दे॒वलोक॑मु॒पाव॑र्तन्त॒ एक॑यो॒पं ति॑ष्ठन्त॒ एक॑धै॒व य॑ज॒माने॑ वी॒र्यं॑
 द॑धति नि॒वेश॑नः॒ संग॑म॒नो व॑सू॒नामि॑त्या॒ह प्र॒जा वै पु॒शवो॑

वसुं प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयन्ति॥ [24]

च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्य्यैकृष्टञ्चाकृष्टञ्च दिग्बसीतां अग्निचिदव पञ्चविंशतिश्च॥5॥

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यज्ञेन वै पुरुषः सम्मितो
यज्ञपुरुषैवैनं वि मिमीते यावान्पुरुष ऊर्ध्वबाहुस्तावान्भव-
त्येतावद्वै पुरुषे वीर्य्यैर्वीर्य्यैवैनं वि मिमीते पुरुषी भवति
न ह्यपुरुषः पतितुमर्हत्यरत्निना पुरुषौ द्राघीयांसौ
भवतस्तस्मात्पुरुषप्रवयांसि वयांसि व्याममात्रौ पुरुषौ
च पुच्छं च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्य्यम् [25]

वीर्य्यसम्मितो वेणुना वि मिमीत आग्नेयो वै वेणुः
सयोनित्वाय यजुषा युनक्ति यजुषा कृषति व्यावृत्त्यै षड्गवेन
कृषति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवैनं कृषति यद्वादशगवेन
संवत्सरेणैवेयं वा अग्नेरतिदाहादबिभेत्सैतद्विगुणमपश्यत्कृष्टं
चाकृष्टं च ततो वा इमां नात्यदहद्यत्कृष्टं चाकृष्टं च [26]

भवत्यस्या अनतिदाहाय द्विगुणं त्वा अग्निमुद्यन्तुमर्हतीत्याहुः
चाकृष्टं च भवत्यग्नेरुद्यत्या एतावन्तो वै पशवो द्विपादश्च
चतुष्पादश्च तान् यत्प्राच उथ्सृजेद्रुद्रायापि दध्याद्यद्विषिणा
पितृभ्यो नि धुवेद्यत्प्रीतो रख्यांसि हन्युरुदीच

उत्सृजत्येषा वै दैवमनुष्याणां शान्ता दिक् [27]

तामेवैनाननूत्सृजत्यथो खल्विमां दिशमुत्सृजत्यसौ
वा आदित्यः प्राणः प्राणमेवैनाननूत्सृजति दक्षिणा
पर्यावर्तन्ते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्माद्दक्षिणोऽर्ध
आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तन्ते
तस्मात्परांश्च पशवो वि तिष्ठन्ते प्रत्यश्च आ वर्तन्ते
तिस्रस्तिस्त्रः सीताः [28]

कृषति त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयत्योषधीर्वपति
ब्रह्मणान्नमव रुद्धेऽर्केऽर्कश्चीयते चतुर्दशभिर्वपति सप्त
ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्या उभयीषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य
वपत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ कृष्टे वपति कृष्टे ह्योषधयः
प्रतितिष्ठन्त्यनुसीतं वपति प्रजात्यै द्वादशसु सीतासु वपति
द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नम्पचति
यदग्निचित् [29]

अनवरुद्धस्याश्जीयादवरुद्धेन व्यृद्धेत ये वनस्पतीनाम्फलं
प्रोख्खेदनवरुद्धस्यावरुद्धौ दिग्भ्यो लोष्टान्त्समस्यति दिशामेव
वीर्यमवरुध्य दिशां वीर्येऽग्निं चिनुते यं द्विष्याद्यत्र स स्यात्तस्यै

दि॒शो लो॒ष्टमा ह॑रे॒दिष॑मूर्ज॒म॒ह॒मि॒त आ द॑द॒ इती॑ष॒मेवो॑र्जं
तस्यै॑ दि॒शोऽव॑ रु॒न्ध्रे ख॒षो॒धु॒को भ॑वति॒ यस्त॑स्यां दि॒शि
भ॑व॒त्युत्तर॑वे॒दिमु॑प॒ वप॑त्युत्तरवे॒द्याः ह्य॑ग्निश्ची॒यते॑ऽथो॑ प॒शवो॑
वा उ॒त्तर॑वे॒दिः प॒शूने॒वाव॑ रु॒न्ध्रेऽथो॑ यज्ञ॒प॒रुषो॑ऽन॒न्तरि॑त्यै॥

[30]

इन्द्रः पशुकामस्य भवत्यविश्वस्योनिर्वि॑रु॒तिश्च॑॥6॥

अ॒ग्ने त॒व श्र॒वो व॒य इति॑ सि॒कंता॒ नि व॑पत्ये॒तद्वा
अ॒ग्नेवै॑श्वा॒न॒रस्य॑ सू॒क्तः सू॒क्तेनै॒व वै॑श्वा॒न॒रम॑व॒ रुन्ध्रे॑ ष॒ड्भिर्नि॑
व॑पति॒ षड्वा॑ ऋ॒त॒व॑स्स॒वँ॒त्स॒रः सं॑व॒त्स॒रोऽग्नि॑वै॑श्वा॒न॒रः
सा॒ख्यादे॒व वै॑श्वा॒न॒रम॑व॒ रुन्ध्रे॑ स॒मु॒द्रं वै ना॑मै॒तच्छ॑न्दः
स॒मु॒द्रम॑नु॒ प्र॒जाः प्र॒ जा॑यन्ते॒ यदे॒तेन॑ सि॒कंता॒ नि॒वप॑ति
प्र॒जा॒नाम॑प्र॒जन॑ना॒येन्द्रः॑ [31]

वृ॒त्राय॑ वज्र॒म्प्राह॑र॒त्स त्रे॒धा व्य॑भव॒त्स्फ्य॑स्तृ॒तीय॑ः
रथ॑स्तृ॒तीयं॑ यू॒पस्तृ॒तीय॑र्य्यै॑ऽन्तःश॒रा अ॒शीर्य॑न्त॒ ताः
श॒र्करा॑ अ॒भव॑न्तच्छ॒र्करा॑णाः॒ श॒र्कर॑त्व॒घँज्रो॑ वै श॒र्कराः॑
प॒शुर॑ग्नि॒र्यच्छ॒र्करा॑भि॒रग्नि॑म्प॒रिमि॑नोति॒ वज्रे॑णै॒वास्मै॑ प॒शून्प॑रि॒
गृ॒ह्णाति॑ तस्मा॒द्वज्रे॑ण प॒शवः॑ परि॒गृही॑ता॒स्तस्मा॑त्स्थे॒यान॑स्थे॒यसो॑

नोपं हरते त्रिसुप्ताभिः [32]

पशुकामस्य परिं मिनुयात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः
प्राणाः पशवः प्राणैरेवास्मै पशूनव रुद्धे त्रिणवाभि-
भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति
स्तृत्या अपरिमिताभिः परिं मिनुयादपरिमितस्यावरुद्धौ यं
कामयेतापशुः स्यादित्यपरिमित्य तस्य शर्कराः सिकता
व्यूहेदपरिगृहीत एवास्य विषूचीनं रेतः परा सिञ्चत्यपशुरेव
भवति [33]

यं कामयेत पशुमान्थस्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः
सिकता व्यूहेत्परिगृहीत एवास्मै समीचीनं रेतः सिञ्चति
पशुमानेव भवति सौम्या व्यूहति सोमो वै रेतोधा रेत एव
तदधाति गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा
राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यः शय्युम्बारहस्पत्यम्मेधो
नोपानमत्सौऽग्निम्प्राविशत् [34]

सौऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वोदायत् सोऽश्वम्प्राविशत्सोऽश्वस्याव
य एव मेधोऽश्वम्प्राविशत्तमेवाव रुद्धे प्रजापतिनाग्निश्चेतव्य
इत्याहुः प्राजापत्योऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं
चिनुते पुष्करपर्णमुप दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं

सयोनिमेवाग्निं चिनुतेऽपाम्पृष्ठमसीत्युपं दधात्युपां वा
एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदुपं दधाति॥ [35]

वनस्पतयो दखिणतो धत्त एनन्तस्मादख्णया पञ्च च॥7॥

ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुपं दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः
प्रजा असृजत ब्रह्ममुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते ब्रह्म
जज्ञानमित्याह तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद
ब्रह्मवादिनो वदन्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेतव्य
इति यत्पृथिव्यां चिन्वीत पृथिवीं शुचार्पयेन्नौषधयो न
वनस्पतयः [36]

प्र जायेरन् यदन्तरिक्षे चिन्वीतान्तरिक्षं शुचार्पयेन्न
वयांसि प्र जायेरन् यद्विवि चिन्वीत दिवं शुचार्पयेन्न
पर्जन्यो वर्षेद्रुक्ममुपं दधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं एवाग्निं
चिनुते प्रजात्यै हिरण्यम्पुरुषमुपं दधाति यजमानलोकस्य
विधृत्यै यदिष्टकाया आतृण्णमनूपदध्यात्पशूनां च
यजमानस्य च प्राणमपि दध्यादखिणतः [37]

प्राञ्चमुपं दधाति दाधारं यजमानलोकत्र पशूनां
च यजमानस्य च प्राणमपि दधात्यथो खल्विष्टकाया

आतृण्णमनूपं दधाति प्राणानामुत्सृष्ट्यै द्रप्सश्चस्कन्देत्यभि
मृशति होत्रास्वेवैनम्प्रति ष्ठापयति स्रुचावुपं दधात्याज्यस्य
पूर्णां कार्ष्ण्यमयीं दध्नः पूर्णामौदुम्बरीमियं वै कार्ष्ण्यमय्यसावौ
एवोपं धत्ते [38]

तृष्णीमुपं दधाति न हीमे यजुषासुमर्हति दखिणां
कार्ष्ण्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीन्तस्मादस्या असावुत्तराज्यस्य
पूर्णां कार्ष्ण्यमयीवृज्रो वा आज्यं वज्रः कार्ष्ण्यो
वज्रेणैव यज्ञस्य दखिणतो रख्यांस्यपं हन्ति दध्नः
पूर्णामौदुम्बरीम्पशवो वै दध्यूर्गुदुम्बरः पशुष्वेवोर्जं दधाति
पूर्णे उपं दधाति पूर्णे एवैनम् [39]

अमुष्मिल्लौक उपं तिष्ठेते विराज्यग्निश्चेतव्यं इत्याहुः
स्रुग्वै विराड्यस्रुचावुपदधाति विराज्येवाग्निं चिनुते
यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञं रख्यांसि
जिघांसन्ति यज्ञमुखं रुक्मो यद्रुक्मं व्याघारयति
यज्ञमुखादेव रख्यांस्यपं हन्ति पञ्चभिर्व्याघारयति पाङ्क्तौ
यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्माद्रख्यांस्यपं हन्त्यरख्णया
व्याघारयति तस्मादरख्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति

प्रतिष्ठित्यै॥ [40]

एष वै पशुर्यमसर्पदिष यत्तस्मात्तस्मात्स्मविंशतिश्च॥४॥

स्वयमातृण्णामुप दधातीयं वै स्वयमातृण्णेमामेवोप
धत्तेऽश्वमुप घ्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो
वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते प्रथमेष्टकोपधीयमाना
पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दधाति स्वयमातृण्णा
भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या
अग्नावग्निश्चेतव्य इत्याहुरेष वै [41]

अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्मणस्तस्मै प्रथमामिष्टकां यजुष्कृताम्प्र
यच्छेत्ताम्ब्राह्मणश्चोप दध्यातामग्नावेव तदग्निं चिनुत ईश्वरो
वा एष आर्तिमार्तोऽर्योऽविद्वानिष्टकामुपदधाति त्रीन्
वरान्दद्यात्रयो वै प्राणाः प्राणानां स्पृत्यै द्वावेव देयौ द्वौ
हि प्राणावेक एव देय एको हि प्राणः पशुः [42]

वा एष यदग्निर्न खलु वै पशव आयवसे रमन्ते
दूर्वेष्टकामुप दधाति पशूनां धृत्यै द्वाभ्याम्प्रतिष्ठित्यै
काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीत्याह काण्डेनकाण्डेन ह्येषा
प्रतितिष्ठत्येवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन चेत्याह

साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरात्यै देवलख्मं वै त्र्यालिखिता
तामुत्तरलख्माणं देवा उपादधताधरलख्माणमसुरा यम्
[43]

कामयेत् वसीयान्स्यादित्युत्तरलख्माणं तस्योप
दध्याद्वसीयानेव भवति यं कामयेत् पापीयान्स्यादित्यधर-
लख्माणं तस्योप दध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परा भावयति
पापीयान्भवति त्र्यालिखिता भवतीमे वै लोका-
स्यालिखितैभ्य एव लोकेभ्यो भ्रातृव्यमन्तरेत्यङ्गिरसः
सुवर्गं लोकं यतः पुरोडाशः कूर्मो भूत्वानु प्रासर्पत् [44]

यत्कूर्ममुपदधाति यथा ख्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनं
कूर्मः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति मेधो वा एष पशूनां
यत्कूर्मो यत्कूर्ममुपदधाति स्वमेव मेधम्पश्यन्तः पशव
उप तिष्ठन्ते श्मशानं वा एतत्क्रियते यन्मृतानाम्पशूनां
शीर्षाण्युपधीयन्ते यज्जीवन्तं कूर्ममुपदधाति तेनाश्मशानचिद्वास्त
वा एष यत् [45]

कूर्मो मधु वाता ऋतायत इति दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति
स्वदयत्येवैनङ्गाम्यव्वा एतदन्नं यद्वध्यारण्यम्मधु यद्वध्ना
मधुमिश्रेणाभ्यनक्त्युभयस्यावरुद्धौ मही द्यौः पृथिवी च न

इत्याहाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति प्राश्चमुपं दधाति
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपं दधाति
 तस्मात् [46]

पुरस्तात्प्रत्यश्चः पशवो मेधमुपं तिष्ठन्ते यो वा
 अपनाभिमुग्निं चिनुते यजमानस्य नाभिमनु प्र विंशति स
 एनमीश्वरो हिंसितोरुलूखलमुपं दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिः
 सनाभिमेवाग्निं चिनुतेऽहिंसाया औदुम्बरम्भवत्यूर्वा
 उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुद्धे मध्यत उपं दधाति मध्यत
 एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जत इयद्भवति
 प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितमव हन्त्यन्नमेवाकर्वैष्णव्यर्चोपं
 दधाति विष्णुर्वै यज्ञो वैष्णवा वनस्पतयो यज्ञ एव यज्ञम्प्रति
 ष्ठापयति॥ [47]

ऊनान्तस्योपं प्राणास्यादिति वै पशवो रुद्धे चतुश्चत्वारिंशच्च॥९॥

एषां वा एतल्लोकानां ज्योतिः सम्भृतं यदुखा
 यदुखामुपदधात्येभ्य एव लोकेभ्यो ज्योतिरव रुद्धे मध्यत
 उपं दधाति मध्यत एवास्मै ज्योतिर्दधाति तस्मान्मध्यतो
 ज्योतिरुपास्महे सिकताभिः पूरयत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य

रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुद्धे यं कामयेत खोधुकः
स्यादित्यूनां तस्योप [48]

दध्यात्खोधुक एव भवति यं कामयेतानुपदस्यदन्नमद्यादिति
पूर्णां तस्योपं दध्यादनुपदस्यदेवान्नमत्ति सहस्रं वै प्रति पुरुषः
पशूनां यच्छति सहस्रमन्ये पशवो मध्ये पुरुषशीर्षमुप
दधाति सवीर्यत्वायोखायामपि दधाति प्रतिष्ठामेवैनं द्रमयति
व्यृद्धं वा एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षममृतं खलु वै प्राणाः
[49]

अमृतं हिरण्यम्प्राणेषु हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति
प्रतिष्ठामेवैनं द्रमयित्वा प्राणैः समर्धयति दध्ना मधुमिश्रेण
पूरयति मध्व्योऽसानीति शृतातङ्घ्रौ न मेध्यत्वाय
ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्दध्यारण्यम्मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेण
पूरयत्युभयस्यावरुद्धौ पशुशीर्षाण्युप दधाति पशवो वै
पशुशीर्षाणि पशून्नेवाव रुद्धे यं कामयेतापशुः स्यादिति
[50]

विषूचीनानि तस्योपं दध्याद्विषूच एवास्मात्पशून् दधात्यपशुरेव
भवति यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति समीचीनानि तस्योपं
दध्यात्समीच एवास्मै पशून् दधाति पशुमानेव भवति

पुरस्तात्प्रतीचीनमश्वस्योपं दधाति पश्चात्प्राचीनमृषभस्यापंशवो
वा अन्ये गोअश्वेभ्यः पशवो गोअश्वानेवास्मै समीचो
दधात्येतावन्तो वै पशवः [51]

द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् वा एतदग्नौ प्र दधाति
यत्पशुशीर्षाण्युपदधात्यमुमार्ण्यमनु ते दिशमीत्याह
ग्राम्येभ्य एव पशुभ्य आरण्यान्पशूञ्छुचमनूत्सृजति
तस्मात्समावत्पशूनाम्प्रजायमानानामारण्याः पशवः
कर्नीयांसः शुचा हृताः सर्पशीर्षमुपं दधाति यैव सर्पे
त्विषिस्तामेवाव रुन्दे [52]

यथसमीचीनम्पशुशीर्षैरुपदध्याद्ग्राम्यान्पशून्दंशुकाः
स्युर्यद्विषूचीनमारण्यान् यजुरेव वदेदव तां त्विषिं रुन्दे
या सर्पे न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो खलूपधेयमेव
यदुपदधाति तेन तां त्विषिमव रुन्दे या सर्पे यद्यजुर्वदति
तेन शान्तम्॥ [53]

पश्चादेताः पुरोऽख्यया कल्पतेऽस्यैतम्भञ्जिंश्च॥ 10॥

पशुर्वा एष यदग्निर्योनिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते
यत्प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते रेतोऽपस्या अपस्या उपं
दधाति योनावेव रेतो दधाति पश्वोपं दधाति पाङ्गाः पशवः

प॒शूने॒वास्मै॑ प्र॒ ज॒नय॑ति॒ प॒ञ्च द॑खि॒णतो॑ वज्रो॒ वा अ॑प॒स्यां
वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑ द॒खि॒णतो॑ र॒ख्या॒स्यप॑ ह॒न्ति॒ प॒ञ्च प॒श्चात्
[54]

प्राची॒रुप॑ दधाति॒ प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॑स्य॒ रेतो॑ धीयते
प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॑स्य॒ रेतो॑ दधाति॒ प॒ञ्च पु॒रस्ता॑त्प्रा॒तीची॒रुप॑
दधाति॒ प॒ञ्च प॒श्चात्प्रा॒चीस्तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑स्य॒ रेतो॑ धीयते
प्रा॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते॒ प॒ञ्चोत्त॑रतश्छ॒न्दस्याः॑ प॒शवो॑ वै
छ॒न्दस्याः॑ प॒शूने॒व प्रजा॑ता॒न्स्वमा॑य॒तन॑म॒भि पर्यू॑हत इ॒यं वा
अ॒ग्नेर॑तिदाहाद॒बिभे॑त्सैताः [55]

अ॒प॒स्यां अ॒पश्य॑त्ता उपा॑धत्त॒ ततो॑ वा इ॒मां
नात्य॑दह॒द्यद॑प॒स्यां उप॑दधा॒त्यस्या॑ अ॒न॒तिदा॑हायो॒वाचं
हे॒यम॑द॒दि॒त्स ब्र॒ह्म॒णा॒न्नं य॒स्यैता॑ उप॒धी॒यान्तै॑ य उ॒ चैना॑
ए॒वं वेद॑दिति॒ प्राण॑भृ॒त उप॑ दधाति॒ रेत॑स्यै॒व प्रा॒णान्द॑धाति॒
तस्मा॑द्व॒दन्प्रा॑ण॒न्यश्य॑ञ्छृ॒ण्वन्प॒शुर्जा॑यते॒ऽयम्पु॑रः [56]

भुव॒ इति॑ पु॒रस्ता॑दुप॑ दधाति॒ प्रा॒णमे॒वैता॑भिर्दा॒धारा॑यं
द॒खि॒णा वि॒श्वक॑र्मेति॒ द॒खि॒णतो॑ मन॑ ए॒वैता॑भिर्दा॒धारा॑य॒म्यश्चाद्वि॑
इति॑ प॒श्चाच्च॑ख्यु॒रेवैता॑भिर्दा॒धारे॑दमु॒त्तरा॑थ्सुव॒रित्यु॑त्तरतः

श्रोत्रमेवैताभिर्दाधारेयमुपरि मतिरित्युपरिष्ठाद्वाचमेवैताभिर्दाधार
दशदशोप दधाति सर्वीर्यत्वायाख्यया [57]

उप दधाति तस्मादख्यया पशवोऽङ्गानि प्र
हरन्ति प्रतिष्ठित्यै याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठ आर्ध्रोद्या
दख्यिणा ताभिर्भरद्वाजो याः प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो
या उदीचीस्ताभिर्जमदग्निर्या ऊर्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा य
एवमेतासामृद्धिं वेदध्रोत्येव य आसामेवम्बन्धुतां वेद
बन्धुमान्भवति य आसामेवं कृप्तिं वेद कल्पते [58]

अस्मै य आसामेवमायतनं वेदायतनवान्भवति य
आसामेवम्प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति प्राणभृत उपधाय
संयत उप दधाति प्राणानेवास्मिन्धित्वा संयद्धिः सं
यच्छति तत्संयतां संयत्त्वमथो प्राण एवापानं दधाति
तस्मात्प्राणापानौ सं चरतो विषूचीरुप दधाति तस्माद्विष्वञ्चौ
प्राणापानौ यद्वा अग्नेरसंय्यतम् [59]

असुवर्ग्यमस्य तत्सुवर्ग्योऽग्निर्यत्संय्यतं उपदधाति
समेवैनं यच्छति सुवर्ग्यमेवाकुर्यविर्वयः कृतमयानामित्याह
वयोभिरेवायानव रुद्धेऽयैर्वयांसि सर्वतो वायुमतीर्भवन्ति

तस्माद्य॑ सर्वतः॑ पवते॥ [60]

नारी॑न्नि॒ः श॒चं॑॥ 11॥

गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टु॒जग॑त्यनु॒ष्टु॒क्प॒ङ्क्ता॑ स॒ह। बृ॒ह॒त्यु॒ष्णिहा॑
क॒कु॒त्सू॒चीभिः॑ शि॒म्यन्तु॑ त्वा। द्वि॒पदा॑ या चतु॑ष्पदा त्रि॒पदा॑
या च॒ ष॒ट्प॒दा। स॒छ॒न्दा॑ या च॒ वि॒च्छ॒न्दाः॑ सू॒चीभिः॑ शि॒म्यन्तु॑
त्वा। म॒हाना॑म॒नी रे॒वत॑यो॒ विश्वा॑ आ॒शाः प्र॒सू॒व॒रीः। मे॒घ्या
वि॒द्युतो॑ वा॒चः सू॒चीभिः॑ शि॒म्यन्तु॑ त्वा। र॒ज॒ता हरि॑णीः सी॒सा
यु॒जो यु॒ज्यन्ते॑ क॒र्मभिः॑। अ॒श्वस्य॑ वा॒जिन॑स्त्व॒चि सू॒चीभिः॑
शि॒म्यन्तु॑ त्वा। नारीः॑ [61]

ते॒ प॒त्नयो॑ लो॒म वि॒ चि॒न्वन्तु॑ मनी॒षया॑। दे॒वाना॑म्प॒त्नीर्दि॑शः
सू॒चीभिः॑ शि॒म्यन्तु॑ त्वा। कु॒वि॒द॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यव॑ चि॒द्यथा॑
दान्त्य॑नुपूर्व॒ वियू॑य। इ॒हे॒हैषां॑ कृणु॒त भो॒ज॒नानि॑ ये ब॒र्हिषो॑
नमो॑वृ॒क्तिं न ज॒ग्मुः॥ [62]

विलि॑ष्टन्नि॒ः श॒चं॑॥ 12॥

क॒स्त्वा छ॑ति॒ क॒स्त्वा वि॒ शा॑स्ति॒ क॒स्ते गा॒त्राणि॑ शि॒म्यति॑।
क॒ उ॒ ते श॑मि॒ता क॒विः। ऋ॒तव॑स्त ऋ॒तुधा॑ परुः शमि॒तारो॑ वि
शा॑सतु। स॒न्व॒त्स॒रस्य॑ धाय॑सा॒ शिमी॑भिः शि॒म्यन्तु॑ त्वा। दै॒व्या

अध्व॑र्यव॑स्त्वा॒ छ्यन्तु॑ वि च॑ शासतु। गात्रा॑णि पर्व॑शस्ते शिमाः॑
कृ॒ण्वन्तु॑ शि॒म्यन्तः॑। अ॒र्धमा॑साः परू॑षि ते मासा॑श्छ्यन्तु॑
शि॒म्यन्तः॑। अ॒होरा॒त्राणि॑ म॒रुतो॑ विलि॑ष्टं [63]

सू॒दय॑न्तु ते। पृ॒थि॒वी ते॒ऽन्तरि॑ख्येण वा॒युश्छि॒द्रम्भि॑षज्यतु।
द्यौस्ते॑ नख्य॑त्रैः स॒ह रू॒पं कृ॑णोतु साधु॒या। शं ते॒ परे॑भ्यो
गात्रे॑भ्यः शम॑स्त्ववरे॒भ्यः। शम॑स्थ॒भ्यो म॒ज्जभ्यः॑ शमु॑ ते त॒नुवे॑
भुवत्॥ [64]

॥ हरिः ओम् ॥ तैत्तिरीयसंहिता पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

उ॒थ्स॒न्नय॑ज्ञ इन्द्रा॑ग्नी दे॒वा वा अ॑ख्यणयास्तोमीयां अ॒ग्नेर्भा॑गोऽस्य॒ग्ने जा॒तान् शि॑मिरिति॑ नाक॑सद्विश्र॒न्दां॑ सि॒
सर्वा॑भ्यो वृ॒ष्टिस॒नीर्दे॒वासुराः॑ कनी॑याँसः प्र॒जाप॑तेरखि॒ द्वाद॑श॥ 12 ॥ उ॒थ्स॒न्नय॑ज्ञो दे॒वा वै यस्य॑
मुख्य॑वतीर्नाक॑सद्विरे॒वेताभि॑रृष्टाच॑त्वारिँशत्॥ 48 ॥ उ॒थ्स॒न्नय॑ज्ञः संव॑त्वायं॥ हरिः ओम् ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

कृ॒त्यां उप॑धायं प्राण॑भूतः सम॑नसः कृ॒ष्णे पु॑रुषो॒ वय॑ इति॒ पञ्चं च॑॥ 1 ॥

उ॒थ्स॒न्नय॑ज्ञो वा ए॒ष यद॑ग्निः किं वा॒हैत॑स्य॒ क्रिय॑ते किं
वा॒ न यद्वै॑ य॒ज्ञस्य॑ क्रि॒यमा॑णस्यान्त॒र्यन्ति॑ पू॒र्यन्ति॑ वा अ॑स्य॒

तदा॑श्विनीरुपं दधात्य॒श्विनौ॒ वै दे॒वानाम्भिष॑जौ ताभ्यामे॒वास्मै॑
भेष॒जं क॑रोति प॒ञ्चोप॑ दधाति पाङ्क्तौ य॒ज्ञो या॒वाने॒व य॒ज्ञस्तस्मै॑
भेष॒जं क॑रोत्यृत॒व्या उप॑ दधात्यृतूनां क्लृप्त्यै [1]

पञ्चोप॑ दधाति पञ्च वा ऋ॒तवो॒ याव॑न्त ए॒वर्तव॑स्तान्कल्पयति
समा॒नप्र॑भृतयो भवन्ति समा॒नोद॑र्कास्तस्मा॑त्समा॒ना ऋ॒तव॑
एके॑न प॒देन॒ व्याव॑र्तन्ते तस्मा॑द्दृ॒तवो॒ व्याव॑र्तन्ते प्राण॒भृत॒ उप॑
दधात्यृतु॒ष्वेव प्रा॒णान्द॑धाति तस्मा॑त्समा॒नाः सन्त॑ ऋ॒तवो॒ न
जी॒र्यन्त्यथो॒ प्र ज॑नयत्ये॒वैना॑नेष वै वा॒युर्य॑त्प्रा॒णो यदृ॑त॒व्या
उप॒धाय॑ प्राण॒भृतः॑ [2]

उ॒प॒दधा॑ति तस्मा॑त्सर्वा॒नृतू॑ननु वा॒युरा व॑रीवर्त्ति
वृष्टि॑सनीरुपं दधाति वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्द्धे यदे॑क॒धोप॑द॒ध्यादे॑कमृतुं
व॑र्षेदनुपरि॒हारं॑ सादयति तस्मा॑त्सर्वा॒नृतू॑न् व॑र्षति
यत्प्रा॑ण॒भृत॒ उप॒धाय॑ वृष्टि॑सनीरुप॒दधा॑ति तस्मा॑द्वा॒युप्र॑च्युता
दि॒वो वृ॑ष्टिरी॒र्ते प॒शवो॒ वै व॑य॒स्या नाना॑मनसः खलु॒ वै
प॒शवो॒ नाना॑व्रता॒स्तेऽप॒ ए॒वाभि॑ सम॑नसः [3]

यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑ वय॒स्यास्त॑स्यो॒प॒धाया॑प॒स्या
उप॑ दध्या॒दसं॑ज्ञानमे॒वास्मै॑ प॒शुभिः॑ करोत्यप॒शुरे॒व भ॑वति

यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्त्स्या॒दित्य॑प॒स्यो॑स्तस्यो॑प॒धाय॑ वय॒स्यां
उप॑ द॒ध्यात्सं॑ज्ञान॒मेवा॑स्मै प॒शुभिः॑ करोति प॒शुमाने॑व भ॒वति॑
चत॑स्रः पु॒रस्ता॒दुप॑ दधाति॒ तस्मा॑च्च॒त्वारि॒ चर्खु॑षो रू॒पाणि॒ द्वे
शु॒क्ले द्वे कृ॑ष्णे [4]

मूर्ध॑न्वती॒र्भवन्ति॒ तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑न्मूर्धा पञ्च द॒र्खि॑णाया॒ः
श्रो॒ण्यामु॑प॒ दधाति॒ पञ्चोत्त॑रस्यां॒ तस्मा॑त्प॒श्चाद्व॑र्षी॒यान्
पु॒रस्ता॑त्प्रवणः प॒शुर्ब॑स्तो वय॒ इति॒ द॒र्खि॑णेऽ॑स॒ उप॑
दधाति वृ॒ष्णिर्व॑य॒ इत्यु॑त्तरेऽ॑सा॒वेव॑ प्रति॒ दधाति॒ व्याघ्रो॑
वय॒ इति॒ द॒र्खि॑णे प॒र्ख्य उप॑ दधाति सि॒ःहो वय॒ इत्यु॑त्तरे
प॒र्ख्योरे॑व वी॒र्यं॑ दधाति॒ पुरु॑षो वय॒ इति॒ मध्ये॒ तस्मा॑त्पुरु॑षः
प॒शूना॑मधि॒पतिः॑ ॥ [5]

अश्वमुप॑ पु॒रस्ता॒दुप॑ बा॒रह॑ता ए॒ताश्चतु॑र्भिः श॒च ॥ 2 ॥

इन्द्रा॑ग्नी॒ अव्य॑थमा॒नामि॑ति॒ स्वय॑मातृ॒ण्णामु॑प॒ दधा॑तीन्द्रा॒ग्निभ्य॑
वा इ॒मौ लो॒को वि॑धृ॒ताव॑नयो॒र्लो॒कयो॑र्वि॒धृत्या॒ अधृ॑तेव॒ वा
ए॒षा यन्म॑ध्य॒मा चि॑तिर॒न्तरि॑र्ख्यमिव॒ वा ए॒षेन्द्रा॑ग्नी
इत्या॑हेन्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॑मो॒जोभृ॑तावो॒जसै॑वैना॒- म॒न्तरि॑र्ख्ये
चिनु॑ते धृ॒त्यै स्व॑यमातृ॒ण्णामु॑प॒ दधा॑त्य॒न्तरि॑र्ख्यं॒ वै

स्वयमातृण्णान्तरिख्यमेवोप धत्तेऽश्वमुप [6]

घ्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः
प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते स्वयमातृण्णा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या
अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै देवानां वै सुवर्गं लोकं
यतां दिशः समव्रीयन्त त एता दिश्या अपश्यन्ता उपादधत्
ताभिर्वै ते दिशोऽदृहन्त्यद्विश्या उपदधाति दिशां विधृत्यै
दशं प्राणभृतः पुरस्तादुप [7]

दधाति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव
पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तात्प्राणा ज्योतिष्मतीमुत्तमामुप
दधाति तस्मात्प्राणानां वाग्ज्योतिरुत्तमा दशोप
दधाति दशाखरा विराड्विराट्छन्दसां ज्योतिर्ज्योतिरेव
पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्ताज्योतिरुपास्महे छन्दांसि
पशुष्वजिमयुस्तान्बृहत्युदजयत्तस्माद्बार्हताः [8]

पशवं उच्यन्ते मा छन्द इति दखिणत उप दधाति
तस्माद्दखिणावृतो मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात्प्रतिष्ठित्या
अग्निर्देवतेत्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते
तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति षट्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते
षट्त्रिंशदखरा बृहती बार्हताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशूनव

रुद्धे बृहती छन्दसां स्वाराज्यम्परीयाय यस्यैताः [9]

उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्यं सप्त वालखिल्याः
पुरस्तादुपं दधाति सप्त पश्चात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणा
द्वाववाँश्चौ प्राणानां सवीर्यत्वाय मूर्धासि राडिति पुरस्तादुपं
दधाति यन्त्री राडिति पश्चात्प्राणानेवास्मै समीचो दधाति॥
[10]

वै त्रिवृदिति पुरस्तात्सव्यस्त्रयोविंश इति सुवर्गो वै पञ्च च॥3॥ आशुर्व्योम धरुणो भान्तः प्रतूर्तिरभिवर्तो
वर्चस्तपो योनिर्गर्भा ओजस्सम्भरणः क्रतुर्ब्रह्मस्य प्रतिष्ठा नाकृष्योडश॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एता
अख्णयास्तोमीया अपश्यन्ता अन्यथानूच्यान्यथोपादधत्
तदसुरा नान्ववायन्ततो देवा अभवन्परासुरा यदख्णयास्तोमीया
अन्यथानूच्यान्यथोपादधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना
परास्य भ्रातृव्यो भवत्याशुस्त्रिवृदिति पुरस्तादुपं दधाति
यज्ञमुखं वै त्रिवृत् [11]

यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति व्योम सप्तदश इति
दख्णिणतोऽन्नं वै व्योमान्नं सप्तदशोऽन्नमेव दख्णिणतो धत्ते
तस्मादख्णिणेनान्नमद्यते धरुणं एकविंश इति पश्चात्प्रतिष्ठा

वा एकविंशः प्रतिष्ठित्यै भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरत
 ओजो वै भान्त ओजः पञ्चदश ओज एवोत्तरतो धत्ते
 तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्तात्
 [12]

उप दधाति द्वौ त्रिवृतावभिपूर्वं यज्ञमुखे वि
 यातयत्यभिर्वतः सविंश इति दखिणतोऽन्नं वा
 अभिवर्तोऽन्नं सविंशोऽन्नमेव दखिणतो धत्ते
 तस्मादखिण्णेनान्नमद्यते वर्चो द्वाविंश इति पश्चाद्यद्विंशतिर्द्वे
 तेन विराजौ यद्वे प्रतिष्ठा तेन विराजोरेवाभिपूर्वमन्नाद्ये प्रति
 तिष्ठति तपो नवदश इत्युत्तरतस्तस्मात्सव्यः [13]

हस्तयोस्तपस्वितरो योनिश्चतुर्विंश इति पुरस्तादुप
 दधाति चतुर्विंशत्यखरा गायत्री गायत्री यज्ञमुखम्
 यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति गर्भाः पञ्चविंश इति
 दखिणतोऽन्नं वै गर्भा अन्नमपश्चविंशोऽन्नमेव दखिणतो
 धत्ते तस्मादखिण्णेनान्नमद्यत ओजस्त्रिणव इति पश्चादिमे वै
 लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति सम्भरणस्रयोविंश
 इति [14]

उत्तरतस्तस्मात्सव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः क्रतुरेकत्रिंश
 इति पुरस्तादुप दधाति वाग्वै क्रतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव
 पुरस्ताद्वि यातयति ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंश इति
 दखिणतोऽसौ वा आदित्यो ब्रध्नस्य विष्टपम् ब्रह्मवर्चसमेव
 दखिणतो धत्ते तस्माद्वखिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः प्रतिष्ठा
 त्रयस्त्रिंश इति पश्चात्प्रतिष्ठित्यै नाकः षट्त्रिंश इत्युत्तरतः
 सुवर्गो वै लोको नाकः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥ [15]

वे जनित्रं पञ्चदशोऽदित्ये भागो वै धृत्रस्मावर्द्धीर्यो विधा ततो वा इदं चतुर्दश च॥४॥ अग्नेनृचख्यसाञ्जनित्रं

मित्रस्येन्द्रस्य वसूनामादित्यानामदित्ये देवस्य सवितुस्सावित्रवती धृत्रो यावानामभूणाबिर्वर्तश्चतुर्दश॥

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वा
 अग्निर्यज्ञमुखं दीख्या यज्ञमुखम्ब्रह्म यज्ञमुखं त्रिवृद्यज्ञमुखमेव
 पुरस्ताद्वि यातयति नृचख्यसाम्भागोऽसीति दखिणतः
 शुश्रुवांसो वै नृचख्यसोऽन्नं धाता जातायैवास्मा अन्नमपि
 दधाति तस्माज्जातोऽन्नमत्ति जनित्रः स्पृतः सप्तदशः स्तोम
 इत्याहान्नं वै जनित्रम् [16]

अन्नं सप्तदशोऽन्नमेव दखिणतो धत्ते तस्माद्वखिणेनान्नमद
 मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात्प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः

प्राणापा॒नावे॒वास्मि॑न्दधाति दि॒वो वृ॑ष्टिर्वा॒ताः स्फु॑ता ए॒कवि॑ंशः
 स्तोम॑ इत्या॒ह प्रति॑ष्ठा वा ए॒कवि॑ंशः प्रति॑ष्ठित्या॒ इन्द्र॑स्य
 भा॒गोऽसीत्यु॑त्तर॒तो ओजो॑ वा इन्द्र॑ ओजो॑ विष्णुरो॒जः
 र॒ख्यत्र॑मो॒जः पञ्च॑द॒शः [17]

ओजं॑ ए॒वोत्त॑र॒तो ध॑त्ते तस्मा॑दुत्तर॒तोभि॑प्रया॒यी ज॑यति
 वसू॑नाम्भा॒गोऽसीति॑ पुरस्ता॒दुप॑ दधाति यज्ञ॒मुखं॑ वै वस॑वो
 य॒ज्ञमु॒खं रु॒द्रा य॒ज्ञमु॒खं च॑तुर्वि॑ंशो य॒ज्ञमु॒खमे॒व पुरस्ता॑द्वि
 या॑तयत्यादि॒त्यानाम्भा॑गोऽसीति॑ द॒खिण॑तोऽन्नं॒ वा आ॑दि॒त्या
 अन्न॑म्प॒रुतोऽन्नं॑ गर्भा॑ अन्न॑म्पञ्चवि॑ंशोऽन्नमे॒व द॑खिण॒तो
 ध॑त्ते तस्मा॑द॒खिणे॒नान्न॑म॒द्यते॑ऽदित्यै॒ भागः॑ [18]

अ॒सीति॑ प॒श्चात्प्र॑ति॒ष्ठा वा अ॑दि॒तिः प्रति॑ष्ठा पू॒षा प्र॑ति॒ष्ठा
 त्रि॒णवः॑ प्रति॑ष्ठित्यै दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्भा॑गोऽसीत्यु॑त्तर॒तो ब्र॒ह्म वै
 दे॒वः स॑वि॒ता ब्र॒ह्म बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्म च॑तुष्टो॒मो ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वोत्त॑र॒तो
 ध॑त्ते तस्मा॑दुत्त॒रोऽर्धो॑ ब्र॒ह्मव॑र्च॒सित॑रः सावि॒त्रव॑ती भवति
 प्रसू॑त्यै तस्मा॑द्वाह्म॒णाना॑मुदी॒ची स॒निः प्रसू॑ता ध॒र्त्रश्च॑तुष्टो॒म
 इति॑ पुरस्ता॒दुप॑ दधाति यज्ञ॒मुखं॑ वै ध॒र्त्रः [19]

य॒ज्ञमु॒खं च॑तुष्टो॒मो य॒ज्ञमु॒खमे॒व पुरस्ता॑द्वि या॑तयति

यावा॑नाम्भा॒गोऽसीति॑ द॒खि॒णतो॑ मा॒सा वै यावा॑ अ॒र्धमा॒सा
 अया॑वा॒स्तस्मा॑द्द॒खि॒णावृ॑तो मा॒सा अन्नं॑ वै यावा॒
 अन्न॑म्प्र॒जा अन्न॑मे॒व द॒खि॒णतो॑ ध॒त्ते तस्मा॑द्द॒खि॒णेना॒न्नम॑द्यत
 ऋभू॑णाम्भा॒गोऽसीति॑ प॒श्चात् प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑ वि॒वर्तो॑ऽष्टाच॒त्वारि॑ ५ श
 इत्यु॑त्तर॒तोऽनयो॑र्लो॒कयोः॑ स॒वीर्य॑त्वाय॒ तस्मा॑दि॒मौ लो॒कौ
 स॒माव॑द्दी॒र्यौ [20]

यस्य॑ मुख्य॑वतीः पु॒रस्ता॑दुप॒धी॒यन्ते॒ मुख्यं॑ ए॒व भ॑व॒त्यास्य॑
 मुख्यो॑ जा॒यते॒ यस्या॑न्न॒वती॑र्द॒खि॒णतो॑ऽत्यन्न॒मास्या॑न्ना॒दो
 जा॒यते॒ यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठाव॑तीः प॒श्चात्प्र॒त्ये॒व ति॑ष्ठति
 यस्यो॑ज॒स्वती॑रुत्तर॒त ओ॑ज॒स्व्ये॒व भ॑व॒त्यास्यो॑ज॒स्वी
 जा॒यते॒ऽर्को वा ए॒ष यद॑ग्नि॒स्तस्यै॒तदे॒व स्तो॒त्रमे॒तच्छु॒स्त्रय्य॑दे॒षा
 वि॒धा [21]

वि॒धी॒यते॒ऽर्क ए॒व तद॑र्क्यमनु वि धी॒यते॑ऽत्यन्न॒मास्या॑न्ना॒दो
 जा॒यते॒ यस्यै॒षा वि॒धा वि॒धी॒यते॒ य उ॑ चै॒नामे॒वं वेद॑
 सृष्टी॒रुपं॑ दधाति यथासृष्टमे॒वाव॑ रु॒द्धे न वा इ॒दं दि॒वा न
 नक्त॑मासीदव्या॒वृत्त॑न्ते दे॒वा ए॒ता व्यु॑ष्टीरपश्यन्ता उपा॑दधत
 ततो॑ वा इ॒दं व्यौ॑च्छु॒द्यस्यै॒ता उप॑धी॒यन्ते॒ व्यै॒वास्मा॑ उच्छु॒त्यथो॑
 तम॑ ए॒वाप॑ हते॥ [22]

उत्तरतो धत्ते तस्मादुपधीयन्तु ऋषयोऽसृजतु यन्निचत्वारि९शच्च॥५॥

अग्ने॑ जा॒तान्म्र॑ णु॒दा नः॑ स॒पत्नानि॑ति॒ पुर॑स्ता॒दुप॑
दधाति॒ जा॒ताने॒व भ्रात॑र्व्या॒न्म्र॑ णु॒दते॒ सह॑सा जा॒तानि॑ति॒
प॒श्चाञ्ज॑निष्यमा॒णाने॒व प्रति॑ नुदते चतुश्चत्वारि९शः॒ स्तोम॑
इति॑ द॒खिण॑तो ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै च॒तुश्च॑त्वारि९शो ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒व
द॒खिण॑तो ध॒त्ते तस्मा॑द॒खिणोऽर्धो॑ ब्र॒ह्मव॑र्चसि॒तरः॑ षोड॒शः
स्तोम॑ इत्यु॒त्तर॑त ओजो॒ वै षोड॒श ओज॑ ए॒वोत्त॑रतो ध॒त्ते
तस्मा॑त् [23]

उत्त॑रतोभि॒प्रया॑यी ज॒यति॒ वज्रो॒ वै च॑तुश्चत्वारि९शो वज्रः॑
षोड॒शो यदे॒ते इष्ट॑के उप॒दधा॑ति जा॒ता९श्चै॒व ज॑निष्यमा॒णा९श्च
भ्रात॑र्व्या॒न्म्र॑णुद्य॒ वज्र॑मनु॒ प्र ह॑रति॒ स्तृत्यै॒ पुरी॑षवती॒म्मध्य॑
उप॑ दधाति॒ पुरी॑षं वै म॒ध्यमा॑त्मनः॒ सात्मा॑नमे॒वाग्निं॑ चि॒नुते॒
सात्मा॑मुष्मि॒ल्लोके॑ भ॒वति॒ य ए॒वं वेदै॒ता वा अ॑स॒पत्ना॑ नामेष्ट॒का
यस्यै॒ता उप॑धी॒यन्ते॑ [24]

नास्य॑ स॒पत्नौ॑ भवति॒ प॒शुर्वा ए॒ष यद॑ग्निर्वि॒राज॑
उत्त॑मायां चि॒त्यामु॑प॒ दधा॑ति वि॒राज॑मे॒वोत्त॑माम्प॒शुषु॑
दधाति॒ तस्मा॑त्प॒शुमा॑नुत्त॒मां वाचं॑ वदति॒ दश॑द॒शोप॑ दधाति॒
सवी॑र्य॒त्वाया॑र॒ख्ण्यो॑प॒ दधा॑ति॒ तस्मा॑द॒ख्ण्य॑या प॒शवो॑ऽङ्गानि॒ प्र

हरन्ति॑ प्रति॑ष्ठित्यै॒ यानि॑ वै छन्दा॑ंसि सुव॒र्ग्या॑ण्यास॒न्तैर्दे॒वाः
सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न्तेन॑र्षयः [25]

अ॒श्रा॒म्यन्ते॑ तपो॑ऽतप्यन्त॒ तानि॑ तप॑सापश्यन्तेभ्य॑ ए॒ता
इष्ट॑का॒ निर॑मिम॒तेव॑श्छन्दो॒ वरि॑व॒श्छन्द॑ इति॒ ता उपा॑दधत॒
ताभि॒र्वै ते सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन् यदे॒ता इष्ट॑का उप॒दधा॑ति॒ यान्ये॒व
छन्दा॑ंसि सुव॒र्ग्या॑णि तैरे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति य॒ज्ञेन॑
वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत॒ ताः स्तोम॑भागैरे॒वासृ॑जत॒ यत्
[26]

स्तोम॑भागा उप॒दधा॑ति प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते॒
बृह॑स्पति॒र्वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ तेजः॑ सम॑भर॒द्यथ॑स्तोम॑भागा॒
यथ॑स्तोम॑भागा उप॒दधा॑ति स॒तेज॑समे॒वाग्निं॑ चि॒नुते॒ बृह॑स्पति॒र्वा
ए॒तां य॑ज्ञस्य॒ प्रति॑ष्ठाम॑पश्य॒द्यथ॑स्तोम॑भागा॒ यथ॑स्तोम॑भागा
उप॒दधा॑ति य॒ज्ञस्य॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ सप्त॑स॒प्तोप॑ दधाति स॒वीर्य॑त्वाय॒
तिस्रो॑ मध्ये॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥ [27]

युक्तग्रा॒वा प्र॒जा मि॑थुन्यन्तरि॒ख्यन्द्वाद॑श च॥6॥

र॒श्मिरि॒त्येवा॒दित्य॑म॑सृजत॒ प्रेति॑रिति॒ धर्म॑मन्वि॒तिरिति॑
दि॒वः॑ स॒न्धिरि॒त्यन्तरि॑ख्यम्प्रति॒धिरिति॑ पृथि॒वीवि॑ष्ट॒म्भ इति॑

वृष्टिम्प्रवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशिगिति वसून्प्रकेत इति
 रुद्रान्धसुदीतिरित्यादित्यानोज इति पितृस्तन्तुरिति प्रजाः
 पृतनाषाडिति पशून्नेवदित्योषधीरभिजिदसि युक्तग्रावा [28]

इन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्येव दखिणतो वज्रम्पर्योहदभिजित्यै
 ताः प्रजा अपप्राणा असृजत तास्वधिपतिरसीत्येव
 प्राणमदधाद्यन्तेत्यपानः सः सर्प इति चख्बुर्वयोधा इति
 श्रोत्रन्ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः पश्यन्तीः शृण्वतीर्न मिथुनी
 अभवन्तासु त्रिवृदसीत्येव मिथुनमदधात्ताः प्रजा मिथुनी
 [29]

भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः सः रोहोऽसि नीरोहोऽसीत्येव
 प्राजनयत्ताः प्रजाः प्रजाता न प्रत्यतिष्ठन्ता वसुकोऽसि
 वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीत्येवैषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाह
 वसुकोऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव
 प्रजाता एषु लोकेषु प्रति स्थापयति सात्मान्तरिख्यः
 रोहति सप्राणोऽमुष्मिल्लोके प्रति तिष्ठत्यव्यर्धुकः
 प्राणापानाभ्याम्भवति य एवं वेद॥ [30]

ना॒क॒स॒द्भिर्वै दे॒वाः सु॒व॒र्गं लो॒क॒मा॒य॒न्त॒न्ना॒क॒स॒दां॑
 ना॒क॒स॒त्त्व॒य्यँ॒न्ना॒क॒स॒द॑ उ॒प॒द॒धा॑ति ना॒क॒स॒द्भिरे॒व तद्य॑ज॒मानः
 सु॒व॒र्गं लो॒क॒मे॒ति सु॒व॒र्गो वै लो॒को ना॒को य॒स्यै॒ता उ॑प॒धी॒य॒न्ते
 ना॒स्मा अ॒क॒म्भ॒व॒ति य॒ज॒मा॒नाय॒त॒नं वै ना॒क॒स॒दो य॒न्ना॒क॒स॒द॑
 उ॒प॒द॒धा॑त्या॒य॒त॒नमे॒व तद्य॑ज॒मानः कुरु॑ते पृ॒ष्ठानां॑ वा ए॒तत्ते॒जः
 स॒म्भृ॑तं य॒न्ना॒क॒स॒दो य॒न्ना॒क॒स॒दः [31]

उ॒प॒द॒धा॑ति पृ॒ष्ठाना॑मे॒व ते॒जोऽव॑ रु॒द्धे प॒ञ्च॒चो॒डा उ॒पं
 द॒धा॒त्य॒प्सर॑सं ए॒वैन॑मे॒ता भू॒ता अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क उ॒पं शे॒रेऽथो॑
 त॒नूपा॒नीरे॒वैता॑ य॒ज॒मान॑स्य॒ यं द्वि॒ष्या॒त्तमु॑प॒द॒ध॒द्वाये॒दे॒ताभ्य॑
 ए॒वैन॑ दे॒वता॑भ्य॒ आ वृ॑श्च॒ति ता॒ज॒गा॒र्ति॒मा॒र्च्छ॒त्यु॒त्तरा॑ ना॒क॒स॒द्भ्य॒
 उ॒पं द॒धा॑ति॒ यथा॑ जा॒यामा॒नीयं॑ गृ॒हेषु॑ निषा॒दय॑ति ता॒दृगे॒व
 तत् [32]

प॒श्चा॒त्प्रा॒चीमु॒त्त॒मामु॑पं द॒धा॑ति॒ तस्मा॑त्प॒श्चा॒त्प्रा॒ची
 प॒त्य॒न्वा॑स्ते स्व॒यमा॑तृ॒णां च॑ वि॒कर्णी॑ चो॒त्त॒मे उ॒पं
 द॒धा॑ति प्रा॒णो वै स्व॒यमा॑तृ॒णायु॑र्वि॒कर्णी॑ प्रा॒णं चै॒वायु॑श्च
 प्रा॒णाना॑मु॒त्त॒मौ ध॑त्ते॒ तस्मा॑त्प्रा॒णश्चा॒युश्च॑ प्रा॒णाना॑मु॒त्त॒मौ
 ना॒न्यामु॒त्तरा॑मिष्ट॒कामु॑पं द॒ध्या॒द्य॒दन्यामु॒त्तरा॑मिष्ट॒कामु॑प॒द॒ध्या॒त्पशू॑
 [33]

च यजमानस्य च प्राणं चायुश्चापि दध्यात्तस्मान्नान्योत्तरेष्टको
 स्वयमातृण्णामुप दधात्यसौ वै स्वयमातृण्णामूमेवोप
 धत्तेऽश्वमुप घ्रापयति प्राणमेवास्यौ दधात्यथो प्राजापत्यो
 वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते स्वयमातृण्णा भवति
 प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या
 एषा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्विकर्णी यद्विकर्णीमुपदधाति
 देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत उत्तरत उप दधाति
 तस्मादुत्तरत उपचारोऽग्निर्वायुमती भवति समिद्धौ॥ [34]

तेज एव पशवः पशवो यजमान एकश्च॥४॥

छन्दांस्युप दधाति पशवो वै छन्दांसि पशूनेवाव रुद्धे
 छन्दांसि वै देवानां वामम्पशवो वाममेव पशूनव रुद्ध
 एतां ह वै यज्ञसेनश्चेत्रियायुणश्चितिं विदां चकार तथा वै
 स पशूनवारुद्ध यदेतामुपदधाति पशूनेवाव रुद्धे गायत्रीः
 पुरस्तादुप दधाति तेजो वै गायत्री तेज एव [35]

मुखतो धत्ते मूर्धन्वतीर्भवन्ति मूर्धानमेवैनं समानानां
 करोति त्रिष्टुभ उप दधातीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियमेव मध्यतो
 धत्ते जगतीरुप दधाति जागता वै पशवः पशूनेवाव

रुद्धेऽनुष्टुभ् उपं दधाति प्राणा वा अनुष्टुप्प्राणानामुत्सृष्ट्यै
 बृहतीरुष्णिहाः पङ्कीरखरपङ्कीरिति विषुरूपाणि छन्दाः स्युपं
 दधाति विषुरूपा वै पशवः पशवः [36]

छन्दाः सि विषुरूपानेव पशूनव रुद्धे विषुरूपमस्य गृहे
 दृश्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एव ददाति छन्दसमुपं
 दधात्यति छन्दा वै सर्वाणि छन्दाः सि सर्वेभिरेवैनं
 छन्दोभिश्चिनुते वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदति छन्दा
 यदति छन्दसमुपदधाति वर्ष्मैवैनं समानानां करोति
 द्विपदा उपं दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै॥ [37]

सुवर्गमेव ता एव चत्वारि च॥9॥

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यत्सयुजो नोपदध्याद्देवता
 अस्याग्निं वृञ्जीरन् यत्सयुजं उपदधात्यात्मनैवैनं सयुजं
 चिनुते नाग्निना व्यध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्त्रावभिः संतत
 एवमेवैताभिर्ग्निः संततोऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ता
 अमूः कृत्तिका अभवन् यस्यैता उपधीयन्ते सुवर्गमेव [38]

लोकमेति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका
 उपं दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका

देवपुरा देवपुरा एव प्र विंशति नार्तिमार्च्छत्यग्निं चिक्यानो
 विश्वज्योतिष उप दधातीमानेवैताभिर्लोकाज्योतिष्मतः
 कुरुतेऽथो प्राणानेवैता यजमानस्य दाध्रत्येता वै देवताः
 सुवर्ग्यास्ता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति॥ [39]

एवं प्राप्नोत्यादित्या अर्धयत्येकान्नपञ्चाशच्च॥10॥

वृष्टिसनीरुप दधाति वृष्टिमेवाव रुद्धे यदेकधोपदध्यादेकमृतं
 वर्षेदनुपरिहारं सादयति तस्मात्सर्वानृतून् वर्षति
 पुरोवातसनिर्सीत्याहैतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमव
 रुद्धे संयानीभिर्वै देवा इमाल्लोकान्समयुस्तत्संयानीनां
 संयानित्वय्यँत्संयानीरुपदधाति यथाप्सु नावा संयात्येवम्
 [40]

एवैताभिर्यजमान इमाल्लोकान्सं याति प्लवो वा
 एषोऽग्नेर्यत्संयानीर्यत्संयानीरुपदधाति प्लवमेवैतमग्नय
 उप दधात्युत यस्यैतासूपहितास्वापोऽग्निः हरन्त्यहत
 एवास्याग्निरादित्येष्टका उप दधात्यादित्या वा एतम्भूत्यै
 प्रति नुदन्ते योऽलम्भूत्यै सन्भूतिं न प्राप्नोत्यादित्याः [41]

एवैनम्भूतिं गमयन्त्यसौ वा एतस्यादित्यो रुचमा दत्ते

योऽग्निं चित्वा न रोचते यदादित्येष्टका उपदधात्यसावेवास्मिन्ना
 रुचं दधाति यथासौ देवानां५ रोचत एवमेवैष मनुष्याणां५
 रोचते घृतेष्टका उप दधात्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम
 यद्धृतम्प्रियेणैवेनं धाम्ना समर्धयति [42]

अथो तेजसानुपरिहारं सादयत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो
 दधाति प्रजापतिरग्निमचिनुत् स यशसा व्यार्ध्यत् स एता
 यशोदा अपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स यश आत्मन्नधत्ता
 यद्यशोदा उपदधाति यश एव ताभिर्यजमान आत्मन्धत्ते
 पञ्चोप दधाति पाङ्क्तुः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन् यशो
 दधाति॥ [43]

अभवन्नायुरेवर्तव्या उप षड्विंशतिश्च॥11॥

देवासुराः संयत्ता आसन्कनीयां५सो देवा आसन्भूया५सोऽस
 देवा एता इष्टका अपश्यन्ता उपाधत्त भूयस्कृदसीत्येव
 भूयां५सोऽभवन्वन्स्पतिभिरोषधीभिर्वरिवस्कृदसीतीमामजयन्
 प्राचीं दिशमजयन्नुर्ध्वासीत्यमूमजयन्न्तरिख्यसदस्यन्तरिख्ये
 सीदेत्यन्तरिख्यमजयन्ततो देवा अभवन् [44]

परासुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यभीमाल्लोकाञ्जयति

भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवत्यप्सुष॑दसि श्येन॒सद॑सीत्या॒हे
अ॒ग्ने रू॒पः रू॒पेणै॑वाग्निम॑व॒ रुन्दे॑ पृथि॒व्यास्त्वा॒ द्रवि॑णे
सादया॒मीत्या॑हे॒माने॑वैताभि॒र्लोकान्॑ द्रवि॑णावतः कुरु॒त
आयु॑ष्या॒ उप॑ दधा॒त्यायु॑रेव [45]

अ॒स्मिन्द॒धात्य॑ग्ने॒ यत्ते॒ परः॑ ह॒न्नामे॒त्याहे॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं
धा॒म प्रि॒यमे॒वास्य॑ धा॒मोपा॑प्नोति॒ तावे॒हि सः र॑भाव॒हा
इत्या॑ह॒ व्यैवै॑नेन॒ परि॑ धत्ते॒ पाञ्च॑जन्येष्व॒प्येध्य॑ग्र॒ इत्या॑हेष
वा अ॒ग्निः पाञ्च॑जन्यो॒ यः पञ्च॑चितीक॒स्तस्मा॑दे॒वमा॑हर्त॒व्या
उप॑ दधात्ये॒तद्वा ऋ॑तूना॒मप्रि॑यं धा॒म यद॑त॒व्या ऋ॑तूनामे॒व
प्रि॒यं धा॒माव॑ रुन्दे॒ सुमे॑क॒ इत्या॑ह॒ संव॑त्स॒रो वै सु॑मेकः
संव॑त्स॒रस्यै॒व प्रि॒यं धा॒मोपा॑प्नोति॥ [46]

सर्वं पाप्मानंमवृहद्वादश च॥12॥

प्र॒जाप॑तेर॒ख्यंश्च॑य॒त्तत्परा॑प॒त॒त्तद॑श्चो॒ऽभव॑द्यद॒श्चय॑त्तद॒श्चस्या॑श्च
अ॒श्वमे॒धेनै॒व प्र॒त्य॑दधुरे॒ष वै प्र॒जाप॑तिः॒ सर्वं॑ करोति॒
यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॒ सर्वं॑ ए॒व भ॑वति॒ सर्व॑स्य॒ वा ए॒षा
प्राय॑श्चित्तिः॒ सर्व॑स्य॒ भेष॑जः॒ सर्वं॑ वा ए॒तेन॑ पा॒प्मानं॑ दे॒वा
अ॒न्तर॑न्नपि॒ वा ए॒तेन॑ ब्रह्म॒हत्या॑म॒न्तर॑न्सर्व॒म्पाप्मा॑नम् [47]

त॒रति॒ तर॑ति ब्रह्म॒ह॒त्यां यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॒ य उ॑ चैनमे॒वं
वेदोत्त॑रं॒ वै तत्प्र॒जाप॑ते॒रख्य॑श्वय॒त्तस्मा॑दश्व॑स्योत्त॒रतो॑ऽवं द्यन्ति
दखि॑ष्ण॒तोऽन्ये॑षाम्पशू॒नाम्बै॑त॒सः क॑टो॒ भव॑त्य॒प्सुयो॑नि॒र्वा
अश्वो॑ऽप्सु॒जो वै॑त॒सः स्व॒ ए॒वैनं॒ योनौ॒ प्रति॑ ष्ठापयति चतुष्टो॒मः
स्तोमो॑ भवति स॒रङ्गु॒ वा अश्व॑स्य॒ सक्थ्या॑वृ॒हत्तद्दे॒वाश्च॑तुष्टो॒मेनै॒व
प्रत्य॑दधुर्यच्चतुष्टो॒मः स्तोमो॑ भव॒त्यश्व॑स्य सर्व॒त्वाय॑॥ [48]

दे॒वा॒सुराः तेन॑र्त॒व्यां रु॒द्रोऽश्म॑नृपदे॒ वडु॑दे॒नं प्राची॑मिति॒ वसो॑र्धारा॒मग्नि॑दे॒वेभ्यः॒ सुव॑र्गाय॒ यत्रा॑कृ॒ताय॑ छन्द॒श्चितं॒ पव॑स्व
द्वाद॑श॥12॥ दे॒वा॒सुरा अ॒जायां॒ वै ग्र॑मुष्टिः प्र॒थमो॑ दे॒वय॑तामे॒तद्वै छन्द॑सामृ॒भ्रोत्युष्टौ॒ पञ्चा॑शचत्॥58॥ दे॒वा॒सुराः सर्वं॑ जयति॥
हरिः॑ ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥॥ तैत्तिरीयसंहिता पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

भ्रातृ॒व्यो लोक॑ ए॒वैतान्ये॑कचत्वारि॒ंशच्च॑॥1॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आस॒न्ते न॒ व्य॑जयन्त॒ स ए॒ता
इन्द्र॑स्त॒नूर॑पश्य॒त्ता उपा॑धत्त॒ ताभि॑र्वै स त॒नुव॑मिन्द्रि॒यं
वीर्य॑मा॒त्मन्न॑धत्त॒ ततो॑ दे॒वा अ॑भ॒वन्परा॑सुरा॒ यदिन्द्र॑त॒नूरु॑प॒दधा॑ति॒

तनुवमेव ताभिरिन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्तेऽथो
सेन्द्रमेवाग्निः सतनुं चिनुते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यः

[1]

भवति यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत्तमवरुधं नाशंकुवन्त एता
यज्ञतनूरपश्यन्ता उपादधत ताभिर्वै ते यज्ञमवारुन्धत
यद्यज्ञतनूरुपदधाति यज्ञमेव ताभिर्यजमानोऽवं रुन्दे
त्रयस्त्रिंशत्मुप दधाति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता एवाव
रुन्देऽथो सात्मानमेवाग्निः सतनुं चिनुते सात्मा मुष्मिल्लोके

[2]

भवति य एवं वेद ज्योतिष्मतीरुप दधाति
ज्योतिरेवास्मिन्दधात्येताभिर्वा अग्निश्चितो ज्वलति
ताभिरेवैनः समिन्द्र उभयोरस्मै लोकयोज्योतिर्भवति
नख्यत्रेष्टका उप दधात्येतानि वै दिवो ज्योतींषि
तान्येवाव रुन्दे सुकृतां वा एतानि ज्योतींषि यन्नख्यत्राणि
तान्येवाप्रोत्यथो अनूकाशमेवैतानि [3]

ज्योतींषि कुरुते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै
यत्सः स्पृष्टा उपदध्याद्वृष्ट्यै लोकमपि दध्यादवर्षुकः
पर्जन्यः स्यादसः स्पृष्टा उप दधाति वृष्ट्या एव लोकं

करोति वर्षुकः पर्जन्यो भवति पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुपं
 दधाति पश्चादन्याः प्राचीस्तस्मात्प्राचीनानि च प्रतीचीनानि
 च नखत्राण्या वर्तन्ते॥ [4]

सयोनमेता वै करोत्येकान्नचत्वारिंशच्च॥2॥

ऋतव्या उप दधात्यृतूनां कृत्यै द्वंद्वमुप दधाति
 तस्माद्वंद्वमृतवोऽधृतेव वा एषा यन्मध्यमा चित्तिरन्तरिखमिव
 वा एषा द्वंद्वमन्यासु चितीषूपं दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या
 अन्तःश्लेषणं वा एताश्चितीनां यदृतव्या यदृतव्या उपदधाति
 चितीनां विधृत्या अवकामनूपं दधात्येषा वा अग्रेयोनिः
 सयोनम् [5]

एवाग्निं चिनुत उवाच ह विश्वामित्रोऽददिथ्स ब्रह्मणान्नं
 यस्यैता उपधीयान्ते य उ चैना एवं वेददिति संवत्सरो
 वा एतम्प्रतिष्ठायै नुदते योऽग्निं चित्वा न प्रतितिष्ठति पञ्च
 पूर्वाश्चितयो भवन्त्यथ षष्ठीं चितिं चिनुते षड्वा ऋतवः संवत्सर
 ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठत्येता वै [6]

अधिपत्नीर्नामेष्टका यस्यैता उपधीयन्तेऽधिपतिरेव
 समानानाम्भवति यं द्विष्यात्तमुपदधद्वायेदेताभ्यं एवैनं

देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमाच्छत्यङ्गिरसः सुवर्गं
 लोकं यन्तो या यज्ञस्य निष्कृतिरासीत्तामृषिभ्यः प्रत्यौहन्
 तद्धिरण्यमभवद्यद्धिरण्यशल्कैः प्रोख्यति यज्ञस्य निष्कृत्या
 अथो भेषजमेवास्मै करोति [7]

अथो रूपेणैवैनं समर्धयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव
 सुवर्गं लोकमेति साहस्रवता प्रोख्यति साहस्रः प्रजापतिः
 प्रजापतेरास्या इमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्त्वित्याह
 धेनूरैवनाः कुरुते ता एनं कामदुघा अमुत्रामुष्मिल्लोक उप
 तिष्ठन्ते॥ [8]

पशूनाय्यन्तोऽग्ने जुहोत्यपरिवर्गमेवैनं शमयति त्रिंशच्च॥3॥

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतर्हि जातो यर्हि
 सर्वश्चितः स यथा वत्सो जातः स्तनम्प्रेप्सत्येवं वा एष
 एतर्हि भागधेयम्प्रेप्सति तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं
 च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं जुहोति भागधेयेनैवैनं
 शमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानो यद्भाम्याणामपशूनाम्
 [9]

पयसा जुहुयाद्भाम्यान्पशूञ्छुचार्पयेद्यदारण्यानामारण्याञ्जर्ति

वा जुहुयाद्गवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान्पशून्
 हिनस्ति नारण्यानथो खल्वाहुर्नाहुतिर्वै जर्तिलांश्च
 गवीधुकाश्चेत्यजखीरेण जुहोत्याग्नेयी वा एषा यदजाहुत्यैव
 जुहोति न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानङ्गिरसः सुवर्गं
 लोकं यन्तः [10]

अजायां घर्मम्प्राप्तिंश्चन्त्सा शोचन्ती पूर्णम्पराजिहीत
 सो ३ ऽर्कोऽभवत्तदर्कस्यार्कत्वमर्कपूर्णं जुहोति
 सयोनित्वायोदङ्घ्रिष्ठञ्जुहोत्येषा वै रुद्रस्य दिक्स्वायामेव
 दिशि रुद्रं निरवदयते चरमायामिष्टकायां जुहोत्यन्तत
 एव रुद्रं निरवदयते त्रेधाविभक्तं जुहोति त्रयं इमे लोका
 इमानेव लोकान्त्समावद्वीर्यान्करोतीयत्यग्रे जुहोति [11]

अथेयत्यथेयति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यः
 शमयति तिस्र उत्तरा आहुतीर्जुहोति षट्त्सम्पद्यन्ते
 षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवैनं शमयति यदनुपरिक्रामं
 जुहुयादन्तरवचारिणं रुद्रं कुर्यादथो खल्वाहुः कस्यां वाहं
 दिशि रुद्रः कस्यां वेत्यनुपरिक्राममेव होतव्यमपरिवर्गमेवैनं
 शमयति [12]

ए॒ता वै दे॒वताः॑ सु॒व॒र्ग्या या उ॑त्त॒मास्ता यज॑मानं वाचयति
 ताभि॑रे॒वैन॑ सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति यं द्वि॒ष्यात्तस्य॑ संच॒रे
 प॑शूनां न्य॒स्येद्यः॑ प्र॒थमः॑ प॒शुर॑भि॒तिष्ठ॑ति स आ॒र्तिमा॑च्छति॥
 [13]

शुर्वेतसोऽपामष्टाभिर्विकर्पति नान्तरेकान्नपञ्चाशच्च॥ 4॥

अश्म॒न्नूर्ज॑मिति परि॑ षिञ्चति मार्जय॑त्येवैनमथो॑ त॒र्पय॑त्येव
 स ए॒नं तृ॒प्तोऽख्यु॑ध्यन्नशोचन्नमु॒ष्मि॒ल्लो॒क उप॑ तिष्ठते तृप्य॑ति
 प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्य ए॒वं वेद॑ तां न इष॒मूर्ज॑ धत्त मरुतः स॒ररा॑णा
 इत्या॒हान्नं॑ वा ऊ॒र्गन्न॑म्मरुतोऽन्नमे॒वाव॑ रु॒न्देऽश्म॑स्ते ख्यु॒दमुं॑
 ते शुक् [14]

ऋ॒च्छ॒तु यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह यमे॒व द्वेष्टि॑ तम॑स्य ख्यु॒धा च॑ शु॒चा
 चा॑र्पयति॒ त्रिः परि॑षिञ्चन्पर्येति॒ त्रिवृ॑द्वा अ॒ग्निर्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्तस्य
 शुच॑श्च शमयति॒ त्रिः पुनः॑ पर्येति॒ षट्थ॑सम्पद्यन्ते ष॒ड्वा ऋ॒तव॑
 ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॑ शुच॑श्च शमयत्य॒पां वा ए॒तत्पु॑ष्पं यद्वे॒तसो॑ऽपाम्
 [15]

शरोऽव॑का वेतसशा॒ख्या चाव॑काभिश्च॒ वि क॑र्ष॒त्यापो॑
 वै शा॒न्ताः शा॒न्ताभि॑रे॒वास्य॑ शुच॑श्च शमयति॒ यो वा अ॒ग्निं

चितम्प्रथमः पशुरधिक्रामतीश्वरो वै तः शुचा प्रदहो मण्डूकेन
 वि कर्षत्येष वै पशूनामनुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु
 पशुषु हितो नारण्येषु तमेव शुचार्पयत्यष्टाभिर्वि कर्षति
 [16]

अष्टार्षरा गायत्री गायत्रौऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य
 शुचः शमयति पावकवतीभिरन्नं वै पावकोऽन्नैनेवास्य
 शुचः शमयति मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण एतद्रूपं
 यत्कृष्णाजिनम् कार्ष्णी उपानहावुप मुञ्चते ब्रह्मणैव
 मृत्योरन्तर्धत्तेऽन्तर्मृत्योर्धत्तेऽन्तरन्नाद्यादित्याहुरन्यामुपमुञ्चतेऽन्य
 नान्तः [17]

एव मृत्योर्धत्तेऽवान्नाद्यः रुद्धे नमस्ते हरसे शोचिष
 इत्याह नमस्कृत्य हि वसीयाः समुपचरन्त्यन्यं ते
 अस्मत्तपन्तु हेतय इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचार्पयति
 पावको अस्मभ्यः शिवो भवेत्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव
 रुद्धे द्वाभ्यामधि क्रामति प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्याः
 शान्त्यै॥ [18]

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्क्याहुत्या यज्ञमुखमा
 रभतेऽरख्णया व्याघारयति तस्मादरख्णया पशवोऽङ्गानि
 प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यद्वषट्कुर्याद्यातयामास्य वषट्कारः
 स्याद्यन्न वषट्कुर्याद्रख्यांसि यज्ञः हन्युर्वडित्याह परोरखमेव
 वषट्करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञः
 रख्यांसि घ्नन्ति हुतादो वा अन्ये देवाः [19]

अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान्प्रीणाति ये देवा
 देवानामिति दध्ना मधुमिश्रेणावोर्षति हुतादश्चैव
 देवानहुतादश्च यजमानः प्रीणाति ते यजमानम्प्रीणन्ति
 दध्नेव हुतादः प्रीणाति मधुषाहुतादौ ग्राम्यं वा एतदन्नं
 यद्वध्यारण्यम्मधु यद्वध्ना मधुमिश्रेणावोर्षत्युभयस्यावरुद्धौ
 शुमुष्टिनावोर्षति प्राजापत्यः [20]

वै शुमुष्टिः संयोनित्वाय द्वाभ्याम्प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोर
 वि वा एष प्राणैः प्रजया पशुभिर्ऋध्यते योऽग्निं
 चिन्वन्नधिक्रामति प्राणदा अपानदा इत्याह प्राणानेवात्मन्धत्ते
 वर्चोदा वरिवोदा इत्याह प्रजा वै वर्चः पशवो वरिवः
 प्रजामेव पशूनात्मन्धत्त इन्द्रो वृत्रमहन्तं वृत्रः [21]

हृतः षोडशभिर्भोगैरसिनात्स एतामग्नयेऽनीकवत
 आहुतिमपश्यत्तामजुहोत्तस्याग्निरेनीकवान्धस्वेन भागधेयेन
 प्रीतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो
 निरमुच्यत यदग्नयेऽनीकवत आहुतिं जुहोत्यग्निरेवास्यानीकवान्
 भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो
 निर्मुच्यते यं कामयेत चिरम्पाप्मनः [22]

निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते
 यं कामयेत ताजक्पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्गत्य
 जुहुयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्यां
 जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै॥ [23]

प्राणैः पोषाँऽप्रत्याग्नीं पतिमेप दशं च॥6॥

उदेनमुत्तरां नयेति समिध आ दधाति यथा जनं
 यतेऽवसं करोति तादृगेव तत्तिस्त्र आ दधाति त्रिवृद्धा
 अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्वा
 उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्युदु त्वा विश्वे देवा इत्याह
 प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणैः [24]

ए॒वैन॑मु॒द्यच्छ॑तेऽग्ने॒ भर॑न्तु॒ चित्ति॑भि॒रित्या॑ह॒ यस्मा॑
 ए॒वैन॑ चित्ता॒योद्यच्छ॑ते॒ तेनै॒वैन॑ꣳ सम॑र्धयति॒ पञ्च॑ दि॒शो
 दैवी॑र्य॒ज्ञम॑वन्तु॒ देवी॑रित्या॑ह॒ दि॒शो ह्ये॒षोऽनु॑ प्र॒च्यव॑तेऽपाम॑तिं
 दुर्म॑तिम्बाध॑माना॒ इत्या॑ह॒ र॒ख्यसाम॑प॒हत्यै॑ रा॒यस्पोषे॑
 य॒ज्ञप॑तिमा॒भज॑न्ती॒रित्या॑ह॒ प॒शवो॑ वै रा॒यस्पोषः॑ [25]

प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्धे ष॒ड्विर्हर॑ति॒ षड्वा॑ ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभि॑रे॒वैन॑ꣳ
 हर॑ति॒ द्वे प॑रि॒गृह्य॑वती॒ भव॑तो॒ र॒ख्यसाम॑प॒हत्यै॑ सू॒र्यर॑श्मि॒रहरि॑केश
 पु॒रस्ता॑दि॒त्याह॑ प्र॒सूत्यै॑ ततः॑ पा॒वका॑ आ॒शिषो॑ नो
 जुष॑न्ता॒मित्या॑हान्नं॒ वै पा॑व॒कोऽन्न॑मे॒वाव॑ रु॒द्धे दे॒वासुराः॑
 संय॑त्ता आ॒सन्ते॑ दे॒वा ए॒तदप्र॑तिरथमपश्य॒न्तेन॑ वै ते॑ऽप्र॒ति
 [26]

असु॑रानजय॒न्तदप्र॑तिरथस्याप्रतिरथ॒त्वय्यँदप्र॑तिरथं
 द्वि॒तीयो॑ हो॒तान्वाहा॑प्र॒त्येव॑ तेन॒ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्याञ्जयत्यथो
 अन॑भिजितमे॒वाभि॑ ज॒यति॑ द॒शर्च॑म्भवति॒ दशा॑र॒ख्यरा॑
 वि॒राड्वि॑राजे॒मौ लो॒कौ वि॑धृ॒तावन॑यो॒र्लोक॑योर्वि॒धृत्या॑ अथो
 दशा॑र॒ख्यरा॑ वि॒राडन्न॑ वि॒राड्वि॑राज्ये॒वान्नाद्ये॑ प्रति॒ तिष्ठ॑त्यसंदि॒व
 वा अ॒न्तरि॑ख्यम॒न्तरि॑ख्यमि॒वाग्नी॑ध्र॒माग्नी॑ध्रे [27]

अश्मानं नि दधाति सत्त्वाय द्वाभ्याम्प्रतिष्ठित्यै विमानं
 एष दिवो मध्यं आस्त इत्याह व्यैवैतया मिमीते मध्ये दिवो
 निहितः पृश्निरश्मेत्याहान्नं वै पृश्न्यन्नमेवाव रुन्दे चतसृभिरा
 पुच्छादेति चत्वारि छन्दांसि छन्दांभिरेवेन्द्रं विश्वा
 अवीवृधन्नित्याह वृद्धिमेवोपावर्तते वाजानां सत्पतिम्पतिम्
 [28]

इत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्दे सुम्रहूर्यज्ञो देवाः आ
 च वरुषदित्याह प्रजा वै पशवः सुम्रम्प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते
 यरुषदग्निर्देवो देवाः आ च वरुषदित्याह स्वगाकृत्यै वाजस्य
 मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीदित्याहासौ वा आदित्य उद्यन्तुद्ग्राभ
 एष निम्रोचन्निग्राभो ब्रह्मणैवात्मानमुद्गृह्णाति ब्रह्मणा भ्रातृव्यं
 नि गृह्णाति॥ [29]

अग्ने प्रेह्यवं स्म दुहे तां प्रजापतेः साख्यानमनुष्यविशमेकविंशतिश्च॥ 7॥

प्राचीमनुं प्रदिशम्प्रेहि विद्वानित्याह देवलोकमेवैतयोपावर्तते
 क्रमध्वमग्निना नाकमित्याहेमानेवैतया लोकान्क्रमते पृथिव्या
 अहमुदन्तरिख्यमारुहमित्याहेमानेवैतया लोकान्स्मारोहति
 सुवर्यन्तो नापेख्यन्त इत्याह सुवर्गमेवैतया लोकमेत्यग्ने
 प्रेहि [30]

प्रथ॒मो दे॒वय॒तामि॒त्याहो॒भये॑ष्वे॒वैतया॑ दे॒वमनु॑ष्येषु
 च॒खुर्द॑धाति प॒ञ्चभि॑रधि॒ क्राम॑ति पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो यावा॑ने॒व
 य॒ज्ञस्तेन॑ स॒ह सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति न॒क्तोषा॑सेति॒ पुरो॑नुवा॒क्याम॑न्वा॒ह
 प्र॒त्या अ॒ग्ने सह॑स्रा॒ख्वेत्या॑ह साह॒स्रः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒राष्ट्यै
 तस्मै॑ ते वि॒धेम॒ वाजा॑य॒ स्वाहे॑त्या॒हान्नं॑ वै वा॒जोऽन्न॑मे॒वाव
 [31]

रु॒न्ध्रे द॒ध्नः पू॒र्णामौ॑दु॒म्बरी॑ स्वय॒मातृ॑ण्णायां जुहो॒त्यूर्ग्वै
 दध्यूर्गु॑दु॒म्बरो॒ऽसौ स्व॑य॒मातृ॑ण्णामु॒ष्यामे॒वोर्जं॑ द॒धाति॑
 तस्मा॑द॒मुतो॒ऽर्वाची॑मूर्जमु॒प जी॒वाम॑स्ति॒सृभिः॑ सा॒दय॑ति
 त्रि॒वृद्वा अ॒ग्निर्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्तम्प्रति॒ष्ठां ग॑मयति॒ प्रेद्धो॑ अ॒ग्ने
 दी॒दिहि॑ पु॒रो न॒ इत्यौ॑दु॒म्बरी॑मा द॒धात्ये॒षा वै सू॒र्मी
 कर्ण॑कावत्ये॒तया॑ ह स्म [32]

वै दे॒वा अ॒सुरा॑णां शत॒तृहा॑ स्तृ॒हन्ति॑ यदे॒तया॑
 स॒मिध॑मा॒दधा॑ति॒ वज्र॑मे॒वैतच्छ॑त॒घ्नीं यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्याय॒ प्र
 ह॑रति॒ स्तृत्या॑ अछ॑म्ब॒द्वारवि॑धेम॒ ते पर॑मे जन्म॒न्नग्न॑ इति॒
 वैक॑ङ्क॒तीमा॑ द॒धाति॑ भा ए॒वाव॑ रु॒न्ध्रे तां॑ स॒वितु॑र्वरे॒ण्यस्य॑
 चि॒त्रामि॑ति॒ शमी॑मयी॒ शान्त्या॑ अ॒ग्निर्वा॑ ह॒ वा अ॒ग्नि॒चितं॑

दुहेऽग्निचिद्वाग्निं दुहे ताम् [33]

सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्नेर्दोहस्तमस्य
कण्वं एव श्रायसोऽवेत्तेन ह स्मैन्५ स दुहे यदेतया
समिधमादधात्यग्निचिदेव तदग्निं दुहे सप्त ते अग्ने समिधः
सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य साप्तानि प्रीणाति पूर्णया
जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेः [34]

आप्त्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
असृजत प्रजानां५ सृष्ट्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स
दिशोऽनु प्राविंशञ्जुह्वन्मनसा दिशो ध्यायेद्दिग्भ्य एवैनमव
रुन्दे दध्ना पुरस्ताञ्जुहोत्याज्येनोपरिष्ठात्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं
च समीचीं दधाति द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश
मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साख्यात् [35]

एव वैश्वानरमव रुन्दे यत्प्रयाजानूयाजान्कुर्याद्विकस्तिः
सा यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै राष्ट्रं
वै वैश्वानरो विण्मरुतो वैश्वानरः५ हुत्वा मारुताञ्जुहोति
राष्ट्र एव विशमनु बध्नात्युच्चैर्वैश्वानरस्या श्रावयत्युपां५ शु
मारुताञ्जुहोति तस्माद्राष्ट्रं विशमति वदति मारुता भवन्ति

म॒रुतो॑ वै दे॒वानां॑ वि॒शो दे॒ववि॒शेनै॒वास्मै॑ म॒नुष्य॑वि॒शम॑व
 रु॒द्धे स॒प्त भ॑वन्ति स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतो॑ ग॒णश॑ ए॒व वि॒शम॑व
 रु॒द्धे ग॒णेन॑ ग॒णम॑नु॒द्रुत्य॑ जु॒होति॑ वि॒शमे॒वास्मा॑ अनु॒वर्त्मानं॑
 करो॒ति॥ [36]

वि वै य॒ज्ञस्सामं॑ च म॒ इत्या॑ह च ति॒स्रश्चेका॒त्रप॑ञ्चा॒शच्च॑॥४॥

वसो॒र्धारा॑ जु॒होति॑ वसो॑र्मे धारा॑स॒दिति॑ वा ए॒षा हू॑यते
 घृ॒तस्य॑ वा ए॒नमेषा॑ धारा॒मुष्मि॑ल्लो॒के पि॒न्वमा॑नोप॑ तिष्ठ॒त
 आ॒ज्येन॑ जु॒होति॑ तेजो॒ वा आ॒ज्यं तेजो॑ वसो॒र्धारा॑
 तेज॑सै॒वास्मै॑ तेजो॒ऽव रु॒द्धेऽथो॑ कामा॒ वै वसो॒र्धारा॑
 कामा॑ने॒वाव रु॒द्धे यं का॒मये॑त प्रा॒णान॑स्या॒न्नाद्यं॑ वि [37]

छि॒न्द्यामि॑ति वि॒ग्राहं॑ तस्य॑ जु॒हुयात्प्रा॑णाने॒वास्या॒न्नाद्यं॑
 वि॒च्छि॑न॒त्ति यं का॒मये॑त प्रा॒णान॑स्या॒न्नाद्य॑ सं त॑नुया॒मिति॑
 संत॑तां तस्य॑ जु॒हुयात्प्रा॑णाने॒वास्या॒न्नाद्य॑ सं त॑नोति॒ द्वाद॑श
 द्वा॒दशानि॑ जु॒होति॑ द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः संव॑त्सरेणै॒वास्मा॑
 अ॒न्नम॑व रु॒द्धेऽन्नं॑ च मे॒ऽख्य॑च्च म॒ इत्या॑है॒तद्वै [38]

अ॒न्नस्य॑ रू॒पं रू॒पेणै॒वान्न॑म॒व रु॒द्धेऽग्नि॑श्च म॒ आप॑श्च म॒
 इत्या॑हैषा वा अ॒न्नस्य॑ योनिः॒ सयो॑न्ये॒वान्न॑म॒व रु॒द्धेऽर्धे॑न्द्राणि॑

जुहोति देवता एवाव रुन्दे यत्सर्वेषामर्धमिन्द्रः प्रति
तस्मादिन्द्रो देवतानाम्भूयिष्ठभाक्तम् इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवास्मि
यज्ञायुधानि जुहोति यज्ञः [39]

वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवाव रुन्देऽथो एतद्वै यज्ञस्य रूपं
रूपेणैव यज्ञमव रुन्देऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह
स्वगाकृत्या अग्निश्च मे घर्मश्च म इत्याहेतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य
रूपं रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्द ऋक् मे सामं च म
इत्याह [40]

एतद्वै छन्दसा रूपं रूपेणैव छन्दास्यव रुन्दे
गर्भाश्च मे वत्साश्च म इत्याहेतद्वै पशूना रूपं रूपेणैव
पशूनव रुन्दे कल्पाञ्जुहोत्यक्लृप्तस्य क्लृप्त्यै युग्मदयुजे जुहोति
मिथुनत्वायोत्तरावती भवतोऽभिक्रान्त्या एकां च मे तिस्रश्च
म इत्याह देवछन्दसं वा एकां च तिस्रश्च [41]

मनुष्यछन्दसं चतस्रश्चाष्टौ च देवछन्दसं चैव
मनुष्यछन्दसं चाव रुन्द आ त्रयस्त्रिंशतो जुहोति
त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता एवाव रुन्द आष्टाचत्वारिंशतो
जुहोत्यष्टाचत्वारिंशदखरा जगती जागताः पशवो

जग॑त्यै॒वास्मै॑ प॒शून॑वं रु॒न्दे वाज॑श्च प्रस॒वश्चेति॑ द्वा॒दशं
जु॑होति॒ द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः संव॑त्सर ए॒व प्रति॑ तिष्ठति॥
[42]

ओष॑धयः स॒प्तभि॑ दि॒शोऽन्य॑था द्वे च॥९॥

अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ऽपा॑क्रामद्वा॒ग॒धेय॑मिच्छ॒मान॑स्तं दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्नुप॑
न॒ आ व॑र्तस्व ह॒व्यं नो॑ व॒हेति॒ सोऽब्र॑वी॒द्वर॑ वृ॒णै म॒ह्यमे॒व
वा॑जप्रस॒वीय॑ जुह॒वन्नि॑ति॒ तस्मा॑द॒ग्नये॑ वाजप्रस॒वीय॑ जुह॒ति
यद्वा॑जप्रस॒वीय॑ जुहोत्य॒ग्निमे॒व तद्वा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयत्यथो
अभि॑षेक ए॒वास्य॒ स च॑तुर्द॒शभिर्जु॑होति स॒प्त ग्रा॒म्या ओष॑धयः
स॒प्त [43]

आ॒र॒ण्या उ॒भयी॑षाम॒वरु॑द्धा अ॒न्नस्या॑न्नस्य जुहोत्य॒न्नस्या॑न्नस्य
औ॒दु॒म्बरे॑ण सु॒वेण॑ जुहोत्यू॒र्वा उ॒दु॒म्बर॒ ऊ॒र्गन्न॑मृ॒जैवा॑स्मा
ऊ॒र्जम॑न्नम॒व रु॒न्देऽग्नि॑र्वै दे॒वाना॑म॒भिषि॑क्तोऽग्नि॒चिन्म॑नु॒ष्याणा॑न्तस्य
न धा॑वे॒दवरु॑द्धः॒ ह्यस्या॑न्नम॒न्नमि॒व खलु॑ वै व॒र्षय्य॑द्धावे॒दन्ना॑द्याद्ध
[44]

उ॒पाव॑र्तते॒ नक्तो॑षा॒सेति॑ कृ॒ष्णायै॑ श्वे॒तव॑त्सायै॒ पय॑सा
जुहोत्य॒ह्वैवा॑स्मै रा॒त्रिम्प्र॑ दा॒पय॑ति रा॒त्रिया॑ह॒रहो॑रा॒त्रे ए॒वास्मै॑

प्र॒त्ते काम॑म॒न्नाद्यं॑ दुहा॒ते रा॒ष्ट्रभृ॑तो जुहोति रा॒ष्ट्रमे॒वाव॑ रु॒न्दे
 ष॒ङ्गिर्जु॑होति ष॒ङ्गा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुष्वे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति भु॒वन॑स्य
 प॒त इति॑ रथ॒मुखे प॑श्चाहु॒तीर्जु॑होति वज्रो॒ वै रथो॑ वज्रै॒णैव॑
 दि॒शः [45]

अ॒भि ज॑यत्यग्नि॒चितः॑ ह॒ वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के वा॒तोऽभि॑
 प॑वते वा॒तना॒मानि॑ जुहोत्य॒भ्यैवैन॑म॒मुष्मि॑ल्लो॒के वा॒तः प॑वते
 त्रीणि॑ जुहोति त्रयं इ॒मे लो॒का ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑
 वा॒तम॑व॒ रुन्दे॑ समु॒द्रोऽसि॑ नभ॒स्वानि॒त्याहै॑तद्वै वा॒तस्य॑
 रू॒पः रू॒पेणै॒व वा॒तम॑व॒ रुन्दे॑ऽञ्जलिना जुहोति न
 ह्ये॒तेषा॑म॒न्यथा॑हु॒तिर॒वक॑ल्पते॥ [46]

त्रिवृद्धं तिष्ठन्त्यग्न्याधेयेन नाचिनुत सप्तदश च॥10॥

सु॒वर्गा॒य वै लो॒काय॑ दे॒वर॒थो यु॑ज्यते यत्रा॒कूता॑य॒
 म॒नुष्य॑र॒थ ए॒ष ख॒लु वै दे॒वर॒थो य॑द॒ग्निर॒ग्निं यु॑न॒ज्मि
 श॑व॒सा घृ॑तेनेत्या॒ह यु॑न॒क्त्ये॒वैन॑ः स ए॒नं यु॑क्तः सु॒वर्गं
 लो॒कम॒भि व॑हति यथ्स॒र्वाभिः प॒ञ्चभि॑र्यु॒ज्याद्यु॑क्तोऽस्या॒ग्निः
 प्र॒च्युतः स्या॑दप्र॒तिष्ठि॒ता आ॑हु॒तयः॑ स्युरप्र॒तिष्ठि॒ताः स्तो॒मा
 अ॒प्र॒तिष्ठि॒तान्यु॑क्थानि ति॒सृभिः॑ प्रा॒तःस॒वने॑ऽभि मृ॒शति॑ त्रि॒वृत्

[47]

वा अ॒ग्निर्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्तं यु॒नक्ति॑ यथान॑सि यु॒क्त
 आ॒धी॒यत॑ ए॒वमे॒व तत्प्र॑त्याहु॑तय॒स्तिष्ठ॑न्ति॒ प्रति॑ स्तोमाः॒
 प्रत्यु॑क्थानि॑ यज्ञाय॒ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे द्वाभ्या॑म॒भि मृ॑शत्ये॒तावान्
 वै य॒ज्ञो यावा॑न॒ग्निष्टो॑मो भू॒मा त्वा अ॒स्यात॑ ऊ॒र्ध्वः क्रि॑यते
 यावा॑ने॒व य॒ज्ञस्तम॑न्त॒तोऽन्वा॑रो॒हति॑ द्वाभ्या॒म्प्रति॑ष्ठित्या॒
 एक॒याप्र॑स्तुत॒म्भव॑त्यथ [48]

अ॒भि मृ॑श॒त्युपै॑न॒मुत्त॑रो य॒ज्ञो न॑म॒त्यथो॒ संत॑त्यै प्र वा
 ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते योऽ॒ग्निं चि॑नुते न वा ए॒तस्या॑निष्ट॒क
 आहु॑तिर॒व क॑ल्पते यां वा ए॒षोऽनिष्ट॑क आहु॑तिं जु॒होति॑
 स्र॒वति॑ वै सा ता॑ स्र॒वन्ती॑ य॒ज्ञोऽनु॑ परा॑ भवति य॒ज्ञं यज॑मानो
 यत्पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुत आहु॑तीना॒म्प्रति॑ष्ठित्यै प्रत्याहु॑तय॒स्तिष्ठ॑न्ति
 [49]

न य॒ज्ञः प॑रा॒भव॑ति॒ न यज॑मानोऽष्टावु॑प॒ दधा॑त्य॒ष्टाख॑रा
 गा॒यत्री॑ गा॒य॒त्रेणै॒वैनं॑ छन्द॑सा चिनुते॒ यदे॑कादश॒ त्रैष्टु॑भेन॒
 यद्वा॑दश॒ जाग॑तेन॒ छन्दो॑भिरे॒वैनं॑ चिनुते॒ नपा॑त्को
 वै ना॒मैषो॑ऽ॒ग्निर्यत्पु॑नश्चि॒तिर्य॑ एवं वि॒द्वान्पु॑नश्चि॒तिं
 चि॑नुत आ तृ॒तीया॒त्पुरु॑षा॒दन्न॑मत्ति॒ यथा॒ वै पु॑नरा॒धेय॑

एवम्पुनश्चितिर्योऽग्न्याधेयेन न [50]

ऋध्नोति स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निं चित्वा नध्नोति
स पुनश्चितिं चिनुते यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्ध्या अथो
खल्वाहुर्न चेतव्येति रुद्रो वा एष यदग्निर्यथा व्याघ्रः
सुप्तम्बोधयति तादृगेव तदथो खल्वाहुश्चेतव्येति यथा
वसीयाः सम्भागधेयेन बोधयति तादृगेव तन्मनुरग्निमचिनुत
तेन नाध्नोत्स एताम्पुनश्चितिमपश्यत्तामचिनुत तथा वै स
आध्नोद्यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्धौ ॥ [51]

प्र भवति यजमानायतनं वा अष्टाचत्वारिंशच्च ॥ 11 ॥

छन्दश्चितं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दांसि
पशुमानेव भवति श्येनचितं चिन्वीत सुवर्गकामः श्येनो
वै वयसाम्पतिष्ठः श्येन एव भूत्वा सुवर्गं लोकम्पतति
कङ्कचितं चिन्वीत यः कामयेत शीर्षण्वानमुष्मिल्लोके
स्यामिति शीर्षण्वानेवामुष्मिल्लोके भवत्यलज्जचितं चिन्वीत
चतुःसीतम्प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो दिशो दिख्वेव प्रति तिष्ठति
प्रउगचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् [52]

एव भ्रातृव्यानुदत उभयतः प्रउगं चिन्वीत यः कामयेत

प्र जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान्नुदे॒य॒ प्रति॑जनि॒ष्यमा॑णा॒निति॑ प्रैव
जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान्नुद॒ते॒ प्रति॑ जनि॒ष्यमा॑णा॒त्रथच॑क्र॒चितं॑
चिन्वी॒त॒ भ्रातृ॑व्य॒वान् वज्रो॒ वै रथो॒ वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः
प्र ह॑रति द्रोण॒चितं॑ चिन्वी॒तान्न॑कामो द्रोणे॒ वा अन्न॑म्भ्रियते
सयो॑न्ये॒वान्न॑म॒वं रु॒द्धे समू॑ह्यं चिन्वी॒त प॒शुकामः॑ पशु॒माने॒व
भव॑ति [53]

परि॒चाय्यं॑ चिन्वी॒त ग्रा॒मकामो॑ ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति श्मशान॒चितं॑
चिन्वी॒त॒ यः का॒मये॑त पि॒तृलो॒क ऋ॒ध्र्या॒मिति॑ पि॒तृलो॒क
ए॒वध्नो॑ति वि॒श्वामि॒त्रज॑मद॒ग्नी वसि॑ष्ठेनास्पर्धेता॒ः स
ए॒ता ज॒मद॑ग्निर्वि॒हव्या॑ अपश्य॒त्ता उपा॑धत्ता ताभि॒र्वै स
वसि॑ष्ठस्येन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मवृ॒द्धं यद्वि॑हव्या॒ उप॒दधा॑तीन्द्रि॒यमे॒व
ताभि॑र्वी॒र्यं यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒द्धे होतु॑र्धि॒ष्णि॒य॒ उप॑
दधा॑ति यज॒माना॑य॒तनं॑ वै [54]

हो॒ता स्व॑ ए॒वास्मा॑ आ॒यत॑न इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म॒वं रु॒द्धे
द्वा॒दशो॑प॒ दधा॑ति द्वा॒दशा॑ख॒वरा॒ जग॑ती॒ जाग॑ताः पशवो
जग॑त्यै॒वास्मै॑ प॒शून॑वं रु॒द्धेऽष्टा॑व॒ष्टाव॑न्येषु धि॒ष्णि॒येषूप॑
दधा॑त्य॒ष्टाश॑फाः प॒शवः॑ प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्धे षण्मा॑र्जा॒लीये॑

षड्वा ऋतव॑ ऋतवः॑ खलु॒ वै दे॒वाः पि॒तरं॑ ऋतू॒नेव॑
दे॒वान्पि॒तृन्प्री॑णाति॥ [55]

अहर्भवति वा अश्वोऽहर्भवति दशं च॥12॥

पव॑स्व वाज॑सातय॒ इत्य॑नुष्टु॒क्प्रति॑प॒द्भव॑ति ति॒स्रोऽनु॑ष्टु॒भश्च॑त॒स्रं
गाय॑त्रियो॒ यत्ति॒स्रोऽनु॑ष्टु॒भस्तस्मा॑द॒शश्च॑स्त्रि॒भिस्तिष्ठ॑
स्तिष्ठ॑ति॒ यच्च॑त॒स्रो गाय॑त्रिय॒स्तस्मा॑त्स॒र्वाश्च॑तुरः
प॒दः प्र॑ति॒दध॑त्पला॑यते॒ पर॒मा वा ए॒षा छ॑न्द॒सां
यद॑नुष्टु॒क्पर॑मश्च॒तुष्टो॑मः॒ स्तोमा॑ना॒म्पर॑मस्त्रि॒रात्रो॑ य॒ज्ञाना॑म॒पर॑मोऽ
पशू॑ना॒म्पर॑मे॒णैवैन॑म्पर॒मता॑ गमय॒त्येक॑वि॒ंशम॑हर्भवति [56]

यस्मि॑न्न॒श्वं आल॑भ्यते॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑ प॒ञ्चर्त॑वस्त्रय॒
इ॒मे लो॒का अ॒सावा॑दित्य॒ एक॑वि॒ंश ए॒ष प्र॑जाप॒तिः
प्राजा॑प॒त्योऽश्व॑स्तमे॒व सा॒ख्यादृ॑ध्नोति॒ शक्क॑रयः॒ पृष्ठ॑म्भ॒वन्त्य॒न्यद॑न॒
वा ए॒ते प॒शव॑ आ ल॑भ्यन्त॒ उ॒तेव॑ ग्रा॒म्या उ॒तेवा॑र॒ण्या
यच्छ॑क्क॒रयः॑ पृष्ठ॑म्भ॒वन्त्य॒श्वस्य॑ स॒र्वत्वा॑य॒ पार्थु॑र॒श्मम्ब्र॑ह्मसा॒मम्भ॑व
र॒श्मिना॑ वा अ॒श्वः [57]

य॒त इ॑श्व॒रो वा अ॒श्वोऽय॑तोऽप्र॑तिष्ठि॒तः परा॑म॒परा॑व॒तं
गन्तो॑र्त्पा॒र्थुर॒श्मम्ब्र॑ह्मसा॒मम्भ॑व॒त्यश्व॑स्य॒ यत्यै॑ धृत्यै॒

संकृत्यच्छावाकसामम्भवत्युत्सन्नयज्ञो वा एष यदश्वमेधः
 कस्तद्वेदेत्याहुर्द्यदि सर्वो वा क्रियते न वा सर्व इति
 यत्संकृत्यच्छावाकसामम्भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय पर्याप्त्या
 अनन्तरायाय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति सर्वस्याप्त्यै
 सर्वस्य जित्यै सर्वमेव तेनाप्नोति सर्वं जयति॥ [58]

यदेकेन प्रजापतिः प्रेणानु यजुषापो विश्वकर्माग्र आ यांहि सुवर्गाय वज्रो गायत्रेणाग्र उदधे समीचीन्द्राय मयुरपां
 बलाय पुरुषमृगः सौरि पृषतः शका रुरुरलजस्सुपर्ण आग्नेयोऽश्वोऽग्नयेऽनीकवते चतुर्विंशतिः॥24॥ यदेकेन स पापीयानेतद्वा
 अग्नेर्धनुस्तद्देवास्त्वेन्द्रं ज्येष्ठा अपां नग्रेऽश्वं स्तूपरो द्विर्षष्टिः॥62॥ यदेकेनेकशितिपात्पेत्वः॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥॥ तैत्तिरीयसंहिता पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

यद्विद्यं द्वायुर्यच्छ्वश्रुणस्तद्वायोर्निर्वपति देवतास्तस्मादात्वाष्टात्रिंशच्च॥1॥

यदेकेन सऽस्थापयति यज्ञस्य संतत्या अविच्छेदायैन्द्राः
 पशवो ये मुष्करा यदैन्द्राः सन्तोऽग्निभ्य आलभ्यन्ते
 देवताभ्यः समदं दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्याः
 कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाग्नेया यत्रिष्टुभस्तेनैन्द्राः समृद्धौ न

देवताभ्यः समदं दधाति वायवे नियुत्वन्ते तूपरमा लभते
तेजोऽग्नेर्वायुस्तेजस एष आ लभ्यते तस्माद्यद्रियंङ्वायुः [1]

वातिं तद्रियंङ्गिर्दहति स्वमेव तत्तेजोऽन्वेति
यत्र नियुत्वन्ते स्यादुन्माद्येद्यजमानो नियुत्वन्ते भवति
यजमानस्यानुन्मादाय वायुमतीं श्वेतवतीं याज्यानुवाक्ये
भवतः सतेजस्त्वायं हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्याधारमा
धारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतेरनुरूपत्वाय
सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनाम्प्रत्या लभ्यते यच्छ्रुणस्तत्
[2]

पुरुषाणां रूपम् यत्तूपरस्तदश्वानाय्यँदन्यतोदन्तद्ववाय्यँदव
इव शफास्तदवीनाय्यँदजस्तदजानाँवाँयुर्वै पशूनाम्प्रियं धाम
यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमभि संजानानाः पशव उप तिष्ठन्ते
वायव्यः कार्या(३)ः प्राजापत्या(३) इत्याहुर्यद्वायव्यं
कुर्यात्प्राजापतेरियाद्यत्प्राजापत्यं कुर्याद्वायोः [3]

इयाद्यद्वायव्यः पशुर्भवति तेन वायोर्नैति यत्प्राजापत्यः
पुरोडाशो भवति तेन प्राजापतेर्नैति यद्वादशकपालस्तेन
वैश्वानरात्रैत्याग्रावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति दीर्घिष्यमाणो

सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चा रभतेऽग्निरवमो
देवतानां विष्णुः परमो यदाग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति
देवताः [4]

एवोभयतः परिगृह्य यजमानोऽव रुद्धे पुरोडाशेन वै देवा
अमुष्मिल्लोक आर्धुवश्चरुणास्मिन् यः कामयेतामुष्मिल्लोक
ऋध्रुयामिति स पुरोडाशं कुर्वीतामुष्मिन्नेव लोक ऋध्रोति
यदष्टाकपालस्तेनाग्नेयो यत्रिकपालस्तेन वैष्णवः समृद्धौ
यः कामयेतास्मिल्लोक ऋध्रुयामिति स चरुं कुर्वीताग्नेर्घृतं
विष्णोस्तण्डुलास्तस्मात् [5]

चरुः कार्योऽस्मिन्नेव लोक ऋध्रोत्यादित्यो भवतीयं
वा अदिति रस्यामेव प्रति तिष्ठत्यथो अस्यामेवाधि
यज्ञं तनुते यो वै संवत्सरमुख्यमभृत्वाग्निं चिनुते
यथा सामि गर्भोऽवपद्यते तादृगेव तदार्तिमार्च्छेद्वैश्वानरं
द्वादशकपालम् पुरस्तान्निर्वपेत्संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो
यथा संवत्सरमात्वा [6]

काल आगते विजायत एवमेव संवत्सरमात्वा काल
आगतेऽग्निं चिनुते नार्तिमार्च्छत्येषा वा अग्नेः प्रिया

तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्य तनुवमव रुन्दे त्रीण्येतानि
हवींषि भवन्ति त्रयं इमे लोका एषां लोकानां रोहाय॥
[7]

अग्निवान्पशुमानं सानीति वा अग्निर्धविष्ये मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्धृवा सीद तेन तानादित्या

अब्रुवन् ययमंजनिङ् वयश्चत्वारिंशच्च॥2॥

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणानु प्राविशत्ताभ्यः पुनः
सम्भवितुं नाशक्रोत्सोऽब्रवीदृध्रवदिथ्स यो मेतः पुनः
संचिनवदिति तं देवाः समचिन्वन्ततो वै त आर्ध्रुवन्
यथ्समचिन्वन्तचित्यस्य चित्यत्वम् य एवं विद्वानग्निं चिनुत
ऋध्रोत्येव कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुरग्निवान् [8]

असानीति वा अग्निश्चीयतेऽग्निवानेव भवति कस्मै
कमग्निश्चीयत इत्याहुर्देवा मां वेदन्निति वा अग्निश्चीयते
विदुरेनं देवाः कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्गृह्यं सानीति वा
अग्निश्चीयते गृह्येव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः
पशुमानं सानीति वा अग्निः [9]

चीयते पशुमानेव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः
सप्त मा पुरुषा उप जीवानिति वा अग्निश्चीयते त्रयः
प्राश्चस्त्रयः प्रत्यश्च आत्मा सप्तम एतावन्त एवैनममुष्मिल्लोक

उप जीवन्ति प्रजापतिरग्निमचिकीषत् तम्पृथिव्यब्रवीन्न
मय्यग्निं चैष्यसेति मा धर्ष्यति सा त्वातिदह्यमाना वि
धविष्ये [10]

स पापीयान्भविष्यसीति सौऽब्रवीत्तथा वा अहं करिष्यामि
यथा त्वा नातिधर्ष्यतीति स इमामभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा
सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेतीमामेवेष्टकां
कृत्वोपाधत्तानतिदाहाय यत्प्रत्यग्निं चिन्वीत तदभि
मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद
[11]

इतीमामेवेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽनतिदाहाय प्रजापतिरकामयत्
प्र जायेयेति स एतमुख्यमपश्यत् संवत्सरमभिभुस्ततो
वै स प्राजायत तस्मात्संवत्सरम्भार्यः प्रैव जायते तं
वसवोऽब्रुवन् त्वमजनिष्ठा वयम्प्रा जायामहा इति तं
वसुभ्यः प्रायच्छत् त्रीण्यहान्यबिभरुस्तेन [12]

त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशत् च तस्मात्त्र्यहम्भार्यः
प्रैव जायते तान्नुद्रा अब्रुवन् ययमजनिद्वं वयम्प्रा जायामहा
इति तं रुद्रेभ्यः प्रायच्छन्त षडहान्यबिभरुस्तेन त्रीणि

च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात्पडहम्भार्यः प्रैव जायते तानादित्या अब्रुवन्प्र यूयमजनिद्वं वयम् [13]

प्र जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रायच्छन्तं द्वादशाहान्यबिभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्माद्द्वादशाहम्भार्यः प्रैव जायते तेनैव ते सहस्रमसृजन्तोखाः सहस्रतमीर्य्य एवमुख्यः साहस्रं वेद् प्र सहस्रम्पशूनाप्रोति॥ [14]

युञ्जानेष्वग्नें प्राचीनमुत्तानर्बामृतञ्चतुर्विंशतिश्च॥३॥

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते यदुखा सा वा एषैतरहि यातयामनी सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुरग्नें युख्वा हि ये तवं युख्वा हि देवहूतमाः इत्युखायां जुहोति तेनैवैनाम्पुनः प्र युङ्क्ते तेनायातयाम्नी यो वा अग्निं योग आगते युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेष्वग्नें [15]

युख्वा हि ये तवं युख्वा हि देवहूतमाः इत्याहैष वा अग्रेर्योगस्तेनैवैनं युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु ब्रह्मवादिनां वदन्ति न्यङ्कुग्निश्चेतुर्व्या(३) उत्ताना(३) इति वयसां वा एष प्रतिमया चीयते यदग्निर्यन्त्यञ्च चिनुयात्पृष्टित

ए॒न॒माहु॑तय ऋ॒च्छेयु॑र्यदु॒त्ता॒नं न पति॑तुः शक्रु॒या॒दसु॑व॒र्ग्योऽस्य॑
स्यात्प्रा॒चीन॑मु॒त्ता॒नम् [16]

पुरु॒षशी॒र्षमु॑प॒ दधा॑ति मुख॒त ए॒वैन॒माहु॑तय ऋ॒च्छन्ति॒
नो॒त्ता॒नं चि॑नुते सु॒व॒र्ग्योऽस्य॑ भवति सौ॒र्या जु॑होति
च॒र॒ष्पु॒रेवा॑स्मिन्प्रति॑ दधाति द्विजु॑होति द्वे हि च॒र॒ष्पु॒षी
समा॒न्या जु॑होति समा॒नः हि च॒र॒ष्पुः समृ॑द्धौ दे॒वा॒सुराः
संय॑त्ता आस॒न्ते वा॒मं व॒सु सं न्य॑दधत॒ तद्दे॒वा वा॑म॒भृता॑वृ॒ञ्जत॒
तद्वा॑म॒भृता॑ वा॒मभृ॑त्वय्य॒द्वा॑म॒भृत॑मु॒प॒दधा॑ति वा॒ममे॒व तया॒
व॒सु यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒द्धे हिर॑ण्यमूर्ध्नी भवति
ज्योति॑र्वै हिर॑ण्यं ज्योति॑र्वा॒म॒ज्योति॑षै॒वास्य॑ ज्योति॑र्वा॒मं वृ॒द्धे
द्विय॒जुर्भव॑ति प्र॒ति॑ष्ठित्यै॥ [17]

ओष॑धयः कञ्ज॑होति स्व॒प॒त्याया॑ष्टाद॑श च॥4॥

आपो॒ वरु॑णस्य॒ पत्न॑य आस॒न्ता अ॒ग्निर॒भ्य॑ध्याय॒त्ताः
सम॑भव॒त्तस्य॑ रे॒तः परा॑प॒त॒त्त॒दिय॑म॒भव॑द्यद्वि॒तीय॑म्प॒राप॑त॒त्त॒दसा॑-
व॒भव॑दियं वै वि॒राड॒सौ स्व॒राड॒द्विरा॑जा॒वुप॑दधा॒तीमे॒ ए॒वोप॑
धत्ते॒ यद्वा अ॒सौ रे॒तः सि॑ञ्चति॒ तद॒स्याम्प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति॒ तत्प्र
जा॑यते॒ ता ओष॑धयः [18]

वीरुधो भवन्ति ता अग्निरिति य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो
 भवति यो रेतस्वी स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामुभे उप
 दध्यादिमे एवास्मै समीची रेतः सिञ्चतो यः सिक्तरैताः
 स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामन्यामुप दध्यादुत्तमायां- मन्याः
 रेत एवास्य सिक्तमाभ्यामुभयतः परि गृह्णाति संवत्सरं न
 कम् [19]

चन प्रत्यवरोहेन हीमे कं चन प्रत्यवरोहतस्तदेनयोर्व्रतय्यौ
 वा अपशीर्षाणमग्निं चिनुतेऽपशीर्षामुष्मिल्लोके भवति यः
 सशीर्षाणं चिनुते सशीर्षामुष्मिल्लोके भवति चित्तिं जुहोमि
 मनसा घृतेन यथा देवा इहागमन्वीतिहोत्रा ऋतावृधः
 समुद्रस्य वयुनस्य पत्नञ्जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाहामर्त्यः
 हविरिति स्वयमातृण्णामुपधाय जुहोति [20]

एतद्वा अग्नेः शिरः सशीर्षाणमेवाग्निं चिनुते
 सशीर्षामुष्मिल्लोके भवति य एवं वेद सुवर्गाय वा एष
 लोकाय चीयते यदग्निस्तस्य यदयथापूर्वं क्रियतेऽसुवर्ग्यमस्य
 तत्सुवर्ग्योऽग्निश्चितिमुपधायामि मृशेच्चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि
 विद्वान्पृष्ठेव वीता वृजिना च मर्तान्राये च नः स्वपत्याय

देव॒ दितिं॑ च॒ रास्वादि॑तिमुरुष्येति॑ यथापूर्वमे॒वैना॒मुप॑ धत्ते
प्राञ्च॑मेनं चिनुते सुव॒र्ग्योऽस्य॑ भवति॥ [21]

ब्रह्मवादिनो व्यन्यादेषु यजमानस्त्रीणि च॥5॥

वि॒श्वक॑र्मा दि॒शाम्प॑तिः स नः॑ प॒शून्पा॑तु सौऽस्मान्पा॑तु
तस्मै॒ नमः॑ प्र॒जाप॑ती रु॒द्रो वरु॑णोऽग्निर्दि॒शाम्प॑तिः स
नः॑ प॒शून्पा॑तु सौऽस्मान्पा॑तु तस्मै॒ नमः॑ ए॒ता वै दे॒वता॑
ए॒तेषाम्प॑शूनामधिपतयस्ताभ्यो वा ए॒ष आ वृ॑श्च्यते यः
प॑शुशीर्षाण्युप॒दधा॑ति हिरण्येष्ट॒का उप॑ दधात्ये॒ताभ्य॑ ए॒व
दे॒वता॑भ्यो नमस्करोति ब्रह्मवा॒दिनः॑ [22]

व॒दन्त्य॒ग्नौ ग्रा॒म्यान्प॑शून् द॒धाति शु॒चार॑ण्यान॒र्पय॑ति
किं तत् उच्छि॑ष्ट॒तीति॑ यद्धि॒रण्येष्ट॒का उप॑दधा॒त्यमृ॑तं
वै हि॒रण्य॑ममृते॒नैव॑ ग्रा॒म्येभ्यः॑ प॒शुभ्यो॑ भेष॒जं क॑रोति
नैना॒न् हि॒नस्ति॑ प्रा॒णो वै प्र॑थ॒मा स्व॑यमातृ॒ण्णा व्या॒नो
द्वि॒तीया॑पा॒नस्तृ॒तीया॒नु प्रा॑ण्यात्प्रथ॒मा स्व॑यमातृ॒ण्णामु॑प॒धाय॑
प्रा॒णेनै॒व प्रा॒ण स्व॑म॒र्धय॑ति व्य॒न्यात् [23]

द्वि॒तीया॑मुप॒धाय॑ व्या॒नेनै॒व व्या॒न स्व॑म॒र्धय॑त्यपा॒न्यात्तृ॒तीया॑मुप॒धाय॑
सम॑र्धयत्यथो॑ प्रा॒णैरे॒वैव॑ स्व॑मि॒न्द्रे भूर्भुवः॑ सुव॒रिति॑

स्वयमातृ॒ण्णा उ॒प दधा॑ती॒मे वै लो॒काः स्वय॑मातृ॒ण्णा ए॒ताभिः॑
खलु॑ वै व्या॒हृती॑भिः प्र॒जाप॑तिः प्राजा॑यत॒ यदे॒ताभिर्व्या॑हृतीभिः
स्वयमातृ॒ण्णा उ॒प दधा॑ती॒माने॒व लो॒कानु॑प॒धायै॑षु [24]

लो॒केष्वधि॑ प्र जा॑यते प्रा॒णाय॑ व्या॒नाया॑पा॒नाय॑ वा॒चे त्वा
च॒ख्षुषे॑ त्वा॒ तया॑ दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑दा॒ग्निना॒ वै दे॒वाः
सु॒वर्गं॑ लो॒कम॑जिगा॒ं स॒न्तेन॑ पति॑तुं नाश॑क्नुवन्त ए॒ताश्च॑त॒स्रः
स्वयमातृ॒ण्णा अ॑पश्य॒न्ता दि॒ख्यूपा॑दधत॒ तेन॑ स॒र्वत॑श्च॒ख्षुषा
सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑य॒न्यच्च॑त॒स्रः स्वय॑मातृ॒ण्णा दि॒ख्यूप॑दधा॑ति
स॒र्वत॑श्च॒ख्षुषे॒व तद॑ग्निना॒ यज॑मानः सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति॥ [25]

रूपाणि सूद॑दोह॒सस्तया॑ षोड॑श च॥6॥

अ॒ग्न आ या॑हि वी॒तय॑ इत्या॒हाह॑तै॒वैन॑म॒ग्निं दू॑तं वृ॒णीम॑ह
इत्या॑ह हू॒त्वैवैनं॑ वृ॒णीते॒ऽग्निना॒ग्निः समि॑ध्यत॒ इत्या॑ह॒ समि॑न्द्र
ए॒वैन॑म॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ ज॒ङ्घन॑दि॒त्याह॑ समि॑द्ध ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं
द॑धात्य॒ग्नेः स्तोम॑म्मनाम॒ह इत्या॑ह मनु॒त ए॒वैन॑मे॒तानि॑ वा
अ॒ह्नां रू॒पाणि॑ [26]

अ॒न्वह॑मे॒वैनं॑ चिनु॒तेऽवा॒ह्नां रू॒पाणि॑ रु॒द्धे ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑
वद॑न्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद्या॒तयाम्नी॑र॒न्या इष्ट॑का॒ अया॑तयाम्नी

लोकम्पृणेत्यैन्द्राग्नी हि बार्हस्पत्येति ब्रूयादिन्द्राग्नी
 च हि देवानाम्बृहस्पतिश्चायातयामानोऽनुचरवती
 भवत्यजामित्वायानुष्टुभानुं चरत्यात्मा वै लोकम्पृणा
 प्राणोऽनुष्टुप्तस्मात्प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनुं चरति ता अस्य
 सूददोहसः [27]

इत्याहु तस्मात्पुरुषिपरुषि रसः सोमः श्रीणन्ति
 पृश्नय इत्याहान्नं वै पृश्नयन्नमेवाव रुन्देऽर्को वा
 अग्निरर्कोऽन्नमन्नमेवाव रुन्दे जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा
 रोचने दिव इत्याहेमानेवास्मै लोकाऽयोतिष्मतः करोति
 यो वा इष्टकानाम्प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति तया
 देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्याहैषा वा इष्टकानाम्प्रतिष्ठा य
 एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति॥ [28]

ऐन्द्रिया पुर उत्तराद्धनुस्तदग्र्यं आहाष्टौ च॥7॥

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्वज्रं एकादशिनी
 यदग्नावेकादशिनीमिनुयाद्वज्रेणैव सुवर्गालोका-
 दन्तर्दध्याद्यन्न मिनुयात्स्वरुभिः पशून्व्यर्धयेदेकयूपम्मिनोति
 नैनं वज्रेण सुवर्गालोकादन्तर्दधाति न स्वरुभिः

प॒शून्व्य॑र्धयति॒ वि वा ए॒ष इन्द्रि॑येण॒ वी॒र्येण॑र्ध्यते॒ योऽग्निं॑
चि॒न्वन्न॑धि॒क्राम॑त्यैन्द्रि॒या [29]

ऋ॒चाक्रम॑ण॒म्प्रती॑ष्ट॒कामु॑प॒ दध्या॒न्नेन्द्रि॑येण॒ वी॒र्येण॑ व्य॒ध्यते
रु॒द्रो वा ए॒ष यद॑ग्निस्तस्य॒ तिस्रः॑ श॒रव्याः॑ प्रती॒ची
ति॒रश्च्य॑नूची॒ ताभ्यो॑ वा ए॒ष आ वृ॑श्च्यते॒ योऽग्निं॑ चि॒नुते॑ऽग्निं
चि॒त्वा ति॑सृ॒धन्व॑मया॒चित॑म॒ब्राह्म॑णाय॒ दद्या॑त्ताभ्य॒ एव
नम॑स्करोत्यथो॒ ताभ्य॑ ए॒वात्मानं॑ निष्क्रीणीते॒ यत्ते॑ रु॒द्र पु॒रः
[30]

धनु॑स्तद्वातो॒ अनु॑ वातु ते॒ तस्मै॑ ते रु॒द्र संव॑त्स॒रेण॑
नम॑स्करोमि॒ यत्ते॑ रु॒द्र द॑खि॒षणा॑ धनु॑स्तद्वातो॒ अनु॑ वातु
ते॒ तस्मै॑ ते रु॒द्र प॑रिवत्स॒रेण॑ नम॑स्करोमि॒ यत्ते॑ रु॒द्र
प॒श्चाद्ध॑नुस्तद्वातो॒ अनु॑ वातु ते॒ तस्मै॑ ते रु॒द्रेदा॑वत्स॒रेण॑
नम॑स्करोमि॒ यत्ते॑ रु॒द्रोत्त॑राद्धनुस्तत् [31]

वातो॒ अनु॑ वातु ते॒ तस्मै॑ ते रु॒द्रेदु॑वत्स॒रेण॑ नम॑स्करोमि॒
यत्ते॑ रु॒द्रोप॑रि॒ धनु॑स्तद्वातो॒ अनु॑ वातु ते॒ तस्मै॑ ते रु॒द्र
व॒त्स॒रेण॑ नम॑स्करोमि॒ रु॒द्रो वा ए॒ष यद॑ग्निः स यथा॑
व्या॒घ्रः क्रु॒द्धस्ति॑ष्ठत्ये॒वं वा ए॒ष ए॒तर्हि॑ संचि॒तमे॒तैरु॑प॒ तिष्ठ॑ते

नमस्कारैरेवैनं शमयति यैऽग्नयः [32]

पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तेषां त्वमस्युत्तमः प्र
णो जीवातवे सुवा। आपं त्वाग्ने मनसापं त्वाग्ने तपसापं
त्वाग्ने दीर्घयापं त्वाग्ने उपसद्भिरापं त्वाग्ने सुत्ययापं त्वाग्ने
दखिणाभिरापं त्वाग्नेऽवभृथेनापं त्वाग्ने वशयापं त्वाग्ने
स्वगाकारेणेत्याहैषा वा अग्नेरातिस्तयैवैनमाप्नोति॥ [33]

श्येत्त्वं प्रतीच्यां त्वा दिशा सांदयामि यः सात्मानञ्चिनुते द्वाविंशतिश्च॥४॥

गायत्रेण पुरस्तादुप तिष्ठते प्राणमेवास्मिन्दधाति
बृहद्रथन्तराभ्याम्पृख्यावोजं एवास्मिन्दधात्यृतुस्थायज्ञायज्ञियेन
पुच्छंमृतुष्वेव प्रति तिष्ठति पृष्ठैरुप तिष्ठते तेजो वै
पृष्ठानि तेजं एवास्मिन्दधाति प्रजापतिरग्निमसृजत
सोऽस्मात्सृष्टः पराङ्मत्तं वारवन्तीयेनावारयत तद्वारवन्तीयस्य
वारवन्तीयत्वः श्यैतेन श्येती अंकुरुत तच्छ्रौतस्य श्यैतत्वम्
[34]

यद्वारवन्तीयेनोपतिष्ठते वारयत एवैनं श्यैतेन श्येती
कुरुते प्रजापतेरहर्हदयेनापिपृख्यम्प्रत्युप तिष्ठते प्रेमाणमेवास्य
गच्छति प्राच्यां त्वा दिशा सांदयामि गायत्रेण छन्दसाग्निना

दे॒वत॑या॒ग्नेः शी॒र्ष्णा॒ग्नेः शि॒र॒ उ॒पं द॒धामि॑ द॒खि॑णया त्वा
दि॒शा सा॑दयामि त्रै॒ष्टु॒भेन॑ छ॒न्द॒सेन्द्रे॑ण दे॒वत॑या॒ग्नेः प॒र॒खे॑णा॒ग्नेः
प॒र॒ख॒मुपं॑ द॒धामि॑ प्र॒ती॒च्या त्वा दि॒शा सा॑दयामि [35]

जा॒ग॒तेन॑ छ॒न्द॒सा स॒वि॒त्रा दे॒वत॑या॒ग्नेः पु॒च्छे॑ना॒ग्नेः
पु॒च्छ॒मुपं॑ द॒धाम्यु॒दी॒च्या त्वा दि॒शा सा॑दया॒म्यानु॑ष्टु॒भेन॑
छ॒न्द॒सा मि॒त्राव॑रुणाभ्यां दे॒वत॑या॒ग्नेः प॒र॒खे॑णा॒ग्नेः प॒र॒ख॒मुपं॑
द॒धाम्यु॒र्ध्वया॑ त्वा दि॒शा सा॑दयामि पा॒ङ्केन॑ छ॒न्द॒सा
बृ॒ह॒स्प॒ति॒ना दे॒वत॑या॒ग्नेः पृ॒ष्ठेना॒ग्नेः पृ॒ष्ठ॒मुपं॑ द॒धामि॑ यो वा
अ॒पा॒त्मा॒न॒म॒ग्निं चि॑नुतेऽपा॒त्मा॒मु॒ष्मि॒ल्लो॒के भ॑वति यः सा॒त्मा॒नं
चि॑नुते सा॒त्मा॒मु॒ष्मि॒ल्लो॒के भ॑वत्या॒त्मेष्ट॑का उ॒पं द॒धात्ये॑ष वा
अ॒ग्नेरा॒त्मा सा॒त्मा॒न॒मे॒वाग्निं चि॑नुते सा॒त्मा॒मु॒ष्मि॒ल्लो॒के भ॑वति
य ए॒वं वेद॑॥ [36]

दुधस्तनूरुहविर्भागाः पातु द्वात्रिंशच्च॥९॥

अ॒ग्न॑ उ॒द॒धे या त॒ इ॒षु॑र्यु॒वा ना॒म॒ तया॑ नो मृ॒ड॒ तस्या॑स्ते
न॒म॒स्तस्या॑स्त॒ उप॒ जी॒व॒न्तो भू॒या॒स्मा॒ग्रे दु॒ध॒ ग॒ह्य कि॑श्शिल
व॒न्य॒ या त॒ इ॒षु॑र्यु॒वा ना॒म॒ तया॑ नो मृ॒ड॒ तस्या॑स्ते न॒म॒स्तस्या॑स्त॒
उ॒प॒ जी॒व॒न्तो भू॒या॒स्म॒ प॒ञ्च॒ वा ए॒तेऽग्न॑यो यच्चि॒त॒य उ॒द॒धिरे॒व
ना॒म॑ प्र॒थ॒मो दु॒धः [37]

द्वितीयो गृह्यस्तृतीयः किं शिलश्चतुर्थो वन्यः पञ्चमस्तेभ्यो
 यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च प्र दहेयुर्यदेता
 आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनान्छमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न
 यजमानो वाङ्म आसन्नसोः प्राणोऽख्योश्चख्युः कर्णयोः
 श्रोत्रम्बाहुवोर्बलमूरुवोरोजोऽरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः [38]

तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरप वा
 एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामन्ति वाङ्म
 आसन्नसोः प्राण इत्याह प्राणानेवात्मन्धत्ते यो रुद्रो अग्नौ
 यो अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश तस्मै
 रुद्राय नमो अस्त्वाहुतिभागा वा अन्ये रुद्रा हविर्भागाः
 [39]

अन्ये शतरुद्रीयः हुत्वा गावीधुकं चरुमेतेन यजुषा
 चरमायामिष्टकायां नि दध्याद्भागधेयेनैवैनः शमयति
 तस्य त्वै शतरुद्रीयः हुतमित्याहुर्यस्यैतदग्नौ क्रियत इति
 वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्तु पितरस्त्वा यमराजानः
 पितृभिर्दखिणतः पान्त्वादित्यास्त्वा विश्वैर्देवैः पश्चात्पान्तु
 द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतः पातु [40]

देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्ताच्चोपरिष्ठाच्च पान्तु
 न वा एतेन पूतो न मेध्यो न प्रोर्षितो यदेनमतः
 प्राचीनमप्रोर्षति यत्संचितमाज्येन प्रोर्षति तेन पूतस्तेन
 मेध्यस्तेन प्रोर्षितः॥ [41]

प्रतीची दित्तस्यांस्ते द्विष्मो यश्च निलिम्पा नामेह गृहा इति लूख्यो वसीयान्भवति॥10॥

समीची नामासि प्राची दित्तस्यांस्तेऽग्निरधिपतिरसितो
 रर्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतान्ते
 यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्योज्ज्विनी नामासि
 दक्षिणा दित्तस्यांस्तु इन्द्रोऽधिपतिः पृदाकुः प्राची नामासि
 प्रतीची दित्तस्यांस्ते [42]

सोमोऽधिपतिः स्वजोऽवस्थावा नामास्युदीची
 दित्तस्यांस्ते वरुणोऽधिपतिस्तिरश्चराजिरधिपती नामासि
 बृहती दित्तस्यांस्ते बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो वशिनी
 नामासीयं दित्तस्यांस्ते यमोऽधिपतिः कल्माषग्रीवो
 रर्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो
 मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च [43]

नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्येता वै देवता अग्निं चित॥

र॑र॒खन्ति॒ ता॒भ्यो॒ यदाहु॑तीर्न जु॒हुयाद॑ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं
 च ध्याये॒युर्यदे॒ता आहु॑तीर्जु॒होति॑ भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनान्छ॑मयति
 ना॒र्तिमा॑च्छत्यध्व॒र्युर्न यज॑मानो हे॒तयो॒ नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ वः
 पु॒रो गृ॒हा अ॒ग्निर्व॒ इष॑वः स॒लिलो॒ निलि॑म्पा नाम॑ [44]

स्थ॒ तेषां॑ वो द॒खि॒णा गृ॒हाः पि॒तरो॑ व॒ इष॑वः स॒गरो
 व॒ज्जि॒णो॒ नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ वः प॒श्चाद्गृ॒हाः स्व॒प्नो॑ व॒ इष॑वो
 ग॒ह्वरो॑ऽव॒स्थावा॑नो॒ नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ व॒ उत्त॑राद्गृ॒हा आपो॑ व॒
 इष॑वः स॒मुद्रो॑ऽधि॒पत॑यो॒ नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ व॒ उप॑रि॒ गृ॒हा व॒र्षं
 व॒ इष॑वोऽव॒स्वान्क्र॒व्या नाम॑ स्थ॒ पार्थि॑वा॒स्तेषां॑ व॒ इ॒ह गृ॒हाः
 [45]

अन्नं॑ व॒ इष॑वो नि॒मिषो॑ वा॒तना॑मन्तेभ्यो॑ वो नम॒स्ते नो॑
 मृ॒डय॑त॒ ते यं द्वि॑ष्मो यश्च॑ नो॒ द्वेष्टि॑ तं वो॒ जम्भे॑ द॒धामि॑ हु॒तादो॑
 वा अ॒न्ये दे॒वा अ॑हु॒तादो॑ऽन्ये तान॑ग्नि॒चिदे॒वोभया॑न्प्रीणाति
 द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेणै॒ता आहु॑तीर्जु॒होति॑ भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनान्प्री॑णा॒त्यथो॑
 ख॒ल्वा॑हु॒रिष्ट॑का॒ वै दे॒वा अ॑हु॒ताद् इति॑ [46]

अ॒नु॒प॒रि॒क्रामं॑

जु॒होत्य॑प॒रि॒वर्ग॑मे॒वैनान्प्री॑णाती॒मः॑

स्तनमूर्जस्वन्तं धयापाम्प्रप्यातमग्ने सरिरस्य मध्ये॥
 उथ्सं जुषस्व मधुमन्तमूर्व समुद्रिय५ सदन्मा विशस्व। यो
 वा अग्निम्प्रयुज्य न विमुञ्चति यथाश्वो युक्तोऽविमुच्यमानः
 र्व्युध्यन्पराभवत्येवमस्याग्निः परा भवति तम्पराभवन्तं
 यजमानोऽनु परा भवति सोऽग्निं चित्वा लूख्यः [47]

भवतीमः५ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापामित्याज्यस्य पूर्णा५
 स्रुचं जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको विमुच्यैवास्मा अन्नमपि
 दधाति तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च न सुधाय५ ह वै वाजी
 सुहितो दधातीत्यग्निर्वाव वाजी तमेव तत्प्रीणाति स
 एनम्प्रीतः प्रीणाति वसीयान्भवति॥ [48]

इन्द्रायाष्टावि५शतिः॥11॥

इन्द्राय राज्ञे सूकरो वरुणाय राज्ञे कृष्णो यमाय राज्ञ
 ऋश्यं ऋषभाय राज्ञे गवयः शार्दूलाय राज्ञे गौरः पुरुषराजाय
 मर्कटः खिप्रश्येनस्य वर्तिका नीलंगोः क्रिमिः सोमस्य राज्ञः
 कुलुङ्गः सिन्धोः शि५शुमारो हिमवतो हस्ती॥ [49]

मयुस्त्रयोवि५शतिः॥12॥

म॒युः प्रा॑जाप॒त्य ऊ॒लो ह॒ली॑ख॒णो वृष॑द॒ः शस्ते॑ धा॒तुः
 सर॑स्वत्यै शारि॑रिः श्ये॒ता पु॑रुष॒वाख॑सर॑स्वते शु॒कः श्ये॒तः
 पु॑रुष॒वागा॑र॒ण्योऽजो॑ न॒कुलः॑ शका॒ ते पौ॑ष्णा वा॒चे क्रौ॑ञ्चः॥

[50]

अ॒पामेका॑त्रवि॒ंशतिः॥ 13॥

अ॒पां न॒त्रै ज॒षो ना॒क्रो म॒करः॑ कु॒ली॒कय॑स्तेऽकू॒पा॒रस्य॑
 वा॒चे पै॑ङ्गरा॒जो भ॒गाय॑ कु॒षीत॑क आ॒ती वा॑ह॒सो दर्वि॑दा॒ ते
 वा॒यव्या॑ दि॒ग्भ्यश्च॑क्रवा॒कः॥ [51]

ब॒ला॒याज॑गर आ॒खुः सृ॒ज॒या श॒यण॑ड॒कस्ते॑ मै॒त्रा
 मृ॒त्यवै॑ऽसि॒तो म॒न्यवै॑ स्व॒जः कु॑म्भी॒नसः॑ पु॒ष्कर॑सा॒दो
 लो॑हि॒ताहि॑स्ते त्वा॒ष्ट्राः प्र॑ति॒श्रुत्का॑यै वा॒हसः॥ [52]

पु॒रुष॑मृ॒गश्च॒न्द्रम॑से गो॒धा का॒ल॒का दा॒र्वाघा॑टस्ते
 वन॑स्प॒तीना॑मे॒न्यहे॑ कृ॒ष्णो रा॒त्रियै॑ पि॒कः खि॒ष्वङ्का नी॒ल॒शी॒र्ष्णी
 तै॑ऽर्य॒म्णे धा॒तुः क॑त्क॒टः॥ [53]

सौ॒री ब॒लाक॑श्यो म॒यूरः॑ श्ये॒नस्ते॑ ग॒न्ध॒र्वाणा॑वँसू॒नां
 क॒पिञ्ज॑लो रु॒द्राणा॑ तित्ति॒री रो॒हित्कु॑ण्ड॒णाची॑ गो॒लत्ति॑का॒ ता
 अ॒प्सर॑सा॒मर॑ण्याय सू॒मरः॥ [54]

पृष॒तो वै॑श्व॒देवः पि॒त्वो न्यङ्कुः॑ क॒श॒स्तेऽनु॑मत्या
 अन्य॒वापो॑ऽर्ध॒मा॒साना॑म॒मा॒सां क॒श्यपः॑ क॒रिः कु॒टरु॑र्दात्यौ॒हस्ते
 सि॒नीवा॒ल्यै बृ॒ह॒स्पत॑ये शित्पु॒टः॥ [55]

बलाय पुरुषमृगः सौरी पृषतश्शकाष्टादशाष्टादश॥14-18॥

शका॑ भौमी पा॒त्रः क॒शो मा॒न्थी॒लव॒स्ते पि॒तृणा॑मृ॒तूनां
 ज॒ह॒का सं॒व॒त्स॒राय॑ लोपा॑ क॒पोत॑ उलू॒कः श॒शस्ते॑ नैर्ऋ॒ताः
 कृ॒क॒वाकुः॑ सावि॒त्रः॥ [56]

रुरुर्विश्रुतिः॥19॥

रुरू॑ रौ॒द्रः कृ॒क॒ला॒सः श॒कुनिः॑ पि॒प्प॒का ते श॑र॒व्यायै॑ ह॒रि॒णो
 मा॒रु॒तो ब्र॒ह्म॒णे शा॒र्ग॒स्त॒र॒ख्युः कृ॒ष्णः श्वा च॑तु॒र॒ख्यो ग॑र्द॒भस्त
 इ॒तर॑ज॒नाना॑म॒ग्रये॑ धूङ्ख॒ष्णा॥ [57]

अ॒ल॒ज आ॑न्त॒रि॒ख्य उ॒द्रो म॒द्गुः प्ल॒वस्ते॑ऽपा॒मदि॑त्यै
 ह॒स॒साचि॑रिन्द्रा॒ण्यै की॒र्शा गृ॒ध्रः शि॒ति॒क॒खी वा॑ध्रा॒ण॒सस्ते
 दि॒व्या द्या॑वापृ॒थि॒व्या श्वा॒वित्॥ [58]

अलजस्सुपर्णोऽष्टादशाष्टादश॥21॥

सु॒पर्णः पा॑र्ज॒न्यो ह॒सो वृ॒को वृ॒षद॒शस्त॑ ऐ॒न्द्रा
 अ॒पामु॒द्रोऽर्य॑म्णे लो॒पा॒शः सि॒हो न॑कु॒लो व्या॒घ्रस्ते॑ म॒हेन्द्रा॑य॒

कामाय॑ पर॒स्वान्॥ [59]

आग्ने॒यो द्वाविं॑शतिः॥22॥

आग्ने॒यः कृ॒ष्णाग्री॑वः सा॒रस्व॒ती मे॒षी ब॒भ्रुः सौ॒म्यः पौ॒ष्णः
श्या॒मः शि॑तिपृ॒ष्ठो बा॑र्हस्प॒त्यः शिल्पो॑ वै॒श्वदे॒व ऐ॒न्द्रोऽरु॒णो
मा॑रु॒तः क॒ल्माष॑ ऐ॒न्द्रा॒ग्नः स॑हि॒तोऽधो॑रा॒मः सा॒वि॒त्रो वा॑रु॒णः
पे॒त्वः॥ [60]

अश्व॒ष्पोऽंश॑॥23॥

अश्व॑स्तू॒परो गो॑मृ॒गस्ते प्रा॑जाप॒त्या आ॑ग्ने॒यौ कृ॒ष्णाग्री॑वौ
त्वा॒ष्ट्रो लो॑मशस॒क्थौ शि॑तिपृ॒ष्ठो बा॑र्हस्प॒त्यौ धा॒त्रे पृ॑षो॒दरः
सौ॒र्यो ब॒ल॒ख्यः पे॒त्वः॥ [61]

अ॒ग्नयोऽनी॑कवते द्वाविं॑शतिः॥24॥

अ॒ग्नयेऽनी॑कवते॒ रोहि॑ता॒ञ्जिर॒न॒ड्वा॒न॒धो॒रा॒मौ सा॒वि॒त्रौ पौ॒ष्णौ
र॑ज॒तना॑भी वै॒श्वदे॒वौ पि॒शंगौ॑ तू॒परो॑ मा॑रु॒तः क॒ल्माष॑ आ॒ग्नेयः
कृ॒ष्णोऽजः॑ सा॒रस्व॒ती मे॒षी वा॑रु॒णः कृ॒ष्ण ए॒क॑शि॒तिपा॒त्पे॒त्वः॥
[62]

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता पञ्चमकाण्डे षष्ठः प्रश्नः॥

हिरण्यवर्णा अपां ग्रहांन्मूतेष्टकाः सुजुस्संवेध्मुरं प्रजापतिस्स ख्युरपविर्ग्रेवै दीख्ययां सुवर्गाय तय्यैन्न सूयतै प्रजापतिरुक्तुभी

रोहितः पृश्निः शितिबाहुर्नृत्तः कर्णांशुष्ठा इन्द्रायादित्यै सौम्या वारुणाः सोमायैकादश पिशङ्गास्त्रयोविंशतिः॥23॥ हिरण्यवर्णा भूतेष्टकाश्छन्दो यत्कर्नीयाः सन्निवृद्धाग्निर्वारुणाश्चतुःपञ्चाशत्॥54॥ हिरण्यवर्णा निर्वन्धवः॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

उन्दन्ति समवल्गता मधुपृचाममातरो द्वाविंशतिश्च॥1॥

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो
यास्विन्द्रः। अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शः
स्योना भवन्तु। यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते
अवपश्यञ्जनानाम्। मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता न
आपः शः स्योना भवन्तु। यासां देवा दिवि कृण्वन्ति भूखं
या अन्तरिख्ये बहुधा भवन्ति। याः पृथिवीम्पयसोन्दन्ति
[1]

शुक्रास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु। शिवेन मा चख्युषा
पश्यतापः शिवया तनुवोप स्पृशत त्वचम्मे। सर्वा अग्नीं
रप्सुषदो हुवे वो मयि वर्चो बलमोजो नि धत्ता। यद्दः
सम्प्रयतीरहावनदता हुते। तस्मादा नद्यो नाम स्थ ता वो
नामानि सिन्धवः। यत्प्रेषिता वरुणेन ताः शीभं समवल्गता।

[2]

तदा॑प्रो॒दिन्द्रो॑ वो॒ य॒ती॒स्तस्मा॒दापो॑ अ॒नु॒ स्थन॑।
 अ॒प॒का॒मः॑ स्य॒न्द॒माना॑ अ॒वी॒वर॑त वो॒ हिक॑म्। इन्द्रो॑
 वः शक्ति॑भिर्दे॒वी॒स्तस्मा॒द्वा॒र्णाम॑ वो॒ हित॑म्। ए॒को॒ दे॒वो
 अप्य॑तिष्ठ॒थ्स्य॒न्द॒माना॑ यथाव॒शम्। उदा॑निषु॒र्मही॑रिति
 तस्मा॑दु॒दक॑मुच्यते। आपो॑ भ॒द्रा घृ॒तमि॑दापं आ॒सुर॒ग्री॒षोमौ॑
 बिभ्र॑त्याप॒ इ॒त्ताः। ती॒व्रो र॒सो मधु॑पृ॒चाम् [3]

अ॒र॒ग॒म आ मा॑ प्रा॒णेन॑ स॒ह वर्च॑सा गन्। आ॒दि॒त्प॑श्याम्यु॒त
 वा॑ शृ॒णो॒म्या मा॒ घोषो॑ गच्छ॒ति वाङ्॑ आ॒साम्। म॒न्ये भे॒जा॒नो
 अ॒मृ॒त॑स्य॒ तर्हि॑ हि॒र॒ण्यव॑र्णा॒ अ॒तृ॒पं य॒दा वः॑। आपो॑ हि॒ ष्ठा
 म॒यो॒भुव॑स्ता न॒ ऊ॒र्जे द॑धातन। म॒हे र॒णा॒य च॑ख्य॒से। यो वः॑
 शि॒व॒त॑मो॒ र॒स॒स्त॑स्य॒ भा॒ज॑यते॒ह नः॑। उ॒श॒ती॒रि॒व मा॒तरः॑। तस्मा॑
 अ॒रं ग॑मा॒म वो॒ यस्य॑ ख्य॒या॒य जि॒न्व॑थ। आपो॑ ज॒नय॑था च नः।
 दि॒वि श्र॑य॒स्वान्तरि॑ख्ये यतस्व पृ॒थि॒व्या स॒म्भ॑व ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑सि
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॑ त्वा॥ [4]

अमृतमस्मै जायते यस्येता उपधीयन्ते य उ पुर्जन्य उपदधाति साख्यात्सप्तचत्वारिंशच्च॥२॥

अ॒पां ग्र॒हा॑न्गृ॒ह्णात्ये॒तद्वा॑व रा॒ज॒सू॒यं यदे॒ते ग्र॒हाः॑

सवोऽग्निर्वरुणसवो राजसूयमग्निसवश्चित्यस्ताभ्यामेव
 सूयतेऽथो उभावेव लोकावभिजयति यश्च राजसूयेनेजानस्य
 यश्चाग्निचित आपो भवन्त्यापो वा अग्नेर्भ्रातृव्या
 यदपोऽग्नेरधस्तादुपदधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवन्त्यात्मना
 परास्य भ्रातृव्यो भवत्यमृतम् [5]

वा आपस्तस्मादद्विरवतान्तमभि पिञ्चन्ति नार्तिमाच्छति
 सर्वमायुरेति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदान्नं वा
 आपः पशव आपोऽन्नम्पशवोऽन्नादः पशुमान्भवति यस्यैता
 उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः
 संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मै [6]

अन्नमव रुद्धे पात्राणि भवन्ति पात्रे वा अन्नमद्यते
 सयोन्येवान्नमव रुद्ध आ द्वादशात्पुरुषादन्नमत्यथो पात्रान्न
 छिद्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद कुम्भाश्च
 कुम्भीश्च मिथुनानि भवन्ति मिथुनस्य प्रजात्यै प्र प्रजया
 पशुभिर्मिथुनैर्जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ [7]

चैना एवं वेद शुक्वा अग्निः सोऽध्वर्यु यजमानम्प्रजाः
 शुचार्पयति यदप उपदधाति शुचमेवास्य शमयति

नार्ति॑मार्च्छ॑त्यध्व॒र्युर्न यज॑मानः शाम्य॑न्ति प्र॒जा यत्रै॑ता
 उप॑धी॒यन्तेऽपां॑ वा ए॒तानि॑ हृद॑यानि यदे॒ता आपो॑ यदे॒ता अप॑
 उप॑दधा॑ति दि॒व्याभि॑रे॒वैनाः॑ स॒ꣳ सृ॑जति॒ वर्षु॑कः प॒र्जन्यः॑
 [8]

भ॒वति॑ यो वा ए॒तासा॑मा॒यत॑नं क्लृप्तिं वेदा॒यत॑नवान्भवति॒
 कल्प॑तेऽस्मा अनु॑सी॒तमुप॑ दधात्ये॒तद्वा आ॑सा॒माय॑त॒नमे॒षा
 क्लृप्ति॑र्य ए॒वं वेदा॒यत॑नवान्भवति॒ कल्प॑तेऽस्मै द्व॒न्द्वम॒न्या उप॑
 दधा॑ति च॒तस्रो॑ मध्ये धृ॒त्या अन्नं॑ वा इष्ट॑का ए॒तत्खलु॑ वै
 सा॒ख्यादन्नं॑ यदेष च॒रुर्यदे॑तं च॒रुमु॑प॒दधा॑ति सा॒ख्यात् [9]

ए॒वास्मा॑ अन्न॒मव॑ रुन्दे मध्य॒त उप॑ दधाति मध्य॒त ए॒वास्मा॑
 अन्नं॑ दधाति॒ तस्मा॑न्मध्य॒तोऽन्न॑मद्यते बा॒र्हस्प॑त्यो भ॑वति॒ ब्रह्म॑
 वै दे॒वाना॑म्बृ॒हस्प॑तिर्ब्रह्म॑णै॒वास्मा॑ अन्न॒मव॑ रुन्दे ब्रह्म॑वर्च॒सम॑सि
 ब्रह्म॑वर्च॒साय॑ त्वेत्या॑ह तेज॒स्वी ब्रह्म॑वर्च॒सी भ॑वति॒ यस्यै॑ष
 उप॑धी॒यते॒ य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ [10]

त ए॒वान्व॑न्नावयत्येतदृष्टाच॑त्वारि॒शच्च॑॥३॥

भू॒तेष्ट॑का उप॑ दधात्यत्रा॑न्नं वै मृ॒त्युर्जा॑यते॒ यत्र॑यत्रै॒व
 मृ॒त्युर्जा॑यते॒ तत॑ ए॒वैन॒मव॑ यजते॒ तस्मा॑दग्नि॒चि॒त्सर्व॑मायु॒रेति॑

सर्वे ह्यस्य मृत्यवोऽवैष्टास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरित्वै
 प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते सूयते वा एष योऽग्निं चिनुते
 देवसुवामेतानि हवींषि भवन्त्येतावन्तो वै देवानां
 सवास्त एव [11]

अस्मै सवान्प्र यच्छन्ति त एनं सुवन्ते सर्वोऽग्निर्वरुणसर्वो
 राजसूयम्ब्रह्मसवश्चित्यो देवस्य त्वा सवितुः प्रसव
 इत्याह सवितृप्रसूत एवैनम्ब्रह्मणा देवताभिरभि
 पिश्रत्यन्नस्यान्नस्याभि पिश्रत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ पुरस्तात्प्रत्यश्व
 पिश्रति पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते शीर्षतोऽभि पिश्रति
 शीर्षतो ह्यन्नमद्यत आ मुखादन्ववस्रावयति [12]

मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधात्यग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि
 पिश्रामीत्याहैष वा अग्नेः सवस्तेनैवैनमभि पिश्रति
 बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि पिश्रामीत्याह ब्रह्म
 वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि पिश्रतीन्द्रस्य त्वा
 साम्राज्येनाभि पिश्रामीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधात्येतत्
 [13]

वै राजसूयस्य रूपय्यं एवं विद्वानग्निं चिनुत उभावेव

लो॒काव॒भि ज॑यति॒ यश्च॑ रा॒ज॒सू॒येने॒जा॒नस्य॑ यश्चा॑ग्नि॒चित्
 इन्द्र॑स्य सु॒षु॒वाण॑स्य द॒श॒धेन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म्परा॑प॒त॒त्तद्दे॒वाः
 सौ॒त्रा॒म॒ण्या॒ सम॑भ॒रन्त्सू॒यते॒ वा ए॒ष यो॑ऽग्निं चि॒नुते॑ऽग्निं
 चि॒त्वा सौ॒त्रा॒म॒ण्या॒ य॑जेतेन्द्रि॒यमे॒व वी॒र्यं॑ सम्भृ॒त्या॒त्मन्ध॑त्ते॥
 [14]

यदलेलायथम् उत्तरत उपादधादेव द्वात्रिंशच्च॥४॥

स॒जूर॒ब्दोऽया॑व॒भिः स॒जूरू॒षा अरु॑णीभिः स॒जूः सूर्य॑
 ए॒त॑शेन स॒जोषा॑व॒श्विना॒ द॒सो॑भिः स॒जूर॒ग्निर्वै॑श्वान॒र
 इडा॑भिर्घृ॒तेन॒ स्वाहा॑ संव॒त्स॒रो वा अ॒ब्दो मा॒सा अ॒या॒वा
 उ॒षा अरु॑णी सूर्य॑ ए॒त॑श इ॒मे अ॒श्विना॑ संव॒त्स॒रोऽग्निर्वै॑श्वान॒रः
 प॒शव॒ इडा॑ प॒शवो॑ घृ॒तं संव॑त्स॒रम्प॒शवोऽनु॑ प्र जा॑यन्ते
 संव॑त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प॒शून्प्र ज॑नयति दर्भ॒स्त॒म्बे जु॑होति॒ यत्
 [15]

वा अ॒स्या अ॒मृतं॑ यद्वी॒र्यं तद्दर्भा॑स्तस्मि॒ञ्जु॑होति॒ प्रैव
 जा॑यतेऽन्ना॒दो भ॑वति॒ यस्यै॒वं जु॑ह॒त्ये॒ता वै दे॒वता॑
 अ॒ग्नेः पुर॑स्ता॒द्वागा॒स्ता ए॒व प्री॑णा॒त्यथो॑ च॒ख॒षुरे॒वाग्नेः
 पुर॑स्ता॒त्प्रति॑ दधा॒त्यन॑न्धो भवति॒ य ए॒वं वेदा॑पो॒ वा

इदमग्रे सलिलमासीत्स प्रजापतिः पुष्करपर्णे वातो
भूतोऽलेलायत्सः [16]

प्रतिष्ठां नाविन्दत स एतदपां कुलायमपश्यत्तस्मिन्नग्निमचिनुत
तदियमभवत्ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्याम्पुरस्तादुपा-
दधात्तच्छिरोऽभवत्सा प्राची दिग्यां दखिणत उपादधात्स
दखिणः पुर्योऽभवत्सा दखिणा दिग्याम्पश्चादुपा-
दधात्तत्पुच्छमभवत्सा प्रतीची दिग्यामुत्तरत उपादधात्
[17]

स उत्तरः पुर्योऽभवत्सोदीची दिग्यामुपरिष्ठादुपादधात्तत्पृष्ठ
दिगियवाँ अग्निः पञ्चैष्टकस्तस्माद्यदस्यां खनन्त्यभीष्टकां
तृन्दन्त्यभि शर्करां सर्वा वा इयं वयोभ्यो नक्तं दृशे दीप्यते
तस्मादिमां वयांसि नक्तं नाध्यासते य एवं विद्वानग्निं
चिनुते प्रत्येव [18]

तिष्ठत्यभि दिशो जयत्याग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय
सर्वासु दिख्वर्धुकं स्वामेव तद्दिशमन्वेत्यपां वा अग्निः
कुलायन्तस्मादापोऽग्निः हारुकाः स्वामेव तद्योनिम्प्र
विशन्ति॥ [19]

दाधारं त्रिष्टुभमिममेव च त्वारिं च॥5॥

संवत्सरमुख्यम्भूत्वा द्वितीये संवत्सरे आग्नेयमष्टाकपालं
निर्वपेदैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालम्
बार्हस्पत्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालन्तृतीये संवत्सरेऽभिजितां
यजेत् यदष्टाकपालो भवत्यष्टार्षरा गायत्र्याग्नेयं
गायत्रम्प्रातःसवनम् प्रातःसवनमेव तेन दाधार गायत्रं
छन्दो यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुगेन्द्रं
त्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनम्माध्यंदिनमेव सवनं तेन दाधार
त्रिष्टुभम् [20]

छन्दो यद्द्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती वैश्वदेवं
जागतां तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीं छन्दो
यद्बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन
दाधार यद्वैष्णवस्त्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव
तेन दाधार यत्तृतीये संवत्सरेऽभिजिता यजतेऽभिजित्यै
यत्संवत्सरमुख्यम्बिभर्तीममेव [21]

तेन लोकः स्पृणोति यद्वितीये संवत्सरेऽग्निं
चिनुतेऽन्तरिक्षमेव तेन स्पृणोति यत्तृतीये संवत्सरे
यजतेऽमुमेव तेन लोकः स्पृणोत्येतं वै परं आद्धारः

क॒र॒खी॒वाः॑ औ॒शि॒जो॒ वी॒त॒ह॒व्यः॑ श्राय॒स॒स्र॒सद॑स्युः पौरु॒कु॒थ॒स्यः॑
 प्र॒जाका॑मा अचि॒न्वत॑ ततो॒ वै ते स॒ह॒स्र॑स्र॒सह॑स्र॒म्पु॒त्रान॑वि॒न्दन्त॑
 प्रथ॑ते प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्ता॒म्मात्रा॑मा॒प्नोति॑ यां तेऽग॑च्छन् य ए॒वं
 वि॒द्वाने॒तम॒ग्निं चि॑नुते॥ [22]

अग्निस्तथ्संस्कृत्याग्नेर्दशं च॥6॥

प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑चिनुत॒ स ख॒षुर॑प॒विर्भू॒त्वाति॑ष्ठत्तं दे॒वा
 बिभ्य॑तो नोपा॒यन्ते॑ छन्दो॒भिरा॒त्मानं॑ छादयि॒त्वोपा॑यन्तच्छन्द॒सां
 छन्द॑स्त्वम्ब्रह्म॒ वै छन्दा॑सि॒ ब्रह्म॑ण ए॒तद्रूपं॑ यत्कृ॒ष्णाजि॒नङ्का॑र्ष्णी
 उपा॑नहा॒वुपं॑ मु॒ञ्चते॑ छन्दो॒भिरे॒वात्मानं॑ छादयि॒त्वाग्नि॑मुप॒
 चर॑त्या॒त्मनो॑ऽहि॒सायै॑ देवनि॒धिर्वा ए॒ष नि धी॑यते॒ यद॒ग्निः
 [23]

अ॒न्ये वा॒ वै नि॒धि॒मगु॑प्तं वि॒न्दन्ति॒ न वा॒ प्रति॒ प्र
 जा॑नात्यु॒खामा॑ क्रा॒मत्या॒त्मानं॑मे॒वाधि॑पां कुरु॒ते गु॑प्त्या
 अथो॒ खल्वा॑हुर्नाक्र॒म्येति॑ नैर्ऋ॒त्युखा॑ यदा॒क्रामे॑न्निर्ऋ॒त्या
 आ॒त्मान॑मपि॒ दध्या॑त्तस्मा॒न्नाक्र॑म्या॒ पुरु॑षशी॒र्षमु॑प॒ दधा॑ति
 गु॒प्त्या अथो॒ यथा॑ ब्रूयादे॒तन्मे गो॑पा॒येति॑ तादृ॒गेव॑ तत् [24]

प्र॒जाप॑तिर्वा अथ॒र्वाग्नि॑रे॒व द॒ध्यङ्गा॑थर्व॒णस्त॑स्येष्ट॒का

अस्थान्येत९ ह वाव तदृषिरभ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो
 अस्थभिरिति यदिष्टकाभिरग्निं चिनोति सात्मानमेवाग्निं
 चिनुते सात्मा मुष्मिल्लोके भवति य एवं वेद शरीरं वा
 एतदग्रेर्यच्चित्य आत्मा वैश्वानरो यच्चिते वैश्वानरं जुहोति
 शरीरमेव स३स्कृत्य [25]

अभ्यारोहति शरीरं वा एतद्यजमानः स३स्कुरुते
 यदग्निं चिनुते यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव
 स३स्कृत्यात्मनाभ्यारोहति तस्मात्तस्य नाव द्यन्ति
 जीवन्नेव देवानप्येति वैश्वानर्यर्चा पुरीषमुप दधातीयं वा
 अग्निर्वैश्वानरस्तस्येषा चितिर्यत्पुरीषमग्निमेव वैश्वानरं चिनुत
 एषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्य तनुवमव
 रुद्धे॥ [26]

स्यात्रयोदश त्रि९शत९ रात्रीर्दीर्घितः स्याद्वे तै९ष्टावि९शतिश्च॥7॥

अग्रेर्वै दीर्घया देवा विराजमाप्नुवन्तिस्त्रो रात्रीर्दीर्घितः
 स्यात्रिपदा विराड्विराजमाप्नोति षड्रात्रीर्दीर्घितः स्यात्
 षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति दश
 रात्रीर्दीर्घितः स्याद्वशांखरा विराड्विराजमाप्नोति द्वादश

रात्रीर्दीर्घितः स्याद्द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरो
 विराड्विराजमाप्नोति त्रयोदश रात्रीर्दीर्घितः स्यात्त्रयोदश
 [27]

मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति
 पञ्चदश रात्रीर्दीर्घितः स्यात्पञ्चदश वा अर्धमासस्य
 रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति
 सप्तदश रात्रीर्दीर्घितः स्याद्द्वादश मासाः पञ्चतवः स
 संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति चतुर्विंशतिः
 रात्रीर्दीर्घितः स्याच्चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरो
 विराड्विराजमाप्नोति त्रिंशत् रात्रीर्दीर्घितः स्यात् [28]

त्रिंशदखरा विराड्विराजमाप्नोति मासं दीर्घितः
 स्याद्यो मासः स संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति
 चतुरो मासो दीर्घितः स्याच्चतुरो वा एतम्मासो
 वसवोऽबिभरुस्ते पृथिवीमाजयन्गायत्रीं छन्दोऽष्टौ
 रुद्रास्तेऽन्तरिख्यमाजयन्त्रिष्टुभं छन्दो द्वादशादित्यास्ते
 दिवमाजयन्अगतीं छन्दस्ततो वै ते व्यावृत्तमगच्छञ्छैष्ठ्यं
 देवानाम् तस्माद्द्वादश मासो भूत्वाग्निं चिन्वीत् द्वादश

मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहोरात्राणीष्टका
 आप्तेष्टकमेनं चिनुतेऽथो व्यावृतमेव गच्छति श्रेष्ठः
 समानानाम्॥ [29]

मिनुयात्तृतीयं चिन्वानखियं पौत्रंश्च वै सप्तदश च॥8॥

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तं
 यन्नान्वारोहैः सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत पृथिवीमाक्रमिषम्प्राण
 मा मा हासीदन्तरिख्यमाक्रमिषम्प्राजा मा मा हासीद्विवमाक्रमिष
 सुवर्गन्मेत्याहैष वा अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनं मन्वारोहति
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै यत्पृख्यसम्मितामिनुयात् [30]

कनीयाः सं यज्ञक्रतुमुपैयात्पापीयस्यस्यात्मनः प्रजा
 स्याद्वेदिसम्मितामिनोति ज्यायाः समेव यज्ञक्रतुमुपैति
 नास्यात्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रं चिन्वीत प्रथमं
 चिन्वानः सहस्रसम्मितो वा अयं लोक इममेव लोकमभि
 जयति द्विषाहस्रं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानो द्विषाहस्रं वा
 अन्तरिख्यमन्तरिख्यमेवाभि जयति त्रिषाहस्रं चिन्वीत
 तृतीयं चिन्वानः [31]

त्रिषाहस्रो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि

जयति जानुदघ्नं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो गायत्रियैवेमं
 लोकमभ्यारोहति नाभिदघ्नं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रिष्टुभैवान्त
 ग्रीवदघ्नं चिन्वीत तृतीयं चिन्वानो जगत्यैवामुं
 लोकमभ्यारोहति नाग्निं चित्वा रामामुपेयादयोनौ रेतो
 धास्यामीति न द्वितीयं चित्वान्यस्य स्त्रियम् [32]

उपेयान्न तृतीयं चित्वा कां चनोपेयाद्रेतो वा एतन्नि धत्ते
 यदग्निं चिनुते यदुपेयाद्रेतसा व्युध्येताथो खल्वाहुरप्रजस्यं
 तद्यन्नोपेयादिति यद्रेतःसिचावुपदधाति ते एव यजमानस्य
 रेतो बिभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दाय त्रीणि वाव रेतांसि
 पिता पुत्रः पौत्रः [33]

यद्वे रेतःसिचावुपदध्याद्रेतोऽस्य विच्छिन्द्यात्तिस्र उप
 दधाति रेतसः संतत्या इयं वाव प्रथमा रेतःसिग्वाग्वा
 इयं तस्मात्पश्यन्तीमाम्पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिख्यं
 द्वितीया प्राणो वा अन्तरिख्यं तस्मान्नान्तरिख्यम्पश्यन्ति न
 प्राणमसौ तृतीया चरख्युर्वा असौ तस्मात्पश्यन्त्यमूमपश्यन्ति
 चरख्युर्यजुषेमां च [34]

अमूं चोप दधाति मनसा मध्यमामेषां लोकानां क्लृप्त्या

अथो॑ प्रा॒णाना॑मि॒ष्टो य॒ज्ञो भृ॑गु॒भिरा॑शी॒र्दा वसु॑भि॒स्तस्य॑ त
 इ॒ष्टस्य॑ वी॒तस्य॑ द्रवि॑णे॒ह भ॑र॒णीये॒त्याह॑ स्तु॒तश॒स्त्रे ए॒वैतेन॑
 दु॒हे पि॒ता मा॑तरि॒श्वाच्छि॑द्रा प॒दा धा॒ अच्छि॑द्रा उ॒शिजः॑
 प॒दानु॑ त॒रुषुः॑ सोमो॑ वि॒श्ववि॑न्ने॒ता नैष॑द्वृ॒हस्पति॑रु॒क्थाम॑दा॒नि
 श॒सिष॑दि॒त्याहै॒तद्वा अ॒ग्रेरु॒क्थन्ते॒नैवैन॑मनु॒ श॒सति॑॥ [35]

षोढाविहितो वै वैष्णवीरन्यो विशतिश्च॥9॥

सू॒यते॒ वा ए॒षोऽग्नी॑नां य उ॒खायाम्भ्रि॑यते॒ यद्धः॑
 सा॒दये॒द्गर्भाः॑ प्र॒पादु॑काः स्यु॒रथो॒ यथा॑ स॒वात्प्र॑त्यव॒रोह॑ति
 ता॒दृगे॒व तदा॑स॒न्दी सा॑दयति॒ गर्भा॑णां धृ॒त्या अ॒प्रपा॑दा॒याथो॑
 स॒वमे॒वैनं॑ करोति॒ गर्भो॑ वा ए॒ष यदु॒ख्यो योनिः॑
 शि॒क्यय्यँ॑च्छि॒क्यादु॒खां नि॒रूहे॒द्योने॒र्गर्भं॑ नि॒र्ह॑ण्या॒थषडु॑द्याम॒
 शि॒क्यम्भ॑वति षोढाविहितो वै [36]

पु॒रुष आ॒त्मा च॒ शिर॑श्च च॒त्वार्यङ्गा॑न्या॒त्मन्ने॒वैन॑म्बि॒भर्ति॑
 प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष यद॒ग्निस्तस्यो॒खा चो॒लूख॑लं च॒ स्तनो॑ ताव॑स्य
 प्र॒जा उप॑ जी॒वन्ति॒ यदु॒खां चो॒लूख॑लं चोप॒दधा॑ति॒ ताभ्या॑मे॒व
 यज॑मानो॒ऽमुष्मि॑ल्लो॒कैऽग्निं॑ दु॒हे संव॑त्स॒रो वा ए॒ष यद॒ग्निस्तस्य॑
 त्रेधा॑विहि॒ता इ॑ष्टकाः प्राजाप॒त्या वैष्ण॑वीः [37]

वैश्वकर्मणीरहोरात्राण्येवास्य प्राजापत्या यदुख्यम्बिभर्ति
 प्राजापत्या एव तदुप धत्ते यत्समिध आदधाति वैष्णवा
 वै वनस्पतयो वैष्णवीरेव तदुप धत्ते यदिष्टकाभिरग्निं
 चिनोतीयं वै विश्वकर्मा वैश्वकर्मणीरेव तदुप धत्ते
 तस्मादाहुस्त्रिवृदग्निरिति तं वा एतं यजमान एव चिन्वीत
 यदस्यान्यश्चिनुयाद्यत्तं दखिणाभिर्न राधयेदग्निमस्य वृञ्जीत
 योऽस्याग्निं चिनुयात्तं दखिणाभी राधयेदग्निमेव तथस्पृणोति॥
 [38]

अव चितयः पुरीषं पञ्चदश च॥10॥

प्रजापतिरग्निमचिनुतर्तुभिः संवत्सरवृत्तान्तेनैवास्य
 पूर्वार्धमचिनुत ग्रीष्मेण दखिणम्पृष्वर्षाभिः पुच्छः
 शरदोत्तरम्पृष्वर्षः हैमन्तेन मध्यम्ब्रह्मणा वा अस्य
 तत्पूर्वार्धमचिनुत रक्षत्रेण दखिणम्पृष्वर्षम्पशुभिः
 पुच्छद्विशोत्तरम्पृष्वर्षमाशया मध्यय्यं एवं विद्वानग्निं
 चिनुत ऋतुभिरेवैनं चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमव [39]

रुद्धे शृण्वन्त्येनमग्निं चिक्यान्मत्त्यन्नः रोचत इयं वाव
 प्रथमा चित्तिरोषधयो वनस्पतयः पुरीषमन्तरिख्यं द्वितीया

वयाँसि॑ पुरी॑षम॒सौ तृतीया॑ न॒ख्यत्राणि॑ पुरी॑षय्यँ॒ज्ञश्चतु॑र्थी
 दखि॑षणा॒ पुरी॑षय्यँज॒मानः पञ्च॒मी प्र॒जा पुरी॑षय्यँत्रिचि॑तीकं
 चिन्वी॑त य॒ज्ञं दखि॑षणामा॒त्मानं॑ म॒प्रजाम॑न्तरि॒यात्तस्मा॑त्पञ्च॒चितीक॑
 ए॒तदे॒व सर्व॑ँ स्पृ॒णोति॑ यत्ति॒स्रश्चित॑यः [40]

त्रि॒वृद्ध्य॑ग्निर्यद्वे॒ द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ पञ्च॒ चित॑यो
 भवन्ति॒ पाङ्क्तुः॑ पुरु॑ष आ॒त्मानं॑मे॒व स्पृ॒णोति॑ पञ्च॒ चित॑यो
 भवन्ति॒ पञ्च॒भिः पुरी॑षैर॒भ्यूह॑ति॒ दश॒ सम्प॑द्यन्ते॒ दशा॑ख॒खरो
 वै पुरु॑षो॒ यावा॑ने॒व पुरु॑षस्त॑ँ स्पृ॒णोत्यथो॑ दशा॑ख॒खरा
 वि॒राडन्नं॑ वि॒राड्विरा॑ज्ये॒वान्नाद्ये॑ प्रति॑ तिष्ठति॒ संवत्स॑रो वै
 ष॒ष्ठी चि॑तिर॒ऋत॑वः॒ पुरी॑ष॑ ष॒द्वित॑यो भवन्ति॒ षट्पु॑री॒षाणि॑
 द्वा॒दश॒ सम्प॑द्यन्ते॒ द्वा॒दश॒ मासाः॑ संवत्स॑रः॒ संवत्स॑र ए॒व
 प्रति॑ तिष्ठति॥ [41]

॥11॥

रोहि॑तो धू॒म्रोहि॑तः क॒र्कन्धु॑रोहि॒तस्ते प्रा॑जाप॒त्या
 ब॒भ्रुर॑रु॒णब॑भ्रुः शु॒कं ब॑भ्रुस्ते रौ॒द्राः श्ये॑तः श्ये॒ताख्यः॑
 श्ये॒तग्री॑वस्ते पि॒तृदे॒वत्या॑स्ति॒स्रः कृ॑ष्णा व॒शा वा॑रु॒ण्यस्ति॑स्रः
 श्वे॒ता व॒शाः सौ॒र्यो मै॒त्राबा॑र्हस्प॒त्या धू॒म्रल॑लामास्तू॒पराः॑॥

[42]

रोहितः पृश्निष्वङ्गि शतिष्वङ्गि शतिः ॥ 12 ॥

पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निरूर्ध्वपृश्निस्ते मारुताः फल्गूलोहितो
 बलरुषी ताः सारस्वत्यः पृषती स्थूलपृषती रघुद्रपृषती ता
 वैश्वदेव्यस्तिस्त्रः श्यामा वशाः पौष्णियस्तिस्त्रो रोहिणीर्वशा
 मैत्रियं ऐन्द्राबार्हस्पत्या अरुणललामास्तूपराः ॥ [43]

॥ 13 ॥

शितिबाहुरन्यतःशितिबाहुः समन्तशितिबाहुस्त
 ऐन्द्रवायवाः शितिरन्ध्रोऽन्यतःशितिरन्ध्रः समन्तशितिरन्ध्रस्ते
 मैत्रावरुणाः शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणिवालस्त
 आश्विनास्तिस्त्रः शिल्पा वशा वैश्वदेव्यस्तिस्त्रः श्येनीः
 परमेष्ठिने सोमापौष्णाः श्यामललामास्तूपराः ॥ [44]

शितिबाहुरुन्नतः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः ॥ 14 ॥

उन्नत ऋषभो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाः शितिककुच्छितिपृष्ठः
 शितिभसत्त ऐन्द्राबार्हस्पत्याः शितिपाच्छित्योष्ठः शितिभ्रुस्त
 ऐन्द्रावैष्णवास्तिस्त्रः सिध्मा वशा वैश्वकर्मण्यस्तिस्त्रो धात्रे
 पृषोदरा ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामास्तूपराः ॥ [45]

कर्णास्त्रयोर्विशतिः॥15॥

कर्णास्त्रयो यामाः सौम्यास्त्रयः श्वितिङ्गा अग्रये यविष्ठाय
त्रयो नकुलास्त्रिस्रो रोहिणीस्त्र्यव्यस्ता वसूनान्त्रिस्रोऽरुणा
दित्यौह्यस्ता रुद्राणां सोमैन्द्रा बभ्रुललामास्तूपराः॥ [46]

शुण्ठा विशतिः॥16॥

शुण्ठास्त्रयो वैष्णवा अधीलोधकर्णास्त्रयो विष्णव
उरुक्रमाय लप्सुदिनस्त्रयो विष्णव उरुगायाय पञ्चावीस्त्रिस्त्र
अदित्यानां त्रिविधसास्त्रिस्रोऽङ्गिरसामैन्द्रावैष्णवा गौरललामास्त
[47]

इन्द्राय राज्ञे द्वाविंशतिः॥17॥

इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठा इन्द्रायाधिराजाय त्रयः
शितिककुद इन्द्राय स्वराज्ञे त्रयः शितिभसदस्त्रिस्त्रस्तुर्यौह्यः
साध्यानां त्रिस्त्रः पष्ठौह्यो विश्वेषां देवानां माग्नेन्द्राः
कृष्णललामास्तूपराः॥ [48]

अदित्या अष्टादश॥18॥

अदित्यै त्रयो रोहितैता इन्द्राण्यै त्रयः कृष्णैताः कुह्वै
त्रयोऽरुणैतास्त्रिस्रो धेनवो राकायै त्रयोऽनङ्गाहः सिनीवाल्ल्या

आ॒ग्नावैष्ण॒वा रोहि॑तललामास्तूप॒राः॥ [49]

सौम्या एकात्रविंशतिः॥19॥

सौ॒म्यास्त्रयः॑ पि॒शंगाः॑ सोमा॒य रा॒ज्ञे त्रयः॑ सा॒रंगाः॑ पा॒र्जन्या
नभो॑रूपास्ति॒स्रोऽजा॑ म॒ल्हा इन्द्रा॑ण्यै ति॒स्रो मे॒ष्य आदि॑त्या
द्या॒वापृ॑थि॒व्या मा॒लङ्गास्तू॒पराः॥ [50]

वारुणा विंशतिः॥20॥

वा॒रुणास्त्रयः॑ कृ॒ष्णल॑लामा वरु॒णाय॑ रा॒ज्ञे त्रयो॑
रोहि॑तोललामा वरु॒णाय॑ रि॒शाद॑से त्रयो॑ऽरु॒णल॑लामाः
शि॒ल्पास्त्रयो॑ वैश्वदे॒वास्त्रयः॑ पृ॒श्नयः॑ सर्वदे॒वत्या॑ ऐन्द्रा॒सूराः॑
श्ये॑तललामास्तू॒पराः॥ [51]

सोमाय स्वराज्ञे चतुस्त्रिंशत्॥21॥

सोमा॒य स्व॒राज्ञेऽनो॒वाहा॑व॒न॒द्वाहा॑विन्द्रा॒ग्निभ्या॑मो॒जोदा॑भ्यामु॒ष्ट
सी॒रवा॑हाववी॒ द्वे धे॒नू भौमी॑ दि॒ग्भ्यो वड॑बे॒ द्वे धे॒नू भौमी॑
वैरा॒जी पु॑रु॒षी द्वे धे॒नू भौमी॑ वा॒यव॑ आरोहणवा॒हाव॑न॒द्वाहौ॑
वा॒रुणी॑ कृ॒ष्णे व॒शे अ॑रा॒ड्यौ दि॒व्यावृ॑ष॒भौ प॑रि॒मरौ॥ [52]

एकादश पञ्चविंशतिः॥22॥

एका॑दश प्रा॒तर्ग॒व्याः प॒शव॑ आ ल॒भ्यन्ते॑ छ॒गलः॑ क॒ल्माषः॑

किकिदी॒र्विर्विदी॒गय॒स्ते त्वा॒ष्ट्राः सौरी॒र्नव॑ श्वे॒ता व॒शा
अ॒नूब॒न्ध्या॑ भवन्त्याग्ने॒य ऐ॒न्द्रा॒ग्न आ॑श्वि॒नस्ते वि॑शाल॒यूप आ
ल॑भ्यन्ते॥ [53]

पिशङ्गां वि॒श्रुतिः॥23॥

पि॒शङ्गा॒स्त्रयो॑ वास॒न्ताः सा॒रङ्गा॒स्त्रयो॑ ग्रैष्माः॒ पृष॑न्त॒स्त्रयो॑
वा॒र्षिकाः॒ पृश्न॑य॒स्त्रयः॑ शा॒रदाः॒ पृश्नि॑स॒क्थास्त्रयो॑ हैम॒न्तिका
अ॒वलि॒प्तास्त्रयः॑ शैशि॒राः सं॒वत्स॒राय॒ नि॒व॑र॒ख्यसः॥ [54]

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

यो वा अय॑थादेव॒तन्त्वाम॑ग्नं इन्द्र॒स्य चि॒त्ति॒व्यँथा॑ वै वयो॒ वै यदा॑कृ॒ताद्यास्तै॑ अग्ने॒ मयि॑ गृह्णामि प्र॒जाप॑ति॒स्सौ॒ऽस्मा॒थ्स्ते॒गान्
वाजं॑ कूर्मान् यो॒क्त्रं मि॒त्रावरु॑णा॒विन्द्र॒स्य पू॒ष्ण ओजं॑ आ॒नन्द॑मह॒र॒ग्नेर्वा॒योः प॒न्थाङ्क॒मैर्द्यौ॑स्ते॒ऽग्निः पु॒शुरा॑सी॒ध्वद्वि॒श्रुतिः॥26॥ यो
वा ए॒वाहु॑तिमभवन्प॒थिभि॑रव॒रु॒ध्या॑न॒न्दम॒ष्टौप॑ञ्चाशत्॥58॥ यो वा अय॑थादेव॒तव्यँद्य॑व॒जिघ्र॑सि॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

ए॒नमे॒तद्दहो॑ऽष्टाच॑त्वारि॒शच्च॥1॥

यो वा अय॑थादेव॒तम॒ग्निं चि॑नु॒त आ दे॒वता॑भ्यो
वृ॒श्च्यते॒ पापी॑यान्भवति॒ यो य॑थादेव॒तं न दे॒वता॑भ्य॒ आ

वृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्नेय्या गायत्रिया प्रथमां चितिम्भि
मृशेत्रिष्टुभां द्वितीयां जगत्या तृतीयामनुष्टुभां चतुर्थीम्पङ्क्षा
पञ्चमीर्यथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृश्च्यते
वसीयान्भवतीडांयै वा एषा विभक्तिः पशव इडां पशुभिरेनम्
[1]

चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति
नार्तिमार्च्छत्यश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो
दखिण- स्तावालभ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते
रूपम्प्राजापत्योऽश्वः साखादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं
चिनोति नार्तिमार्च्छत्येतद्वा अहो रूपं यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै
कृष्ण एतदहः [2]

रूपं यदिष्टका रात्रियै पुरीषमिष्टका उपधास्यञ्छ्वेतमश्वमभि
मृशेत्पुरीषमुपधास्यन्कृष्णमहोरात्राभ्यामेवैनं चिनुते
हिरण्यपात्रम्मधोः पूर्णं ददाति मध्व्योऽसानीति सौर्या
चित्रवत्यावेरिष्यते चित्रमेव भवति मध्यन्दिनेऽश्वमव
घ्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र एष प्रजापतिः
प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साखादहोति॥ [3]

प्राजापत्याल्लौकायं देवाः पितो दध्यादाग्रयुणं पञ्चविंशतिश्च॥2॥

त्वामग्ने वृषभं चेकितानम्पुनर्युवानञ्जनयन्नुपागाम्।
अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नो ब्रह्मणा स॥
शिशधि। पशवो वा एते यदिष्टकाश्चित्याचित्यामृषभमुप
दधाति मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय तस्माद्यथेयूथ
ऋषभः। संवत्सरस्य प्रतिमां यां त्वां रात्र्युपासते। प्रजा॥
सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यश्जवत्। प्राजापत्याम् [4]

एतामुप दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामन्नं
क्रियते तदेवैतयाव रुद्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुघा
तयैव यजमानोऽमुष्मिल्लौकैऽग्निं दुहे येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा
उदायन् येनादित्या वसवो येन रुद्राः। येनाङ्गिरसो
महिमानमानशुस्तेनैतु यजमानः स्वस्ति। सुवर्गाय वा एष
लोकाय [5]

चीयते यदग्निर्येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्नित्युख्य॥
समिन्द्र इष्टका एवैता उप धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै शतायुधाय शतवीर्याय शतोतयेऽभिमातिषाहे।
शतं यो नः शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा।

ये चत्वारः पृथगो देवयानां अन्तरा द्यावापृथिवी विर्यन्ति।
तेषां यो अज्यानिमजीतिमा वहान्तस्मै नो देवाः [6]

परि दत्तेह सर्वे। ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शरद्वर्षाः
सुवितं नो अस्तु। तेषामृतूनां शतशारदानां निवात
एषामभये स्याम। इदुवत्सरायं परिवत्सरायं संवत्सरायं
कृणुता बृहन्नमः। तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानां ज्योगर्जीता
अहताः स्याम। भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन
समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो [7]

आ विशस्व शं तोकायं तनुवै स्योनः। अज्यानीरेता
उप दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विंशति
नैव जीयते ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासा
ऋतवः संवत्सर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो
देवताभ्य आग्रयणं निरुप्यत इत्येता हि तद्देवता उदजयन्
यदृतुभ्यो निर्वपेद्देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं निरुप्येता
आहुतीर्जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतून्संवत्सरम्प्रीणाति न
देवताभ्यः समदन्दधाति भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह
हुताद्याय यजमानस्यापराभावाय॥ [8]

उपेतान्धारायै षट्त्वारिंशच्च ॥३॥

इन्द्रस्य॑ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑स्तनूपा नः॑ प्रतिस्प॒शः। यो
 नः॑ पुरस्ता॑द्दि॒खिण॑तः प॒श्चादु॑त्तरतो॑ऽघा॒युरभि॑दास॒त्येत॑
 सोऽश्मान॑मृच्छतु। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आस॒न्तेऽसुरा॑
 दि॒ग्भ्य आ॑बाधन्त॒ तान्दे॒वा इ॒ष्वा च॒ वज्रे॑ण॒ चापा॑नुदन्त॒
 यद्वज्रि॑णीरुप॒दधा॑तीष्वा॒ चैव॒ तद्वज्रे॑ण च॒ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्या॒नप॑
 नुद॑ते दि॒ख्षू॑प [9]

द॒धाति॒ दे॒वपु॒रा ए॒वैता॑स्त॒नूपानीः॑ पर्यू॒हतेऽग्ना॑विष्णू
 स॒जोष॑से॒मा वर्ध॑न्तु वा॒ गिरः॑। द्यु॒म्रैर्वा॑जे॒भिरा॑ ग॒तम्।
 ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति॒ यन्न॑ दे॒वता॑यै जु॒हृत्यथ॑ कि॒न्दे॒वत्या॑
 वसो॑र्ध॒रित्य॒ग्निर्वसु॑स्तस्यै॒षा धारा॑ विष्णुर्वसुस्तस्यै॒षा
 धारा॑ग्ना॒वैष्ण॒व्यर्चा॑ वसो॑र्ध॒रा जु॒होति॑ भा॒गधे॑ये॒नैवैनौ॑
 सम॑र्धय॒त्यथो॑ ए॒ताम् [10]

ए॒वाहु॑तिमा॒यत॑नवतीं करोति॒ यत्का॑म ए॒नां जु॒होति॑
 तदे॒वाव॑ रु॒न्दे रु॒द्रो वा ए॒ष यद॑ग्निस्तस्यै॒ते त॒नुवौ॑ घो॒रान्या॑
 शि॒वान्या॑ यच्छ॑तरु॒द्रीयं॑ जु॒होति॑ यै॒वास्यं॑ घो॒रा त॒नूस्तां॑ तेन॑
 शम॑यति॒ यद्वसो॑र्ध॒रा जु॒होति॑ यै॒वास्यं॑ शि॒वा त॒नूस्तां॑ तेन॑

प्रीणाति॒ यो वै वसो॒र्धारा॑यै [11]

प्रति॒ष्ठां वेद॑ प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॒ यदाज्य॑मुच्छिष्ये॒त
तस्मि॑न्ब्रह्मो॒दनम्प॑चेत्तम्ब्रा॒ह्मणाश्च॒त्वारः॑ प्राश्नी॑युरे॒ष वा
अ॒ग्निर्वै॑श्वा॒नरो यद्वा॑ह्म॒ण ए॒षा खलु॑ वा अ॒ग्नेः प्रि॒या
त॒नूर्यद्वै॑श्वा॒नरः प्रि॒याया॑मे॒वैना॑ त॒नुवा॒म्प्रति॑ ष्ठापयति॒ चत॑स्रो
धे॒नूद॑द्या॒त्ताभि॑रे॒व यज॑मानोऽमुष्मि॒ल्लौकै॑ऽग्निं दु॒हे॥ [12]

भागधेयब्रह्मति परमा राष्ट्रन्दधाति सप्त च॥4॥

चित्ति॑ञ्जुहोमि॒ मन॑सा घृतेनेत्या॒हादा॑भ्या॒ वै नामै॒षाहु॑तिर्वैश्व॒कर्म॑
नैनं॑ चि॒क्या॒नम्प्रा॑तृ॒व्यो द॒भ्रोत्य॑थो॒ देवता॑ ए॒वाव॑ रु॒द्धेऽग्ने॒
तम॒द्येति॑ प॒ङ्क्या जु॑होति॒ प॒ङ्क्याहु॑त्या॒ यज्ञ॑मु॒खमार॑भते
स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वा इत्या॑हु॒ होत्रा॑ ए॒वाव॑
रु॒द्धेऽग्नि॑र्दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑द्वा॒गधे॒यम् [13]

इच्छ॑मान॒स्तस्मा॑ ए॒तद्वा॑ग॒धेय॑म्प्रायच्छ॒न्नेत॑द्वा अ॒ग्नेर॑ग्नि॒होत्र॑मे॒त
खलु॑ वा ए॒ष जा॒तो यर्हि॑ सर्वा॒श्चितो॑ जा॒तायै॑वास्मा॒
अन्न॑मपि॒ दधा॑ति॒ स ए॑न॒म्प्री॑तः प्री॒णाति॒ वसी॑यान्भवति
ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वदन्ति॒ यदेष॑ गा॒र्हप॑त्यश्ची॒यतेऽथ॑ क्वा॒स्याह॑वनीय॒
इत्य॑सावा॒दित्य॑ इति॒ ब्रूया॑दे॒तस्मिन् हि॑ सर्वा॒भ्यो दे॒वता॑भ्यो

जुह्वति [14]

य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निं चि॑नुते सा॒ख्यादे॒व दे॒वता॑ ऋ॒ध्नो॒त्यग्ने॑
यश॑स्विन् यश॑से॒मम॑र्पयेन्द्रा॑वती॒मप॑चितीमिहा व॑ह।
अ॒यम्मु॒र्धा पर॑मे॒ष्ठी सु॒वर्चाः॑ स॒माना॑नामु॒त्तम॑श्चो॒को अ॑स्तु।
भ॒द्रम्प॑श्यन्त॒ उप॑ सेदुर॒ग्रे तपो॑ दी॒ख्यामृष॑यः सु॒वर्वि॑दः। ततः
ख्य॒त्रम्ब॒लमो॒जंश्च जा॑तं तद॒स्मै दे॒वा अ॒भि सं न॑मन्तु। धा॒ता
वि॒धा॒ता पर॑मा [15]

उ॒त सं॒दृक्प्र॒जाप॑तिः परमे॒ष्ठी वि॒राजा॑। स्तोमा॒श्छन्दा॑सि
नि॒विदो॑ म आ॒हुरे॒तस्मै॑ रा॒ष्ट्रम॒भि सं न॑माम। अ॒भ्याव॑र्तध्व॒मुप॒
मेत॑ सा॒कम॒यः शा॒स्ताधि॑पतिर्वो अ॒स्तु। अ॒स्य वि॒ज्ञान॒मनु॑
सः र॑भध्वमि॒मम्प॑श्चादनु जी॒वाथ॑ सर्वे। रा॒ष्ट्रभृ॑त ए॒ता उप॑
दधा॒त्येषा॑ वा अ॒ग्रेश्चि॑ती रा॒ष्ट्रभृ॑त्तयै॒वास्मि॑न्ना॒ष्ट्रं द॑धाति रा॒ष्ट्रमे॒व
भ॑वति नास्मा॑द्रा॒ष्ट्रम्भ्रः॑ शते॥ [16]

तमसाऽऽदित्योऽस्तौति दिशं आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वाऽसौ पञ्चत्वारिंशच्च॥6॥

यथा॒ वै पु॒त्रो जा॒तो म्रि॒यते॑ ए॒वं वा ए॒ष म्रि॒यते॑
यस्या॒ग्निरु॒ख्यं उ॒द्वाय॑ति॒ यन्नि॑र्म॒न्थ्यं॑ कुर्याद्विच्छि॑न्द्या॒द्भातृ॑व्यमस्मै
जनये॒त्स ए॒व पुनः॑ प॒रीध्यः॑ स्वादे॒वैनं॑ योने॑र्जनयति॒ नास्मै॑

भ्रातृव्यं जनयति तमो वा एतं गृह्णाति यस्याग्निरुख्यं
उद्वायति मृत्युस्तमः कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दखिणा तमसा
[17]

एव तमो मृत्युमपं हते हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै
हिरण्यज्योतिषैव तमोऽपं हतेऽथो तेजो वै हिरण्यन्तेजं
एवात्मन्धत्ते सुवर्नं घर्मः स्वाहा सुवर्नार्कः स्वाहा सुवर्नं
शुक्रः स्वाहा सुवर्नं ज्योतिः स्वाहा सुवर्नं सूर्यः स्वाहाको
वा एष यदग्निरसावादित्यः [18]

अश्वमेधो यदेता आहुतीर्जुहोत्यर्काश्वमेधयोरेव
ज्योतींषि सं दधात्येष ह त्वा अर्काश्वमेधी
यस्यैतदग्नौ क्रियत आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्स
एतामप्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदियमभवत्तं
विश्वकर्माब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीति [19]

अब्रवीत्स एतां द्वितीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त
तदन्तरिख्यमभवत्स यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति
नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणमब्रवीदुप त्वायानीति
केन मोपैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवीत्तन्दिश्याभिरुपैत्ता
उपाधत्त ता दिशः [20]

अ॒भ॒व॒न्त्स॒ पर॑मे॒ष्ठी प्र॒जाप॑तिम॒ब्रवी॑दुप॒ त्वाया॒नीति॒ नेह॑
 लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रवी॑त्स वि॒श्वक॑र्माणं च य॒ज्ञं चा॑ब्रवी॒दुप॑
 वा॒माया॒नीति॒ नेह॑ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रूता॑ ५ स ए॒तां
 तृ॒तीयां चि॑तिम॒पश्य॑त्तामुपा॒धत्त॒ तद॒साव॑भव॒त्स आ॑दि॒त्यः
 प्र॒जाप॑तिम॒ब्रवी॑दुप॒ त्वा [21]

आ॒या॒नीति॒ नेह॑ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रवी॑त्स वि॒श्वक॑र्माणं च
 य॒ज्ञं चा॑ब्रवी॒दुप॑ वा॒माया॒नीति॒ नेह॑ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रूता॑ ५
 स पर॑मे॒ष्ठिन॑म॒ब्रवी॑दुप॒ त्वाया॒नीति॒ केन॑ मो॒पैष्य॑सीति॒
 लो॒कम्पृ॑णयेत्य॒ब्रवी॑त्तं लो॒कम्पृ॑णयो॒पैत्तस्मा॒दया॑तयाम्नी
 लो॒कम्पृ॑णा॒ऽया॑तयाम् ह्य॒सौ [22]

आ॒दि॒त्यस्ता॑नृष॒योऽब्रु॑वन्नुप॒ व आ॒या॒मेति॒ केन॑ न
 उ॒पैष्य॑थेति॒ भू॒मेत्य॑ब्रुव॒न्तान्द्वा॒भ्यां चि॑ती॒भ्यामु॒पाय॑न्त्स
 प॒ञ्चचि॑तीकः॒ सम॑प॒द्यत् य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निं चि॑नुते॒ भूया॑ने॒व
 भ॑वत्य॒भीमा॒ल्लो॒काञ्ज॑यति॒ वि॒दुरे॑न॒ देवा॑ अथो॒ ए॒तासा॑मे॒व
 दे॒वता॑ना॒ ५ सायु॑ज्यं गच्छति॥ [23]

पृथिवीर्यच्छु यथ्वयमातृणा उपायं धेह्युचाग्निश्चिनुते त्रीणि च॥ 7॥

वयो॒ वा अ॒ग्निर्य॑द॒ग्निचि॑त्प॒रिष्पि॑णोऽ॒श्नीया॑त्तमे॒वाग्नि॑म॒द्यादा॑र्तिम॒
 व्र॒तं च॑रेत्स॒वत्स॒र ५ हि व्र॒तं ना॑ति॒ प॒शुर्वा ए॒ष यद॑ग्निर्हिनस्ति॒

खलु वै तम्पशुर्य एनम्पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपचरति तस्मात्पश्चात्प्राङ्मु-
आत्मनोऽहिंसायै तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ
[24]

पृथिव्यै मां पाहि ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छान्तरिक्षं
यच्छान्तरिक्षान्मा पाहि सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ
दिवो मां पाहीत्याहैताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता
उपधात्येषां लोकानां विधृत्यै स्वयमातृणा उपधाय
हिरण्येष्टका उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा
ज्योतिर्हिरण्यय्यंस्वयमातृणा उपधाय [25]

हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकाज्योतिष्मतः
कुरुतेऽथो एताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति यास्ते अग्ने
सूर्ये रुचं उद्यतो दिवंमातृन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी
रुचे जनाय नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या
रुचः। इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। रुचं
नो धेहि [26]

ब्राह्मणेषु रुचं राजंसु नस्कृधि। रुचं विश्वेषु शूद्रेषु
मयि धेहि रुचा रुचम्। द्वेधा वा अग्निं चिक्यानस्य

यशं इन्द्रियं गच्छत्यग्निं वा चितमीजानं वा यदेता
 आहुतीर्जुहोत्यात्मन्नेव यशं इन्द्रियं धत्त ईश्वरो वा एष
 आर्तिमार्तोऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति तत्त्वां यामि ब्रह्मणा
 वन्दमान इति वारुण्यर्चा [27]

जुहुयाच्छान्तिरेवैषाग्नेर्गुप्तिरात्मनो हविष्कृतो वा एष
 योऽग्निं चिनुते यथा वै हविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति
 योऽग्निं चित्वा स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्यामिख्यया यजेत
 मैत्रावरुणतामेवोपैत्यात्मनोऽस्कन्दाय यो वा अग्निमृतुस्थां
 वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति संवत्सरो
 वा अग्निः [28]

ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दखिणः
 पृथ्वी वर्षाः पुच्छः शरदुत्तरः पृथ्वी हेमन्तो
 मध्यम्पूर्वपृथ्वाश्चित्तयोऽपरपृथ्वाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका
 एष वा अग्निर्ऋतुस्था य एवं वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान
 एति प्रत्येव तिष्ठति प्रजापतिर्वा एतं ज्यैष्ठ्यकामो न्यधत्त
 ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छद्य एवं विद्वानग्निं चिनुते ज्यैष्ठ्यमेव
 गच्छति॥ [29]

आगच्छात्तद्यानशुस्तेनेमय्यँजत्रो वह सुवर्देवेषु गन्तवे चतुर्दश च॥७॥

यदाकूतात्समसुस्रोद्धृदो वा मनसो वा सम्भृतं चख्षुषो वा। तमनु प्रेहि सुकृतस्य लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। एतं संधस्थं परि ते ददामि यमावहाच्छेवधिं जातवेदाः। अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तं स्म जानीत परमे व्योमन्। जानीतादेनम्परमे व्योमन्देवाः संधस्था विद रूपमस्य। यदागच्छात् [30]

पृथिभिर्देवयानैरिष्टापूर्यते कृणुतादविरस्मै। सम्प्र च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पृथो देवयानान्कृणुध्वम्। अस्मिन्संधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। प्रस्तरेण परिधिनां सुचा वेद्यां च बर्हिषा। ऋचेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। यदिष्टय्यँत्परादानं यद्वत्तं या च दखिणा। तत् [31]

अग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत्। येनां सहस्रं वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम्। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। येनाग्ने दखिणा युक्ता यज्ञं वहन्त्यृत्विजः। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। येनाग्ने सुकृतः पृथा मधोर्धारा व्यानशुः। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। यत्र धारा अनपेता

मधो^१र्धृतस्य^२ च याः। तदग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्दे^३वेषु^४ नो दधत्॥
[32]

यान्यग्रय इत्युद्दिष्टकानां ९ षोडश च॥८॥

यास्ते अग्ने समिधो यानि धाम या जिह्वा जातवेदो यो
अर्चिः। ये ते अग्ने मेडयो य इन्द्रवस्तेभिरात्मानं चिनुहि
प्रजानन्। उथ्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहैतस्य क्रियते
किं वा न यद्वा अध्वर्युरग्रेऽश्विनवन्नन्तरेत्यात्मनो वै तदन्तरैति
यास्ते अग्ने समिधो यानि [33]

धामेत्याहैषा वा अग्नेः स्वयंचितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति
नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्रय इमं
नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतम्पिन्वन्नजरं सुवीरम्ब्रह्म
समिद्धवत्याहुतीनाम्। सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते
यत्कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्रय इत्याह [34]

दिश एवैतेन प्र जानातीमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याह
सुवर्गस्य लोकस्याभनीत्यै ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनामित्याह
ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति
ब्रह्मणैव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति प्रजापतिर्वा एष

यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दांसि रूपं सर्वान्
वर्णानिष्टकानां कुर्याद्रूपेणैव प्रजाम्पशूञ्छन्दांस्येव
रुन्देऽथो प्रजाभ्य एवैनम्पशुभ्यश्छन्दोभ्योऽवरुद्धं चिनुते॥
[35]

अपि सूर्योति वैश्वानरो यदेष वै पञ्चविंशतिश्च॥९॥

मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय
सुवीर्याय। मयि प्रजाम्मयि वर्चो दधाम्यरिष्टाः स्याम
तनुवा सुवीराः। यो नो अग्निः पितरो हृथ्स्वन्तरमर्त्यो
मर्त्यां आविवेश। तमात्मन्परि गृह्णीमहे वयम्मा सो
अस्मां अवहाय परां गात्। यदध्वर्युरात्मन्नग्निमगृहीत्वाग्निं
चिनुयाद्योऽस्य स्वोऽग्निस्तमपि [36]

यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पशवोऽनूपं
तिष्ठन्तेऽपक्रामुका अस्मात्पशवः स्युर्मयि गृह्णाम्यग्रे
अग्निमित्याहात्मन्नेव स्वमग्निं दाधार नास्मात्पशवोऽपं
क्रामन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृचापश्चाग्नेरनाद्यमथ
कस्मान्मृदा चाद्विश्चाग्निश्चीयत इति यदद्विः संयौति [37]

आपो वै सर्वा देवता देवताभिरेवैनं स संजति

यन्मृदा चिनोतीयं वा अग्निर्वैश्वानरोऽग्निनैव तदग्निं
चिनोति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृदा चाद्विश्वाग्निश्चीयतेऽथ
कस्मादग्निरुच्यते इति यच्छन्दोभिश्चिनोत्यग्नयो वै छन्दांसि
तस्मादग्निरुच्यतेऽथो इयं वा अग्निर्वैश्वानरो यत् [38]

मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उप दधाति
ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिन्दधात्यथो तेजो वै हिरण्यं
तेज एवात्मन्धत्ते यो वा अग्निः सर्वतोमुखं चिनुते सर्वासु
प्रजास्वन्नमत्ति सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्रीम्पुरस्तादुप
दधाति त्रिष्टुभं दखिणतो जगतीम्पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः
पङ्क्तिम्मध्यं एष वा अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं विद्वांसश्चिनुते
सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिश्येव
दिशम्प्र वयति तस्माद्विशि दिक्प्रोता॥ [39]

एनमुस्यान्मूयोस्यान्नम्भवति॥10॥

प्रजापतिरग्निमसृजत सोऽस्मात्सृष्टः प्राङ्माद्रवत्तस्मा
अश्वम्प्रत्यास्यत्स दखिणावर्तत तस्मै वृष्णिम्प्रत्यास्यत्स
प्रत्यङ्मावर्तत तस्मा ऋषभम्प्रत्यास्यत्स उदङ्मावर्तत
तस्मै बस्तम्प्रत्यास्यत्स ऊर्ध्वोऽद्रवत्तस्मै पुरुषम्प्रत्यास्यत्

यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति सर्वत एवैनम् [40]

अवरुध्य चिनुत एता वै प्राणभृतश्चख्षुष्मतीरिष्टका
यत्पशुशीर्षाणि यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति ताभिरेव
यजमानोऽमुष्मिल्लोके प्राणित्यथो ताभिरेवास्मां इमे लोकाः
प्र भान्ति मृदाभिलिप्योप दधाति मेध्यत्वाय पशुर्वा एष
यदग्निरन्नम्पशवं एष खलु वा अग्निर्यत्पशुशीर्षाणि यं
कामयेत कनीयोऽस्यान्नम् [41]

स्यादिति संतरां तस्य पशुशीर्षाण्युप दध्यात्कनीय
एवास्यान्नम्भवति यं कामयेत समावदस्यान्नः स्यादिति
मध्यतस्तस्योप दध्यात्समावदेवास्यान्नम्भवति यं कामयेत
भूयोऽस्यान्नः स्यादित्यन्तेषु तस्य व्युदूह्योप दध्यादन्तत
एवास्मा अन्नमव रुन्दे भूयोऽस्यान्नम्भवति॥ [42]

स्तेगान्द्राविंशतिः ॥ 11 ॥

स्तेगान्दः ष्टाभ्याम्मण्डूकाञ्जम्येभिरादकां खादेनोर्जः
सः सूदेनारण्यं जाम्बीलेन मृदम्बस्वेभिः शर्कराभिरवकामवकां
शर्करामुत्सादेन जिह्वामवक्रन्देन तालुः सरस्वतीं
जिह्वाग्रेण॥ [43]

वाजुम्पञ्चविंशतिः ॥ 12 ॥

वाजुः॑ हनू॑भ्याम॒प आ॒स्ये॑नादि॒त्याञ्छ्रु॑भिरुपया॒ममधे॑रेणोष्ठे
सदु॒त्तरे॑णान्त॒रेणानू॑काश॒मप्र॑का॒शेन॒ बाह्य॑ः स्तनयितुं निर्बा॒धेन॑
सूर्या॑ग्री चख॒षुभ्या॑र्वि॒द्युतौ॑ क॒नान॑काभ्याम॒शनि॑म्म॒स्तिष्के॑ण
बल॑म्म॒ञ्जभिः॑ ॥ [44]

कूर्मात्रयोविंशतिः ॥ 13 ॥

कूर्मा॑ञ्छ्रु॒फैर॒च्छला॑भिः क॒पिञ्ज॑लान्थसाम् कु॒ष्ठिका॑भिर्ज॒वं
जङ्घा॑भिरग॒दं जानु॑भ्यार्वी॒र्यं कु॒हाभ्या॑म॒भय॑मप्र॒चाला॑भ्याम्
गुहो॑प॒प॒ख्याभ्या॑म॒श्विना॒वः सा॑भ्याम॒दिति॑ः शी॒र्ष्णा नि॒रृतिं॑
निर्जा॑ल्मकेन शी॒र्ष्णा ॥ [45]

योऋमेकविंशतिः ॥ 14 ॥

योऋ॑ गृ॒ध्राभिर्यु॑गमान॒तेन चि॒त्त॑म्म॒न्याभिः॑ संक्रो॒शान्प्रा॑णैः
प्र॒का॒शेन॒ त्वच॑म्पराका॒शेनान्त॑राम्म॒शका॑न्केशैरिन्द्रः॑ स्वप॑सा
वहे॑न॒ बृह॑स्पतिः॑ शकु॒निसा॑देन॒ रथ॑मु॒ष्णिहा॑भिः ॥ [46]

॥ 15 ॥

मि॒त्रावरु॑णौ श्रोणी॑भ्यामिन्द्रा॒ग्री शि॑ख॒ण्डाभ्या॑मिन्द्रा॒बृह॑स्पती
ऊ॒रुभ्या॑मिन्द्रा॒विष्णू॑ अ॒ष्टीव॑द्भ्याः॑ सवि॒तार॑म्पुच्छे॒न

गन्ध॒र्वाज्छेपे॑नाप्स॒रसो॑ मु॒ष्काभ्या॒म्पव॑मानम्पा॒युना॑
 प॒वित्र॒म्पोत्रा॑भ्यामा॒क्रम॑णः स्थू॒राभ्या॑म॒प्रति॒क्रम॑णं कु॒ष्ठाभ्या॑म्॥
 [47]

मित्रावरुणाविन्द्रस्य द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिः॥16॥

इन्द्र॑स्य क्रो॒डोऽदि॑त्यै पा॒ज्जस्य॑न्दि॒शां ज॒त्रवो॑
 जी॒मूता॑न्हृदयौप॒शाभ्या॑म॒न्तरि॑ख्यम्पु॒रित॑ता नभ॑ उ॒दर्ये॑णेन्द्रा॒णीम्पू॑
 व॒ल्मीका॑न्क्लो॒म्ना गि॒रीन्प्ला॒शिभिः॑ समु॒द्रमु॒दरे॑ण वैश्वान॒रम्भ॑स्म॒ना॥
 [48]

पूष्णश्चतुर्विंशतिः॥17॥

पू॒ष्णो व॑नि॒ष्ठुर॑न्धा॒हेः स्थू॑रगु॒दा सर्पा॑न्गु॒दाभि॑र्ऋतून्पृ॒ष्टीभि॑र्दिव॑
 वसू॑नाम्प्रथ॒मा की॑क॒सा रु॒द्राणा॑ द्वि॒तीया॑दि॒त्याना॑
 तृ॒तीया॑ङ्गिर॒सां च॒तुर्थी॑ सा॒ध्याना॑म॒पश्च॒मी वि॒श्वेषा॑ दे॒वाना॑
 ष॒ष्ठी॥ [49]

ओजो विंशतिः॥18॥

ओजो॑ ग्री॒वाभि॑र्नि॒र्ऋति॑म॒स्थभि॑रिन्द्रः॒ स्वप॑सा वह॑न
 रु॒द्रस्य॑ वि॒चलः॑ स्क॒न्धोऽहो॑रा॒त्रयो॑द्वि॒तीयो॑ऽर्ध॒मासा॑ना॒ तृती॑यो
 मा॒सां च॑तुर्थ ऋतूनाम्पश्च॒मः सं॑वत्स॒रस्य॑ ष॒ष्ठः॥ [50]

आनन्द५ षोडश॥19॥

आ॒न॒न्दं न॒न्द॒थु॒ना का॒म॒म्प्र॒त्या॒सा॒भ्याम्भ॒यः॑ शि॒ती॒म॒भ्याम्प्र॒शि॒
सू॒र्या॒च॒न्द्र॒मसौ॑ वृ॒क्या॒भ्याः॑ श्या॒मश॒ब॒लौ म॒त॒स्ना॒भ्या॒व्यु॑ष्टिः
रू॒पेण॑ नि॒मृ॒क्ति॒मरू॑पेण॥ [51]

अहंरष्टाविंशतिः॥20॥

अ॒ह॒र्मा॒ः से॒न रा॒त्रि॒म्पी॒व॒सा॒पो यू॒षेण॑ घृ॒तः॑ र॒सेन॑ श्यां
व॒स॒या दू॒षी॒काभि॑र॒हा॒दु॒नि॒म॒श्रु॒भिः पृ॒ष्वा॒न्दि॒वः॑ रू॒पेण॑
न॒ख्य॑त्राणि॒ प्र॒ति॒रू॒पेण॑ पृ॒थि॒वीं च॒र्म॒णा छु॒वीं छु॒व्यो॑पाकृ॒ताय॑
स्वा॒हा ल॑ब्धाय॒ स्वाहा॑ हु॒ताय॑ स्वाहा॥ [52]

अग्नेरकात्रिंशत्॥21॥

अ॒ग्नेः प॑र॒ख्य॒तिः सर॑स्व॒त्यै नि॒प॑र॒ख्य॒तिः सोम॑स्य तृ॒तीया॒पां
च॑तु॒र्थ्योष॑धीना॒मप॑श्च॒मी सं॒व॒त्स॒रस्य॑ ष॒ष्ठी म॒रु॒ताः॑ स॒प्त॒मी
बृ॒ह॒स्प॒तेर॑ष्ट॒मी मि॒त्रस्य॑ न॒व॒मी व॒रु॑णस्य द॒श॒मीन्द्र॑स्यैकाद॒शी
वि॒श्वे॑षां दे॒वानां॑ द्वा॒द॒शी द्या॒वापृ॑थि॒व्योः पा॒र्श्व॒य्य॑मस्य॑ पा॒टूरः॑॥
[53]

वायोरष्टाविंशतिः॥22॥

वा॒योः प॑र॒ख्य॒तिः सर॑स्व॒तो नि॒प॑र॒ख्य॒तिश्च॒न्द्रम॑सस्तृ॒तीया॒

नख्षत्राणां चतुर्थी संवितुः पञ्चमी रुद्रस्य षष्ठी
 सर्पाणां सप्तम्यर्यम्णोऽष्टमी त्वष्टुर्नवमी धातुर्दशमीन्द्राण्या
 एकादश्यदित्यै द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्वय्यम्यै पाटूरः॥

[54]

पन्थान्द्राविंशतिः॥23॥

पन्थामनूवृग्भ्यां संततिः स्नावन्याभ्यां शुक्रान्पित्तेन
 हरिमाणं यक्रा हलीरख्णान्पापवातेन कूश्माञ्छकभिः
 शवर्तानूवध्येन शुनो विशसनेन सर्पाल्लोहितगन्धेन वयांसि
 पक्कगन्धेन पिपीलिकाः प्रशादेन॥ [55]

क्रमैरष्टादश॥24॥

क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानः। स नो नय
 सुकृतस्य लोकं तस्य ते वयः स्वधया मदेम॥ [56]

द्यौः पञ्चविंशतिः॥25॥

द्यौस्ते पृष्ठमृथिवी सधस्थमात्मान्तरिख्यः समुद्रो योनिः
 सूर्यस्ते चख्खुर्वतः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रम्मासाश्चार्धमासाश्च
 पर्वाण्यृतवोङ्गानि संवत्सरो महिमा॥ [57]

यस्मिन्नष्टौ च॥26॥

अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः
 स ते लोकस्तं जैष्यस्यथाव जिघ्र वायुः पशुरासीत्तेनायजन्त
 स एतं लोकमजयद्यस्मिन्वायुः स ते लोकस्तस्मात्त्वान्तरैष्यामि
 यदि नावजिघ्रस्यादित्यः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं
 लोकमजयद्यस्मिन्नादित्यः स ते लोकस्तं जैष्यसि
 यद्यवजिघ्रसि॥ [58]

प्राचीनव॰श॰य्यौवन्त ऋक्सामे वाग्वे देवेभ्यो देवा वै देवयजनङ्कद्रूश्च तद्धिरण्य॰ पद्दुदानि ब्रह्मवादिनो विचित्यो
 यत्कुलयां ते वारुणो वै क्रीतस्सोम् एकादश॥11॥ प्राचीनव॰श॰३ स्वाहेत्याहु यैऽन्तश्शरा ह्यौप सन्तपसा च यत्कर्णगृहीतेति
 लोमूतो वारुण्यदथ्संसतिः॥76॥ प्राचीनव॰श॰म्परिचरति॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥॥ तैत्तिरीयसंहिता षष्ठकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

॥ काण्डम् ६ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

अतीकाशान्करोत्यवश्यन्तीर्थे स्नाति प्रघातो मनुष्याणान्तद्वा आङ्गे मित्रत्वाय पुञ्चभिरपरिवर्गमुष्टाचत्वारिंशच्च॥१॥

प्राचीनव॑शं करोति देवमनु॒ष्या दि॒शो व्य॑भजन्त॒
प्राची॑न्दे॒वा द॑खिषु॒णा पि॒तरः प्र॒तीची॑म॒मनु॒ष्या उदी॑ची॒
रु॒द्रा यत्प्रा॒चीनव॑शं करोति दे॒वल॑ोकमे॒व तद्य॑ज॒मान
उ॒पाव॑र्तते परि॒ श्रय॑त्यन्त॒र्हि॒तो हि दे॒वल॑ोको म॒नुष्य॑लोका॒
न्नास्माल्लो॒कात्स्वे॑तव्यमि॒वेत्याहुः॑ को हि तद्वे॒द यद्य॑मुष्मि॒ल्लोके॑ऽसि
वा न वेति॑ दि॒ख्वती॑का॒शान्क॑रोति [1]

उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भिजि॑त्यै केशश्म॒श्रु व॑पते न॒खानि॒ नि
कृ॑न्तते मृ॒ता वा ए॒षा त्वग॑मे॒ध्या यत्के॑शश्म॒श्रु मृ॒तामे॒व
त्वच॑ममे॒ध्याम॑प॒हत्य॑ य॒ज्ञियो॑ भू॒त्वा मे॒धमु॑पैत्यङ्गि॒रसः॑
सुव॑र्गं लो॒कय्य॑न्तोऽप्सु दी॒र्खात॑पसी प्रावे॑शयन्न॒प्सु स्ना॑ति
सा॒ख्यादे॒व दी॒र्खात॑पसी अ॒व रु॑न्दे ती॒र्थे स्ना॑ति ती॒र्थे हि ते
ताम्प्रावे॑शयन्ती॒र्थे स्ना॑ति [2]

ती॒र्थमे॒व सं॑मा॒नाना॑म॒भव॑त्य॒पोऽश्वा॑त्यन्त॒रत॒ ए॒व मे॒धो

भवति वाससा दीर्खयति सौम्यं वै ख्यौमन्देवतया
 सोममेष देवतामुपैति यो दीर्खते सोमस्य तनूरसि
 तनुवम्मे पाहीत्याह स्वामेव देवतामुपैत्यथो आशिषमेवैतामा
 शास्तेऽग्नेस्तूषाधानं द्वाँयोर्वातपानं पितृणान्नीविरोषधीनामप्रघातः

[3]

आदित्यानामप्राचीनतानो विश्वेषान्देवानामोतुर्नखत्राणामती
 एतत्सर्वदेवत्यं यद्वासो यद्वाससा दीर्खयति सर्वाभिरेवैनं
 देवताभिर्दीर्खयति बहिःप्राणो वै मनुष्यस्तस्याशनम्प्राणोऽश्वा
 सप्राण एव दीर्खत आशितो भवति यावानेवास्य प्राणस्तेन
 सह मेधमुपैति घृतं देवानाम्मस्तु पितृणान्निष्पृक्मनुष्याणान्तद्वै

[4]

एतत्सर्वदेवत्यं यन्नवनीतय्यन्नवनीतेनाभ्यङ्गे सर्वा
 एव देवताः प्रीणाति प्रच्युतो वा एषोऽस्माल्लोकादगतो
 देवलोकय्यो दीर्खितोऽन्तरेव नवनीतन्तस्मान्नवनीतेनाभ्यङ्गेऽनु
 व्यावृत्त्या इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य कनीनिका परापतत्तदाञ्जनमभवद्य
 चखुरेव भ्रातृव्यस्य वृङ्गे दखिणम्पूर्वमाङ्गे [5]

सव्यं हि पूर्वम्मनुष्या आञ्जते न नि धावते नीव हि

मनुष्या धावन्ते पञ्च कृत्व आङ्गे पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ
यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे परिमितमाङ्गेऽपरिमितः हि मनुष्या
आञ्जते सतूलयाङ्गेऽपतूलया हि मनुष्या आञ्जते व्यावृत्त्यै
यदपतूलयाञ्जीत वज्र इव स्यात्सतूलयाङ्गे मित्रत्वाय [6]

इन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽ३ पोऽ३ भ्यम्रियत् तासाय्यन्मेध्यं
यज्ञियः सदेवमासीत्तदपोदक्रामत्ते दर्भा अभवन्
यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा
आपस्ताभिरेवैनम्पवयति द्वाभ्याम्पवयत्यहोरात्राभ्यामेवैनम्पव-
त्रिभिः पवयति त्रय इमे लोका एभिरेवैन लोकैः पवयति
पञ्चभिः [7]

पवयति पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञायैवैनम्पवयति
षड्भिः पवयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनम्पवयति सप्तभिः
पवयति सप्त छन्दांसि छन्दोभिरेवैनम्पवयति नवभिः
पवयति नव वै पुरुषे प्राणाः सप्राणमेवैनम्पव-
यत्येकविंशत्या पवयति दश हस्त्या अङ्गुलयो दश
पद्मा आत्मैकविंशो यावानेव पुरुषस्तमपरिवर्गम् [8]

पवयति चित्पतिंस्त्वा पुनात्वित्याह मनो वै

चित्पतिर्मनसैवैनम्पवयति वाक्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह
 वाचैवैनम्पवयति देवस्त्वा सविता पुनात्वित्याह सवितृप्रसूत
 एवैनम्पवयति तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कम्पुने
 तच्छ्रुकेयमित्याहाशिषमेवैतामा शास्ते॥ [9]

अग्नये ता वृधात्वुचा सख्यन्तेन जुहोति पञ्चदश च॥2॥

यावन्तो वै देवा यज्ञायापुनत त एवाभवन् य एवं विद्वान्
 यज्ञाय पुनीते भवत्येव बहिः पवयित्वान्तः प्र पादयति
 मनुष्यलोक एवैनम्पवयित्वा पूतन्देवलोकम्प्र णयत्यदीर्घित
 एकयाहुत्येत्याहुः सुवेण चतस्रो जुहोति दीर्घितत्वाय सुचा
 पञ्चमीम्पश्चादृषरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्द्र आकूत्यै
 प्रयुजेऽग्नये [10]

स्वाहेत्याहाकूत्या हि पुरुषो यज्ञमभि प्रयुङ्क्ते यजेयेति
 मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहेत्याह मेधया हि मनसा पुरुषो
 यज्ञमभिगच्छति सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहेत्याह वाग्वै
 सरस्वती पृथिवी पूषा वाचैव पृथिव्या यज्ञम्प्र युङ्क्त आपो
 देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याह या वै वर्ष्यास्ताः [11]

आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्विव्या

आपोऽशा॑न्ता इ॒मल्लो॑क॒मा ग॑च्छेयुरापो॑ दे॒वीर्बृ॑हतीर्वि॒श्वश॑म्भुव॒
इत्या॑हा॒स्मा ए॒वैना॑ लो॒काय॑ श॒मय॑ति॒ तस्मा॑च्छा॒न्ता
इ॒मल्लो॑क॒मा ग॑च्छन्ति॒ द्यावा॑पृथि॒वी इत्या॑ह॒ द्यावा॑पृथि॒व्योर्हि
य॒ज्ञ उ॒र्वन्तरि॑ख्यमि॒त्याहान्तरि॑ख्ये॒ हि य॒ज्ञो बृ॑हस्पति॑र्नो
ह॒विषा॑ वृधातु [12]

इत्या॑ह॒ ब्रह्म॒ वै दे॒वाना॑म्बृहस्पति॑र्ब्रह्म॑णै॒वास्मै॑ य॒ज्ञमव॑
रु॒न्द्रे य॒द्व्याद्वि॑धेरिति॑ य॒ज्ञस्था॑णुमृच्छेद्वृ॒धात्वित्या॑ह
य॒ज्ञस्था॑णुमे॒व परि॑ वृ॒णक्ति॑ प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत॒
सोऽस्मा॑त्सृष्टः॒ परा॑ङ्मि॒त्स प्र॒ यजुर॑र्ह्नीना॒त्प्र साम्
तमृ॑गुदयच्छद्यदृगुदयच्छत्तदौ॑द्ब्रह्म॑णस्यौद्ब्रह्म॑णत्वमृ॒चा [13]

जुहोति॑ य॒ज्ञस्योद्य॑त्या अनुष्टुप्छन्द॑सामुदयच्छदित्या॑हुस्तस्मा॑
जुहोति॑ य॒ज्ञस्योद्य॑त्यै द्वाद॑श वा॒त्सब॒न्धान्यु॑दयच्छन्नित्या॑हुस्तस्मा॑
दी॒र्षय॑न्ति॒ सा वा ए॒षर्ग॑नुष्टु॒ग्वाग॑नुष्टु॒ग्यदे॑तय॒र्चा दी॒र्षय॑ति
वा॒चैवै॒न॒ꣳ स॑र्वया दी॒र्षय॑ति॒ विश्वे॑ दे॒वस्य॑ ने॒तुरि॑त्याह
सावि॒त्र्यैते॑न॒ मर्तो॑ वृणीत॒ सख्य॑म् [14]

इत्या॑ह॒ पितृ॑दे॒वत्यै॑तेन॒ विश्वे॑ रा॒य इ॑षुध्यसीत्या॑ह
वैश्व॑दे॒व्यैते॑न॒ द्युम्नं॑ वृणीत॒ पुष्य॑स॒ इत्या॑ह॒ पौष्ण्यै॑तेन॒ सा

वा ए॒ष॒र्क्ष॑सर्वदे॒व॒त्या॑ यदे॒त॒य॒र्चा दी॒र्ख॑य॒ति॒ सर्वा॑भि॒रे॒वैनं॑
 दे॒वता॑भिर्दी॒र्ख॑य॒ति॒ स॒प्ता॒र्ख॑र॒म्प्रथ॑म॒म्पद॑म॒ष्टा॒र्ख॑राणि॒ त्रीणि॑
 या॒नि॒ त्रीणि॑ ता॒न्य॒ष्टावुप॑ य॒न्ति॒ या॒नि॒ च॒त्वारि॑ ता॒न्य॒ष्टौ
 यद॒ष्टा॒र्ख॑रा॒ तेन॑ [15]

गा॒य॒त्री यदे॒का॑द॒शा॒र्ख॑रा॒ तेन॑ त्रि॒ष्टु॒ग्यद्वा॑द॒शा॒र्ख॑रा॒ तेन॑
 ज॒ग॑ती॒ सा वा ए॒ष॒र्क्ष॑सर्वाणि॒ छ॒न्दा॑ँ॒सि॒ यदे॒त॒य॒र्चा दी॒र्ख॑य॒ति॒
 स॒र्वे॑भि॒रे॒वैनं॑ छ॒न्दो॑भिर्दी॒र्ख॑य॒ति॒ स॒प्ता॒र्ख॑र॒म्प्रथ॑म॒म्पद॑
 स॒प्त॑प॒दा॒ श॒क्र॑री॒ प॒श॒वः॒ श॒क्र॑री॒ प॒शू॒ने॒वाव॑ रु॒न्द्ध
 ए॒क॑स्मा॒द॒र्ख॑रा॒दना॑प्त॒म्प्रथ॑म॒म्पद॑न्तस्मा॒द्यद्वा॑चोऽना॑प्त॒न्तन्म॑नु॒ष्या
 उप॑ जी॒व॒न्ति॒ पूर्ण॑या॒ जु॒हो॑ति॒ पूर्ण॑ इ॒व हि॑ प्र॒जाप॑तिः
 प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॒ न्यून॑या॒ जु॒हो॑ति॒ न्यूना॑द्धि॒ प्र॒जाप॑तिः॒ प्र॒जा
 अ॒सृ॑ज॒त प्र॒जाना॑ँ सृ॒ष्ट्यै॑॥ [16]

रुन्ध एष तस्माच्छ्रमयी यूपस्तुतीयमिधुनुत्वाय जन्म हस्तैर्नाष्टाचत्वारिंशच्च॥३॥

ऋ॒क्स॒ामे॒ वै दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञा॒याति॑ष्ठमा॒ने कृ॒ष्णो
 रू॒पं कृ॒त्वाप॑क्र॒म्याति॑ष्ठता॒न्तेऽम॑न्यन्त॒ यं वा इ॒मे
 उ॒पाव॑त्स्य॒तः स इ॒दं भ॑विष्य॒तीति॑ ते उ॒पा॑म॒न्न॒यन्त॑ ते
 अ॒हो॒रा॒त्रयो॑र्महि॒मानं॑म॒पनि॑धाय॒ दे॒वानु॑पाव॒र्तेता॑मेष॒ वा ऋ॒चो

वर्णो॑ यच्छुक्लं॑ कृष्णाजिनस्यैष॑ साम्नो॑ यत्कृष्णमृक्सामयोः॑
शिल्पे॑ स्थ॒ इत्या॑हर्क्षामे॒ एवाव॑ रुन्ध ए॒षः [17]

वा अहो॑ वर्णो॑ यच्छुक्लं॑ कृष्णाजिनस्यैष॑ रात्रिया॑
यत्कृष्णं॑ यदे॒वैनयो॑स्तत्र॒ न्यक्तं॑ तदे॒वाव॑ रुन्धे॒ कृष्णाजिनेन॑
दी॒र्षय॑ति ब्रह्म॑णो॒ वा ए॒तद्रूपं॑ यत्कृष्णाजिनम्ब्रह्म॑णै॒वैनं॑
दी॒र्षय॑ती॒मान्धिय॑ ५ शि॒र्ष्यमाण॑स्य दे॒वेत्या॑ह यथा॒यजुरे॒वैतद्गर्भो॑
वा ए॒ष यद्दी॑र्षि॒त उ॒ल्बं वा॒सः प्रो॑र्णुते॒ तस्मा॑त् [18]

गर्भाः॑ प्रावृ॑ता जायन्ते॒ न पुरा॑ सोम॑स्य क्र॒यादपो॑र्णीत
यत्पुरा॑ सोम॑स्य क्र॒यादपो॑र्णीत गर्भाः॑ प्र॒जानाम्परा॑पातु॒काः
स्युः॑ क्री॒ते सोमेऽपो॑र्णुते॒ जाय॑त ए॒व तदथो॑ यथा
वसी॑या ५ सम्प्रत्यपो॑र्णुते॒ तादृ॑गे॒व तदङ्गि॑रसः॒ सुव॑र्गं
लो॒कय्य॑न्त ऊ॒र्जं व्य॑भजन्त॒ ततो॑ यद॒त्यशि॑ष्यत॒ ते श॒रा
अ॒भव॑न्नू॒र्ग्वै श॒रा यच्छ॑र॒मयी॑ [19]

मे॒खला॑ भव॒त्यूर्जमे॒वाव॑ रुन्धे मध्य॒तः सन्न॑ह्यति मध्य॒त
ए॒वास्मा॑ ऊ॒र्जं दधा॑ति॒ तस्मान्मध्य॑त ऊ॒र्जा भु॑ञ्जत ऊ॒र्ध्वं
वै पु॒रुष॑स्य॒ नाभ्यै॑ मे॒ध्यम॑वा॒चीन॑ममे॒ध्यं यन्मध्य॑तः॒ संन॑ह्यति॒
मे॒ध्यं चै॒वास्या॑मे॒ध्यं च॒ व्याव॑र्तयतीन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्र॒म्प्राह॑र॒त्स

त्रेधा व्यभवत्स्फ्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयम् [20]

येऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन्तच्छुराणां
शरत्ववृजो वै शराः ख्युत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो
यच्छरमयी मेखला भवति वज्रेणैव साख्यात्ख्युधम्भ्रातृव्यम्मध्यतो
हते त्रिवृद्धवति त्रिवृद्धे प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणम्मध्यतो
यजमाने दधाति पृथ्वी भवति रज्जूनाव्यावृत्त्यै मेखलया
यजमानन्दीख्यति योक्त्रेण पत्नीममिथुनत्वाय [21]

यज्ञो दखिषणामभ्यध्यायत्तां समभवत्तदिन्द्रोऽचायत्सोऽमन
यो वा इतो जनिष्यते स इदम्भविष्यतीति ताम्प्राविशत्तस्या
इन्द्र एवाजायत सौऽमन्यत यो वै मदितोऽपरो जनिष्यते
स इदम्भविष्यतीति तस्या अनुमृश्य योनिमाच्छिनत्सा
सूतवंशाभवत्तत्सूतवंशायै जन्म [22]

तां हस्ते न्यवेष्टयत् ताम्मृगेषु न्यदधात्सा
कृष्णविषाणाभवदिन्द्रस्य योनिरसि मा मां हिंसीरिति
कृष्णविषाणाम्प्र यच्छति सयोनिमेव यज्ञं करोति
सयोनिन्दखिषणां सयोनिमिन्द्रं सयोनित्वाय कृष्यै त्वां
सुसस्याया इत्याह तस्मादकृष्टपच्या ओषधयः पच्यन्ते
सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह तस्मादोषधयः फलं

गृह्णन्ति यद्धस्तेन [23]

कण्डूयेत पामनम्भावुकाः प्रजाः स्युर्यथस्मयेत
नग्नम्भावुकाः कृष्णविषाणया कण्डूयतेऽपि गृह्य स्मयते
प्रजानां गोपीथाय न पुरा दखिषणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामव
चृतेद्यत्पुरा दखिषणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामवचृतेद्योनिः
प्रजानामपरापातुका स्यान्नीतासु दखिषणासु चात्वाले
कृष्णविषाणाम्प्रास्यति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वाल्य्योनिः
कृष्णविषाणा योनावेव योनिन्दधाति यज्ञस्य सयोनित्वाय॥

[24]

भुञ्जतेऽयच्छिन्द्यादन्धेऽगिराह देव इयंदेवताभ्य आ त्रयस्त्रिंशच्च॥4॥

वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना सा वनस्पतीन्प्राविश
वाग्वनस्पतिषु वदति या दुन्दुभौ या तूणवे या
वीणायाय्यँदीर्घितदण्डम्प्रयच्छति वाचमेवाव रुद्ध
औदुम्बरो भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुद्धे मुखेन
सम्मितो भवति मुखत एवास्मा ऊर्ज दधाति तस्मान्मुखत
ऊर्जा भुञ्जते [25]

क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय दण्डम्प्र यच्छति मैत्रावरुणो

हि पुरस्तादृत्विग्भ्यो वाचं विभजंति तामृत्विजो यजमाने
 प्रतिं ष्ठापयन्ति स्वाहा यज्ञम्मनसेत्याह मनसा हि
 पुरुषो यज्ञमभिगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह
 द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञः स्वाहोरोरन्तरिख्यादित्याहान्तरिख्ये
 हि यज्ञः स्वाहा यज्ञं वातादारभ इत्याहायम् [26]

वाव यः पवते स यज्ञस्तमेव साख्यादा रभते मुष्टी
 करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्या अदीर्घिष्टायम्ब्राह्मण
 इति त्रिरुपांश्चाह देवेभ्य एवैनम्प्राह त्रिरुच्चैरुभयेभ्य एवैनं
 देवमनुष्येभ्यः प्राह न पुरा नख्यत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत्पुरा
 नख्यत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं विच्छिन्द्यात् [27]

उदितेषु नख्यत्रेषु व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति
 यज्ञव्रतो वै दीर्घितो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति यदि
 विसृजेद्विष्णवीमृचमनु ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः
 सं तनोति दैवीन्धियम्मनामह इत्याह यज्ञमेव तन्म्रदयति
 सुपारा नो असद्वश इत्याह व्युष्टिमेवाव रुन्दे [28]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतव्यं दीर्घितस्य गृहा(३)इ न
 होतव्या(३)मिति हविर्वै दीर्घितो यज्ञुहयाद्यजमानस्यावदाय

जुहुयाद्यन्न जुहुयाद्यज्ञपरुरन्तरियाद्ये देवा मनोजाता
मनोयुज इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव
पुरोर्ख्यं जुहोति तन्नेवं हुतं नेवाहुतः स्वपन्तं वै दीर्घितः
रख्यांसि जिघांसन्त्यग्निः [29]

खलु वै रक्षोहाग्रे त्वं सु जागृहि वयं
सु मन्दिषीमहीत्याहाग्निमेवाधिपां कृत्वा स्वपिति
रख्यंसामपंहत्या अब्रत्यमिव वा एष करोति यो
दीर्घितः स्वपिति त्वमग्रे व्रतपा असीत्याहाग्निर्वै देवानां
व्रतपतिः स एवैनं व्रतमालम्भयति देव आ मर्त्येष्वेत्याह
देवः [30]

ह्येष सन्मर्त्येषु त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याहैतः हि यज्ञेष्वीड्यतेऽप
वै दीर्घिताथ्सुषुपुषं इन्द्रियं देवताः क्रामन्ति विश्वे देवा अभि
मामाववृत्र्नित्याहेन्द्रियेणैवैनं देवताभिः सं नयति यदेतद्यजुर्न
ब्रूयाद्यावन्त एव पशून्भि दीर्घेत तावन्तोऽस्य पशवः स्यू
रास्वेयत् [31]

सोमा भूयो भूरेत्याहापरिमितानेव पशून्वं रुद्धे चन्द्रमसि
मम् भोगाय भवेत्याह यथादेवतमेवैनाः प्रति गृह्णाति वायवे

त्वा वरुणाय त्वेति यदेवमेता नानुदिशेदयथादेवतं
दखिणा गमयेदा देवताभ्यो वृश्चेत् यदेवमेता अनुदिशति
यथादेवतमेव दखिणा गमयति न देवताभ्य आ [32]

वृश्चते देवीरापो अपां नपादित्याह यद्वो मेध्यं यज्ञियं
सदेवं तद्वो मावं क्रमिषमिति वावैतदाहाच्छिन्नं तन्तुम्पृथिव्या
अनु गेषमित्याह सेतुमेव कृत्वात्येति॥ [33]

प्रज्ञात्यै पश्यत्यनूयाजवद्यजमानोऽनु पुरोनुवाक्यास्ता अष्टौ च॥5॥

देवा वै देवयजनमध्यवसाय दिशो न प्राजानन्तेऽ३
न्योन्यमुपाधावन्त्वया प्र जानाम त्वयेति तेऽदित्या
समंघ्रियन्त त्वया प्र जानामेति साब्रवीद्वरं वृणै मत्प्रायणा
एव वो यज्ञा मदुदयना असन्निति तस्मादादित्यः प्रायणीयो
यज्ञानामादित्य उदयनीयः पञ्च देवता यजति पञ्च दिशो
दिशाम्प्रज्ञात्यै [34]

अथो पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे
पथ्याः स्वस्तिमयजन्प्राचीमेव तथा दिशम्प्राजानन्नग्निना
दखिणा सोमेन प्रतीचीः सवित्रोदीचीमदित्योर्ध्वाम्पथ्याः
स्वस्तिं यजति प्राचीमेव तथा दिशम्प्र जानाति पथ्याः

स्वस्तिमिद्वाग्नीषोमौ यजति चख्युषी वा एते यज्ञस्य
यदग्नीषोमौ ताभ्यामेवानुं पश्यति [35]

अग्नीषोमाविद्वा संवितारं यजति सवितृप्रसूत एवानुं
पश्यति सवितारमिद्वादिति यजतीयं वा अदितिरस्यामेव
प्रतिष्ठायानुं पश्यत्यदितिमिद्वा मारुतीमृचमन्वाह मरुतो
वै देवानां द्विंशो देवविंशं खलु वै कल्पमानम्मनुष्यविंश-
मनुं कल्पते यन्मारुतीमृचमन्वाहं विंशां क्लृप्त्यै ब्रह्मवादिनो
वदन्ति प्रयाजवदननूयाजम्प्रायणीयं कार्यमनूयाजवत् [36]

अप्रयाजमुदयनीयमितीमे वै प्रयाजा अमी अनूयाजाः
सैव सा यज्ञस्य संततिस्तत्तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः
प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानन्तरियादात्मानमन्तरियाद्यदनूयाजानं
खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनुं यज्ञः परा भवति
यज्ञम्पराभवन्तं यजमानोऽनुं [37]

परा भवति प्रयाजवदेवानूयाजवत्प्रायणीयं कार्यम्प्रयाजवदन-
नात्मानमन्तरेति न प्रजां न यज्ञः पराभवति न यजमानः
प्रायणीयस्य निष्कास उदयनीयमभि निर्वपति सैव सा
यज्ञस्य संततिर्याः प्रायणीयस्य याज्या यत्ता उदयनीयस्य

याज्याः कुर्यात्पराङ्मुं लोकमा रोहेत्प्रमायुकः स्याद्वाः
 प्रायणीयस्य पुरोनुवाक्यास्ता उदयनीयस्य याज्याः
 करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति॥ [38]

निष्क्रीणीष्व दखिणाभिश्च वदन्ति मन्यन्ते गन्धर्वेभ्यो बहुतयाः पिङ्गाख्या दश च॥6॥

कद्रूश्च वै सुपर्णी चात्मरूपयोरस्पर्धताः सा कद्रूः
 सुपर्णीमजयत्साब्रवीत्तृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हर
 तेनात्मानं निष्क्रीणीष्वेतीयं वै कद्रूसौ सुपर्णी छन्दांसि
 सौपर्ण्याः साब्रवीदस्मै वै पितरौ पुत्रान्बिभृतस्तृतीयस्यामितो
 दिवि सोमस्तमा हर तेनात्मानं निष्क्रीणीष्व [39]

इति मा कद्रूरवोचदिति जगत्पुदपतच्चतुर्दशाख्वरा
 सती साप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अख्वरं अमीयेताः सा
 पशुभिश्च दीख्वया चागच्छत्तस्माज्जगती छन्दसाम्पशव्यतमा
 तस्मात्पशुमन्तं दीख्वोप नमति त्रिष्टुगुदपतत्रयोदशाख्वरा
 सती साप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अख्वरं अमीयेताः सा
 दखिणाभिश्च [40]

तपसा चागच्छत्तस्मात्त्रिष्टुभो लोके माध्यंदिने सवने
 दखिणा नीयन्त एतत्खलु वाव तप इत्याहुयः स्वं

ददातीति गायत्र्युदपतच्चतुरखरा सत्यजया ज्योतिषा
 तमस्या अजाभ्यरुद्ध तदजाया अजत्वः सा सोमं
 चाहरच्चत्वारिं चारखराणि साष्टारखरा समपद्यत ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति [41]

कस्मात्सत्याद्वायत्री कनिष्ठा छन्दसाः सती
 यज्ञमुखम्परीयायेति यदेवादः सोममाहरत्तस्माद्यज्ञमुखम्पर्येत
 तस्मात्तेजस्विनीतमा पद्भ्यां द्वे सवने समगृह्णान्मुखेनैकय्यन्मुखेन
 समगृह्णत्तदधयत्तस्माद्द्वे सवने शुक्रवती प्रातःसवनं च
 माध्यदिनं च तस्मात्तृतीयसवनं ऋजीषमभि पुण्वन्ति
 धीतमिव हि मन्यन्ते [42]

आशिरमव नयति सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्येवैनत्तः
 सोममाह्रियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात्स तिस्रो
 रात्रीः परिमुषितोऽवसत्तस्मात्तिस्रो रात्रीः क्रीतः सोमो वसति
 ते देवा अब्रुवन्स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः स्त्रिया निष्क्रीणामेति ते
 वाचः स्त्रियमेकहायनीं कृत्वा तया निरक्रीणन्त्सा रोहिद्रूपं
 कृत्वा गन्धर्वेभ्यः [43]

अपक्रम्यातिष्ठत्तद्रोहितो जन्म ते देवा अब्रुवन्नप

युष्मदक्रमीन्नास्मानुपावर्तते वि ह्वयामहा इति ब्रह्म गन्धुर्वा
 अवदन्नगायन्देवाः सा देवान्गायन्त उपावर्तत तस्माद्गायन्तः३
 स्त्रियः कामयन्ते कामुका एनः३ स्त्रियो भवन्ति य एवं
 वेदाथो य एवं विद्वानपि जन्येषु भवन्ति तेभ्य एव ददत्युत
 यद्वहतायाः [44]

भवन्त्येकहायन्या क्रीणाति वाचैवैनः३ सर्वया क्रीणाति
 तस्मादेकहायना मनुष्या वाच वदन्त्यकूटयाऽकर्णयाऽ
 काणयाऽश्लोणयाऽसप्तशफया क्रीणाति सर्वयैवैनं क्रीणाति
 यच्छ्वेतया क्रीणीयाद्दुश्चर्मा यजमानः स्याद्यत्कृष्णयानुस्तरणी
 स्यात्प्रमायुको यजमानः स्याद्यद्विरूपया वात्रघ्नी स्यात्स
 वान्यं जिनीयात्तं वान्यो जिनीयादरुणया पिङ्गाख्या
 क्रीणात्येतद्वै सोमस्य रूपः३ स्वयैवैनं देवतया क्रीणाति॥
 [45]

सतनुर्विष्णव इत्याह समारोहति ध्यायन्ति तद्वाचा यजमानः स्यात्करोति कूरो वेदः॥7॥

तद्धिरण्यमभवत्तस्माद्दध्यो हिरण्यम्पुनन्ति ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति कस्मात्सत्यादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्तेऽ-
 स्थन्वतीर्जायन्त इति यद्धिरण्यं घृतेऽवधाय जुहोति

तस्मादनुस्थिकेन प्रजाः प्र वीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त एतद्वा
अग्नेः प्रियं धाम यद्धृतं तेजो हिरण्यमियं ते शुक्र तनूरिदं
वर्च इत्याह सतेजसमेवैनं सतनुम् [46]

करोत्यथो सम्भरत्येवैन्यँदबद्धमवदध्याद्गर्भाः प्रजानाम्परा
स्युर्बद्धमव दधाति गर्भाणां धृत्यै निष्टक्यम्बध्राति
प्रजानाम्प्रजननाय वाग्वा एषा यथ्सोमक्रयणी जूरसीत्याह
यद्धि मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा
हि वाग्धृता जुष्टा विष्णाव इत्याह [47]

यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञायैवेनां जुष्टा करोति तस्यांस्ते
सत्यसंवसः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूतामेव वाचमव रुद्धे
काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञं रख्यांसि जिघांसन्त्येष
खलु वा अरख्योहतः पन्था योऽग्रेष्व सूर्यस्य च सूर्यस्य
चख्युरारुहमग्रेरख्याः कनीनिकामित्याह य एवारख्योहतः
पन्थास्तं समारोहति [48]

वाग्वा एषा यथ्सोमक्रयणी चिदसि मनासीत्याह
शास्त्येवैनामेतत्तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते चिदसीत्याह
यद्धि मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मनासीत्याह यद्धि

मनसाभिगच्छति तत्करोति धीरसीत्याह यद्धि मनसा
ध्यायति तद्वाचा [49]

वदति दखिणासीत्याह दखिणा ह्येषा यज्ञियासीत्याह
यज्ञियामेवैनां करोति ख्यत्रियासीत्याह ख्यत्रिया
ह्येषादितिरस्युभयतःशीर्ष्णीत्याह यदेवादित्यः प्रायणीयो
यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह यदबद्धा स्यादयता
स्याद्यत्पदिबद्धानुस्तरणी स्यात्प्रमायुको यजमानः स्यात्
[50]

यत्कर्णगृहीता वार्त्रघ्नी स्यात्स वान्यं जिनीयात्तं
वान्यो जिनीयान्मित्रस्त्वां पदि बध्नात्वित्याह मित्रो
वै शिवो देवानान्तेनैवैनाम्पदि बध्नाति पूषाध्वनः
पात्वित्याहेयं वै पूषेमामेवास्या अधिपामकस्समष्ट्या
इन्द्रायाध्यख्यायेत्याहेन्द्रमेवास्या अध्यख्यं करोति [51]

अनु त्वा माता मन्यतामनु पितेत्याहानुमतयैवैनया
क्रीणाति सा देवि देवमच्छेहीत्याह देवी ह्येषा देवः सोम
इन्द्राय सोममित्याहेन्द्राय हि सोम आह्रियते यदेतद्यजुर्न
ब्रूयात्पराच्येव सोमक्रयणीयाद्रुद्रस्त्वा वर्तयत्वित्याह रुद्रो वै
क्रूरः [52]

देवाना॒न्तमे॒वास्यै॑ प॒रस्ता॑द्वधा॒त्यावृ॑त्त्यै क्रूरमि॑व वा
 ए॒तत्क॑रोति॒ यद्रु॑द्रस्य॑ की॒र्तय॑ति मि॒त्रस्य॑ प॒थेत्या॑ह॒ शान्त्यै॑
 वा॒चा वा ए॒ष वि क्री॑णीते॒ यः सोम॑क्रय॒ण्या स्व॑स्ति
 सोम॑सखा पुन॒रेहि॑ सह॒ रय्ये॑त्या॒ह वा॒चैव वि॒क्रीय॑
 पुन॑रा॒त्मन्वाच॑ ध॒त्तेऽनु॑पदासुकास्य॒ वाग्भ॑वति॒ य एवं वेद॑॥
 [53]

महि॒मान॑ꣳ स्वाहाप॑हत्या अध्व॒र्युर्धी॑यते चतु॑र्वि॒H० शति॑श्च॥ 8॥

षट्प॒दान्यनु॑ नि क्रा॑मति षड॒हं वाङ्मा॑ति वदत्यु॒त
 सं॒वत्स॑रस्याय॒ने याव॑त्ये॒व वाक्ता॑मव॒ रुन्दे॑ स॒प्तमे॑ प॒दे
 जु॒होति॑ स॒प्तप॑दा शक्क॑री प॒शवः॑ शक्क॑री प॒शूने॒वाव॑ रुन्दे॑ स॒प्त
 ग्राम्याः॑ प॒शवः॑ स॒प्तार॑ण्याः स॒प्त छ॒न्दाꣳस्यु॑भयस्याव॒रुद्धौ॑
 वस्व्य॑सि रु॒द्रासी॑त्या॒ह रू॒पमे॒वास्या॑ ए॒तन्महि॑मानम् [54]

व्याच॑ष्टे बृह॒स्पति॑स्त्वा सु॒म्ने र॑ण्व॒त्वित्या॑ह॒ ब्रह्म॑ वै
 दे॒वाना॒म्बृह॑स्पति॒र्ब्रह्म॑णै॒वास्मै॑ प॒शून॑व॒ रुन्दे॑ रु॒द्रो वसु॑भिरा
 चि॒के॒त्वित्या॑हावृ॒त्त्यै पृथि॑व्यास्त्वा मूर्ध॒न्ना जि॑घर्मि दे॒वय॑ज॒न
 इत्या॑ह पृथि॑व्या ह्येष मूर्धा यद्दे॒वय॑ज॒नमि॑डा॒याः प॒द
 इत्या॑हेडा॒यै ह्ये॑तत्प॒दं यत्सोम॑क्रय॒ण्यै घृ॑तव॒ति स्वाहा॑ [55]

इत्याहु यदेवास्यै पदाद्धृतमपीड्यत् तस्मादेवमाहु
 यदध्वर्युरनग्नावाहुति जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रख्याऽसि
 यज्ञः हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति
 नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रख्याऽसि घ्नन्ति काण्डेकाण्डे
 वै क्रियमाणे यज्ञः रख्याऽसि जिघाऽसन्ति परिलिखितः
 रख्यः परिलिखिता अरांतय इत्याहु रख्यसामपहत्यै [56]

इदमहः रख्यसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं
 च वयं द्विष्म इत्याहु द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं
 द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सोमक्रयण्यै
 पदर्यावत्मृतः सं वपति पशून्नेवाव रुन्देऽस्मे राय इति सं
 वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः [57]

पशुभ्यो नान्तरैति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति
 यजमान एव रयिन्दधाति तोते राय इति पत्निया अर्धो
 वा एष आत्मनो यत्पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते तादृगेव
 तत्त्वष्टीमती ते सपेयेत्याहु त्वष्टा वै पशूनाम्मिथुनानाः
 रूपकृद्रूपमेव पशुषु दधात्यस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ
 धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपवपेदस्मिल्लौके

पशुमान्स्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिल्लोके पशुमान्स्यादुभयोरुप
वपत्युभयोरेवैनल्लोकयोः पशुमन्तं करोति॥ [58]

इतरम्पशुमान्स्याद्यात्यनसोऽध्वगन्तूष्णी ५ सर्वदेवत्यं वै त्रयस्त्रि ५ शच्च॥ 9॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा (३) न विचित्या
(३) इति सोमो वा ओषधीनां ५ राजा तस्मिन् यदापन्नं
ग्रसितमेवास्य तद्यद्विचिनुयाद्यथास्याद्वसितं निष्विदति
तादृगेव तद्यन्न विचिनुयाद्यथाख्यन्नापन्नं विधावति
तादृगेव तत्खोधुकोऽध्वर्युः स्यात्खोधुको यजमानः
सोमविक्रयिन्सोमः ५ शोधयेत्येव ब्रूयाद्यदीतरम् [59]

यदीतरमुभयेनैव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात्सोमविक्रयी
खोधुकोऽरुणो हं स्माहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं
तृतीयसवनमव रुन्ध इति पशूनां चर्मन्मिमीते पशूनेवाव
रुद्धे पशवो हि तृतीयः ५ सवनय्यङ्गमयेतापशुः
स्यादित्यृख्यतस्तस्य मिमीतर्ख्यं वा अपशव्यमपशुरेव
भवति यं कामयेत पशुमान्स्यात् [60]

इति लोमतस्तस्य मिमीतैतद्वै पशूनां ५ रूपः ५ रूपेणैवास्मै
पशूनव रुद्धे पशुमानेव भवत्युपामन्तं क्रीणाति सरसमेवैनं

क्रीणात्युमात्योऽसीत्याहामैवैनं कुरुते शुक्रस्ते ग्रह इत्याह
 शुक्रो ह्यस्य ग्रहोऽनसाच्छ याति महिमानमेवास्याच्छ
 यात्यनसा [61]

अच्छ याति तस्मादनोवाह्यः समे जीवन्यत्र खलु वा
 एतः शीर्ष्णा हरन्ति तस्माच्छीर्षहार्यं गिरौ जीवनमभि
 त्यं देवः सवितारमित्यतिच्छन्दसर्चा मिमीतेऽतिच्छन्दा वै
 सर्वाणि छन्दांसि सर्वभिरेवैनं छन्दोभिर्मिमीते वर्ष्म
 वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसर्चा मिमीते
 वर्ष्मैवैनः समानानां करोत्येकैकयोऽथ्सर्गम् [62]

मिमीतेऽयातयाम्नियायातयाम्नियैवैनम्मिमीते तस्मान्नानावीय
 अङ्गुलयः सर्वास्वङ्गुष्ठमुप नि गृह्णाति तस्मात्समावद्वीर्योऽन्याभि
 अनु सं चरति यत्सह सर्वाभिर्मिमीत सः श्लिष्टा अङ्गुलयो
 जायेरन्नेकैकयोऽथ्सर्गम्मिमीते तस्माद्विभक्ता जायन्ते पञ्च
 कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो
 यज्ञमेवाव रुन्दे पञ्च कृत्वस्तूष्णीम् [63]

दश सम्पद्यन्ते दशाखरा विराडन्नं विराद्विराजैवान्नाद्यमव

रुन्धे यद्यजुषा मिमीते भूतमेवाव रुन्धे यत्तूष्णीम्भविष्यद्यद्वे
 तावानेव सोमः स्याद्यावन्तम्मिमीते यजमानस्यैव स्यान्नापि
 सदस्यानाम्प्रजाभ्यस्त्वेत्युप समूहति सदस्यानेवान्वाभजति
 वाससोप नह्यति सर्वदेवत्यं वै [64]

वासः सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति पशवो वै सोमः
 प्राणाय त्वेत्युप नह्यति प्राणमेव पशुषु दधाति व्यानाय
 त्वेत्यनु श्रन्थति व्यानमेव पशुषु दधाति तस्मात्स्वपन्तम्प्राणा
 न जहति॥ [65]

सशुक्रमेव रुन्ध इति येन हिरण्येन स्वान चतुश्चत्वारिंशच्च॥10॥

यत्कलया ते शफेनं ते क्रीणानीति पणेतगोअर्घ्यं
 सोमं कुर्यादगोअर्घं यजमानमगोअर्घमध्वर्युङ्गोस्तु महिमानं
 नाव तिरेद्भवा ते क्रीणानीत्येव ब्रूयाद्गोअर्घमेव सोमं
 करोति गोअर्घं यजमानं गोअर्घमध्वर्युन्न गोर्महिमानमव
 तिरत्यजया क्रीणाति सतपसमेवैनं क्रीणाति हिरण्येन
 क्रीणाति सशुक्रमेव [66]

एनं क्रीणाति धेन्वा क्रीणाति साशिरमेवैनं क्रीणात्यृषभेण
 क्रीणाति सेन्द्रमेवैनं क्रीणात्यनडुहा क्रीणाति वह्निर्वा

अ॒न॒ङ्घ्रान् वह्नि॑नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्य॑ क्रीणाति मिथु॒नाभ्या॑
 क्रीणाति मिथु॒नस्याव॑रुद्ध्यै वास॑सा क्रीणाति सर्व॑दे॒वत्यं॑ वै
 वासः॑ सर्वा॑भ्य ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यः क्रीणाति दश॑ सम्प॑द्यन्ते
 दशा॑ख॒षरा वि॒राडन्न॑ वि॒राड्विराजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रु॒द्धे [67]

तप॑सस्त॒नूर॑सि प्र॒जाप॑ते॒र्वर्ण॑ इत्या॑ह प॒शुभ्य॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युर्नि
 हु॑त आ॒त्मनो॑ऽना॒व्रस्काय॑ गच्छ॑ति श्रिय॒म्प्र प॒शूना॑प्नोति य ए॒वं
 वेद॑ शु॒क्रं ते शु॒क्रेण॑ क्रीणा॒मीत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतद्दे॒वा वै येन॑
 हि॒र॑ण्येन॒ सोम॑म॒क्री॑णन्तद॒भीष॑हा पुन॒राद॑दत् को हि तेज॑सा
 वि॒क्रेष्य॑त॒ इति॑ येन॒ हि॒र॑ण्येन [68]

सोमं॑ क्रीणी॒यात्तद॑भीष॒हा पुन॒रा द॑दीत् तेज॑
 ए॒वात्म॑न्ध॒त्तेऽस्मे ज्योतिः॑ सोम॑वि॒क्रयि॑णि तम॑ इत्या॑ह
 ज्योति॑रे॒व यज॑माने दधाति॒ तम॑सा॒ सोम॑वि॒क्रयि॑णम॒र्पय॑ति
 यदनु॑प॒ग्रथ्य॑ ह॒न्याद॑न्द॒शूका॑स्ता॒ समा॑ सर्पाः॑ स्यु॒रिद॑म॒हः
 सर्पा॑णां॒ दन्द॑शू॒कानां॑ ग्री॒वा उप॑ ग्र॒भ्नामी॑त्या॒हाद॑न्द॒शूका॑स्ता॒
 समा॑ सर्पा॑ भ॒वन्ति॑ तम॑सा॒ सोम॑वि॒क्रयि॑णं वि॒ध्यति॑ स्वानं॑
 [69]

भ्राजे॑त्या॒हैते वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के सोम॑म॒रख॑न्तेभ्योऽधि॑

सोम॑माह॑रन् यदे॒तेभ्यः॑ सोम॒क्रय॑णा॒न्नानु॑दि॒शेद॑क्री॒तोऽस्य॑
 सोमः॑ स्या॒न्नास्ये॑ते॒ऽमुष्मि॑ल्लो॒के सोमः॑ र॒ख्येयु॑र्यदे॒तेभ्यः॑
 सोम॒क्रय॑णाननुदि॒शति॑ क्री॒तोऽस्य॑ सोमो॑ भवत्ये॒तेऽस्या॒मुष्मि॑ल्लो॒के
 सोमः॑ र॒ख्यन्ति॑ ॥ [70]

अन्वार॒भ्योश्मवा॑भिरेव सूर्यं भू॒ताना॑ ५ ह॑न्ति यदा॑हु॒स्सप्त॑वि॒ंशति॑श्च ॥ 11 ॥

वा॒रु॒णो वै क्री॒तः सोम॒ उप॑न॒द्धो मि॒त्रो न॒ एहि॑ सुमि॒त्रधा॑
 इत्या॑ह॒ शान्त्या॑ इन्द्र॑स्यो॒रुमा वि॑श॒ दखि॑ष॒णमित्या॑ह॒ देवा॑ वै
 यः॑ सोम॒मक्री॑णन्तमिन्द्र॑स्यो॒रौ दखि॑ष॒ण आसा॑दय॒त्रेष खलु॑
 वा ए॒तर्हीन्द्रो॑ यो यज॑ते॒ तस्मा॑दे॒वमा॒होदायु॑षा स्वा॒युषे॒त्याह॑
 दे॒वता॑ ए॒वान्वा॒रभ्यो॑त् [71]

ति॒ष्ठत्यु॑र्वन्तरि॒ख्यम॒न्विही॒त्याहान्तरि॑ख्यदे॒वत्यो॑ ३ ह्ये॒तर्हि॑
 सोमो॑ऽदि॒त्याः सदो॑ऽस्यदि॒त्याः सद॑ आ सी॒देत्या॑ह॒
 यथा॑य॒जुरे॒वैतद्वि॑ वा ए॒नमे॒तदर्ध॑यति॒ यद्वा॑रु॒णः सन्त॑म्मै॒त्रं
 क॒रोति॑ वा॒रुण्य॑र्चा सा॑दयति॒ स्वयै॑वैनं॑ दे॒वता॑या॒ सम॑र्धयति॒
 वास॑सा॒ पर्या॑न॒ह्यति॑ सर्वदे॒वत्यै॑ वै वासः॒ सर्वा॑भिरेव [72]

ए॒नं दे॒वता॑भिः॒ सम॑र्धयत्यथो॒ रख्य॑सा॒मप॑हत्यै॒ वने॑षु
 व्य॑न्तरि॒ख्यं तता॑नेत्या॒ह वने॑षु हि व्य॑न्तरि॒ख्यं तता॑न॒

वाज॒मर्व॑त्स्वित्या॒ह वाज॒ः ह्यर्व॑त्सु॒ पयो॑ अ॒घ्निया॑स्वित्या॒ह
पयो॑ ह्य॒घ्निया॑सु॒ ह॒त्सु क्र॑तुमि॒त्याह॑ ह॒त्सु हि क्र॑तुर्व॒रुणो॑
वि॒ख्वग्नि॑मि॒त्याह॑ वरु॒णो हि वि॒ख्वग्नि॑न्दि॒वि सूर्य॑म् [73]

इत्या॑ह दि॒वि हि सूर्य॑ः सोम॒मद्रा॑वित्या॒ह ग्रावा॑णो॒ वा
अ॒द्रय॑स्तेषु॒ वा ए॒ष सोमं॑ दधाति॒ यो यज॑ते॒ तस्मा॑दे॒वमा॒होदु॑
त्यं जा॒तवे॑दस॒मिति॑ सौर्य॑र्चा कृ॒ष्णाजि॑नम्प्र॒त्यान॑ह्यति॒
रख्वा॑साम॒पह॑त्या॒ उ॒स्त्रावे॑त॒ धूर्षा॑हा॒वित्या॑ह यथा॒यजु॑रे॒वैत॑त्प्र
च्य॑वस्व भुव॒स्पत॑ इत्या॑ह भू॒ताना॑ः हि [74]

ए॒ष प॑तिर्वि॒श्वान्य॑भि॒ धामा॑नीत्या॒ह वि॒श्वानि॑ ह्ये
३ षो॑ऽभि॒ धामा॑नि प्र॒च्यव॑ते॒ मा त्वा॑ परि॒परी॑
वि॒द॒दित्या॑ह यदे॒वादः॑ सोम॒माहि॑यमा॒णं गन्ध॑र्वो वि॒श्वाव॑सुः
प॒र्यमु॑ष्णा॒त्तस्मा॑दे॒वमा॒हाप॑रि॒मोषा॑य॒ यज॑मानस्य स्व॒स्त्यय॑न्यसी॒त
यज॑मानस्यै॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑ऽन॒वच्छि॑त्त्यै॒ वरु॑णो॒ वा ए॒ष
यज॑मानम॒भ्यैति॑ यत् [75]

क्री॒तः सोम॑ उप॒नद्धो॑ नमो॑ मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्य॑
च॒ख्वा॑स इत्या॑ह शान्त्या॒ आ सोमं॑ वह॑न्त्य॒ग्निना॑
प्रति॑ तिष्ठते॒ तौ सम्भ॑वन्तौ॒ यज॑मानम॒भि सम्भ॑वतः

पुरा खलु वावैष मेधायात्मानमारभ्य चरति यो
 दीर्घितो यदग्रीषोमीयम्पशुमालभत आत्मनिष्क्रयण
 एवास्य स तस्मात्तस्य नाशयम्पुरुषनिष्क्रयण इव
 ह्यथो खल्वाहुरग्रीषोमाभ्यावाँ इन्द्रो वृत्रमहन्निति
 यदग्रीषोमीयम्पशुमालभते वार्त्रघ्न एवास्य स तस्माद्वाशयवाँरुण्य
 परि चरति स्वयैवेन देवतया परि चरति॥ [76]

यदुभौ देवासुरा मिथस्तेषां सुवर्गव्यँद्वा अनीशानः पुरोहविषि तेभ्यस्सोत्तरवेदिर्बद्धदेवस्याभ्रिः शिरो वा एकादश॥11॥

यदुभावित्याह देवानाव्यँजो देवेभ्यो न रथाय यजमानाय परस्तादर्वाचीन्नवपञ्चाशत्॥59॥ यदुभौ दुह एवेनाम॥ हरिः ओम्॥

श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता षष्ठकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

परिब्या एव जगत्या आ त्रिवृद्धे परिधीन् वदन्त्येकचत्वारिंशच्च॥1॥

यदुभौ विमुच्यातिथ्यं गृह्णीयाद्यज्ञं विच्छिन्द्याद्यदुभावविमुच्य
 यथानागतायातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनुद्धान्भवत्य
 गृह्णाति यज्ञस्य संतत्यै पत्यन्वारभते पत्नी हि पारीणह्यस्येशे

पत्नियैवानुमत्तं निर्वपति यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं
तदथो पत्निया एव [1]

एष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै यावद्भिर्वै राजानुचरैरागच्छ
सर्वेभ्यो वै तेभ्य आतिथ्यं क्रियते छन्दांसि खलु वै
सोमस्य राज्ञोऽनुचराण्यग्रेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह
गायत्रिया एवैतेन करोति सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे
त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे
त्वेत्याह जगत्यै [2]

एवैतेन करोत्यग्नये त्वा रायस्पोषदात्रे विष्णवे
त्वेत्याहानुष्टुभं एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे
त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति पञ्च कृत्वो गृह्णाति
पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे ब्रह्मवादिनो
वदन्ति कस्मात्सत्याद्गायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियत
इति यदेवादः सोममा [3]

अहरत्तस्माद्गायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियते
पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं नवकपालः
पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्यूतन्नवकपालः

पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता स्तोमैन्
 सम्मितास्तेजस्त्रिवृतेज एव यज्ञस्य शीर्षन्दधाति
 नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता
 प्राणेन सम्मितास्त्रिवृद्वै [4]

प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वं यज्ञस्य शीर्षन्दधाति
 प्रजापतेर्वा एतानि परष्माणि यदश्ववाला ऐरख्वी तिरश्ची
 यदाश्ववालः प्रस्तरो भवत्यैरख्वी तिरश्ची प्रजापतेरेव
 तच्चख्वुः सम्भरति देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा
 निष्कावमादन्ते देवाः कार्ष्ण्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मनेन
 कुर्वीतेति ते कार्ष्ण्यमयान्परिधीन् [5]

अकुर्वत तैर्वै ते रख्यांस्यपाघ्नत यत्कार्ष्ण्यमयाः
 परिधयो भवन्ति रख्यसामपहत्यै सः स्पर्शयति
 रख्यसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो
 ह्यवोद्यन्पुरस्ताद्रख्यांस्यपहत्यूर्ध्वे समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव
 रख्यांस्यपहन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्यामिथुनत्वाय द्वे आ
 दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति [6]

अग्निश्च वा एतौ सोमश्च कथा सोमायातिथ्यं क्रियते

नाग्नय॒ इति॒ यद॒ग्नाव॒ग्निम्मथि॒त्वा प्र॒हर॑ति॒ तेनै॒वाग्नयं॑
 आति॒थ्यं क्रि॑यतेऽथो॒ खल्वा॑हुर॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॒
 यद्ध॒विरा॒साद्या॒ग्निम्मन्थ॑ति॒ ह॒व्यायै॒वास॑न्नाय॒ सर्वा॑ दे॒वता॑
 जनयति॥ [7]

यो वा ओजं आहु यदंशयेति तैऽग्न एकादश च॥2॥

दे॒वा॒सुराः॒ संय॑त्ता आस॒न्ते दे॒वा मि॒थो विप्रि॑या
 आस॒न्तेऽ॒ ३ न्यो॑न्यस्मै॒ ज्यैष्ठा॒याति॑ष्ठमा॒नाः पञ्च॑धा
 व्य॑क्रामन्न॒ग्नि-र्वसु॑भिः सोमो॑ रु॒द्रेरिन्द्रो॑ म॒रुद्भिर्व॑रुण
 आदि॒त्यैर्बृ॑हस्पतिर्वि॒श्वैर्दे॒वैस्ते॑ऽमन्य॒न्तासु॑रेभ्यो॒ वा इ॒दम॑भ्रातृव्येभ्यः
 र॒ध्यामो॒ यन्मि॒थो विप्रि॑याः स्मो या न॑ इ॒माः प्रि॒यास्त॒नुव॑स्ताः
 स॒मव॑द्यामहै॒ ताभ्यः॒ स नि॒र्ऋच्छा॑द्यः [8]

नः॒ प्र॒थमो॑ऽ॒ ३ न्यो॑न्यस्मै॒ द्रुह्या॑दिति॒ तस्मा॑द्यः
 सता॑नूनप्रिणाम्प्रथ॒मो द्रुह्या॑ति॒ स आ॒र्तिमा॑र्च्छति॒ यत्ता॑नूनप्र॒
 स॒मव॑द्यति॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै॒ भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो
 भवति॒ पञ्च॒ कृत्वो॑ऽव॒ द्यति॒ पञ्च॑धा हि ते तथ्स॒मवा॑द्यन्ताथो॒
 पञ्चा॑खरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्ध॒ आप॑तये त्वा
 गृह्णामीत्या॑ह प्रा॒णो वै [9]

आप॑तिः प्रा॒णमे॒व प्री॑णाति॒ परि॑पतय॒ इत्या॑ह॒ मनो॑
 वै परि॑पति॒र्मन॑ ए॒व प्री॑णाति॒ तनून॑त्र॒ इत्या॑ह॒ तनु॑वो
 हि ते ताः स॑म॒वाद्य॑न्त॒ शाक॑रायेत्या॒ह श॑क्त्यै॒ हि ते
 ताः स॑म॒वाद्य॑न्त॒ शक्म॑न्नोजि॒ष्ठाये॒त्याहौ॑जि॒ष्ठः॑ हि ते
 तदा॑त्मनः॒ स॑म॒वाद्य॑न्ताना॒धृष्ट॑मस्यनाधृ॒ष्यमि॒त्याहा॑ना॒धृष्टः॑
 ह्यै॒तद॑नाधृ॒ष्यन्दे॒वाना॑मो॒जः [10]

इत्या॑ह दे॒वाना॑ः॒ ह्यै॒तदो॑जो॒ऽभि॑शस्ति॒पा अ॑नभि॒शस्ते॒न्यमि॒त्य
 ह्यै॒तद॑नभि॒शस्ते॒न्यम॑नु॒ मे दी॒र्खां दी॒र्खाप॑ति॒र्मन्य॑ता॒मि॒त्याह
 यथा॑य॒जुरे॒वैतद्ध॑तं॒ वै दे॒वा वज्रं॑ कृ॒त्वा सोम॑म॒घ्नन्न॑न्ति॒कमि॑व
 खलु॑ वा अ॒स्यै॒तच्च॑रन्ति॒ यत्ता॑नून॒त्रेण॑ प्र॒चर॑न्त्यः॒शुरः॑ शु॒स्ते
 दे॒व सो॒मा प्या॑यता॒मि॒त्याह॑ यत् [11]

ए॒वास्या॑पु॒वाय॑ते॒ यन्मी॑यते॒ तदे॒वास्या॑ये॒तेना॑ प्या॑यय॒त्या
 तुभ्य॑मिन्द्रः॒ प्या॑यता॒मा त्वमि॑न्द्राय॒ प्या॑य॒स्वेत्या॑होभा॒वेवेन्द्रं॑ च
 सोमं॑ चा॒ प्या॑यय॒त्या प्या॑यय॒ सखी॑न्त्स॒न्या मे॒धये॒त्याह॑र्त्वि॒जो
 वा अ॒स्य स॒खाय॑स्ता॒नेवा॑ प्या॑ययति॒ स्व॒स्ति ते॑ दे॒व सोम॑
 सु॒त्याम॑शीय [12]

इत्या॑हाशि॒षमे॒वैता॑मा शा॒स्ते प्र॑ वा ए॒ते॒ऽस्मा॒ल्लो॒काच्च॑वन्ते॒

ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिख्यदेवत्यो हि सोम आप्यायित
 एष्टा रायः प्रेषे भगायेत्याह द्यावापृथिवीभ्यामेव
 नमस्कृत्यास्मिल्लोके प्रति तिष्ठन्ति देवासुराः संयत्ता
 आसन्ते देवा बिभ्यतोऽग्निम्प्राविशन्तस्मादाहुरग्निः सर्वा
 देवता इति ते [13]

अग्निमेव वरूथं कृत्वासुरानभ्यभवन्नग्निमिव खलु वा
 एष प्र विशति योऽवान्तरदीख्यामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै
 भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीख्या
 पाति प्रजामवान्तरदीख्या संतराम्मेखलाः समायच्छते
 प्रजा ह्यात्मनोऽन्तरतरा तप्तव्रतो भवति मदन्तीभिर्मार्जयते
 निर्ह्यग्निः शीतेन वायति समिद्धौ या ते अग्ने रुद्रिया
 तनूरित्याह स्वयैवैनद्देवतया व्रतयति सयोनित्वाय शान्त्यै॥
 [14]

असिष्यतीति जुहुयात्स्यायम्यातरुपसदश्चतुर्विंशतिस्सश्चतुरोऽग्रे षोडश च॥3॥

तेषामसुराणान्तिस्त्रः पुरं आसन्नयस्मय्यवमाऽथ रजताऽथ
 हरिणी ता देवा जेतुन्नाशंक्रुवन्ता उपसदैवाजिगीषन्तस्मादाहुर्यश्चै
 वेद यश्च नोपसदा वै महापुरं जयन्तीति त इषुः

समंस्कुर्वताग्निमनीकं॑ सोमं॑ शल्यं विष्णुन्तेजंनन्ते॑ऽब्रुवन्क
इमामसिष्यतीति [15]

रुद्र इत्यब्रुवन्नृद्रो वै क्रूरः सोऽस्यत्विति सोऽब्रवीद्वरं
वृणा अहमेव पशूनामधिपतिरसानीति तस्माद्रुद्रः
पशूनामधिपतिस्तां॑ रुद्रोऽवांसृजत्स तिस्रः पुरो भित्त्वैभ्यो
लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत् यदुपसदं उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै
नान्यामाहुतिम्पुरस्ताञ्जुहुयाद्यदन्यामाहुतिम्पुरस्ताञ्जुहुयात्
[16]

अन्यन्मुखं कुर्यात्स्रुवेणाधारमा धारयति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै
पराङ्तिक्रम्य जुहोति परांच एवैभ्यो लोकेभ्यो यजमानो
भ्रातृव्यान्प्र णुदते पुनरत्याक्रम्योपसदं जुहोति प्रणुद्यैवैभ्यो
लोकेभ्यो भ्रातृव्याञ्जित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः
प्रातरुपसदं उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान्प्राणुदन्त याः सायं
रात्रियै ताभिर्यथासायम्प्रातरुपसदः [17]

उपसद्यन्तेऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्र
णुदते याः प्रातर्याज्याः स्युस्ताः सायम्पुरोनुवाक्याः
कुर्यादयातयामत्वाय तिस्र उपसद उपैति त्रयं इमे लोका
इमानेव लोकान्प्रीणाति षट्थसम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवं ऋतूनेव

प्रीणाति द्वाद॑शा॒हीने॒ सोम॒ उपैति॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑ संव॒त्सरः॑
संव॒त्सरमे॒व प्री॑णाति॒ चतु॑र्विंशतिः॒ सम् [18]

प॒द्यन्ते॒ चतु॑र्विंशति॒रर्धमा॒सा अ॑र्धमा॒साने॒व प्री॑णा॒त्यारा॑ग्राम॒व
का॒मये॑ता॒स्मिन्मे॑ लो॒केऽर्धु॑कः॒ स्या॒दित्ये॒कम॒ग्रेऽथे॒ द्वाव॑थ
त्री॒नथ॑ च॒तुरं॑ ए॒षा वा आ॑रा॒ग्रावा॑न्तरदी॒ख्यास्मि॑न्ने॒वास्मै॑
लो॒केऽर्धु॑कम्भवति॒ प॒रोव॑रीयसीमवान्तरदी॒ख्यामुपे॑या॒द्यः
का॒मये॑ता॒मुष्मि॑न्मे लो॒केऽर्धु॑कः॒ स्या॒दिति॑ च॒तुरो॑ऽग्रेऽथ
त्री॒नथ॑ द्वावथै॒कमेषा॑ वै प॒रोव॑रीयस्यवान्तरदी॒ख्यामुष्मि॑न्ने॒वास्मै॑
लो॒केऽर्धु॑कम्भवति॥ [19]

रुन्धे वाम॒मोपो॑ वे॒दित्व॑मसुराणा॒वे॒दित्व॑म्वन्ति॒ पञ्च॑विंशतिश्च॥ 4॥

सुव॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति॒ य उ॑प॒सद॑ उप॒यन्ति॒ तेषा॑य्यं
उ॒न्नय॑ते॒ हीय॑त ए॒व स नो॑द॒नेषी॑ति॒ सू॒त्रीय॑मिव॒ यो वै
स्वा॒र्थेता॑य्यं॒ताः श्रान्तो॑ हीय॑त उ॒त स नि॑ष्ठ्याय॒ सह॑ व॒सति॒
तस्मा॑त्स॒कृदु॒न्नीय॑ नाप॒रमु॒न्नये॑त द॒ध्नोन्न॑येतै॒तद्वै प॑शूनाः॒
रूप॑ः रू॒पेणै॒व प॑शूनव॒ रुन्धे॑ [20]

य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॒ विष्णू॑ रू॒पं कृ॒त्वा स
पृ॒थि॒वीम्प्रा॑वि॒शत्तं॑ दे॒वा ह॑स्ता॒न्स॒रभ्यै॑च्छ॒न्तमिन्द्र॑

उपर्युपर्यत्यक्रामत् सोऽब्रवीत्को मायमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहं
दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं दुर्गादाहर्तेति सोऽब्रवीद्दुर्गे वै
हन्तावोचथा वराहोऽयं वाममोषः [21]

सप्तानां गिरीणाम्पुस्तोद्वित्तं वेद्यमसुराणाम्बिभर्ति तं जहि
यदि दुर्गे हन्तासीति स दर्भपुञ्जीलमुद्धृत्य सप्त गिरीन्भित्त्वा
तमहन्त्सोऽब्रवीद्दुर्गाद्वा आहर्तावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो
यज्ञ एव यज्ञमाहरद्यत्तद्वित्तं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यै
वेदित्वमसुराणाम् [22]

वा इयमग्रं आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावद्देवानान्ते
देवा अब्रुवन्नस्त्वेव नोऽस्यामपीति कियद्वो दास्याम् इति
यावदियं सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः
सलावृकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामत्तदिमामविन्दन्त
यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यै वेदित्वम् [23]

सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शख्यामीति त्वा
अवमायं यजन्ते त्रिंशत्पदानि पश्चात्तिरश्ची भवति
षट्त्रिंशत्प्राची चतुर्विंशतिः पुरस्तोत्तिरश्ची दशदश
सम्पद्यन्ते दशाख्या विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव

रुद्ध उद्धन्ति यदेवास्यां अमेध्यं तदपं हन्त्युद्धन्ति
 तस्मादोषधयः परा भवन्ति बर्हिः स्तृणाति तस्मादोषधयः
 पुनरा भवन्त्युत्तरम्बर्हिषं उत्तरबर्हिः स्तृणाति प्रजा वै
 बर्हिर्यजमान उत्तरबर्हिर्यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति
 तस्माद्यजमानोऽयजमानादुत्तरः॥ [24]

एतद्वै क्रूर इवैकव्रता आत्मना यजमानस्य त्रयोदश च॥5॥

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिशते यद्वादश
 साहस्योपसदः स्युस्तिस्त्रोऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम
 क्रियेत तिस्र एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य
 सवीर्यत्वायाथो सलोम क्रियते वथ्सस्यैकः स्तनो भागी
 हि सोऽथैकः स्तनं व्रतमुपैत्यथ द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै
 [25]

ख्युरपवि नाम व्रतं येन प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदते
 प्रति जनिष्यमाणानथो कनीयसैव भूय उपैति चतुरोऽग्रे
 स्तनान्व्रतमुपैत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघनं नाम व्रतं
 तपस्य सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभिर्यवागू
 राजन्यस्य व्रतं क्रूरेव वै यवागूः क्रूर इव [26]

राज॒न्यो वज्र॑स्य रू॒पं स॒मृ॒द्ध्या आ॒मि॒ख्या वैश्य॑स्य
 पा॒कय॒ज्ञस्य॑ रू॒पम्पु॒ष्ट्यै पयो॑ ब्रा॒ह्म॒णस्य॑ तेजो॒ वै ब्रा॑ह्म॒णस्तेजः॑
 पय॑स्तेज॑सै॒व तेजः॑ पय॑ आ॒त्मन्ध॒त्तेऽथो॑ पय॑सा॒ वै गर्भा॑
 वर्ध॑न्ते गर्भ॑ इ॒व खलु॑ वा ए॒ष यद्दी॑र्घि॒षितो॑ यद॑स्य पयो॑
 व्र॒तम्भ॑व॒त्यात्मान॑मे॒व तद्व॑र्धयति॒ त्रिव्र॑तो॒ वै मनु॑रासी॒द्विव्र॑ता॒
 असु॑रा॒ एक॑व्रताः [27]

दे॒वाः प्रा॒तर्म॑ध्यंदि॒ने सा॒यं तन्मनो॑र्व्र॒तमा॑सीत्पा॒कय॒ज्ञस्य॑
 रू॒पम्पु॒ष्ट्यै प्रा॒तश्च॑ सा॒यं चासु॑राणां निर्म॒ध्यं र॒ष्युधो॑ रू॒पं तत॑स्ते
 परा॑भवन्म॒ध्यंदि॒ने म॒ध्यरा॑त्रे दे॒वानां॑ तत॑स्ते॒ऽभवन्ध॑सुव॒र्गं
 लो॒कमा॑यन् यद॑स्य म॒ध्यंदि॒ने म॒ध्यरा॑त्रे व्र॒तम्भ॑वति म॒ध्यतो॑
 वा अ॒त्रेन॑ भुञ्जते म॒ध्यत॑ ए॒व तदूर्जं॑ धत्ते॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै
 भव॑त्या॒त्मनो॑ [28]

परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॒ गर्भो॑ वा ए॒ष यद्दी॑र्घि॒षितो॑
 योनि॑र्दीर्घि॒षितवि॑मितं यद्दी॑र्घि॒षितो॑ दी॒र्घिषि॑तवि॒मितात्प्र॑वसेद्यथा
 योने॑र्गर्भः॒ स्कन्द॑ति तादृ॒गेव॑ तन्न प्र॑वस्त॒व्यमा॑त्मनो॒
 गोपी॑थायैष॒ वै व्याघ्रः॑ कु॒लगो॑पो यद॒ग्निस्तस्मा॑द्यद्दी॑र्घि॒षितः॑
 प्र॑वसे॒त्स ए॒नमी॑श्वरो॒ऽनू॒त्थाय॑ हन्तो॒र्न प्र॑वस्त॒व्यमा॑त्मनो॒ गुप्त्यै॑

दखिणतः शय एतद्वै यजमानस्यायतनं३ स्व एवायतने
शयेऽग्निमभ्यावृत्य शये देवता एव यज्ञमभ्यावृत्य शये॥

[29]

यातुवै हविर्धानंश्च पशून्पाप्मनाऽष्टादश च॥6॥

पुरोहविषि देवयजने याजयेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो
नमेदभि सुवर्गं लोकं जयेदित्येतद्वै पुरोहविर्देवयजनं
यस्य होता प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि
विपश्यत्युपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्यभि सुवर्गं लोकं जयत्याप्ते
देवयजने याजयेद्भातृव्यवन्तम्पन्थां वाधिस्पर्शयेत्कर्तं वा
यावन्नानसे यातुवै [30]

न रथायैतद्वा आप्तं देवयजनमाप्नोत्येव भ्रातृव्यं
नैनम्भ्रातृव्य आप्नोत्येकोऽन्नते देवयजने याजयेत्पशुकाममेकोऽन्नत
देवयजनादङ्गिरसः पशूनसृजन्तान्तरा सदोहविर्धाने उन्नतः३
स्यादेतद्वा एकोऽन्नतं देवयजनम्पशुमानेव भवति त्र्युन्नते
देवयजने याजयेत्सुवर्गकामत्र्युन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः
सुवर्गं लोकमायन्नन्तराहवनीयं च हविर्धानं च [31]

उन्नतः३ स्यादन्तरा हविर्धानं च सदश्चान्तरा सदश्च

गार्हपत्यं चैतद्वै त्र्युन्नतं देवयजनं सुवर्गमेव लोकमेति
 प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वै प्रतिष्ठितं
 देवयजनं यत्सर्वतः समम्प्रत्येव तिष्ठति यत्रान्याअन्या
 ओषधयो व्यतिषक्ताः स्युस्तद्याजयेत्पशुकाममेतद्वै पशूनां
 रूपं रूपेणैवास्मै पशून् [32]

अव रुद्धे पशुमानेव भवति निर्ऋतिगृहीते
 देवयजने याजयेद्यं कामयेत् निर्ऋत्यास्य यज्ञं
 ग्राहयेयमित्येतद्वै निर्ऋतिगृहीतं देवयजनं यत्सदृश्यै
 सत्या ऋष्यन्निर्ऋत्यैवास्य यज्ञं ग्राहयति व्यावृत्ते
 देवयजने याजयेद्वावृत्कामं यम्पात्रे वा तल्पे वा
 मीमांसेरन्प्राचीनमाहवनीयात्प्रवणः स्यात्प्रतीचीनं
 गार्हपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देवयजनं पाप्मना भ्रातृव्येणा
 वर्तते नैनम्पात्रे न तल्पे मीमांसन्ते कार्ये देवयजने
 याजयेद्भूतिकामं कार्यो वै पुरुषो भवत्येव॥ [33]

मिमिते नाम ध्रुवाऽपं शुचा त्रीणि च॥7॥

तेभ्य उत्तरवेदिः सिंही रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठते
 देवा अमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावत्स्यति त

इदम्भविष्यन्तीति तामुपांमन्नयन्त साब्रवीद्वरं वृणै
 सर्वांन्मया कामान्व्यश्नवथ पूर्वा तु माऽग्नेराहुतिरश्नवता
 इति तस्मादुत्तरवेदिम्पूर्वामग्नेर्व्याघारयन्ति वारंवृतः३ ह्यस्यै
 शम्यया परि मिमीते [34]

मात्रैवास्यै साऽथो युक्तेनैव युक्तमव रुद्धे वित्तायनी
 मेऽसीत्याह वित्ता ह्येनानावत्तित्तायनी मेऽसीत्याह
 तित्तान् ह्येनानावदवतान्मा नाथितमित्याह नाथितान्
 ह्येनानावदवतान्मा व्यथितमित्याह व्यथितान् ह्येनानावद्विदेरग्नि-
 नाम [35]

अग्ने अङ्गिर इति त्रिर्हरति य एवैषु लोकेष्वग्नयस्तानेवाव
 रुद्धे तूष्णीं चतुर्थः५ हरत्यनिरुक्तमेवाव रुद्धे सि५हीरसि
 महिषीरसीत्याह सि५हीरह्येषा रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्याति
 प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह यजमानमेव प्रजया
 पशुभिः प्रथयति ध्रुवा [36]

असीति सः५ हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः
 शुम्भस्वेत्यव चोर्षति प्र च किरति शुद्धा इन्द्रघोषस्त्वा
 वसुभिः पुरस्तात्पात्वित्याह दिग्भ्य एवैनान्प्रोर्षति

देवा॑श्चेदु॒त्तरवे॑दि॒रुपाव॑वर्ती॒हैव वि ज॑यामहा इत्यसुरा॑
वज्रमु॒द्यत्य॑ दे॒वानभ्या॑यन्त॒ तानिन्द्रघो॑षो वसु॑भिः पुरस्ता॒दप
[37]

अनु॒दत्त॒ मनो॑जवाः पि॒तृभिर्द॑खिण॒तः प्रचै॑ता रु॒द्रैः
प॒श्चाद्वि॒श्वकर्मा॑दित्यैरु॒त्तरतो॑ यदेवमु॒त्तरवे॑दि॒म्रोख्य॑ति
दिग्भ्य॑ ए॒व तद्यज॑मानो भ्रातृ॒व्यान्प्रणु॑दत् इन्द्रो
यती॑न्त्सालावृ॒केभ्यः॑ प्राय॑च्छु॒त्तान्द॑खिण॒त उत्तरवे॑द्या
आ॒दन् यत्प्रो॑ख्य॒णीनामु॑च्छिष्ये॒त तद॑खिण॒त उत्तरवे॑द्यै
नि नये॒द्यदे॒व तत्र॑ क्रूरं तत्तेन॑ शमयति॒ यं द्वि॒ष्यात्तं
ध्याये॑च्छु॒चैवैन॑मर्पयति॥ [38]

वित्त्वा देवयुत एषामंब्रुवन् यानि चतुश्चत्वारि॑शच्च॥८॥

सो॒त्तरवे॑दि॒रब्रवी॑त्सर्वा॒न्मया॑ कामा॒न्व्यश्न॑वथेति॒ ते
दे॒वा अ॑कामय॒न्तासुरा॑न्भ्रातृ॒व्यान्भि भ॑वेमेति॒ तेऽजु॑हवुः
सि॒ः॒हीर॑सि सप॒त्नसा॑ही स्वाहेति॒ तेऽसुरा॑न्भ्रातृ॒व्यान्भ्यभ॑वन्तेऽसु
प्र॒जां वि॑न्देम॒हीति॑ तेऽजु॑हवुः सि॒ः॒हीर॑सि सुप्रजा॒वनिः
स्वाहेति॒ ते प्र॒जाम॑विन्दन्त॒ ते प्र॒जां वि॑त्त्वा [39]

अ॒का॒मय॑न्त॒ प॒शून् वि॑न्देम॒हीति॑ तेऽजु॑हवुः सि॒ः॒हीर॑सि
रा॒यस्पोष॑वनिः स्वाहेति॒ ते प॒शून्वि॑न्दन्त॒ ते प॒शून्

वित्त्वाऽ कामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः
 सिः२ हीरस्यादित्यवनिः स्वाहेति त इमाम्प्रतिष्ठामविन्दन्त
 त इमाम्प्रतिष्ठां वित्त्वाकामयन्त देवता आशिष उपेयामेति
 तैऽजुहवुः सिः२ हीरस्या वह देवान्देवयते [40]

यजमानाय स्वाहेति ते देवता आशिष उपायन्पञ्च
 कृत्वो व्याधारयति पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव
 रुन्देऽखण्या व्याधारयति तस्मादखण्या पशवोऽङ्गानि
 प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै भूतेभ्यस्त्वेति सूचमुद्रुह्णाति य
 एव देवा भूतास्तेषान्तद्वाग्धेयन्तानेव तेन प्रीणाति
 पौतुद्रवान्परिधीन्परि दधात्येषाम् [41]

लोकानां विधृत्या अग्नेस्त्रयो ज्यायाः२ सो भ्रातर आसन्ते
 देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सोऽग्निरभिभेदित्थं वाव स्य
 आर्तिमारिष्यतीति स निलायत स यावँ नस्पतिष्ववसत्ताम्पूतुद्रौ
 यामोषधीषु ताः२ सुगन्धितेजने याम्पशुषु ताम्पेत्वंस्यान्तरा
 शृङ्गे तं देवताः प्रैषमैच्छन्तमन्वविन्दन्तमब्रुवन् [42]

उप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सोऽब्रवीद्वरं
 वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे
 भ्रातृणाम्भागधेयमसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य

बहिःपरिधिं स्कन्दति तेषान्तद्वाङ्गधेयं तानेव तेन प्रीणाति
 सोऽमन्यतास्थन्वन्तो मे पूर्वे भ्रातरः प्रामैषतास्थानि शातया
 इति स यानि [43]

अस्थान्यशातयत तत्पूतुद्वभवद्यन्माः समुपमृतं
 तद्गुल्गुलु यदेतान्त्सम्भारान्त्सम्भरत्यग्निमेव तत्सम्भरत्यग्नेः
 पुरीषमसीत्याहाग्नेरह्येतत्पुरीषं यत्सम्भारा अथो खल्वाहुरेते
 वावैनं ते भ्रातरः परि शेरे यत्पौतुद्रवाः परिधय इति॥
 [44]

पत्नीं हन्युर्वा पृथिव्या विष्युतर्विष्णोः षड्विंशतिश्च॥९॥

बद्धमव स्यति वरुणपाशादेवैने मुञ्चति प्र णेनेक्ति मेध्ये
 एवैने करोति सावित्रियर्चा हुत्वा हविर्धाने प्र वर्तयति
 सवितृप्रसूत एवैने प्र वर्तयति वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो
 बद्धो यदख्यः स यदुत्सर्जेद्यजमानस्य गृहानभ्युत्सर्जेत्
 सुवाग्देव दुर्याः आ वदेत्याह गृहा वै दुर्याः शान्त्यै पत्नीं
 [45]

उपानक्ति पत्नी हि सर्वस्य मित्रमित्रत्वाय यद्वै
 पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्निया एवैष

य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भोऽन॑वच्छि॒त्यै वर्त्मना॒ वा अ॒न्वित्य॑ य॒ज्ञः
 र॒ख्याः॑सि जिघा॑सन्ति वैष्ण॒वीभ्या॑मृ॒ग्भ्या॑व्व॒र्त्मनो॑र्जुहोति
 य॒ज्ञो वै विष्णु॑र्य॒ज्ञादे॒व र॒ख्याः॑स्यप॑ हन्ति यद॑ध्व॒र्युर॑न॒ग्नावा॑हुति
 स्या॒द्र॒ख्याः॑सि य॒ज्ञः॑ ह॒न्युः [46]

हिर॑ण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्योऽध्व॒र्युर्भव॑ति
 न य॒ज्ञः॑ र॒ख्याः॑सि घ्नन्ति प्राची॒ प्रेत॑मध्व॒रं क॑ल्पयन्ती
 इत्या॑ह सुव॒र्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयत्यत्र रमेथाव्व॒र्ष्मन्पृ॑थि॒व्या
 इत्या॑ह व॒र्ष्म ह्ये॒तत्पृ॑थि॒व्या यद्दे॒वय॑ज॒नः॑ शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑
 यद्ध॑वि॒र्धानं॑न्दि॒वो वा॑ विष्णवु॒त वा॑ पृथि॒व्याः [47]

इत्या॒शीर्ष॑दय॒र्चा द॑खि॒णस्य॑ हवि॒र्धान॑स्य मे॒थीं नि॑ हन्ति
 शी॒र्ष॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॑ यज॑मान आ॒शिषो॑ऽव॒ रु॒द्धे द॒ण्डो॑ वा
 औ॒प॒र॒स्तृ॒तीय॑स्य हवि॒र्धान॑स्य वष॒ट्कारे॑णा॒ख्यम॑च्छि॒न्नद्य॑त्तृतीयं
 छ॒दिर्ह॑वि॒र्धान॑योरु॒दाहि॑यते तृतीय॑स्य हवि॒र्धान॑स्याव॒रुद्धौ॑
 शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ यद्ध॑वि॒र्धान॑वि॒ष्णो र॒राट॑मसि वि॒ष्णोः॑
 पृ॒ष्ठम॑सीत्या॑ह तस्मा॑दे॒ताव॒द्धा शिरो॑ वि॒ष्यू॒तवि॑ष्णोः॒ स्यू॑रसि
 वि॒ष्णोर्ध्रु॑वम॑सीत्या॑ह वैष्ण॒वः॑ हि दे॒वत॑या हवि॒र्धान॑न्य॒म्प्रथ॑मं
 ग्र॒न्थिं ग्र॑न्थीयाद्यत्तं न वि॒स्रः॑सये॒दमे॑हे॒नाध्व॑र्युः प्र मी॑येत्

तस्मात्स विस्रस्यः॥ [48]

अपंहत्ये तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनेव नवच्छदि तस्मात्सदः पञ्चदश च॥10॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यग्निमा दत्ते
प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै वज्र इव वा एषा
यदग्निरग्निरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै काण्डेकाण्डे वै
क्रियमाणे यज्ञः रख्याःसि जिघाःसन्ति परिलिखितः
रखः परिलिखिता अरातय इत्याह रखसामपंहत्यै [49]

इदमहः रखसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि
यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव
द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति दिवे
त्वान्तरिख्याय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याहैभ्य एवैनाल्लोकेभ्यः
प्रोख्याति परस्तादवाचीम्प्रोख्याति तस्मात् [50]

परस्तादवाचीम्मनुष्या ऊर्जमुप जीवन्ति क्रूरमिव वा
एतत्करोति यत्खनन्त्यपोऽव नयति शान्त्यै यवमतीरव
नयत्यूर्ग्वै यव ऊर्गुदुम्बर ऊर्जैवोर्जः समर्धयति यजमानेन
सम्मितौदुम्बरी भवति यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्ज

दधाति पितॄणां सदनमसीति ब॒र्हिरव॑ स्तृणाति
पितॄदेवत्यम् [51]

ह्येतद्यन्निखात॒य्यँद्व॒र्हिरन॑वस्तीर्य मि॒नुयात्पि॑त॒देव॒त्या
निखा॑ता स्याद्व॒र्हिर॑व॒स्तीर्य॑ मि॒नोत्य॒स्यामे॒वैनाम्॑मि॒नोत्य॒थो
स्वा॒रुह॑मे॒वैना॑ङ्क॒रोत्यु॒दिव॑ः स्त॒भाना॑न्तरि॒खम्पृ॑णे॒त्याहै॒षाल्लो॑कान्
द्युता॑नस्त्वा॒ मारु॑तो मि॒नोत्वित्या॑ह द्युता॒नो ह॑ स्म॒ वै मा॑रुतो
दे॒वाना॑मौदु॒म्बरी॑म्मिनोति॒ तेनै॒व [52]

ए॒ना॒म्मि॒नोति॒ ब्र॒ह्म॒वनि॑न्त्वा र॒खत्र॒वनि॑मित्या॒ह
यथा॑य॒जुरे॒वैतद्धृ॑तेन॑ द्यावापृथि॒वी आ॑ पृ॒णेथा॑मित्यौदु॒म्बर्या॑
जुहोति॑ द्यावापृथि॒वी ए॒व रसे॑नान॒क्त्यान्त॑म॒न्वव॑स्त्रावयत्या॒न्तमे॒व
यज॑मानं॒ तेज॑साऽन॒क्त्यैन्द्र॑म॒सीति॑ छु॒दिरधि॑ नि द॒धात्यैन्द्र॑
हि दे॒वत॑या॒ सदा॑ विश्वज॒नस्य॑ छा॒येत्या॑ह विश्वज॒नस्य॑ ह्यैषा
छा॒या यथ्स॑दो नव॑च्छदि [53]

तेज॑स्कामस्य मि॒नुयात्त्रि॑वृता॒ स्तोमे॑न॒ सम्मि॑त॒न्तेज॑स्त्रि॒वृत्ते॑ज॒र
भ॑व॒त्येका॑दशछदीन्द्रि॒यका॑म॒स्यैका॑दशा॒खरा॑ त्रि॒ष्टुगिन्द्रि॒यं
त्रि॒ष्टुगिन्द्रि॒याव्यै॒व भ॑वति॒ पञ्च॑दशछदि॒ भ्रातृ॑व्यवतः
पञ्च॑द॒शो वज्रो॑ भ्रातृ॒व्याभि॑भूत्यै स॒प्तद॑शछदि प्र॒जाका॑मस्य
सप्त॑द॒शः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒रास्या॑ एक॑वि॒ंशति॑छदि

प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशस्तोमानाम्प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या उदरं
 वै सद ऊर्गुदुम्बरो मध्यत औदुम्बरीम्मिनोति मध्यत एव
 प्रजानामूर्जं दधाति तस्मात् [54]

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि
 छुदींषि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि दक्षिणान्युत्तराणि करोति
 यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानाद
 व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यम्प्रजा उप जीवन्ति परि त्वा
 गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवैतदिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य
 ध्रुवमसीत्याहैन्द्रः हि देवतया सदो यम्प्रथमं ग्रन्थिं
 ग्रन्थीयाद्यत्तं न विस्रंसयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात्स
 विस्रस्यः॥ [55]

वृषामि यवंमतीरवं नयति हविर्धानमेव त्रयोविंशतिश्च॥11॥

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानम्प्राणा उपरवा
 हविर्धाने खायन्ते तस्माच्छीर्षन्प्राणा अधस्तात्खायन्ते
 तस्मादधस्ताच्छीर्ष्णः प्राणा रंख्योहणो वलगुहणो
 वैष्णवान्खनामीत्याह वैष्णवा हि देवतयोपरवा असुरा वै
 निर्यन्तो देवानाम्प्राणेषु वलगान्ग्रन्थनन्तान्बाहुमात्रेऽन्वविन्दन्तर

खायन्त इदमहं तं वलुगमुद्वपामि [56]

यं नः समानो यमसमानो निचखानेत्याहु द्वौ वाव
पुरुषौ यश्चैव समानो यश्चासमानो यमेवास्मै तौ वलुगं
निखनन्तस्तमेवोद्वपति सं तृणन्ति तस्मात्संतृण्णा अन्तरतः
प्राणा न सम्भिनन्ति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणा अपोऽव नयति
तस्मादाद्रा अन्तरतः प्राणा यवमतीरव नयति [57]

ऊर्ग्वै यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जं दधाति बर्हिरव
स्तृणाति तस्माल्लोमशा अन्तरतः प्राणा आज्येन व्याघारयति
तेजो वा आज्यमप्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो दधाति हनू
वा एते यज्ञस्य यदधिषवणे न सं तृणन्त्यसंतृण्णे हि हनू अथो
खलु दीर्घसोमे संतृद्ये धृत्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानम्
[58]

प्राणा उपरवा हनू अधिषवणे जिह्वा चर्म ग्रावाणो
दन्ता मुखमाहवनीयो नासिकोत्तरवेदिरुदरः सदो यदा
खलु वै जिह्वा दथस्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति यदा
मुखं गच्छत्यथोदरं गच्छति तस्माद्धविर्धाने चर्मन्नाधि
ग्रावभिरभिषुत्याहवनीये हुत्वा प्रत्यश्चः परेत्य सदसि

भ॒र्ख॒ष॒य॒न्ति॒ यो॒ वै वि॒रा॒जो॑ य॒ज्ञ॒मु॒खे॒ दोहं॑ वेदं दु॒ह ए॒वैना॑मि॒यं
वै वि॒रा॒द्व॒स्यै॒ त्व॒क्क॒र्मो॒धोऽधि॑ष॒व॒णे॒ स्त॒ना॑ उप॒र॒वा ग्रा॒वा॑णो
व॒त्स॒ा ऋ॒त्वि॒जो॑ दु॒ह॒न्ति॒ सोमः॑ प॒यो य ए॒वं वेदं॑ दु॒ह
ए॒वैना॑म्॥ [59]

चा॒त्वा॒ला॒भु॒व॒र्गाय॑ यद्वै॒स॒र्ज॒ना॒नि वे॒णु॒व्य॒र्चा पृ॒थि॒व्ये सा॒ध्या इ॒षे त्वे॒त्य॒ग्नि॒ना पर्य॑ग्नि प॒शोः प॒शु॒मा॒ल॒भ्य मे॒दंसा॑
सु॒चा॒वे॒का॒द॒श॥1॥ चा॒त्वा॒ला॒द्दे॒वा॒नु॒पे॒ति मु॒ञ्च॒ति प्र॒ह्वि॒य॒मा॒णाय॑ पर्य॑ग्नि प॒शु॒मा॒ल॒भ्य च॒तु॒ष्पा॒दो द्वि॒र्ष॒ष्टिः॥62॥ चा॒त्वा॒ला॒त्प॒शु॒पुं
द॒धा॒ति॥ ह॒रिः ओम्॥ श्री॒कृ॒ष्णार्प॑णमस्तु।

॥ ह॒रिः ओम्॥॥ तैत्ति॒रीय॑संहिता षष्ठकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

स्तुते विन्दते हि वी॒र्य॑न्ते प्र॒ती॒ची॒रु॒द्रा॒त्र उ॒प्य॑न्ते चतु॑र्दश च॥1॥

चा॒त्वा॒ला॒द्धि॒ष्णि॒या॒नु॒प॑ व॒प॒ति॒ यो॒नि॒र्वै य॒ज्ञ॒स्य॒
चा॒त्वा॒लं य॒ज्ञ॒स्य॑ स॒यो॒नि॒त्वा॒य॑ दे॒वा वै य॒ज्ञ॒म्प॒रा॒ज॒य॒न्त॑
त॒मा॒ग्नी॑ध्रा॒त्पु॒न॒र॒पा॒ज॒य॒न्ने॒त॒द्वै य॒ज्ञ॒स्या॒प॒रा॒जि॒तं य॒दा॒ग्नी॑ध्र॒य्य॑दा॒ग्नी॑ध्र
वि॒ह॒र॒ति॒ य॒दे॒व य॒ज्ञ॒स्या॒प॒रा॒जि॒तं त॒त ए॒वै॒न॒म्पु॒न॑स्त॒नु॒ते
प॒रा॒जि॒त्ये॒व ख॒लु वा ए॒ते य॑न्ति॒ ये ब॑हि॒ष्प॒व॒मा॒न॑ सर्प॑न्ति

बहिष्पवमाने स्तुते [1]

आहाग्रीदग्नीन् वि हर बर्हिः स्तृणाहि पुरोडाशाः
अलं कुर्विति यज्ञमेवापजित्य पुनस्तन्वाना यन्त्यङ्गारैर्द्वे
सवने वि हरति शलाकाभिस्तृतीयः सशुक्रत्वायाथो
सम्भरत्येवैनद्धिष्ण्या वा अमुष्मिल्लोके सोममरखन्तेभ्योऽधि
सोममाहरन्तमन्ववायन्तम्पर्यविशन् य एवं वेद विन्दते [2]

परिवेष्टारन्ते सोमपीथेन व्यार्ध्यन्त ते देवेषु
सोमपीथमैच्छन्त तान्देवा अब्रुवन्द्वाद्वे नामनी कुरुध्वमथ
प्र वाप्स्यथ न वेत्यग्नयो वा अथ धिष्ण्यास्तस्माद्विनामा
ब्राह्मणोऽर्धुकस्तेषां ये नेदिष्ठम्पर्यविशन्ते सोमपीथं
प्राप्नुवन्नाहवनीयं आग्नीधीयो होत्रीयो मार्जालीयस्तस्मात्तेषु
जुह्वत्यतिहाय वर्षद्गरोति वि हि [3]

एते सोमपीथेनार्ध्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये
पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये
पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो
हूयन्ते प्रत्यङ्मुसीनो धिष्ण्यान्व्याघारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च
यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते तस्मात्पराचीः प्रजाः प्र वीयन्ते

प्रतीचीः [4]

जा॒य॒न्ते प्रा॒णा वा ए॒ते यद्धि॑ष्णि॒या यद॑ध्व॒र्युः
प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्णि॒यानति॑सर्पे॒त्प्रा॒णान्त्सं क॑र्षेत्प्र॒मायु॑कः स्या॒न्नाभि॑र्वा
ए॒षा य॒ज्ञस्य॑ यद्धो॒तोर्ध्वः खलु॑ वै नाभ्यै॑ प्रा॒णोऽवा॑ङ्पा॒नो
यद॑ध्व॒र्युः प्र॒त्यङ्घ्रो॑ता॒रमति॑सर्पे॒दपा॑ने प्रा॒णं द॑ध्यात् प्र॒मायु॑कः
स्या॒न्नाध्व॑र्युरु॒पं गा॒येद्वाग्वी॑र्यो॒ वा अ॑ध्व॒र्युर्यद॑ध्व॒र्युरु॒पगा॑येदुद्गा॒त्रे
[5]

वाच॑ꣳ सम्प्र यच्छेदु॒पदा॑सु॒कास्य॑ वाक्स्या॑द्ब्रह्मवा॒दिनो॑
वद॑न्ति नासः॑ स्थि॒ते सोमे॑ऽध्व॒र्युः प्र॒त्यङ्ग॒स्सदो॑ऽती॒यादथ॑
क॒था दा॑खि॒ष्णानि॑ होतु॒मेति॑ यामो॒ हि स तेषां॑ कस्मा॒ अहं॑
दे॒वा यामं॑ वा॒यामं॑ वा॒नु ज्ञा॑स्यन्तीत्युत्त॑रे॒णाग्नी॑ध्रं प॒रीत्य॑
जुहो॑ति दाखि॒ष्णानि॑ न प्रा॒णान्त्सं क॑र्षति॒ न्यन्ये॑ धि॒ष्णि॒या
उ॒प्यन्ते॑ नान्ये॒ यान्नि॒वप॑ति॒ तेन॑ तान्प्री॑णाति॒ यान्न नि॒वप॑ति॒
यद॑नुदि॒शति॑ तेन॑ तान्॥ [6]

अथं ददते स्वया सन्ध्वधाकारो हि विन्दति॥2॥

सुव॑र्गाय॒ वा ए॒तानि॑ लो॒काय॑ हूयन्ते॒ यद्वै॑स॒र्जनानि॑
द्वाभ्यां॑ गा॒र्हप॑त्ये जुहोति द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्या॒

आग्नी॑ध्रे जुहोत्यन्तरि॑ख्य ए॒वा क्र॑मत आह॒वनीये॑
 जुहोति सु॒वर्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति दे॒वान् वै सु॒वर्गं
 लो॒कं य॒तो र॒ख्याऽस्य॑ जिघा॑सन्ते सोमे॑न॒ राज्ञा॑
 र॒ख्याऽस्य॑ प॒हत्या॑ सु॒मा॒त्मानं॑ कृ॒त्वा सु॒वर्गं लो॒कमा॑यन्न॒ख्यं सा॒मनु॑
 सोमो॑ भवत्यथ [7]

वैस॒र्जनानि॑ जुहोति र॒ख्यं सा॒मप॑हत्यै त्व॑ सोम तनू॒कृद्ध्य॑
 इत्या॑ह तनू॒कृद्ध्येष॑ द्वेषो॑भ्योऽन्यकृ॑तेभ्य इत्या॑हान्यकृ॑तानि हि
 र॒ख्याऽस्य॑ रु॒ यन्ता॑सि व॒रूथ॑मित्या॒हो रु॑ णंस्कृ॑धीति वावैतदा॑ह
 जुषा॑णो अ॒मुरा॑ज्यस्य वे॒त्वित्या॑हासुमे॒व यज॑मानं कृ॒त्वा सु॒वर्गं
 लो॒कं ग॑मयति र॒ख्यं सा॒मनु॑पलाभा॒या सोमं॑ ददते [8]

आ ग्रा॒व्ण आ वा॑य॒व्या॑न्या द्रो॑णकल॒शमु॒त्पत्नी॑मा
 न॑यन्त्यन्वना॑सि प्र वर्त॑यन्ति याव॑दे॒वास्या॑स्ति तेन॑
 स॒ह सु॒वर्गं लो॒कमे॑ति नय॑वत्यर्चाग्नी॑ध्रे जुहोति सु॒वर्गस्य॑
 लो॒कस्या॒भिनी॑त्यै ग्रा॒व्णो वा॑य॒व्यानि॑ द्रो॑णकल॒शमाग्नी॑ध्र
 उप॑ वासयति वि ह्ये॑नं तैर्गृ॑ह्यते यथ्स॒होप॑वा॒सये॑दपुवा॒येत॑
 सौम्य॑र्चा प्र पा॑दयति स्वया॑ [9]

ए॒वेन॑ दे॒वत॑या प्र पा॑दयत्यदि॒त्याः सदो॑ऽस्यदि॒त्याः सद॑

आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्यजमानो वा एतस्य पुरा गोप्ता
भवत्येष वो देव सवितुः सोम इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं
देवताभ्यः सम्प्र यच्छत्येतत्त्व९ सोम देवो देवानुपांगा इत्याह
देवो ह्येष सन् [10]

देवानुपैतीदमहम्मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ३ ह्येष
सन्मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न ब्रूयादप्रजा अपशुर्यजमानः
स्यात्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह प्रजयैव पशुभिः
सहेमं लोकमुपावर्तते नमो देवेभ्य इत्याह नमस्कारो हि
देवानां स्वधा पितृभ्य इत्याह स्वधाकारो हि [11]

पितृणामिदमहं निर्वरुणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव
निर्मुच्यतेऽग्रे व्रतपत आत्मनः पूर्वा तनूरादेयेत्याहुः को हि
तद्वेद यद्वसीयान्त्स्वे वशे भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्रावाणो
वै सोमस्य राज्ञो मलिमुसेना य एवं विद्वान्ग्राव्ण आग्नीध्र
उपवासयति नैनम्मलिमुसेना विन्दति॥ [12]

जुषे सतैजसुमनस्वसङ्गं बहुशाखं वृक्षेदेष वै यज्ञ उपैन्मुत्तरो यज्ञ आस्य एकात्रविंशतिश्च॥3॥

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः
स्वयैवैनं देवतयाच्छैत्यत्यन्यानगां नान्यानुपांगामित्याहाति

ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्त्वा परैरविदम्परोऽवरैरित्याहर्वाग्ये
परोवरैस्तं त्वा जुषे [13]

वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्याये ह्येनं जुषते
देवस्त्वा सविता मध्वानुक्तित्याह तेजसैवैनमनुत्तयोषधे
त्रायस्वैनं स्वधिते मेनं हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः
शान्त्यै स्वधितेर्वृषस्य बिभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह तेजः
परा पतति यः प्रथमः शकलः परापतेत्तमप्या हरेत्सतेजसम्
[14]

एवैनमा हरतीमे वै लोका यूपात्प्रयतो बिभ्यति
दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिख्यम्मध्येन मा हिंसीरित्याहैभ्य
एवैनं लोकेभ्यः शमयति वनस्पते शतवल्शो वि
रोहेत्याब्रश्चने जुहोति तस्मादाब्रश्चनाद्वृषाणाम्भूयांस
उत्तिष्ठन्ति सहस्रवल्शा वि वयं रुहेमेत्याहाशिषमेवैतामा
शास्तेऽनख्यसङ्गम् [15]

वृश्चेद्यदख्यसङ्गं वृश्चेदधर्षं यजमानस्य प्रमायुकं
स्याद्यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष
वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं
कामयेतापशुः स्यादित्यपुर्णं तस्मै शुष्काग्रं वृश्चेदेष

वै वनस्पतीनामपशव्योऽपशुरेव भवति यं कामयेत
पशुमान्थस्यादिति बहुपर्णं तस्मै बहुशाखं वृश्चेदेष वै [16]

वनस्पतीनामपशव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं
वृश्चेत्प्रतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनाम्प्रतिष्ठितो यः समे
भूम्यै स्वाद्योने रूढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्मुपनतस्तं
वृश्चेत्स हि मेधमभ्युपनतः पञ्चारत्निं तस्मै वृश्चेद्यं
कामयेतोपैनुत्तरो यज्ञो नमेदिति पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो
यज्ञ उपैनुत्तरो यज्ञः [17]

नमति षडरत्निम्प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव
प्रति तिष्ठति सप्तारत्निम्पशुकामस्य सप्तपदा शक्करी पशवः
शक्करी पशूनेवाव रुन्द्रे नवारत्निं तेजस्कामस्य त्रिवृता
स्तोमेन सम्मितं तेजस्त्रिवृत्तेजस्यैव भवत्येकादशारत्नि-
मिन्द्रियकामस्यैकादशाखरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव
भवति पञ्चदशारत्निम्भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै
सप्तदशारत्निम्प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या
एकविंशत्यरत्निम्प्रतिष्ठाकामस्यैक- विंशः स्तोमानाम्प्रतिष्ठा
प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिर्भवत्यष्टाखरा गायत्री तेजो गायत्री
गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन सम्मितः॥

[18]

दधाति प्रत्युचा समर्धयेयमित्यूजैर्नविंशंपाय्यैपुत्वमतिरिक्तमेतद्विचत्वारि ९ शब्द ॥ 4 ॥

पृथिव्यै त्वान्तरिख्याय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैनं
लोकेभ्यः प्रोख्यति परांश्चम्प्रोख्यति पराडिव हि सुवर्गो
लोकः क्रूरमिव वा एतत्करोति यत्खनन्त्यपोव नयति
शान्त्यै यवमतीरव नयत्यूर्ग्वै यवो यजमानेन यूपः सम्मिता
यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्ज दधाति [19]

पितृणां सदनमसीति बर्हिरव स्तृणाति पितृदेवत्य
१३ ह्येतद्यन्निखातं यद्वर्हिरनवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्यो
निखातः स्याद्वर्हिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनम्मिनोति
यूपशकलमवांस्यति सतेजसमेवैनम्मिनोति देवस्त्वा सविता
मध्वान्क्तित्याह तेजसैवैनमनक्ति सुपिप्पुलाभ्यस्त्वौषधीभ्य
इति चषालम्प्रति [20]

मुञ्चति तस्माच्छीर्षत ओषधयः फलं गृह्णन्त्यनक्ति
तेजो वा आज्यं यजमानेनाग्निष्ठाश्रिः सम्मिता यदग्निष्ठा-
मश्रिमनक्ति यजमानमेव तेजसान्त्यान्तमनक्त्यान्तमेव
यजमानं तेजसानक्ति सर्वतः परि मृशत्यपरिवर्गमेवा-

स्मिन्तेजो दधात्युद्विवः स्तभानान्तरिखम्पृणेत्याहैषां
लोकानां विधृत्यै वैष्णव्यर्चा [21]

कल्पयति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैनं देवतया
कल्पयति द्वाभ्यां कल्पयति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै यं
कामयेत तेजसैनं देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयेयमित्यग्निष्ठां
तस्याश्रिमाहवनीयादित्थं वेत्थं वाति नावयेत्तेजसैवैनं
देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयति यं कामयेत तेजसैनं
देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयेयमिति [22]

अग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयेन सम्मिनुयात्तेजसैवैनं
देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयति ब्रह्मवनिं त्वा ख्यत्रवनिमित्याह
यथायजुरेवैतत्परि व्ययत्यूर्ग्वै रशना यजमानेन यूपः
सम्मितो यजमानमेवोर्जा समर्धयति नाभिदघ्ने परि व्ययति
नाभिदघ्न एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्नाभिदघ्न ऊर्जा भुञ्जते
यं कामयेतोर्जनम् [23]

व्यर्धयेयमित्यूर्ध्वा वा तस्यावाचीं वावोहेदूर्जैवैनं व्यर्धयति
यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादित्यवाचीमवोहे- द्दृष्टिमेव
नि यच्छति यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्यूर्ध्वामुदूहेद्दृष्टिमेवोद्य

पितॄणां निखातम्मनुष्याणामूर्ध्वं निखातादा रशनाया
ओषधीनां रशना विश्वेषाम् [24]

देवानामूर्ध्वं रशनाया आ चषालादिन्द्रस्य चषालं
साध्यानामतिरिक्तं स वा एष सर्वदेवत्यो यद्यूपो यद्यूप-
म्मिनोति सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवाः
सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति
ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन्तमृषयो यूपेनैवानु-
प्राजानन्तद्यूपस्य यूपत्वम् [25]

यद्यूपम्मिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुरस्तान्मिनोति
पुरस्ताद्धि यज्ञस्य प्रज्ञायतेऽप्रज्ञातं हि तद्यदतिपन्न आहुरिदं
कार्यमासीदिति साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान् यज्ञो
नास्पृशत्तान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत्तदस्पृश- दतिरिक्तं वा
एतद्यज्ञस्य यदग्नावग्निम्मथित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेतत् [26]

यूपस्य यदूर्ध्वं चषालात्तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन
प्रीणाति देवा वै सऽस्थिते सोमे प्र स्रुचोहरन्प्र यूपं
तेऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तरं
स्रुचान्निष्क्रयणमपश्यन्त्स्वरुं यूपस्य सऽस्थिते सोमे प्र

प्रस्तुर॑ हरति जुहोति॑ स्वरुमय॑ज्ञवेशसाय॥ [27]

यजमानमाहु वृषणौ जातायानुब्रूह्यप्यष्टादश च॥5॥

साध्या वै देवा अस्मि॑ल्लो॒क आ॒सन्ना॒न्यत्किंच॒न
मिष॑त्ते॒ऽग्निमे॒वाग्नये॒ मेधा॒याल॑भन्त॒ न ह्य॑न्यदा॒लभ्य॑मविन्दन्ततो॒
वा इ॒माः प्र॒जाः प्राजा॑यन्त॒ यद्ग्राव॑ग्नि॒मि॒धित्वा॑ प्रहरति
प्र॒जाना॑म॒प्रजन॑नाय रु॒द्रो वा ए॒ष यद्ग्निर्यज॑मानः
प॒शुर्यत्प॒शुमा॒लभ्या॑ग्नि॒मन्थे॑द्बु॒द्राय॑ यजमानम् [28]

अपि॑ दध्यात्प्र॒मायु॑कः स्यादथो॒ खल्वा॑हुर॒ग्निः सर्वा॑
दे॒वता॑ ह॒विरे॒तद्यत्प॒शुरिति॑ यत्प॒शुमा॒लभ्या॑ग्नि॒मन्थ॑ति
ह॒व्यायै॒वास॑न्नाय॒ सर्वा॑ दे॒वता॑ जनयत्युपा॒कृत्यै॒व
मन्थ्य॑स्तन्नेवा॒लब्धं॑ ने॒वाना॑ल॒ब्धम॒ग्नेर्ज॑नि॒त्रम॒सीत्या॑हा॒ग्नेर्ह्ये॒तञ्जनि॑
स्थ॒ इत्या॑ह वृष॑णौ [29]

ह्ये॒तावुर्व॑श्यस्या॒युर॒सीत्या॑ह मिथुन॒त्वाय॑ घृ॒तेना॒क्ते वृष॑णं
दधा॒थामि॒त्याह॑ वृष॑ण॒ऽह्ये॒ते दधा॑ते॒ ये अ॒ग्निङ्गा॑य॒त्रं छन्दो॑ऽनु
प्र जा॑यस्वेत्या॒ह छन्दो॑भिरे॒वैन॒म्र ज॑नयत्य॒ग्नये॑ म॒थ्यमा॑ना॒यानु॑
ब्रूही॒त्याह॑ सा॒वित्री॑मृच॒मन्वा॑ह स॒वितृ॑प्र॒सूत॑ ए॒वैन॑मन्थति
जा॒ताया॑नु ब्रूहि [30]

प्रह्रियमाणायानु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे
 समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रच्छन्दा वा अग्निः
 स्वेनैवेनं छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निम्मथित्वा
 प्र हरति तौ सम्भवन्तौ यजमानमभि सम्भवतो भवतं
 नः समनसावित्याह शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा
 अन्नमपि दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम
 यदाज्यम्प्रियेणैवेनं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥ [31]

वसूनीति प्रसव इत्यर्थाऽन्तरत एवैनन्दशं च॥6॥

इषे त्वेति बर्हिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो
 यजत उपवीरसीत्याहोप ह्येनानाकरोत्युपो देवान्देवीर्विशः
 प्रागुरित्याह दैवीर्ह्येता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वहीरुशिज
 इत्याहर्त्विजो वै वह्नय उशिजस्तस्मादेवमाह बृहस्पते
 धारया वसूनीति [32]

आह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव
 रुद्धे हव्या ते स्वदन्तामित्याह स्वदयत्येवैनान्देवं त्वष्टर्वसु
 रण्वेत्याह त्वष्टा वै पशूनाम्मिथुनानां रूपकद्रूपमेव पशुषु
 दधाति रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै

रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इति [33]

र॒श॒ना॒मा द॑त्ते प्र॒सू॒त्या अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒हाश्विनो॑
हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म॒पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॒ह यत्या॑
ऋ॒तस्य॑ त्वा दे॒वह॒विः पा॒शेना॑ र॒भ इत्या॑ह स॒त्यं वा ऋ॒तः
स॒त्येनै॒वैन॑मृ॒तेना॑ र॒भते॑ऽऽ॒ख्णया॑ परि॑ हरति॒ वध्यः॑ हि
प्र॒त्यश्च॑म्प्रतिमु॒ञ्चन्ति॑ व्यावृ॒त्यै ध॑र्षा॒ मानु॑षा॒निति॑ नि यु॒नक्ति॑
धृ॒त्या अ॒द्भ्यः [34]

त्वौष॑धीभ्यः प्रो॒ख्यामी॒त्याहा॒द्भ्यो ह्यौष॑ ओष॑धीभ्यः स॒म्भव॑ति
यत्प॒शुर॒पा॒म्पे॒रुर॒सीत्या॑हैष ह्य॑पा॒म्पा॒ता यो मे॒धाया॑र॒भ्यते॑
स्वा॒त्तं चि॒त्सदे॑वः ह॒व्यमा॑पो दे॒वीः स्व॑द॒तैन॑मि॒त्याह
स्व॑द॒यत्ये॒वैन॑मु॒परि॑ष्टात्प्रो॒ख्यत्यु॒परि॑ष्टादे॒वैन॑म॒मेध्यं॑ करोति
पा॒यय॑त्यन्तर॒त ए॒वैन॑म॒मेध्यं॑ करोत्य॒धस्ता॒दुपो॑ख्यति स॒र्वत॑
ए॒वैन॑म॒मेध्यं॑ करोति॥ [35]

आधारम्यन्ते द्वादशात्मन्नेव यज्ञस्य मेध्यमेव खलु वा अष्टादश च॥7॥

अ॒ग्निना॑ वै हो॒त्रा दे॒वा असु॑रान॒भ्यभव॑न्न॒ग्नये॑
समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ ब्रूहीत्या॒ह भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै स॒प्तद॑श
सामि॒धेनी॑रन्वा॒ह स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑

सप्तदशान्वाहं द्वादशं मासाः पञ्चर्तवः स संवत्सरः
 संवत्सरम्प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानाम्प्रजननाय देवा वै
 सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्त्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधारम्
 [36]

आधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति
 यज्ञस्यानुख्यात्या असुरेषु वै यज्ञ आसीत्तं देवास्तूष्णीं होमेनाव
 यत्तूष्णीमाधारमाधारयति भ्रातृव्यस्यैव तद्यज्ञं वृद्धे
 परिधीन्त्सम्मार्ष्टि पुनात्येवैनात्रिस्त्रिः सम्मार्ष्टि त्र्यावृद्धि
 यज्ञोऽथो ररख्यसामपहत्यै द्वादशं सम्पद्यन्ते द्वादश [37]

मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा
 उपं दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य
 यदाधारोऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति शीर्षत
 एव यज्ञस्य यजमानः सर्वा देवता अव रुद्धे शिरो
 वा एतद्यज्ञस्य यदाधार आत्मा पशुराधारमाधार्य पशुं
 समनक्त्यात्मन्नेव यज्ञस्य [38]

शिरः प्रति दधाति सं ते प्राणो वायुना गच्छतामित्याह
 वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवास्य प्राणं जुहोति सं

यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषेत्याह यज्ञपतिमेवास्याशिषं
गमयति विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र उपरिष्ठात्पशुमभ्यवमीत्तस्मादुपरिष्ठा
द्यन्ति यदुपरिष्ठात्पशुः समनक्ति मेध्यमेव [39]

एनं करोत्यृत्विजो वृणीते छन्दांस्येव वृणीते
सप्त वृणीते सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त
छन्दांस्युभयस्यावरुद्धा एकादश प्रयाजान् यजति दश
वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तम्प्र यजति
वपामेकः परि शय आत्मैवात्मानम्परि शये वज्रो वै
स्वधितिर्वज्रो यूपशकलो घृतं खलु वै देवा वज्रं कृत्वा
सोममघ्नन्धृतेनाक्तौ पशं त्रायेथामित्याह वज्रैणैवेनं वशं
कृत्वा लभते॥ [40]

लोकाय नीयते यद्वरही रश्मयः सुतत्रिंशच्च॥8॥

पर्यग्नि करोति सर्वहुतमेवेनं करोत्यस्कन्दायास्कन्त्रं
हि तद्यद्धुतस्य स्कन्दति त्रिः पर्यग्नि करोति त्र्यावृद्धि
यज्ञोऽथो रख्वंसामपहत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः
पशू (३) नान्वारभ्या (३) इति मृत्यवे वा एष नीयते
यत्पशुस्तय्यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्यादथो

खल्वाहुः सुवर्गाय वा एष लोकाय नीयते यत् [41]

पशुरिति यन्नान्वारभेत सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत
वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते तन्नेवान्वारब्धं नेवानन्वारब्धमुप
प्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इत्याहेषितः हि कर्म क्रियते
रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधा विशतेत्याह यथायजुरेवैतदग्निना
पुरस्तादिति ररब्धसामपंहत्यै पृथिव्याः संपृचः पाहीति बर्हिः
[42]

उपास्यत्यस्कन्दायास्कन्तः हि तद्यद्वर्हिषि स्कन्दत्यथो
बर्हिषदमेवैनं करोति पराडा वर्ततेऽध्वर्युः पशोः
संज्ञप्यमानात्पशुभ्य एव तन्नि हुत आत्मनोनाव्रस्काय
गच्छति श्रियम्प्र पशूनाप्रोति य एवं वेद पश्चाल्लोका वा
एषा प्राच्युदानीयते यत्पत्नी नमस्त आतानेत्याहादित्यस्य
वै रश्मयः [43]

आतानास्तेभ्य एव नमस्करोत्यनर्वा प्रेहीत्याहु भ्रातृव्यो
वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्यै घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह
रायस्पोषेणेत्याहाशिषमेवैतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव
इत्याह यथायजुरेवैतत्॥ [44]

स्वर्धितिक्षेवाच्छिन्नो हव्येनेप्येत्याह पट्टत्वारि९शब्च॥९॥

प॒शोर्वा आल॑ब्धस्य प्रा॒णाञ्छु॑गृच्छति॒ वाक्त् आ
प्या॑यताम्प्रा॒णस्त॒ आ प्या॑यता॒मित्या॑ह प्रा॒णेभ्य॑ ए॒वास्य॒
शुच॑ः शमयति॒ सा प्रा॑णेभ्योऽधि॑ पृथि॒वीः शुक्प्र॑ विंशति॒
शम॑होभ्या॒मिति॒ नि न॑यत्यहोरात्राभ्यामेव पृथि॒व्यै शुच॑ः
शमय॑त्योष॑धे त्राय॑स्वैन॒ः स्वर्धिते॒ मेन॑ः हि॒ः सी॒रित्या॑ह
वज्रो॒ वै स्वर्धितिः॑ [45]

शान्त्यै पार्श्वत आच्छति मध्यतो हि म॑नुष्या॑ आच्छन्ति॒
तिर॒श्चीन॒मा च्छा॑त्यनू॒चीन॒ः हि म॑नुष्या॑ आच्छन्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै
रख्य॑साम्भा॒गोऽसीति॑ स्थवि॒मतो ब॑र्हि॒रक्तापा॑स्यत्य॒स्रैव
रख्या॑ः॒सि नि॒रव॑दयत इ॒दम॑ह॒ः रख्या॑ऽध॒मं तमो॑ नयामि॒
योऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॒ वयं॑ द्विष्म इत्या॑ह द्वौ वाव॑ पुरुषौ॒ यं
चैव॑ [46]

द्वेष्टि॒ यश्चैनं॑ द्वेष्टि॒ तावु॑भावंध॒मं तमो॑ नयती॒षे त्वेति॑
व॒पामु॑त्खि॒दती॑च्छत॒ इव॑ ह्येष॒ यो यज॑ते॒ यदु॑पतृ॒न्धाद्रु॒द्रोऽस्य॑
प॒शून्धातु॑कः स्या॒द्यन्नो॑पतृ॒न्धादय॑ता स्याद॒न्ययो॑पतृण॒त्यन्यया॑
न धृ॒त्यै घृ॒तेन॑ द्यावापृथि॒वी प्रो॑र्ण्वा॒थामित्या॑ह द्यावापृथि॒वी
एव॑ रसे॒नान॒क्त्यच्छि॑न्नः [47]

रायः सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतत्क्रूरमिव वा एतत्करोति
 यद्वपामुत्खिदत्युर्वन्तरिख्यमन्विहीत्याह शान्त्यै प्र वा
 एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते यः पशुम्मृत्यवे नीयमानमन्वारभते
 वपाश्रपणी पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना
 पुरस्तादेति रख्यसामपंहत्या अथो देवता एव हव्येन [48]

अन्वेति नान्तममङ्गारमति हरेद्यदन्तममङ्गारमतिहरेद्वेवता
 अति मन्येत वायो वीहिं स्तोकानामित्याह तस्माद्विभक्ताः
 स्तोका अव पद्यन्तेऽग्रं वा एतत्पशूनां यद्वपाग्रमोषधीनाम्बर्हिर
 समर्धयत्यथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिं ष्ठापयति स्वाहाकृतीभ्यः
 प्रेष्येत्याह [49]

यज्ञस्य समिष्ट्यै प्राणापानौ वा एतौ पशूनां
 यत्पृषदाज्यमात्मा वपा पृषदाज्यमभिघार्य वपामभि
 घारयत्यात्मन्नेव पशूनाम्प्राणापानौ दधाति स्वाहोर्ध्वनभसम्मरुत
 गच्छतमित्याहोर्ध्वनभा ह स्म वै मारुतो देवानां वपाश्रपणी
 प्रहरति तेनैवैने प्र हरति विषूची प्र हरति तस्माद्विष्वश्चौ
 प्राणापानौ॥ [50]

प॒शुमा॒लभ्य॑ पुरो॒डाशं॑ निर्व॑पति॒ समे॑धमे॒वैन॒मा ल॑भते
 व॒पया॑ प्रच॑र्य॒ पुरो॒डाशे॑न॒ प्र च॑रत्यू॒र्ग्वे पु॑रो॒डाश ऊ॑र्जमे॒व
 प॑शूना॒म्मध्य॑तो द॑धात्यथो॒ पशो॑रे॒व छि॑द्रमपि॒ दधा॑ति
 पृ॒षदा॒ज्यस्यो॑प॒हत्य॒ त्रिः पृ॑च्छति॒ शृ॒तः ह॒वीः (३)
 श॑मित॒रिति॒ त्रिष॑त्या॒ हि दे॒वा योऽशृ॑तः॒ शृ॒तमा॑हु॒ स ए॑न॒सा
 प्रा॒णापा॒नौ वा ए॒तौ प॑शूनाम् [51]

यत्पृ॒षदा॒ज्यम्प॒शोः ख॒लु वा आ॒ल॑ब्धस्य॒ हृद॑यमा॒त्माभि॑
 समे॑ति॒ यत्पृ॒षदा॒ज्येन॒ हृद॑यमभिघा॒रय॑त्या॒त्मन्ने॒व प॑शूना॒म्प्रा॑णापा॒
 द॑धाति॒ पशु॒ना वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न्तेऽम॑न्यन्त॒ मनु॑ष्या
 नोऽन्वा॑र्भविष्य॒न्तीति॒ तस्य॒ शि॒र॑श्छि॒त्त्वा मे॒धम्प्रा॑ख्या॒रय॑न्त्स
 प्र॒ख्योऽभ॑वत्तत्प्र॒ख्यस्य॑ प्र॒ख्यत्वं यत्प॑र॒ख्यशा॒खोत्त॑र॒बर्हि॑र्भव॒न्ति
 समे॑धस्यै॒व [52]

प॒शोर॑व॒ द्यति॒ प॒शुं वै ह्रि॑यमा॒णः र॒ख्याः स्य॑नु॒
 स॒चन्तेऽन्त॑रा॒ यूपं॑ चा॒हव॑नीयं॒ च ह॑रति॒ र॒ख्यसा॑मप॒हत्यै॑
 प॒शोर्वा आ॒ल॑ब्धस्य॒ मनो॑ऽप॒ क्राम॑ति॒ मनो॑ता॒यै
 ह॒विषो॑ऽव॒दीय॑मान॒स्यानु॑ ब्रू॒हीत्या॑ह॒ मन॑ ए॒वास्या॑व॒ रु॒द्ध
 ए॒का॑दशा॒व॒दाना॑न्य॒व द्यति॒ दश॑ वै प॒शोः प्रा॒णा आ॒त्मैका॑द॒शो

यावानेव पशुस्तस्याव [53]

द्यति हृदयस्याग्रेऽव द्यत्यथ जिह्वाया अथ वरुषसो
यद्वै हृदयेनाभिगच्छति तज्जिह्वाया वदति यज्जिह्वाया वदति
तदुरसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमवदाय
यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्वमेवास्य पशोरवत्तम्भवति
मध्यतो गुदस्याव द्यति मध्यतो हि प्राण उत्तमस्याव द्यति
[54]

उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि
जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येणर्षिभ्यो
यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एष वा अनृणो यः
पुत्री यज्वा ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवाव दयते
तदवदानानामवदानत्वन्देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा
अग्निमब्रुवन्त्वया वीरेणासुरानभि भवामेति [55]

सोऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स
एतमुद्धारमुदहरत दोः पूर्वार्धस्य गुदममध्यतः श्रोणिं
जघनार्धस्य ततो देवा अभवन्परासुरा यत्र्यङ्गाणां
समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो

भवत्यख्णयाव द्यति तस्मादख्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
प्रतिष्ठित्यै॥ [56]

घन्ति यन्तङ्गलं चतुरपं ह्वयत आज्यय्यैत्पृषदाज्येन पद्वं॥ 11॥

मेदसा स्त्रुचौ प्रोर्णोति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु
दधाति यूषन्नवधाय प्रोर्णोति रसो वा एष पशूनां यद्व रसमेव
पशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमम्प्र यौति मध्यं वा एतत्पशूनां
यत्पार्श्वं रस एष पशूनां यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमम्प्रयौति
मध्यत एव पशूनां रसं दधाति घन्ति [57]

वा एतत्पशुं यथ्संज्ञपयन्त्यैन्द्रः खलु वै देवतया
प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दैध्यदित्याह
प्राणापानावेव पशुषु दधाति देवं त्वष्टृभूरि ते स संमेत्वित्याह
त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो विषुरूपा यथ्सलख्माणो
भवथेत्याह विषुरूपा ह्येते सन्तः सलख्माण एतरहि
भवन्ति देवत्रा यन्तम् [58]

अवंसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्त्वित्याहानुमतमेवैन
पित्रा सुवर्गं लोकं गमयत्यर्धर्चे वसाहोमं जुहोत्यसौ वा
अर्धर्च इयमर्धर्च इमे एव रसेनानक्ति दिशो जुहोति दिशं

ए॒व र॒से॒नान॒क्त्यथो॑ दि॒ग्भ्य ए॒वोर्ज॑ꣳ र॒सम॑व॒ रुन्दे॑ प्रा॒णापा॒नौ
वा ए॒तौ प॑शूनां यत्पृ॒षदा॒ज्यं वा॑न॒स्पत्याः॑ खलु [59]

वै दे॒वत॑या प॒शवो॑ यत्पृ॒षदा॒ज्यस्यो॑प॒हत्या॑ह॒ वन॒स्पत॑येऽनु॒
ब्रूहि॑ वन॒स्पत॑ये प्रे॒ष्येति॑ प्रा॒णापा॒नावे॒व प॒शुषु॑ दधात्य॒न्यस्या॑न्यस्य
सम॑व॒त्तꣳ स॒मव॑द्यति॒ तस्मान्ना॒नारू॑पाः प॒शवो॑ यू॒ष्णोप॑
सि॒ञ्चति॑ र॒सो वा ए॒ष प॑शूनां यद्य् र॒समे॒व प॒शुषु॑
दधा॒तीडा॒मुप॑ ह॒यते॑ प॒शवो॑ वा इडा॑ प॒शूने॒वोप॑ ह॒यते॑ च॒तुरु॑प॑
ह॒यते॑ [60]

चतु॑ष्पादो हि प॒शवो॑ यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दि॒त्यमे॒दस्कं॑
तस्मा॒ आ द॑ध्या॒न्मेदो॑रूपा॒ वै प॒शवो॑ रू॒पेणै॒वैन॑म्प॒शुभ्यो॑
निर्भ॑जत्यप॒शुरे॒व भ॑वति॒ यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्त्स्या॒दिति॑
मे॒दस्व॑त्तस्मा॒ आ द॑ध्या॒न्मेदो॑रूपा॒ वै प॒शवो॑ रू॒पेणै॒वास्मै॑
प॒शून॑व॒ रुन्दे॑ प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति॒ प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृ॒जत॑ स
आ॒ज्यम् [61]

पु॒रस्ता॑दसृ॒जत॑ प॒शुम्म॑ध्यतः पृ॒षदा॒ज्यम्प॒श्चात्तस्मा॑दा॒ज्येन॑
प्रया॒जा इ॒ज्यन्ते॑ प॒शुना॑ मध्यतः पृ॒षदा॒ज्येना॑नूया॒जास्तस्मा॑दे॒तानि॑
पश्चा॑त्सृष्टꣳ ह्येका॑दशानूया॒जान् य॑जति॒ दश॑ वै प॒शोः प्रा॒णा

आ॒त्मैका॑द॒शो या॒वाने॒व प॒शुस्त॑मनु॒ यज॑ति॒ घ्नन्ति॒ वा
 ए॒तत्प॒शुं य॒त्संज्ञ॑पय॒न्ति प्रा॑णापा॒नौ ख॒लु वा ए॒तौ प॑शूनां
 यत्पृ॑षदा॒ज्यं यत्पृ॑षदा॒ज्येना॑नूया॒जान् यज॑ति प्रा॒णापा॒नावे॒व
 प॒शुषु॑ दधाति॥ [62]

य॒ज्ञेन॒ ता उ॑प॒यङ्गि॑दे॒वा वै य॒ज्ञमा॑ग्राँ॒ध्रे ब्र॒ह्मवा॑दि॒नस्स॒त्वै दे॒वस्य॒ ग्रावा॑ण॒म्राण॒ उपा॑श्च॒ग्रा दे॒वा वा उ॑पा॒शौ वा॒ग्वै
 मि॒त्रय्यँ॑ज्ञस्य॒ बृ॒हस्प॑ति॒दे॒वा वा आ॑ग्र॒यणा॑ग्रा॒नेका॑दश॥11॥ य॒ज्ञेन॒ लो॒के प॑शु॒मान्स्या॑त्स॒वन्मा॒र्ध्यन्दि॒नबाँ॑ग॒वा अ॑रि॒क्तानि॒ तत्प्र॒जा
 अ॒भ्येक॑पञ्चा॒शत्॥51॥ य॒ज्ञेन॒ गो॒रु॒भि नि॒र्व॑त॒ते॥ ह॒रिः ओम्॥ श्री॒कृष्णार्प॑णमस्तु॥

॥ ह॒रिः ओम्॥॥ तैत्ति॑रीयसंहिता षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

रेतो॑ मि॒त्रावरु॑णौ गच्छ॒ स्वाहा॒ नभो॑ हृद॒यशूल॑न्द्रात्रिंशच्च॥1॥

य॒ज्ञेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ता उ॒प॒यङ्गि॑रे॒वासृ॑जत्
 यदु॑प॒यज॑ उ॒प॒यज॑ति प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॒ सृज॑ते
 जघ॑ना॒र्धाद॑व॒ द्यति॒ जघ॑ना॒र्धाद्धि॒ प्रजाः॒ प्रजा॑य॒न्ते
 स्थवि॑म॒तोऽव॑ द्यति स्थवि॑म॒तो हि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्तेऽसं॒मिन्द्र॑न्न॒व
 द्यति॒ प्रा॒णाना॑मसं॒भेदा॑य॒ न पर्या॑व॒र्तय॑ति यत्प॑र्या॒वर्त॑येदुदा॒वर्तः॑
 प्र॒जा ग्रा॑हु॒कः स्या॑त्समु॒द्रं गच्छ॒ स्वाहे॑त्या॒ह रे॒तः [1]

ए॒व तद्दधा॑त्यन्तरि॑ख्यं गच्छ॒ स्वाहे॑त्याहान्तरि॑ख्येणै॒वास्मै॑
 प्र॒जाः प्र ज॑नयत्यन्तरि॑ख्यः॒ ह्यनु॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते दे॒वः
 स॒वि॒ता॒रं गच्छ॒ स्वाहे॑त्याह स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒त ए॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र
 ज॑नयत्यहो॒रा॒त्रे गच्छ॒ स्वाहे॑त्याहाहो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वास्मै॑ प्र॒जाः
 प्र ज॑नयत्यहो॒रा॒त्रे ह्यनु॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते मि॒त्रा॒वरु॑णौ गच्छ॒
 स्वाहा॑ [2]

इ॒त्या॒ह प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु प्रा॒णापा॑नौ द॑धाति॒ सोमं॑ गच्छ॒
 स्वाहे॑त्याह सौ॒म्या हि दे॒वता॑या प्र॒जा य॒ज्ञं गच्छ॒ स्वाहे॑त्याह
 प्र॒जा ए॒व य॒ज्ञियाः॑ करोति॒ छन्दा॑सि गच्छ॒ स्वाहे॑त्याह
 प॒शवो॑ वै छन्दा॑सि प॒शूने॒वाव॑ रु॒न्दे द्या॒वापृ॑थि॒वी गच्छ॒
 स्वाहे॑त्याह प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑मु॒भय॑तः परि॒
 गृह्णा॑ति नभः [3]

दि॒व्यं गच्छ॒ स्वाहे॑त्याह प्र॒जाभ्य॑ ए॒व प्रजा॑ताभ्यो वृष्टिं
 नि य॑च्छत्यग्निं वै॒श्वान॑रं गच्छ॒ स्वाहे॑त्याह प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता
 अ॒स्याम्प्र॑ति॒ ष्ठाप॑यति प्रा॒णानां॑ वा ए॒षोऽव॑ द्यति॒ योऽव॑द्यति
 गु॒दस्य॑ मनो॑ मे॒ हार्दि॑ य॒च्छे॒त्याह॑ प्रा॒णाने॒व यथा॑स्थानमुप॑
 ह्व॑यते प॒शोर्वा आ॒ल॒ब्धस्य॑ हृद॑यः॒ शु॒गृच्छ॑ति॒ सा हृ॑दयशूलम्
 [4]

अभि समैति यत्पृथिव्या९ हृदयशूलमुद्वासयेत्पृथिवी९
 शुचार्पयेद्यदप्स्वपः शुचार्पयेच्छुष्कस्य चार्द्रस्य च
 संधावुद्वासयत्युभयस्य शान्त्यै यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति
 [5]

स्यादिन्द्रो गृहीयादस्त्वमुष्मिन्क्रियते षड्विंशतिश्च॥2॥

देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत
 तदब्रुवन्वसन्तु नु न इदमिति तद्वसतीवरीणां वसतीवरित्वम्
 तस्मिन्प्रातर्न समंशक्नुवन्तदप्सु प्रावेशयन्ता वसतीवरीरभवन्वस
 यज्ञो वै वसतीवरिर्यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोप वसति यस्यागृहीता
 अभि निम्रोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्यात् [6]

यज्ञं वि च्छिन्द्याज्योतिष्या वा गृहीयाद्विरण्यं वावधाय
 सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो बहुयाजी
 तस्य कुम्भ्यानां गृहीयात्स हि गृहीतवसतीवरीको
 वसतीवरिर्गृह्णाति पशवो वै वसतीवरीः पशूनेवारभ्य
 गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं तिष्ठन्गृहीयान्निर्मागुका
 अस्मात्पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै
 पशून्गृह्णातीन्द्रः [7]

वृत्रमहन्त्सो ३ ऽपो ३ ऽभ्यग्मियत् तासां यन्मेध्यं
 यज्ञियं सदेवमासीत्तदत्यमुच्यत् ता वहन्तीरभवन्वहन्तीनां
 गृह्णाति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्तासामेव गृह्णाति
 नान्तमा वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत
 न स्थावराणां गृह्णीयाद्वरुणगृहीता वै स्थावरा यथ्स्थावराणां
 गृह्णीयात् [8]

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र
 विंशति तस्मात्ताम्रा आपो दिवा ददृश्रे यन्नक्तम्भवत्यपोऽहः प्र
 विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृश्रे छायायै चातपतश्च संधौ
 गृह्णात्यहोरात्रयोरेवास्मै वर्णं गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप
 इत्याह हविष्कृतानामेव गृह्णाति हविष्मां अस्तु [9]

सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभां गृह्णाति वाग्वा
 अनुष्टुग्वाचैवैनाः सर्वया गृह्णाति चतुष्पदयर्चा गृह्णाति
 त्रिः सादयति सप्त सम्पद्यन्ते सप्तपदा शक्करी पशवः
 शक्करी पशूनेवाव रुन्देऽस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ
 धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपसादयेदस्मिल्लोके
 पशुमान्स्याद्ययदाहवनीयेऽमुष्मिन् [10]

लो॒के प॑शु॒मा॒न्ध॒स्यादु॒भयो॒रुप॑ सादयत्यु॒भयो॑रे॒वैनं॑ लो॒कयोः॑
 पशु॒मन्तं॑ करोति स॒र्वतः॑ परि॑ हरति॒ र॒ख्य॑सा॒मप॑हत्या
 इन्द्रा॒ग्नि॒योर्भा॑ग॒धेयी॑स्स्थेत्या॒ह यथा॑य॒जुरे॒वैतदा॑ग्री॒ध्र
 उप॑ वासयत्येत॒द्वै य॒ज्ञस्या॑प॒राजितं॑ यदा॑ग्री॒ध्र्य्यँदे॒व
 य॒ज्ञस्या॑प॒राजितं॑ तदे॒वैना॒ उप॑ वासयति॒ यतः॑ खलु॒ वै
 य॒ज्ञस्य॑ वि॒त॑तस्य॒ न क्रि॑यते॒ तदनु॑ य॒ज्ञं र॒ख्यां॑स्य॒व
 चर॑न्ति॒ यद्वह॑न्तीनां गृ॒ह्णाति॑ क्रि॒यमा॑णमे॒व तद्य॒ज्ञस्य॑ शये
 र॒ख्य॑सा॒मन॑न्वव॒चारा॑य॒ न ह्ये॒ता ई॒लय॑न्त्या तृ॒तीय॑स॒वना॑त्परि॑
 शेरे॒ य॒ज्ञस्य॑ संत॑त्यै॥ [11]

वाचो हवमभिर्घृतानां गृह्णात्युत पञ्चविंशतिश्च॥3॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति॒ स त्वा॑ अ॒ध्वर्युः॑ स्या॒द्यः
 सोम॑मु॒पाव॑र॒न्ध्र॒सर्वा॑भ्यो दे॒वता॑भ्य॒ उपा॑व॒हरे॒दिति॑ हृ॒दे
 त्वेत्या॑ह मनु॒ष्ये॑भ्य॒ ए॒वैतेन॑ करोति॒ मन॑से॒ त्वेत्या॑ह पि॒तृभ्य॑
 ए॒वैतेन॑ करोति॒ दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य॒ त्वेत्या॑ह दे॒वेभ्य॑ ए॒वैतेन॑
 करो॒त्येता॑व॒तीर्वै॑ दे॒वता॑स्ता॒भ्य ए॒वैन॑ं सर्वा॑भ्य॒ उपा॑व॒हरति॑
 पु॒रा वा॒चः [12]

प्रव॑दितोः प्रा॒तरनु॑वा॒कमु॑पाक॒रोति॑ याव॑त्ये॒व वा॒क्ताम॑व॒

रुद्धेऽपोऽग्रेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि
 वाचं वि सृजति सर्वाणि छन्दांस्यन्वाह पशवो वै
 छन्दांसि पशून्नेवाव रुद्धे गायत्रिया तेजस्कामस्य
 परि दध्यात्रिष्टुभेन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभा
 प्रतिष्ठाकामस्य पङ्क्त्या यज्ञकामस्य विराजान्नकामस्य
 शृणोत्वग्निः समिधा हवम् [13]

म् इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्यप
 इष्य होतरित्याहेषितं हि कर्म क्रियते मैत्रावरुणस्य
 चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपां नेतारौ
 ताभ्यामेवैना अच्छैति देवीरापो अपां नपादित्याहाहुत्यैवैना
 निष्क्रीय गृह्णात्यथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति
 [14]

कार्ष्णिंसीत्याह शमलमेवासांमपं प्लावयति समुद्रस्य
 वोर्षित्या उन्नय इत्याह तस्मादद्यमानाः पीयमाना
 आपो न र्षीयन्ते योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो
 वसतीवरीर्होतृचमसं च मैत्रावरुणचमसं च सस्पर्श्य
 वसतीवरीर्व्यानयति यज्ञस्य सयोनित्वायाथो स्वादेवैना
 योनेः प्र जनयत्यध्वर्योऽवैरपा (३) इत्याहोतेमनन्नमुरुतेमाः

पश्येति वावैतदाह यद्यग्निष्टोमो जुहोति यद्युक्थ्यः परिधौ नि
मार्ष्टि यद्यतिरात्रो यजुर्वदन्त्र पद्यते यज्ञक्रतूनां व्यावृत्त्यै॥

[15]

यजुषा मिमीत एनं जागृवीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥४॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति ग्रावाणमा दत्ते प्रसूत्या
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्
पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै पशवो वै सोमो व्यान
उपांशुसवनो यदुपांशुसवनमभि मिमीते व्यानमेव पशुषु
दधातीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति मिमीत इन्द्राय हि सोमं
आह्रियते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते [16]

पञ्चांखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे
पञ्च कृत्वस्तूष्णीन्दश सम्पद्यन्ते दशांखरा विराडन्न
विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्दे श्वात्राः स्थं वृत्रतुर इत्याहैष
वा अपां सोमपीथो य एवं वेद नाप्स्वार्तिमाच्छति यत्ते
सोम दिवि ज्योतिरित्याहैभ्य एवैनम् [17]

लोकेभ्यः सम्भरति सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायत्स
दिशोऽनु प्राविशत्प्रागपागुदगधरागित्याह दिग्भ्य एवैनं

सम्भरत्यथो दिशं एवास्मा अव रुन्देऽम्ब नि ष्वरेत्याह
 कामुका एन३ स्त्रियो भवन्ति य एवं वेद यत्ते सोमादाभ्यं
 नाम जागृवीति [18]

आहृष वै सोमस्य सोमपीथो य एवं वेद न
 सौम्यामार्तिमार्च्छति घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्त्य३ शूनप
 गृह्णाति त्रायत एवैनम्प्राणा वा अ३ शवः पशवः
 सोमोऽ३ शून्युनरपि सृजति प्राणानेव पशुषु दधाति
 द्वौद्वावपि सृजति तस्माद्वौद्वौ प्राणाः॥ [19]

मार्थ्यन्दिनमष्टावष्टावेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च॥5॥

प्राणो वा एष यदुपा३ शुर्यदुपा३ श्वग्रा ग्रहा गृह्यन्ते
 प्राणमेवानु प्र यन्त्यरुणो ह स्माहौपवेशिः प्रातःसवन एवाहं
 यज्ञ३ स३ स्थापयामि तेन ततः स३ स्थितेन चरामीत्यष्टौ
 कृत्वोऽग्नेऽभि षुणोत्यष्टार्षरा गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनम्
 प्रातःसवनमेव तेनाप्रोत्येकादश कृत्वो द्वितीयमेकादशाक्षरा
 त्रिष्टुप्त्रैष्टुभम्माध्यंदिनम् [20]

सवनं म्माध्यंदिनमेव सवनं तेनाप्रोति द्वादश
 कृत्वस्तृतीयं द्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनं तृतीयसव

तेना॑प्रोत्ये॒ता ५ ह॒ वाव॑ स॒ य॒ज्ञस्य॑ स॒ स्थि॑तिमुवा॒चास्क॑न्दा॒यास्क॑
हि तद्य॒द्यज्ञस्य॑ स॒ स्थि॑तस्य॒ स्कन्द॑त्यथो॒ खल्वा॑हुर्गा॒यत्री
वाव॑ प्रा॒तःसव॑ने नाति॒वाद् इत्यन॑ति॒वादु॒क ए॒न॒म्रातृ॑व्यो
भवति॒ य ए॒वं वेद॑ तस्मा॑द॒ष्टाव॑ष्टौ [21]

कृत्वो॑ऽभि॒षुत्य॑म्ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति प॒वित्र॑वन्तोऽन्ये
ग्रहा॑ गृह्यन्ते॒ किम्प॑वित्र उपा॒ ५ शु॒रिति॑ वाक्प॑वित्र इति॑
ब्रूयात् वाच॑स्पतये पवस्व वाजि॒न्नित्या॑ह वा॒चैवैन॑म्पवयति॒
वृष्णो॑ अ॒ ५ शु॒भ्यामि॒त्याह॑ वृष्णो॒ ह्येता॑व॒ ५ शू यौ सोम॑स्य॒
गभ॑स्तिपूत॒ इत्या॑ह गभ॑स्तिना॒ ह्यैन॑म्पवयति॒ दे॒वो
दे॒वानाम्प॑वित्रम॒सीत्या॑ह दे॒वो ह्येषः॑ [22]

सन्दे॒वानाम्प॑वित्रय्यैषाम्भा॒गोऽसि॑ तेभ्य॒स्त्वेत्या॑ह येषा॒ ५
ह्येष॑ भा॒गस्तेभ्य॑ ए॒नं गृ॒ह्णाति॑ स्वा॒कृतो॑ऽसीत्या॑ह प्रा॒णमे॒व
स्वम॑कृत॒ मधु॑मतीर्न॒ इष॑स्कृ॒धीत्या॑ह सर्व॑मे॒वास्मा॑ इ॒द ५
स्व॑दयति॒ विश्वे॑भ्य॒स्त्वेन्द्रि॑येभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पार्थि॑वेभ्य॒
इत्या॑होभये॒ष्वेव॑ दे॒वमनु॑ष्येषु॒ प्रा॒णान्द॑धाति॒ मन॑स्त्वा [23]

अ॒द्वित्या॑ह॒ मन॑ ए॒वाश्नु॑त उ॒र्वन्तरि॑ख्यमन्वि॒हीत्या॑हान्तरि॒ख्यवे॑
हि प्रा॒णः स्वाहा॑ त्वा सुभ॑वः सूर्या॒येत्या॑ह प्रा॒णा वै

स्वभ॑वसो दे॒वास्तेष्वे॒व प॒रोख्यं जु॒होति दे॒वेभ्य॑स्त्वा
मरीचि॑पेभ्य॒ इत्या॑हादित्यस्य॒ वै र॒श्मयो दे॒वा म॑रीचिपास्तेषां
तद्वा॑ग॒धेय॑न्ताने॒व तेन॑ प्रीणाति॒ यदि॑ का॒मये॑त॒ वर्षु॑कः
पर्ज॑न्यः [24]

स्या॒दिति॒ नीचा॒ हस्ते॑न॒ नि मृ॑ज्याद्वृष्टि॑मे॒व नि
य॑च्छति॒ यदि॑ का॒मये॑ताव॒र्षुकः॑ स्या॒दित्यु॑त्ताने॒न नि
मृ॑ज्याद्वृष्टि॑मे॒वोद्य॑च्छति॒ यद्य॑भि॒चरे॑दमुं॒ ज॒ह्यथ॑ त्वा
होष्या॒मीति॑ ब्रूया॒दाहु॑तिमे॒वैन॑मप्रेप्सन् ह॑न्ति॒ यदि॑ दू॒रे स्या॑दा
तमि॑तोस्तिष्ठेत्प्रा॒णमे॒वास्या॑नु॒गत्य॑ ह॑न्ति॒ यद्य॑भि॒चरे॑दमुष्यं
[25]

त्वा प्रा॒णे सा॑दया॒मीति॑ सादये॒दस॑न्नो॒ वै प्रा॒णः
प्रा॒णमे॒वास्य॑ सादयति॒ षड्भि॑र॒शुभिः॑ पवयति॒ षड्वा ऋ॑तव॒
ऋ॒तुभि॑रे॒वैन॑मपवयति॒ त्रिः प॑वयति॒ त्रयं॑ इ॒मे लो॒का ए॒भिरे॒वैन॑
लो॒कैः प॑वयति॒ ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्यात्रयः॑
पशू॑ना॒ हस्ता॑दाना॒ इति॒ यत्रि॑रु॒पा॒शु॒ हस्ते॑न विगृह्णाति॒
तस्मा॑त्रयः॒ पशू॑ना॒ हस्ता॑दानाः॒ पुरु॑षो ह॒स्ती म॒र्कटः॑॥

[26]

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकुर्व॑त॒ तदसु॑रा अकुर्व॑त॒ ते
 दे॒वा उ॑पा॒शौ य॒ज्ञः स॒ऽस्थाप्य॑मपश्य॑न्तमु॒पा॒शौ
 सम॑स्थापय॑न्तेऽसु॑रा वज्र॑मुद्यत्य॑ दे॒वानु॒भ्याय॑न्त॒ ते
 दे॒वा बिभ्य॑न्त॒ इन्द्र॑मुपा॒धाव॑न्तानिन्द्रोऽन्तर्या॑मेणान्तर॑धत्त॒
 तदन्तर्या॑मस्यान्तर्या॑मत्वम् यदन्तर्या॑मो गृह्य॑ते भ्रातृ॑व्याने॒व
 तद्यज॑मानोऽन्तर्ध॑त्तेऽन्तस्ते" [27]

द॒धामि॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरु॑र्वन्तरि॑रख्य॒मित्या॑हैभिरे॒व
 लो॒कैर्यज॑मानो भ्रातृ॑व्यानु॒न्तर्ध॑त्ते ते दे॒वा अ॑मन्य॒न्तेन्द्रो॒ वा
 इ॒दम॑भूद्यद्वयः॑ स्म इति॒ तेऽब्रु॑वन्मघ॑वन्ननु॒ न आ भ॒जेति॑
 स॒जोषा॑ दे॒वैरव॑रैः परै॒श्चेत्य॑ब्रवी॒द्ये चै॒व दे॒वाः परे॒ ये चाव॑रे
 तानु॑भयान् [28]

अ॒न्वाभ॑जत्स॒जोषा॑ दे॒वैरव॑रैः परै॒श्चेत्या॑ह॒ ये चै॒व दे॒वाः परे॒
 य चाव॑रे॒ तानु॑भयान् अ॒न्वाभ॑जत्यन्तर्या॑मे म॒घव॑न्मादय॒स्वेत्या॑ह
 य॒ज्ञादे॒व यज॑मानं॒ नान्तरै॑त्युपया॒मगृ॑हीतोऽसी॒त्याहा॑पानस्य॒
 धृत्यै॑ यदु॒भावं॑पवि॒त्रौ गृ॑ह्येया॒ताम्प्रा॑णम॒पानोऽनु॑ न्यृच्छेत्प्र॒मायु॑कः
 स्यात्प॒वित्र॑वानन्तर्या॑मो गृह्य॑ते [29]

प्रा॒णापा॒नयो॒र्विधृत्यै॑ प्रा॒णापा॒नौ वा ए॒तौ यदु॑पा॒श्वन्तर्या॑मौ

व्या॒न उ॒पा॒ ५ शु॒सर्व॑नो॒ यं का॒मये॑त प्र॒मायु॑कः स्या॒दित्य॑सः३ स्पृष्टौ
तस्य॑ सा॒दये॑द्वा॒नेनै॒वास्य॑ प्रा॒णापा॒नौ वि च्छि॑न॒त्ति
ता॒जक्प्र॑मी॒यते॒ यं का॒मये॑त॒ सर्व॑मायु॒रिया॒दिति॑ सः३ स्पृष्टौ
तस्य॑ सा॒दये॑द्वा॒नेनै॒वास्य॑ प्रा॒णापा॒नौ सं त॑नोति॒ सर्व॑मायु॒रेति॑ ॥

[30]

स्व॒दय॒ सोमा॑स्स॒हाष्टा॑वि॒शति॑श्च ॥ 7 ॥

वा॒ग्वा ए॒षा यदै॑न्द्रवा॒यवो॒ यदै॑न्द्रवा॒यवा॒ग्रा ग्र॑हा॒ गृह्य॑न्ते
वाच॑मे॒वानु॒ प्र य॑न्ति वा॒युं दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्त्सोम॑ ५ रा॒जा॒न ५
हना॑मेति॒ सोऽब्र॑वी॒द्वरं॑ वृ॒णै म॑द॒ग्रा ए॒व वो॒ ग्रहा॑ गृह्या॒न्ता इति॑
तस्मा॑दै॒न्द्रवा॒यवा॒ग्रा ग्र॑हा॒ गृह्य॑न्ते तम॑घ्न॒न्त्सोऽपू॑यत् तं दे॒वा
नोपा॑धृष्णुव॒न्ते वा॒युम॑ब्रुव॒न्निमं॑ नः स्व॒दय [31]

इति॒ सोऽब्र॑वी॒द्वरं॑ वृ॒णै म॑द्दे॒वत्या॑न्ये॒व वः पात्रा॑ण्यु॒च्यान्ता॒
इति॒ तस्मा॑न्ना॒नादे॒वत्या॑नि॒ सन्ति॑ वा॒यव्या॑न्यु॒च्यन्ते॒
तमे॑भ्यो वा॒युरे॒वास्व॑दय॒त्तस्मा॑द्यत्पू॒यति॑ तत्प्र॑वा॒ते वि
ष॑जन्ति वा॒युर॒हि तस्य॑ पव॒यिता॑ स्व॑दयिता॒ तस्य॑
वि॒ग्रह॑णं नावि॒न्दन्त्साऽदि॑तिरब्रवी॒द्वरं॑ वृ॒णा अथ॑ मया॒ वि
गृ॒हीध्व॑म्मद्दे॒वत्या॑ ए॒व वः सोमाः॑ [32]

सुत्रा अंसन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन
यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यै तानि योनेः सम्भूतानि
यानि मृन्मयाणि साख्यात्तान्यस्यै तस्मादेवमाहु वाग्वै
पराच्यव्याकृतावदत्ते देवा इन्द्रमब्रुवन्निमां नो वाचं
व्याकुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैवैष वायवे च सह
गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह गृह्यते तामिन्द्रो
मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते
तस्मात्सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स
वराववृणीत॥ [33]

एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च॥ 8॥

मित्रं देवा अब्रुवन्त्सोमं राजानं हनामेति
सोऽब्रवीन्नाहं सर्वस्य वा अहम्मित्रमस्मीति तमब्रुवन्
हनामैवेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै पयसैव मे सोमं श्रीणन्निति
तस्मान्मैत्रावरुणम्पयसा श्रीणन्ति तस्मात्पशवोऽपाक्रामन्
मित्रः सन्क्रूरमकरिति क्रूरमिव खलु वा एषः [34]

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पशवोऽप क्रामन्ति
यन्मैत्रावरुणम्पयसा श्रीणाति पशुभिरेव तन्मित्रं संमर्धयति

प॒शुभि॒र्यज॑मानम्पु॒रा खलु॑ वावैव॒मि॒त्रोऽवे॑दप॒ मत्क्रू॑रं च॒क्रुषः॑
 प॒शवः॑ क्रमिष्यन्तीति॒ तस्मा॑दे॒वम॑वृणीत॒ वरु॑णं दे॒वा
 अ॒ब्रुव॒न्त्वया॑ श॒भुवा॒ सोम॑ राजा॒नं ह॑नामेति॒ सोऽब्र॑वी॒द्वरं॑
 वृ॒णै मह्यं॑ च [35]

ए॒वैष मि॒त्राय॑ च स॒ह गृ॑ह्याता॒ इति॒ तस्मा॑न्मै॒त्रावरु॑णः
 स॒ह गृ॑ह्यते॒ तस्मा॑द्राज्ञा॒ राजा॑नम॒ श॒भुवा॑ घ्नन्ति॒ वैश्ये॑न
 वैश्य॑ शू॒द्रेण॑ शू॒द्रन्न॑ वा इ॒दं दि॒वा न॑ नक्त॒मासी॑दव्यावृ॒त्तन्ते॑
 दे॒वा मि॒त्रावरु॑णावब्रुवन्नि॒दं नो॒ वि वा॑सयत॒मिति॒ ताव॑ब्रूता॒ध्वं वृ॑णावहा॒ एकं॑
 ए॒वाव॑त्पूर्वो॒ ग्रहो॑ ग्रहो गृह्याता॒ इति॒ तस्मा॑दैन्द्रवा॒यवः॑ पूर्वो॒ मैत्रा॑वरु॒णाद्गृ॑ह्यते प्रा॒णापा॑नौ ह्येतौ
 यदु॑पा॒श्वन्तर्या॑मौ मि॒त्रोऽह॑रज॒नय॑द्वरु॒णो रा॒त्रिन्त॑तो॒ वा इ॒दं
 व्यौच्छ॑द्यन्मै॒त्रावरु॑णो गृह्यते॒ व्यु॑ष्ट्यै॥ [36]

मनुष्यचरावुदपात्रमुपहृत्य द्विदेवत्याः षट्त्वारिंशच्च॥९॥

य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽच्छिद्यत॒ ते दे॒वा अ॒श्विना॑वब्रुवन्भिष॒जौ वै
 स्थं॑ इ॒दं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑ धत्त॒मिति॒ ताव॑ब्रूता॒ध्वं वृ॑णावहै
 ग्रह॑ ए॒व ना॒वत्रा॑पि गृह्यता॒मिति॒ ताभ्या॑मे॒तमा॑श्वि॒नम॑गृह्णन्ततो॒
 वै तौ य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रत्य॑धत्ता॒म् यदा॑श्वि॒नो गृ॑ह्यते॒ य॒ज्ञस्य॒

निष्कृत्यै तौ देवा अंब्रुवन्नपूतौ वा इमौ मनुष्यचरौ [37]

भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो
ह्ये ३ षोऽमेध्यो यो भिषक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा
ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो
गृह्यते तस्मादेवं विदुषा बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै
बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा भेषज्यं वि
न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयम्ब्राह्मणे तृतीयन्तस्मादुदपात्रम्
[38]

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव
भेषजं तेन करोति समर्धुकमस्य कृतम्भवति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्या गृह्यन्ते द्विपात्रा
हूयन्ते इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो
द्विपात्रा हूयन्ते तस्माद्वौ द्वौ बहिष्ठात्राणाः प्राणा वा एते
यद्विदेवत्याः पशव इडा यदिडाम्पूर्वा द्विदेवत्येभ्य उपह्वयेत
[39]

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद्विदेवत्याभ्रखयित्वेव
ह्वयते प्राणानेवात्मन्धित्वा पशूनुप ह्वयते वाग्वा

ऐन्द्रवायवश्चख्षुर्मैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवम्भरुणः
 तस्मात्पुरस्ताद्वाचा वदति पुरस्तान्मैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताच्चख्षुः
 पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मात्सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति
 प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः [40]

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः
 प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु
 यज्ञं रख्यांस्यव चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति
 क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रख्यांसामनन्ववचाराय
 दख्येणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यां सादयति वाच्यैव
 वाचं दधात्या तृतीयसवनात्परि शेरे यज्ञस्य संतत्यै॥ [41]

आत्मना परा निष्प्र शुक्रशोचिषा यवस्य सप्तत्रिंशच्च॥10॥

बृहस्पतिर्देवानाम्पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणाम्ब्रह्मण्वन्तो
 देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तोऽसुरास्ते ३ऽन्योन्यं नाशंक्रुवन्त्रभिर्भवितुन्ते
 देवाः शण्डामर्कावुषामन्नयन्त तावब्रूताव्वरं वृणावहै ग्रहावेव
 नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्ततो
 देवा अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते
 भवत्यात्मना परा [42]

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्यात्मन
 इन्द्रायाजुहवुरपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुनेति ब्रूयाद्यं
 द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहापं नुदते स प्रथमः
 संकृतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्मन इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो ह्येतानि
 रूपाणि करिंक्रदचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा
 मन्थ्यपिगृह्य प्राश्नौ निः [43]

क्रामतस्तस्मात्प्राश्नौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्चावावृत्य
 जुहुतस्तस्मात्प्रत्यश्नौ यन्तौ पश्यन्ति चरख्षुषी वा एते
 यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिकोत्तरवेदिर्भितः परिक्रम्य
 जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चरख्षुषी तस्मान्नासिकया
 चरख्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो रख्षसामपहत्यै देवा वै
 याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः
 प्र [44]

अनुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त
 प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यश्नौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव
 पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते तस्मात्पराचीः प्रजाः
 प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र
 जायन्तेऽत्रीश्चाद्याश्च सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रः

शुक्रशौचिषा [45]

सुप्रजाः प्रजाः प्रजुनयन्परीहि मन्थी मन्थिशौचिषेत्याहेता
 वै सुवीरा या अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदान्त्र्यस्य
 प्रजा जायते नाद्या प्रजापतेरख्यश्चयत्तत्परापत्तद्विकङ्कतम्प्रावि
 नारमत तद्यवम्प्राविशत् तद्यवेऽरमत तद्यवस्य [46]

यवत्वय्यद्वैकङ्कतम्मन्थिपात्रम्भवति सक्तुभिः श्रीणाति
 प्रजापतेरेव तच्चख्युः सम्भरति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 कस्मात्सत्यान्मन्थिपात्रं सदो नाश्रुत इत्यार्तपात्रं हीति
 ब्रूयाद्यदश्रुवीतान्धोऽध्वर्युः स्यादार्तिमाच्छेत्तस्मान्नाश्रुते॥
 [47]

आहाग्रयणत्वम्प्रजापतिरेवेति वि० श्रुतिश्च॥ 11॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते
 देवा आग्रयणाग्रान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्णत ततो वै
 तेऽग्रम्पर्यायन् यस्यैवं विदुष आग्रयणाग्रा ग्रहा
 गृह्यन्तेऽग्रमेव समानानाम्पर्येति रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यवतो
 गृह्णीयाद्भ्रातृव्यस्यैव रुक्ताग्रं समानानाम्पर्येति ये देवा
 दिव्येकादश स्थेत्याह [48]

ए॒ताव॑ती॒र्वै दे॒वता॒स्ताभ्य॑ ए॒वैन॑ꣳ सर्वा॑भ्यो गृ॒ह्णात्ये॒ष ते
योनि॑र्वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह वै॒श्वदे॒वो ह्ये॒ष दे॒वता॑या वा॒ग्वै
दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामद्य॒ज्ञायाति॑ष्ठमा॒ना ते दे॒वा वा॒च्यप॑क्रान्तायां
तू॒ष्णीं ग्र॑हान॒गृह्ण॑त साऽम॑न्यत वा॒गन्त॑र्यन्ति वै मेति॒
साग्र॑य॒णम्प्र॒त्याग॑च्छु॒त्तदा॑ग्रय॒णस्या॑ग्रय॒णत्व॑म् [49]

तस्मा॑दाग्रयणे वा॒ग्निं सृ॑ज्यते यत्तू॒ष्णीम्पूर्वे॑ ग्र॒हा
गृ॒ह्यन्ते॒ यथा॑ अ॒सारी॑यति म॒ आ॒ख इ॒यति॒ नाप॑
रा॒थस्या॒मीत्यु॑पावसृजत्ये॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युरा॑ग्रय॒णं गृ॑हीत्वा
य॒ज्ञमा॒रभ्य॑ वाचं॒ वि सृ॑जते त्रि॒र्हिं क॑रोत्यु॒द्गातृ॑ने॒व तद्वृ॑णीते
प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष यदा॑ग्रय॒णो यदा॑ग्रय॒णं गृ॑हीत्वा हिं॒करोति॑
प्र॒जाप॑तिरे॒व [50]

तत्प्र॒जा अ॒भि जि॑घ्रति॒ तस्मा॑द्व॒थ्सं जा॑तं गौ॒रभि
जि॑घ्रत्या॒त्मा वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑ यदा॑ग्रय॒णः स॒र्वने॑सवनेऽभि
गृ॒ह्णात्या॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञꣳ सं त॑नोत्यु॒परि॑ष्ठा॒दा न॑यति॒ रेतं॑
ए॒व तद्व॑धात्य॒धस्ता॑दुप॑ गृह्णाति॒ प्र ज॑नयत्ये॒व तद्व॑ह्मवा॒दिनां॑
वद॑न्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद्वा॒यत्री क॑नि॒ष्ठा छ॑न्द॒साꣳ स॒ती सर्वा॑णि
स॒र्वना॑नि व॒हती॑त्ये॒ष वै गा॑यत्रि॒यै व॒थ्सो यदा॑ग्रय॒णस्तमे॒व

तदभिनिवर्त॑ꣳ सर्वाणि॑ सवनानि वहति॑ तस्मा॑द्वि॒ध्सम॒पाकृतं॑
गौर॒भि नि वर्तते॑॥ [51]

इन्द्रो वृत्रायुर्वै यज्ञेन॑ सुगयिन्द्रो मरुद्भिरदितिरन्तर्यामपात्रेण॑ प्राण उपाꣳशुपात्रेणेन्द्रो वृत्रमंहन्तस्य॑ ग्रहान् वै
प्रान्यान्येकादश॥1॥ इन्द्रो वृत्राय॑ पुनरुक्तुनाह॑ मिथुनमुशवो॑ नेष्टः पर्वीमुपाꣳश्वन्तर्यामयोद्विचत्वारिꣳशत्॥42॥ इन्द्रो वृत्रायं
पाङ्कत्वम्॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥॥ तैत्तिरीयसंहिता षष्ठकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

इतोन्द्रियमेव पुनःपुनर्येन्नयस्मिꣳशच्च॥1॥

इन्द्रो॑ वृत्राय॑ वज्रमुदयच्छत्स॑ वृत्रो वज्रादुद्यतादबिभेत्सोऽब्रवी॑
मे प्र हार॑स्ति वा इद॑म्मयि॑ वीर्यं॑ तत्ते प्र दा॑स्यामीति॑ तस्मा॑
उक्थ्य॑म्प्रायच्छत्तस्मै॑ द्वितीयमुदयच्छत्सोऽब्रवी॑न्मा मे प्र
हार॑स्ति वा इदं॑ मयि॑ वीर्यं॑ तत्ते प्र दा॑स्यामीति॑ [1]

तस्मा॑ उक्थ्य॑मेव प्रायच्छत्तस्मै॑ तृतीयमुदयच्छत्तं
विष्णु॑रन्वतिष्ठत॑ जहीति॑ सोऽब्रवी॑न्मा मे प्र हार॑स्ति
वा इद॑म्मयि॑ वीर्यं॑ तत्ते प्र दा॑स्यामीति॑ तस्मा॑ उक्थ्य॑मेव

प्रायच्छुत्तं निर्मायम्भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायासीद्यदुक्थ्यो
गृह्यत इन्द्रियमेव [2]

तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते इन्द्राय त्वा
बृहद्वते वयस्वत इत्याहेन्द्राय हि स तम्प्रायच्छुत्तस्मै
त्वा विष्णवे त्वेत्याह यदेव विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति
तस्माद्विष्णुमन्वाभजति त्रिर्निर्गृह्णाति त्रिर्हि स तं तस्मै
प्रायच्छदेष ते योनिः पुनरहविरसीत्याह पुनःपुनः [3]

ह्यस्मान्निर्गृह्णाति चख्बुर्वा एतद्यज्ञस्य यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्य
हुतः सोमा अन्वायन्ति तस्मादात्मा चख्बुरन्वेति तस्मादेकं
यन्तम्बहवोऽनु यन्ति तस्मादेको बहूनाम्भद्रो भवति
तस्मादेको बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयेताध्वर्युरात्मानं
यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तराहवनीयं च हविर्धानं च तिष्ठन्नव
नयेत् [4]

आत्मानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत यजमानं
यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तरा सदोहविर्धाने तिष्ठन्नव
नयेद्यजमानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत सदस्यान्
यज्ञयशसेनार्पयेयमिति सदं आलभ्याव नयेत्सदस्यानेव

यज्ञयशसेनार्पयति॥ [5]

ध्रुवस्तस्मादिव यज्ञस्यैकान्नचत्वारिंशच्च॥2॥

आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्ध्रुव उत्तमो ग्रहाणां गृह्यते
तस्मादायुः प्राणानामुत्तमम्मूर्धानं दिवो अरतिम्पृथिव्या
इत्याह मूर्धानमेवैनं समानानां करोति वैश्वानरमृताय
जातमग्निमित्याह वैश्वानरं हि देवतयायुरुभयतौवैश्वानरो
गृह्यते तस्मादुभयतः प्राणा अधस्ताच्चोपरिष्ठाच्चार्धिनोऽन्ये
ग्रहा गृह्यन्तेऽर्धौ ध्रुवस्तस्मात् [6]

अर्ध्यवाङ्गणोऽन्येषामप्राणानामुपोऽन्ये ग्रहाः
साद्यन्तेऽनुपोसे ध्रुवस्तस्मादस्त्रान्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति
मांसेनान्या असुरा वा उत्तरतः पृथिवीम्पर्याचिकीर्षन्तान्देवा
ध्रुवेणादहन्तद्ध्रुवस्य ध्रुवत्वय्यद्ध्रुव उत्तरतः साद्यते धृत्या
आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्ध्रुव आत्मा होता यद्धोतृचमसे
ध्रुवमवनयत्यात्मन्नेव यज्ञस्य [7]

आयुर्दधाति पुरस्तादुक्थस्यावनीय इत्याहुः पुरस्ताद्ध्यायुषो
भुङ्क्ते मध्यतोऽवनीय इत्याहुर्मध्यमेन ह्यायुषो भुङ्क्ते
उत्तरार्धेऽवनीय इत्याहुरुत्तमेन ह्यायुषो भुङ्क्ते वैश्वदेव्यामृचि

शस्यमानायामव नयति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजास्वेवायुर्दधाति ॥
[8]

को जीवन्ति द्विः स्युश्चतुर्षि शब्दः ॥ 3 ॥

यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या
नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते संवत्सरेण योपयित्वा सुवर्गं
लोकमायन्तमृषय ऋतुग्रहैरेवानु प्राजानन्यदंतुग्रहा गृह्यन्ते
सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै द्वादश गृह्यन्ते द्वादश मासाः
संवत्सरः संवत्सरस्य प्रज्ञात्यै सह प्रथमौ गृह्येते सहोत्तमौ
तस्माद्वौद्वावृतू उभयतोमुखमृत्पात्रम्भवति कः [9]

हि तद्वेद यत ऋतूनाम्मुखमृत्तुना प्रेष्येति षट्कृत्वं आह
षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणात्यृतुभिरिति चतुश्चतुष्पद एव
पशून्प्रीणाति द्विः पुनर्ऋतूनाह द्विपद एव प्रीणात्यृतुना
प्रेष्येति षट्कृत्वं आहर्तुभिरिति चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पशवं
ऋतूनुप जीवन्ति द्विः [10]

पुनर्ऋतूनाह तस्माद्विपादश्चतुष्पदः पशूनुप जीवन्त्यृतुना
प्रेष्येति षट्कृत्वं आहर्तुभिरिति चतुर्द्विः पुनर्ऋतूनाहाक्रमणमेव
तत्सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै

नान्यो॑न्यमनु॒ प्र प॑द्येत् यद॒न्यो॑ऽन्यम॑नु॒ प्रप॑द्येत्तु॒र्तु॒र्ऋ॒तुम॑नु॒ प्र
प॑द्येत्त॒र्वो॒ मो॒हु॒काः॒ स्युः॒ [11]

प्रसि॑द्धमे॒वाध्व॒र्युर्द॒खि॒ण्णेन॒ प्र प॑द्यते॒ प्रसि॑द्धम्प्रतिप्रस्था॒तोत्त॑रेण॒
तस्मा॑दादि॒त्यः षण्मा॒सो द॒खि॒ण्णेनैति॒ षडु॑त्त॒रेणो॒पया॒मगृ॑हीतोऽसि॒
स॒ः स॒र्पोऽस्य॑ ह॒स्प॒त्याय॒ त्वेत्या॒हास्ति॑ त्रयो॒दशो॑ मा॒स॒
इत्या॑हु॒स्तमे॒व तत्प्री॑णाति॥ [12]

तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यस्त्रि॑ः श॒ब्दः॥ 4 ॥

सुव॑र्गाय॒ वा ए॒ते लो॒काय॑ गृह्यन्ते॒ यद॑तु॒ग्रहा॒ ज्योति॑रिन्द्रा॒ग्नी
यदै॑न्द्रा॒ग्रमृ॑तुपा॒त्रेण॑ गृह्णाति॒ ज्योति॑रे॒वास्मा॑ उ॒परि॑ष्ठाद॒धाति॑
सुव॑र्गस्य॒ लो॒कस्यानु॑ख्यात्या॒ ओजो॑भृ॒तौ वा ए॒तौ दे॒वानां॑
यदि॑न्द्रा॒ग्नी यदै॑न्द्रा॒ग्नो गृ॑ह्यत॒ ओजं॑ ए॒वाव॑ रु॒द्धे वैश्व॑दे॒वः
शुक्र॑पा॒त्रेण॑ गृह्णाति॒ वैश्व॑दे॒व्यो वै प्र॒जा अ॒सावा॑दि॒त्यः शुक्रो॑
यद्वै॑श्वदे॒वः शुक्र॑पा॒त्रेण॑ गृह्णाति॒ तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः [13]

सर्वाः॑ प्र॒जाः प्र॒त्यङ्मु॑देति॒ तस्मा॑त्सर्व॑ ए॒व म॑न्यते॒
माम्प्र॑त्युद॒गादि॑ति॒ वैश्व॑दे॒वः शुक्र॑पा॒त्रेण॑ गृह्णाति॒ वैश्व॑दे॒व्यो वै
प्र॒जास्तेजः॑ शुक्रो॒ यद्वै॑श्वदे॒वः शुक्र॑पा॒त्रेण॑ गृह्णाति॒ प्र॒जास्वे॒व
तेजो॑ दधाति॥ [14]

प्रथमेनागृहीतं देवतास्वष्टाविंशतिश्च॥5॥

इन्द्रो मरुद्भिः सांविद्येन माध्यंदिने सर्वने वृत्रमहन् यन्माध्यंदि
सर्वने मरुत्वतीयां गृह्यन्ते वार्त्रघ्ना एव ते यजमानस्य
गृह्यन्ते तस्य वृत्रं जघ्रुषे ऋतवोऽमुह्यन्त्स ऋतुपात्रेण
मरुत्वतीयानगृह्णात्ततो वै स ऋतून्प्राजानाद्यदृतुपात्रेण
मरुत्वतीयां गृह्यन्तं ऋतूनाम्प्रज्ञात्यै वज्रं वा एतं यजमानो
भ्रातृव्याय प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव प्रथमेन [15]

यच्छति प्र हरति द्वितीयेन स्तृणुते तृतीयेनायुधं
वा एतद्यजमानः सऽस्कुरुते यन्मरुत्वतीया धनुरेव
प्रथमो ज्या द्वितीय इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते
वि सृजति द्वितीयेन विध्यति तृतीयेनेन्द्रो वृत्रं
हत्वा पराम्परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानः स
हरितोऽभवत्स एतान्मरुत्वतीयानात्मस्पर्णानपश्यत्तानगृहीत
[16]

प्राणमेव प्रथमेनास्पृणुतापानं द्वितीयेनात्मानं तृतीयेनात्मस्पर्ण
वा एते यजमानस्य गृह्यन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन
स्पृणुतेऽपानं द्वितीयेनात्मानं तृतीयेनेन्द्रो वृत्रमहन्तं देवा
अब्रुवन्महान् वा अयमभूद्यो वृत्रमवधीदिति तन्महेन्द्रस्य

महेन्द्रत्व९ स एतम्माहेन्द्रमुद्धारमुदहरत वृत्र९ हत्वान्यासु
 देवतास्वधि यन्माहेन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तं यजमान
 उद्धरतेऽन्यासु प्रजास्वधि शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेवत्यो
 वै माहेन्द्रस्तेजः शुक्रो यन्माहेन्द्र९ शुक्रपात्रेण गृह्णाति
 यजमान एव तेजो दधाति॥ [17]

एव यज्ञाङ्गरायु तदेव तदन्तर्दधाति न सप्तविंशतिश्च॥6॥

अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्तस्या
 उच्छेषणमददुस्तत्प्राश्रात्सा रेतोऽधत्त तस्यै चत्वार आदित्या
 अजायन्त सा द्वितीयमपचत्सामन्यतोच्छेषणान्म इमेऽज्ञत
 यदग्रे प्राशिष्यामीतो मे वसीया९सो जनिष्यन्त इति साग्रे
 प्राश्रात्सा रेतोऽधत्त तस्यै व्यृद्धमाण्डमजायत सादित्येभ्य एव
 [18]

तृतीयमपचद्भोगाय म इद९ श्रान्तमस्त्विति
 तैऽब्रुवन्वरं वृणामहै योऽतो जायाता अस्माक९ स
 एकोऽसद्योऽस्य प्रजायामृध्याता अस्माकम्भोगाय भवादिति
 ततो विवस्वानादित्योऽजायत तस्य वा इयम्प्रजा
 यन्मनुष्यास्तास्वेक एवर्द्धो यो यजते स देवानाम्भोगाय

भवति देवा वै यज्ञात् [19]

रुद्रमन्तरायन्त्स आदित्यानन्वाक्रमत् ते द्विदेवत्यान्प्रापद्यन्त
तान्न प्रति प्रायच्छन्तस्मादपि वध्यम्प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति
तस्माद्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते यदुच्छेषणादजायन्त
तस्मादुच्छेषणाद्गृह्यते तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति माता पिता
पुत्रस्तदेव तन्मिथुनमुल्बं गर्भो जरायु तदेव तत् [20]

मिथुनम्पशवो वा एते यदादित्य ऊर्गधिं दध्ना मध्यतः
श्रीणात्यूर्जमेव पशूनाम्मध्यतो दधाति शृतातङ्क्षेन मेध्यत्वाय
तस्मादामा पक्वं दुहे पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्य
गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णाति पशवो वा एते यदादित्य
एष रुद्रो यदग्निः परिश्रित्य गृह्णाति रुद्रादेव पशून्तर्दधाति
[21]

एष वै विवस्वानादित्यो यदुपांशुसवनः स एतमेव
सौमपीथम्परि शय आ तृतीयसवनाद्विवस्व आदित्येष
तै सोमपीथ इत्याह विवस्वन्तमेवादित्यं सोमपीथेन
समर्धयति या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति वृष्टिकामस्य
श्रीणीयाद्वृष्टिमेवाव रुन्दे यदि ताजक्प्रस्कन्देद्वर्षुकः

पुर्जन्यः स्याद्यदि चिरमवर्षुको न सादयत्यसन्नाद्धि
 प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्बुद्धमप्रजा
 अन्ववसृजेन्न हुत्वान्वीर्येत् यदन्वीर्येत् चरषुरस्य
 प्रमायुकः स्यात्तस्मान्नान्वीर्यः॥ [22]

विश्वे प्र पितृभ्य एवैतेन करोत्येकान्नविंशतिश्च॥ 7॥

अन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति प्रजापतिर्वा
 एष यदाग्रयणः प्रजानामप्रजननाय न सादयत्यसन्नाद्धि
 प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्बुद्धमप्रजा
 अन्ववसृजेदेष वै गायत्रो देवानां यथ्सवितैष गायत्रिये लोके
 गृह्यते यदाग्रयणो यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति
 स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति विश्वे [23]

देवास्तृतीयः सवनं नोदयच्छन्ते सवितारम्प्रातःसवनभागः
 सन्तं तृतीयसवनमभि पर्यणयन्ततो वै ते तृतीयः
 सवनमुदयच्छन्त्यतृतीयसवने सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य
 सवनस्योद्यत्यै सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति
 वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता प्रसवानामीशे
 यथ्सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत एवास्मै

प्रजाः प्र [24]

ज॒नय॑ति॒ सोमे॒ सोम॑म॒भि गृ॑ह्णाति॒ रेतं॑ ए॒व तद्व॑धाति
सु॒शर्मा॑सि सुप्रतिष्ठान इत्या॑ह सोमे॒ हि सोम॑म॒भिगृ॑ह्णाति
प्रति॑ष्ठित्या ए॒तस्मि॒न्वा अपि॒ ग्रहे॑ मनु॒ष्येभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑
क्रिय॑ते सु॒शर्मा॑सि सुप्रतिष्ठान इत्या॑ह मनु॒ष्येभ्य॑ ए॒वैतेन॑
करोति॑ बृ॒हदि॒त्याह॑ दे॒वेभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोति॒ नम॒ इत्या॑ह
पि॒तृभ्य॑ ए॒वैतेन॑ करोत्ये॒ताव॑ती॒र्वे दे॒वता॒स्ताभ्य॑ ए॒वैन॑
सर्वा॑भ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह
वैश्व॑दे॒वो ह्येषः॑॥ [25]

पत्नीः सुवर्गमुपस्तितरमिन्द्रियावु इत्यपि सीद मिथुन्यष्टौ च॥8॥

प्रा॒णो वा ए॒ष यदु॑पा॒ंशु॒र्यदु॑पा॒ंशुपा॒त्रेण॑ प्रथ॒मश्चो॑त्त॒मश्च॒
ग्रहौ॑ गृ॒ह्येते॑ प्रा॒णमे॒वानु॑ प्र॒यन्ति॑ प्रा॒णम॒नूद्य॑न्ति प्र॒जाप॑ति॒र्वा
ए॒ष यदा॑ग्र॒यणः॑ प्रा॒ण उ॑पा॒ंशुः पत्नीः॑ प्र॒जाः प्र॒
ज॑नयन्ति यदु॑पा॒ंशुपा॒त्रेण॑ पा॒त्नीव॒तमा॑ग्र॒यणाद्गृ॑ह्णाति
प्र॒जाना॑म॒प्रज॑न॒नाय॑ तस्मा॑त्प्रा॒णम॒प्रजा॑ अनु॒ प्र जा॑यन्ते दे॒वा
वा इ॒तइ॑तः पत्नीः॑ सुव॒र्गम् [26]

लो॒कम॑जिगा॒ंसन्ते॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कं न प्राजा॑नन्त

ए॒तम्पा॑ली॒व॒तम॑पश्य॒न्तम॑गृह्ण॒त॒ ततो॑ वै ते सु॒व॒र्गं
लो॒कम्प्रा॑जा॒नन् यत्पा॑ली॒व॒तो गृ॒ह्यते॑ सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
प्र॒ज्ञा॑त्यै स सोमो नातिष्ठ॑त स्त्री॒भ्यो गृ॒ह्यमा॑ण॒स्तं घृ॒तं वज्रं॑
कृ॒त्वाघ्न॑न्तं निरिन्द्रि॒यम्भू॑तम॒गृह्ण॑न्तस्मा॒च्छ्रियो॑ निरिन्द्रि॒या
अदा॑यादी॒रपि॑ पा॒पात्पु॒ंस उप॑स्ति॒तरम् [27]

व॒द॒न्ति॒ यद्धृ॑तेन॑ पा॒ली॒व॒तः॑ श्री॒णाति॑ वज्रेणै॒वैनं॑ वशे॑ कृ॒त्वा
गृ॒ह्णात्यु॑प॒याम॑गृही॒तोऽसी॑त्याहे॒यं वा उ॑प॒याम॑स्तस्मा॒दिमा॑म्प्रा॒जा
अनु॑ प्र जा॒यन्ते॑ बृह॒स्पति॑सु॒तस्य॑ त॒ इत्या॑ह॒ ब्रह्म॑ वै
दे॒वाना॑म्बृह॒स्पति॑र्ब्रह्म॒णैवास्मै॑ प्र॒जाः प्र ज॑नयती॒न्दो इत्या॑ह॒
रेतो॑ वा इ॒न्द्रू रे॒त ए॒व तद्द॑धातीन्द्रि॒याव॑ इति॑ [28]

आ॒ह॒ प्र॒जा वा इ॒न्द्रि॒यम्प्रा॒जा ए॒वास्मै॑ प्र ज॑नयत्य॒ग्ना(३)
इत्या॑हा॒ग्निर्वै रे॒तो॒धाः प॒ली॒व॒ इत्या॑ह॒ मिथु॑न॒त्वाय॑ स॒जूर्दे॒वेन॑
त्वष्ट्रा॑ सोमं॒मपि॑बेत्या॒ह॒ त्वष्ट्रा॑ वै प॒शूना॑म्मिथु॒नाना॑
रूप॑कृ॒द्रूपमे॒व प॒शुषु॑ दधाति दे॒वा वै त्वष्ट्रा॑रमजिघा॑स॒न्थ्स
प॒लीः प्राप॑द्य॒त॒ तं न प्र॑ति प्राय॑च्छ॒न्तस्मा॒दपि॑ [29]

वध्य॑म्प॒पन्नं॑ न प्र॒ति प्र य॑च्छन्ति॒ तस्मा॑त्पा॒ली॒व॒ते त्वष्ट्रे॑ऽपि
गृ॒ह्यते॑ न सा॒दय॑त्यस॒न्नाद्धि॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॒ नानु॑ वष॑ट्करोति॒

यदनुवषट्कुर्याद्बुधम्प्रजा अन्ववसृजेद्यन्नानुवषट्कुर्यादशान्तमग्नीथ्सो
वषट्करोति न रुध्रम्प्रजा अन्ववसृजति शान्तमग्नीथ्सोमम्भख्यत्
सीद [30]

नेष्टः पत्नीमुदानयेत्याहाग्नीदेव नेष्टरि रेतो दधाति
नेष्टा पत्नियामुद्गात्रा सं ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष
यदुद्गाता प्रजानाम्प्रजननायाप उप प्र वर्तयति रेतं
एव तथ्सिञ्चत्यूरुणोप प्र वर्तयत्यूरुणा हि रेतः सिच्यते
नग्नकृत्योरुमुप प्र वर्तयति यदा हि नग्न ऊरुर्भवत्यथ
मिथुनी भवतोऽथ रेतः सिच्यतेऽथ प्रजाः प्र जायन्ते॥
[31]

अश्रीणादन्तराधानाभ्यामल्पाः स्थापयन्ति॥9॥

इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य शीर्षकपालमुदौञ्जत्स द्रोणकलशोऽभवत्
समस्रवत्स हारियोजनोऽभवत्तं व्यचिकिथ्सञ्जुहवानी(३)
मा हौषा(३) मिति सोऽमन्यत् यद्धोष्याम्यामं हौष्यामि
यन्न हौष्यामि यज्ञवेशसं करिष्यामीति तमग्धियत् होतुं
सोऽग्निरब्रवीन्न मय्यामं हौष्यसीति तं धानाभिरश्रीणात्
[32]

त॒ ५ शृ॒तम्भू॒तम॑ जु॒हो॒द्य॒द्धाना॑भि॒र॒हारि॑योज॒नः॑ श्री॒णाति॑
 शृ॒त॒त्वाय॑ शृ॒तमे॒वैन॑म्भू॒तं जु॒होति॑ ब॒ह्वीभिः॑ श्री॒णात्ये॒ताव॑ती-
 रे॒वास्या॑मु॒ष्मि॒ल्लोके॑ का॒म॒दुघा॑ भव॒न्त्यथो॑ ख॒ल्वा॒हुरे॒ता वा
 इन्द्र॑स्य॒ पृ॒श्नयः॑ का॒म॒दुघा॑ य॒द्धारि॑योज॒नीरिति॑ तस्मा॑द्ब॒ह्वीभिः॑
 श्री॒णीया॑द॒क्सामे॑ वा इन्द्र॑स्य॒ हरी॑ सोम॒पानौ॑ तयोः॑ परि॒धय॑
 आ॒धान॒य्यँद॑प्र॒हृत्य॑ परि॒धीञ्जु॑हुयाद॒न्तरा॑धाना॒भ्याम् [33]

घा॒सम्प्र॑ य॒च्छेत्प्र॒हृत्य॑ परि॒धीञ्जु॑होति॒ निरा॑धाना॒भ्यामे॒व
 घा॒सम्प्र॑ य॒च्छत्यु॑न्ने॒ता जु॒होति॑ या॒तया॑मे॒व ह्ये॒तर॒ह्यध्व॑र्युः
 स्व॒गाकृ॑तो॒ यद॑ध्व॒र्युर्जु॑हुयाद्यथा॒ विमु॑क्त॒म्पुन॑र्यु॒नक्ति॑ ता॒दृगे॒व
 तच्छी॑र्ष॒न्नधि॑नि॒धाय॑ जु॒होति॑ शी॒र्षतो॑ हि स॒ सम॑भ॒वद्वि॒क्रम्य॑
 जु॒होति॑ वि॒क्रम्य॑ हीन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्त्समृ॑द्धौ प॒शवो॑ वै
 हा॒रि॒यो॒ज॒नीर्य॑त्स॒म्भि॒न्द्याद॑ल्पाः [34]

ए॒न॒म्प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑ उ॒प॑ ति॒ष्ठेर॒न्यन्न॑ सं॒म्भि॒न्द्याद्ब॒हव॑
 ए॒न॒म्प॒शवो॑ऽभु॒ञ्जन्त॑ उ॒प॑ ति॒ष्ठेर॒न्मन॑सा॒ सम्बा॑धत उ॒भय॑ करोति
 ब॒हव॑ ए॒वैन॑म्प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑ उ॒प॑ ति॒ष्ठन्त॑ उ॒न्नेत॑र्यु॒पह॑वमिच्छन्ते
 य ए॒व तत्र॑ सोमपी॒थस्तमे॒वाव॑ रुन्धत उत्तरवे॒द्यां नि॑ व॒पति॑
 प॒शवो॑ वा उत्तरवे॒दिः प॒शवो॑ हा॒रि॒यो॒ज॒नीः प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑

ष्ठापयन्ति॥ [35]

यथा पिता तस्मादपक्रामति तादृगेव तद्यदष्टादश च॥10॥

ग्रहान् वा अनु प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपांश्चन्तर्यामावञ्ज-
शुक्रामन्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहं
गावं आदित्यग्रहो भूयिष्ठाभिर्ऋग्भिर्गृह्यते तस्माद्गावः
पशूनाम्भूयिष्ठा यत्रिरुपांश्शुं हस्तेन विगृह्णाति तस्माद्द्वौ
त्रीनजा जनयत्यथावयो भूयसीः पिता वा एष यदाग्रयणः
पुत्रः कलशो यदाग्रयण उपदस्येत्कलशाद्गृहीयाद्यथा पिता
[36]

पुत्रं ख्षित उपधावति तादृगेव तद्यत्कलशं
उपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयाद्यथा पुत्रः पितरं ख्षित उपधावति
तादृगेव तदात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणो यद्गर्हो
वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयादात्मन एवाधि यज्ञं
निष्करोत्यविज्ञातो वा एष गृह्यते यदाग्रयणस्स्थाल्या
गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्मात् [37]

गर्भेणाविज्ञातेन ब्रह्महावभृथमव यन्ति परां स्थालीरस्यन्त्युद्व-
हरन्ति तस्माच्छ्रियं जाताम्परांस्यन्त्यु- त्पुमांसं हरन्ति

यत्पु॒रोरुच॑माह॒ यथा॒ वस्य॑स आ॒हर॑ति ता॒दृगे॒व तद्य॑द्ब्रह्मं
 गृ॒ह्णाति॒ यथा॒ वस्य॑स आ॒हृत्य॒ प्राह॑ ता॒दृगे॒व तद्य॑त्सा॒दय॑ति
 यथा॒ वस्य॑स उपनि॒धाय॑प॒क्राम॑ति ता॒दृगे॒व तद्य॑द्वै य॒ज्ञस्य॑
 साम्ना॒ यजु॑षा क्रि॒यते॑ शिथि॒लं तद्य॑दृ॒चा तद्दृ॑ढम्पु॒रस्ता॑दुपयामा॒
 यजु॑षा गृह्यन्त॒ उपरि॑ष्ठादुपयामा ऋ॒चा य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै॥ [38]

भव॑न्ति॒ यानि॒ पुनः॑ श॒संति॒ तद्वि॒ष्वङ्कि॑ञ्चतु॒र्दश॑ च॥11॥

प्रा॒न्यानि॒ पात्रा॑णि यु॒ज्यन्ते॒ नान्या॑नि॒ यानि॑ परा॒चीना॑नि
 प्रयु॒ज्यन्ते॒ऽमुमे॒व तैर्लो॑कम॒भि ज॑यति॒ परा॑डि॒व ह्य॑सौ लो॒को
 यानि॒ पुनः॑ प्रयु॒ज्यन्त॑ इ॒ममे॒व तैर्लो॑कम॒भि ज॑यति॒ पुनः॑ पुनरि॒व
 ह्य॑यं लो॒कः प्रा॒न्यानि॒ पात्रा॑णि यु॒ज्यन्ते॒ नान्या॑नि॒ यानि॑
 परा॒चीना॑नि प्रयु॒ज्यन्ते॒ तान्य॑न्वोष॒धयः॑ परा॑ भवन्ति॒ यानि॒
 पुनः॑ [39]

प्रयु॒ज्यन्ते॒ तान्य॑न्वोष॒धयः॑ पुन॒रा भ॑वन्ति॒ प्रा॒न्यानि॒
 पात्रा॑णि यु॒ज्यन्ते॒ नान्या॑नि॒ यानि॑ परा॒चीना॑नि प्रयु॒ज्यन्ते॒
 तान्य॑न्वा॒रण्याः॑ प॒शवो॑ऽर॒ण्यम॑प॒ यन्ति॒ यानि॒ पुनः॑ प्रयु॒ज्यन्ते॒
 तान्य॑नु॒ ग्राम्याः॑ प॒शवो॑ ग्राम॑मुपाव॒यन्ति॒ यो वै ग्र॑हा॒णां
 नि॒दानं॒ वेदं॑ नि॒दान॑वान्भव॒त्याज्य॑मित्यु॒क्तं तद्वै ग्र॑हा॒णां
 नि॒दान॑व्य॒दुपा॑ंशु॒ श॒संति॒ तत् [40]

उपा॑ꣳश्वन्तर्यामयो॑र्यदुच्चैस्तदितरेषां॑ ग्रहा॑णामेतद्वै ग्रहा॑णां
 नि॒दान॒य्यै॑ एवं वेद॑ नि॒दानं॑वान्भवति॒ यो वै॑ ग्रहा॑णाम्मिथुनं॑
 वेद॑ प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते स्था॒लीभि॑रन्ये ग्रहा॑ गृह्यन्ते
 वाय॒व्यैर॑न्य एतद्वै ग्रहा॑णाम्मिथुनय्यै॑ एवं वेद॑ प्र प्र॒जया॑
 प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायत॒ इन्द्र॒स्त्वष्टुः॑ सोम॑मभीषहा॑पिबत्स विष्व॑ङ्
 [41]

व्या॑र्च्छत्स आ॒त्मन्ना॒रम॑णं नाविन्द॒त्स ए॒तान॑नुस॒वनम्पु॑रोडाशा
 स आ॒त्मन्ना॒रम॑णमकुरुत् तस्मा॑दनुस॒वनम्पु॑रोडाशा निरु॑प्यन्ते
 तस्मा॑दनुस॒वनम्पु॑रोडाशा॒नाम्प्राश्नी॑यादा॒त्मन्ने॒वारम॑णं कुरु॒ते
 नैनु॑ꣳ सोमोऽति॑ पवते ब्रह्म॒वादि॑नो वदन्ति॒ नर्चा॑ न यजु॑षा
 प॒ङ्क्तिरा॑प्यतेऽथ किं य॒ज्ञस्य॑ पाङ्क॒त्वमि॑ति॒ धा॒नाः क॑र॒म्भः
 परि॒वापः॑ पु॒रोडाशः॑ पय॒स्या तेन॑ प॒ङ्क्तिरा॑प्यते॒ तद्य॒ज्ञस्य॑
 पाङ्क॒त्वम्॥ [42]

सुव॒र्गाय॒ यद्वा॑स्त्रि॒णानि॑ समिष्ट॒यजूꣳष्व॑वभृथ॒यजूꣳषि॑ स्फ्येनं प्र॒जाप॑तिरिका॒शिनी॑मिन्द्रः प॒त्रिया॒ घ्नन्ति॑ दे॒वा वा
 इन्द्रि॒यदे॒वा वा॑ अदा॑भ्ये दे॒वा वै प्र॒बाहुं॑वप्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्य॑स्स रि॒रिचान॑ष्यो॒डश॑धैका॒दश॥११॥ सुव॒र्गाय॑ यजति प्र॒जास्सो॑म्येनं
 गृह्णी॑यात्प्रत्य॒ङ्गह्णी॑यात्प्र॒जां प॒शून्निच॑त्वारिꣳशत्॥४३॥ सुव॒र्गाय॑ वज्रस्य रू॒पꣳ स॑मृ॒द्धौ॥ ह॒रिः ओम्॥ श्रीकृ॑ष्णार्पणमस्तु॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

हिरण्यं राधो राध्यासम्भुव मधुमतीरा विशतेत्यष्टात्रिंशच्च ॥ 1 ॥

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वाखिणानि द्वाभ्यां
 गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीध्रे
 जुहोत्यन्तरिख्य एवा क्रमते सदोऽभ्यैति सुवर्गमेवैनं
 लोकं गमयति सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोत्यमुमेवैनं
 लोकं समारोहयति नयवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य
 लोकस्याभिनीत्यै दिवं गच्छु सुवः पतेति हिरण्यम् [1]

हुत्वोद्गृह्णाति सुवर्गमेवैनं लोकङ्गमयति रूपेण वो
 रूपमभ्यैमीत्याह रूपेण ह्यासा रूपमभ्यैति यद्धिरण्येन
 तुथो वो विश्ववेदा वि भजत्वित्याह तुथो हं स्म वै विश्ववेदा
 देवानां दखिणा वि भजति तेनैवैना वि भजत्येतत्ते अग्ने
 राधः [2]

ऐति सोमच्युतमित्याह सोमच्युतः ह्यस्य राध ऐति
 तन्मित्रस्य पथा नयेत्याह शान्त्या ऋतस्य पथा प्रेतं
 चन्द्रदखिणा इत्याह सत्यं वा ऋतः सत्येनैवैना ऋतेन वि

भजति यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीरित्याह यज्ञस्य ह्येताः
पथा यन्ति यद्विष्णोः ब्राह्मणमद्य राध्यासम् [3]

ऋषिमार्षेयमित्याहैष वै ब्राह्मण ऋषिरार्षेयो यः
शुश्रुवान्तस्मादेवमाह वि सुवः पश्य व्यन्तरिख्यमित्याह
सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति यतस्व सदस्यैरित्याह
मित्रत्वायास्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्र दातारमा
विंशतेत्याह वयमिह प्रदातारः स्मोऽस्मानमुत्र मधुमतीरा
विंशतेति [4]

वावैतदाह हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यज्योतिरेव
पुरस्ताद्धत्ते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या अग्नीधे
ददात्यग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति ब्रह्मणे ददाति प्रसूत्यै
होत्रे ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य यद्धोतात्मानमेव यज्ञस्य
द्विषणाभिः समर्धयति॥ [5]

यजूंषि यज्ञ एकं चत्वारिंशच्च॥2॥

समिष्टयजूंषि जुहोति यज्ञस्य समिष्ट्यै यद्वै यज्ञस्य क्रूरं
यद्विलिष्टं यदत्येति यन्नात्येति यदतिकरोति यन्नापि करोति
तदेव तैः प्रीणाति नव जुहोति नव वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण

य॒ज्ञः स॒मि॒तो या॒वा॒ने॒व य॒ज्ञस्त॒म्प्री॑णाति॒ षडृ॒ग्मि॒याणि॒ जु॒होति॒
षड्वा ऋ॒त॒वं ऋ॒तू॒ने॒व प्री॑णाति॒ त्री॒णि य॒जूं॑षि [6]

त्रय॑ इ॒मे लो॒का इ॒माने॒व लो॒कान्प्री॑णाति॒ य॒ज्ञं य॒ज्ञं
गच्छ॑ य॒ज्ञप॑तिं ग॒च्छे॒त्याह॑ य॒ज्ञप॑तिमे॒वैनं॑ गमयति॒ स्वां
योनिं॑ ग॒च्छे॒त्याह॑ स्वा॒मे॒वैनं॑ योनिं॑ गमयत्येष॒ ते य॒ज्ञो
य॒ज्ञप॑ते स॒हसू॑क्त॒वाकः॑ सु॒वीर॒ इत्या॑ह॒ यज॑मान ए॒व
वीर्यं॑ दधाति॒ वासि॑ष्ठो ह॑ सात्य॒ह॒व्यो दै॒वभा॒गम्प॑प्रच्छ॒
यत्सृ॑ञ्ज॒यान्ब॒हुया॒जिनोऽयी॑यजो य॒ज्ञे [7]

य॒ज्ञम्प्र॒त्य॑तिष्ठि॒षा ३ य॒ज्ञप॒ता ३ वि॒ति स हो॑वाच
य॒ज्ञप॑ता॒वि॒ति स॒त्याद्वै सृ॑ञ्ज॒याः परां॑ बभूवुरि॒ति हो॑वाच य॒ज्ञे
वा॒व य॒ज्ञः प्र॑ति॒ष्ठाप्य॑ आसी॒द्यज॑मान॒स्याप॑राभा॒वाये॒ति दे॒वा
गा॒तुवि॒दो गा॒तुं वि॒त्त्वा गा॒तुमि॒तेत्या॑ह॒ य॒ज्ञ ए॒व य॒ज्ञम्प्र॑ति
ष्ठापयति॒ यज॑मान॒स्याप॑राभा॒वाय॥ [8]

र॒ख्यां॑सि प्र॒या॒जानृ॒तवो॒ वै न॑म॒स्यन्तो॒ द्वा॒द॒श च॥३॥

अ॒व॒भृथ॑य॒जूं॑षि जु॒होति॒ यदे॒वा॒र्वाची॑नमे॒कहा॑यना॒देनः॑
क॒रोति॒ तदे॒व तैर॑वं यजते॒ऽपोऽव॑भृथम॒वैत्य॑प्सु वै वरु॑णः
सा॒ख्यादे॒व वरु॑ण॒म॒वं यज॑ते॒ वर्त्म॑ना॒ वा अ॒न्वित्य॑ य॒ज्ञं

र॒ख्याँ॑सि जि॒घाँ॑सन्ति॒ साम्ना॑ प्र॒स्तो॒तान्व॑वैति॒ साम॒ वै
र॒ख्यो॒हा र॒ख्य॑साम॒प॑ह॒त्यै त्रि॒र्नि॒धन॒मुपै॑ति॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का
ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ र॒ख्याँ॑सि [9]

अ॒पं ह॑न्ति॒ पुरु॑षःपुरु॒षो नि॒धन॒मुपै॑ति॒ पुरु॑षःपुरु॒षो हि
र॒ख्य॒स्वी र॒ख्य॑साम॒प॑ह॒त्या उ॒रुँ॑ हि रा॒जा व॑रु॒णश्च॒कारे॒त्याह॑
प्रति॑ष्ठित्यै श॒तं ते॒ राज॑न्भि॒षजः॑ स॒हस्र॑मित्या॒ह भे॒षज॑मे॒वास्मै॑
करो॒त्यभि॑ष्ठि॒तो व॑रु॒णस्य॒ पाश॑ इत्या॒ह व॑रु॒णपा॑शमे॒वाभि॑
ति॑ष्ठति॒ ब॒र्हि॒र॒भि जु॑होत्याहु॒तीना॑म्प्रति॑ष्ठित्या॒ अथो॑
अ॒ग्नि॒वत्ये॒व जु॑होत्य॒प॑ब॒र्हिषः॑ प्रया॒जान् [10]

य॒ज॒ति प्र॒जा वै ब॒र्हिः प्र॒जा ए॒व व॑रु॒णपा॑शान्मु॒ञ्च॒त्याज्य॑भागौ
य॒ज॒ति य॒ज्ञस्यै॒व च॑ख्यु॒षी नान्ते॑रेति॒ वरु॑णं॒ यज॑ति
वरु॒णपा॑शादे॒वैन॑म्मु॒ञ्च॒त्यग्नी॑व॒रुणौ॑ य॒ज॒ति सा॒ख्यादे॒वैन॑
वरु॒णपा॑शान्मु॒ञ्च॒त्यप॑ब॒र्हिषा॑वनूया॒जौ य॑जति प्र॒जा वै ब॒र्हिः
प्र॒जा ए॒व व॑रु॒णपा॑शान्मु॒ञ्च॒ति च॒तुरः॑ प्रया॒जान् य॑जति॒
द्वा॒वनूया॑जौ षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते॒ षड्वा॑ ऋ॒तवः॑ [11]

ऋ॒तुष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठ॒त्यव॑भृथ निच॒ङ्कु॒णेत्या॑ह यथो॒दित॑मे॒व
वरु॑ण॒मव॑ य॒ज॒ते स॒मु॒द्रे ते॒ हृद॑य॒म॒प॒स्वन्त॑रित्या॒ह

समुद्रे ह्यन्तर्वरुणः सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताप
इत्याहाद्विरेवैनमोषधीभिः सम्यञ्च दधाति देवीराप
एष वो गर्भ इत्याह यथायजुरेवैतत्पशवो वै [12]

सोमो यद्विन्दूनाम्भुख्यैः तपशुमान्थस्याद्वरुणस्त्वेनं
गृह्णीयाद्यन्न भुख्यैदपशुः स्यान्नैनं वरुणो गृह्णीयादुपस्पृश्यमेव
पशुमान्भवति नैनं वरुणो गृह्णाति प्रतियुतो वरुणस्य पाश
इत्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽप्रतीख्यमा यन्ति
वरुणस्यान्तरहित्या एधोऽस्येधिषीमहीत्याह समिधैवाग्निं
नमस्यन्त उपायन्ति तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह तेज
एवात्मन्धत्ते॥ [13]

वै समष्टे पुमानेवास्य यमेव रुन्धे त्रिंशच्च॥4॥

स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति रथाख्येण वि मिमीते यूपमिनोति
त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति
स्तृत्यै यदन्तर्वेदि मिनुयाद्वैवलोकमभि जयेद्यद्वैहिर्वेदि
मनुष्यलोकं वैद्यन्तस्य संधौ मिनोत्युभयौलोकयोरभिजित्या
उपरसम्मितामिनुयात्पितृलोककामस्य रश्नसम्मिताममनुष्यल
चषालसम्मितामिन्द्रियकामस्य सर्वांश्समान्प्रतिष्ठाकामस्य

ये त्रयो मध्यमास्तान्ध्समान्पशुकामस्यैतान् वै [14]

अनु पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवति व्यतिषजेदितरान्प्रज
यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य
मिनुयादुत्तरार्ध्यं वर्षिष्ठमथ हसीयाऽसमेषा वै
गर्तमिद्यस्यैवम्मिनोति ताजक्प्र मीयते दखिणाध्यं
वर्षिष्ठम्मिनुयात्सुवर्गकामस्याथ हसीयाऽसमाक्रमणमेव
तत्सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ [15]

यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये
विन्दते यत्रैकाऽरशनां द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका
द्वौ पती विन्दते यं कामयेत स्यस्य जायेतेत्युपान्ते
तस्य व्यतिषजेत्स्यैवास्य जायते यं कामयेत पुमानस्य
जायेतेत्यान्तं तस्य प्र वैष्टयेत्पुमानेवास्य [16]

जायतेऽसुरा वै देवान्दखिणत उपानयन्तान्देवा
उपशयेनैवापानुदन्त तदुपशयस्योपशयत्वं यद्वखिणत
उपशय उपशये भ्रातृव्यापनुत्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः
पशुमन्तोऽथोपशय एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यन्न
निर्दिशेदिति- मार्च्छेद्यजमानोऽसौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं

द्विष्याद्यमेव [17]

द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति यदि न द्विष्यादाखुस्ते
पशुरिति ब्रूयान्न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यान्प्रजापतिः
प्रजा असृजत सौऽन्नाद्येन व्यार्ध्यत स एतामेकादशिनीमपश्यत्
वै सौऽन्नाद्यमवारुन्द्ध यद्दश यूपा भवन्ति दशाख्वरा विराडन्न
विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्द्धे [18]

य एकादशः स्तन एवास्यै स दुह एवैनां तेन वज्रो वा
एषा सम्मीयते यदेकादशिनी सेश्वरा पुरस्तात्प्रत्यञ्च यज्ञः
सम्मर्दितोर्यत्पात्नीवतम्मिनोति यज्ञस्य प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय॥
[19]

रेतो यजमाने दधाति लोक ऐन्द्रः सुमन्त्रिंशब्द॥5॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिरिचानोऽमन्यत
स एतामेकादशिनीमपश्यत्तया वै स आयुरिन्द्रियं
वीर्यमात्मन्नधत्त प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स
एतर्हि रिरिचान इव यदेषैकादशिनी भवत्यायुरेव तयैन्द्रियं
वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते प्रैवाग्नेयेन वापयति मिथुनः
सारस्वत्या करोति रेतः [20]

सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन बार्हस्पत्यो
 भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र
 जनयति वैश्वदेवो भवति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा
 एवास्मै प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणावरुन्दे विशम्मारुतेनौजो
 बलमैन्द्राग्नेन प्रसवाय सावित्रो निर्वरुणत्वाय वारुणो मध्यत
 ऐन्द्रमा लभते मध्यत एवेन्द्रियं यजमाने दधाति [21]

पुरस्तादैन्द्रस्य वैश्वदेवमालभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्नमेव
 पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तादन्नमद्यत ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा
 लभते विद्धे मरुतो विशमेवास्मा अनु बध्नाति यदि
 कामयेत योऽवगतः सोऽपं रुध्यतां योऽपरुद्धः सोऽव
 गच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक
 ऐन्द्रम् [22]

य एवावगतः सोऽपं रुध्यते योऽपरुद्धः सोऽव गच्छति
 यदि कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून्यतिषजेत्प्रजा
 एव मोहयति यदभिवाहतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा
 वरुणो गृहीयादखिणत उदञ्चमा लभतेऽपवाहतोऽ-
 पाम्प्रजानामवरुणग्राहाय॥ [23]

इन्द्रः पत्न्या मनुमयाजयत्ताम्पर्यग्निकृतामुदसृजत्तया
 मनुराध्रोद्यत्पर्यग्निकृतम्पालीवतमुत्सृजति यामेव मनुर्ऋद्धि-
 माध्रोत्तामेव यजमान ऋध्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः
 परा भवति यज्ञम्पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति
 यदाज्येन पालीवतः सःस्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै
 यज्ञम्प्रतितिष्ठन्तं यजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्टं वपया [24]

भवत्यनिष्टं वशयाथ पालीवतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र
 चरत्यथो एतर्ह्येवास्य यामस्त्वाष्ट्रो भवति त्वष्टा वै रेतसः
 सिक्तस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणम्पालीष्वपि सृजति
 सोऽस्मै रूपाणि वि करोति॥ [25]

अवं दाधार मित्रेणैव प्रीणाति षट्॥7॥

घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति यत्सौम्यो भवति
 यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति तादृगेव तद्यदुत्तरार्धे वा मध्ये
 वा जुहुयाद्देवताभ्यः समदं दध्याद्विष्विणार्धे जुहोत्येषा वै
 पितॄणां दिग्स्वायामेव दिशि पितृन्निरवदयत उद्गातृभ्यो
 हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो यदेव साम्नश्छम्बद्वुर्वन्ति
 तस्यैव स शान्तिरव [26]

ई॒रु॒ष्यन्ते॒ प॒वि॒त्रं वै सौ॒म्य आ॒त्मान॑मे॒व प॑वयन्ते य
 आ॒त्मानं॑ न प॑रिपश्येदि॒तासुः॑ स्यादभि॒दिं कृ॒त्वा वैरु॑ष्येत्
 तस्मिन् ह्या॒त्मान॑म्प॒रिप॑श्यत्यथो आ॒त्मान॑मे॒व प॑वयते यो
 ग॒तम॑नाः स्यात्सोऽवैरु॑ष्येत् यन्मे॒ मनः॑ प॒रा॒गतं॑ यद्वा मे
 अ॒प॒रा॒गतम्। राज्ञा॑ सोम॑ेन॒ तद्व॑यम॒स्मासु॑ धारयाम॒सीति॑ मन॑
 ए॒वात्म॑न्दाधार [27]

न ग॒तम॑ना भव॒त्यप॒ वै तृ॑तीयस॒वने॒ यज्ञः॑ क्रा॒मती॑जा॒नादनी॑ज
 घृ॒तस्य॑ यजत्य॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ विष्णु॑र्य॒ज्ञो दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं
 च॑ दा॒धारोपा॑शु य॑जति मिथु॒नत्वाय॑ ब्रह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्ति
 मि॒त्रो य॒ज्ञस्य॒ स्वि॑ष्टं यु॒वते॒ वरु॑णो॒ दुरि॑ष्टं क्व॒ तर्हि॑ य॒ज्ञः
 क्व॑ य॒ज॑मानो भव॒तीति॑ यन्मै॒त्राव॑रु॒णीं व॒शामा॑लभ॒ते मि॒त्रेणै॒व
 [28]

य॒ज्ञस्य॒ स्वि॑ष्टं श॒मय॑ति वरु॒णेन॒ दुरि॑ष्टं ना॒र्तिमा॑च्छति
 य॒ज॑मानो॒ यथा॒ वै लाङ्ग॑लेनो॒र्वराम्॑प्र॒भिन्द॑न्त्ये॒वमृ॑क्सामे
 य॒ज्ञम्प्र॑ भि॒न्तो यन्मै॒त्राव॑रु॒णीं व॒शामा॑लभ॒ते य॒ज्ञायै॒व
 प्र॒भिन्ना॑य म॒त्यम॑न्ववा॒स्यति॑ शान्त्यै॒ यात॑या॒मानि॒ वा ए॒तस्य॒
 छ॒न्दांसि॑ य ई॒जान॑श्छ॒न्द॑सामे॒ष र॒सो यद्व॑शा यन्मै॒त्राव॑रु॒णीं
 व॒शामा॑लभ॒ते छ॒न्दांस्ये॒व पुन॑रा प्री॒णात्य॑या॒तयाम॑त्वा॒याथो॒

छन्दःस्वेव रसं दधाति॥ [29]

उक्थ्यं देवा अमुष्मिँल्लौक एकात्रचत्वारिंशच्च॥४॥

देवा वा इन्द्रियं वीर्यं १ व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत
तदतिग्राह्या अभवन्तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वय्यदतिग्राह्या
गृह्यन्त इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन्यत्ते तेजं
आग्नेयेनैन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसः सौर्येणोपस्तम्भनं वा
एतद्यज्ञस्य यदतिग्राह्याश्चक्रे पृष्ठानि यत्पृष्ठे न गृहीयात्प्राञ्चं
यज्ञम्पृष्ठानि सः शृणीयुर्यदुक्थ्ये [30]

गृहीयात्प्रत्यञ्चं यज्ञमतिग्राह्याः सः शृणीयुर्विश्वजिति
सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सवीर्यत्वाय प्रजापतिर्देवेभ्यो
यज्ञान्व्यादिशत्स प्रियास्तनूरप न्यधत्त तदतिग्राह्या
अभवन्वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुर्यस्यातिग्राह्या न गृह्यन्त
इत्यप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सतनुत्वाय देवता वै
सर्वाः सदृशीरासन्ता न व्यावृतमगच्छन्ते देवाः [31]

एत एतान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्णताग्नेयमग्निरेन्द्रमिन्द्रः
सौर्यः सूर्यस्ततो वै तैऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृतमगच्छन्
यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते व्यावृतमेव पाप्मना

भ्रातृव्येण गच्छती॒मे लो॒का ज्योति॑ष्मन्तः सु॒माव॑द्दी॒र्याः
का॒र्या इत्या॑हुराग्ने॒येना॒स्मिल्लो॑के ज्योति॑र्धत्त ऐ॒न्द्रेणान्तरि॑ख्य
इन्द्रवा॒यू हि स॒युजौ सौ॒र्येणामुष्मि॑ल्लो॒के [32]

ज्योति॑र्धत्ते ज्योति॑ष्मन्तोऽस्मा इ॒मे लो॒का भ॑वन्ति
सु॒माव॑द्दी॒र्यानि॒नान्कुरु॑त ए॒तान् वै ग्रहा॑न्ब॒म्बावि॒श्वव॑यसाववित्ता॒म
ताभ्या॑मि॒मे लो॒काः परा॑श्चश्चा॒र्वाश्च॑ प्राभुर्यस्यै॒वं वि॒दुष॑ ए॒ते
ग्रहा॑ गृह्यन्ते प्रास्मा इ॒मे लो॒काः परा॑श्चश्चा॒र्वाश्च॑ भान्ति॥
[33]

दभ्रोत्यनभिपुतस्य गृह्णात्येकान्नविंशतिश्च॥१॥

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकु॑र्वत् तदसु॒रा अकु॑र्वत् ते दे॒वा
अदा॑भ्ये छन्दा॑सि॒ सव॑नानि॒ सम॑स्थापयन्ततो॑ दे॒वा
अभ॑वन्परासु॒रा यस्यै॒वं वि॒दुषोऽदा॑भ्यो गृह्यते॒ भव॑त्यात्मना॒
परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॒ यद्वै दे॒वा असु॑रानदा॑भ्येना॒
दभ्रु॑वन्तददा॑भ्यस्यादाभ्य॒त्वय्य॑ एवं वेद॑ द॒भ्रोत्ये॒व भ्रातृ॑व्यं
नैन॒म्भ्रातृ॑व्यो दभ्रोति [34]

ए॒षा वै प्र॒जाप॑तेरतिमो॒खिणी॑ नाम॑ त॒नूर्य॑ददा॑भ्य॒
उप॑नद्धस्य गृह्णात्यति॑मुक्त्या॒ अति॑ पा॒प्मान॒म्भ्रातृ॑व्यम्मुच्यते॒ य

ए॒वं वे॒दं घ्नन्ति॒ वा ए॒तत्सोमं॑ यद॑भिषु॒ण्वन्ति॒ सोमं॑ ह॒न्यमाने॑
 य॒ज्ञो ह॑न्यते य॒ज्ञे यज॑मानो ब्रह्म॒वादि॑नो वदन्ति किं तद्य॒ज्ञे
 यज॑मानः कुरुते येन जीव॑न्त्सुव॒र्गं लो॒कमे॑तीति जीवग्र॒हो
 वा ए॒ष यद॑दा॒भ्योऽन॑भिषु॒तस्य॑ गृह्णाति जीव॑न्तमे॒वैनं॑
 सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति वि वा ए॒तद्य॒ज्ञं छि॑न्दन्ति यद॑दा॒भ्ये
 सः॑ स्था॒पय॑न्त्य॒शून॑पि सृजति य॒ज्ञस्य॑ संत॑त्यै॥ [35]

दि॒क्ष्व॑निति वि॒शति॑श्च॥10॥

दे॒वा वै प्र॒बाहु॑ग्र॒हान॑गृह्णा॒त स ए॒तम्प्र॒जाप॑तिर॒शुम॑पश्य॒त्तमं॑गृ॒
 तेन॒ वै स आ॑र्ध्रो॒द्यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽशु॒र्गृह्य॑तं ऋ॒ध्नोत्ये॒व
 स॒कृद॑भिषु॒तस्य॑ गृह्णाति स॒कृद्धि॑ स तेना॒र्ध्रोन्मन॑सा गृह्णाति
 मन॑ इव हि प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒रास्या॒ औदु॑म्बरेण गृह्णा॒त्यूर्वा
 उ॒दुम्ब॑र॒ ऊर्ज॑मे॒वाव॑ रुन्दे चतुः॒स्रक्ति॑ भवति दि॒ख्यु [36]

ए॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति यो वा अ॒शोरा॒यत॑नं वेदा॒यत॑नवान्भवति
 वाम॑दे॒व्यमि॑ति॒ साम॒ तद्वा अ॑स्या॒यत॑न॒म्मन॑सा गा॒यमा॑नो
 गृह्णा॒त्या॒यत॑नवाने॒व भ॑वति यद॑ध्व॒र्युर॒शुं गृह्ण॑न्नार्धये॒दुभा॑भ्यां
 न॒र्ध्ये॑ताध्व॒र्यवे॑ च यज॑मानाय च यद॑र्धये॒दुभा॑भ्यामृ॒ध्येता॑नवानं
 गृह्णाति सै॒वास्य॑र्द्धि॒र्हिर॑ण्यम॒भि व्य॑नित्य॒मृतं॑ वै हि॒रण्य॑मायुः

प्राण आयुषैवामृतमभि धिनोति शतमानम्भवति शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥ [37]

लोको विदुषः षोडशी गृह्यते यदुक्त्यं धाम कल्पयन्ति सप्तचत्वारिंशच्च॥11॥

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स रिरिचानोऽमन्यत्
स यज्ञानां षोडशेन्द्रियं वीर्यमात्मानमभि समंक्खिदत्
तथोऽशयंभवन्न वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाव
षोडशः स्तोत्रं षोडशः शस्त्रं तेन षोडशी तथोऽशिनः
षोडशित्वय्यथोऽशी गृह्यते इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान
आत्मन्धत्ते देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः [38]

न प्राभवत्त एतं षोडशिनमपश्यन्तमगृह्णत् ततो वै
तेभ्यः सुवर्गो लोकः प्राभवद्यथोऽशी गृह्यते सुवर्गस्य
लोकस्याभिजित्या इन्द्रो वै देवानामानुजावर आसीत्स
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतं षोडशिनम्प्रायच्छत्तमगृह्णीत्
ततो वै सोऽग्रं देवतानाम्पर्येद्यस्यैवं विदुषः षोडशी गृह्यते
[39]

अग्रमेव समानानाम्पर्येति प्रातःसवने गृह्णाति वज्रो
वै षोडशी वज्रः प्रातःसवनं स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति

सवनेसवनेऽभि गृह्णाति सवनाथ्सवनादेवैनम्प्र जनयति
 तृतीयसवने पशुकामस्य गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी
 पशवंस्तृतीयसवनवज्रैर्वास्मै तृतीयसवनात्पशूनव रुन्दे
 नोक्थ्ये गृह्णीयात्प्रजा वै पशवं उक्थानि यदुक्थ्ये [40]

गृह्णीयात्प्रजाम्पशूनस्य निर्दहेदतिरात्रे पशुकामस्य
 गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी वज्रैर्वास्मै पशूनवरुध्य
 रात्रियोपरिष्ठाच्छमयत्यप्यग्निष्टोमे राजन्यस्य गृह्णीयाद्यावृत्कामे
 हि राजन्यो यजते साह एवास्मै वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो
 भूत्या इन्द्रे निर्वा दहत्येकविंशः स्तोत्रम्भवति प्रतिष्ठित्यै
 हरिवच्छस्यत इन्द्रस्य प्रियं धाम [41]

उपाप्रोति कनीयांसि वै देवेषु छन्दास्यासञ्ज्यायास्यसुरे
 ते देवाः कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि व्यशंसन्ततो
 वै तेऽसुराणां लोकमवृञ्जत यत्कनीयसा छन्दसा
 ज्यायश्छन्दोऽभि विशंसति भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृद्धे
 षड्रखराण्यति रेचयन्ति षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति
 चत्वारि पूर्वाण्यवं कल्पयन्ति [42]

चतुष्पद एव पशूनव रुन्दे द्वे उत्तरे द्विपद एवाव

रुन्देऽनुष्टुभंभि सम्पादयन्ति वाग्वा अंनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां
 वागुत्तमा समयविषिते सूर्ये षोडशिनः स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन्
 लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्साख्यादेव वज्रम्भ्रातृव्याय प्र
 हरत्यरुणपिशंगोऽश्वो दक्षिणैतद्वै वज्रस्य रूपं समृद्धौ॥

[43]

॥ हरिः ओम् ॥ तैत्तिरीयसंहिता सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

Wriṭ: ॐsrṭptṭon ̣out Pṛsṇ

॥ काण्डम् ७ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

अस्थूरिरोषधीषु ज्येष्ठयज्ञ इति बृहदनुष्टुप्छन्दः प्रतिष्ठिता नवं च॥1॥

प्रजननञ्योतिरग्निर्देवतानाञ्योतिर्विराट्छन्दसाञ्योतिर्विराट्वाच
सं तिष्ठते विराजमभि सम्पद्यते तस्मा- त्तञ्योतिरुच्यते द्वौ
स्तोमौ प्रातःसवनं वहतो यथा प्राणश्चापानश्च द्वौ माध्यंदिन-
सवनं यथा चरषुश्च श्रोत्रं च द्वौ तृतीयसवनं यथा वाक्
प्रतिष्ठा च पुरुषसम्मितो वा एष यज्ञोऽस्थूरिः [1]

यं कामं कामयते तमेतेनाभ्यश्नुते सर्व- ह्यस्थूरिणाभ्यश्नुते
वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अग्निष्टोमेनैव
पर्यगृह्णात्तासाम्परिगृहीतानामश्वतरोऽत्यप्रवत् तस्यानुहाय
रेत् आदत्त तद्गर्दभे न्यमार्द्वस्माद्गर्दभो द्विरेता अथो
आहुर्वडबायां न्यमार्डिति तस्माद्वडबा द्विरेता अथो
आहुरोषधीषु [2]

न्यमार्डिति तस्मादोषधयोऽनभ्यक्ता रेभन्त्यथो आहुः

प्रजासु न्यमार्डिति तस्माद्यमौ जायेते तस्मादश्वतरो न
 प्र जायत आत्तरेता हि तस्माद्वर्हिष्यनवक्लृप्तः सर्ववेदसे
 वा सहस्रे वावक्लृप्तोऽति ह्यप्रवत य एवं विद्वानग्निष्टोमेन
 यजते प्राजाताः प्रजा जनयति परि प्रजाता गृह्णाति
 तस्मादाहुर्ज्येष्ठयज्ञ इति [3]

प्रजापतिर्वाव ज्येष्ठः स ह्येतेनाग्रेऽयं जत प्रजापतिरकामयत
 प्र जायेयेति स मुखतस्त्रिवृतं निरमिमीत तमग्नि-
 देवतान्वसृज्यत गायत्री छन्दो रथंतरं सामं ब्राह्मणो
 मनुष्याणामजः पशूनान्तस्मात्ते मुख्या मुखतो ह्यसृज्यन्तो रसो
 बाहुभ्यामपश्चदशं निरमिमीत तमिन्द्रो देवतान्वसृज्यत
 त्रिष्टुप्छन्दो बृहत् [4]

सामं राजन्यो मनुष्याणामविः पशूनान्तस्मात्ते वीर्यावन्तो
 वीर्याद्व्यसृज्यन्त मध्यतः सप्तदशं निरमिमीत तं विश्वे देवा
 देवता अन्वसृज्यन्त जगती छन्दो वैरूपं सामं वैश्यो
 मनुष्याणां गावः पशूनान्तस्मात्त आद्या अन्नधाना- व्यसृज्यन्त
 तस्माद्भूया रसोऽन्येभ्यो भूर्यिष्टा हि देवता अन्वसृज्यन्त पत्त
 एकविंशं निरमिमीत तमनुष्टुप्छन्दः [5]

अन्वसृज्यत वैराजः सामं शूद्रो मनुष्याणामश्वः
 पशूनान्तस्मात्तौ भूतसंक्रामिणावश्वश्च शूद्रश्च तस्माच्छूद्रो
 यज्ञेऽनवक्लृप्तो न हि देवता अन्वसृज्यत तस्मात्पादावुप
 जीवतः पत्तो ह्यसृज्येताम्प्राणा वै त्रिवृद्धमासाः पञ्चदशः
 प्रजापतिः सप्तदशस्त्रयं इमे लोका असावादित्य एकविंश
 एतस्मिन्वा एते श्रिता एतस्मिन्प्रतिष्ठिता य एवं वेदैतस्मिन्नेव
 श्रयत एतस्मिन्प्रति तिष्ठति॥ [6]

तावन्तो लोकास्त्रयोदश च॥2॥

प्रातःसवने वै गायत्रेण छन्दसा त्रिवृते स्तोमाय
 ज्योतिर्द्धदेति त्रिवृता ब्रह्मवर्चसेन पञ्चदशाय ज्योतिर्द्धदेति
 पञ्चदशेनौजसा वीर्येण सप्तदशाय ज्योतिर्द्धदेति सप्तदशेन
 प्राजापत्येन प्रजननेनैकविंशाय ज्योतिर्द्धदेति स्तोमं
 एव तथस्तोमाय ज्योतिर्द्धदेत्यथो स्तोमं एव स्तोममभि
 प्र णयति यावन्तो वै स्तोमास्तावन्तः कामास्तावन्तो
 लोकास्तावन्ति ज्योतींष्येतावन्त एव स्तोमानेतावन्तः
 कामानेतावन्तो लोकानेतावन्ति ज्योतींष्यव रुद्धे॥ [7]

सप्तदशमन्तर्यन्ति विराजीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥3॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत योऽग्निष्टोमेन

यज॑मानोऽथ॒ सर्व॑स्तोमेन॒ यज॑तेति॒ यस्य॑ त्रिवृ॑तमन्तर्य॒न्ति
 प्रा॒णाः॑स्तस्यान्तर्य॑न्ति प्रा॒णेषु॑ मेऽप्य॑स॒दिति॒ खलु॑ वै य॒ज्ञेन॒
 यज॑मानो यज॑ते॒ यस्य॑ पञ्चद॒शमन्तर्य॑न्ति वी॒र्यं॑ तस्यान्तर्य॑न्ति
 वी॒र्यं॑ मेऽप्य॑स॒दिति॒ खलु॑ वै य॒ज्ञेन॒ यज॑मानो यज॑ते॒ यस्य॑
 सप्त॑दशमन्तर्य॑न्ति [8]

प्र॒जां तस्यान्तर्य॑न्ति प्र॒जायाम्मेऽप्य॑स॒दिति॒ खलु॑ वै
 य॒ज्ञेन॒ यज॑मानो यज॑ते॒ यस्यै॑कवि॒ंशमन्तर्य॑न्ति॑ प्रति॒ष्ठां
 तस्यान्तर्य॑न्ति प्रति॒ष्ठायाम्मेऽप्य॑स॒दिति॒ खलु॑ वै य॒ज्ञेन॒
 यज॑मानो यज॑ते॒ यस्य॑ त्रिण॒वमन्तर्य॑न्त्यृतूँश्च॒ तस्य॑
 न॒ख्षत्रि॑यां च वि॒राज॑मन्तर्य॑न्त्यृतुषु॒ मेऽप्य॑सन्न॒ख्षत्रि॑यायां च
 वि॒राजी॑ति [9]

खलु॑ वै य॒ज्ञेन॒ यज॑मानो यज॑ते॒ यस्य॑ त्रयस्त्रि॒ंशमन्तर्य॑न्ति॑
 दे॒वता॑स्तस्यान्तर्य॑न्ति दे॒वता॑सु॒ मेऽप्य॑स॒दिति॒ खलु॑ वै य॒ज्ञेन॒
 यज॑मानो यज॑ते॒ यो वै॑ स्तोमा॑नामव॒मम्प॑र॒मतां॑ गच्छ॑न्तं वेदं
 पर॑मता॑मे॒व ग॑च्छति त्रिवृ॑द्वै स्तोमा॑नामव॒म- स्त्रि॒वृत्प॑र॒मो य
 ए॒वं वेदं॑ पर॑मता॑मे॒व ग॑च्छति॥ [10]

उत्तरेण रथन्तरम्पूर्वेऽन्वेकविंशतिश्च॥४॥

अङ्गिरसो वै सत्रमांसत ते सुवर्गं लोकमायन्तेषां
हविष्मांश्च हविष्कृच्छाहीयेतान्तावकामयेतां सुवर्गं
लोकमियावेति तावेतं द्विरात्रमपश्यतान्तमाहरतान्तेनायजेतान्त
वै तौ सुवर्गं लोकमैताय्यं एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते सुवर्गमेव
लोकमेति तावैताम्पूर्वेणाऽह्नाऽगच्छतामुत्तरेण [11]

अभिप्लवः पूर्वमहर्भवति गतिरुत्तरं अयोतिष्ठोमोऽग्निष्ठोमः
पूर्वमहर्भवति तेजस्तेनावं रुद्धे सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तरं
सर्वस्यात्यै सर्वस्यावरुद्धौ गायत्रम्पूर्वेहन्थसामं भवति तेजो
वै गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसन्तेज एव ब्रह्मवर्चस- मात्मन्धत्ते
त्रैष्टुभमुत्तरं ओजो वै वीर्यं त्रिष्टुगोजं एव वीर्यमात्मन्धत्ते
रथन्तरम्पूर्वे [12]

अहन्थसामं भवतीयं वै रथन्तरमस्यामेव प्रति तिष्ठति
बृहदुत्तरेऽसौ वै बृहदमुष्यामेव प्रति तिष्ठति तदाहुः कं
जगती चानुष्टुप्चेति वैखानसम्पूर्वेऽहन्थसामं भवति तेन
जगत्यै नैति षोडश्युत्तरे तेनानुष्टुभोऽथाहुर्यथ्समानैऽर्धमासे
स्यातामन्यतरस्याहो वीर्यमनु पद्येतेत्यमावास्यायाम्पूर्वमहर्भवत्

नानावीर्ये भवतो हविष्मन्निधनुम्पूर्वमहर्भवति हविष्कृन्निधनुमुत्तरं
[13]

अब्रवीच्च तदन्तरिखन्ददात्यच्छावाकश्च देयेति सुतचत्वारिंशच्च॥5॥

आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्तस्मिन्प्रजापतिर्वायुर्भूत्वाचरत्
इमामपश्यत्तां वराहो भूत्वाहरत्तां विश्वकर्मा भूत्वा
व्यमादृर्साप्रथत् सा पृथिव्यभवत्तत्पृथिव्यै पृथिवित्वन्तस्यामश्रा
स देवानसृजत् वसून्नुद्रानादित्यान्ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन्प्र
जायामहा इति सौऽब्रवीत् [14]

यथाहं युष्मांस्तपसासृख्येवं तपसि प्रजननमिच्छध्वमिति
तेभ्योऽग्निमायतनम्प्रायच्छदेतेनायतनेन श्राम्यतेति
तैऽग्निनायतनेनाश्राम्यन्ते संवत्सर एकां गामसृजन्त
तां वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्रायच्छन्नेतां रंखध्वमिति
तां वसवो रुद्रा आदित्या अरंखन्त सा वसुभ्यो रुद्रेभ्य
आदित्येभ्यः प्राजायत् त्रीणि च [15]

शतानि त्रयस्त्रिंशत् चाथ सैव सहस्रतम्यभवत्ते देवाः
प्रजापतिमब्रुवन्सहस्रेण नो याजयेति सौऽग्निष्टोमेन
वसूनयाजयत्त इमं लोकमजयन्तच्चाददुः स उक्थ्येन

रुद्रानयाजयत्तेऽन्तरिख्यमजयन्तच्चाददुः सौऽतिरात्रेणा-
दित्यानयाजयत्तेऽमुं लोकमजयन्तच्चाददुस्तदन्तरिख्यम्
[16]

व्यवैर्यत् तस्माद्बुद्धा घातुंका अनायतना हि
तस्मादाहुः शिथिलं वै मध्यममहस्त्रिरात्रस्य वि हि
तदवैर्यतेति त्रैष्टुभम्मध्यमस्याह आज्यम्भवति संयानानि
सूक्तानि शंसति षोडशिनं शंसत्यहो धृत्या
अशिथिलम्भावाय तस्मात्त्रिरात्रस्याग्निष्टोम एव प्रथममहः
स्यादथोक्थ्योऽथातिरात्र एषां लोकानां विधृत्यै त्रीणित्रीणि
शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददाति [17]

एषां लोकानामनु संतत्यै दशतं न विच्छिन्द्याद्विराजं
नेद्विच्छिनदानीत्यथ या सहस्रतम्यासीत्तस्यामिन्द्रश्च विष्णुश्च
व्यायच्छेतां स इन्द्रोऽमन्यतानया वा इदं विष्णुः
सहस्रं वर्य्यत इति तस्यामकल्पेताद्विभागं इन्द्रस्तृतीये
विष्णुस्तद्वा एषाभ्यनूच्यत उभा जिग्यथुरिति तां वा
एतामच्छावाकः [18]

एव शंसत्यथ या सहस्रतमी सा होत्रे देयेति होतारं
वा अभ्यतिरिच्यते यदतिरिच्यते होतानां तस्यापयिता-

था॑हुरु॒न्ने॒त्रे दे॒येत्य॑ति॒रिक्ता॒ वा ए॒षा स॒हस्र॑स्याति॒रिक्त॑
उ॒न्ने॒त॒र्त्वि॒जाम॑था॒हुः सर्वे॑भ्यः स॒दस्ये॑भ्यो दे॒येत्य॑था॒हुरु॒दाकृ॑त्या
सा व॑शं च॒रे॒दित्य॑था॒हुर्ब्र॑ह्मणे चा॒ग्नीधे॑ च दे॒येति॑ [19]

द्विभा॑गम्ब्रह्म॒णे तृ॒तीय॑म॒ग्नीध॑ ऐ॒न्द्रो वै ब्र॒ह्मा वैष्ण॑वोऽग्नी॒द्यथै॒व
ता॒वक॑ल्पेता॒मित्य॑था॒हुर्या क॑ल्या॒णी ब॑हुरू॒पा सा
दे॒येत्य॑था॒हुर्या द्वि॑रू॒पोभ॑यत॒एनी॒ सा दे॒येति॑ स॒हस्र॑स्य
परि॑गृहीत्यै॒ तद्वा ए॒तत्स॒हस्र॑स्याय॑न॒ः स॒हस्र॑ः स्तो॒त्रीयाः
स॒हस्रं॑ द॒खि॒णाः स॒हस्र॑स॒म्मितः॑ सु॒वर्गो॑ लो॒कः सु॒वर्ग॑स्य
लो॒कस्या॑भिजि॒त्यै॥ [20]

ए॒तदे॒तस्या॑ वी॒र्य॑मस्य त्रिभि॑श्च द॒त्ता स॒हस्र॑त॒मी तस्मा॑दे॒व वर॑स्स॒म्मात्रा॑मेका॒त्रच॑त्वारि॒ः श॒च॑॥6॥

सोमो॒ वै स॒हस्र॑मविन्द॒त्तमिन्द्रोऽन्व॑विन्द॒त्तो य॒मो
न्याग॑च्छ॒त्ताव॑ब्रवी॒दस्तु॑ मेऽत्रापीत्यस्तु॒ ही ३ इत्य॑ब्रूता॒ः स
य॒म एक॑स्यां वी॒र्य॑म्प॒र्यप॑श्यदि॒यं वा अ॒स्य स॒हस्र॑स्य
वी॒र्य॑म्बिभ॒र्तीति॑ ताव॑ब्रवी॒दिय॑म्ममास्त्वे॒तद्यु॒वयो॑रिति॒
ताव॑ब्रूता॒ः सर्वे॑ वा ए॒तदे॒तस्या॑ वी॒र्य॑म् [21]

परि॑ प॒श्या॒मोऽ॒श॒मा ह॑रामहा इति॒ तस्या॒म॒श॒माह॑रन्त॒

ताम॒प्सु प्रा॒वेशय॒न्त्सोमा॒योदे॒हीति॒ सा रोहि॑णी पिङ्ग॒लैक॑हायनी
 रू॒पं कृ॒त्वा त्रय॑स्त्रि॒ंशता च त्रि॒भिश्च॑ श॒तैः स॒होदै॒त्तस्मा॒द्रोहि॑ण्या
 पिङ्ग॒ल॒यैक॑हायन्या॒ सोमं॑ क्रीणीया॒द्य ए॒वं वि॒द्वान्रोहि॑ण्या
 पिङ्ग॒ल॒यैक॑हायन्या॒ सोमं॑ क्रीणाति॒ त्रय॑स्त्रि॒ंशता चै॒वास्य॑
 त्रि॒भिश्च॑ [22]

श॒तैः सोमः॑ क्री॒तो भ॑वति॒ सुक्री॑तेन यजते॒ ताम॒प्सु
 प्रा॒वेशय॒न्निन्द्रा॒योदे॒हीति॒ सा रोहि॑णी ल॒ख्म॒णा प॑ष्ठौही
 वा॒र्त्रघ्नी॑ रू॒पं कृ॒त्वा त्रय॑स्त्रि॒ंशता च त्रि॒भिश्च॑ श॒तैः
 स॒होदै॒त्तस्मा॒द्रोहि॑णीं ल॒ख्म॒णाम्प॑ष्ठौहीं वा॒र्त्रघ्नीं॑ दद्या॒द्य
 ए॒वं वि॒द्वान्रोहि॑णीं ल॒ख्म॒णाम्प॑ष्ठौहीं वा॒र्त्रघ्नीं॑ ददा॒ति
 त्रय॑स्त्रि॒ंशच्चै॒वास्य॑ त्रीणि॒ च श॒तानि॒ सा द॒त्ता [23]

भ॒वति॒ ताम॒प्सु प्रा॒वेशय॒न् य॒मायो॒देहीति॒ सा जर॑ती
 मू॒र्खा त॑ज्जघ॒न्या रू॒पं कृ॒त्वा त्रय॑स्त्रि॒ंशता च त्रि॒भिश्च॑
 श॒तैः स॒होदै॒त्तस्मा॒ञ्जर॑तीम्मू॒र्खा त॑ज्जघ॒न्याम॑नुस्तर॒णीं कुर्वी॑त
 य ए॒वं वि॒द्वान्जर॑तीम्मू॒र्खा त॑ज्जघ॒न्याम॑नुस्तर॒णीं कुरु॑ते
 त्रय॑स्त्रि॒ंशच्चै॒वास्य॑ त्रीणि॒ च श॒तानि॒ सामुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वति॒
 वागे॒व स॑हस्रत॒मी तस्मा॑त् [24]

वर॑ दे॒यः सा हि वरः॑ स॒हस्र॑मस्य॒ सा द॒त्ता भ॑वति
 तस्मा॒द्वरो॑ न प्र॒तिगृ॑ह्यः सा हि वरः॑ स॒हस्र॑मस्य॒ प्रति॑गृहीत-
 म्भवती॒यं वर॑ इति॑ ब्रूया॒दथान्याम्ब्रू॑यादियम्ममेति॒ तथा॑स्य॒
 तत्स॒हस्र॑मप्र॒तिगृ॑हीतम्भवत्युभयतए॒नी स्या॒त्तदा॑हुरन्यत- ए॒नी
 स्या॑त्स॒हस्र॑म्प॒रस्ता॒देत॒मिति॑ यैव वरः॑ [25]

क॒ल्या॒णी रू॒पस॑मृद्धा सा स्या॒त्सा हि वरः॑ समृ॒द्धौ
 तामु॒त्तरे॒णाग्री॑ध्रम्पर्या॒णीया॑हवनीयस्यान्ते॑ द्रोणकल॒शम॑व
 घ्रापये॒दा जि॑घ्र कल॒शम्म॑ह्युरु॒धारा॑ पय॑स्वत्या॒ त्वा
 वि॒शन्ति॑वन्द॒वः समु॑द्रमि॒व सिन्ध॑वः सा मा॑ स॒हस्र॑ आ भ॑ज
 प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ स॒ह पुन॑र्मा वि॒शता॑द्र॒यिरिति॑ प्र॒जयै॑वैन॑म्प॒शुभी
 र॒य्या स॑म् [26]

अ॒र्धय॑ति प्र॒जावा॑न्पशुमात्र॒यिमा॑न्भवति॒ य ए॒वं वेद॑ तया॑
 स॒हाग्री॑ध्रम्प॒रेत्य॑ पुरस्ता॒त्प्रती॑च्यां तिष्ठ॑न्त्यां जुहुयादुभा
 जि॒ग्यथु॑र्न परा॑ जयेथे॒ न परा॑ जिग्ये क॒तरश्च॑नैनोः।
 इन्द्र॑श्च विष्णो॒ यदप॑स्पृधेथां त्रेधा स॒हस्रं॑ वि तदै॒रयेथा॑मिति॒
 त्रेधा॑विभ॒क्तं वै त्रि॑रात्रे स॒हस्रं॑ साह॒स्रीमे॒वैना॑ करोति
 स॒हस्र॑स्यै॒वैना॑म्मात्राम् [27]

क॒रोति॑ रू॒पाणि॑ जुहोति रू॒पैरे॒वैना॑ सम॑र्धयति॒ तस्या॑

उपो॒त्थाय॒ कर्ण॒मा ज॑पेदिडे॒ रन्तेऽदि॑ते सर॒स्वति॒ प्रिये॒ प्रेय॑सि॒
महि॒ विश्रु॑त्येतानि॒ ते अ॒घ्निये॒ नामा॑नि सु॒कृत॑म्मा दे॒वेषु॑
ब्रूता॒दिति॑ दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॒मा वे॑दय॒त्यन्वे॑न दे॒वा बु॑ध्यन्ते॥ [28]

लोकानांमयति साविद्वान्भुशेवा माविशु यजमानन्द्वादश च॥7॥

स॒हस्र॑त॒म्या वै यज॑मानः सु॒वर्गं लो॒कमे॑ति सैन॑ सु॒वर्गं
लो॒कं ग॑मयति सा मा सु॒वर्गं लो॒कं ग॑मयेत्याह सु॒वर्गमे॑वैनं
लो॒कं ग॑मयति सा मा ज्योति॑ष्मन्तं लो॒कं ग॑मयेत्याह
ज्योति॑ष्मन्तमे॒वैनं लो॒कं ग॑मयति सा मा सर्वा॑न्पुण्या॒-
ल्लो॒कान्ग॑मयेत्याह सर्वा॑ने॒वैन॑म्पुण्या॒ल्लो॒कान्ग॑मयति सा [29]

मा प्र॒तिष्ठां ग॑मय प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ स॒ह पुन॑र्मा
वि॒शता॑द्रयिरिति॒ प्र॒जयै॑वैन॑म्प॒शुभी र॒य्याम्प्रति॑ ष्ठापयति
प्र॒जावा॑न्प॒शुमा॑न्त्रयि॒मान्भव॑ति य एवं वेद॒ ताम॒ग्रीधे॑ वा ब्र॒ह्मणे॑
वा हो॒त्रे वो॒द्गात्रे॑ वा॒ध्वर्य॑वे वा दद्यात्स॒हस्र॑मस्य सा दत्ता
भव॑ति स॒हस्र॑मस्य प्र॒तिगृ॑हीतम्भवति यस्तामवि॒द्वान् [30]

प्र॒तिगृ॑हाति॒ ताम्प्रति॑ गृ॒ह्णीया॑देका॒सि न स॒हस्र॑मेकां
त्वा भू॒ताम्प्रति॑ गृ॒ह्णामि॒ न स॒हस्र॑मेका मा भू॒ता वि॑श मा
स॒हस्र॑मित्येका॒मेवैनाम्भू॒ताम्प्रति॑ गृ॒हाति॒ न स॒हस्रं॑ य एवं

वेदं स्यो॒नासिं सु॒षदां सु॒शेवां स्यो॒ना मा वि॒श सु॒षदा मा
वि॒श सु॒शेवा मा वि॒श [31]

इत्या॑ह स्यो॒नैवैनं॑ सु॒षदां सु॒शेवां भू॒ता वि॒शति॒ नैनं॑
हि॒नस्ति ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति स॒हस्रं॑ सहस्रत॒म्यन्वे॒ती ३
स॒हस्रत॒मीं स॒हस्रा ३ मिति॒ यत्प्राची॑मु॒त्सृजे॒त्सहस्रं॑
सहस्रत॒म्यन्वि॒यात्त॒त्सहस्रं॑मप्र॒ज्ञात्रं॑ सु॒वर्गं लो॒कं न प्र
जा॒नीयात्प्र॒तीची॑मु॒त्सृज॒ति तां स॒हस्र॑मनु॒ पर्या॑वर्तते सा
प्र॒जान॒ती सु॒वर्गं लो॒कमे॒ति यज॑मानमु॒भ्युत्सृ॑जति खि॒प्प्रे
स॒हस्र॑म्प्र जा॒यत॒ उत्त॒मा नी॒यते॑ प्रथ॒मा दे॒वानां॑च्छति॥ [32]

तत्तेजं एवाष्टादश च॥८॥

अत्रि॑रददा॒दौर्वा॑य प्र॒जाम्पु॒त्रका॑माय॒ स रि॑रिचा॒नोऽम॑न्यत॒
निर्वी॑र्यः शिथि॒लो या॒तया॑मा स ए॒तं च॑तूरा॒त्रम॑पश्यत्
तमा॑ह॒रत्तेना॑यजत् ततो॒ वै तस्य॑ च॒त्वारो॑ वी॒रा आ॑जायन्त॒
सुहो॑ता सू॒द्राता॒ स्व॑ध्वर्युः सुस॑भेयो य ए॒वं वि॒द्वाश्च॑तूरा॒त्रेण॑
यज॑त् आस्य॑ च॒त्वारो॑ वी॒रा जा॑यन्ते सुहो॑ता सू॒द्राता॒
स्व॑ध्वर्युः सुस॑भेयो ये च॑तुर्वि॒ंशाः प॑व॒माना ब्र॒ह्मव॑र्चसं तत्
[33]

य उद्यन्तः स्तोमाः श्रीः सात्रिः श्रद्धादेवं यजमानं
 चत्वारि वीर्याणि नोपानमन्तेज इन्द्रियम्ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यः
 स एताः श्वतुरश्वतुष्टोमांश्च सोमानपश्यत्तानाहरतिर्यजत तेजं
 एव प्रथमेनावारुन्देन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं
 चतुर्थेन य एवं विद्वाः श्वतुरश्वतुष्टोमांश्च सोमानाहरति तैर्यजते
 तेजं एव प्रथमेनावारुन्देन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं
 तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन यामेवात्रिऋद्धिमाध्नोत्तामेव यजमान
 ऋध्नोति॥ [34]

जुमदग्निश्चाचत्वारिःशत्॥९॥

जुमदग्निः पुष्टिकामश्चतूरात्रेणायजत स एतान्योषाः
 अपुष्यत्तस्मात्पलितौ जामदग्नियौ न सं जानाते एतानेव
 पोषान्पुष्यति य एवं विद्वाः श्वतूरात्रेण यजते पुरोडाशिन्यं
 उपसदौ भवन्ति पशवो वै पुरोडाशः पशूनेवाव रुन्देऽन्नं
 वै पुरोडाशोऽन्नमेवाव रुन्देऽन्नादः पशुमान्भवति य एवं
 विद्वाः श्वतूरात्रेण यजते॥ [35]

ते व्यावर्तन्त प्रवदिता स्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमा संवैश्वरोऽभिजित्यै॥१०॥

संवैश्वरो वा इदमेक आसीत्सोऽकामयतर्तून्सृजेयेति स

ए॒त॒म॒प्य॒श्च॒रा॒त्र॒म॒प॒श्य॒त्त॒मा॒ह॒र॒त्ते॒ना॒य॒ज॒त॒ ततो॒ वै स ऋ॒तू॒न॒सृ॒ज॒त॒
य ए॒वं वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रेण॒ यज॑न्ते॒ प्रैव जा॑यते॒ त ऋ॒त॒वः॑ सृ॒ष्टा न
व्या॒व॒र्त॒न्त॒ त ए॒त॒म॒प्य॒श्च॒रा॒त्र॒म॒प॒श्य॒न् त॒मा॒ह॒र॒न्ते॒ना॒य॒ज॒न्त॒ ततो॒
वै ते व्या॒व॒र्त॒न्त॒ [36]

य ए॒वं वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रेण॒ यज॑न्ते॒ वि पा॒प्म॒ना भ्रातृ॑व्ये॒णा
व॑र्तते॒ सार्व॑से॒निः शौचे॒योऽका॑मयत॒ पशु॑मा॒न्थ॒स्यामि॑ति॒ स
ए॒त॒म॒प्य॒श्च॒रा॒त्र॒मा॒ह॒र॒त्ते॒ना॒य॒ज॒त॒ ततो॒ वै स स॒ह॒स्र॑म्प॒शून्प्रा॑प्नो॒द्य
ए॒वं वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रेण॒ यज॑न्ते॒ प्र स॒ह॒स्र॑म्प॒शूना॑प्नोति
ब॒ब॒रः प्रा॒वा॒ह॒णि॒रका॑मयत॒ वा॒चः प्र॑वदि॒ता स्या॑मि॒ति॒ स
ए॒त॒म॒प्य॒श्च॒रा॒त्र॒मा [37]

अ॒ह॒र॒त्ते॒ना॒य॒ज॒त॒ ततो॒ वै स वा॒चः प्र॑वदि॒ता भ॑व॒द्य ए॒वं
वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रेण॒ यज॑न्ते॒ प्रव॑दि॒तैव वा॒चो भ॑व॒त्यथो॑ ए॒नं
वा॒च॒स्प॒ति॒रि॒त्या॒हु॒रना॑प्तश्च॒तूरा॒त्रोऽति॑रि॒क्तः ष॒ड्रा॒त्रोऽथ॒ वा ए॒ष
स॑म्प्र॒ति य॒ज्ञो य॒त्प॑श्च॒रा॒त्रो य ए॒वं वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रेण॒ यज॑न्ते
स॑म्प्र॒त्यैव॒ य॒ज्ञेन॑ यज॒ते प॑श्च॒रा॒त्रो भ॑वति॒ पञ्च॒ वा ऋ॒त॒वः॑
सं॒व॒त्स॒रः [38]

ऋ॒तु॒ष्वेव॒ सं॒व॒त्स॒रे प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यथो॒ पञ्चा॑ख॒रा
प॒ङ्क्तिः॑ पा॒ङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒न्धे त्रि॒वृ॒द॒ग्नि॒ष्टोमो॑

भवति तेजं एवाव रुद्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव
 रुद्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन
 जायते पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै
 महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिह्वसर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति
 सर्वस्याभिजित्यै॥ [39]

धरुणः पञ्चविंशतिश्च॥ 11॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पृष्णो
 हस्ताभ्यामा दद इमामगृभ्णन्नशनामृतस्य पूर्व आयुषि
 विदथेषु कव्या। तया देवाः सुतमा बभूवुर्ऋतस्य
 सामन्त्सरमारपन्ती। अभिधा असि भुवनमसि यन्तासि
 धर्तासि सोऽग्निं वैश्वानरं सप्रथसं गच्छ स्वाहाकृतः
 पृथिव्यां यन्ता राड्यन्तासि यमनो धर्तासि धरुणः कृष्यै त्वा
 र्वषेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वा पृथिव्यै त्वान्तरिख्याय
 त्वा दिवे त्वा सते त्वासते त्वाञ्चस्त्वौषधीभ्यस्त्वा
 विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः॥ [40]

रन्तिस्स्वाहा द्वाविंशतिश्च॥ 12॥

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राश्वोऽसि हयोऽस्यत्योऽसि

नरोऽस्यर्वासि सप्तिरसि वाज्यसि वृषांसि नृमणा
 असि ययुर्नामास्यादित्यानाम्पत्वान्विह्यग्रये स्वाहा
 स्वाहेन्द्राग्निभ्याः स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो
 देवेभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो देवेताभ्य इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः
 स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहा भूरसि भुवे त्वा भव्याय
 त्वा भविष्यते त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो देवा आशापाला
 एतं देवेभ्योऽश्वमेधाय प्रोष्वितं गोपायत॥ [41]

आयनायोत्तरमापलायिताय षड्विंशतिः॥ 13॥

आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहोद्वावाय स्वाहोद्भुताय
 स्वाहा शूकाराय स्वाहा शूकृताय स्वाहा पलायिताय
 स्वाहाऽऽपलायिताय स्वाहाऽऽवल्गते स्वाहा परावल्गते
 स्वाहाऽऽयते स्वाहा प्रयते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ [42]

अग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहा वायवे स्वाहापाम्मोदाय
 स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहेन्द्राय स्वाहा बृहस्पतये
 स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ 43॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय

स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा नखत्रेभ्यः स्वाहा प्राच्यै दिशे स्वाहा
दखिणायै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहोदीच्यै दिशे
स्वाहोर्ध्वायै दिशे स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहाऽ- वान्तरदिशाभ्यः
स्वाहा समाभ्यः स्वाहा शरद्भ्यः स्वाहाऽहोरात्रेभ्यः
स्वाहाऽर्धमासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा
संवत्सराय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ 44॥

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै
स्वाहा पूष्णे स्वाहा बृहस्पतये स्वाहाऽपाम्मोदाय स्वाहा
वायवे स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥
45॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहाऽग्नये
स्वाहा सोमाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहाऽह्ने
स्वाहा रात्रियै स्वाहर्जवे स्वाहा साधवे स्वाहा सुखित्यै
स्वाहा रक्षुधे स्वाहाऽऽशितिम्ने स्वाहा रोगाय स्वाहा हिमाय
स्वाहा शीताय स्वाहाऽऽतपाय स्वाहाऽरण्याय स्वाहा
सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ 46॥

भुवो देवानां कर्मणापसर्तस्य पथ्यासि वसुभिर्देवेभिर्देवतया

गाय॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा युनज्मि वस॒न्तेन॑ त्व॒र्तुना॑ ह॒विषा॑
 दी॒र्षया॑मि रु॒द्रेभिर्दे॒वेभिर्दे॒वत॑या॒ त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॑सा युनज्मि
 ग्री॒ष्मेण॑ त्व॒र्तुना॑ ह॒विषा॑ दी॒र्षयाम्या॑दित्येभि॒र्दे॒वेभिर्दे॒वत॑या॒
 जा॒गते॑न त्वा॒ छन्द॑सा युनज्मि व॒र्षाभि॑स्त्व॒र्तुना॑ ह॒विषा॑
 दी॒र्षया॑मि वि॒श्वेभिर्दे॒वेभिर्दे॒वत॑यानुष्टु॒भेन॑ त्वा॒ छन्द॑सा
 युनज्मि [47]

श॒रदा॑ त्व॒र्तुना॑ ह॒विषा॑ दी॒र्षया॑म्यङ्गि॒रोभिर्दे॒वेभिर्दे॒वत॑या॒
 पा॒ङ्केन॑ त्वा॒ छन्द॑सा युनज्मि हेम॒न्तशि॑शि॒राभ्या॑ त्व॒र्तुना॑
 ह॒विषा॑ दी॒र्षया॑म्याहं दी॒र्ष्याम॑रुहमृ॒तस्य॑ प॒त्नीं गाय॑त्रेण॒
 छन्द॑सा ब्रह्म॑णा च॒र्त॑ः स॒त्येऽधा॑ः स॒त्यमृ॑तेऽधाम्। म॒हीमू॑
 षु सु॒त्रामा॑णमि॒ह धृ॑तिः स्वाहे॒ह वि॑धृतिः स्वाहे॒ह रन्तिः॑
 स्वाहे॒ह रम॑तिः स्वाहा॑॥ 48॥

ई॒ङ्गा॒राय॑ स्वाहे॒ङ्गता॑य॒ स्वाहा॑ क्र॒न्दते॑ स्वाहा॑ऽव॒क्रन्द॑ते
 स्वाहा॑ प्रोथ॑ते स्वाहा॑ प्र॒प्रोथ॑ते स्वाहा॑ ग॒न्धाय॑ स्वाहा॑ घ्रा॒ताय॑
 स्वाहा॑ प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑
 संदी॑यमा॒नाय॑ स्वाहा॑ संदि॑ताय॒ स्वाहा॑ वि॒चृत्य॑मा॒नाय॑ स्वाहा॑
 वि॒चृत्ता॑य॒ स्वाहा॑ प॒लायि॑ष्यमा॒णाय॑ स्वाहा॑ प॒लायि॑ताय॒
 स्वाहा॑पर॑स्य॒ते स्वाहा॑पर॑ताय॒ स्वाहा॑ नि॒वे॒ष्यते॑ स्वाहा॑

निविशमानाय॒ स्वाहा॑ निविष्टाय॒ स्वाहा॑ निषथ्स्य॒ते स्वाहा॑
निषीद॑ते स्वाहा॒ निषण्णाय॒ स्वाहा॑ [49]

आ॒सि॒ष्य॒ते स्वाहा॑ऽऽसी॑नाय॒ स्वाहा॑ऽऽसि॑ताय॒ स्वाहा॑
निपथ्स्य॒ते स्वाहा॑ नि॒पद्य॑मानाय॒ स्वाहा॑ नि॒पन्नाय॒ स्वाहा॑
शयि॑ष्य॒ते स्वाहा॑ शया॑नाय॒ स्वाहा॑ शयि॑ताय॒ स्वाहा॑
स॒म्मी॒लि॒ष्य॒ते स्वाहा॑ स॒म्मी॒ल॑ते स्वाहा॒ स॒म्मी॒लि॒ताय॒ स्वाहा॑
स्वप्स्य॒ते स्वाहा॑ स्वप॑ते स्वाहा॑ सु॒प्ताय॒ स्वाहा॑ प्र॒भो॒थ्स्य॒ते
स्वाहा॑ प्र॒बु॒ध्य॑मानाय॒ स्वाहा॑ प्र॒बु॒द्धाय॒ स्वाहा॑ जा॒गरि॑ष्य॒ते
स्वाहा॑ जाग्र॑ते स्वाहा॑ जा॒गरि॒ताय॒ स्वाहा॑ शुश्रू॑षमाणाय॒
स्वाहा॑ शृ॒ण्व॒ते स्वाहा॑ श्रु॒ताय॒ स्वाहा॑ वी॒रि॒ष्य॒ते स्वाहा॑
[50]

वी॒रि॒ष्य॑माणाय॒ स्वाहा॑ वी॒रि॒ष्य॑ताय॒ स्वाहा॑ स॒ं॒हा॒स्य॒ते
स्वाहा॑ स॒ज्जि॑ह्वानाय॒ स्वाहो॒ज्जि॑ह्वानाय॒ स्वाहा॑ वि॒वथ्स्य॒ते
स्वाहा॑ वि॒वर्त॑मानाय॒ स्वाहा॑ वि॒वृ॒त्ताय॒ स्वाहो॑त्थास्य॒ते
स्वाहो॒त्ति॑ष्ठते स्वाहो॒त्थि॑ताय॒ स्वाहा॑ वि॒ध॒वि॒ष्य॒ते स्वाहा॑
वि॒धू॒न्वा॒नाय॒ स्वाहा॑ वि॒धू॒ताय॒ स्वाहो॑त्क्र॒स्य॒ते स्वाहो॑त्क्राम॑ते
स्वाहो॑त्क्रान्ताय॒ स्वाहा॑ च॒क्र॒मि॒ष्य॒ते स्वाहा॑ च॒क्र॒म्य॑माणाय॒
स्वाहा॑ च॒क्र॒मि॒ताय॒ स्वाहा॑ कण्डू॑यिष्य॒ते स्वाहा॑ कण्डू॑यमानाय॒

स्वाहा॑ कण्डूयि॒ताय॒ स्वाहा॑ निकषि॒ष्यते॒ स्वाहा॑ नि॒कष॑माणा॒य
 स्वाहा॑ नि॒कषि॑ता॒य स्वाहा॑ यदत्ति॒ तस्मै॒ स्वाहा॑ यत्पिब॑ति
 तस्मै॒ स्वाहा॑ यन्मेह॑ति॒ तस्मै॒ स्वाहा॑ यच्छ॑कृ॒त्करो॑ति॒ तस्मै॒
 स्वाहा॑ रे॒तसे॒ स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॒ स्वाहा॑ प्र॒जन॑ना॒य स्वाहा॑
 सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥ [51]

अ॒ग्रये॒ स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहा॑ सू॒र्याय॒ स्वाह॑र्त॒मस्य॑त॒स्यर्त॑म॒सि
 स॒त्यम॑सि स॒त्यस्य॑ स॒त्यम॑स्य॒तस्य॒ पन्था॑ अ॒सि दे॒वाना॑
 छा॒याम॑त॒स्य नाम॒ तत्स॒त्यं यत्त्व॑म्प्र॒जाप॑ति॒रस्य॑धि॒
 यद॑स्मिन्वा॒जिनी॑व शु॒भः स्पर्ध॑न्ते दि॒वः सू॒र्येण॒ विशो॑ऽपो
 वृ॒णानः॑ प॒वते॒ क॒व्यन्प॒शुं न गो॑पा इ॒र्यः परि॑ज्मा॥ 52॥

॥ हरिः ओम् ॥ तैत्तिरीयसंहिता सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

Wr̥t̥: ॰sr̥pt̥on ̣out Pṛsṇ

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

पृष्ठानि सप्तदशः सुवर्गो जयन्ति यदैकादश च॥1॥

सा॒ध्या वै दे॒वाः सु॒व॒र्गका॑मा ए॒त ९ ष॑ड्मात्र॒मप॑श्य॒न्तमा॑ह॒रन्ते॑ना॒

ततो॒ वै ते सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न् य ए॒वं वि॒द्वा॑ः सः षड्रा॒त्रमा॑स॒ते
 सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति दे॒वस॒त्रं वै ष॑ड्रा॒त्रः प्र॒त्य॒ख्य॑ः ह्ये॒तानि॑
 पृ॒ष्ठानि॑ य ए॒वं वि॒द्वा॑ः सः षड्रा॒त्रमा॑स॒ते सा॒ख्यादे॒व दे॒वता॑
 अ॒भ्यारो॑हन्ति षड्रा॒त्रो भ॑वति षड्वा ऋ॒तवः॑ षट्पृ॒ष्ठानि॑ [1]

पृ॒ष्ठैरे॒वर्त॑न॒न्वारो॑हन्त्यृ॒तुभिः॑ सं॒वत्स॒रन्ते॑ सं॒वत्स॒र ए॒व
 प्रति॑ तिष्ठन्ति बृ॒हद्रथ॑न्त॒राभ्या॑ यन्ती॒यं वाव॑ र॒थन्त॒रम॒सौ
 बृ॒हदा॒भ्यामे॒व य॒न्त्यथो॑ अ॒नयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठन्त्ये॒ते वै
 य॒ज्ञस्या॑ञ्ज॒साय॑नी सु॒ती ता॒भ्यामे॒व सु॒व॒र्गं लो॒कं य॑न्ति
 त्रि॒वृद॑ग्नि॒ष्टोमो॑ भ॑वति तेज॑ ए॒वाव॑ रु॒न्धते॑ पञ्च॒दशो॑
 भ॑वतीन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रु॒न्धते॑ सप्त॒दशः॑ [2]

भ॒वत्य॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्धा॑ अथो॒ प्रैव॑ तेन॑ जायन्त एक॒वि॑ः शो
 भ॑वति प्रति॑ष्ठित्या॒ अथो॒ रुच॑मे॒वात्म॑न्द॒धते॑ त्रिण॒वो भ॑वति
 विजि॑त्यै त्रयस्त्रि॑ः शो भ॑वति प्रति॑ष्ठित्यै स॒दोह॑वि॒र्धानि॑न॑ ए॒तेन॑
 षड्रा॒त्रेण॑ यजे॒रन्नाश्व॑त्थी ह॒विर्धा॑नं चा॒ग्नीध्रं॑ च भ॒वत॑स्तद्धि
 सु॒व॒र्ग्यश्च॑क्री॒वती॑ भ॒वतः॑ सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॑ष्ट्या
 उ॒लूख॑ल॒बुध्नो॑ यू॒पो भ॑वति प्रति॑ष्ठित्यै प्राश्चो॑ या॒न्ति प्राडि॑व
 हि सु॒व॒र्गः॑ [3]

लो॒कः सर॑स्वत्या या॒न्त्येष॑ वै दे॒व्या॒नः प॒न्था॒स्तमे॒वान्वा॒रोह॑न्
 या॒न्त्यव॑र्तिमे॒वान्य॑स्मिन्प्रतिष॒ज्य॑ प्रति॒ष्ठां ग॑च्छन्ति
 य॒दा द॑श श॒तं कु॑र्वन्त्यथैकमु॒त्थान॑ श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑
 श॒तेन्द्रि॑य॒ आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्र॑ति तिष्ठन्ति य॒दा श॑त॒
 स॒हस्रं॑ कु॒र्वन्त्यथैकमु॒त्थान॑ स॒हस्रं॑सम्मि॒तो वा अ॒सौ
 लो॒कोऽमु॑मे॒व लो॒कम॑भि॒जय॑न्ति य॒दैषाम्प्र॑मीये॒त य॒दा वा
 जीये॑र॒न्नथैकमु॒त्थान॑न्तद्धि ती॒र्थम्॥ [4]

तेजं उपेयुः प्रत्यख्यन्दिचत्वारि॑ शब्द॥ 2॥

कु॒सु॒रु॒बि॒न्द औ॒द्वा॒लकि॑रकामयत पशु॒मान्थ॒स्यामि॒ति स
 ए॒त॒ स॒प्त॒रा॒त्रमा॑ह॒रत्ते॒नाय॑जत॒ तेन॒ वै स॒ याव॑न्तो ग्रा॒म्याः
 प॒शव॑स्तानवा॒रु॒न्ध॒ य ए॒वं वि॒द्वान्थ॑स॒प्त॒रा॒त्रेण॑ यज॑ते याव॑न्त
 ए॒व ग्रा॒म्याः प॒शव॑स्ताने॒वाव॑ रु॒न्धे स॒प्त॒रा॒त्रो भ॑वति स॒प्त
 ग्रा॒म्याः प॒शवः॑ स॒प्तार॑ण्याः स॒प्त छ॒न्दा॑स्यु॒भय॑स्याव॑रु॒द्धौ
 त्रि॒वृ॒द॒ग्नि॒ष्टो॒मो भ॑वति तेजः [5]

ए॒वाव॑ रु॒न्धे प॒ञ्चद॑शो भ॑वतीन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रु॒न्धे स॒प्तद॑शो
 भ॑वत्य॒न्नाद्य॑स्याव॑रु॒द्धा अथो॒ प्रैव॑ तेन॒ जाय॑त एकवि॒ंशो
 भ॑वति॒ प्रति॑ष्ठित्या॒ अथो॒ रुच॑मे॒वात्म॑न्ध॒त्ते त्रि॒ण॒वो भ॑वति
 वि॒जित्यै॑ प॒ञ्चवि॑ंशोऽग्नि॒ष्टो॒मो भ॑वति प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑

महाव्रतवान्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिह्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो
भवति सर्वस्याभिजित्यै यत्प्रत्यख्यम्पूर्वेष्वहःसु पृष्ठान्युपेयुः
प्रत्यख्यम् [6]

विश्वजिति यथा दुग्धामुपसीदत्येवमुत्तममहः
स्यान्नैकरात्रश्चन स्याद्बृहद्रथन्तरे पूर्वेष्वहःसूपं यन्तीयं
वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव न यन्त्यथो अनयोरेव प्रति
तिष्ठन्ति यत्प्रत्यख्यं विश्वजिति पृष्ठान्युपयन्ति यथा प्रत्ता
दुहे तादृगेव तत्॥ [7]

दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमवरुद्धेऽभिजित्यै॥ 3॥

बृहस्पतिरकामयत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति स
एतमष्टरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत् ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवद्य
एवं विद्वानष्टरात्रेण यजते ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्यष्टरात्रो
भवत्यष्टाख्यरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसम्गायत्रियैव
ब्रह्मवर्चसमं रुद्धेऽष्टरात्रो भवति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तर
दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमं रुद्धे [8]

त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुद्धे पञ्चदशो
भवतीन्द्रियमेवाव रुद्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा

अथो॒ प्रैव तेन॑ जायत॒ एकविं॑शो भ॒वति॒ प्रति॑ष्ठित्या॒
 अथो॒ रुच॑मे॒वात्म॑न्ध॒त्ते त्रि॑णवो भ॒वति॒ विजि॑त्यै त्रयस्त्रिं॑शो
 भ॒वति॒ प्रति॑ष्ठित्यै पञ्चविं॑शोऽग्नि॒ष्टोमो॑ भ॒वति॒ प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑
 महा॒व्रत॑वा॒न॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्धौ॑ वि॒श्वजि॑त्सर्व॒पृष्ठोऽति॑रा॒त्रो भ॒वति॒
 सर्व॑स्याभिजि॑त्यै॥ [9]

कल्पन्ते प्र॒जाना॑न्त्रयस्त्रिं॑शच्च॥४॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ताः सृ॒ष्टाः र॒क्षुधं॑ न्याय॒न्त्स ए॒तं
 न॑वरा॒त्रम॑पश्य॒त्तमा॑ह॒रत्तेना॑यजत् ततो॒ वै प्र॒जाभ्यो॑ऽ कल्पत्
 यर्हि॑ प्र॒जाः र॒क्षुधं॑ नि॒गच्छे॑युस्तर्हि॑ नवरा॒त्रेण॑ यजेते॒मे हि वा
 ए॒तासां॑ लो॒का अ॒क्लृप्ता॑ अथै॒ताः र॒क्षुधं॑ नि गच्छन्ती॒माने॒वाभ्यो॑
 लो॒कान्क॑ल्पयति॒ तान्क॑ल्प॒मानान्प्र॒जाभ्यो॑ऽनु॒ कल्प॑ते
 कल्प॑न्ते [10]

अ॒स्मा इ॒मे लो॒का ऊ॒र्जम्प्र॒जासु॑ दधाति त्रिरा॒त्रेणै॒वेमं॑
 लो॒कं क॑ल्पयति त्रिरा॒त्रेणा॒न्तरि॑ख्यं त्रिरा॒त्रेणामुं॑ लो॒कं
 यथा॑ गुणे गुणम॒न्वस्य॑त्ये॒वमे॒व तल्लो॒के लो॒कम॒न्वस्य॑ति
 धृत्या॒ अशि॑थिलम्भावाय॒ ज्योति॑र्गौरायुरिति॒ ज्ञाताः॑ स्तोमा॑
 भवन्ती॒यं वाव॑ ज्योति॑र॒न्तरि॑ख्यं गौर॒सावायु॑रे॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑

प्रति तिष्ठन्ति ज्ञात्रं प्रजानाम् [11]

गच्छति नवरात्रो भवत्यभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति
यो ज्योगामयावी स्यात्स नवरात्रेण यजेत प्राणा हि वा
एतस्याधृता अथैतस्य ज्योगामयति प्राणानेवास्मिन्दाधारोत
यदीतासुर्भवति जीवत्येव॥ [12]

प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यदशरात्रसिक्कुकुद्धा एता वै जायत एकत्रिंशच्च॥5॥

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं दशहोतारमपश्यत्तमं
दशरात्रमसृजत् तेन दशरात्रेण प्राजायत दशरात्राय
दीर्घिष्यमाणो दशहोतारं जुहुयादशहोत्रैव दशरात्रं सृजते
तेन दशरात्रेण प्र जायते वैराजो वा एष यज्ञो यदशरात्रो य
एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते विराजमेव गच्छति प्राजापत्यो
वा एष यज्ञो यदशरात्रः [13]

य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते प्रैव जायत
इन्द्रो वै सदृङ्देवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स
प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं दशरात्रम्प्रायच्छत्तमाहरत्तेनायज
ततो वै सोऽन्याभिर्देवताभिर्यावृतमगच्छद्य एवं
विद्वान्दशरात्रेण यजते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण
गच्छति त्रिककुद्धे [14]

ए॒ष य॒ज्ञो यद॑शरा॒त्रः क॒कुत्प॑श्चद॒शः क॒कुदै॑कवि॒ःशः
 क॒कुत्र॑यस्त्रि॒ःशो य ए॒वं वि॒द्वान्द॑शरा॒त्रेण॒ यज॑ते त्रिक॒कुदे॑व
 स॒माना॑नाम॒भवति॒ यज॑मानः पश्चद॒शो यज॑मान एकवि॒ःशो
 यज॑मानस्त्रयस्त्रि॒ःशः पुर॒ इत॑रा अभिच॒र्यमा॑णो दशरा॒त्रेण॑
 यजेत॑ देवपुरा ए॒व पर्य॑हते॒ तस्य॒ न कुत॑श्च॒नोपा॑व्या॒धो भ॑वति॒
 नैन॑मभिच॒रन्श्च॑तृणुते दे॒वासुराः॑ संय॑त्ता आस॒न्ते दे॒वा ए॒ताः
 [15]

दे॒वपुरा॑ अ॒पश्य॑न् यद॑शरा॒त्रस्ताः॑ पर्यौ॑हन्त॒ तेषां॑
 न कुत॑श्च॒नोपा॑व्या॒धोऽभ॑वत्ततो॑ दे॒वा अ॒भ॒वन्प॒रासुरा॑
 यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्श्स्या॒त्स द॑शरा॒त्रेण॑ यजेत॑ देवपुरा ए॒व
 पर्य॑हते॒ तस्य॒ न कुत॑श्च॒नोपा॑व्या॒धो भ॑वति॒ भव॑त्या॒त्मना॒
 परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॒ स्तोमः॑ स्तोम॒स्योप॑स्तिर्भवति॒
 भ्रातृ॑व्यमे॒वोप॑स्तिं कुरुते जा॒मि वै [16]

ए॒तत्कु॑र्वन्ति॒ यज्या॑या॒ऽस॒ऽस्तोम॑मुपेत्य॒ कनी॑या॒ऽसमु॑पयन्ति॒
 यद॑ग्निष्टोमसामान्यवस्ता॑च्च॒ पुरस्ता॑च्च॒ भव॑न्त्यजा॒मित्वा॑य
 त्रिवृ॑द॒ग्निष्टो॒मोऽग्नि॑ष्टुदा॒ग्नेयी॑षु॒ भवति॒ तेज॑ ए॒वाव॑ रु॒द्धे
 पश्च॑द॒श उ॒क्थ्य॑ ऐ॒न्द्रीष्वि॑न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रु॒द्धे त्रिवृ॑द॒ग्निष्टो॒मो
 वैश्व॑दे॒वीषु॒ पुष्टि॑मे॒वाव॑ रु॒द्धे सप्त॑द॒शोऽग्नि॑ष्टोमः प्रा॒जाप॑त्यासु॒

तीव्रसोमोऽन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायते [17]

एकविंश उक्थ्यः सौरीषु प्रतिष्ठित्या अथो
रुचमेवात्मन्धत्ते सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्यं
उपहवमेव गच्छति त्रिणवावग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु विजित्यै
त्रयस्त्रिंश उक्थ्यो वैश्वदेवीषु प्रतिष्ठित्यै विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽ
तिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै॥ [18]

तस्माद्वायुत्र्येकात्रपञ्चाशच्च॥6॥

ऋतवो वै प्रजाकामाः प्रजां नाविन्दन्त तेऽकामयन्त
प्रजां सृजेमहि प्रजामव रुन्धीमहि प्रजां विन्देमहि
प्रजावन्तः स्यामेति त एतमेकादशरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्
ततो वै ते प्रजामसृजन्त प्रजामवारुन्धत प्रजामविन्दन्त
प्रजावन्तोऽभवन्त ऋतवोऽभवन्तदार्तवानामार्तवत्वमृतूनां वा
एते पुत्रास्तस्मात् [19]

आर्तवा उच्यन्ते य एवं विद्वांस एकादशरात्रमासते
प्रजामेव सृजन्ते प्रजामव रुन्धते प्रजां विन्दन्ते प्रजावन्तो
भवन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते
सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः

षट्पष्ठानि पृष्ठैरेवर्तूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर
एव प्रति तिष्ठन्ति चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशत्यखरा
गायत्री [20]

गायत्रम्ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियामेव ब्रह्मवर्चसे प्रति
तिष्ठन्ति चतुश्चत्वारिंशो भवति चतुश्चत्वारिंशदखरा
त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुत्रिष्टुभ्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यष्टाचत्वारिंशो
भवत्यष्टाचत्वारिंशदखरा जगती जागताः पशवो
जगत्यामेव पशुषु प्रति तिष्ठन्त्येकादशरात्रो भवति पञ्च वा
ऋतव आर्तवाः पञ्चर्तुष्वेवार्तवेषु संवत्सरे प्रतिष्ठाय प्रजामव
रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतः प्रजायै परिगृहीत्यै॥ [21]

प्रमीयेत मनुष्यं ऋध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो वाग्वा एव पूर्णान्ग्रहान्पञ्चविंशतिश्च॥ 7॥

ऐन्द्रवायवाग्राङ्गृहीयाद्यः कामयेत यथापूर्वम्प्रजाः
कल्पेरन्निति यज्ञस्य वै क्लृप्तिमनु प्रजाः कल्पन्ते
यज्ञस्याक्लृप्तिमनु न कल्पन्ते यथापूर्वमेव प्रजाः कल्पयति न
ज्याया सं कनीयानति क्रामत्यैन्द्रवायवाग्राङ्गृहीयादामयाविन
प्राणेन वा एष व्युध्यते यस्यामयति प्राण ऐन्द्रवायवः
प्राणेनैवैनं समर्धयति मैत्रावरुणाग्राङ्गृहीरन् येषां

दीर्घि॒तानाम्प्र॒मीये॑त [22]

प्रा॒णापा॒नाभ्यां॑ वा ए॒ते व्यृ॑ध्यन्ते॒ येषां॑ दीर्घि॒तानाम्प्र॒मीये॑ते
प्रा॒णापा॒नौ मि॒त्रावरु॑णौ प्रा॒णापा॒नावे॒व मु॑ख॒तः परि॑ हरन्त
आ॒श्विना॒ग्रान्गृ॑ही॒तानु॒जाव॑रौऽश्विनौ वै दे॒वाना॑मानुजाव॑रौ
प॒श्चेवा॒ग्रम्पर्ये॑ताम॒श्विना॑वे॒तस्य॑ दे॒वता॒ य आ॑नुजाव॑रस्तावे॒वैन॒मग्र॑
णय॑तः शु॒क्राग्रान्गृ॑ही॒त ग॒तश्रीः॑ प्रति॒ष्ठाका॑मोऽसौ वा आ॑दि॒त्यः
शु॒क्र ए॒षोऽन्तोऽन्त॑म्मनु॒ष्यः [23]

श्रि॒यै ग॒त्वा नि॑ वर्त॒तेऽन्ता॑दे॒वान्त॑मा र॒भते॑ न ततः
पापी॑यान्भवति म॒न्थ्य॑ग्रान्गृ॒हीताभि॑चर॒न्नार्त॑पा॒त्रं वा
ए॒तद्य॑न्म॒न्थिपा॒त्रम्मु॒त्युनै॒वैनं॑ ग्राहयति ता॒जगा॑र्ति॒माच्छ॑त्याग्रय॒णा
यस्य॑ पि॒ता पि॑ताम॒हः पु॒ण्यः स्या॑दथ॒ तन्न॑ प्रा॒प्नुया॑द्वा॒चा वा
ए॒ष इन्द्रि॑येण व्यृ॑ध्यते॒ यस्य॑ पि॒ता पि॑ताम॒हः पु॒ण्यः [24]

भव॑त्यथ॒ तन्न॑ प्रा॒प्नोत्यु॑र॒ इवै॑तद्यज्ञस्य॒ वागि॑व॒
यदा॑ग्रय॒णो वा॒चैवैन॑मिन्द्रि॒येण॒ सम॑र्धयति॒ न ततः॑
पापी॑यान्भव- त्यु॒क्थ्या॑ग्रान्गृ॒हीताभि॑च॒र्यमा॑णः सर्वे॑षां वा
ए॒तत्पा॒त्राणा॑मिन्द्रि॒यं यदु॑क्थ्यपा॒त्रं सर्वे॑णै॒वैन॑मिन्द्रि॒येणाति॑
प्र यु॑ङ्क्ते सर॑स्वत्य॒भि नो॑ नेषि॒ वस्य॒ इति॑ पुरो॒रुचं॑ कुर्या॒द्वाग्वै॑

[25]

सरस्वती वाचैवैनमति प्र युङ्क्ते मा त्वत्खेत्राण्यरणानि
 गन्मेत्याह मृत्योर्वै खेत्राण्यरणानि तेनैव मृत्योः खेत्राणि
 न गच्छति पूर्णान्ग्रहान्गृहीयादामयाविनः प्राणान् वा एतस्य
 शुगच्छति यस्यामयति प्राणा ग्रहाः प्राणानेवास्य शुचो
 मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव पूर्णान्ग्रहान्गृहीयाद्यर्हि
 पर्जन्यो न वर्षेत्प्राणान् वा एतर्हि प्रजानां शुगच्छति
 यर्हि पर्जन्यो न वर्षति प्राणा ग्रहाः प्राणानेव प्रजानां
 शुचो मुञ्चति ताजकप्र वर्षति॥ [26]

एतद्वै पञ्चमेऽह्नैष्टुभ एतद्गृह्यते यज्ञस्य पञ्चममन्यस्मा एकञ्च॥८॥

गायत्रो वा ऐन्द्रवायवो गायत्रम्प्रायणीयमहस्तस्मात्प्रायणीये
 गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति त्रैष्टुभो वै शुक्रस्त्रैष्टुभद्वितीयमह
 गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति जागतो वा आग्रयणो
 जागतं तृतीयमहस्तस्मात्तृतीयेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व
 एवैनमायतने गृह्णात्येतद्वै [27]

यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्याप्रोति यदाग्रयणः श्वो गृह्यते
 यत्रैव यज्ञमदृशन्तत एवैनम्पुनः प्र युङ्क्ते जगन्मुखो वै
 द्वितीयस्मिरात्रो जागत आग्रयणो यच्चतुर्थेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते

स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने गृ॒ह्णात्यथो॑ स्वमे॒व छन्दोऽनु॑ प॒र्याव॑र्तन्ते
 राथ॑तरो वा ऐ॒न्द्रवा॑य॒वो राथ॑तरम्पश्च॒ममह॑स्तस्मा॒त्पश्च॑मेऽह॒न्
 [28]

ऐ॒न्द्रवा॑य॒वो गृ॒ह्यते॒ स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने गृ॒ह्णाति॒ बार्ह॑तो
 वै शु॒क्रो बार्ह॑तः ष॒ष्ठमह॑स्तस्मा॒त्षष्ठे॑ऽहं॒ञ्छुक्रो॑ गृ॒ह्यते॒ स्व
 ए॒वैन॑मा॒यत॑ने गृ॒ह्णात्ये॒तद्वै द्वि॑तीयं य॒ज्ञमा॑प॒द्यच्छ॑न्दाः स्या॒प्रोति॑
 यच्छु॒क्रः श्वो गृ॒ह्यते॒ यत्रै॒व य॒ज्ञमद॑शन्तत॑ ए॒वैन॑म्पुनः प्र यु॒ङ्क्ते
 त्रि॒ष्टुङ्मुखो॑ वै तृ॒तीय॑स्त्रिरा॒त्रस्त्रै॑ष्टु॒भः [29]

शु॒क्रो यथ्स॑प्तमेऽहं॒ञ्छुक्रो॑ गृ॒ह्यते॒ स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने
 गृ॒ह्णात्यथो॑ स्वमे॒व छन्दोऽनु॑ प॒र्याव॑र्तन्ते वा॒ग्वा
 आ॒ग्रय॑णो वा॒गष्ट॑ममह॑स्तस्मा॒दष्ट॑मेऽह॒न्नाग्र॑य॒णो गृ॒ह्यते॒
 स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने गृ॒ह्णाति॒ प्रा॒णो वा ऐ॒न्द्रवा॑य॒वः प्रा॒णो
 न॒वम॑मह॑स्तस्मा॒न्नव॑मेऽह॒न्नेन्द्र॑वा॒यो गृ॒ह्यते॒ स्व ए॒वैन॑मा॒यत॑ने
 गृ॒ह्णात्ये॒तत् [30]

वै तृ॒तीयं य॒ज्ञमा॑प॒द्यच्छ॑न्दाः स्या॒प्रोति॑ यदै॒न्द्रवा॑य॒वः
 श्वो गृ॒ह्यते॒ यत्रै॒व य॒ज्ञमद॑शन्तत॑ ए॒वैन॑म्पुनः प्र यु॒ङ्क्तेऽथो॑
 स्वमे॒व छन्दोऽनु॑ प॒र्याव॑र्तन्ते प॒थो वा ए॒तेऽध्य॑प॒थेन॑ यन्ति॒

येऽन्येनैन्द्रवायवात्प्रतिपद्यन्तेऽन्तः खलु वा एष यज्ञस्य
यद्दशममहर्दशमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते यज्ञस्य [31]

एवान्तं गत्वापथात्पन्थामपि यन्त्यथो यथा वहीयसा
प्रतिसारं वहन्ति तादृगेव तच्छन्दांस्यन्योन्यस्य
लोकमभ्यध्यायन्तान्येतेनैव देवा व्यवाहयन्नैन्द्रवायवस्य
वा एतदायतनं यच्चतुर्थमहस्तस्मिन्नाग्रयणो गृह्यते
तस्मादाग्रयणस्यायतने नवमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते शुक्रस्य
वा एतदायतनं यत्पञ्चमम् [32]

अहस्तस्मिन्नैन्द्रवायवो गृह्यते तस्मादनैन्द्रवायवस्यायतने
सप्तमेऽहञ्छुक्रो गृह्यत आग्रयणस्य वा एतदायतनं
यत्षष्ठमहस्तस्मिञ्छुक्रो गृह्यते तस्माच्छुक्रस्यायतनेऽष्टमेऽहन्ना
गृह्यते छन्दांस्येव तद्वि वाहयति प्र वस्यसो विवाहमाप्नोति
य एवं वेदार्थो देवताभ्य एव यज्ञे संविदं दधाति
तस्मादिदमन्योन्यस्मै ददाति॥ [33]

अग्निष्टोमो यथ्सुर्वर्गलोकं प्रियः प्रजानाम्पञ्च च॥९॥

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं द्वादशरात्रमपश्यत्तम
ततो वै स प्राजायत् यः कामयेत् प्र जायेयेति स द्वादशरात्रेण

यजेत् प्रैव जायते ब्रह्मवादिनो वदन्त्यग्निष्टोमप्रायणा यज्ञा
अथ कस्मादतिरात्रः पूर्वः प्र युज्यत इति चख्षुषी वा एते
यज्ञस्य यदतिरात्रौ कनीनिके अग्निष्टोमौ यत् [34]

अग्निष्टोमं पूर्वम्प्रयुञ्जीरन्बहिर्धा कनीनिके दध्युस्तस्मादतिरात्रः
पूर्वः प्र युज्यते चख्षुषी एव यज्ञे धित्वा मध्यतः कनीनिके
प्रति दधति यो वै गायत्रीं ज्योतिःपख्यां वेद ज्योतिषा भासा
सुवर्गं लोकमेति यावदग्निष्टोमौ तौ पृथ्वौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः
स आत्मैषा वै गायत्री ज्योतिःपख्या य एवं वेद ज्योतिषा
भासा सुवर्गं लोकम् [35]

एति प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितो यद्द्वादशरात्रो
यावदतिरात्रौ तौ पृथ्वौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः स आत्मा
प्रजापतिर्वैष सन्धसद्ध वै सत्रेण स्पृणोति प्राणा वै
सत्प्राणानेव स्पृणोति सर्वासां वा एते प्रजानाम्प्राणैरासते
ये सत्रमासते तस्मात्पृच्छन्ति किमेते सत्रिण इति प्रियः
प्रजानामुत्थितो भवति य एवं वेद॥ [36]

अयच्छुदधि रभते द्वादशाहेन चत्वारि च॥10॥

न वा एषोऽन्यतो वैश्वानरः सुवर्गाय लोकाय प्राभवदूर्ध्वो

ह वा एष आतत आसीत्ते देवा एतं वैश्वानरं
 पर्यौहन्त्सुवर्गस्य लोकस्य प्रभूत्या ऋतवो वा एतेन
 प्रजापतिमयाजयन्तेष्वार्धोदधि तदुधोति ह वा ऋत्विष्यु
 य एवं विद्वान्द्वादशाहेन यजते तेऽस्मिन्नैच्छन्त स रसमहं
 वसन्ताय प्रायच्छत् [37]

यवं ग्रीष्मायौषधीर्वर्षाभ्यो ब्रीहीञ्छुरदे माषतिलौ
 हेमन्तशिशिराभ्यान्तेनेन्द्रमप्रजापतिरयाजयत्ततो वा
 इन्द्र इन्द्रोऽभवत्तस्मादाहुरानुजावरस्य यज्ञ इति स
 ह्येतेनाग्रेऽयंजतैष ह वै कुणपमत्ति यः सत्रे प्रतिगृह्णाति
 पुरुषकुणपमंश्चकुणपङ्गौर्वा अन्नय्येन पात्रेणान्नम्बिभ्रति यत्तन्न
 निर्णेनेजति ततोऽधि [38]

मलं जायत एक एव यजेतैको हि प्रजापतिरार्धोद्वादश
 रात्रीर्दीर्घितः स्याद्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः
 प्रजापतिः प्रजापतिर्वैष एष ह त्वै जायते यस्तपसोऽधि
 जायते चतुर्धा वा एतास्तिस्तिस्त्रो रात्रयो यद्वादशोपसदो
 याः प्रथमा यज्ञं ताभिः सम्भरति या द्वितीया यज्ञं ताभिरा
 रंभते [39]

यास्तृतीयाः पात्राणि ताभिर्निर्णनित्ते याश्चतुर्थीरपि
 ताभिरात्मानमन्तरतः शुन्यते यो वा अस्य पशुमत्ति
 मा९स९ सौ९ऽत्ति यः पुरोडाशम्मस्तिष्क९ स यः
 परिवापम्पुरीष९ स य आज्यम्मज्जान९ स यः सोम३
 स्वेद९ सोऽपि ह वा अस्य शीर्षण्या निष्पदः प्रति गृह्णाति
 यो द्वादशाहे प्रतिगृह्णाति तस्माद्द्वादशाहेन न याज्यम्पाप्मनो
 व्यावृत्त्यै॥ [40]

नवचत्वारि९शते स्वाहैकान्नैकवि९शतिश्च॥ 11 ॥

एकस्मै स्वाहा द्वाभ्या९ स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा चतुर्भ्यः
 स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहाऽष्टाभ्यः
 स्वाहा नवभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहैकादशभ्यः स्वाहा
 द्वादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः
 स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः
 स्वाहाऽष्टादशभ्यः स्वाहैकान्न वि९शत्यै स्वाहा नववि९शत्यै
 स्वाहैकान्न चत्वारि९शते स्वाहा नवचत्वारि९शते स्वाहैकान्न
 षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै स्वाहैकान्नाशीत्यै स्वाहा नवाशीत्यै
 स्वाहैकान्न शताय स्वाहा शताय स्वाहा द्वाभ्या९ शताभ्या९
 स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ [41]

एकस्मै त्रिभ्यः पञ्चाशत्॥12॥

एकस्मै स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा सप्तभ्यः
स्वाहा नवभ्यः स्वाहैकादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा
पञ्चदशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहैकान्न विंशत्यै
स्वाहा नवविंशत्यै स्वाहैकान्न चत्वारिंशते स्वाहा
नवचत्वारिंशते स्वाहैकान्न षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै
स्वाहैकान्नाशीत्यै स्वाहा नवाशीत्यै स्वाहैकान्न शताय स्वाहा
शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ [42]

द्वाभ्यामष्टानवत्यै षड्विंशतिः॥13॥

द्वाभ्यां स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहाऽष्टाभ्यः
स्वाहा दशभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः
स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहाऽष्टादशभ्यः स्वाहा विंशत्यै
स्वाहाऽष्टानवत्यै स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥
[43]

त्रिभ्योऽष्टाचत्वारिंशत्॥14॥

त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहा नवभ्यः
स्वाहैकादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः

स्वाहा॑ सप्तद॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ैका॒न्न वि॑ंश॒त्यै स्वाहा॑ नव॒विंश॒त्यै
 स्वाहा॑ैका॒न्न च॑त्वारि॒ंशते॑ स्वाहा॑ नव॒चत्वारि॑ंशते॒ स्वाहा॑ैका॒न्न
 ष॒ष्ठ्यै स्वाहा॑ नव॒षष्ठ्यै॑ स्वाहा॑ैका॒न्नाशी॒त्यै स्वाहा॑ नवा॒शीत्यै॑
 स्वाहा॑ैका॒न्न श॒ताय॑ स्वाहा॑ श॒ताय॑ स्वाहा॑ सर्व॒स्मै स्वाहा॑॥

[44]

चतु॒र्भ्यः॑ षण्ण॑वत्यै षोड॑श॥15॥

चतु॒र्भ्यः॑ स्वाहा॑ ऽष्टा॒भ्यः स्वाहा॑ द्वा॒दश॒भ्यः स्वाहा॑ षोड॒शभ्यः॑
 स्वाहा॑ वि॑ंश॒त्यै स्वाहा॑ षण्ण॑वत्यै स्वाहा॑ श॒ताय॑ स्वाहा॑
 सर्व॒स्मै स्वाहा॑॥ [45]

प॒ञ्चभ्यः॑ प्रश्न॑वत्यै चतु॑र्दश॥16॥

प॒ञ्चभ्यः॑ स्वाहा॑ द॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ प॒ञ्चद॒शभ्यः॑ स्वाहा॑
 वि॑ंश॒त्यै स्वाहा॑ प॒ञ्चन॑वत्यै स्वाहा॑ श॒ताय॑ स्वाहा॑ सर्व॒स्मै
 स्वाहा॑॥ [46]

द॒शभ्यो॑ द्वावि॑ंशतिः॥17॥

द॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ वि॑ंश॒त्यै स्वाहा॑ त्रि॒ंशते॑ स्वाहा॑
 चत्वारि॒ंशते॑ स्वाहा॑ प॒ञ्चा॒शते॑ स्वाहा॑ ष॒ष्ठ्यै स्वाहा॑ सप्त॒त्यै
 स्वाहा॑ ऽशी॒त्यै स्वाहा॑ नव॒त्यै स्वाहा॑ श॒ताय॑ स्वाहा॑ सर्व॒स्मै

स्वाहा॥ [47]

वि॒ंशत्ये द्वाद॑श॥18॥

वि॒ंशत्यै स्वाहा॑ चत्वारि॒ंशते॒ स्वाहा॑ ष॒ष्ठ्यै स्वाहा॑ऽशीत्यै
स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॥ [48]

प॒ञ्चाशते॒ द्वात्रि॑ंशत्॥19॥

प॒ञ्चाशते॒ स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ द्वाभ्या॑ं श॒ताभ्या॑ं
स्वाहा॑ त्रि॒भ्यः श॒तेभ्यः॒ स्वाहा॑ च॒तुर्भ्यः॒ श॒तेभ्यः॒ स्वाहा॑
प॒ञ्चभ्यः॒ श॒तेभ्यः॒ स्वाहा॑ ष॒ड्भ्यः॒ श॒तेभ्यः॒ स्वाहा॑ स॒प्तभ्यः॒
श॒तेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽष्टा॒भ्यः श॒तेभ्यः॒ स्वाहा॑ न॒वभ्यः॒ श॒तेभ्यः॒
स्वाहा॑ स॒हस्रा॑य॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॥ [49]

श॒ताया॑ष्टात्रि॑ंशत्॥20॥

श॒ताय॒ स्वाहा॑ स॒हस्रा॑य॒ स्वाहा॑ऽयुता॑य॒ स्वाहा॑
नियु॑ताय॒ स्वाहा॑ प्र॒युता॑य॒ स्वाहा॑ऽर्बु॑दाय॒ स्वाहा॑ न्य॒र्बुदा॑य॒
स्वाहा॑ समु॒द्राय॒ स्वाहा॑ म॒ध्याय॒ स्वाहा॑ऽन्ता॑य॒ स्वाहा॑
परा॒र्थाय॒ स्वाहो॑षसे॒ स्वाहा॑ व्यु॒ष्ट्यै स्वाहो॑दे॒ष्यते॒ स्वाहो॑द्य॒ते
स्वाहो॑दि॒ताय॒ स्वाहा॑ सुव॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑

सर्वस्मै स्वाहा॥ [50]

प्रजवं ब्रह्मवादिनः किमेष वा आस आदित्या उभयोः प्रजापतिरन्वायुन्निन्द्रो वै सृष्टिन्द्रो वै शिथिलः
 प्रजापतिरकामयतानादः सा विराडसावादित्योऽर्वाङ्मता मेऽग्निना स्वाहाधिन्द्रोऽष्ट्येतायं कृष्णायोपधीभ्यो वनस्पतिभ्यो
 वि०शतिः॥20॥ प्रजवं प्रजापतिर्यदंछन्दोमन्ते हुवे सवाहमोपधीभ्यो द्विचत्वारि०शत्॥42॥ प्रजव० सर्वस्मै स्वाहा॥ हरिः
 ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

व्याह स दंशीकवौऽर्वितारः स एकञ्च॥1॥

प्रजवं वा एतेन यन्ति यद्वंशममहः पापावहीयं वा एतेन
 भवन्ति यद्वंशममहुर्यो वै प्रजवं यतामपंधेन प्रतिपद्यते
 यः स्थाणु० हन्ति यो भ्रेषं न्येति स हीयते स यो वै
 दंशमेऽहन्नविवाक्य उपहन्यते स हीयते तस्मै य उपहताय
 व्याह तमेवान्वारभ्य समंश्नुतेऽथ यो व्याह सः [1]

हीयते तस्माद्वंशमेऽहन्नविवाक्य उपहताय न व्युच्यमथो
 खल्वाहुर्यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन्

य॒ज्ञस्य॒ व्य॑द्धे॒नासु॒रा॒न्परा॑भावय॒न्निति॒ यत्खलु॒ वै य॒ज्ञस्य॒
समृ॑द्धं॒ तद्य॑ज॒मानस्य॒ यद्व्य॑द्धं॒ तद्भा॑तृ॒व्यस्य॒ स यो॒ वै
द॒श॒मेऽह॑न्न॒विवा॑क्य॒ उप॑ह॒न्यते॒ स ए॒वाति॑ रेचयति॒ ते ये
बा॒ह्या द॒शीक॑वः [2]

स्यु॒स्ते वि॒ ब्रू॑युर्यदि॒ तत्र॒ न वि॒न्देयु॑रन्तः॒ सद॒सा॒द्भ्युच्य॑य्यँदि॒
तत्र॒ न वि॒न्देयु॑र्गृ॒हप॑तिना॒ व्युच्य॑न्त॒द्भ्युच्य॑मे॒वाथ॒ वा
ए॒तत्स॑र्परा॒ज्ञियां॒ ऋ॒ग्भिः स्तु॑वन्ती॒यं वै सर्प॑तो॒ राज्ञी॒ यद्वा
अ॒स्यां किं॑ चा॒र्चन्ति॒ यदा॑नृ॒चुस्ते॒नेय॑ꣳ सर्परा॒ज्ञी ते यदे॒व किं॑
च॒ वा॒चानृ॑चुर्यद॒तोऽध्य॑र्चितारः [3]

तदु॒भय॑मा॒प्त्वाव॑रु॒ध्योत्ति॑ष्ठामेति॒ ताभि॑र्मन॒सा स्तु॑वते॒ न वा
इ॒माम॑श्चर॒थो ना॑श्च॒तरी॒रथः॒ स॒द्यः पर्या॑प्तुम॒र्हति॒ मनो॒ वा
इ॒माꣳ स॒द्यः पर्या॑प्तुम॒र्हति॒ मनः॒ परि॑भवितुम॒थ ब्र॒ह्म वद॑न्ति॒
परि॑मिता॒ वा ऋचः॒ परि॑मितानि॒ सामा॑नि॒ परि॑मितानि॒
यजू॑ꣳप्यथै॒तस्यै॒वान्तो॒ नास्ति॒ यद्ब्र॒ह्म तत्प्र॑तिगृण॒त आ
च॑र॒षीत॒ स प्र॑तिग॒रः॥ [4]

शक्रंरामित्येकं चत्वारि ५ शब्द ॥ 2 ॥

ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ किं द्वा॑द॒शा॒हस्य॑ प्रथ॒मेना॑ह॒र्त्विजा॑

यज॑मानो वृ॒द्धः इति॑ तेज॑ इन्द्रि॒यमिति॑ किं द्विती॒येनेति॑
 प्रा॒णान॒न्नाद्य॑मिति॑ किं तृती॒येनेति॑ त्री॒निमा॒ल्लोण॑कानिति॑
 किं चतु॑र्थेनेति॑ चतु॑ष्पदः प॒शूनि॑ति॒ किम्प॑ञ्चमेनेति॑
 पञ्चा॑खरा॒म्पङ्क्ति॑मिति॑ कि॒ञ् प॑ष्ठेनेति॑ षड्र॒तूनि॑ति॒ कि॒ञ्
 सप्त॑मेनेति॑ सप्त॑प॒दा॒ञ् शक्नो॑मिति॑ [5]

किम॑ष्टमेनेत्य॒ष्टाख॑रां गाय॒त्रीमिति॑ किं न॒वमे॑नेति॑
 त्रि॒वृत्त॑ञ् स्तोम॑मिति॑ किं द॒शमे॑नेति॑ दशा॑खरां वि॒राज॑मिति॑
 किमे॑काद॒शेनेत्ये॑कादशा॒खरां त्रि॒ष्टुभ॑मिति॑ किं द्वा॒दशे॑नेति॑
 द्वा॒दशा॑खरां जग॑ती॒मित्ये॒ताव॒द्वा अ॑स्ति॒ याव॑दे॒तद्या॑व॒देवा॑स्ति॒
 तदे॑षां वृ॒द्धे॥ [6]

वित॑ता त्रिच॑त्वारि॒ञ्शच्च॑॥ 3॥

ए॒ष वा आ॒प्तो द्वा॑दशा॒हो यत्र॑योदशरा॒त्रः संमा॑न॒ञ्
 ह्ये॒तद॑ह॒र्यत्प्रा॑य॒णीय॑श्चोद॒यनी॑यश्च॒ त्र्यंति॑रात्रो भवति॒ त्रय॑
 इ॒मे लो॒का ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै प्रा॒णो वै प्र॑थ॒मोऽति॑रा॒त्रो
 व्या॒नो द्वि॒तीयो॑ऽपान॒स्तृती॑यः प्रा॒णापा॑नोदा॒नेष्वे॒वान्ना॑द्ये प्र॒ति
 तिष्ठ॑न्ति॒ सर्व॑मायु॑र्यन्ति॒ य ए॒वं वि॒द्वा॒ञ् स॒स्र॒योद॑शरा॒त्रमा॑सते॒
 तदा॑हु॒र्वाग्वा॑ ए॒षा वि॑त॑ता [7]

यद्वाद्दशाहस्तां विच्छिन्द्युर्मध्येऽतिरात्रं कुर्युरुपदासुका
 गृहपतेर्वाकस्यादुपरिष्ठाच्छन्दोमानाम्महाव्रतं कुर्वन्ति
 संततामेव वाचमव रुद्धतेऽनुपदासुका गृहपतेर्वाग्भवति
 पशवो वै छन्दोमा अन्नम्महाव्रतय्यदुपरिष्ठाच्छन्दोमाना-
 म्महाव्रतं कुर्वन्ति पशुषु चैवान्नाद्ये च प्रति तिष्ठन्ति॥ [8]

पृष्ठानि चतुस्त्रिंशच्च॥4॥

आदित्या अकामयन्तोभयोर्लोकयोर्ऋध्रुयामेति त
 एतं चतुर्दशरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै
 त उभयोर्लोकयोरार्ध्वन्नस्मिःश्चामुष्मिःश्च य एवं
 विद्वांसश्चतुर्दशरात्रमासंत उभयोरेव लोकयोर्ऋध्रुवन्त्य-
 स्मिःश्चामुष्मिःश्च चतुर्दशरात्रो भवति सप्त ग्राम्या ओषधयः
 सप्तारण्या उभयीषामवरुद्धौ यत्पराचीनानि पृष्ठानि [9]

भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभि जयन्ति यत्प्रतीचीनानि पृष्ठानि
 भवन्तीममेव तैर्लोकमभि जयन्ति त्रयस्त्रिंशौ मध्यतः स्तोमौ
 भवतः साम्राज्यमेव गच्छन्त्यधिराजौ भवतोऽधिराजा एव
 समानानाम्भवन्त्यतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै॥ [10]

आर्ध्ववज्र्याभ्यामस्मिन्संविधत्वाय प्रतिष्ठित्या एकत्रिंशच्च॥5॥

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैतत् देवा अन्वायन्तानादित्याश्च
 पशवश्चान्वायन्ते देवा अब्रुवन् यान्पशूनुपार्जीविष्म
 त इमेऽन्वाग्मन्निति तेभ्य एतं चतुर्दशरात्रम्प्रत्यौहन्त
 आदित्याः पृष्ठैः सुवर्गं लोकमारोहन्त्यहाभ्यामस्मिल्लोके
 पशून्प्रत्यौहन्यृष्ठैरादित्या अमुष्मिल्लोक आर्ध्वन्त्यहाभ्यामस्मिन्
 [11]

लोके पशवो य एवं विद्वांसश्चतुर्दशरात्रमासत उभयोरेव
 लोकयोर्ऋध्रुवन्त्यस्मिः श्चामुष्मिः श्च पृष्ठैरेवामुष्मिल्लोक
 ऋध्रुवन्ति त्र्यहाभ्यामस्मिल्लोके ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो
 भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिख्यं गौरसावायुरिमानेव
 लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविवधः
 स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वाय [12]

ओजो वै वीर्यम्पृष्ठान्योज एव वीर्यम्मध्यतो दधते
 बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव
 यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी
 स्मृती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति पराश्चो वा एते
 सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति

प्रत्यङ्गुहो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या
 उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति चतुर्दशैतास्तासां या
 दश दशाख्वरा विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते
 याश्चतस्रश्चतस्रो दिशो दिख्वेव प्रति तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो
 भवतः परिगृहीत्यै॥ [13]

अन्तरिखमिन्द्रियस्यैकञ्च॥6॥

इन्द्रो वै सदृङ्देवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स
 प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतम्पञ्चदशरात्रम्प्रायच्छत्तमाहरत्
 तेनायजत् ततो वै सोऽन्याभिर्देवताभिर्यावृतमगच्छद्य
 एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासन्ते व्यावृतमेव पाप्मना
 भ्रातृव्येण गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव
 ज्योतिरन्तरिखम् [14]

गौरसावायुरेख्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यसन्नं वा
 एतद्यदच्छन्दोमय्यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सन्नदेवता
 एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वा वीर्यम्पृष्ठानि
 पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति
 पञ्चदशरात्रो भवति पञ्चदशो वज्रो वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र

हरन्त्यतिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य परिगृहीत्यै॥ [15]

गच्छन्त्यग्निष्टुतां पाप्मानन्तिरन्तरिक्ष्वल्लोकम्प्रजाये द्वे च॥7॥

इन्द्रो वै शिथिल इवाप्रतिष्ठित आसीत्सोऽसुरेभ्योऽबिभेत्स
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मां एतम्पञ्चदशरात्रं वज्रम्प्रायच्छत्
तेनासुरान्पराभाव्य विजित्य श्रियमगच्छदग्निष्टुतां पाप्मानं
निरदहत पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत् य
एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते भ्रातृव्यानेव पराभाव्य
विजित्य श्रियं गच्छन्त्यग्निष्टुतां पाप्मानं निः [16]

दहन्ते पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्दधत्
एता एव पञ्चव्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽ-
र्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरम्पशवोऽनु प्र जायन्ते
तस्मात्पञ्चव्या एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य
रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरः सुवर्गो
लोकस्तस्मात्सुवर्ग्या ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव
ज्योतिरन्तरिक्षम् [17]

गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि
स्युर्विविवधः स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौजो

वै वीर्यम्पृष्ठान्योजं एव वीर्यम्मध्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्यां
 यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव
 प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती ताभ्यामेव सुवर्गं
 लोकम् [18]

यन्ति परांश्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति
 ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति
 प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति
 पञ्चदशैतास्तासां या दश दशांख्वरा विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद
 मव रुन्धते याः पञ्च पञ्च दिशो दिग्ख्वेव प्रति
 तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै
 पशूनाम्परिगृहीत्यै॥ [19]

एतथ्सन्नि ५ श्वच॥४॥

प्रजापतिरकामयतान्नादः स्यामिति स एत
 सप्तदशरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत् ततो वै सोऽन्नादोऽभवद्य
 एवं विद्वांसः सप्तदशरात्रमासतेऽन्नादा एव भवन्ति पञ्चाहो
 भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे
 प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चांख्वरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव

रुन्धतेऽसन्नं वा एतत् [20]

यदच्छन्दोमय्यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सन्नन्देवता
एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यम्पृष्ठानि
पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति
सप्तदशरात्रो भवति सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या
अतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥ [21]

वृञ्जते ब्रह्म चान्नञ्च सुवर्गमेते सुवर्गत्रयोविंशतिश्च॥९॥

सा विराड्विक्रम्यातिष्ठद्ब्रह्मणा देवेष्वन्नेनासुरेषु ते देवा
अकामयन्तोभयं सं वृञ्जीमहि ब्रह्म चान्नं चेति त एता
विंशतिं रात्रीरपश्यन्ततो वै त उभयं समवृञ्जत ब्रह्म
चान्नं च ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा अभवन् य एवं विद्वांस एता
आसत उभयमेव सं वृञ्जते ब्रह्म चान्नं च [22]

ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा भवन्ति द्वे वा एते विराजौ तयोरेव
नाना प्रति तिष्ठन्ति विंशो वै पुरुषो दश हस्त्या अङ्गुलयो
दश पद्मा यावानेव पुरुषस्तमात्स्वोत्तिष्ठन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति
त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिख्यं गौरसावायुरिमानेव
लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गम्

[23]

लो॒कम॒भ्यारो॑हन्ति॒ यद॒न्यतः॑ पृ॒ष्ठानि॒ स्युर्वि॒विव॑धः
 स्या॒न्मध्यै॑ पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति॒ सवि॑वध॒त्वायौ॒जो वै
 वी॒र्य॑म्पृ॒ष्ठान्यो॒जं ए॒व वी॒र्य॑म्मध्य॒तो द॑धते बृ॒हद्र॑थन्त॒राभ्या॑
 यन्ती॒यं वा॒व र॑थं॒तर॑म॒सौ बृ॒हदा॑भ्यामे॒व य॒न्त्यथो॑
 अ॒नयो॑रे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्त्ये॒ते वै य॒ज्ञस्या॑ञ्ज॒साय॑नी सु॒ती
 ता॒भ्यामे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं य॑न्ति॒ परा॑श्चो॒ वा ए॒ते सु॑व॒र्गं
 लो॒कम॒भ्यारो॑हन्ति॒ ये प॑रा॒चीना॑नि पृ॒ष्ठान्यु॑प॒यन्ति॑ प्र॒त्यङ्म॑हो
 भ॑वति॒ प्र॒त्यव॑रू॒ढ्या अ॒थो प्र॑ति॒ष्ठित्या॑ उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्
 ऋ॒द्धोत्ति॑ष्ठन्त्यति॒रात्रा॑व॒भितो॑ भवतो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्या॒न्नाद्य॑स्य
 परि॑गृहीत्यै॥ [24]

गृह्णन्ति दिवाकीर्त्यैर्नैवोभयतो नाप्रतिष्ठिता आसन्त एकविंशतिश्च॥ 10॥

अ॒सावा॑दि॒त्योऽस्मि॑ल्लो॒क आ॑सी॒त्तं दे॒वाः पृ॒ष्ठैः परि॑गृह्य
 सु॒व॒र्गं लो॒कम॑गमय॒न्परै॑र॒वस्ता॑त्प॒र्यगृ॑ह्णन्दि॒वाकी॒र्त्येन॑ सु॒व॒र्गे
 लो॒के प्र॑त्य॒स्थाप॑य॒न्परैः॑ प॒रस्ता॑त्प॒र्यगृ॑ह्णन्पृ॒ष्ठैरु॒पावा॑रोह॒न्त्स
 वा अ॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मि॒ल्लो॒के परै॑रु॒भय॑तः॒ परि॑गृहीतो
 यत्पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति॒ सु॒व॒र्गमे॒व तैर्लो॒कं य॑ज॒माना॑ यन्ति॒

परैर्वस्तात्परिं गृह्णन्ति दिवाकीर्त्येन [25]

सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्ति परैः पुरस्तात्परिं
गृह्णन्ति पृष्ठैरुपावरोहन्ति यत्परैः पुरस्तान्न स्युः
परैश्चस्सुवर्गालोकान्निष्पद्येरन् यद्वस्तान्न स्युः प्रजा
निर्दहेयुरभितो दिवाकीर्त्यम्परःसामानो भवन्ति सुवर्ग
एवैनाल्लोक उभयतः परि गृह्णन्ति यजमाना वै दिवाकीर्त्यं
संवत्सरः परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यम्परः सामानो
भवन्ति संवत्सर एवोभयतः [26]

प्रति तिष्ठन्ति पृष्ठं वै दिवाकीर्त्यम्पार्श्वे परःसामानोऽभितो
दिवाकीर्त्यम्परःसामानो भवन्ति तस्मादभितः पृष्ठम्पार्श्वे
भूयिष्ठा ग्रहा गृह्यन्ते भूयिष्ठं शस्यते यज्ञस्यैव तन्मध्यतो
ग्रन्थं ग्रन्थन्त्यविस्रंसाय सप्त गृह्यन्ते सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति यत्पराचीनानि पृष्ठानि
भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभ्यारोहन्ति यदिमं लोकं न [27]

प्रत्यवरोहेयुरुद्धा माद्यैर्युयजमानाः प्र वा मीयेरन्
यत्प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैर्लोकमप्रत्यवरोहन्त्यथो
अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठन्त्यनुन्मादायेन्द्रो वा अप्रतिष्ठित

आसीत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमेकविंशतिरात्रम्प्रायच्छु-
ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्ये बहुयाजिनोऽप्रतिष्ठिताः [28]

स्युस्त एकविंशतिरात्रमासीरन्द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रयं
इमे लोका असावादित्य एकविंश एतावन्तो वै
देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वम्प्रति तिष्ठन्त्यसावादित्यो न
व्यरोचत स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमेकविंशति-
रात्रम्प्रायच्छुत्तमाहरत्तेनायजत ततो वै सोऽरोचत य एवं
विद्वांस एकविंशतिरात्रमासंते रोचन्त एवैकविंशतिरात्रो
भवति रुग्वा एकविंशो रुचमेव गच्छन्त्यथो प्रतिष्ठामेव
प्रतिष्ठा ह्येकविंशोऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य
परिगृहीत्यै॥ [29]

उप ग्रहमिडामशिषो द्वात्रिंशच्च॥11॥

अर्वाङ्ग्यज्ञः सं क्रामत्वमुष्मादधि मामभि। ऋषीणां यः
पुरोहितः। निर्देवं निर्वीरं कृत्वा विष्कन्धं तस्मिन् हीयतां
योऽस्मान्द्वेष्टि। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्त्सीदतु
योऽस्मान्द्वेष्टि। यज्ञं यज्ञस्य यत्तेजस्तेन सं क्राम मामभि।
ब्राह्मणानृत्विजो देवान् यज्ञस्य तपसा ते सवाहमा हुवे।

इष्टेन पक्वमुप [30]

ते हुवे सवाहम्। सन्तो वृञ्जे सुकृतं सम्प्रजाम्पशून्।
 प्रैषान्त्सामिधेनीराघारावाज्यभागावाश्रुतम्प्रत्याश्रुतमा
 शृणामि ते। प्रयाजानूयाजान्त्स्विष्टकृतमिडामाशिष आ वृञ्जे
 सुवः। अग्निनेद्रेण सोमैः सरस्वत्या विष्णुना देवताभिः।
 याज्यानुवाक्याभ्यामुप ते हुवे स्वाहं यज्ञमा ददे ते वषट्कृतम्।
 स्तुतं शस्त्रम्प्रतिगरं ग्रहमिडामाशिषः [31]

आ वृञ्जे सुवः। पत्नीसंयाजानुप ते हुवे सवाहं
 समिष्टयजुरा ददे तव। पशून्त्सुतम्पुरोडाशान्त्सवन्नान्योत
 यज्ञम्। देवान्त्सेन्द्रानुप ते हुवे सवाहमग्निमुखान्त्सोमवतो
 ये च विश्वे॥ [32]

भुवंश्चत्वारि च॥12॥

भूतम्भव्यम्भविष्यद्वषट्स्वाहा नम ऋक्साम
 यजुर्वषट्स्वाहा नमो गायत्री त्रिष्टुब्जगती वषट्स्वाहा
 नमः पृथिव्यन्तरिख्यं द्यौर्वषट्स्वाहा नमोऽग्निर्वायुः सूर्यो
 वषट्स्वाहा नमः प्राणो व्यानोऽपानो वषट्स्वाहा नमोऽन्न
 कृषिर्वृष्टिर्वषट्स्वाहा नमः पिता पुत्रः पौत्रो वषट्स्वाहा

नमो भूर्भुवःसुवर्वषट्स्वाहा नमः॥ [33]

अग्निष्टोमो विशत्वष्टादश च॥13॥

आ मे गृहा भवन्त्वा प्रजा म आ मा यज्ञो विशतु
वीर्यावान्। आपो देवीर्यज्ञिया मा विशन्तु सहस्रस्य मा
भूमा मा प्र हासीत्। आ मे ग्रहो भवत्वा पुरोरुक्स्तुतशस्त्रे
मा विशताः समीचीं। आदित्या रुद्रा वसवो मे सदस्याः
सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत्। आ माग्निष्टोमो
विशतूक्थ्यश्चातिरात्रो मा विशत्वापिशर्वरः। तिरोअहिया मा
सुहुता आ विशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत्॥
[34]

ब्राह्मणेनेकं॥14॥

अग्निना तपोऽन्वभवद्वाचा ब्रह्म मणिना रूपाणीन्द्रेण
देवान् वातेन प्राणान्सूर्येण द्याश्चन्द्रमंसा नखत्राणि
यमेन पितृत्राज्ञा मनुष्यान्फलेन नादेयानंजगरेण
सर्पान्व्याघ्रेणारण्यान्पशूञ्छेनेन पतत्रिणो वृष्णाश्वानृषभेण
गा वस्तेनाजा वृष्णिनावीर्व्रीहिणान्नानि यवनौषधीर्न्यग्रोधेन
वनस्पतीनुदुम्बरेणोर्जङ्गायत्रिया छन्दांसि त्रिवृता

स्तोमान्ब्राह्मणेन वाचम्॥ [35]

पुरु॒रूपाय॑ स्वाहा दशं च॥15॥

स्वाहा॒धिमा॑धी॒ताय॑ स्वाहा॒ स्वाहा॑धी॒त॒म्मन॑से स्वाहा॒ स्वाहा॑
मनः॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॒ काय॑ स्वाहा॒ कस्मै॑ स्वाहा॑ क॒त॒मस्मै॑
स्वाहा॑दि॒त्यै स्वाहा॑दि॒त्यै म॒ह्यै स्वाहा॑दि॒त्यै सु॒मृडी॑कायै स्वाहा॒
सर॑स्वत्यै स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै बृ॒हत्यै॑ स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै पा॒व॒कायै॑
स्वाहा॑ पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे प्र॑प॒थ्याय॑ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒
स्वाहा॑ त्वष्ट्रे स्वाहा॑ त्वष्ट्रे त॒ुरीपा॑य॒ स्वाहा॑ त्वष्ट्रे पु॒रु॒रूपाय॑
स्वाहा॑ विष्ण॑वे स्वाहा॑ विष्ण॑वे नि॒खुर्य॑पाय॒ स्वाहा॑ विष्ण॑वे
नि॒भूय॑पाय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ [36]

पा॒श्व॒भ्या॑ꣳ स्वाहा॑ म॒ङ्ग॒भ्यः॑ स्वाहा॑ षट्॥16॥

द॒द्भ्यः॑ स्वाहा॒ हनू॑भ्या॒ꣳ स्वा॒होष्ठा॑भ्या॒ꣳ स्वाहा॒ मुखा॑य॒
स्वाहा॒ नासि॑काभ्या॒ꣳ स्वाहा॒खी॑भ्या॒ꣳ स्वाहा॒ कर्णा॑भ्या॒ꣳ
स्वाहा॑ पा॒र इ॒र॒ख्वो॑ऽवा॒र्येभ्यः॑ प॒र॒ख्म॑भ्यः स्वाहा॑वा॒र इ॒र॒ख्वः॑
पा॒र्येभ्यः॑ प॒र॒ख्म॑भ्यः स्वाहा॑ शी॒र्ष्णे स्वाहा॑ भ्रू॒भ्याꣳ स्वाहा॑
ल॒लाटा॑य॒ स्वाहा॑ मूर्ध्ने स्वाहा॑ म॒स्तिष्का॑य॒ स्वाहा॑ केशे॑भ्यः
स्वाहा॑ वहा॑य॒ स्वाहा॑ ग्री॒वाभ्यः॑ स्वाहा॑ स्क॒न्धेभ्यः॑ स्वाहा॑

की॒र्कसा॑भ्यः स्वाहा॑ पृ॒ष्ठीभ्यः॑ स्वाहा॑ पा॒ज्जस्या॑य स्वाहा॑
पा॒र्श्वाभ्या॑ꣳ स्वाहा॑ [37]

अꣳसा॑भ्याꣳ स्वाहा॑ दो॒षभ्याꣳ स्वाहा॑ बा॒हुभ्याꣳ
स्वाहा॑ जङ्घा॑भ्याꣳ स्वाहा॑ श्रो॒णीभ्याꣳ स्वाहा॑ रु॒ग्भ्याꣳ
स्वाहा॑ ष्ठी॒वद्भ्याꣳ स्वाहा॑ जङ्घा॑भ्याꣳ स्वाहा॑ भ॒सदे॑ स्वाहा॑
शि॒खण्डे॑भ्यः स्वाहा॑ वा॒ल॒धाना॑य स्वाहा॑ ण्डा॒भ्याꣳ स्वाहा॑
शे॒पाय॑ स्वाहा॑ रे॒त॒से स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॑ स्वाहा॑ प्र॒जन॑नाय
स्वाहा॑ प॒द्भ्यः स्वाहा॑ श॒फेभ्यः॑ स्वाहा॑ लो॒मभ्यः॑ स्वाहा॑
त्व॒चे स्वाहा॑ लोहि॑ताय स्वाहा॑ माꣳसा॑य स्वाहा॑ स्ना॒वभ्यः॑
स्वाहा॑ स्थ॒भ्यः स्वाहा॑ म॒ञ्जभ्यः॑ स्वाहा॑ ङ्गे॒भ्यः स्वाहा॑ त्म॒ने स्वाहा॑
सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ [38]

रूपाय स्वाहा द्वे च॥17॥

अ॒ञ्जे॒ताय॑ स्वाहा॑ ञ्जि॒स॒क्थाय॑ स्वाहा॑ शि॒ति॒पदे॑ स्वाहा॑
शि॒ति॒ककु॑दे स्वाहा॑ शि॒ति॒रन्ध्रा॑य स्वाहा॑ शि॒ति॒पृष्ठा॑य
स्वाहा॑ शि॒त्यꣳसा॑य स्वाहा॑ पु॒ष्प॒कर्णा॑य स्वाहा॑ शि॒त्योष्ठा॑य
स्वाहा॑ शि॒ति॒भ्रवे॑ स्वाहा॑ शि॒ति॒भ॒सदे॑ स्वाहा॑ श्वे॒तानू॑काशाय
स्वाहा॑ ञ्जे॒ स्वाहा॑ ल॒लामा॑य स्वाहा॑ सि॒तज्ञ॑वे स्वाहा॑

कृष्णै॒ताय॒ स्वाहा॑ रोहि॒तै॒ताय॒ स्वाहा॑रुणै॒ताय॒ स्वाहे॒दशाय॑
 स्वाहा॑ की॒दशाय॑ स्वाहा॑ ता॒दशाय॑ स्वाहा॑ स॒दशाय॑ स्वाहा॑
 विस॑दशाय॒ स्वाहा॑ सुस॑दशाय॒ स्वाहा॑ रू॒पाय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै
 स्वाहा॑॥ [39]

कृष्णाय॒ षट्त्वारि॒॑शत्॥१८॥

कृष्णाय॒ स्वाहा॑ श्वे॒ताय॒ स्वाहा॑ पि॒शंगा॑य॒ स्वाहा॑ सा॒रंगा॑य॒
 स्वाहा॑रु॒णाय॒ स्वाहा॑ गौ॒राय॒ स्वाहा॑ ब॒भ्रवे॑ स्वाहा॑ नकु॒लाय॑
 स्वाहा॑ रोहि॒ताय॒ स्वाहा॑ शो॒णाय॑ स्वाहा॑ श्या॒वाय॒ स्वाहा॑
 श्या॒माय॒ स्वाहा॑ पाक॒लाय॒ स्वाहा॑ सु॒रूपाय॒ स्वाहा॑नु॒रूपाय॑
 स्वाहा॑ वि॒रूपाय॒ स्वाहा॑ स॒रूपाय॒ स्वाहा॑ प्र॒तिरू॑पाय॒ स्वाहा॑
 श॒बला॑य॒ स्वाहा॑ क॒मला॑य॒ स्वाहा॑ पृ॒श्नये॑ स्वाहा॑ पृ॒श्नि॒स॒क्थाय॑
 स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ [40]

ओष॑धी॒भ्यश्च॑तुर्वि॒शतिः॥१९॥

ओष॑धी॒भ्यः स्वाहा॑ मू॒ले॒भ्यः स्वाहा॑ तू॒ले॒भ्यः स्वाहा॑
 काण्डे॑भ्यः स्वाहा॑ वल्शे॑भ्यः स्वाहा॑ पु॒ष्पे॒भ्यः स्वाहा॑ फ॒ले॒भ्यः
 स्वाहा॑ गृही॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑गृही॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑व॒प॒त्रेभ्यः॑ स्वाहा॑
 श्या॑ने॒भ्यः स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ [41]

वनस्पतिभ्यः स्कन्धोभ्यः शिष्टाय रिक्ताय षट्त्वारिंशत्॥20॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहा तूलेभ्यः स्वाहा
स्कन्धोभ्यः स्वाहा शाखाभ्यः स्वाहा पर्णेभ्यः स्वाहा
पुष्पेभ्यः स्वाहा फलेभ्यः स्वाहा गृहीतेभ्यः स्वाहागृहीतेभ्यः
स्वाहावपन्नेभ्यः स्वाहा शयानेभ्यः स्वाहा शिष्टाय
स्वाहातिशिष्टाय स्वाहा परिशिष्टाय स्वाहा स॒ंशिष्टाय
स्वाहोच्छिष्टाय स्वाहा रिक्ताय स्वाहारिक्ताय स्वाहा
प्ररिक्ताय स्वाहा स॒ंरिक्ताय स्वाहोद्रिक्ताय स्वाहा सर्वस्मै
स्वाहा॥ [42]

बृहस्पतिः श्रद्धया वा ऋष्या वै प्रजापतिर्येनयेन द्वे वाव देवसुत्रे आदित्या अकामयन्त सुवर्गवैसिष्ठस्सर्वैश्चरायं
सुवर्ग्यै सत्रम्ब्रह्मवादिनोऽतिरात्रो ज्योतिष्ठोमं मेघः कूप्याभ्योऽद्भ्यो यो नमो मयोभूः किं स्विदम्बे भूः प्राणाय सिताय
द्वाविंशतिः॥22॥ बृहस्पतिः प्रतितिष्ठन्ति वै दशरात्रेण सुवर्गं यो अर्वन्तं भून्निप्रश्नाशत्॥53॥ बृहस्पतिस्सर्वस्मै स्वाहा॥
हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥ तैत्तिरीयसंहिता सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

असावायुराभ्यामेव पञ्चचत्वारिंशच्च ॥ 1 ॥

बृहस्पतिरकामयत् श्रन्मे देवा दधीरन्गच्छेयम्पुरोधामिति
 स एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत्
 ततो वै तस्मै श्रद्धेवा अदधतागच्छत्पुरोधाय्यं एवं
 विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासते श्रदेभ्यो मनुष्या दधते
 गच्छन्ति पुरोधाज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव
 ज्योतिरन्तरिख्यं गौरसावायुः [1]

इमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव
 सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्त्यसत्रं वा एतद्यदच्छन्दोमय्यच्छन्दोमा
 भवन्ति तेन सत्रन्देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो
 वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु
 प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ
 बृहदाभ्यामेव [2]

यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी
 सुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो

भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो
 लोकः संवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो
 चतुर्विंशत्यखरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैव
 ब्रह्मवर्चसमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य
 परिगृहीत्यै॥ [3]

मनुष्यस्य मध्यतः पशवस्ताभ्यामेव संवत्सरश्चतुर्विंशतिश्च॥2॥

यथा वै मनुष्या एव देवा अग्र आसन्तेऽकामयन्तावर्तिम्पाप्मानं
 दैवीं स॒ स॒ सदं गच्छेमेति॑ त एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यन्तमाह
 ततो वै तेऽवर्तिम्पाप्मानं मृत्युमपहृत्य दैवीं स॒ स॒ सदमगच्छन्
 य एव विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासतेऽवर्तिमेव
 पाप्मानमपहृत्य श्रियं गच्छन्ति श्रीर्हि मनुष्यस्य
 [4]

दैवीं स॒ स॒ सज्ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यातं
 पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरस्तम्मासा
 अर्धमासा ऋतवः प्रविश्य दैवीं स॒ स॒ सदमगच्छन् य
 एवं विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासते संवत्सरमेव प्रविश्य
 वस्यसीं स॒ स॒ सदं गच्छन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशा अवस्ताद्भवन्ति

त्रयस्त्रयस्त्रिंशः परस्तात्रयस्त्रिंशैरेवोभयतोऽवर्तिम्पाप्मानमप
 दैवीं ससदम्मध्यतः [5]

गच्छन्ति पृष्ठानि हि दैवीं ससज्जामि वा एतत्कुर्वन्ति
 यत्रयस्त्रयस्त्रिंशः अन्वश्चो मध्येऽनिरुक्तो भवति
 तेनाजाम्यूर्ध्वानि पृष्ठानि भवन्त्यूर्ध्वाश्छन्दोमा उभाभ्यां
 रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं यन्त्यसत्रं वा एतद्यदछन्दोमं
 यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रन्देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते
 पशूञ्छन्दोमैरोजो वै वीर्यम्पृष्ठानि पशवः [6]

छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति
 त्रयस्त्रयस्त्रिंशः अवस्ताद्ववन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशः
 परस्तान्मध्ये पृष्ठान्युरो वै त्रयस्त्रिंशः आत्मा पृष्ठान्यात्मन
 एव तद्यजमानाः शर्म नह्यन्तेऽनात्यै बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं
 वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति
 तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव [7]

सुवर्गं लोकं यन्ति पराश्चो वा एते सुवर्गं
 लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति
 प्रत्यङ्मुखो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या

उभयो॑र्लो॒कयोर्ऋ॑द्धो॒त्तिष्ठ॑न्ति त्रि॒वृतो॑ऽधि त्रि॒वृत॑मुप॒ यन्ति॒
 स्तोमा॑ना॒ऽसम्प॑त्यै प्रभ॒वाय॒ ज्योति॑रग्नि॒ष्टोमो॑ भ॒वत्य॑यं वाव
 स ख॒षयो॑ऽस्मादे॒व तेन॒ ख॒षया॑न्न य॒न्ति चतुर्वि॑ऽशतिरा॒त्रो
 भ॒वति॒ चतुर्वि॑ऽशतिर॒र्धमा॑साः स॒वत्स॑रः स॒वत्स॑रः सु॒वर्गो॑
 लो॒कः स॒वत्स॑र ए॒व सु॒वर्गे॑ लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्त्यथो
 चतुर्वि॑ऽशत्य॒खरा॑ गा॒यत्री गा॑यत्री ब्र॒ह्मव॑र्च॒सङ्गा॑यत्रियै॒व
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑व॒ रुन्ध॑तेऽतिरा॒त्राव॑भि॒तो भ॑वतो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्य॑
 परि॑गृहीत्यै॥ [8]

ओषधीस्सर्वेत्सर एवाव प्रतिष्ठाय व्यतिपत्तैकात्रपञ्चाशच्च॥3॥

ऋ॒खा वा इ॒यम॑लो॒मका॑सी॒त्साका॑म॒यतौ॑ष॒धीभि॑र्व॒नस्प॑तिभिः
 प्र जा॑ये॒येति॒ सैता॑स्त्रि॒ऽशत॑ऽ रा॒त्रीर॑पश्य॒त्ततो॑ वा
 इ॒यमो॑ष॒धीभि॑र्व॒नस्प॑तिभिः प्राजा॑यत॒ ये प्र॒जाका॑माः
 प॒शुका॑माः स्युस्त ए॒ता आ॑सी॒रन्प्रै॑व जा॑यन्ते प्र॒जया॑
 प॒शुभि॑रि॒यं वा अ॑ख्यु॒ध्यत्सै॑तां वि॒राज॑मपश्य॒त्तामा॑त्म॒न्धित्वा॑न्नाद्य
 [9]

व॒नस्प॑ती॒न्प्रजा॑म्प॒शून्तेना॑व॒र्धत॒ सा जे॒मान॑म्महि॒मान॑मगच्छु॒द्य
 एवं वि॒द्वाऽस॑ ए॒ता आ॑स॒न्ते वि॒राज॑मे॒वात्म॑न्धित्वा- ऽन्नाद्य॒मव॑

रुन्धते वर्धन्ते प्रजया पशुभिर्जेमानं मम हिमानं गच्छन्ति
 ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानु- ख्यात्यै पृष्ठः
 षडहो भवति षड्वा ऋतवः षट्षानि पृष्ठैरेव तून्वारो हन्त्यृतुभिः
 संवत्सरन्ते संवत्सर एव [10]

प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति यज्ञस्य
 संतत्या अथो प्रजापतिर्वै त्रयस्त्रिंशः प्रजापतिमेवा
 रभन्ते प्रतिष्ठित्यै त्रिणवो भवति विजित्या एकविंशो
 भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते त्रिवृदग्निष्टुद्धवति
 पाप्मानमेव तेन निर्दहन्तेऽथो तेजो वै त्रिवृत्तेज एवात्मन्दधते
 पञ्चदश इन्द्रस्तोमो भवतीन्द्रियमेवाव [11]

रुन्धते सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव
 तेन जायन्त एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो
 रुचमेवात्मन्दधते चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः
 संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर एव सुवर्गे
 लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो एष वै विषूवान् विषूवन्तो भवन्ति
 य एवं विद्वांस एता आसन्ते चतुर्विंशत्पृष्ठान्युप यन्ति
 संवत्सर एव प्रतिष्ठाय [12]

देवतां अभ्यारोहन्ति त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति
 त्रयस्त्रिंशद्वै देवतां देवतांस्वेव प्रति तिष्ठन्ति त्रिणवो भवतीमे
 वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति द्वावेकविंशौ
 भवतः प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते बहवः षोडशिनो
 भवन्ति तस्माद्बहवः प्रजासु वृषाणो यदेते स्तोमा व्यतिषक्ता
 भवन्ति तस्मादियमोषधीभिर्वनस्पतिभिर्व्यतिषक्ता [13]

व्यतिषज्यन्ते प्रजयां पशुभिर्य एवं विद्वांस एता
 आसतेऽक्लृप्ता वा एते सुवर्गं लोकं यन्त्युच्चावचान् हि
 स्तोमानुपयन्ति यदेत ऊर्ध्वाः क्लृप्ताः स्तोमा भवन्ति
 क्लृप्ता एव सुवर्गं लोकं यन्त्युभयोरेभ्यो लोकयोः कल्पते
 त्रिंशदेतास्त्रिंशदख्वरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव
 रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥ [14]

गच्छन्ति यन्ति त्रिंशदख्वरा द्वाविंशतिश्च॥४॥

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैतं देवा येनयेन छन्दसानु
 प्रायुञ्जत तेन नाप्नुवन्त एता द्वात्रिंशत्त्रयस्त्रिंशत् रात्रीरपश्यन्
 द्वात्रिंशदख्वरानुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा
 प्रजापतिमात्स्वाभ्यारुह्य सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वांस
 एता आसते द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदख्वरानुष्टुगानुष्टुभः

प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमाप्त्वा श्रियं गच्छन्ति
[15]

श्रीर्हि मनुष्यस्य सुवर्गो लोको द्वात्रिंशदेता
द्वात्रिंशदखरानुष्टुग्वागनुष्टुप्सर्वामेव वाचमाप्नुवन्ति
सर्वे वाचो वदितारो भवन्ति सर्वे हि श्रियं गच्छन्ति
ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिख्यं
गौरसावायु- रिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा
भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां
यन्ति [16]

इयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव
प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती ताभ्यामेव सुवर्गं
लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति
ये पराचस्यहानुपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढ्या
अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति
द्वात्रिंशदेतास्तासां यास्त्रिंशत्रिंशदखरा विराडन्न
विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते ये द्वे अहोरात्रे एव ते
उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं यन्त्यतिरात्रावभितौ

भवतुः परिगृहीत्यै॥ [17]

अहरन्नेष्वान्तरं षोडशं सह सप्तदशं च॥5॥

द्वे वाव देवसत्रे द्वादशाहश्चैव त्रयस्त्रिंशद्दहश्च य एवं विद्वांसस्त्रयस्त्रिंशद्दहमासंते साख्यादेव देवता अभ्यारोहन्ति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति सदृश्य एवं विद्वांसस्त्रयस्त्रिंशद्दहमासंते वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तन्तेऽहर्भाजो वा एता देवा अग्र आहरन् [18]

अहरेकोऽभजताहरेकस्ताभिर्वै ते प्रबाहुगार्ध्वन् य एवं विद्वांसस्त्रयस्त्रिंशद्दहमासंते सर्व एव प्रबाहुगृध्रवन्ति सर्वे ग्रामणीयम्प्राप्नुवन्ति पश्चाहा भवन्ति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाख्या पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञ यज्ञमेवाव रुन्धते त्रीण्यांश्चिनानि भवन्ति त्रय इमे लोका एषु [19]

एव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यथो त्रीणि वै यज्ञस्येन्द्रियाणि तान्येवाव रुन्धते विश्वजिद्धवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धौ सर्वपृष्ठो

भवति सर्वस्याभिजित्यै वाग्वै द्वादशाहो यत्पुरस्ताद्द्वादशाहमुपैयु
 वाचमुपैयुरुपदासुकैषां वाक्स्यादुपरिष्ठाद्द्वादशाहमुप
 यन्त्याप्तमेव वाचमुप यन्ति तस्मादुपरिष्ठाद्द्वाचा
 वदामोऽवान्तरम् [20]

वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यदशरात्रो
 भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताः ह वा
 उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्द्धिमुवाच यदशरात्रो यदशरात्रो
 भवति सत्रस्यर्द्ध्या अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते
 तस्यैवैषा शान्तिर्द्विनीका वा एता रात्रयो यजमाना
 विश्वजित्सहातिरात्रेण पूर्वाः षोडश सहातिरात्रेणोत्तराः
 षोडश य एवं विद्वांसस्त्रयस्त्रिंशद्दहमासंत एषां द्विनीका
 प्रजा जायतेऽतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै॥ [21]

अतिरात्र ओजस्येव षट्त्रिंशच्च॥6॥

आदित्या अकामयन्त सुवर्गं लोकमियामेति ते
 सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त्र सुवर्गं लोकमायन्त एतः
 षट्त्रिंशद्वात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्गं
 लोकम्प्राजानन्त्रसुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वांसः

षट्त्रिंशद्रात्रमासंते सुवर्गमेव लोकम्प्र जानन्ति सुवर्गं लोकं
यन्ति ज्योतिरतिरात्रः [22]

भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्दधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै
षड्हा भवन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्ति चत्वारो
भवन्ति चतस्रो दिशो दिग्द्वेव प्रति तिष्ठन्त्यसत्रं वा
एतद्यदछन्दोमय्यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रन्देवता
एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो वै वीर्यम्पृष्ठानि
पशवश्छन्दोमा ओजस्येव [23]

वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति षट्त्रिंशद्रात्रो भवति
षट्त्रिंशदखरा बृहती बारहताः पशवो बृहत्यैव पशूनव
रुन्धते बृहती छन्दसाः स्वाराज्यमाश्रुताश्रुवते स्वाराज्यं
य एवं विद्वांसः षट्त्रिंशद्रात्रमासंते सुवर्गमेव लोकं
यन्त्यतिरात्रावभितो भवतः सुवर्गस्य लोकस्य परिगृहीत्यै॥
[24]

वज्रं आत्मन्त्रजया द्वाविंशतिश्च॥ 7॥

वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत विन्देयं प्रजामभि
सौदासान्भवेयमिति स एतमेकस्मान्नपञ्चाशमपश्यत्तमाहरत्तेनाय

ततो॒ वै सोऽवि॑न्दत प्र॒जाम॒भि सौ॑दा॒सान॑भव॒द्य ए॒वं वि॒द्वाँ॑सं
 एक॑स्मान्नपश्चा॒शमा॑स॒ते वि॒न्दन्ते॑ प्र॒जाम॒भि भ्रातृ॑व्यान्भवन्ति
 त्रयं॑स्त्रिवृ॒तोऽग्नि॑ष्टो॒मा भ॑वन्ति वज्र॑स्यै॒व मुख॑ँ स॒ इ॒यन्ति॑
 दश॑ पञ्चद॒शा भ॑वन्ति पञ्चद॒शो वज्रः॑ [25]

वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र ह॑रन्ति षोड॑शि॒मद्द॑श॒मम॑हर्भवति
 वज्र॑ ए॒व वी॒र्यं॑ दधति॒ द्वाद॑श सप्तद॒शा भ॑वन्त्य॒न्नाद्य॑स्याव॑रुद्ध्या
 अथो॒ प्रै॒व तैर्जा॑यन्ते पृ॒ष्ठः षड॑हो भ॑वति षड्वा ऋ॒तवः॑
 षट्पृ॑ष्ठानि पृ॒ष्ठैरे॒वर्तू॑न्न्वारो॑हन्त्यृ॒तुभिः॑ सं॒वत्स॑रन्ते सं॒वत्स॑र
 ए॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति॒ द्वाद॑शै॒कवि॑ँ॒शा भ॑वन्ति प्र॒तिष्ठि॑त्या अथो
 रुच॑मे॒वात्म॑न् [26]

दध॑ते ब॒हवः॑ षोड॑शिनो भवन्ति विजि॑त्यै षड्वाँ॑श्चि॒नानि॑
 भवन्ति॒ षड्वा॑ ऋ॒तव॑ ऋ॒तुष्वे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्त्यू॒नाति॑रि॒क्ता वा ए॒ता
 रात्र॑य ऊ॒नास्तद्य॑दे॒कस्यै॑ न प॑श्चा॒शद॑तिरि॒क्तास्तद्य॑द्भूय॑सीर॒ष्टाच॑त्
 ऊ॒नाच्च॑ खलु॒ वा अ॑तिरि॒क्ताच्च॑ प्र॒जाप॑तिः प्राजा॑यत ये
 प्र॒जाका॑माः प॒शुका॑माः स्युस्त ए॒ता आ॑सीर॒न्प्रै॒व जा॑यन्ते
 प्र॒जया॑ प॒शुभिर्वैरा॑जो वा ए॒ष य॒ज्ञो य॑दे॒कस्मान्नपश्चा॑शो य ए॒वं
 वि॒द्वाँ॑सं एक॑स्मान्नपश्चा॒शमा॑स॒ते वि॒राज॑मे॒व ग॑च्छन्त्यन्ना॒दा

भवन्त्यतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥ [27]

एतच्छुम्बद्वर्वन्ति तेषाञ्चतुस्त्रिंशच्च॥८॥

संवत्सराय दीर्घिष्यमाणा एकाष्टकायां दीर्घेरन्नेषा
वै संवत्सरस्य पत्नी यदेकाष्टकैतस्यां वा एष एताः
रात्रिं वसति साखादेव संवत्सरमारभ्य दीर्घन्त
आर्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीर्घन्ते य एकाष्टकायां
दीर्घन्तेऽन्तनामानावृतू भवतो व्यस्तं वा एते संवत्सरस्याभि
दीर्घन्ते य एकाष्टकायां दीर्घन्तेऽन्तनामानावृतू भवतः
फल्गुनीपूर्णमासे दीर्घेरन्मुखं वा एतत् [28]

संवत्सरस्य यत्फल्गुनीपूर्णमासो मुखत एव
संवत्सरमारभ्य दीर्घन्ते तस्यैकैव निर्या यत्साम्मेध्ये
विषूवाञ्चसम्पद्यते चित्रापूर्णमासे दीर्घेरन्मुखं वा
एतत्संवत्सरस्य यच्चित्रापूर्णमासो मुखत एव संवत्सरमारभ्य
दीर्घन्ते तस्य न का चन निर्या भवति चतुरहे
पुरस्तात्पौर्णमास्यै दीर्घेरन्तेषामेकाष्टकायां क्रयः सम्पद्यते
तेनैकाष्टकां न छुम्बद्वर्वन्ति तेषाम् [29]

पूर्वपुखे सुत्या सम्पद्यते पूर्वपुखम्मासा अभि

सम्पद्यन्ते ते पूर्वपुख्य उत्तिष्ठन्ति तानुत्तिष्ठत ओषधयो
 वनस्पतयोऽनूत्तिष्ठन्ति तान्कल्याणी कीर्तिरनूत्तिष्ठत्यराधसुरिमे
 यजमाना इति तदनु सर्वे राध्रुवन्ति॥ [30]

सुवर्गम्पञ्चाशत्॥9॥

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति ये सत्रमुपयन्त्यभीन्धत
 एव दीर्खाभिरात्मानः श्रपयन्त उपसद्भिर्द्वाभ्यां लोमाव
 द्यन्ति द्वाभ्यान्त्वचन्द्वाभ्यामसृद्वाभ्याममासन्द्वाभ्यामस्थि
 द्वाभ्याममज्जानमात्मदखिणं वै सत्रमात्मानमेव दखिणां
 नीत्वा सुवर्गं लोकं यन्ति शिखामनु प्र वपन्त ऋद्ध्या अथो
 रधीयांसः सुवर्गं लोकमयामेति॥ [31]

त एकात्रपञ्चाशच्च॥10॥

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यतिरात्रः परमो यज्ञक्रतूनां
 कस्मात्तमप्रथममुप यन्तीत्येतद्वा अग्निष्टोममप्रथममुप
 यन्त्यथोक्थ्यमथ षोडशिनमथातिरात्रमनुपूर्वमेवैतद्यज्ञक्रतूनुपेत्य
 तानालभ्य परिगृह्य सोममेवैतत्पिबन्त आसते ज्योतिष्टोममप्रथम
 यन्ति ज्योतिष्टोमो वै स्तोमानाम्मुखंमुखत एव स्तोमान्प्र
 युञ्जते ते [32]

सऽस्तुता विराजम्भि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते
 एकया गौरतिरिक्त एकयायूरुनः सुवर्गो वै लोको
 ज्योतिरूर्ग्विराड्वर्गमेव तेन लोकं यन्ति रथन्तरं दिवा
 भवति रथन्तरं नक्तमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः केन तदजामीति
 सौभरं तृतीयसवने ब्रह्मसामम्बृहत्तन्मध्यतो दधति विधृत्यै
 तेनाजामि॥ [33]

विराजमेतेन द्वादशावेतावद्वा अष्टौ च॥11॥

ज्योतिष्टोमम्प्रथममुप यन्त्यस्मिन्नेव तेन लोके
 प्रति तिष्ठन्ति गोष्टोमं द्वितीयमुप यन्त्यन्तरिख्य एव
 तेन प्रति तिष्ठन्त्यायुष्टोमं तृतीयमुप यन्त्यमुष्मिन्नेव
 तेन लोके प्रति तिष्ठन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिख्यं
 गौरसावायुर्यदेतान्थस्तोमानुपयन्त्येष्वेव तल्लोकेषु सन्निः
 प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ते सऽस्तुता विराजम् [34]

अभि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त
 एकयायूरुनः सुवर्गो वै लोको ज्योतिरूर्ग्विराडूर्जमेवाव
 रुन्धते ते न ख्युधार्तिमार्च्छन्त्यख्यौधुका भवन्ति ख्युथ्सम्बाधा
 इव हि सन्निः॥ऽग्निष्टोमावभितः प्रधी तावुक्थ्या मध्ये नभ्यं

तत्तदेतत्परियद्वैवचक्रय्यँदेतेन [35]

षडहेन यन्ति देवचक्रमेव समारोहन्त्यरिष्ठे ते स्वस्ति
समंश्रुवते षडहेन यन्ति षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति
तिष्ठन्त्युभयतोऽज्योतिषा यन्त्युभयत एव सुवर्गे लोके
प्रतितिष्ठन्तो यन्ति द्वौ षडहौ भवतस्तानि द्वादशाहानि
सम्पद्यन्ते द्वादशो वै पुरुषो द्वे सक्थ्यौ द्वौ बाहू आत्मा च
शिरश्च चत्वार्यङ्गानि स्तनौ द्वादशौ [36]

तत्पुरुषमनु पर्यावर्तन्ते त्रयः षडहा भवन्ति
तान्यष्टादशाहानि सम्पद्यन्ते नवान्यानि नवान्यानि नव वै
पुरुषे प्राणास्तत्प्राणाननु पर्यावर्तन्ते चत्वारः षडहा भवन्ति
तानि चतुर्विंशतिरहानि सम्पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासाः
संवत्सरस्तत्संवत्सरमनु पर्यावर्तन्तेऽप्रतिष्ठितः संवत्सर
इति खलु वा आहुर्वर्षीयान्प्रतिष्ठाया इत्येतावद्वै संवत्सरस्य
ब्राह्मणं यावन्मासो मासिमास्येव प्रतितिष्ठन्तो यन्ति॥ [37]

मेष्पद्भिर्द्विशत॥ 12॥

मेष्स्त्वा पचतैरवतु लोहितग्रीवश्छागैः शल्मलिर्वृद्ध्या
पर्णो ब्रह्मणा प्लुखो मेधेन न्यग्रोधश्चमसैरुदुम्बर ऊर्जा

गायत्री छन्दोभिस्त्रिवृत्स्तोमैरवन्तीः स्थावन्तीस्त्वावन्तु प्रियं
त्वां प्रियाणां वर्षिष्ठमाप्यानां निधीनां त्वां निधिपतिः
हवामहे वसो मम॥ [38]

कूप्याभ्यश्चत्वारिंशत्॥13॥

कूप्याभ्यः स्वाहा कूल्याभ्यः स्वाहा विकर्याभ्यः
स्वाहाऽवट्याभ्यः स्वाहा खन्याभ्यः स्वाहा हृद्याभ्यः स्वाहा
सूद्याभ्यः स्वाहा सरस्याभ्यः स्वाहा वैशन्तीभ्यः स्वाहा
पल्वल्याभ्यः स्वाहा वर्ष्याभ्यः स्वाहाऽवर्ष्याभ्यः स्वाहा
हादुनीभ्यः स्वाहा पृष्वाभ्यः स्वाहा स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा
स्थावराभ्यः स्वाहा नादेयीभ्यः स्वाहा सैन्धवीभ्यः स्वाहा
समुद्रियाभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यः स्वाहा॥ [39]

अथ एकान्विंशत्॥14॥

अथः स्वाहा वहन्तीभ्यः स्वाहा परिवहन्तीभ्यः स्वाहा
समन्तं वहन्तीभ्यः स्वाहा शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा शीमं
वहन्तीभ्यः स्वाहोग्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा भीमं वहन्तीभ्यः
स्वाहाऽम्भोभ्यः स्वाहा नभोभ्यः स्वाहा महोभ्यः स्वाहा
सर्वस्मै स्वाहा॥ [40]

विविदद्वे च॥ 15॥

यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुणः। पुरो मर्तः
 पुरः श्वा। अहं च त्वं च वृत्रहन्त्सम्बभूव सनिभ्य आ।
 अरातीवा चिदद्रिवोऽनु नौ शूर मंसते भद्रा इन्द्रस्य रातयः।
 अभि क्रत्वेन्द्र भूरधु ज्मन्न ते विव्यङ्गहिमान् रजांसि।
 स्वेना हि वृत्रं शवसा जघन्थ न शत्रुरन्तं विविदद्युधा ते॥

[41]

नम एकात्रिंशत्॥16॥

नमो राज्ञे नमो वरुणाय नमोऽश्वाय नमः प्रजापतये
 नमोऽधिपतयेऽधिपतिरस्यधिपतिम्मा कुर्वधिपतिरहम्प्रजानाम्
 धेहि मयि धेह्युपाकृताय स्वाहाऽऽलब्धाय स्वाहा हुताय
 स्वाहा॥ [42]

इन्द्राष्टात्रिंशच्च॥17॥

मयोभूर्वातो अभि वातूस्त्रा ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम्।
 पीवस्वतीर्जीवधन्याः पिबन्त्ववसायं पृथ्वी रुद्र मृड। याः
 सरूपा विरूपा एकरूपा यासामग्निरिष्ट्या नामानि वेद। या
 अङ्गिरसस्तपसेह चक्रुस्ताभ्यः पर्जन्य महि शर्म यच्छ। या

दे॒वेषु॑ त॒नुव॑मैर॒यन्त॒ यासा॑ꣳ सोमो॑ वि॒श्वा रू॒पाणि॑ वेदं। ता
अ॒स्मभ्य॑म्पय॑सा॒ पिन्व॑मानाः प्र॒जाव॑तीरिन्द्र [43]

गो॒ष्ठे रि॑रीहि। प्र॒जाप॑तिर्म॒ह्यमे॒ता ररा॑णो वि॒श्वैर्दे॒वैः पि॒तृभिः॑
संवि॑दानः। शि॒वाः स॒तीरु॑पं नो गो॒ष्ठमा॑क॒स्तासां॑ व॒यम्प्र॒जया॑
सꣳ संदे॑म। इ॒ह धृ॑तिः स्वाहे॒ह वि॑धृतिः स्वाहे॒ह रन्तिः॑ स्वाहे॒ह
रम॑तिः स्वाहा॑ म॒हीमू॒ षु सु॒त्रामा॑णम्॥ [44]

सूर्य॑ ए॒काकी॑ च॒रति॑ षट्त्वारि॑ंशच्च॥18॥

किꣳ स्वि॑दासीत्पूर्वचि॑त्तिः॒ किꣳ स्वि॑दासीद्बृ॒हद्वयः॑।
किꣳ स्वि॑दासीत्पिशि॑ंगिला॒ किꣳ स्वि॑दासीत्पिलि॑प्पिला।
द्यौरा॑सीत्पूर्वचि॑त्तिरश्व॑ आसीद्बृ॒हद्वयः॑। रात्रि॑रासीत्पिशि॑ंगिलावि॒रा
कः स्वि॑दे॒काकी॑ च॒रति॑ क उ॑ स्वि॒ज्जाय॑ते पुनः॑। किꣳ
स्वि॑द्धिमस्य॑ भेष॒जं किꣳ स्वि॑दा॒वप॑नम्म॒हत्। सूर्य॑ ए॒काकी॑
च॒रति॑ [45]

च॒न्द्रमा॑ जायते पुनः॑। अ॒ग्निर्हि॑मस्य॑ भेष॒जम्भूमि॑रा॒वप॑नम्म॒ह
पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ पर॑मन्त॑म्पृथि॒व्याः पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ भुव॑नस्य॒
नाभि॑म्। पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ वृष्णो॑ अश्व॑स्य॒ रेतः॑ पृ॒च्छामि॑ वा॒चः
प॑र॒मं व्यो॑म। वेदि॑माहुः पर॑मन्त॑म्पृथि॒व्या य॒ज्ञमा॑हुर्भुव॑नस्य॒

नाभिम्। सोममाहुर्वृष्णो अश्वस्य॑ रेतो॑ ब्रह्मै॒व वा॒चः प॑र॒मं
व्योम॥ [46]

आ॒साम॒ति न रँ॑हतो जि॒न्वथ॑ च॒त्वारि॑ च॥19॥

अ॒म्बे अ॒म्बा॒ल्यम्बि॑के॒ न मा॑ नयति॒ कश्च॑न। स॒सस्त्य॑श्व॒कः।
सु॒भगे॒ का॒म्पी॑ल॒वासि॑नि सु॒वर्गे॒ लो॒के स॒म्प्रो॒र्ण॒वा॒थाम्।
आ॒हम॑जा॒नि गर्भ॑ध॒मा त्वम॑जा॒सि गर्भ॑धम्। तौ स॒ह
च॒तुरः॑ प॒दः स॒म्प्र सा॑र॒याव॑है। वृ॒षा वा॑ꣳ रे॒तो॒धा रे॒तो
द॒धातू॑त्स॒क्थ्यो॑र्गृ॒दं धे॑ह्य॒ञ्जिमु॑द॒ञ्जिम॑न्व॒ज। यः स्त्री॒णां
जी॒व॒भो॒ज॒नो य आ॑साम् [47]

बि॒ल॒धा॒वनः॑। प्रि॒यः स्त्री॒णाम॑पी॒च्यः। य आ॑सां कृ॒ष्णे
ल॒ख्म॑णि॒ सदि॑गृदि॒म्प्रा॒व॒धीत्। अ॒म्बे अ॒म्बा॒ल्यम्बि॑के॒ न मा॑
य॒भति॒ कश्च॑न। स॒सस्त्य॑श्व॒कः। ऊ॒र्ध्वामे॑ना॒मुच्छ्र॑य॒ताद्वे॑णुभा॒रं
गि॒रा॒वि॒वा अथा॑स्या॒ मध्य॑मे॒धता॑ꣳ शी॒ते वा॒ते पु॒नन्नि॑वा
अ॒म्बे अ॒म्बा॒ल्यम्बि॑के॒ न मा॑ य॒भति॒ कश्च॑न। स॒सस्त्य॑श्व॒कः।
यद्ध॑रि॒णी य॒व॒म॒त्ति न [48]

पु॒ष्ट॒म्प॒शु म॑न्यते। शू॒द्रा य॑दर्य॒जारा॒ न पो॑षाय॒ धना॑यति।
अ॒म्बे अ॒म्बा॒ल्यम्बि॑के॒ न मा॑ य॒भति॒ कश्च॑न। स॒सस्त्य॑श्व॒कः।

इयं युका शकुन्तिकाहलमिति सर्पति। आहतं गभे पसो नि
जल्गुलीति धाणिका। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति
कश्चन। ससस्त्यंश्चकः। माता च ते पिता च तेऽग्रं वृख्यस्य
रोहतः। [49]

प्र सुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमंतसयत्। दधिक्राव्णो
अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः। सुरभि नो मुखां करत्प्र
ण आयूषि तारिषत्। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे
दधातन। महे रणाय चखसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य
भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो
यस्य खयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः॥ [50]

ब्रध्मपञ्चविंशतिश्च॥20॥

भूर्भुवः सुवर्वसंवस्त्वाञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसा रुद्रास्त्वाञ्जन्तु
त्रैष्टुभेन छन्दसादित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसा यद्वातो
अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवम्प्रियाम्। एतः स्तोतरेतेन पथा
पुनरश्वमा वर्तयासि नः। लाजी (३) ज्छाची (३) न् यशो
ममा (4)म्। यव्यायै गव्याया एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि
प्रजापते। युञ्जन्ति ब्रध्मरुषं चरन्तम्परि तस्थुषः। रोचन्ते

रोच॒ना दि॒वि। यु॒ञ्जन्त्य॑स्य॒ काम्या॒ हरी॒ विप॑र॒खसा॒ रथे॑। शोणा॑
धृष्णू॑ नृवाह॑सा। के॒तुं कृ॒ण्वन्न॑के॒तवे॒ पेशो॑ मर्या॑ अपे॒शसे॑।
समु॒षद्भि॑रजायथाः॥ [51]

प्रा॒णाय॒ष्टवि॑शतिः॥ 21॥

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽप॒नाय॒ स्वाहा॒ स्नाव॑भ्यः
स्वाहा॑ संता॒नेभ्यः॒ स्वाहा॒ परि॑स॒ताने॑भ्यः स्वाहा॒ पर्व॑भ्यः
स्वाहा॑ सं॒धाने॑भ्यः स्वाहा॒ शरी॑रेभ्यः स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॒
द॒खि॒णाभ्यः॒ स्वाहा॑ सुव॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥ [52]

सि॒ताय॒ष्टवि॑शत्॥22॥

सि॒ताय॒ स्वाहा॑ऽसि॒ताय॒ स्वाहा॑ऽभि॒हि॒ताय॒ स्वाहा॑ऽन॒भिहि॑ताय
स्वाहा॑ यु॒क्ताय॒ स्वाहा॑ऽयु॒क्ताय॒ स्वाहा॑ सुयु॒क्ताय॒
स्वाहो॑द्यु॒क्ताय॒ स्वाहा॑ विमु॒क्ताय॒ स्वाहा॑ प्रमु॒क्ताय॒ स्वाहा॑
व॒ञ्च॑ते स्वाहा॑ परि॒व॒ञ्च॑ते स्वाहा॑ सं॒व॒ञ्च॑ते स्वाहा॑ऽनु॒व॒ञ्च॑ते
स्वाहो॑द्व॒ञ्च॑ते स्वाहा॑ य॒ते स्वाहा॑ धाव॑ते स्वाहा॑ तिष्ठ॑ते स्वाहा॑
सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥ [53]

गावो॒ गाव॑स्सिपांसन्तीः प्रथ॒मे मा॒सि॒ संमा॑न्यो॒ यदि॒ सोमो॑ षड्हेरु॒त्सृज्या॑(३)न्दे॒वाना॑मु॒र्क्येण॒ चर्मा॑व॒ पृथि॒व्यै द॒त्त॒ते

कस्त्वाग्रये यो वै यः प्राणतो य आत्मा आ ब्रह्मन्नाक्राञ्जि बीजमाग्रेयौऽष्टाकपालोऽग्रयेऽहोमुचेऽष्टाकपालोऽग्रये समनमद्ये
ते पन्थानो यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः प्रश्नविशतिः॥25॥ गावः समान्यस्सर्वनमष्टाभिर्वा एते देवकृतश्चाभिजित्या
द्वत्याहुर्वरुणोऽद्विस्साम्ने चतुःपञ्चाशत्॥ 54॥ गावो योनिस्समुद्रो बन्धुः॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः ओम्॥॥ तैत्तिरीयसंहिता सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

गोसुत्रावाँ एति सवँत्सुरौऽर्धमासा मिथुनम्मध्यतो देवयानेनैव वीर्यत्रयोदश च॥1॥

गावो वा एतत्सुत्रमासताशृङ्गाः सुतीः शृङ्गाणि नो
जायन्ता इति कामेन तासां दश मासा निषण्णा आसन्नथ
शृङ्गाण्यजायन्त ता उदतिष्ठन्नराथस्मेत्यथ यासां नाजायन्त
ताः संवत्सरमात्स्वोदतिष्ठन्नराथस्मेति यासां चाजायन्त यासां
च न ता उभयीरुदतिष्ठन्नराथस्मेति गोसुत्रं वै [1]

संवत्सरो य एवं विद्वांसः संवत्सरमुपयन्त्यध्रुवन्त्येव
तस्मात्तूपरा वार्षिकौ मासौ पत्वा चरति सुत्राभिजित्
ह्यस्यै तस्मात्संवत्सरसदो यत्किं च गृहे क्रियते
तदाप्तमवरुद्धमभिजितं क्रियते समुद्रं वा एते प्र प्लवन्ते ये

संवत्सरमुपयन्ति यो वै समुद्रस्य पारं न पश्यन्ति न वै स
तत् उदेति संवत्सरः [2]

वै समुद्रस्तस्यैतत्पारं यदतिरात्रौ य एवं विद्वांसः
संवत्सरमुपयन्त्यनार्ता एवोदचङ्गच्छन्तीयं वै पूर्वोऽतिरात्रोऽ-
सावुत्तरो मनः पूर्वो वागुत्तरः प्राणः पूर्वोऽपान उत्तरः
प्ररोधं नम्पूर्वं उदयं नमुत्तरो ज्योतिष्ठोमो वैश्वानरोऽतिरात्रो
भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै
चतुर्विंशः प्रायणीयो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः [3]

संवत्सरः प्रयन्त एव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति तस्य त्रीणि
च शतानि षष्टिश्च स्तोत्रीयास्तावतीः संवत्सरस्य रात्रय उभे
एव संवत्सरस्य रूपे आप्नुवन्ति ते सः स्थित्या अरिष्ट्या
उत्तरैरहोभिश्चरन्ति षड्हा भवन्ति षड्वा ऋतवः संवत्सर
ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति गौश्चायुश्च मध्यतः स्तोमौ
भवतः संवत्सरस्यैव तन्मिथुनम्मध्यतः [4]

दधति प्रजननाय ज्योतिरभितो भवति विमोचनमेव
तच्छन्दांस्येव तद्विमोकं यन्त्यथो उभयतो ज्योतिषैव
षडहेन सुवर्गं लोकं यन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्त्यासन्ते केन

यन्तीति देवयानेन पथेति ब्रूयाच्छन्दांसि वै देवयानः पन्थां
गायत्री त्रिष्टुब्जगती ज्योतिर्वै गायत्री गौस्त्रिष्टुगायुर्जगती
यदेते स्तोमा भवन्ति देवयानेनैव [5]

तत्पथा यन्ति समानः सामं भवति देवलोको
वै सामं देवलोकादेव न यन्त्यन्या अन्या ऋचौ
भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचौ मनुष्यलोकादेवान्यमन्यं
देवलोकमभ्यारोहन्तो यन्त्यभिवर्तो ब्रह्मसामम्भवति
सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्या अभिजिद्भवति सुवर्गस्य
लोकस्याभिजित्यै विश्वजिद्भवति विश्वस्य जित्यै मासिमांसि
पृष्ठान्युप यन्ति मासिमांस्यतिग्राह्या गृह्यन्ते मासिमांस्येव
वीर्यं दधति मासाम्प्रतिष्ठित्या उपरिष्ठान्मासाम्पृष्ठान्युप
यन्ति तस्मादुपरिष्ठादोषधयः फलं गृह्णन्ति॥ [6]

तिष्ठामेति तासान् तस्माद्दे च॥2॥

गावो वा एतत्सत्रमांसताशृङ्गाः सतीः शृङ्गाणि
सिषासन्तीस्तासां दश मासा निषण्णा आसन्नथ
शृङ्गाण्यजायन्त ता अब्रुवन्नराध्मोत्तिष्ठामाव तं
कामं मरुध्महि येन कामेन न्यषदामेति तासामु त्वा

अब्रुवन्नर्धा वा यावतीर्वासांमहा एवेमौ द्वादशौ मासौ
संवत्सरं सम्पाद्योत्तिष्ठामेति तासाम् [7]

द्वादशे मासि शृङ्गाणि प्रावर्तन्त श्रद्धया वाश्रद्धया वा ता
इमा यास्तूपरा उभय्यो वाव ता आर्ध्वान् याश्च शृङ्गाण्यसन्वन्
याश्चोर्जमवारुन्धतर्धोति दशसु मासूत्तिष्ठन्नुधोति द्वादशसु य
एवं वेद पदेन खलु वा एते यन्ति विन्दति खलु वै पदेन
यन्तद्वा एतदृद्धमयन्तस्मादेतद्गोसनि॥ [8]

समुद्रं चतुस्त्रिंशच्च॥3॥

प्रथमे मासि पृष्ठान्युप यन्ति मध्यम उप यन्त्युत्तम
उप यन्ति तदाहुर्या वै त्रिरेकस्याह उपसीदन्ति दहं
वै सापराभ्यां दोहाभ्यां दुहेऽथ कुतः सा धोर्ख्यते यां
द्वादश कृत्वं उपसीदन्तीति संवत्सरं सम्पाद्योत्तमे मासि
सकृत्पृष्ठान्युपैयुस्तद्यजमाना यज्ञम्पशूनवं रुन्धते समुद्रं वै
[9]

एतेऽनवारमपारम्प्र प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति
यद्वहद्रथन्तरे अन्वर्जयुर्यथा मध्ये समुद्रस्य प्लवमन्वर्जयुस्तादृक्त
दनुत्सर्गम्बृहद्रथन्तराभ्यामित्वा प्रतिष्ठां गच्छन्ति सर्वेभ्यो वै

कामेभ्यः सन्धिर्दुहे तद्यजमानाः सर्वान्कामानव रुन्धते॥
[10]

आदित्यस्तस्यैव द्वे च॥4॥

समान्य ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो
मनुष्यलोकादेव न यन्त्यन्यदन्यथ्सामं भवति देवलोको
वै सामं देवलोकादेवान्यमन्यम्मनुष्यलोकमप्रत्यवरोहन्तो
यन्ति जगतीमग्र उप यन्ति जगतीं वै छन्दांसि
प्रत्यवरोहन्त्याग्रयणं ग्रहा बृहत्पृष्ठानि त्रयस्त्रिंशः
स्तोमास्तस्माज्ज्यायांसं कनीयान्प्रत्यवरोहति वैश्वकर्मणो
गृह्यते विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमाना अव रुन्धत
आदित्यः [11]

गृह्यत इयं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठन्त्यन्योन्यो
गृह्येते मिथुनत्वाय प्रजात्या अवान्तरं वै दशरात्रेण
प्रजापतिः प्रजा असृजत यदशरात्रो भवति प्रजा एव
तद्यजमानाः सृजन्त एताः ह वा उदङ्कः शौल्बायनः
सुत्रस्यर्द्धिमुवाच यदशरात्रो यदशरात्रो भवति सुत्रस्यर्द्धा
अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैवैषा शान्तिः॥

[12]

छन्दोभिरेवैषामवेकात्रविंशतिश्च ॥ 5 ॥

यदि सोमौ स० सुतौ स्याताममहति रात्रियै
 प्रातरनुवाकमुपाकुर्यात्पूर्वो वाचम्पूर्वो देवताः पूर्वश्छन्दांसि
 वृद्धे वृषण्वतीम्प्रतिपदं कुर्यात्प्रातःसवनादेवैषामिन्द्रं
 वृद्धेऽथो खल्वाहुः सवनमुखेसवनमुखे कार्येति
 सवनमुखात्सवनमुखादेवैषामिन्द्रं वृद्धे संवेशायोपवेशाय
 गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अनुष्टुभः पङ्क्त्या अभिभूत्यै स्वाहा
 छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवैषाम् [13]

छन्दांसि वृद्धे सजनीय० शस्यं विह्व्य० शस्यमगस्त्यस्य
 कयाशुभीय० शस्यमेतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति
 तदेषां वृद्धे यदि प्रातःसवने कलशो दीर्येत वैष्णवीषु
 शिपिविष्टवतीषु स्तुवीरन् यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते विष्णुं
 तच्छिपिविष्टमभ्यति रिच्यते तद्विष्णुः शिविपिष्टोऽतिरिक्त
 एवातिरिक्तं दधात्यथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमाप्त्वाव रुन्धते
 यदि मध्यंदिने दीर्येत वषट्कारनिधन० सामं कुर्युर्वषट्कारो
 वै यज्ञस्य प्रतिष्ठा प्रतिष्ठामेवैनं द्रमयन्ति यदि तृतीयसवन

एतदेव॥ [14]

उदद्युद्येऽहरात्वा पञ्चदश च॥6॥

षड्दैर्मासाँन्थ्सम्पाद्याहुरुथ्सृजन्ति षड्दैर्हि मासाँन्थ्सम्पश्यन्त्यमावास्याया मासाँन्थ्सम्पाद्याहुरुथ्सृजन्त्यमावास्याया हि मासाँन्थ्सम्पश्यन्ति पौर्णमास्या मासाँन्थ्सम्पाद्याहुरुथ्सृजन्ति पौर्णमास्या हि मासाँन्थ्सम्पश्यन्ति यो वै पूर्ण आसिञ्चति परा स सिञ्चति यः पूर्णादुदचति [15]

प्राणमस्मिन्थ्स दधाति यत्पौर्णमास्या मासाँन्थ्सम्पाद्याहुरुथ्सृजन्ति संवत्सरायैव तत्प्राणं दधति तदनु सत्रिणः प्राणन्ति यदहर्नोथ्सृजेयुर्यथा दतिरुपनद्धो विपतत्येव॥ संवत्सरो विपतेदार्तिमार्च्छेयुर्यत्पौर्णमास्या मासाँन्थ्सम्पाद्याहुरुथ्सृजन्ति संवत्सरायैव तदुदानं दधति तदनु सत्रिण उत [16]

अनन्ति नार्तिमार्च्छन्ति पूर्णमासे वै देवानां सुतो यत्पौर्णमास्या मासाँन्थ्सम्पाद्याहुरुथ्सृजन्ति देवानामेव तद्यज्ञेन यज्ञमप्रत्यवरोहन्ति वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यत्षडहसंतत॥ सन्तमथाहुरुथ्सृजन्ति प्राजापत्यम्पशुमालभन्ते प्रजापतिः सर्वा देवतां देवताभिरेव

य॒ज्ञः सं त॑न्वन्ति॒ यन्ति॒ वा ए॒ते स॒र्वना॒द्येऽहः॑ [17]

उ॒त्सृ॒जन्ति॑ तुरी॒यं खलु॑ वा ए॒तत्स॒र्व॒नं य॒त्सा॑न्ना॒य्यय्यँ॒त्सा॑न्ना॒य
तेनै॒व स॒र्वना॒न्न य॑न्ति॒ समु॒प॒हूय॑ भ॒र्षय॑न्त्ये॒तत्सो॑मपी॒था
ह्ये॒तर॑हि॒ यथा॑य॒त॒नं वा ए॒तेषां॑ स॒र्व॒न॒भाजो॑ दे॒वता॑ गच्छन्ति॒
येऽह॑रु॒त्सृ॒जन्त्य॑नु॒स॒र्व॒नं पु॒रो॒डा॒शा॒न्निर्व॑पन्ति॒ यथा॑य॒त॒नादे॒व
स॒र्व॒न॒भाजो॑ दे॒वता॑ अ॒व॒ रु॒न्ध॒तेऽष्टा॑क॒पाला॑न्प्रा॒तःस॒र्व॒न
एका॑द॒शक॒पाला॑- न्मा॒ध्य॒न्दि॒ने स॒र्व॒ने द्वा॑द॒शक॒पाला॑ः स्तृ॒तीय॑स॒र्व॒न
छ॒न्दाः स्ये॒वा॒त्वा॒व॒ रु॒न्ध॒ते वै॒श्वदे॒वं च॒रुं तृ॒तीय॑स॒र्व॒ने निर्व॑पन्ति॒
वै॒श्वदे॒वं वै तृ॒तीय॑स॒र्व॒न॒न्तेनै॒व तृ॒तीय॑स॒र्व॒नान्न॑ य॑न्ति॥ [18]

नादिष्टकुर्वन्ति द्वादशभिरिति विश्वं ॥ 7 ॥

उ॒त्सृ॒ज्या (३) न्नो॒त्सृ॒ज्या (३) मि॒ति मी॒मांस॑न्ते
ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒न॒स्तद्वा॑हु॒रु॒त्सृ॒ज्य॑मे॒वेत्य॑मा॒वा॒स्या॒यां च पौ॒र्ण॒मा॒स्यां
चो॒त्सृ॒ज्य॑मि॒त्या॒हुरे॑ते हि य॒ज्ञं व॑ह॒त॒ इति॑ ते त्वा॒व नो॒त्सृ॒ज्ये
इ॒त्या॒हुर्ये॑ अ॒वा॒न्त॒रं य॒ज्ञ॒म्भे॒जा॒ते इति॑ या प्र॒थ॒मा व्य॑ष्टका॒
तस्या॑मु॒त्सृ॒ज्य॑मि॒त्या॒हुरे॑ष वै मा॒सो वि॑श॒र इति॑ नादिष्टम्
[19]

उत्सृजेयुर्यदादिष्टमुत्सृजेयुर्यादृशे पुनः पर्याप्तावे मध्ये

षडहस्यं सम्पद्येत षडहैर्मासान्थसम्पाद्य यत्सप्तममह-
स्तस्मिन्नुत्सृज्येयुस्तदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेयुरेन्द्रं दधीन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं
वैश्वदेवं द्वादशकपालमग्नेर्वै वसुमतः प्रातःसवनय्यँदग्नये
वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वाग्निनीं
कुर्वन्ति [20]

सवनमष्टाभिरुपं यन्ति यदैन्द्रं दधि भवतीन्द्रमेव
तद्वाग्धेयान्न च्यावयन्तीन्द्रस्य वै मरुत्वतो माध्यंदिनं
सवनं यदिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं
निर्वपन्ति देवतामेव तद्वाग्निनीं कुर्वन्ति सवनमेकादशभिरुपं
यन्ति विश्वेषां वै देवानामृभुमतां तृतीयसवनय्यँद्वैश्वदेवं
द्वादशकपालं निर्वपन्ति देवता एव तद्वाग्निनीः कुर्वन्ति
सवनं द्वादशभिः [21]

उपं यन्ति प्राजापत्यम्पशुमा लभन्ते यज्ञो वै
प्रजापतिर्यज्ञस्याननुसर्गायाभिवर्त इतः षण्मासो
ब्रह्मसामम्भवति ब्रह्म वा अभिवर्तो ब्रह्मणैव तत्सुवर्गं
लोकमभिवर्तयन्तो यन्ति प्रतिकूलमिव हीतः सुवर्गो लोक

इन्द्रं क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा। शिखां
 नो अस्मिन्पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहीत्यमुत
 आयतां षण्मासो ब्रह्मसामम्भवत्ययवै लोको ज्योतिः
 प्रजा ज्योतिरिममेव तल्लोकम्पश्यन्तोऽभिवदन्त आ यन्ति॥

[22]

सदसस्सप्तदशं प्रजापतेर्गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यम्रत्येकादश च॥८॥

देवानां वा अन्तं जग्मुषामिन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत्तत्क्रोशेनाव
 रुन्धत तत्क्रोशस्य क्रोशत्वय्यत्क्रोशेन चात्वालस्यान्ते
 स्तुवन्ति यज्ञस्यैवान्तं गत्वेन्द्रियं वीर्यमव रुन्धते
 सत्रस्यर्द्धाहवनीयस्यान्ते स्तुवन्त्यग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वर्द्धिमुप
 यन्ति प्रजापतेर्हृदयेन हविर्धानेऽन्तः स्तुवन्ति प्रेमाणमेवास्य
 गच्छन्ति श्लोकेन पुरस्तात्सदसः [23]

स्तुवन्त्यनुश्लोकेन पश्चाद्यज्ञस्यैवान्तं गत्वा श्लोकभाजो
 भवन्ति नवभिरध्वर्युरुद्रायति नव वै पुरुषे प्राणाः
 प्राणानेव यजमानेषु दधाति सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति
 प्राणेष्वेवेन्द्रियं दधत्यप्रतिहृताभिरुद्रायति तस्मात्पुरुषः
 सर्वाण्यन्यानि शीर्ष्णोऽङ्गानि प्रत्यचति शिर एव न पञ्चदश५

रथन्तरम्भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशम् [24]

बृहदन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त
एकविंशम्भद्रं द्विपदासु प्रतिष्ठित्यै पत्नय उप
गायन्ति मिथुनत्वाय प्रजात्यै प्रजापतिः प्रजा असृजत
सोऽकामयतासामहं राज्यम्परीयामिति तासां राजनेनैव
राज्यम्पर्यैत्तद्राजनस्य राजनत्वय्यैद्राजनम्भवति प्रजानामेव
तद्यजमाना राज्यम्परि यन्ति पञ्चविंशम्भवति प्रजापतेः
[25]

आप्त्यै पञ्चभिस्तिष्ठन्तः स्तुवन्ति देवलोकमेवाभि
जयन्ति पञ्चभिरासीना मनुष्यलोकमेवाभि जयन्ति दश
सम्पद्यन्ते दशांखरा विराडन्नं विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते
पञ्चधा विनिषद्य स्तुवन्ति पञ्च दिशो दिख्वैव प्रति
तिष्ठन्त्येकैकयास्तुतया समायन्ति दिग्भ्य एवान्नाद्यं
सम्भरन्ति ताभिरुद्गातोद्गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यम् [26]

सम्भृत्य तेज आत्मन्दधते तस्मादेकः प्राणः
सर्वाण्यङ्गान्यवत्यथो यथा सुपर्ण उत्पतिष्यञ्छिरं
उत्तमं कुरुत एवमेव तद्यजमानाः प्रजानामुत्तमा
भवन्त्यासन्दीमुद्गाता रोहति साम्राज्यमेव गच्छन्ति

प्लेङ्गः होता नाकस्यैव पृष्ठः रोहन्ति कूर्चावध्वर्युर्ब्रध्नस्यैव
 विष्टपं गच्छन्त्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वम्प्रति
 तिष्ठन्त्यथो आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानाः कुर्वते सुवर्गस्य
 लोकस्य समष्टौ॥ [27]

व्यूद्धमख्यौधुकास्ताः समामप्रजाः परमामेव च त्रिंशच्च॥9॥

अकर्णेण वै संहस्रशः प्रजापतिः प्रजा असृजत ताभ्य
 इलान्देनेरां लूतामवारुन्ध्र यदक्यम्भवति प्रजा एव
 तद्यजमानाः सृजन्त इलान्दम्भवति प्रजाभ्य एव सृष्टाभ्य
 इरां लूतामव रुन्धते तस्माद्याः समाः सत्रः समृद्धं
 ख्यौधुकास्ताः समामप्रजा इषः ह्यासामूर्जमाददते याः
 समां व्यूद्धमख्यौधुकास्ताः समामप्रजाः [28]

न ह्यासामिषमूर्जमाददत उत्क्रोदं कुर्वते यथा
 बन्धान्मुमुचाना उत्क्रोदं कुर्वत एवमेव तद्यजमाना
 देवबन्धान्मुमुचाना उत्क्रोदं कुर्वत इषमूर्जमात्मन्दधाना
 वाणः शततन्तुर्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठन्त्याजिं धावन्त्यनभिजितस्याभिजित्यै
 दुन्दुभीन्समाघ्नन्ति परमा वा एषा वाग्या दुन्दुभौ

परमामेव [29]

वाचमव रुन्धते भूमिदुन्दुभिमा घ्नन्ति यैवेमां वाक्प्रविष्टा
तामेवाव रुन्धतेऽथो इमामेव जयन्ति सर्वा वाचो
वदन्ति सर्वासां वाचामवरुद्धा आर्द्रं चर्मन्व्यायच्छेते
इन्द्रियस्यावरुद्धा आन्यः क्रोशति प्रान्यः शंसति य
आक्रोशति पुनात्येवैनान्त्स स यः प्रशंसति पूतेष्वेवान्नाद्यं
दधात्यृषिकृतं च [30]

वा एते देवकृतं च पूर्वैर्मासैरव रुन्धते यद्धूतेच्छदा
सामानि भवन्त्युभयस्यावरुद्धौ यन्ति वा एते मिथुनाद्ये
संवत्सरमुपयन्त्यन्तर्वेदि मिथुनौ सम्भवतस्तेनैव मिथुनान्न
यन्ति॥ [31]

चर्मैकान्नपञ्चाशत्॥ 10॥

चर्माव भिन्दन्ति पाप्मानमेवैषामव भिन्दन्ति मापं
राथ्सीर्मातिं व्याथ्सीरित्याह सम्प्रत्येवैषाम्पाप्मानमव
भिन्दन्त्युदकुम्भानधिनिधाय दास्यो मार्जालीयम्परि
नृत्यन्ति पदो निघ्नतीरिदम्मधुं गायन्त्यो मधु वै
देवानाम्परममन्नाद्यम्परममेवान्नाद्यमव रुन्धते पदो नि

घ्नन्ति महीयामेवैषु दधति॥ [32]

सर्वैर्षते रैभीभ्यः स्वाहा द्वे च॥11॥

पृथिव्यै स्वाहान्तरिख्याय स्वाहा दिवे स्वाहा सम्प्लोष्यते
स्वाहा सम्प्लवमानाय स्वाहा सम्प्लुताय स्वाहा मेघायिष्यते
स्वाहा मेघायते स्वाहा मेघिताय स्वाहा मेघाय स्वाहा
नीहाराय स्वाहा निहाकायै स्वाहा प्रासचाय स्वाहा
प्रचलाकायै स्वाहा विद्योतिष्यते स्वाहा विद्योतमानाय
स्वाहा संविद्योतमानाय स्वाहा स्तनयिष्यते स्वाहा स्तनयते
स्वाहोग्रः स्तनयते स्वाहा वर्षिष्यते स्वाहा वर्षते
स्वाहाभिवर्षते स्वाहा परिवर्षते स्वाहा संवर्षते [33]

स्वाहानुवर्षते स्वाहा शीकायिष्यते स्वाहा शीकायते
स्वाहा शीकिताय स्वाहा प्रोषिष्यते स्वाहा प्रुष्णते स्वाहा
परिप्रुष्णते स्वाहोद्गृहीष्यते स्वाहोद्गृह्यते स्वाहोद्गृहीताय
स्वाहा विप्रोष्यते स्वाहा विप्लवमानाय स्वाहा विप्लुताय
स्वाहातप्स्यते स्वाहातपते स्वाहोग्रमातपते स्वाहर्ग्यः
स्वाहा यजुर्ग्यः स्वाहा सामर्ग्यः स्वाहाङ्गिर्ग्यः स्वाहा
वेदेर्ग्यः स्वाहा गाथार्ग्यः स्वाहा नाराशर्सीर्ग्यः स्वाहा
रैभीर्ग्यः स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ [34]

मनुस्विने स्वाहाऽनात्मने स्वाहा द्वे च॥12॥

दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहा प्राणिने स्वाहाऽप्राणाय
स्वाहा मुखवते स्वाहाऽमुखाय स्वाहा नासिकवते स्वाहा-
ऽनासिकाय स्वाहाऽरूपवते स्वाहाऽनरूपिकाय स्वाहा
कर्णिने स्वाहाऽकर्णकाय स्वाहा शीर्षवते स्वाहाऽ-
शीर्षकाय स्वाहा पद्वते स्वाहाऽपादकाय स्वाहा प्राणते
स्वाहाऽप्राणते स्वाहा वदते स्वाहाऽवदते स्वाहा पश्यते
स्वाहाऽपश्यते स्वाहा शृण्वते स्वाहाऽशृण्वते स्वाहा
मनुस्विने स्वाहा [35]

अमनसे स्वाहा रेतस्विने स्वाहाऽरेतस्काय स्वाहा
प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय स्वाहा लोमवते स्वाहाऽलोमकाय
स्वाहा त्वचे स्वाहाऽत्वक्काय स्वाहा चर्मवते स्वाहाऽचर्मकाय
स्वाहा लोहितवते स्वाहाऽलोहिताय स्वाहा मांसवते
स्वाहाऽमांसकाय स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहाऽस्नावकाय
स्वाहाऽस्थवते स्वाहाऽनस्थिकाय स्वाहा मज्जवते
स्वाहाऽमज्जकाय स्वाहाऽङ्गिने स्वाहाऽनङ्गाय स्वाहाऽऽत्मने
स्वाहाऽनात्मने स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ [36]

कस्त्वा॑ युनक्ति॑ स त्वा॑ युनक्तु॑ विष्णु॑स्त्वा युनक्त॑स्य
 य॒ज्ञस्य॑र्द्धे॒ मह्य॑ संन॑त्या अ॒मुष्मै॑ का॒माया॑युषे त्वा प्रा॒णाय॑
 त्वाऽपा॒नाय॑ त्वा व्या॒नाय॑ त्वा व्यु॑ष्ठ्यै त्वा र॒य्यै त्वा रा॑ध॒से
 त्वा घो॑षाय॑ त्वा पो॒षाय॑ त्वा रा॒द्धोषाय॑ त्वा प्र॒च्युत्यै॑ त्वा॥

[37]

अ॒ग्नये॑ऽदित्या॑ अनु॑मत्यै स॒प्तच॑त्वारि ५ शत्॥ 14॥

अ॒ग्नये॑ गा॒यत्रा॑य त्रि॒वृते॑ रा॒थं त॑राय वास॒न्ताया॑ष्टा॒कं पा॒ल
 इन्द्रा॑य त्रैष्टु॒भाय॑ पञ्च॒दशा॑य बा॒र्हता॑य ग्रैष्मा॒यैका॑दश॒कपा॒लो
 वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ जा॒गते॑भ्यः सप्त॒दशे॑भ्यो वैरू॒पेभ्यो॑
 वा॒र्षिके॑भ्यो द्वा॒दश॑क॒पालो मि॒त्रावरु॑णाभ्या॒मानु॑ष्टुभाभ्यामेक॒
 वि॒ंशाभ्या॑ वैरा॒जाभ्या॑ शार॒दाभ्या॑म्प॒यस्या॑ बृह॒स्पत॑ये
 पा॒ङ्काय॑ त्रिण॒वाय॑ शा॒क्राय॑ हैम॒न्तिका॑य च॒रुः स॑वि॒त्र
 आ॒तिच्छ॑न्द॒साय॑ त्रयस्त्रि॒ंशाय॑ रैव॒ताय॑ शैशि॒राय॑
 द्वा॒दश॑क॒पालोऽदि॑त्यै विष्णु॑प॒त्यै च॒रुर॑ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑
 द्वा॒दश॑क॒पालोऽनु॑मत्यै च॒रुः का॒य एक॑क॒पालः॥ [38]

अ॒शान्त॑स्सुपु॒वाणे॑नैक॒चत्वारि॑ ५ शच्च॥ 15॥

यो वा अ॒ग्राव॑ग्निः प्र॒ह्रिय॑ते यश्च सोमो॒ राजा॑
 तयो॑रेष आ॒तिथ्यं॑ यद॒ग्नीषो॑मीयोऽथैष रु॒द्रो यश्ची॑यते

यथ्संचितेऽग्नावेतानि हवींषि न निर्वपेदेष एव
 रुद्रोऽशान्त उपोत्थाय प्रजाम्पशून् यजमानस्याभि मन्येत
 यथ्संचितेऽग्नावेतानि हवींषि निर्वपति भागधेयेनैवैनं
 शमयति नास्य रुद्रोऽशान्तः [39]

उपोत्थाय प्रजाम्पशून्भि मन्यते दशं हवींषि भवन्ति
 नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव यजमाने दधात्यथो
 दशांखरा विराडन्नं विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यृतुभिर्वा
 एष छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चेतव्यं इत्याहुयदेतानि हवींषि
 निर्वपत्यृतुभिरेवैनं छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चिनुते दिशः
 सुषुवाणेन [40]

अभिजित्या इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपति
 दिशामभिजित्या एतया वा इन्द्रं देवा अयाजयन्तस्मादिन्द्रसव
 एतया मनुम्मनुष्यास्तस्मान्मनुसवो यथेन्द्रो देवानां यथा
 मनुर्मनुष्याणामेवम्भवति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते
 दिग्वंतीः पुरोनुवाक्या भवन्ति सर्वासां दिशामभिजित्यै॥
 [41]

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव।
 य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम।
 उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते
 द्यौर्महिमा नख्यत्राणि रूपमादित्यस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने
 प्रजापतये स्वाहा॥ [42]

य आत्मदाः पृथिव्यग्निरेकान्नचत्वारिंशत्॥ 17॥

य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिषं यस्य
 देवाः। यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा
 विधेम। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य
 ते पृथिवी महिमौषधयो वनस्पतयो रूपमग्निस्ते तेजस्तस्मै
 त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा॥ [43]

आ ब्रह्मनेकचत्वारिंशत्॥ 18॥

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामाऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं
 इषव्यः शूरो महारथो जायतान्दोग्ध्रीं धेनुर्वोढाऽ- नङ्गानाशुः
 सप्तिः पुरंधिर्योषा जिष्णू रथेष्ठाः सभेयो युवाऽस्य यजमानस्य
 वीरो जायतान्निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलिन्यो न
 ओषधयः पच्यन्ताय्यौगखेमो नः कल्पताम्॥ [44]

वायुस्ते वाजिन् युङ्ङुन् त्वा रभे स्वस्ति मा सन्नित्वारि०शब्॥19॥

आक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं युजमकृत वाज्यर्वाक्रान्
वाज्यन्तरिख्यं वायुं युजमकृत वाज्यर्वा द्यां वाज्याऽक्र०स्तु
सूर्यं युजमकृत वाज्यर्वाग्निस्ते वाजिन् युङ्ङुन् त्वा रभे
स्वस्ति मा सम्पारय वायुस्ते वाजिन् युङ्ङुन् त्वा रभे स्वस्ति
मा सम् [45]

पारयादित्यस्ते वाजिन् युङ्ङुन् त्वा रभे स्वस्ति मा
सम्पारय प्राणधृगंसि प्राणम्मै द०ह व्यानधृगंसि व्यानम्मै
द०हापानधृगस्यपानम्मै द०ह चख्बुरसि चख्बुर्मयि धेहि
श्रोत्रमसि श्रोत्रम्मयि धेह्यायुरस्यायुर्मयि धेहि॥ [46]

जज्ञि बीजमेकत्रि०शत्॥20॥

जज्ञि बीजवैर्ष्टा पर्जन्यः पक्ता सस्य० सुपिप्पला
ओषधयः स्वधिचरणेय० सूपसदनोऽग्निः स्वध्यख्यमन्तरिख्य०
सुपावः पवमानः सूपस्थाना द्यौः शिवमसौ तपन्
यथापूर्वमहोरात्रे पञ्चदशिनोऽर्धमासास्त्रि०शिनो मासाः कृता
ऋतवः शान्तः संवत्सरः॥ [47]

आग्नेयश्चतुर्वि०शतिः॥21॥

आग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यश्चरुः सावित्रोऽष्टाकपालः
 पौष्णश्चरु रौद्रश्चरुरग्रये वैश्वानराय द्वादशकपालो मृगाखरे
 यदि नागच्छेदग्रयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः सौर्यम्पयो वायव्यं
 आज्यभागः॥ [48]

अग्रयेऽहोमुचे त्रिंशत्॥22॥

अग्रयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इन्द्रायाऽहोमुच एकादशकपालो
 मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्भ्याम्पयस्या वायोसावित्र
 आगोमुग्भ्यां चरुरश्विभ्यामागोमुग्भ्यां धाना मरुद्भ्य
 एनोमुग्भ्यः सप्तकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्य एनोमुग्भ्यो
 द्वादशकपालोऽनुमत्यै चरुरग्रये वैश्वानराय द्वादशकपालो
 द्यावापृथिवीभ्यामहोमुग्भ्यां द्विकपालः॥ [49]

अद्भ्यः समनमद्यथा मह्यश्चत्वारि च॥23॥

अग्रये समनमत्पृथिव्यै समनमद्यथाग्निः पृथिव्या
 समनमदेवम्मह्यम्भद्राः संनतयः सं नमन्तु वायवे
 समनमदन्तरिख्याय समनमद्यथा वायुरन्तरिख्येण
 सूर्याय समनमद्विवे समनमद्यथा सूर्यो दिवा चन्द्रमसे
 समनमन्नख्यत्रेभ्यः समनमद्यथा चन्द्रमा नख्यत्रैर्वरुणाय

समनमदद्ध्यः समनमद्यथा [50]

वरुणोऽद्भिः साम्ने समनमदृचे समनमद्यथा सामर्चा
ब्रह्मणे समनमत्खत्राय समनमद्यथा ब्रह्म रखत्रेण राज्ञे
समनमद्विशे समनमद्यथा राजा विशा रथाय समनमदश्वेभ्यः
समनमद्यथा रथोऽश्वैः प्रजापतये समनमद्भूतेभ्यः
समनमद्यथा प्रजापतिर्भूतैः समनमदेवम्मह्यम्भद्राः संनतयः
सं नमन्तु॥ [51]

ये ते चतुश्चत्वारिंशत्॥24॥

ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यासोऽरेणवो वितता अन्तरिख्वे।
तेभिर्नो अद्य पृथिभिः सुगेभी रख्या च नो अधि च देव
ब्रूहि। नमोऽग्नये पृथिविखिते लोकस्पृते लोकमस्मै
यजमानाय देहि नमो वायवेऽन्तरिख्विखिते लोकस्पृते
लोकमस्मै यजमानाय देहि नमः सूर्याय दिविखिते
लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि॥ [52]

व्यात्तमवहुद्वादेश च॥25॥

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरो वेद शीर्षण्वान्मेध्यो
भवत्युषा वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः सूर्यश्चखुर्वतः

प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रन्दिशः पादा अवान्तरदिशाः पर्शवोऽहोरात्रे
निमेषोऽर्धमासाः पर्वाणि मासाः संधानान्यृतवोऽङ्गानि
संवत्सर आत्मा रश्मयः केशा नखत्राणि रूपन्तारका
अस्थानि नभो मांसान्योषधयो लोमानि वनस्पतयो बाला
अग्निर्मुखवैश्वानरो व्यात्तम् [53]

समुद्र उदरमन्तरिखम्पायुर्द्यावापृथिवी आण्डौ ग्रावा शेषः
सोमो रेतो यज्ज्जभ्यते तद्वि द्योतते यद्विधूनुते तथ्स्तनयति
यन्मेहति तद्वर्षति वागेवास्य वागहर्वा अश्वस्य जायमानस्य
महिमा पुरस्ताज्जायते रात्रिरेनम्महिमा पश्चादनु जायत एतौ
वै महिमानावश्वमभितः सम्बभूवतुर्हयो देवानवहृदर्वासुरान्
वाजी गन्धर्वानश्वो मनुष्यान्थ्समुद्रो वा अश्वस्य योनिः समुद्रो
बन्धुः॥ [54]